

Informacijsko ponašanje starijih adolescenata pri odlučivanju o profesionalnom razvoju u Bosni i Hercegovini

Kasapović, Indira

Doctoral thesis / Disertacija

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:171103>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZADRU
POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
DRUŠTVO ZNANJA I PRIJENOS INFORMACIJA

Indira Kasapović

**INFORMACIJSKO PONAŠANJE STARIJIH
ADOLESCENATA PRI ODLUČIVANJU O
PROFESIONALNOM RAZVOJU U BOSNI I
HERCEGOVINI**

Doktorski rad

Zadar, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZADRU
POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
DRUŠTVO ZNANJA I PRIJENOS INFORMACIJA

Indira Kasapović

**INFORMACIJSKO PONAŠANJE STARIJIH
ADOLESCENATA PRI ODLUČIVANJU O
PROFESIONALNOM RAZVOJU U BOSNI I
HERCEGOVINI**

Doktorski rad

Mentorica

prof. dr. sc. Ivanka Stričević

Zadar, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZADRU

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

I. Autor i studij

Ime i prezime: Indira Kasapović

Naziv studijskog programa: Poslijediplomski sveučilišni studij Društvo znanja i prijenos informacija

Mentorica: prof. dr. sc. Ivanka Stričević

Datum obrane: 26. listopada 2021.

Znanstveno područje i polje u kojem je postignut doktorat znanosti: društvene znanosti, informacijske i komunikacijske znanosti

II. Doktorski rad

Naslov: Informacijsko ponašanje starijih adolescenata pri odlučivanju o profesionalnom razvoju u Bosni i Hercegovini

UDK oznaka: 001.102:374-053.67> (497.6)

Broj stranica: 336

Broj slika/grafičkih prikaza/tablica: 11/0/55

Broj bilježaka: 1.123

Broj korištenih bibliografskih jedinica i izvora: 365

Broj priloga: 8

Jezik rada: hrvatski

III. Stručna povjerenstva

Stručno povjerenstvo za ocjenu doktorskog rada:

1. doc. dr. Franjo Pehar, Odjel za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru, Republika Hrvatska, predsjednik
2. prof. dr. Polona Vilar, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Republika Slovenija, članica
3. prof. dr. Izabela Sorić, Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru, Republika Hrvatska, članica

Stručno povjerenstvo za obranu doktorskog rada:

1. doc. dr. Franjo Pehar, Odjel za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru, Republika Hrvatska, predsjednik
2. prof. dr. Polona Vilar, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Republika Slovenija, članica
3. prof. dr. Izabela Sorić, Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru, Republika Hrvatska, članica

UNIVERSITY OF ZADAR

BASIC DOCUMENTATION CARD

I. Author and study

Name and surname: Indira Kasapović

Name of the study programme: Postgraduate doctoral study Knowledge Society and Information Transfer

Mentor: Professor Ivanka Stričević, PhD

Date of the defence: 26th October 2021

Scientific area and field in which the PhD is obtained: Social sciences, Information and Communication sciences

II. Doctoral dissertation

Title: Information behavior of late adolescents in career decision-making in Bosnia and Herzegovina

UDC mark: 001.102:374-053.67> (497.6)

Number of pages: 336

Number of pictures/graphical representations/tables: 11/0/55

Number of notes: 1.123

Number of used bibliographic units and sources: 365

Number of appendices: 8

Language of the doctoral dissertation: Croatian

III. Expert committees

Expert committee for the evaluation of the doctoral dissertation:

1. Assistant Professor Franjo Pehar, PhD, Department of Information Sciences, University of Zadar, Republic of Croatia, chair
2. Professor Polona Vilar, PhD, Department of Library and Information Science and Book Studies, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Republic of Slovenia, member
3. Professor Izabela Sorić, PhD, Department of Psychology, University of Zadar, Republic of Croatia, member

Expert committee for the defence of the doctoral dissertation:

1. Assistant Professor Franjo Pehar, PhD, Department of Information Sciences, University of Zadar, Republic of Croatia, chair
2. Professor Polona Vilar, PhD, Department of Library and Information Science and Book Studies, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Republic of Slovenia, member
3. Professor Izabela Sorić, PhD, Department of Psychology, University of Zadar, Republic of Croatia member

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Indira KASAPOVIĆ**, ovime izjavljujem da je moj **doktorski** rad pod naslovom **Informacijsko ponašanje starijih adolescenata pri odlučivanju o profesionalnom razvoju u Bosni i Hercegovini** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima, te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Nijedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da nijedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 9. studenoga 2021.

Zahvala i posveta

Zahvaljujem se svojoj obitelji (sinu i mužu, roditeljima i sestrama) i svojim najboljim prijateljima i kolegama, Vehidu Smriki i Raziji Rebihić, te kolegi Mati Juricu, za pomoć i podršku tijekom rada na disertaciji.

Veliku zahvalnost dugujem mentorici i članovima povjerenstva za ocjenu i obranu rada na konstruktivnim komentarima i savjetima koji su pridonijeli poboljšanju disertacije.

Također, zahvaljujem se mladim ljudima koji su sudjelovali u istraživanju, dijeleći sa mnom svoja intimna životna iskustva i nedoumice.

Doktorsku disertaciju posvećujem svome sinu Maku Kasapoviću, koji je bio uz mene u svim fazama izrade disertacije, čineći me boljom, jačom i hrabrijom osobom.

Autorica

Sadržaj

Uvod	1
1. Teorijska polazišta i pregled literature	12
1.1. Pristupi razumijevanju adolescencije	13
1.1.1. Definiranje i istraživanje adolescencije kao posebnog razvojnoga razdoblja.....	13
1.1.1.1. Odlučivanje i rješavanje problema u adolescenciji	16
1.1.1.2. Razvoj profesionalnih interesa u adolescenciji	20
1.1.1.3. Bronfenbrennerova teorija ljudskog razvoja	22
1.1.1.4. Priprema za budući poziv kao razvojni zadatak adolescencije	24
1.1.1.5. Istraživanje kontekstualnih obilježja adolescentskog razvoja.....	26
1.1.2. Globalizacija i adolescencija u različitim kulturnim kontekstima	28
1.1.2.1. Implikacije kulturne globalizacije na razvoj adolescenata.....	30
1.1.2.2. Utjecaj lokalnih kulturnih konteksta na razvoj adolescenata	33
1.1.3. Pristupi razumijevanju adolescentskog istraživanja karijere.....	37
1.1.3.1. Koncept „ponašanja pri traženju pomoći“	38
1.1.3.2. Koncept orijentacije na budućnost	39
1.1.4. Zaključno razmatranje.....	44
1.2. Informacijsko ponašanje i donošenje odluka	46
1.2.1. Razvoj koncepta informacijskog ponašanja	46
1.2.1.1. Razumijevanje fenomena informacijskog ponašanja M.J. Bates	47
1.2.1.2. Wilsonov koncept informacijskog ponašanja	48
1.2.1.3. Debata Wilson-Savolainen	52
1.2.1.4. Koncept informacijskog ponašanja Casea i Given.....	54
1.2.1.5. Savolainenov <i>ELIS</i> model	56
1.2.2. Koncept odlučivanja.....	59
1.2.2.1. Teorije odlučivanja.....	60
1.2.3. Povezanost konceptata informacijskog ponašanja i odlučivanja.....	65
1.2.3.1. Koncept nesigurnosti (neizvjesnosti) u informacijskoj znanosti.....	68
1.2.3.2. Nesigurnost kao dimenzija odluke o karijeri.....	70
1.2.4. Zaključno razmatranje.....	71
1.3. Izbor zanimanja i razvoj karijere adolescenata	72
1.3.1. Definiranje i konceptualizacija karijere	74
1.3.1.1. Teorije izbora zanimanja	76

1.3.1.2. Teorije razvoja karijere	77
1.3.2. Usmjeravanje i savjetovanje u karijeri	81
1.3.3. Hodkinsonova <i>careership</i> teorija	85
1.3.4. Odlučivanje o karijeri u kontekstu orijentacije na budućnost	86
1.3.5. Uloga informacija u adolescentskom izboru i odlučivanju o karijeri	87
1.3.6. Društveni kontekst izbora i odlučivanja o karijeri	90
1.3.7. Zaključno razmatranje.....	92
1.4. Adolescentsko informacijsko ponašanje	93
1.4.1. Pregled istraživanja informacijskog ponašanja djece i mladih	94
1.4.1.1. Nalazi <i>CIBER</i> studije	95
1.4.1.2. Nalazi istraživanja Agosto i Hughes-Hassell	96
1.4.2. Faze u istraživanju adolescentskog informacijskog ponašanja	99
1.4.3. Prethodna istraživanja informacijskog ponašanja adolescenata pri odlučivanju o karijeri	102
1.4.4. Zaključno razmatranje.....	104
1.5. Barijere u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri.....	105
1.5.1. Barijere u pristupu i traženju informacija	105
1.5.1.1. Sociokulturne barijere u postupanju s informacijama.....	107
1.5.2. Poteškoće u odlučivanju o karijeri povezane s informacijama	108
1.5.3. Izbor visokog obrazovanja i društvena ograničenja	110
1.5.4. Zaključno razmatranje.....	114
1.6. Potreba za transformacijom diskursa: društveni kontekst i informacijsko ponašanje u situaciji izbora visokog obrazovanja	115
1.6.1. Modeli proučavanja informacijskog ponašanja.....	117
1.6.2. Kontekst kao nositelj značenja	118
1.6.3. Sociokulturni čimbenici informacijskog ponašanja pri izboru visokog obrazovanja	121
1.6.3.1. Hofstedeova kulturna teorija i informacijsko ponašanje pri izboru visokog obrazovanja	122
1.6.3.2. Hodkinsonova teorija i informacijsko ponašanje pri izboru visokog obrazovanja	124
1.6.3.3. Bourdieuanski pristup razumijevanju informacijskog ponašanja pri izboru visokog obrazovanja.....	124
1.6.3.4. Društvene promjene i informacijsko ponašanje pri izboru karijere	131
1.6.4. Zaključno razmatranje.....	133

1.7. Zaključno razmatranje teorijskog uvoda	135
2. Istraživanje informacijskog ponašanja starijih adolescenata pri odlučivanju o profesionalnom razvoju u Bosni i Hercegovini.....	142
2.1. Uvod u istraživanje.....	142
2.1.1. Problem nezaposlenosti, pesimizam i odlazak mladih ljudi iz BiH	143
2.1.2. Profesionalno usmjeravanje u BiH.....	148
2.1.3. Europska politika cjeloživotnog usmjeravanja u karijeri	151
2.2. Cilj istraživanja	154
2.2.1. Istraživačka pitanja.....	155
2.2.2. Teorijski i konceptualni okvir istraživanja	155
2.3. Metodologija istraživanja	158
2.3.1. Dizajn istraživanja.....	160
2.3.2. Metode istraživanja	161
2.3.2.1. Anketa	161
2.3.2.2. Grupni intervju	163
2.3.3. Uzorak	164
2.3.4. Instrumenti	166
2.3.4.1. Anketni upitnik.....	166
2.3.4.2. Protokol za grupni intervju.....	167
2.3.5. Prikupljanje i obrada podataka iz anketnog upitnika	167
2.3.6. Prikupljanje i obrada podataka iz grupnog intervjuja	168
3. Rezultati istraživanja	170
3.1. Ispitanici i sudionici u istraživanju.....	170
3.1.1. Ispitanici u anketnom ispitivanju	170
3.1.1.1. Individualna obilježja ispitanika	170
3.1.1.2. Socioekonomski status obitelji ispitanika	172
3.1.2. Sudionici u grupnom intervjuiranju	174
3.1.2.1. Individualna obilježja sudionika	174
3.2. Rezultati anketiranja.....	175
3.2.1. Rezultati deskriptivne statističke analize	175
3.2.1.1. Faza odlučivanja, predanost traženju informacija, optimizam.....	175
3.2.1.2. Stavovi o važnosti izbora odgovarajućeg studijskog programa za osobnu budućnost	177
3.2.1.3. Načini prikupljanja informacija u svrhu odlučivanja o karijeri	177

3.2.1.4. Stavovi o važnosti prikupljanja informacija u svrhu odlučivanja o karijeri..	179
3.2.1.5. Korištenje izvora informacija u svrhu odlučivanja o karijeri.....	180
3.2.1.6. Vrednovanje korisnosti informacija pri odlučivanju o karijeri	182
3.2.1.7. Vrednovanje korisnosti ljudskih izvora informacija pri odlučivanju o karijeri	184
3.2.1.8. Vrednovanje korisnosti ostalih izvora informacija pri odlučivanju o karijeri	187
3.2.1.9. Vrednovanje korisnosti dobivenih informacija u odlučivanju o karijeri.....	188
3.2.1.10. Doživljene poteškoće u odlučivanju o karijeri zbog nedostatka informacija	189
3.2.1.11. Doživljene poteškoće u pristupu informacijama o karijeri	192
3.2.1.12. Percipirane barijere u traženju i korištenju informacija pri odlučivanju o karijeri	193
3.2.1.13. Doživljeni osjećaji pri odlučivanju o karijeri	194
3.2.1.14. Percipirani utjecaji na konačnu odluku o karijeri.....	196
3.2.1.15. Stavovi o nedostajućim informacijama i pouzdanosti dostupnih informacija o karijeri	198
3.2.2. Analiza uloge individualnih i kontekstualnih čimbenika u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri.....	199
3.2.2.1. Indikatori socioekonomskog statusa ispitanika i namjera nastavka obrazovanja	204
3.2.2.2. Indikatori socioekonomskog statusa i informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri	205
3.2.2.3. Indikatori habitusa i informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri.....	208
3.3. Rezultati grupnog intervjuiranja.....	214
3.3.1. Doživljena iskustva sudionika pri izboru visokog obrazovanja.....	214
3.3.2. Doživljena iskustva sudionika u prikupljanju i traženju potrebnih informacija pri odlučivanju o postsekundarnom obrazovanju	216
3.3.3. Doživljena iskustva sudionika u korištenju informacija pri odlučivanju o visokom obrazovanju	218
3.3.4 Stavovi sudionika o potrebama starijih adolescenata za informacijama o karijeri	218
3.3.5. Informacijski habitusi sudionika u grupnom intervjuu	220
3.4. Interpretacija istraživačkih rezultata	223
4. Rasprava o rezultatima istraživanja.....	239
4.1. Informacijsko ponašanje starijih adolescenata pri odlučivanju o karijeri iz bioekološke perspektive	239

4.2. Društvena ograničenja kao nevidljive barijere u informacijskom ponašanju starijih adolescenata pri odlučivanju o karijeri.....	242
4.3. Individualna obilježja i informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri.....	251
4.4. Završni osvrt.....	254
5. Zaključak.....	255
6. Znanstveni doprinos	263
6.1. Ograničenja istraživanja i smjernice za buduća istraživanja.....	265
7. Literatura	269
Sažetak	293
Abstract	293
8. Prilozi	294
Prilog 1: Anketni upitnik.....	294
Prilog 2: Protokol za grupni intervju.....	298
Prilog 3: Analiza i operacionalizacija istraživačkih pitanja u anketna pitanja.....	299
Prilog 4: Izvorne tablice inferencijalne statističke analize	302
Prilog 5: Zaključci iz interpretacije rezultata	316
Prilog 6: Popisi tablica i slika.....	321
Prilog 7: Dokument molbe i suglasnosti za provođenje istraživanja	324
Prilog 8: Transkripti intervju.....	326
Životopis autorice.....	336
Author's biography	336

Predgovor

“Research can be like a trip to Disneyland: It can be exciting, interesting, and rewarding. But first, you must open your heart and mind to the research process.”

(Bruce L. Berg)

Svaki čovjek u današnjem globaliziranom svijetu i u aktualnim izrazito nesigurnim uvjetima pandemije koronavirusa mora pronaći odgovor na pitanje kako na najbolji način usmjeriti vlastiti život u društvu kojem pripada¹. Pri tome, jedno od temeljnih pitanja jeste kako donositi odluke u skladu s ciljevima za koje individua želi da se ostvare u budućnosti. Jednako tako, svi mladi ljudi usmjeravaju svoju obrazovnu i profesionalnu karijeru donoseći prve karijerne odluke već u adolescenciji, pri čemu su te odluke u aktualnim pandemijskim okolnostima ne samo neizvjesne već mogu biti i rizične.

Na kraju srednjoškolskog obrazovanja neki mladi ljudi odlučuju se za ulazak u polje visokog obrazovanja, a ostali idu na tržište rada. Najvažnije pitanje za prve jeste koji studij odabrati, a za potomje kako pronaći odgovarajući posao. Ishodi ovih odluka odredit će njihov identitet i budući način života. U potrazi za odgovorima, mladi ljudi koriste razne vrste informacija i informacijskih izvora. Obično se pretpostavlja da se, tragajući za informacijama, svi mladi suočavaju sa istim izazovima na sličan način, ali je znanje o raznolikim informacijskim iskustvima mladih ljudi iznenađujuće oskudno, posebice o izvorima razlika i nejednakosti koje proizlaze iz mogućnosti i ograničenja njihovih sociokulturnih okruženja. Premda se često uzima kao samorazumljiva pretpostavka da društvene okolnosti i individualna obilježja oblikuju razvoj mladih ljudi i njihovo razmišljanje o karijeri, ova pretpostavka još nema široku znanstvenu potporu. Tako je i uloga sociokulturnih čimbenika u informacijskom ponašanju djece i mladih pri odlučivanju o karijeri ostala prilično nepoznata.

Unatoč ogromnom rastu literature u posljednja dva desetljeća, u polju istraživanja informacijskoga ponašanja i dalje postoje praznine u razumijevanju društvenih i kulturnih determinanti toga fenomena. Jedan od razloga je usredotočenost dosadašnjih istraživanja, koja su vođena uglavnom u visokorazvijenim zemljama Zapada, na otkrivanje obrazaca individualnog informacijskog ponašanja u raznim situacijama, bez obzira na uvjete okruženja

¹ Najveći dio rada na ovoj disertaciji bio je završen 2019. godine, odnosno, prije pojave pandemije koronavirusa koja se dogodila 2020. godine. Stoga, ova disertacija ne uzima u obzir pandemiju kao globalni fenomen koji će u budućnosti vjerojatno iz temelja promijeniti mnoge aspekte ljudskog života, pa i one koji se odnose na temu ovoga rada.

koji se mogu značajno razlikovati od onih unutar *WEIRD*² društava. Međutim, informacijsko ponašanje mladih ljudi može u potpunosti biti shvaćeno samo u odnosu na njihove ukupne životne okolnosti, odnosno, uključujući svijest o različitim socioekonomskim i kulturnim uvjetima koje ga u određenoj mjeri determiniraju.

Drugi uzrok nedostatka razumijevanja uloge društvenih i kulturnih determinanti informacijskoga ponašanja jeste prevladajući utopijski diskurs prema kojem je širenje pristupa informacijama putem interneta svima pružilo jednake mogućnosti. Posljedično, razlike i nejednakosti u pristupu informacijskim izvorima i postupanju s informacijama nisu dobile odgovarajuću istraživačku pozornost, niti je razvijen teorijski diskurs za njihovo prepoznavanje i razumijevanje. Ipak, u posljednje vrijeme postaje jasnije da pretpostavka o širokoj dostupnosti informacija prikriva brojna ograničenja.

Većina literature nesrazmjerno je usredotočena na iskustvo relativno privilegiranih adolescenata koji odrastaju u zemljama Zapada u odnosu na druge mlade ljude. Nedostaju znanstveni dokazi o raznolikim iskustvima s informacijama adolescenata širom svijeta, uključujući mlade koji žive u teškim situacijama siromaštva, rata, sukoba, kroničnog stresa ili pothranjenosti, odnosno potpunije razumijevanje složenih odnosa između biološkog razvoja i okoline u kojoj adolescenti odrastaju³. Svrha je ove disertacije usmjeriti pozornost na informacijsko ponašanje djece i mladih iz drugih i drukčijih sociokulturnih sredina, te ponuditi pristup koji pored osobnih obilježja eksplicitno uključuje i određene sociokulturne čimbenike informacijskog ponašanja, kao što je obiteljska pozadina⁴, jer je obitelj ugrađena u kulturni kontekst.

Pomalo paradoksalno, uz lokalni kulturni kontekst koji na određen način oblikuje informacijsko ponašanje mladih ljudi, taj je fenomen nemoguće promatrati izvan historijski recentnih društvenih promjena na globalnoj razini koje imaju određene implikacije za razvoj i prilagodbu mladih koje se ne mogu ignorirati. Učinci globalizacije s jedne strane i utjecaj lokalne kulture s druge strane, kreiraju izazovan okvir za razumijevanje i istraživanje adolescentskog informacijskog ponašanja pri izboru karijere. Posebice znanstvenici u kontinentalnoj Europi moraju voditi računa o učincima globalizacijskih procesa na sve segmente društva, jer koncept globalizacije ima potencijal obuhvatiti dominantan način razumijevanja društvenih promjena u informacijskom društvu.

Istodobno, znanstvenici u drugim poljima, kao što su psihologija i sociologija, posljednjih nekoliko desetljeća istražuju razne čimbenike koji mogu utjecati na donošenje odluka i izbor karijere, kao što su karijerna zrelost, spol, etnicitet i socioekonomski status. Socioekonomski

² Visokorazvijene zemlje Zapada u novije se vrijeme skraćeno označuju akronimom *WEIRD* društva (*Western, Educated, Industrialized, Rich, and Democratic*) koji je ušao u znanstveni diskurs 2010. godine nakon objavljivanja članka pod naslovom „The Weirdest People in the World?“ u specijalnom broju časopisa *Behavioral and Brain Sciences*. Vidi: Henrich, J.; Heine, S. J. and Norenzayan, A. (2010). The weirdest people in the world: How representative are experimental findings from American university students? What do we really know about human psychology? *Behavioral and Brain Sciences* 33(2-3), 61-83.

³ Usp. Banati, P.; Lansford, J.E. (2018). Introduction: Adolescence in a Global Context. In: *Handbook of Adolescent Development Research and Its Impact on Global Policy* / Ed. by Jennifer E. Lansford and Prerna Banati. Oxford University Press, 1-27, str. 2-3.

⁴ Pozadina je doslovan prijevod engleskog termina *background* koji se odnosi na “tip obitelji ili društvene klase iz koje netko dolazi, te obrazovanje i iskustvo koje netko ima“ (*Oxford Wordpower Dictionary*, 1997.), što bi zapravo najviše odgovaralo hrvatskoj riječi porijeklo/podrijetlo. Izraz *background* preciznije obuhvaća smisao u kojem se koristi u ovome radu nego nedovoljno precizni izrazi pozadina i porijeklo. Ipak, u ovoj će disertaciji koristiti izraz obiteljska pozadina, ali u značenju engleskog termina.

status pojavljuje se sve češće u psihološkim istraživanjima kao značajan čimbenik za razumijevanje psiholoških fenomena, jer je odnedavno prepoznato da su socioekonomski čimbenici i društvena klasa temeljne odrednice ljudskog funkcioniranja tijekom cijelog životnog vijeka, uključujući razvoj, blagostanje, te tjelesno i mentalno zdravlje. Ta su istraživanja dovela do vrijednih spoznaja koje mogu pridonijeti potpunijem razumijevanju korespondirajućeg informacijskog ponašanja. Ipak, razvoj modela za razumijevanje informacijskog ponašanja mladih ljudi pri izboru karijere koji će uključiti i one mlade koji odrastaju u većinskom svijetu⁵, odnosno nepovoljnijim uvjetima za postupanje s informacijama u odnosu na mlade u manjinskom svijetu, i dalje predstavlja priličan izazov za buduće istraživače.

Primarni fokus ovoga istraživanja je na razumijevanju iskustva starijih adolescenata u pristupu, traženju i korištenju informacija pri odlučivanju o nastavku obrazovanja i izboru studijskog programa na visokoškolskim institucijama. Međutim, cilj je ne samo učvrstiti znanje o univerzalnim obilježjima informacijskoga ponašanja, nego pokušati osvijetliti moguće izvore razlika u ljudskom informacijskom ponašanju koji proizlaze iz dinamične interakcije između sociokulturnog konteksta, odnosno polja izbora karijere, i individualnoga informacijskog ponašanja. Ekološka paradigma i koncepti kao što su habitus, polje i kulturni kapital⁶ imaju potencijal premostiti jaz između individualnog i kontekstualnog pristupa u tumačenju fenomena informacijskoga ponašanja, te unaprijediti razumijevanje adolescentskog informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri iz holističke perspektive. Uzimajući u obzir da su takva istraživanja tek u začetku, ovaj rad pruža jedan od mogućih okvira.

Ova disertacija podijeljena je na šest glavnih poglavlja. U prvom poglavlju ponuđena su teorijska polazišta ovoga istraživanja i određene spoznaje iz drugih disciplina koje mogu pridonijeti informiranom diskursu. Metodologija istraživanja obrazložena je u drugom poglavlju. U trećem poglavlju prezentirani su rezultati istraživanja informacijskoga ponašanja pri odlučivanju o profesionalnom razvoju starijih adolescenata u Bosni i Hercegovini. Rasprava o rezultatima data je u četvrtom poglavlju. U petom i šestom poglavlju ponuđena su zaključna razmatranja, te implikacije i smjernice za buduća istraživanja.

⁵ „Većinski svijet“ (*Majority World*) je termin koji se sve češće koristi umjesto izraza „zemlje u razvoju“ (*developing countries*) i „Treći svijet“ (*Third World*), kojima se ranije definiralo stanje gospodarstva, jer on uključuje društveni i kulturni kontekst zemalja, odnosno, obuhvaća zemlje koje ne pripadaju u *WEIRD* društva. Vidi npr. Tomasik, M. J. and Silbereisen, R. K. (2011). Globalization and Adolescence. In: *Encyclopedia of Adolescence: Volume 2.* / Ed. by Roger J. R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC, 109-117. Dodatno, izraz „manjinski svijet“ (*Minority World*) odnosi se na 15% bogatijih zemalja u komparaciji sa svim ostalim zemljama. Usp. Petersen, A.C. et al. (2017). Global Positive Youth Development: Framing the Issues. In: *Positive Youth Development in Global Contexts of Social and Economic Change.* / Ed. by Anne C. Petersen, Silvia H. Koller, Frosso Motti-Stefanidi, Suman Verma. Taylor & Francis, 1-14, str. 2.

⁶ Termini habitus, polje i kulturni kapital koriste se u različitim značenjima u popularnom i u znanstvenom diskursu. Izvorno, ovi koncepti dolaze iz Bourdieuove društvene teorije, ali budući da ih i sam autor koristi u različitim značenjima u raznim kontekstima, nije ih moguće jednoznačno i jednostavno definirati. U ovome radu, posebice u njegovom istraživačkome dijelu, koncepte habitusa i kulturnog kapitala nastojimo empirijski razviti i povezati s razumijevanjem postojećih koncepata informacijskog ponašanja u smislu da im pružimo empirijsko utemeljenje u kontekstu razumijevanja informacijskoga ponašanja pri odlučivanju o karijeri. Naravno, ovo nije prvi put da se tako apstraktnom teorijskom konstruktu kakav je habitus nastoji dati empirijski sadržaj, prije ovoga takvi su pokušaji više-manje uspjeli Savolainenu u informacijskoj znanosti i Robinsonovoj u digitalnoj sociologiji, o čemu će biti više riječi u poglavlju o teorijskim ishodištima ovoga istraživanja.

Uvod

U posljednjih nekoliko desetljeća u informacijskoj znanosti⁷ razvija se određeni korpus znanja o tome zašto ljudi trebaju i kako traže i koriste informacije za posao, školu i svakodnevni život, odnosno o fenomenu ljudskog informacijskoga ponašanja⁸. Djeca i mladi posebno su zanimljive skupine za istraživanje, jer upravo oni postaju glavni konzumenti informacija u suvremenome digitalnom okruženju⁹. Istraživači informacijskog ponašanja djece i mladih digitalnog doba nastojali su bolje razumjeti njihove informacijske potrebe, traženje i korištenje informacija u razne svrhe. Neki od tih napora usmjereni su na identificiranje načina na koji svakodnevne informacijske prakse mladih ljudi podupiru njihov socijalni, emocionalni, autorefleksivni, tjelesni, kreativni, kognitivni i seksualni razvoj¹⁰. Drugi istraživački naponi bili su fokusirani na razumijevanje informacijskog ponašanja djece i mladih u obrazovnom kontekstu¹¹, a treći na ispitivanje obrazaca njihova informacijskog ponašanja u elektroničkom okruženju¹².

Brojna istraživanja pokazala su da generacije mladih ljudi rođenih od devedesetih godina prošlog stoljeća i u novom mileniju, koje se u literaturi i u popularnom diskursu naziva *google*-generacijom, *net*-generacijom, digitalnim urođenicima, milenijalcima, i u posljednje vrijeme postmilenijskom ili *z*-generacijom¹³, te nizom drugih naziva koji sugeriraju život u digitalnom dobu, drukčije od ranijih generacija percipiraju sebe i druge, drukčije uče, traže informacije i druže se¹⁴. Većina istraživača polazi od nekoliko zajedničkih pretpostavki: od toga da su današnji mladi od najranijeg djetinjstva izloženi tehnološki bogatim okruženjima i da odrastaju u svijetu u kojem su internet i globalna mreža dostupni prirodno i s najvećom lakoćom¹⁵, do

⁷ Termin informacijska znanost ponekad se koristi u množini kao informacijske znanosti, a ponekad se ta disciplina naziva knjižničnom i informacijskom znanostu – *Library and Information Science (LIS)*. Vidi, npr. Bates, M.J. (1999). The Invisible Substrate of Information Science. *Journal of American Society for Information Science* 50(12), 1043-1050; Bates, M.J. (2010). Information Behavior. In M. J. Bates & M. N. Maack (Eds.) *Encyclopedia of Library and Information Sciences*, 3rd Ed. New York: CRC Press, vol. 3, 2381-2391.

⁸ U literaturi na engleskom jeziku, na kojoj se temelji ovo istraživanje, naizmjenično se koriste termini *human information behavior - HIB* i *information behavior - IB research* kojima se označuje područje istraživanja ljudskog informacijskog ponašanja kao subdisciplina informacijske znanosti. Također, neki autori koriste termin „interakcija čovjek-informacija“ (*human-information interaction - HII*) s istim ili sličnim značenjem. Vidi, npr.: Wilson, T.D. (2016). A General Theory of Human Information Behaviour. *Proceedings of ISIC: the information behaviour conference*, Zadar, Croatia, 20-23 September, 2016: Part 1. *Information Research*, 21(4); Fidel, R.; Pejtersen, A.M. (2004). From information behaviour research to the design of information systems: the Cognitive Work Analysis framework. *Information Research*, 10(1).

⁹ Usp. Bilal, D. (2005). Children's information seeking and the design of digital interfaces in the affective paradigm. *Library Trends* 54(2), 197-208.

¹⁰ Usp. Agosto, D. (2011). Young Adults' Information Behavior: What We Know So Far and Where We Need to Go from Here. *The Journal of Research on Libraries and Young Adults* 2(1).

¹¹ Vidi, npr. Kuhlthau, C.C. (1988). Developing a model of the library search process: cognitive and affective aspects. *Reference Quarterly*, 28(2), 232-242; Kuhlthau, C.C. (1991). Inside the search process: information seeking from the user's perspective. *Journal of the American Society for Information Science*, 42(5), 361-371.

¹² Vidi, npr. Todd, R. (2003). Adolescents of the Information Age: Patterns of Information Seeking and Use, and Implications for Information Professionals. *School Libraries Worldwide* 9(2), 27-46.

¹³ Vidi, npr. Dimock, M. (2019). Defining generations: Where Millennials end and Generation Z begins. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/01/17/where-millennials-end-and-generation-z-begins/> (7.8.2020.)

¹⁴ Usp. Dresang, E. and Koh, K. (2009). Radical Change Theory, Youth Information Behavior, and School Libraries. *Library Trends* 58(1), 26–50.

¹⁵ Vidi, npr. Tomasik, M.J. and Silbereisen, R.K., nav. djelo, str. 114.

toga da je služenje računalima i surfanje *Webom* postalo norma za mnogu djecu u školi i u njihovom domu¹⁶. Dodatno, dramatičan uspon i sveprisutnost internetnih platformi namijenjenih virtualnom društvenom umrežavanju¹⁷ tijekom posljednjeg desetljeća, promijenili su način komuniciranja i ponašanje mladih ljudi transformirajući informacijsko ponašanje djece i mladih u odnosu na starije generacije¹⁸. Rezultati istraživanja pokazuju da djeca i mladi ljudi traže, procesuiraju i koriste informacije potpuno drukčije od odraslih ljudi¹⁹, odnosno da se njihove informacijske prakse značajno međusobno razlikuju. Stoga, istraživači informacijskog ponašanja i pružatelji informacijskih usluga upozoravaju na pomak paradigme s fizičkih knjižnica ka virtualnim, od tiskanog teksta ka multimedijским mrežnim mjestima, i od tradicionalnih referentnih alata ka *online* izvorima.

Istraživanje informacijskog ponašanja mladih u raznim situacijama i kontekstima značajno je pridonijelo razumijevanju kognitivnih i afektivnih aspekata toga procesa, kao i izazova, poteškoća i prepreka u pristupu, traženju, razumijevanju i interpretaciji informacija s kojima se mladi suočavaju²⁰. Ranije, postupanje s informacijama djece i mladih smatrano je uglavnom kognitivnim procesom, ali s vremenom je postalo jasnije da u tome određenu ulogu imaju i afekti²¹, te da motivacija, vrijednosti i preference utječu na odabir i donošenje odluka²² povezanih s informacijama. Ipak, djeca i adolescenti i dalje su nedovoljno proučavane skupine s obzirom na njihov broj i važnost²³, a naše razumijevanje njihovog informacijskog ponašanja u mnogim je aspektima veoma ograničeno.

Raznolika društvena okruženja u kojima se odvija informacijsko ponašanje mladih dobila su određenu istraživačku pozornost u perifernom smislu njihova utjecaja na intrapsihičke procese izoliranog pojedinca, ali nedostaju istraživanja koja suštinski uzimaju u obzir utjecaj strukturalnih i institucionalnih uvjeta, odnosno različitih sociokulturnih konteksta na informacijsko ponašanje djece i tinejdžera. Uloga društvene kulture, koja se sastoji od normi, uloga, uvjerenja, vrijednosti, rituala i običaja, koja vodi razvoj kroz interakciju između

¹⁶ Usp. Bilal, D. (2007). Grounding Children's Information Behavior and System Design in Child Development Theories. *Information and emotion. The emergent affective paradigm in information behavior research and theory*. D. Nahl & D. Bilal (Eds.) Medford, NJ: Information Today, Inc., str. 39.

¹⁷ *Social media* je pojam koji se u engleskom jeziku koristi kao zajednički naziv za internetne platforme namijenjene virtualnom društvenom umrežavanju, kao što su primjerice *Facebook* i *Twitter*, dok se u ovdašnjem popularnom diskursu one nazivaju društvenim mrežama. U kontekstu ovoga rada korištenje potonjega moglo bi izazvati stanovitu konfuziju i zamjenu s engleskim pojmom *social network*. Taj se pak odnosi na fenomen društvenih mreža, koje nisu nužno računalno i internetno posredovane. Stoga će se u ovome radu zbog preciznosti koristiti termin internetne platforme za virtualno društveno umrežavanje kada se misli na popularne „društvene mreže“.

¹⁸ Usp. Bilal, D. and Beheshti, J. (2014). Introduction. *New Directions in Children's and Adolescents' Information Behavior Research*. D. Bilal & J. Beheshti (Eds.). Emerald Group Publishing, str. xix.

¹⁹ Usp. Chelton, M. K. and Cool, C. (2004). *Youth Information-Seeking Behavior: Theories, Models, and Issues*. The Scarecrow Press; Chelton, M. K. and Cool, C. (2007). *Youth Information-Seeking Behavior II: Context, Theories, Models and Issues*. Scarecrow Press.; Druin, A. (2005). What Children Can Teach Us: Developing Digital Libraries for Children with Children. *Library Quarterly*, 75(1), 20–41.

²⁰ Usp. Savolainen, R. (2015). Approaching the affective factors of information seeking: the viewpoint of the information search process model. Proceedings of ISIC: the information behaviour conference, Leeds, 2-5 September, 2014: Part 2. *Information Research vol. 20* (1), March, 2015. <http://www.informationr.net/ir/20-1/isic2/isic28.html#.XZxKrNIzblU>.(18.11.2017.)

²¹ Usp. Bilal, D. (2005), nav. djelo, str. 197.

²² Usp. Nahl, D. (2007). Introduction. *Information and emotion. The emergent affective paradigm in information behavior research and theory*. D. Nahl & D. Bilal (Eds.). Medford, NJ: Information Today, Inc., str. xviii.

²³ Usp. Case, D. O. (2007). *Looking for Information: A Survey of Research on Information Seeking, Needs, and Behavior. Second edition*, Elsevier, Ltd., str. 304; Agosto, D. (2011), nav. djelo.

individue i kulture u svakodnevnom životu i izborima mladih ljudi, nije dobila odgovarajuću pozornost. Međutim, nekoliko drugih znanstvenih disciplina istražuju različite pristupe razumijevanju ljudskog ponašanja u kojima su kompleksni obrasci interaktivnih varijabli sustavno modelirani kako bi se predvidjelo vjerojatno ponašanje ljudskih bića. Primjerice, posljednjih godina razvojni znanstvenici napravili su značajan napredak u razumijevanju razvoja djeteta, uključujući prepoznavanje važne uloge društvenog konteksta i kulture u oblikovanju njegova razvoja²⁴. Ipak, njihove spoznaje do sada nisu našle odgovarajuću primjenu u istraživanjima informacijskog ponašanja vođenim u visokorazvijenim zemljama Zapada koje su uglavnom individualističke kulture²⁵.

Jedan od razloga zanemarivanja društvenih i kulturalnih varijabli možda leži u činjenici da je za individualističke kulture karakterističan analitički način razmišljanja koji uključuje odvajanje objekta od konteksta, za razliku od holističkog prosuđivanja koje je orijentirano na kontekst ili polje u cjelini, za koje pojedini autori smatraju da je više cijenjeno u ne-Zapadnim populacijama i kolektivističkim kulturama²⁶. Holistički način prosuđivanja značio bi obuhvaćanje različitih i višestrukih konteksta u kojima pojedinci djeluju. Ta perspektiva u istraživanju fenomena informacijskog ponašanja djece i mladih omogućuje svježije uvide u informacijskim studijama i proširivanje znanja na nerazvijene i zemlje u razvoju²⁷, kao i drukčije kulturne kontekste u kojima okruženje može igrati razmjerno veću ulogu u oblikovanju mnogih aspekata života individue, pa i izbora karijere²⁸.

Nadalje, samo je nekoliko empirijskih istraživanja provedeno o adolescentskom traženju i korištenju informacija pri izboru karijere²⁹, koja su ipak bila više usmjerena na „unutarnji“ kontekst aktera i individualne stilove donositelja odluke, nego na „izvanjske“ čimbenike koji oblikuju informacijsko ponašanje pri odlučivanju, te eventualne učinke razlika i nejednakosti koje proizlaze iz razvojnog i sociokulturnog okruženja na informacijska ponašanja. Konačno, gotovo ništa nije poznato o nekim oblicima informacijskoga ponašanja iz širokog raspona interakcije djece i mladih s informacijama među kojima su uz aktivna, namjerna, racionalna i

²⁴ Usp. Bjorklund, D.F.; Hernández Blasi, C. (2012). *Child and Adolescent Development: An Integrated Approach*. Wadsworth Cengage Learning, str. xix.

²⁵ Usp. Markus, R. H.; Kitayama, S. (1991). Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation. *Psychological Review* 98(2), 224-253, str. 225.

²⁶ Usp. Henrich, J.; Heine, S. J. and Norenzayan, A., nav. djelo, str. 23.

²⁷ Vidi npr. Al-Suqri, M. N.; Lillard, L. L.; Al-Saleem, N. E. (2014). Preface. *Information Access and Library User Needs in Developing Countries*. Ed. M. N. Al-Suqri; L. L. Lillard; N. E. Al-Saleem. IGI Global, xviii-xxv.

²⁸ Vidi npr. Agarwala, T. (2008) Factors influencing career choice of management students in India. *Career Development International* 13(4), 362-376; Özbilgin, M. et al. (2004). Explaining Influences on Career 'Choice' in Comparative Perspective. Cornell University ILR School DigitalCommons@ILR; Xia, Y. et al. (2004). Chinese Adolescents' Decision-Making, Parent-Adolescent Communication and Relationships. Faculty Publications, Department of Child, Youth, and Family Studies 52.

²⁹ U vrijeme kada se autorica ove disertacije počela ozbiljnije zanimati za temu adolescentskog informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri, odnosno u rujnu 2015. godine, bilo je dostupno samo nekoliko radova na engleskom jeziku dvoje autora koji su istraživali tu temu za potrebe svoje doktorske disertacije, to su H. Julien iz Kanade i S. Lilley iz Novog Zelanda. S vremenom se pojavilo još nekoliko radova o kojima će biti riječi u poglavlju o informacijskom ponašanju. Vidi: Julien, H. (1997). *How does Information Help? The Search for Career-Related Information by Adolescents*. Doctoral Dissertation. University of Western Ontario; Julien, H. E. (1999). Barriers to Adolescents' Information Seeking for Career Decision Making. *Journal of the American Society for Information Science* 50(1), 38-48.; Julien, H. (2004). Adolescent Decision-Making for Careers: An Exploration of Information Behavior. In: *Youth Information-Seeking Behavior: Theories, Models, and Issues*. Ed. M.K. Chelton and C. Cool. Scarecrow Press, Inc., 321-352.; Lilley, S. (2012). Maori Career Information Seeking. *MAI Journal* 2(1), 33-45.

ciljno usmjerena ponašanja ka rješavanju problema, i ona nesvjesna, nenamjerna i manje formalna informacijska ponašanja³⁰ koja su internalizirana kroz odgoj i učenje. Te spoznaje mogle bi pridonijeti osvjetljavanju čimbenika koji su uključeni u adolescentsko odlučivanje i izbore povezane s karijerom.

Istraživačka pitanja koja su vodila ovo istraživanje odnose se na sljedeće: a) percepciju situacije odlučivanja o karijeri (iskustva, stavove, vrijednosti) starijih adolescenata i ulogu informacija u tome, b) informacijske izvore kojima se koriste stariji adolescenti pri traženju i prikupljanju informacija o karijeri, c) vrednovanje i korištenje informacija u odlučivanju o karijeri, d) barijere i poteškoće koje su stariji adolescenti iskusili tijekom procesa traženja, prikupljanja i korištenja informacija, i konačno e) prirodu povezanosti individualnih i sociokulturnih čimbenika s određenim aspektima informacijskog ponašanja starijih adolescenata pri odlučivanju o karijeri. Cilj je bio istražiti individualne načine konstruiranja okvira za izbor karijere i povezati ih sa stvarnim informacijskim praksama, odnosno, osvjetliti značenja koja mladi ljudi pridaju odlučivanju o visokom obrazovanju za njihovu budućnost i njihova iskustva u pridobivanju, vrednovanju i korištenju informacija o karijeri.

Pri tome, otkrivanje prirode odnosa između sociokulturnog konteksta i individualnog postupanja s informacijama u izboru karijere, te izvora razlika i nejednakosti u suočavanju s izazovima, predstavljalo je dodatnu zadaću. Očekivali smo da bi rezultati ovoga istraživanja mogli pridonijeti razumijevanju nedovoljno istraženih aspekata adolescentskog informacijskog ponašanja pri izboru karijere koji se odnose na specifične sociokulturne kontekste. Najprije, bilo je potrebno razviti najpodesniji konceptualni okvir koji će omogućiti barem donekle informiran diskurs, te sofisticiranije razumijevanje problema istraživanja i interpretaciju istraživačkih nalaza.

Termin donošenje karijernih odluka³¹ posljednjih se godina često koristi u istraživanjima i znanstvenim raspravama koje se odnose na odluke vezane uz edukaciju, zanimanje i posao. Međutim, može se zapaziti da ta istraživanja i rasprave uglavnom nisu fokusirani na to kako se odluke stvarno donose ili kako bi se trebale donositi, niti na prikupljanje i procesuiranje informacija³². Umjesto toga, široko se zanimaju za brojne aspekte i čimbenike koji nisu izravno povezani s procesom odlučivanja o karijeri, pa je i korespondirajuće postupanje s informacijama ostalo u sjeni.

Teorije konstrukcije i razvoja karijere, teorije usklađivanja osobe i okoline, te teorije odlučivanja i izbora karijere, koje počivaju na različitim znanstvenim tradicijama i paradigmatama, pružaju razne perspektive iz kojih se može sagledavati priroda i značenje izbora karijere, kao i utjecaj proksimalnih i distalnih kontekstualnih čimbenika na karijerne odluke pojedinaca. Mnoštvo pristupa govori o kompleksnosti odnosa između ljudskih života i njihova rada, ali svi ti pristupi implicitno ili eksplicitno zauzimaju perspektivu koja se temelji na postmodernim i liberalnim, ustvari tipično zapadnjačkim vrijednostima, kakve su sloboda

³⁰ Vidi npr. Irvine-Smith, S. (2017). Information Through the Lens: Information Research and the Dynamics of Practice. <http://www.informationr.net/ir/22-1/colis/colis1603.html> (07.08.2018.)

³¹ Eng.: *career decision making*.

³² Usp. Gati, I. and Asher, I. (2001). The PIC model for career decision making: Prescreening, In-depth exploration, and Choice. In F. T. L. Leong, & A. Barak (Eds.). *Contemporary models in vocational psychology*. Mahwah, NJ: Erlbaum, pp. 7-54, str. 7.

izbora, samoispunjenje i osobno zadovoljstvo u poslu i karijeri³³. Naravno, ta perspektiva nije pogrešna sama po sebi, ali ona očigledno nije dovoljno sveobuhvatna.

Svi ljudi u različitim razvojnim točkama i raznim fazama svojega života odlučuju o karijeri, a te su odluke ujedno njihove najvažnije životne odluke. Ipak, fokus ovoga istraživanja je na adolescentima, ne samo zbog toga što oni čine posebnu skupinu mladih ljudi koji nisu ni djeca ni mladi odrasli³⁴ i imaju jedinstvene društvene, kognitivne i afektivne osobine³⁵ iz kojih proizlaze njihova informacijska ponašanja, nego i stoga što adolescenti imaju ključnu ulogu u procesu globalizacije³⁶. Postoje čvrsti dokazi da globalizacija na suštinski način utječe na adolescente koji su u kritičnoj životnoj fazi i stoga posebno osjetljivi na vanjske sile³⁷.

Adolescenti su, za razliku od djece i odraslih, izazovna skupina za istraživanje, jer imaju dovoljno zrelosti i autonomije da traže informacije i iskustva izvan svojih obitelji, a pri tome još uvijek nisu u potpunosti razvili ukorijenjene navike, vjerovanja i ponašanja³⁸. Stoga, ovo istraživanje polazi od toga da su adolescenti kao tražitelji i korisnici informacija pri odlučivanju o karijeri „znajući subjekti“³⁹ i donositelji odluke⁴⁰ u određenom društvenom okruženju, a ne „djeca ili pacijenti kojima treba dijagnoza“⁴¹. To ne znači da tradicionalni „dijagnostički“ pristupi nisu dobri, nego da oni u nekim slučajevima nisu dovoljni niti zadovoljavajući.

Primarna nakana ove disertacije bila je istraživati informacijsko ponašanje starijih adolescenata u samo jednoj točki razvojnog kontinuuma, odnosno, istraživati potragu za informacijama učenika srednjih škola u specifičnoj situaciji odlučivanja o višoj razini obrazovanja, a ne unutar složenog cjeloživotnog procesa ljudskog razvoja i upravljanja karijerom. Ipak, pokazalo se potrebnim proširiti perspektivu da bi se bolje sagledala cijela slika.

Prvo, literatura koja se bavi pitanjem karijere raspršena je i naizgled kontradiktorna, jer postoji značajna razlika između tradicionalnih i suvremenih pogleda na izbor i razvoj karijere. Tradicionalni pristupi karijeri odnosili su se samo na svijet rada, pa se profesionalno usmjeravanje individualnog aktera primjenjivalo isključivo na odluke povezane sa zanimanjem,

³³ Usp. Gati, I. and Tal, I. (2008), Decision-Making Models and Career Guidance. In: J.A. Athanassou, R. Van Esbroeck (eds.). *International Handbook of Career Guidance*. © Springer Science + Business Media B.V., 157-185, str. 157.

nav. djelo, str.

³⁴ Eng.: *young adults*.

³⁵ Usp. Lerner, R. M. & Steinberg, L. (2004). The Scientific Study of Adolescent Development: Past, Present, and Future. *Handbook of Adolescent Psychology: Second Edition*. (ed. R.M.Lerner and L.Steinberg). New Jersey: John Wiley and Sons, Inc., 1-14, str. 2.

³⁶ Usp. Arnett, J.J.(2002). The Psychology of Globalization. *American Psychologist* 57(10), 774–783.

³⁷ Usp. Tomasik, M. J. and Silbereisen, R. K., nav. djelo, str. 109.

³⁸ Ibid.

³⁹ Eng.: „*knowing subjects*“, vidi u: Talja, S. (1997). Constituting “information” and “user” as research objects: a theory of knowledge formations as an alternative to the information-man theory. *Information Seeking in Context*. Proceedings of an international conference on Information Seeking in Context, Tampere, Finland 1996. London: Taylor Graham. P. Vakkari, R. Savolainen & B. Dervin (Eds.), 67-80, str. 77.

⁴⁰ Eng.: *decision makers*. U nastavku rada, određeni termini iz engleskog jezika bit će korišteni u glavnom tekstu u hrvatskoj inačici, koja je ponekad slobodan autoričin prijevod, a u bilješkama ispod teksta, radi nedvosmislenosti i jasnoće, bit će ponuđen i izvorni oblik značajnijih koncepata. Neki termini, kao što su *Web*, *blog*, *online* i *offline*, te drugi koji dolaze iz engleskog jezika, zadržani su u svom izvornom obliku, jer autorica smatra da su u tom obliku razumljiviji. Neki od njih stavljeni su u kurziv, a neki ne, primjerice *blog* i *surfanje*, jer u hrvatskom jeziku nemaju odgovarajuće inačice i obično se koriste kao takve.

⁴¹ Julien, H. (1999). Where to go from here? Results of an Empirical Study and Usercentred Implications for Information Design. *Exploring the Contexts of Information Behaviour*. Proceedings of the 2nd International Conference on Research in Information Needs, Seeking and Use in Different Contexts, 13/15 August 1998, Sheffield, UK. London: Taylor Graham. T. D. Wilson and D. K. Allen (Eds.), pp. 586-596, str. 586.

odnosno, poslom. Međutim, promjene u svijetu rada transformirale su način razumijevanja koncepta karijere koji se u novije vrijeme odnosi na cijeli ljudski život i obuhvaća sve njegove aspekte. Tako je i profesionalno usmjeravanje prošireno najprije na cjeloživotno karijerno obrazovanje, a u novije vrijeme karijera se sve češće razumijeva kao konstruiranje životne „priče“ uz pomoć karijernog savjetnika⁴². Razvoj karijere novih generacija stoga je posebno izazovna tema za istraživanje.

Drugo, pitanje izbora karijere u današnjoj globalnoj ekonomiji iznimno je aktualno u svim kulturama i zemljama⁴³, odnosno, postalo je univerzalni fenomen. Svijet rada globaliziran je i dostupniji nego ikada, pri čemu napredak znanosti i tehnologije neprestano eliminira neke poslove i kreira nove⁴⁴. Ideje o poslu i karijeri transformiraju se kontinuirano zbog povećane nesigurnosti u suvremenome radnom okruženju. Globalizacijski ekonomski procesi najviše utječu na mlade ljude koji tek trebaju donijeti odluke o karijeri, a posebno na mlade koji su uz to pogođeni i lokalnim društveno-ekonomskim promjenama.

Treće, ponašanje pri odlučivanju⁴⁵, ponašanje pri izboru⁴⁶ i profesionalno ponašanje⁴⁷, te informacijsko ponašanje, široko promatrano, moguće je sagledavati kao dijelove iste cjeline, odnosno, ljudskog ponašanja. Ljudski razvoj i ponašanje već odavno su predmet znanstvenog istraživanja donoseći nove spoznaje koje omogućuju sveobuhvatnije razumijevanje predmetnog fenomena. Uz to, nekoliko znanstvenih disciplina, paralelno i neovisno jedna o drugoj, bave se raznim aspektima razvoja karijere. Stoga je nedostatak literature o informacijskom ponašanju mladih pri izboru karijere prilično neopravdan. Također, u okviru istraživanja informacijskog ponašanja u *WEIRD* društvima, ova je tema iz nerazumljivih razloga ostala prilično po strani, premda karijera i posao predstavljaju značajan dio identiteta i načina života suvremenog Zapadnog čovjeka. Slijedom toga, problem značenja karijere za mlade iz ne-Zapadnih društava kao i vrijednosti i informacija na temelju kojih oni odlučuju, zasigurno predstavlja posebno izazovnu istraživačku temu.

Istraživači informacijskog ponašanja nisu se mnogo zanimali za karijerno odlučivanje, iako prepoznaju da informacije mogu igrati važnu, pa i ključnu ulogu u svakodnevnom životu ljudi⁴⁸, odnosno služiti kao potpora procesu racionalnog odlučivanja⁴⁹ i u rješavanju problema⁵⁰, te prilikom izbora karijere⁵¹. Dapače, ponekad se odlučivanje uzima „zdravo za

⁴² Evoluciju paradigme karijerne intervencije od profesionalnog usmjeravanja „aktera“, preko karijernog obrazovanja „agenta“, do kontekstualne postmoderne paradigme dizajniranja života od strane „autora“, opisao je nedavno Savickas. Vidi Savickas, M.L. (2013). Constructing careers: Actors, Agents, and Authors. *The Counseling Psychologist* 41(4), 648-662.

⁴³ Usp. Leung, S. A.(2008). The Big Five Career Theories. Chapter 6. In: *International Handbook of Career Guidance*. J.A. Athanasou, R. Van Esbroeck (eds.), © Springer Science + Business Media B.V., 115-132, str.115

⁴⁴ Usp. Brown, D. (2003). Careers. *The World Book Encyclopedia*. Vol. 3. Chicago: World Book, Inc., 214-236., str. 219.

⁴⁵ Eng.: *decision-making behavior*.

⁴⁶ Eng.: *choice behavior*.

⁴⁷ Eng.: *vocational behavior*.

⁴⁸ Vidi, npr. Tuomien, K. and Savolainen, R. (1997). A Social Constructionist Approach to the Study of Information Use as Discursive Action. *Information Seeking in Context*. Proceedings of an international conference on Information Seeking in Context, Tampere, Finland 1996. P. Vakkari, R. Savolainen & B. Dervin (Eds.). London: Taylor Graham, 81-96.

⁴⁹ Usp. Simon, H. A. (1960). *The New Science of Management Decision*. New York: Harper & Row.

⁵⁰ Usp. Talja, S. nav. djelo.

⁵¹ Vidi, npr. Gati, I. and Asher, I. nav. djelo, str. 7-54.

gotovo“ kao jedno od nekoliko tipova korištenja informacija⁵². Tuominen i Savolainen primijetili su da je aspekt korištenja informacija slabo zastupljen u proučavanju informacijskog ponašanja i da taj problem nije sagledavan kao konstruktivna akcija, nego je reduciran uglavnom na pitanje o korištenju informacijskih izvora⁵³.

Povezanost informacija i odluka u malobrojnim se informacijskim studijama uglavnom odnosilo na odluke u menadžmentu⁵⁴, pa priroda relacije između koncepata informacijskog ponašanja i odlučivanja nije dovoljno jasna. To nije slučaj samo s ovim konceptima, nego i s drugim ključnim konceptima ove subdiscipline informacijske znanosti, kao što su informacijska potreba i traženje informacija. Dosadašnja istraživanja, unatoč „gigantskom naporu u izgradnji teorijske baze informacijskog ponašanja“⁵⁵, i nakon više od dva desetljeća od zaključka Pettigrew i suradnika da „paradigmatska jezgra pokazuje rane znakove sazrijevanja“, još uvijek nisu iznjedrila dovoljno sveobuhvatne i stabilne vlastite teorijske koncepte⁵⁶. I dalje se osjeća potreba za temeljitom analizom „tradicionalnih“, ali i mnogih koncepata koji su preuzeti iz drugih znanstvenih polja, a koriste se u razumijevanju i tumačenju raznih aspekata ljudskog informacijskog ponašanja.

Uz navedena konceptualna ograničenja, jedan od glavnih izazova ove disertacije bio je integrirati prevladajući kognitivni pristup i nedovoljno razvijeni „socijalni“ pristup⁵⁷ u istraživanju informacijskog ponašanja, čime bi se premostila izvjesna dihotomija između individualnog i društvenog aspekta u razumijevanju predmetnog fenomena. Takav holistički i dijalektički pristup pokazuje se kao nužan preduvjet da bi se razumjela kompleksnost odnosa između ljudi, informacija i njihovog društvenog konteksta⁵⁸, jer nijedna od tih perspektiva pojedinačno nije dovoljna da se analizira i objasni ovaj višeznačni fenomen.

Polazeći od razumijevanja koncepta informacije kao „pojma koji obuhvaća interakciju“⁵⁹ i koji ima komunikacijsku svrhu⁶⁰, može se pretpostaviti da traženje i korištenje informacija nije samo *intrapersonalni* proces, nego i *interpersonalno* ponašanje, odnosno ono koje ima „društveni element“⁶¹, te da je priroda ljudskog informacijskog ponašanja ne samo kognitivna, nego i društvena⁶². Društvena i komunikacijska dimenzija informacijskog ponašanja može se naslutiti i iz postojeće distinkcije između „formalnih“ i „neformalnih“ izvora informacija, jer je poznato da potonji, koji se nazivaju još i informacijskim kanalima⁶³ i koji najčešće

⁵² Vidi, npr. Mishra, J.L.; Allen, D.K.; Pearman, A.D. (2014). Information Seeking, Use, and Decision Making. *Journal of the Association for Information Science and Technology* 06/2014; 66(4). (19.08.2016.)

⁵³ Tuominen, K. and Savolainen, R., nav. djelo, str. 81.

⁵⁴ Vidi npr. Almutairi, H; Alsarraf, H. A. (2017). The Impact of Information Behaviour Dimensions on Decision-Making Stages: Evidence for Kuwaiti Public Organisations. *J Bus Fin Aff* 6:3.

⁵⁵ Pettigrew, K. E.; Fidel, R.; Bruce, H. (2001). Conceptual frameworks in information behavior. *Annual Review of Information Science and Technology* / edited by M. E. Williams. Medford, NJ: Information Today, 43-78, str. 68.

⁵⁶ Ibid., str. 46.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Usp. Olsson, M. R. (2016). Re-Thinking Our Concept Of Users. *Australian Academic & Research Libraries* 47(4), 286-299, str. 286.

⁵⁹ Bates, M. J. (2010). Information Behavior. In M. J. Bates & M. N. Maack (Eds.) *Encyclopedia of Library and Information Sciences*, 3rd Ed. New York: CRC Press, vol. 3, 2381-2391.

⁶⁰ Usp. Irvine-Smith, S., nav. djelo.

⁶¹ Case, D.O., nav. djelo, str. 12.

⁶² Usp. Olsson, M. R., nav. djelo.

⁶³ Eng.: *information channels*. Vidi, npr. u: Savolainen, R. (1995). Everyday Life Information Seeking: Approaching Information Seeking in the Context of “Way of Life”. *LISR* 17, pp. 259-294, str. 260.

predstavljaju ljudske izvore informacija (članovi obitelji, prijatelji, kolege, susjedi)⁶⁴, mogu igrati značajnu ulogu u oblikovanju informacijskog ponašanja kroz osobnu komunikaciju u svakodnevnom životu.

Inače, latentni dualizam u konceptualizaciji temeljnih pojmova i teoretiziranju o „pristupima“ u istraživanju informacijskog ponašanja prisutan je ne samo između kognitivnog i društvenog, nego i između racionalnog i intuitivnog, te individualnog i kontekstualnog pristupa. Korijeni ove dihotomije u kojoj se naglašava dominantna pozicija jednog nad drugim principom zapravo su filozofske, odnosno epistemološko-ontološke naravi⁶⁵, i sežu mnogo dalje u prošlost znanstvenih istraživanja sve do antičkih mislilaca, te traju do danas u filozofiji znanosti koja je ugrađena u temelje humanističkih i društvenih znanosti. Takav je slučaj primjerice u teorijama učenja, gdje je također prisutno stanovito naglašavanje suprotstavljenih pozicija individue i društva⁶⁶. Naime, razvojne teorije koje se oslanjaju na Piagetovo shvaćanje procesa učenja naglašavaju njegovu individualnu i kognitivnu prirodu, dok one koje su izvedene iz rada Vygotskog ističu društvenu i kulturnu prirodu učenja⁶⁷.

Nadalje, jedan od ciljeva ove disertacije bio je izbjeći dvostruku teorijsku zamku implicitnog društvenog determinizma, s jedne strane, i viđenja mladih ljudi kao potpuno slobodnih i racionalnih individua u izboru karijere, s druge strane, te pokušati premostiti različite diskurse na način da ih se razumijeva kao dvije razine analize. To će omogućiti otvaranje alternativne perspektive koja će unaprijediti razumijevanje adolescentskog informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri u raznim sociokulturnim sredinama. Pri tome, koncepti iz drugih disciplina koji se odnose na to kako mladi ljudi u različitim kontekstima prave karijerne izbore, mogu ponuditi teorijsko proširenje, jer se prijenos konceptata s drugih područja već pokazao heurističkim i korisnim jednako u teorijskim i u empirijskim istraživanjima, kao što je to slučaj primjerice u psihologiji⁶⁸. Dakako, u središtu pozornosti ostaje pitanje postupanja s informacijama u svrhu donošenja odluke, odnosno pristupa, traženja, vrednovanja i korištenja informacija kao potpore odlučivanju, koje se sagledava u određenom sociokulturnom kontekstu.

Premošćivanje jaza između različitih znanstvenih diskursa i teorijskih dihotomija podrazumijeva rješavanje paradigmatičkih pitanja koja mogu predstavljati barijeru holističkom razumijevanju fenomena informacijskoga ponašanja pri odlučivanju o karijeri. Dodatno, uz tradicionalno psihološko zanimanje za proces odlučivanja, izbor odgovarajućeg zanimanja i razvoj karijere, koje je i samo veoma fragmentirano i raspršeno na brojne discipline i subspecijalnosti⁶⁹ (razvojna psihologija, kognitivna psihologija, psihologija profesionalnog

⁶⁴ Ponekad se određeni ljudski izvori informacija kao što su učitelji, savjetnici za karijeru i knjižničari nazivaju formalnim izvorima informacija. Vidi, npr. Agosto, D.E. and Hughes-Hassell, S. (2006a). Toward a Model of the Everyday Life Information Needs of Urban Teenagers, Part 1: Theoretical Model. *Journal of the American Society for Information Science & Technology* 57(10), 1394-1403, str. 1396.

⁶⁵ Usp. Andrews, T. (2012). What is Social Constructionism? *Grounded Theory Review: An International Journal* 11(1), 39-46, str. 44.

⁶⁶ Usp. Bloomer, M.; Hodkinson, P. and Billett, S. (2004) The Significance of Ontogeny and Habitus in Constructing Theories of Learning. *Studies in Continuing Education* 26(1), 19-43.

⁶⁷ Usp. Lourenço, O. (2012). Piaget and Vygotsky: Many resemblances, and a crucial difference. *New Ideas in Psychology* 30(3), 281-295, str. 281.

⁶⁸ Ibid., str. 292.

⁶⁹ Usp. Vondracek, F. W. (1998). Career Development: A Lifespan Perspective (Introduction to the Special Section). *International Journal of Behavioral Development* 22 (1), 1-6, str. 2.

savjetovanja, psihologija izbora zanimanja, i druge), u novije vrijeme pojavljuju se i sociološke teorije odlučivanja o karijeri, koje naglašavaju ulogu društvenih determinanti u razvoju karijere⁷⁰ kao i u samom procesu odlučivanja⁷¹. Ranije, proces odlučivanja uglavnom se smatrao predmetom psihološke znanosti, ali je porast zanimanja doveo i do razvoja brojnih teorija odlučivanja, pri čemu svaka disciplina naglašava samo jedan aspekt toga fenomena. Naravno, psihološka i sociološka paradigma općenito nisu u suprotnosti jedna s drugom, ali one ipak imaju različite spoznajne osnove, metodološka načela i teorijske probleme. U ovoj disertaciji one se uzimaju kao dvije razine znanstvene analize, odnosno, usvojen je dijalektički pristup koji će omogućiti integriranije razumijevanje istraživanih fenomena.

Razumijevanje obilježja razvoja i iskustava adolescenata nužan je preduvjet pružanja odgovarajuće intelektualne i društvene potpore zdravom razvoju djece i mladih. Međutim, potpunije razumijevanje adolescentskog iskustva i transformacija teorijskog znanja u praktične intervencije moguće je samo ako se gleda i izvan Zapadnog poimanja, premda tu perspektivu usvajaju čak i ne-Zapadni razvojni psiholozi⁷². Na to upozoravaju Larson i Wilson koji koriste množinu toga pojma (adolescencije) da naglase koliko su različiti „putevi u odraslost“ u raznim društvenim, kulturnim i ekonomskim uvjetima⁷³.

Pri tome, uz stanoviti senzibilitet za slabije, druge i drukčije, nedostaje uvid u ono s čime se mladi doista suočavaju pri odlučivanju o karijeri, izboru zanimanja i postupanju s informacijama u nerazvijenim i zemljama u razvoju, tranzicijskim zemljama, i zemljama koje prolaze duboke društvene promjene, političke ili etničke/religiozne konflikte. Istraživanja informacijskog ponašanja djece i mladih do sada su vođena uglavnom u kontekstu *WEIRD* društava, odnosno, relativno stabilnih visokorazvijenih zemalja koje njeguju individualističke kulturne i liberalne društvene vrijednosti. Dodatno, nedostaje znanje o informacijskom ponašanju djece i mladih prognanika, izbjeglica i migranata⁷⁴, te drugih posebno ranjivih skupina.

No, treba imati na umu da postoje suptilne razlike i unutar Zapadnih istraživanja adolescencije. Na to upozorava Nurmi, koji primjećuje da se ne razlikuju samo razvojna okruženja mladih ljudi u Europi, nego da ima stanovitih razlika u konceptualizaciji i analiziranju podataka u istraživanjima adolescencije. Nurmi sugerira da izvan anglo-saksonske paradigme koja je tipična među istraživačima u zapadnoj i sjevernoj Europi, te u SAD-u, postoji stanovište koje on naziva europskim, odnosno, ono koje se temelji na francuskoj istraživačkoj tradiciji i Bourdieuovoj teoriji habitusa, kao jednoj od najutjecajnijih socioloških teorija s kraja prošlog stoljeća. Prema Nurmiju, za „europski pristup u istraživanju mladih“

⁷⁰ Vidi npr. Hodkinson, P. (2008). Understanding career decision-making and progression: Careership revisited. *Career Research and Development 21: The NICEC Journal*, 4-17; Law, B. et al. (2002) New Perspectives on Career and Identity in the Contemporary World. *British Journal of Guidance and Counselling 30*(4), 431-449.

⁷¹ Vidi npr. Pescosolido, B. A. (1992). Beyond Rational Choice: The Social Dynamics of How People Seek Help. *The American Journal of Sociology 97*(4). *New Directions in the Sociology of Medicine*, 1096-1138.

⁷² Usp. Larson, R.; Wilson, S. (2004). Adolescence Across Place and Time: Globalization and the Changing Pathways to Adulthood. *Handbook of Adolescent Psychology: Second Edition*. (ed. R. M. Lerner and L. Steinberg). New Jersey: John Wiley and Sons, Inc., 299-330, str. 309.

⁷³ Ibid., str. 299.

⁷⁴ Jedna od rijetkih studija informacijskog ponašanja izbjeglica, koja se ipak ne bavi djecom i mladima, objavljena je nedavno na *Information Research* portalu. Vidi: Lloyd, A., Pilerot, O. & Hultgren, F. (2017). The remaking of fractured landscapes: Supporting refugees in transition (SpiRiT). *Information Research*, 22(3), paper 764. Retrieved from <http://InformationR.net/ir/21-1/paper764.html> (07.07.2017.)

karakteristično je uzimanje u obzir društvenih i političkih aspekata više nego što je to slučaj u tipično anglo-saksonskom istraživanju mladih⁷⁵. Slijedom toga, može se zaključiti da usvajanje toga pristupa u istraživanju informacijskog ponašanja mladih ljudi pri odlučivanju o karijeri pretpostavlja uključivanje čimbenika društvenog konteksta u razumijevanje karijernih izbora. Konkretno, europski pristup polazi od pretpostavke da je informacijsko ponašanje mladih pri izboru karijere u određenoj mjeri oblikovano društvenim, ekonomskim, političkim i kulturnim okolnostima.

Dva su značajna „društvena“ razloga zbog kojih informacijsko ponašanje adolescenata pri donošenju važnih životnih odluka o edukaciji i izboru karijere treba sagledavati iz šire perspektive. Prvo, adolescenti u svim kulturama i društvima koji su na prijelazu u odraslu dob suočeni su s izazovom „produkcije i reprodukcije polja kulture i društva“⁷⁶. Prema Nurmijevom europskom pristupu, ulazak mladih u produkciju kulture i društva uključuje razvojni put koji se sastoji od kompleksnog niza odluka o obrazovanju i karijeri koje dovode do ekonomske neovisnosti i sposobnosti pojedinca da svoj život ugradi u društveni i ekonomski sustav. Ulazak u domenu reprodukcije kulture i društva uključuje „obrazac dosljedne predanosti izgradnji romantičnih odnosa i veza, zasnivanju obitelji i brizi o djeci“⁷⁷.

Sudjelujući u ovim procesima adolescenti postaju posrednici⁷⁸ u reprodukciji društva, njegove ekonomije i načina života⁷⁹. Pri tome, izbori koje oni prave, odnosno, kompleksan niz odluka kojima adolescenti planiraju budućnost, kanalizirani su prema mogućnostima i ograničenjima društvenog i institucionalnog okruženja, te u skladu s kulturnim vrijednostima i normama određenih sredina koje su internalizirane kroz proces socijalizacije, koji opet sa svoje strane oblikuje njihove razvojne puteve. S druge strane, tim se izborima reproducira i društvena nejednakost, jer u društvene uvjete odluke o karijeri spadaju mogućnosti zapošljavanja i društvene norme o tome koje je zanimanje prikladno za pojedince prema njihovoj pripadnosti određenoj društvenoj klasi, etnicitetu ili spolu utječu na izbor karijere⁸⁰. Stoga je razumno pretpostaviti da odlučujući o karijeri u raznim društvenim i kulturnim uvjetima, adolescenti imaju i različita iskustva pri postupanju s informacijama na temelju kojih donose odluke.

Drugo, mladi ljudi u tranzicijskim zemljama u ovom dijelu Europe pogođeni su dubokim društvenim promjenama koje su se dogodile usljed ekonomskog i političkog preustroja sustava upravljanja u posljednjih više od 25 godina, a posebice mladi u zemljama koje su uz to suočene sa specijalnim izazovima nedavnog političkog nasilja. Istraživači psiholoških konzekvenci društvenih promjena na funkcioniranje ljudi tvrde da odluke donesene pod starim društvenim uvjetima možda neće djelovati u novima, jer je razvoj karijere duboko pod utjecajem društvenog okruženja u kojemu se odvija, pri čemu je buduće mogućnosti i zahtjeve teško

⁷⁵ Usp. Nurmi, J.-E. (1998). Growing Up in Contemporary Europe: An overview. In: *Adolescents, Cultures, and Conflicts: Growing Up in Contemporary Europe*. Ed. J.-E. Nurmi. Taylor & Francis., 3-18, str. 15.

⁷⁶ Nurmi, J.-E. (2004). Socialization and Self-Development. *Handbook of Adolescent Psychology: Second Edition*. (ed. R. M. Lerner and L. Steinberg). New Jersey: John Wiley and Sons, Inc., 85-124, str. 85.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Eng.: *agents*.

⁷⁹ Ibid., str. 86.

⁸⁰ Usp. Pinquart, M.; Juang, L. P.; Silbereisen, R. K. (2004). The Role of Self-Efficacy, Academic Abilities, and Parental Education in the Change in Career Decisions of Adolescents Facing German Unification. *Journal of Career Development* 31(2), 125-142, str. 126.

točno predvidjeti⁸¹. S druge strane, mladi koji odrastaju u zemljama u razvoju i nerazvijenim zemljama imaju ponešto drukčiji problem.

Uprkos činjenici da mnoge zemlje u razvoju investiraju u informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT) da bi unaprijedile socioekonomske uvjete i premostile digitalni jaz, postoji priličan disparitet u pristupu i korištenju IKT-a na koji u novije vrijeme pojedini autori nastoje skrenuti pozornost⁸². Drugi autori upozoravaju na činjenicu da adolescenti iz siromašnih obitelji, posebice iz zemalja u razvoju, imaju manje alternativnih puteva zbog ograničenih resursa i društvenog kapitala⁸³. Mladi u konfliktnim i postkonfliktnim sredinama, te tranzicijskim zemljama, suočeni su pak s posebnim izazovima, kao što su planiranje, izbor i razvoj karijere u veoma promjenjivom i nesigurnom društvenom okruženju, pri čemu pristup relevantnim informacijama u svrhu odlučivanja može imati presudnu važnost⁸⁴. Stoga, razumijevanje informacijskog ponašanja mladih ljudi i većinskog i manjinskog svijeta ne može biti potpuno bez uzimanja u obzir uvjeta njihova odrastanja, odnosno psiholoških konzekvenci globalnih i lokalnih društvenih promjena na razvoj, prilagodbu i izbore mladih.

Informacijsko ponašanje i odlučivanje o karijeri ne događa se, dakle, u nekom vakuumu i važno je imati na umu što sve može utjecati na postupanje s informacijama pri odlučivanju i na ishode odlučivanja. To nije nimalo jednostavan zadatak, posebice u višestruko složenim kontekstima adolescentskog razvoja. Pri tome, riječ je o odlukama koje imaju značajne dugoročne implikacije ne samo na život mladih ljudi, nego i na reprodukciju određene kulture i društva u Nurmijevom, odnosno, bourdieuanskom smislu.

Suvremeni društveni kontekst Bosne i Hercegovine (BiH), koji je posljednjih desetljeća pod utjecajem dubokih promjena usljed unutarnje i izvanjske tranzicije, jedan je od višestruko kompleksnih razvojnih okruženja za djecu i mlade ljude. Na lokalnoj razini, turbulencije izazvane nedavnim oružanim konfliktom i društveno-ekonomskom transformacijom iz ranijeg socijalističkog uređenja u kapitalistički sustav, te globalizacijski procesi koji diktiraju visoku tržišnu kompetitivnost i s vremenom povećavaju zahtjeve za uspjeh, skupa kreiraju izazovnu pozornicu za planiranje budućnosti ovdašnjih mladih ljudi. Otkrivanje obrazaca njihovog informacijskoga ponašanja pri donošenju obrazovnih i karijernih odluka pruža mogućnost za razumijevanje čimbenika koji determiniraju budući način života ovdašnjih mladih ljudi, te eventualno identificiranje načina reprodukcije društvene nejednakosti u Bosni i Hercegovini.

⁸¹ Ibid., str. 126.

⁸² Vidi, npr. Bilal, D. and Jopeak, V. (2014). Young Girls Affective Response to Access and Use of ICK in Information-Poor Societies. In: D. Bilal & J. Beheshti (Eds.). *New Directions in Children's and Adolescents' Information Behavior Research*. Emerald Group Publishing, 107-135.

⁸³ Usp. Larson, R.; Wilson, S., nav. djelo, str. 306.

⁸⁴ Usp. Al-Suqri, M. N. et al, nav. djelo., str. xviii.

1. Teorijska polazišta i pregled literature

Intenzivnija istraživanja ljudskog informacijskog ponašanja relativno su novijeg datuma. Polje se još širi i razvija, pomičući stroge granice između bliskih znanstvenih polja i čineći ih sve propusnijima⁸⁵. Iako različito pristupaju proučavanju kompleksnog fenomena ljudskog ponašanja, jasno je da mnoge znanstvene discipline naseljavaju zajedničko intelektualno polje dijeleći mnoge bitne značajke, pa ni informacijska znanost u tome nije izuzetak. Mnogi autori pozivaju na teorijsku i metodološku interdisciplinarnost u istraživanju informacijskog ponašanja. Case upućuje na niz znanstvenih područja koja mogu biti izvor paradigmi, teorija i koncepata za proučavanje traženja i korištenja informacija, kao što su sociologija, psihologija, masovne komunikacije i humanističke znanosti⁸⁶. On sugerira da je povezivanjem višestrukih pogleda moguće produbiti naše znanje o ljudskom informacijskom ponašanju. Ta Caseova sugestija na tragu je Wilsonove ranije primjedbe da informacijska znanost nema monopol na istraživanje u ovome polju⁸⁷, kao i njegovih nastojanja da integrira rezultate istraživanja nekoliko znanstvenih disciplina u opći model polja informacijskog ponašanja. U novije vrijeme, Sonnenwald potvrđuje da je informacijska znanost poznatija po posuđivanju teorija iz drugih disciplina nego po uvođenju novih teorija, što ona pripisuje relativnoj „mladosti polja“⁸⁸. To, dakako, ne umanjuje vrijednost nastojanja istraživača u tome polju. Naprotiv, upućuje na njihovu sposobnost šireg sagledavanja ljudskog postupanja s informacijama.

Za razliku od interdisciplinarnog pristupa u istraživanju informacijskog ponašanja na koji pozivaju pojedini autori, u ovoj disertaciji usvojen je transdisciplinarni pristup⁸⁹ u širokom smislu dijaloga među disciplinama, kao najpodesniji u izgradnji polazišta za integriranije razumijevanje kompleksnosti temeljnih koncepata koji se odnose na informacijsko ponašanje starijih adolescenata pri odlučivanju o karijeri. Stoga je bilo potrebno oslikati pozadinu za problem koji je u fokusu na način da ona ne bude odveć detaljna, čime bi se mogla zasjeniti glavna tema, a da pri tome ipak pruža dovoljno informacija za kontekstualizaciju problema. Ponuđen je relativno sažet pregled ključnih ideja teorija adolescencije⁹⁰, teorija odlučivanja, teorija izbora i razvoja karijere, i teorija informacijskog ponašanja, ali bez pretenzija za sveobuhvatnim pregledom literature iz svih tih polja, što bi bio zadatak koji je izvan dosega ovoga rada. Umjesto toga, akcentirane su određene ideje i koncepti koji su relevantni za ovo istraživanje da bi se ponudila određena intelektualna podloga razumijevanju informacijskog

⁸⁵ Usp. Dervin, B. (2003). Human studies and user studies: a call for methodological inter-disciplinarity. *Information Research*, 9(1), paper 166. <http://informationr.net/ir/9-1/paper166.html> (17.06.2016.)

⁸⁶ Usp. Case, D.O. (2007), nav. djelo, str. 152.

⁸⁷ Usp. Wilson, T. D. (1997). Information Behaviour: An Interdisciplinary Perspective. *Information Processing & Management* 33(4), 551-572, str. 551.

⁸⁸ Usp. Sonnenwald, D.H. (2016). Exploring theory development: Learning from diverse masters. In D.H. Sonnenwald (Ed.), *Theory Development in the Information Sciences* (pp.1-18). Austin, TX: University of Texas Press. str. 2.

⁸⁹ Usp. Cerovac, K. (2013). Transdisciplinarni pristup učenju i istraživanju na sveučilištima. *Metodički ogleđi* 20 (1), 15–31, str. 19.

⁹⁰ Za potrebe ove disertacije bit će ponuđen samo sažet pregled određenih ideja, koncepata i istraživačkih nalaza vezanih uz temu. O brojnosti i raznovrsnosti teorija adolescencije ilustrativno govori podatak da se samo u jednom recentnom pregledu teorija adolescencije navodi deset „obitelji teorija“ u polju adolescentskog razvoja, odnosno deset različitih psiholoških perspektiva u razmatranju adolescencije kao životnog razdoblja. Vidi: Newman, B. M.; Newman, P. R. (2011). Adolescence, Theories of. In: *Encyclopedia of Adolescence*. / Ed. by Roger J.R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC, 20-29, str. 20.

ponašanja adolescenata pri odlučivanju o karijeri. Zanima nas što je poznato o tome kako adolescenti u tranziciji iz škole na fakultet biraju odgovarajući studijski program, a posebice kakvo je pri tome njihovo informacijsko ponašanje i kakvu ulogu imaju sociokulturne okolnosti. Također, nastojimo ustanoviti što je važno za dublje razumijevanje fenomena, a još nije dobilo odgovarajuću istraživačku pozornost.

1.1. Pristupi razumijevanju adolescencije

U posljednjih trideset godina veoma se povećao broj znanstvenih istraživanja adolescencije u raznim uvjetima i disciplinama, koja su nesumnjivo pridonijela boljem razumijevanju raznolikih i kompleksnih puteva mladih ljudi u zrelost. S porastom znanstvenih istraživanja adolescencije raste i broj teorijskih modela za razumijevanje toga fenomena od kojih svaki ima određena ograničenja. Brojnost i raznolikost teorija adolescencije odražava ne samo višestruku prirodu toga fenomena, nego i različite ideje o tome koji čimbenici pridonose razvoju i usmjeravanju sazrijevanja adolescenata. Znanstveni naponi u istraživanju adolescencije u raznim poljima uključujući psihologiju, sociologiju, antropologiju, medicinu, biologiju i neurologiju, kognitivnu znanost, psihijatriju, obrazovanje, epidemiologiju, javno zdravstvo i ekonomiju⁹¹ pridonijeli su napretku u razumijevanju jedinstvenih značajki razdoblja adolescencije u odnosu na djetinjstvo i odraslo doba. Pojedina istraživanja upućuju na određene sličnosti i razlike u prirodi adolescencije u raznim kulturama, nacijama i povijesnim razdobljima⁹², što omogućuje donekle informiran diskurs o ključnim pitanjima ovoga istraživanja. U sljedećim je poglavljima ponuđen pregled literature koji reflektira različite perspektive i koncepte u okviru kojih je moguće sagledavati adolescentsko informacijsko ponašanje pri odabiru karijere, kao što su aktualna istraživanja o utjecaju globalizacije i kulturnih konteksta na razvoj identiteta adolescenata, te konstruktivna traženja pomoći i orijentacije na budućnost.

1.1.1. Definiranje i istraživanje adolescencije kao posebnog razvojnoga razdoblja

Znanstvena istraživanja adolescencije pojavila su se tek u dvadesetom stoljeću i mogu se podijeliti u tri faze. Lerner i Steinberg sugeriraju da su prvu fazu koja je trajala gotovo sedamdeset godina obilježile teorije koje su se uglavnom fokusirale ili na biološku prirodu ili na odgoj, kao izvore utjecaja na razvoj adolescenata. U drugoj fazi, koja se odnosi na razdoblje od 1970-ih do 1990-ih godina, pojavljuju se integrativne teorije kao što je Bronfenbrennerova ekološka teorija ljudskog razvoja. U trećoj fazi, koja je započela 1990-ih godina i još je u tijeku, raste zanimanje za primijenjenu razvojnu znanost, odnosno, primijenjena istraživanja razvoja adolescenata utemeljena na dokazima⁹³. Lerner i Steinberg naglašavaju da istraživanje

⁹¹ Usp. Brown, B.B. and Prinstein, M.J. (2011). Preface. In: *Encyclopedia of Adolescence*. / Ed. by Roger J.R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC, str. xix.

⁹² Ibid.

⁹³ Lerner, R. M.; Steinberg, L. (2009). The Scientific Study of Adolescent Development: Historical and Contemporary Perspectives. In: *Handbook of Adolescent Psychology: Third Edition. Volume 1: Individual Bases of Adolescent Development*. (ed. R. M. Lerner and L. Steinberg). New Jersey: John Wiley and Sons, Inc., 3-14, str. 11.

adolescencije ima „dugu prošlost, ali veoma kratku historiju“⁹⁴, jer se taj koncept pojavio u petnaestom stoljeću kao derivat iz latinske riječi *adolescere* u smislu odrastanja ili sazrijevanja, a već su Platon i Aristotel predlagali sekvencijalnu demarkaciju ljudskog životnoga vijeka. Međutim, suvremeni istraživači promatraju ljudski razvoj iz raznih perspektiva. Bjorklund i Hernández Blasi navode razvojni kontekstualizam, sociokulturnu perspektivu i evolucijsku teoriju kao trenutačno dominantne pristupe, nudeći integrativni pristup koji objedinjuje sve te perspektive kao tri razine analize razvoja⁹⁵. Razvojni kontekstualni modeli istražuju razvoj psiholoških procesa tijekom života pojedinca, sociokulturni modeli prepoznaju središnju ulogu društvenog okruženja za ljudski razvoj, a evolucijska teorija ispituje ulogu prirodnog odabira na oblikovanje čovjekovog razvoja⁹⁶. Objedinjeni, ovi modeli mogu pružiti sveobuhvatnije razumijevanje ljudskog razvoja i funkcioniranja.

Adolescencija se u širem smislu smatra prijelaznom fazom iz djeteta u odraslu osobu, u kojoj je središnji zadatak razviti osjećaj sebe kao autonomne individue⁹⁷, što je suvremenija ideja koja dolazi iz teorijskih pristupa koji promatraju životni vijek⁹⁸ kao slijed uzastopnih faza koje se razvijaju kroz vrijeme. Prijelazna faza obuhvaća razvojno razdoblje čovjekovog života od početka puberteta do uspostavljanja društvene neovisnosti⁹⁹. To se razdoblje obično podrazumijeva u engleskom izrazu *teens*¹⁰⁰ koji se koristi u popularnom diskursu. Međutim, u novije vrijeme, adolescencija se promatra kao jedinstveno razvojno razdoblje potpuno drukčije od djetinjstva i odrasle dobi¹⁰¹. Većina ranijih studija adolescentskog razvoja uspoređivala je adolescente s djecom, ali je posljednjih nekoliko godina znanstveni interes intenzivno usmjeren na psihološku tranziciju iz adolescencije u odraslu dob¹⁰² kao odgovor na novija istraživanja

⁹⁴ Ibid., str. 3.

⁹⁵ Bjorklund, D.F.; Hernández Blasi, C. (2012). *Child and Adolescent Development: An Integrated Approach*. Wadsworth Cengage Learning, str. xx.

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Usp. Salmela-Aro, K. (2011). Stages of Adolescence. In: *Encyclopedia of Adolescence* / Ed. by Roger J. R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC, str. 360.

⁹⁸ Eng.: *life span*. Termini *life course* i *life span* ponekad se koriste naizmjenično, iako označuju različite perspektive i paradigme. Prvi se koristi češće u sociologiji, a potonji u psihologiji. Usp. Baltes, P. B. (1987). Theoretical Propositions of Life-Span Developmental Psychology: On the Dynamics Between Growth and Decline. *Developmental Psychology* 23(5), 611-626.

⁹⁹ Usp. Curtis, A. C. (2015). Defining adolescence. *Journal of Adolescent and Family Health* 7(2), Article 2. Available at: <https://scholar.utc.edu/jafh/vol7/iss2/2> (15.08.2017.)

¹⁰⁰ Usp. Csikszentmihalyi, M. (2019). Adolescence. *Encyclopaedia Britannica*. <https://www.britannica.com/science/adolescence> (20.08.2017.)

¹⁰¹ O adolescenciji kao jedinstvenom razvojnom razdoblju u odnosu i na djetinjstvo i na zrelost, a ne kao linearnoj progresiji od jednog razdoblja ka drugom, novije dokaze pružaju istraživanja u psihijatriji i neuroznanosti. Vidi, npr. Jaworska, N. and MacQueen, G. (2015). Adolescence as a unique developmental period. *Journal of Psychiatry and Neuroscience* 40(5), 291-293.

¹⁰² *Transition to adulthood* aktualna je tema koja u posljednje vrijeme privlači pozornost istraživača i stručnjaka ne samo u razvojnoj psihologiji, nego i u adolescentskoj psihijatriji, u kojoj se govori o „tranzicijskoj psihijatriji“ koja se odnosi na produljenu adolescenciju u treće desetljeće života. To se razdoblje u literaturi označava pojmom „odrastanje u nastajanje“ („*emerging adulthood*“) i počinje tretirati kao samostalna faza razvoja. Pri tome se naglašava da je uspješan prijelaz iz adolescencije u odraslu dob kontekstualno i kulturalno ovisan. Pojam *emerging adulthood* skovao je 2000. godine J.J. Arnett, jedan od vodećih istraživača psiholoških obilježja životnog razdoblja između adolescencije i odrasle dobi, odnosno, između 18. i 25. godine života. Arnett je autor knjige *Adolescence and Emerging Adulthood: Cultural Approach* koja je od 2000. do 2013. godine objavljena u pet izdanja. Također, vidi, npr.: Fegert, J.M. et al. (2016). Transition from adolescence to adulthood: The challenges to establish “transition psychiatry”. Key Issues Paper by DGKJP and DGPPN. *European Society for Child and Adolescent Psychiatry*; Pao, M. (2017). Defining Success in the Transition to Adulthood. *Child Adolesc Psychiatr Clin N Am*.

razvoja mozga¹⁰³. Istraživanja mozga dovela su do novih spoznaja prema kojima je razvoj mozga glavni fiziološki proces u svim fazama adolescencije. Prema nedavnim istraživanjima uz pomoć magnetne rezonancije, adolescentski mozak nije gotov produkt nego se nastavlja razvijati¹⁰⁴. Jedna od značajnijih spoznaja je da je primarna kognitivna značajka koja definira napredovanje tijekom adolescencije sposobnost kontrole impulsa i odgađanje zadovoljenja u korist ciljno usmjerenih i optimiziranih ishoda i ponašanja¹⁰⁵. Novi nalazi pokazali su da se najveće promjene u dijelovima mozga koji su odgovorni za pojedine funkcije, kao što su samokontrola, prosudba, emocije i organizacija, pojavljuju u srednjoj adolescenciji, a potpuno mentalno sazrijevanje dovršava se u dobi od 25. do 30. godine života, što je mnogo kasnije nego što se ranije smatralo¹⁰⁶.

Međutim, za sada nema standardne definicija adolescencije, a kronološka dob samo je jedan od načina definiranja adolescencije¹⁰⁷. Prema Američkoj psihološkoj udruzi¹⁰⁸, adolescencija se definira kao razdoblje života od 10. do 18. godine, ali se ona, uz dob, može definirati na brojne druge načine, uzimajući u obzir čimbenike kao što su tjelesni, društveni i kognitivni razvoj, pri čemu se naglašava važnost pozornog praćenja potreba i sposobnosti svakog pojedinačnog adolescenta¹⁰⁹. Premda postoje neslaganja u preciznom određivanju životne dobi početka i svršetka toga razdoblja, adolescencija se obično dijeli na tri razvojna podstadija: 1. rana adolescencija (od 11. do 14. godine), 2. srednja adolescencija (od 15. do 17. godine), i 3. kasna adolescencija (od 18. do 21. godine)¹¹⁰. Tri faze adolescencije razlikuju se u biološkom, emocionalnom, društvenom i kognitivnom smislu¹¹¹. Prema Salmela-Aro, cilj adolescencije je postizanje koherentnog identiteta i izbjegavanje konfuzije identiteta. Identitet je višedimenzionalan i on uključuje razvoj fizičkog i seksualnog identiteta, te razvoj profesionalnih ciljeva, vjerskih uvjerenja i etničke pripadnosti¹¹². Smatra se da u razdoblju kasne adolescencije osoba postaje emocionalno stabilna, razvija brigu za druge i počinje razmišljati o svojoj svrsi u životu, te postavljati ciljeve, razmišljati o idejama i izraziti ih drugima.

U recentnijim radovima, razvojni psiholozi proširuju vremenski okvir adolescencije kao „drugo desetljeće života“¹¹³ koje se odnosi na razdoblje od 10. do 20. godine života¹¹⁴, a neki čak i do dobi od 25. godina¹¹⁵. Proširena definicija u skladu je sa stavom da ovo desetljeće

26(2), 191–198; Warner, C. and Houle, J.N. (2018). Precocious life course transitions, exits from, and returns to the parental home. *Advances in Life Course Research* 35, 1-10.

¹⁰³ Usp. Steinberg, L. (2008). Adolescent Development and Juvenile Justice. *The Annual Review of Clinical Psychology* 2009(5), 47–73, str. 53.

¹⁰⁴ Usp. Salmela-Aro, K., nav. djelo, str. 362.

¹⁰⁵ Usp. Jaworska, N. and MacQueen, G., nav. djelo, str. 292.

¹⁰⁶ Usp. Salmela-Aro, K., nav. djelo, str. 362.

¹⁰⁷ Usp. The American Psychological Association (2002). *Developing Adolescents: A Reference for Professionals*. <http://www.apa.org/pi/families/resources/develop.pdf>, str. 1. (17.06.2016.)

¹⁰⁸ Eng.: *The American Psychological Association – APA*.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Usp. Stages of Adolescence. (2012). <https://www.healthychildren.org/English/ages-stages/teen/Pages/Stages-of-Adolescence.aspx> (17.06.2016.)

¹¹¹ Usp. Salmela-Aro, K., nav. djelo, str. 360.

¹¹² Ibid., str. 365.

¹¹³ Damon, W. (2004). Foreword. In: *Handbook of Adolescent Psychology: Second Edition*. (ed. R. M. Lerner and L. Steinberg). New Jersey: John Wiley and Sons, Inc., str. viii.

¹¹⁴ Usp. Lerner, R. M.; Steinberg, L. (2009), nav. djelo, str.7.

¹¹⁵ Usp. Jaworska, N. and MacQueen, G., nav. djelo, str. 291.

života ne uključuje samo značajne tjelesne i fiziološke promjene povezane s pubertetom već i vrijeme sve do potpunog sazrijevanja i preuzimanja tradicionalne uloge odraslih, odnosno razdoblje u kojem je očigledna „međuvisnost biologije i konteksta u ljudskom razvoju“¹¹⁶. U razdoblju adolescencije individua mora donijeti niz značajnih odluka i odabira kojima kreira svoj osobni razvoj i prijelaz u odraslu dob, suočavajući se s novim zahtjevima, te različitim mogućnostima i izazovima. Društvena okruženja mogu djelovati tako da ubrzavaju tranziciju iz adolescencije u zrelost ili je mogu odgoditi¹¹⁷. Pri tome, adolescencija je i ranjivo razdoblje sazrijevanja koje ponekad uključuje rizične odluke i ponašanja, koja mogu imati cjeloživotne posljedice za zdravlje i dobrobit mladih ljudi. Zbog toga je Svjetska zdravstvena organizacija upozorila na važnost pružanja društvene potpore zdravom adolescentskom razvoju¹¹⁸. Unatoč upozorenjima i povećanom broju studija adolescencije, Jaworska i MacQueen nedavno su naglasile da tijekom ovog razvojnog razdoblja nastupi tri četvrtine psihijatrijskih bolesti, jer je adolescencija posebno razdoblje neuronskog razvoja s različitom osjetljivošću i reaktivnošću mozga, te zaključile da je još uvijek malo kliničkih i političkih pristupa prilagođeno adolescentima¹¹⁹.

Pojedini autori u posljednje vrijeme uviđaju da se u raznim kulturama, društvima i povijesnim kontekstima adolescencija različito shvaća. Adolescencija se počinje promatrati kao kulturni konstrukt¹²⁰, za razliku od puberteta koji je univerzalna biološka pojava¹²¹. U nekim je kulturama adolescencija usko povezana s pubertetom, odnosno tjelesnim rastom i promjenama, a u drugima je šire shvaćena, uključujući emocionalno, psihološko, mentalno, socijalno i moralno sazrijevanje. Također, istraživači prepoznaju da se postizanje individualne autonomije, koja se općenito smatrala normativnim psihološkim zadatkom adolescencije, ne operacionalizira na isti način u individualističkim i kolektivističkim kulturama¹²². Prepoznavanje važnosti sociokulturnih čimbenika za razvoj adolescenata dolazi iz društveno-ekološkog pristupa u psihologiji, koja je utemeljena u Bronfenbrennerovoj teoriji ljudskog razvoja.

1.1.1.1. Odlučivanje i rješavanje problema u adolescenciji

Kognitivni razvoj adolescenata odvija se u fazama sve do postizanja kompleksnih kognitivnih kompetencija apstraktnog mišljenja i razumijevanja, koje uključuju sposobnost učinkovitog rasuđivanja i rješavanja problema, te planiranja budućnosti. Ove kompetencije omogućuju adolescentima donošenje zrelih odluka koje su ranije bile izvan njihovih kognitivnih kapaciteta. U kasnoj adolescenciji, u okviru razvoja osobnog identiteta, mladi ljudi dalje razvijaju ili odbacuju vjerske i političke ideologije, počinju sve više razmišljati o globalnim konceptima, kao što su pravda, povijest, politika i patriotizam, te se usredotočuju na

¹¹⁶ Usp. Lerner, R. M.; Steinberg, L. (2009), nav. djelo, str. 7.

¹¹⁷ Usp. Newman, B. M.; Newman, P. R. (2011). Adolescence, Theories of. In: *Encyclopedia of Adolescence*. / Ed. by Roger J.R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC., 20-29, str. 20.

¹¹⁸ Usp. World Health Organization (2007). *Adolescents, social support and help-seeking behaviour: An international literature review and programme consultation with recommendations for action*, str. 1.

¹¹⁹ Usp. Jaworska, N. and MacQueen, G., nav. djelo, str. 293.

¹²⁰ Usp. Newman, B. M.; Newman, P. R., nav. djelo, str. 20.

¹²¹ Usp. Salmela-Aro, K., nav. djelo, str. 360.

¹²² Usp. Curtis, A. C., nav. djelo.

donošenje odluka o karijeri i uspostavljanje uloge u društvu odraslih¹²³. Međutim, udruga američkih psihologa upozorava stručnjake koji rade s tom populacijom da je većini adolescenata i dalje potrebno vođstvo odraslih da razviju svoje potencijale za racionalno odlučivanje¹²⁴. Američki psiholozi navode da su nalazi istraživanja pokazali da unatoč predrasudama adolescenti preferiraju savjete svojih roditelja ili drugih odraslih koji uživaju njihovo povjerenje u donošenju važnih odluka u vezi s budućim obrazovanjem ili zaposlenjem¹²⁵. Slično je ranije zapazio Nurmi koji je na temelju postojećih istraživanja zaključio da mladi ljudi traže savjete i mišljenje svojih roditelja o dugoročnim, važnim i teškim odlukama, a mišljenja i osjećaji vršnjaka i prijatelja važni su u kratkoročnim odlukama i manje teškim područjima¹²⁶.

Prema teorijama kognitivnog razvoja, adolescencija je razdoblje tijekom kojega većina mladih postigne razinu kognitivne obrade usporedivu s onom u odraslih ljudi¹²⁷. Ipak, literatura o dobnim razlikama u odlučivanju između adolescencije i zrelosti još uvijek je suviše oskudna da bi se iz nje izveli uvjerljivi zaključci i potrebna su dodatna istraživanja. Byrnes sugerira da adolescenti mogu imati slabije kompetencije odlučivanja od odraslih u određenim područjima, kao što su traženje savjeta, evaluacijski procesi, prilagodljivo postavljanje ciljeva, i učenje, te da mogu pokazivati sličnu razinu kompetencija u drugim područjima, kao što su poznavanje opcija u poznatim područjima, odgovaranje na određene moderirajuće čimbenike i donošenje odluka u brojnim područjima¹²⁸.

Kognitivni psiholozi koji proučavaju proces donošenja odluka više od tri desetljeća, otkrivajući snage i slabosti ljudskih performansi¹²⁹, različito definiraju procese odlučivanja i rješavanja problema¹³⁰. Beyth-Marom i suradnici sugeriraju da je za psihologe *problem* zapravo zadatak čije rješenje nije odmah percipirano, a rješavanje problema viđeno je kao „identificiranje tijeka akcije koje zatvara prazninu između sadašnje i željene buduće situacije“¹³¹. Donositelj odluke mora identificirati rješenje, ali je često suočen sa sukobljenim ciljevima čija „relativna važnost mora biti odvagana prije nego relativna adekvatnost različitih mogućih rješenja može biti određena“¹³². Beyth-Marom i suradnici smatraju da su mnoge odluke donesene u uvjetima nesigurnosti, pa donositelj odluke ne može točno znati koje će konzekvence uslijediti iz njegovog izbora. Drugim riječima, odlučivanje i rješavanje problema u psihologiji su shvaćeni kao međusobno bliski koncepti koji se odnose na različite kognitivne procese.

¹²³ Usp. Salmela-Aro, K., nav. djelo, str. 363.

¹²⁴ Usp. The American Psychological Association (2002). *Developing Adolescents: A Reference for Professionals* <https://www.apa.org/pi/families/resources/develop.pdf>, str. 11.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Usp. Nurmi, J.-E. (1991). How Do Adolescents See Their Future? A Review of the Development of Future Orientation and Planning. *Developmental Review* 11(1), 1-59, str. 11.

¹²⁷ Usp. Curry, L.A. (2004). Affect, Decision Making, and Adolescent Risk Behavior. Doctoral Dissertation. University of Florida, str. 4.

¹²⁸ Usp. Byrnes, J. P. (2002). The development of decision-making. *Journal of Adolescent Health* 31, 208-215, str. 208.

¹²⁹ Usp. Beyth-Marom, R.; Fischhoff, B.; Quadrel, M.J., and Furby, L. (1991). Teaching Decision Making to Adolescents: A Critical Review. In: *Teaching Decision Making to Adolescents* / Ed. by Jonathan Barron and Rex V. Brown. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers., 19-60, str. 21.

¹³⁰ Ibid., str. 20.

¹³¹ Ibid.

¹³² Ibid.

S druge strane, adolescentsko odlučivanje predmet je novijih istraživanja u Sjedinjenim Američkim Državama koja su proizašla iz zabrinutosti za sposobnost odlučivanja djece i mladih od strane roditelja, edukatora, kreatora politika i istraživača koji se pitaju zašto oni donose rizične odluke i može li ih se naučiti da budu bolji donositelji odluka¹³³. Stoga su u američke škole bili uvedeni brojni programi kojima su se nastojale unaprijediti vještine razmišljanja, odlučivanja i rješavanja problema, od kojih su neki imali eksplicitni zahtjev za smanjivanjem broja tinejdžerskih trudnoća, te suzbijanjem konzumiranja alkohola i zlorabe droga. Međutim, Jacobs i Klaczynski upozorili su da su ovi programi prečesto implementirani s malo uzimanja u obzir temeljnih istraživanja kognitivnih, emocionalnih i kontekstualnih promjena koje ponekad podržavaju a ponekad sprečavaju donošenje odluka¹³⁴.

U nastojanju da objasni rizična ponašanja u koje se adolescenti upuštaju, Curry primjećuje da su rane teorije idealizirale adolescentsko odlučivanje kao svjestan, racionalan proces u kojem osoba pažljivo razmatra sve mogućnosti i odgovarajuće ishode kako bi povećala osobnu korist ili smanjila osobni rizik, ali da one pri tome nisu uključile individualna obilježja pojedinaca povezana s afektima¹³⁵. Iz tih teorija razvili su se normativni modeli koji se sastoje od nekoliko faza sofisticirane analize¹³⁶. Donošenje odluka razmatra se u teorijama najčešće kao racionalan proces koji se odvija u nekoliko uzastopnih faza. Normativni modeli adolescentskog odlučivanja, prema Curry, obično uključuju sljedeće faze procesa: 1. identifikacija svih mogućih alternativa, 2. prikupljanje svih relevantnih informacija koje se odnose na te opcije, uključujući vjerojatnost različitih posljedica odabira ili ne odabira svake akcije, 3. identifikacija relevantnih ciljeva odluke, 4. evaluacija svakog mogućeg ishoda na temelju osobnih uvjerenja i vrijednosti, 5. način izbora između svih opcija, i 6. preispitivanje odluke prije implementacije¹³⁷. Curry sugerira da su afekti važni u svakoj fazi odlučivanja.

Druga su se istraživanja bavila više individualnom zrelošću i kompetencijama potrebnim za odlučivanje, ali je moguće zapaziti da se pored izostavljanja afektivnog aspekta adolescentskog odlučivanja, na koje upozorava Curry, u literaturi ne pridaje odgovarajuća pozornost niti razvoju niza kompetencija povezanih s postupanjem s informacijama koje su nužne za donošenje optimalne i učinkovite odluke. Primjerice, Byrnesov model kompetentnog donošenja odluka u četiri koraka: 1. postavljanje cilja, 2. prikupljanje opcija za postizanje tog cilja, 3. rangiranje opcija, i 4. odabir najviše rangirane alternative¹³⁸ niti u jednom koraku ne uključuje prikupljanje relevantnih informacija na temelju kojih se napreduje u procesu odlučivanja, stiče jasnoća i donose odluke. Ključna sposobnost za kompetentno odlučivanje i uspjeh u životu je, prema Byrnesu, uviđanje razlike između opcija koje će vjerojatno proizvesti povoljne ishode i onih opcija koje vjerojatno neće proizvesti povoljne rezultate¹³⁹. Pri tome, on zanemaruje važnost posjedovanja točnih i pouzdanih informacije, te razvijanje vještina koje će dovesti do njih.

¹³³ Usp. Jacobs, J.E.; Klaczynski, P.A. (2005). Preface. In: *The Development of Judgment and Decision Making in Children and Adolescents*. / Ed. by Janis E. Jacobs and Paul A. Klaczynski. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers., str. xi.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Usp. Curry, L.A. nav. djelo, str. 1.

¹³⁶ Ibid., str. 5.

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Usp. Byrnes, J., nav. djelo, str. 209.

¹³⁹ Ibid., str. 208.

Najpoznatiji je *GOFER* tečaj koji su razvili Mann i suradnici u svrhu osnaživanja adolescentskih kompetencija i vještina odlučivanja u širokom rasponu problema u njihovom životu¹⁴⁰, uključujući profesionalne i obrazovne izbore. Oni su ponudili sekvencijalnu strategiju odlučivanja u pet koraka: 1. pojašnjavanje ciljeva, 2. generiranje opcija, 3. traženje činjenica, 4. razmatranje učinaka, 5. procjena i provedba¹⁴¹. Prema Mannu i suradnicima, aktivnost odlučivanja uključuje takve kognitivne procese kao što su traženje i evaluacija informacija, prosuđivanje i rješavanje problema, ali je pri tome najvažnija motivacijska snaga koja određuje način donošenja odluka.

U novije vrijeme, sve više teorija i istraživanja podupire model dualnog procesuiranja u odlučivanju koji uključuju i intuitivni i racionalni aspekt, tvrdeći da oni djeluju paralelno. Nekognitivne komponente odlučivanja, prema Halpern-Felsher, uključuju „manje planirane, heurističke, reaktivne i afektivne puteve“¹⁴², za koje ona smatra da bi mogle biti posebno relevantne za adolescentsko odlučivanje. Ipak, Halpern-Felsher upozorava da, kada se odlučivanje smjesti u razvojni okvir, ono mora biti definirano kao mnogo više od serije složenih kognitivnih, analitičkih i racionalnih procesa. Umjesto toga, ona sugerira da na adolescentski proces donošenja odluka treba gledati kao na onaj koji je „uronjen u skup psihosocijalnih, kognitivnih, emocionalnih, iskustvenih i kontekstualnih promjena koje definiraju adolescenciju“¹⁴³.

U literaturi su razmatrani brojni individualni i kontekstualni čimbenici za koje se smatra da mogu utjecati na adolescentsko odlučivanje. Istraživanja su pokazala da kognitivni i psihosocijalni razvoj adolescenata utječu i na sposobnost i na proces odlučivanja, a drugi čimbenici, kao što su roditelji i vršnjaci, utječu na proces i komponente odlučivanja. Jedan dio istraživanja o adolescentskom odlučivanju usredotočen je na modele odlučivanja utemeljene na nalazima koji pokazuju da adolescenti odlučuju racionalno i analitički, ali da postoje određene razlike između njihova i procesa odlučivanja odraslih ljudi, te podupiru model dualnog procesuiranja. Drugi dio istraživačkog korpusa usmjeren je na odnos između adolescentske percepcije rizika i koristi i njihova ponašanja, s ciljem podupiranja napora za smanjenjem angažmana adolescenata u rizičnim ponašanjima.

Kulturne različitosti u adolescentskim kompetencijama za odlučivanje istraživane su u malom broju studija. Te su studije dokazale postojanje rasnih, etničkih i kulturnih razlika u određenim područjima psihosocijalnog razvoja i njihov utjecaj na sposobnosti odlučivanja, u područjima kao što su autonomija, orijentacija na budućnost i vrijednosti obrazovnog postignuća¹⁴⁴. Konkretno, istraživanja su pokazala da se pristupi odlučivanju razlikuju u raznim kulturama. Primjerice, u SAD-u i zemljama sjeverne Europe donošenje odluka je relativno individualizirano, dok je u azijskim kulturama odlučivanje zajednički, grupni proces u kojem sudjeluju mnogi dionici¹⁴⁵. Nurmi upozorava da se utjecaj roditelja na donošenje odluka

¹⁴⁰ Vidi: Mann, L.; Harmony, R.; Power, C.(1991). The GOFER Course in Decision Making: Chapter 3. In: *Teaching Decision Making to Adolescents* / Ed. by Jonathan Barron and Rex V. Brown. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers., 61-78.

¹⁴¹ *GOFER* je akronim engleskih riječi koje označuju sljedećih pet koraka u odlučivanju: 1) *Goals clarification*, 2) *Options generation*, 3) *Facts finding*, 4) *consideration of Effects*, 5) *Review and implementation*. Ibid.

¹⁴² Usp. Halpern-Felsher, B.L. (2011). Adolescent Decision-Making. In: *Encyclopedia of Adolescence* / Ed. by Roger J.R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC., 30-37, str. 32.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Ibid., str. 36.

¹⁴⁵ Ibid.

njihove djece u vezi s budućnošću veoma razlikuje u raznim kulturama, jer u Zapadnim društvima adolescenti uglavnom planiraju budućnost samostalno, dok u tradicionalnijim društvima u odlučivanju sudjeluje cijela obitelj¹⁴⁶. Međutim, potrebno je mnogo više istraživanja o ulozi kulture u odlučivanju adolescenata kako bi se učvrstili ovi dokazi.

1.1.1.2. Razvoj profesionalnih interesa u adolescenciji

Izbor karijere i odlučivanje adolescenata o nastavku obrazovanja usko su povezani s razvojem njihovih interesa i preferencija za određena zanimanja, te sa zrelošću za izbor zanimanja. Međutim, još uvijek nije dovoljno jasno kada i kako se razvijaju specifični interesi na kojima se temelji kasniji izbor zanimanja mlade osobe. Ta se pitanja tek počinju postavljati u znanstvenoj zajednici u posljednja dva desetljeća.

Relativno se malo zna o tome kako djeca uče o radu, kako i kada razvijaju interese, sklonosti i vrijednosti koje će u konačnici igrati presudnu ulogu u njihovim izborima zanimanja i razvoju njihove radne karijere¹⁴⁷. Nadalje, malo je poznato o procesima u kojima obitelj, vršnjaci i širi društveni kontekst utječu na njihovu posvećenost radu, te o krucijalnim prijelazima iz djetinjih ideja o radu, preko adolescentskih snova i težnji do karijere odraslih. Steinberg podupire ideju da se profesionalni planovi razvijaju u fazama, počevši od maštanja u djetinjstvu do adolescencije, kada individua počinje razvijati samopoimanje¹⁴⁸, pa sve do ideje o zanimanju, koja će osobu voditi u obrazovnom i profesionalnom odlučivanju¹⁴⁹. On smatra da, iako se u adolescenciji ne donose definitivne odluke, u tome razdoblju počinju se sužavati izbori u skladu s individualnim interesima, vrijednostima i sposobnostima.

U literaturi je često istaknut konstrukt osobnog identiteta kao jedan od bliskih koncepata u razumijevanju razvoja profesionalnih interesa. Teorije identiteta koje se temelje na Eriksonovoj psihosocijalnoj teoriji, prepoznaju adolescenciju kao razdoblje života u kojemu osoba formuliira svoj identitet, oblikuje okvir vrijednosti i obveze koje će je voditi u glavnim životnim izborima u tranziciji u odraslu dob¹⁵⁰. Pretpostavljajući da je razvoj identiteta proizvod tekućih interakcija između individua i njihovih društvenih okruženja, ove teorije razmatraju proces oblikovanja identiteta i odnos identiteta s kasnijim razvojnim ciljevima, posebice vezanim uz intimnost, akademska postignuća, puteve karijere, i ideološke obveze¹⁵¹. Identitet je jedan od ključnih koncepata koji povezuje osobne ciljeve i izbore sa životnim tijekom u cjelini.

Oblikovanje identiteta i odlučivanje o karijeri vezani su uz razvoj orijentacije prema budućnosti. Nurmi sugerira da roditelji, postavljajući normativne standarde, utječu na interese, vrijednosti i ciljeve, te da, služeći kao model za rješavanje različitih razvojnih zadataka, utječu na buduću orijentaciju svoje djece adolescenata¹⁵². Vršnjaci potiču na razmišljanje o trenutnim životnim zadacima, pružaju mogućnost usporedbe jednih s drugima i vrše pritisak na

¹⁴⁶ Nurmi, J.-E. (1991), nav. djelo, str. 11.

¹⁴⁷ Usp. Vondracek, F.W. (1998). Career Development: A Lifespan Perspective (Introduction to the Special Section). *International Journal of Behavioural Development* 22(1), 1–6, str. 1-2.

¹⁴⁸ Eng: *self-concept*.

¹⁴⁹ Usp. Steinberg, L. (2003). Adolescent. In: *The World Book Encyclopedia*. Chicago: World Book, Inc. Volume 1, 60-65, str. 64.

¹⁵⁰ Usp. Newman, B. M.; Newman, P. R., nav. djelo, str. 22.

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Usp. Nurmi, J.-E. (1991), nav. djelo, str. 12.

adolescente da razmišljaju o budućnosti. Među glavnim čimbenicima društvenog konteksta (koje ponekad naziva čimbenicima životnog konteksta), koji utječu na adolescentsku motivaciju, planiranje i evaluaciju budućih ciljeva, Nurmi navodi spolne uloge, socioekonomski status i obiteljske odnose. Njegovo istraživanje pokazuje da interes za obrazovanje i karijeru ima posebno važnu ulogu za mlade koji žive u brzo urbanizirajućim društvima, kao što su Mexico i Singapore, te za izraelske Arape, tvrdeći da je jedan od mogućih razloga za to činjenica da formalno obrazovanje u tim društvima pruža bolje mogućnosti za postizanje društvenog uspjeha nego u postindustrijskim društvima i pretežno tradicionalnim kulturama¹⁵³.

Pojedini autori tvrde da društveni razvoj adolescenata koji se odvija u obitelji, školi i među vršnjacima utječe na razvoj profesionalnih interesa i planiranje budućnosti. Crespo i suradnici sugeriraju da je najznačajniji primarni kontekst socijalizacije adolescenata obitelj i škola, gdje se stječu stavovi o sebi, drugima i svijetu, a da na interpersonalnoj razini adolescenti često diskutiraju o svojoj budućnosti sa značajnim ljudima u svom životu, kao što su roditelji, braća i sestre, vršnjaci i nastavnici¹⁵⁴. Unatoč teorijskom konsenzusu o važnosti utjecaja škole, Crespo i suradnici ustanovili su da je literatura o školskom utjecaju još uvijek rijetka, jer su istraživanja uglavnom usmjerena na obiteljski kontekst. Suočavanje s brzim i dramatičnim promjenama na makrorazini (ekonomskim, društvenim i tehnološkim) i nesigurnošću na nekoliko razina može za adolescente biti veoma izazovan zadatak za promišljanje i planiranje budućnosti. Polazeći od toga, Crespo i suradnici istraživali su paralelni utjecaj povezanosti obitelji i škole na razvoj orijentacije na budućnost na velikom uzorku od oko 1.800 novozelandskih adolescenata. Oni su utvrdili da podržavajući odnos i osjećaj pripadanja u dva najvažnija konteksta života adolescenata (obitelji i škole) promiče jaču orijentaciju na budućnost tijekom vremena. Crespo i suradnici sugeriraju da s obzirom na sve više empirijskih dokaza o povezanosti između usmjerenosti na budućnost i pozitivnih ishoda na nekoliko područja, kao što su emocionalna prilagodba, blagostanje i akademski uspjeh, identifikacija kontekstualnih čimbenika koji utječu na tu orijentaciju dobiva posebnu važnost¹⁵⁵.

Ljudski profesionalni razvoj i razvoj osobe međusobno su veoma isprepleteni, ali su znanja o prirodi njihove povezanosti još uvijek veoma fragmentirana i oskudna. Vondracek je upozorio da se unatoč ogromnom napretku u izgradnji teorije ljudskog razvoja malo zna o mnogim aspektima odnosa između ljudskih života i njihova posla¹⁵⁶. Razmatrajući mogućnosti „ujedinjenja“ psihologije zanimanja¹⁵⁷ i razvojne psihologije, Vondracek je već 1980-ih godina konstatirao da je riječ o toliko kompleksnim fenomenima da integrirani interdisciplinarni pristup proučavanju razvoja karijere u najširem smislu izgleda kao nedostižan cilj¹⁵⁸. On je to na određeni način ponovio prije dva desetljeća zaključujući da su razvoj karijere i razvoj osobe neraskidivo povezane pojave koje su toliko složene da zahtjevaju domišljatost cijele znanstvene zajednice¹⁵⁹. Ipak, razumijevanje puteva razvoja profesionalnog identiteta u adolescenciji koji

¹⁵³ Ibid., str. 34.

¹⁵⁴ Usp. Crespo, C. et al. (2013). “On solid ground”: Family and school connectedness promotes adolescents’ future orientation. *Journal of Adolescence* 36(2013), 993–1002, str. 994.

¹⁵⁵ Ibid., str. 1001.

¹⁵⁶ Vondracek, F.W. (1985), nav. djelo, str. 5.

¹⁵⁷ Eng.: *vocational psychology*.

¹⁵⁸ Ibid., str. 3.

¹⁵⁹ Usp. Vondracek, F. W. (1998), nav. djelo, str. 5.

se odvijaju unutar dinamične interakcije između individua i njihovih društvenih okruženja i dalje zahtijeva integriraniji pristup i više istraživačke pozornosti nego što je to bilo do sada. Upravo je Vondracek sa suradnicima, pod utjecajem autora koji snažno zagovaraju razvojno-kontekstualni pristup, nedavno ponudio novu teoriju razvoja karijere¹⁶⁰.

Putanje razvoja profesionalnih interesa u adolescenciji razlikuju se među pojedincima i grupama ovisno o brojnim i raznolikim čimbenicima koji se navode u literaturi. Spol, socioekonomski status, intelektualne i društvene kompetencije, te obitelj, roditelji, vršnjaci, nastavnici i škola¹⁶¹ mogu pružiti širu perspektivu za razumijevanje konteksta u kojem se razvijaju individualni profesionalni interesi i vrijednosti.

1.1.1.3. Bronfenbrennerova teorija ljudskog razvoja

Ideja da se pojedinci ne razvijaju izolirano od drugih osoba, nego unutar sustava odnosa s obitelji i društvom, nije novijega datuma. Otac ekološke teorije kako se ona primjenjuje na ljudsko ponašanje je Lewin, koji je tvrdio da se svako ponašanje mora razumjeti u svjetlu polja ili konteksta u kojem se odvija¹⁶². Taj je pristup naglašavao izazove prilagodbe koji se javljaju kada je okolina slabo opremljena za razvojne kompetencije individua koje moraju funkcionirati unutar njih. Iz ovoga je pristupa proizašla Bronfenbrennerova teorija ekoloških sustava koju je on razvijao od kraja sedamdesetih godina prošlog stoljeća sve donedavno, nazivajući je najprije ekologijom ljudskog razvoja¹⁶³. Kasnije ju je revidirao i nazvao bioekološkim modelom ljudskog razvoja¹⁶⁴.

Bronfenbrenner je već 1970-ih godina zapazio da je proces ljudskog razvoja oblikovan u interakciji između individue i okoline, nudeći novu konceptualizaciju osobe koja se razvija i okoline, te koncept razvijajuće interakcije među njima. Ta je teorija, prema kojoj je specifični razvojni put svake individue posljedica utjecaja osoba koje je okružuju, kao što su roditelji, prijatelji, škola, posao, kultura i tako dalje, odnosno proizvod konstelacije snaga – kulturnih, socijalnih, ekonomskih i političkih, a ne samo psiholoških, i danas često korištena i veoma utjecajna¹⁶⁵. Bronfenbrennerov model ljudskog razvoja stavlja individuu u središte i organizira kontekst njezina razvoja na nekoliko razina ili sustava koji utječu izravno i neizravno na individualni razvoj (*Slika 1*). On smatra da ljudske sposobnosti i njihova realizacija u velikoj mjeri ovise o širem društvenom i institucionalnom kontekstu aktivnosti individue, te svoju ideju o ekološkom okruženju razmatra kao:

¹⁶⁰ Vidi: Vondracek, F.W., Ford, D. H. and Portfeli, E. J. (2014). *A Living Systems Theory of Vocational Behavior and Development*. Sense Publishers.

¹⁶¹ Usp. Neuenschwander, M. P.; Kracke, B. (2011). Career Development. In: *Encyclopedia of Adolescence*. / Ed. by Roger J.R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC, 97-105, str. 97.

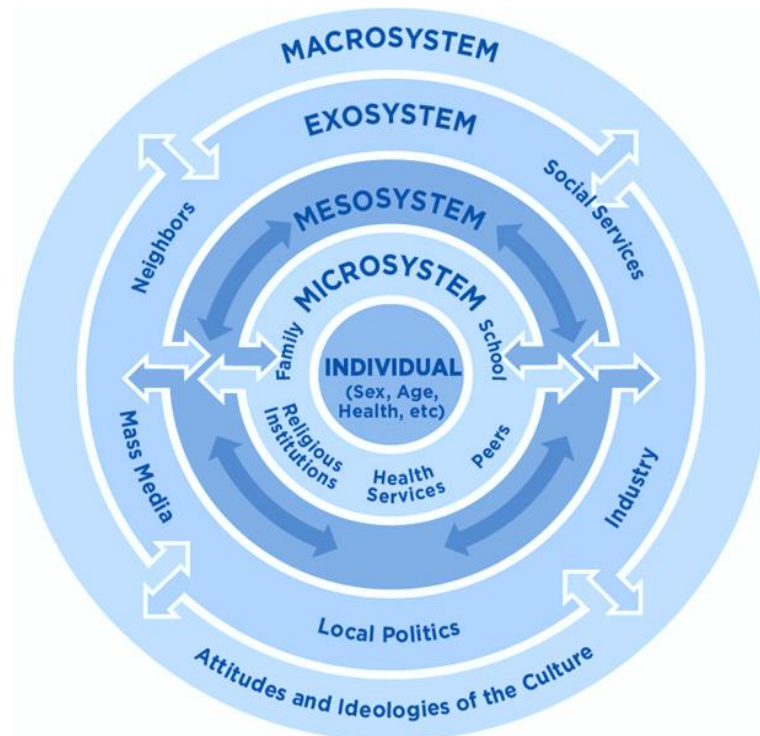
¹⁶² Usp. Newman, B. M.; Newman, P. R., nav. djelo, str. 25.

¹⁶³ Usp. Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

¹⁶⁴ Usp. Bronfenbrenner, U. and Morris P.A. (2006). The Bioecological Model of Human Development. In R. M. Lerner & W. Damon (Eds.), *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development*. Hoboken, NJ, US: John Wiley & Sons Inc., 793-828.

¹⁶⁵ Vidi, npr. Australian Institute of Family Studies (2012). *Families, life events and family service delivery*. <https://aifs.gov.au/publications/families-life-events-and-family-service-delivery/export> (20.03.2017); National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2016). *Preventing Bullying Through Science, Policy, and Practice*. Washington, DC: The National Academies Press.

„niz ugniježđenih struktura, svaki u sljedećem, kao set ruskih lutki. Na najdubljoj razini je trenutno okruženje osobe koja se razvija. To može biti dom, učionica, ili kao što se često događa u svrhu istraživanja – laboratorij ili soba za ispitivanje.“¹⁶⁶

Slika 1. Bronfenbrennerov ekološki model razvoja individue¹⁶⁷

Ono što ekologiju ljudskog razvoja razlikuje od socijalne psihologije, s jedne strane, i sociologije ili antropologije, s druge strane, prema Bronfenbrenneru je razlika u fokusu na *razvoj-u-kontekstu*¹⁶⁸, pa je većinu suvremenih istraživanja nazvao proučavanjem *razvoja-izvan-konteksta*¹⁶⁹. Prepoznavanje kontinuiranog mijenjanja i evoluiranja i samih sustava života kao važnog bioekološkog obilježja, dovelo je do toga da Bronfenbrenner svojem modelu kasnije pridoda komponentu vremena, koju je nazvao kronosustav. S ovom dimenzijom on sugerira da se obitelj i pojedinci unutar obitelji moraju prilagoditi nizu neizbježnih bioloških i promjena odnosa, kao i drugim manje predvidljivim unutarnjim i vanjskim promjenama. U novije vrijeme Bronfenbrennerov prošireni bioekološki model koji uključuje aktivniju ulogu osobe u kontekstu vlastitog razvoja naziva se skraćeno *PPCT* model (*Process-Person-Context-Time*).

Bioekološka perspektiva osigurava opći okvir iz kojega se može potpunije razumjeti međusobna razvijajuća interakcija višestrukih razina društvenog konteksta i individue koja je ugrađena u društvene kontekste i nalazi se u određenim situacijama. Značajnu distinkciju

¹⁶⁶ Prijevod autorice. Izvor: Bronfenbrenner, U., nav. djelo, str. 3.

¹⁶⁷ Izvor: National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2016). *Preventing Bullying Through Science, Policy, and Practice. Chapter 3: Individuals within Social Contexts*. Washington, DC: The National Academies Press. <https://www.nap.edu/read/23482/chapter/5#73> (19.09.2019.)

¹⁶⁸ Eng.: *development-in-context*. Ibid., str. 12.

¹⁶⁹ Eng.: *development-out-of-context*. Ibid., str. 21.

između dvaju temeljnih koncepata koja je relevantna za razumijevanje interakcije individue i konteksta objašnjavaju Ashmore i suradnici, slijedeći Bronfenbrennerove ideje. Oni, naime, razlikuju *kontekst* od prostorno-vremenski određene *situacije*, na način da kontekst smatraju „općim i kontinuiranim višeslojnim i isprepletenim skupom materijalnih realnosti, društvenih struktura, obrazaca društvenih odnosa i zajedničkih sustava vjerovanja, koji okružuju svaku datu *situaciju*“¹⁷⁰.

Bronfenbrennerova teorija ljudskog razvoja pojavila se prije internetne revolucije i njegov je model u današnjem vremenu moguće proširiti i dopuniti novim spoznajama o utjecaju globalizacije i informacijskih tehnologija na individualni razvoj¹⁷¹. Primjerice, Johnson i Puplampu dodaju *tehno-podsustav* u mikrosustav osobe koja se razvija¹⁷², sugerirajući ogroman utjecaj interneta na razvoj djeteta u suvremenome informacijskom dobu. Ipak, kao i sve velike teorije, teorija ekoloških sustava omogućuje razumijevanje složenosti konteksta i međusobne interakcije čimbenika koji igraju ulogu u rastu i razvoju individue na općoj razini, ali ne nudi objašnjenja za specifične probleme, kao što to mogu teorije srednje razine i mikroteorije. Do sada, njezina vrijednost kao općeg okvira u tumačenju nekih aspekata informacijskog ponašanja nije prepoznata u istraživanjima.

1.1.1.4. Priprema za budući poziv kao razvojni zadatak adolescencije

Još od rane Havighurstove teorije ljudskog razvoja, utemeljene sredinom prošlog stoljeća, i nekih još ranijih teorija, priprema za budući poziv smatra se jednim od razvojnih zadataka kasne adolescencije, za razliku od zadaća rane odrasle dobi koje su vezane uz posao i obitelj. Havighurst, koji je inače bio sociolog, smatra se utemeljiteljem teorije o individualnom razvoju tijekom cijelog životnog vijeka individue koja se odvija u fazama. Individua se pomiče iz jedne faze u drugu tako što uspješno izvršava zadaće koje susreće u svojem kulturnom okruženju¹⁷³.

Havighurstov koncept razvojnih zadaća sugerira da su svi ljudi od djetinjstva do starosti neprestano u interakciji sa društvenim okruženjem, te da oni koji uspješno savladavaju razvojne zadaće, osjećaju ponos i zadovoljstvo, jer dobivaju odobrenje zajednice, a drugi kojima to ne uspijeva, imaju poteškoća kada se suoče s narednim razvojnim zadatkom. Razvojni zadatak on definira na sljedeći način:

„Razvojni zadatak je onaj zadatak koji se pojavljuje u ili oko određenog razdoblja života individue, čije uspješno ostvarenje dovodi do njegove sreće i uspjeha u kasnijim zadacima, dok

¹⁷⁰ Ashmore, R.D., Deaux, K., and McLaughlin-Volpe, T. (2004). An organizing framework for collective identity: Articulation and significance of multidimensionality. *Psychological Bulletin* 130(1), 80-114.

¹⁷¹ Vidi, npr. De Loatch, P. (2015). The Four Negative Sides of Technology. <http://www.edudemic.com/the-4-negative-side-effects-of-technology/> (12.08.2017.);

Taylor, J. (2012). How Technology is Changing the Way Children Think and Focus. <https://www.psychologytoday.com/blog/the-power-prime/201212/how-technology-is-changing-the-way-children-think-and-focus> (12.08.2017.)

¹⁷² Usp. Johnson, G.M.; Puplampu, K.P. (2008). Internet use during childhood and the ecological techno-subsystem. *Canadian Journal of Learning and Technology* 34(1). <https://www.cjlt.ca/index.php/cjlt/article/view/26428/19610> (12.08.2017.)

¹⁷³ Usp. Developmental Psychology / Psychology Notes HQ (2017). Havighurst's Developmental Tasks Theory. <https://www.psychologynoteshq.com/development-tasks/>(12.08.2017.)

neuspjeh dovodi do nezadovoljstva individue, neodobravanja društva i poteškoća s kasnijim zadacima.“¹⁷⁴

Havighurst predlaže psihosocijalni model individualnog razvoja, pri čemu su razvojni zadaci u svakom razdoblju života individue pod utjecajem njegove biologije (fiziološko sazrijevanje i genetski sustav), njegove psihologije (osobne vrijednosti i ciljevi), i njegove sociologije (specifična kultura kojoj individua pripada). Pod takvim je utjecajem i priprema za budući poziv, koja je za Havighursta kulturalno utemeljen razvojni zadatak. Havighurst je ponudio još jednu definiciju razvojnog zadatka, koja se često rabi u znanosti o obrazovanju:

„Razvojni zadatak je sredina između individualne potrebe i društvenog zahtjeva. On pretpostavlja aktivnog učenika koji je u interakciji s aktivnim društvenim okruženjem.“¹⁷⁵

Premda razvojne zadaće mogu biti različite u raznim kulturama, u razdoblju adolescencije zajedničke kritične razvojne zadaće prema Havighurstu su sljedeće: a) etabliranje emocionalne neovisnosti od roditelja, b) razvijanje vještina potrebnih za produktivno zanimanje, c) preuzimanje rodno zasnovane društvene uloge, i d) etabliranje zrelih odnosa s vršnjacima oba spola¹⁷⁶. Primjena koncepta razvojnih zadaća proširila se na polje znanosti o obrazovanju, gdje je razumijevanje toga koncepta korisno za usmjeravanje obrazovnih ciljeva i tempiranje obrazovnih napora.

Tijekom vremena, primjena ove teorije proširila se na socijalnu pedagogiju i socijalni rad¹⁷⁷, a interpretacija Havighurstovog koncepta razvojnih zadaća evoluirala je proširivanjem novijim spoznajama. Primjerice, novije spoznaje pokazuju da neke razvojne zadaće nisu jednako relevantne danas kao što su to bile prije nekoliko desetljeća, niti jednako normativne u Zapadnim i u ne-Zapadnim kulturama¹⁷⁸. Uz to, u novije vrijeme stavljen je naglasak na razvoj osobnosti koji ne slijedi uvijek normativni razvojni tijek, te ovisi više o osobnim životnim događajima i načinima suočavanja s njima¹⁷⁹.

U informacijskoj znanosti Havighurstov okvir primijenjen je u istraživanju svakodnevnih potreba za informacijama urbanih tinejdžera. Agosto i Hughes-Hassell pokazale su da postoji potreba za povezivanjem istraživanja informacijskog ponašanja mladih s razvojnom teorijom „kako bi se ispitali razlozi zbog kojih se adolescenti upuštaju u različita informacijska ponašanja“¹⁸⁰. Na temelju rezultata svoga istraživanja, one su zaključile da je suština traženja informacija za svakodnevni život¹⁸¹ urbanih tinejdžera prikupljanje i procesuiranje informacija kako bi se olakšao proces sazrijevanja, odnosno, prelazak u odraslu dob. Pri tome, one

¹⁷⁴ Prijevod autorice. Izvor: Havighurst, R. J. (1948). *Developmental tasks and education*. Chicago, IL, US: University of Chicago Press. <https://psycnet.apa.org/record/1950-00529-000> (17.08.2017.)

¹⁷⁵ Prijevod autorice. Izvor: Uhlenorff, U. (2004). The Concept of Developmental-Tasks and its Significance for Education and Social Work. *Social Work and Society* 2(1), 54-64.

¹⁷⁶ Usp. Developmental Psychology / Psychology Notes HQ (2017). Havighurst's Developmental Tasks Theory. <https://www.psychologynoteshq.com/development-tasks/>(18.08.2017.)

¹⁷⁷ Vidi npr. Uhlenorff, U., nav. djelo.

¹⁷⁸ Usp. Hutteman, R.; Hennecke, M.; Orth, U.; Reitz, A.K.; Specht, J. (2014). Developmental Tasks as a Framework to Study Personality Development in Adulthood and Old Age. *European Journal of Personality* 28, 267–278, str. 270.

¹⁷⁹ Ibid., str. 267.

¹⁸⁰ Agosto, D. E. and Hughes-Hassell, S. (2006a). Toward a Model of the Everyday Life Information Needs of Urban Teenagers, Part 1: Theoretical Model. *Journal of the American Society for Information Science & Technology* 57(10), 1394-1403, str. 1394.

¹⁸¹ Eng.: *everyday life information seeking – ELIS*.

sugeriraju da je *ELIS* jednako istraživanje sebe¹⁸² i istraživanje svijeta, koje pomaže tinejdžerima da razumiju sebe, društvo i fizičke svjetove u kojima žive¹⁸³.

Ove spoznaje pružaju snažnu potporu pretpostavki o povezanosti između adolescentskog sazrijevanja i njihova informacijskog ponašanja, te omogućuje sagledavanje informacijskog ponašanja adolescenata pri odlučivanju o karijeri u kontekstu njihova razvoja.

1.1.1.5. Istraživanje kontekstualnih obilježja adolescentskog razvoja

Razvojna psihologija posljednjih godina učinila je mnogo na isticanju važnosti konteksta u Bronfenbrennerovom bioekološkom smislu kao općeg i kontinuiranog višeslojnog skupa materijalnih realnosti, društvenih struktura, obrazaca društvenih odnosa i zajedničkih sustava vjerovanja koji okružuju svaku prostorno-vremensku situaciju. Međutim, ukupno uzevši, psihologija je još uvijek daleko od potpunog razumijevanja načina djelovanja različitih kultura i društvenih okolnosti na ljudski razvoj¹⁸⁴. Ipak, novija istraživanja adolescentskog razvoja naglašavaju njegovu kontekstualnu prirodu, što je dovelo do toga da je proučavanje adolescencije postalo daleko više interdisciplinarno¹⁸⁵ nego što je to bilo ranije.

Ključni zadatak sada je ne samo razumjeti adolescenta u razvoju, njegovo razmišljanje i ponašanje, nego njegovu složenu i jedinstvenu interakciju sa svime što ga okružuje. Pri tome, adolescenti nisu više viđeni kao „nesvjesni pijuni svojih nekontroliranih strasti ili bespomoćne žrtve vanjskih sila izvan njihove kontrole, nego kao aktivni i sposobni igrači u svijetu“¹⁸⁶ koji usmjeravaju svoj razvoj selekcijom određenih razvojnih putanja¹⁸⁷, uključujući donošenje osobnih odluka. Istraživači prepoznaju da adolescenti aktivno odabiru svoju okolinu, prijatelje, školu i romantične partnere¹⁸⁸, kao i to da adolescenti ipak ne djeluju sami nego su njihovi odabiri, čak i u individualističkim kulturama, pod utjecajem roditelja, nastavnika i prijatelja¹⁸⁹.

Pojedini autori uočavaju da se kroz razvoj koncepata, koje su istraživači koristili u posljednjih više od četiri desetljeća za razumijevanje tranzicije mladih ljudi u zrelost, mogu prepoznati društvene promjene koje su se događale u tome razdoblju i koje su značajno utjecale na živote mladih ljudi, ali da postoje i „moćni kontinuiteti“¹⁹⁰. Prema Furlongu, tranzicija u zrelost uvijek se odvija unutar konteksta koji oblikuje iskustva mladih ljudi, a ishodi su uvjetovani raspoloživim resursima.

Američka psihološka udruga odnedavno snažno zagovara kontekstualizirano, višerazinsko razumijevanje psiholoških procesa nakon što je jedan od njezinih odbora potvrdio važnost i utjecaj socioekonomskog statusa na psihološka pitanja¹⁹¹. *APA* sugerira „veću klasnu svjesnost

¹⁸² Eng.: *self-exploration*.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ Usp. Arnett, J. J. (2008). The Neglected 95%: Why American Psychology Needs to Become Less American. *American Psychologist* 63(7), 602-614, str. 609.

¹⁸⁵ Usp. Lerner, R. M.; Steinberg, L. (2009), nav. djelo, str. 3.

¹⁸⁶ Damon, W. nav. djelo.

¹⁸⁷ Usp. Nurmi, J.-E. (2004), nav. djelo, str. 92.

¹⁸⁸ Usp. Larson, R.; Wilson, S. nav. djelo, str. 306.

¹⁸⁹ Ibid.

¹⁹⁰ Eng.: *powerful continuities*. Usp. Furlong, A. (2009). Revisiting transitional metaphors: reproducing inequalities under the conditions of late modernity. *Journal of Education and Work*, 22(5), 343-353, str. 350.

¹⁹¹ Usp. American Psychological Association, Task Force on Socioeconomic Status. (2007). *Report of the APA Task Force on Socioeconomic Status*. Washington, DC: American Psychological Association, str. iv.

u psihologiji¹⁹² jer je prepoznala da su socioekonomski čimbenici i društvena klasa temeljne odrednice ljudskog funkcioniranja tijekom cijelog životnog vijeka, uključujući razvoj, blagostanje, te tjelesno i mentalno zdravlje. APA je uputila poziv psiholozima na pridavanje veće pozornosti materijalnom i društvenom kontekstu u razumijevanja psihološkog funkcioniranja ljudi, odnosno uzimanje u obzir kulturalnih, strukturalnih i institucionalnih čimbenika¹⁹³ u psihološkim istraživanjima, praksama, obrazovanju, politikama i zagovaranju.

Međutim, nužan preduvjet potpunijem razumijevanju adolescentskog razvoja je uzimanje u obzir određenih aspekata suvremenog društvenog konteksta, kao što su globalizacija i kulturna pozadina u oblikovanju njihova identiteta. Učinci globalizacije i kulturnih različitosti na oblikovanje obrazaca informacijskog ponašanja, te ispitivanje kulturne senzitivnosti postojećih modela informacijskog ponašanja nisu dobili odgovarajuću pozornost u istraživanjima traženja i korištenja informacija, pa se osjeća potreba za popunjavanjem te praznine. Pri tome, kulturu ne treba shvaćati isključivo kao onu koja je povezana s određenom nacijom, rasom ili etničkim grupama, nego više kao način života ljudi koji žive na istom mjestu u određenom vremenu¹⁹⁴, uključujući njihove običaje i uvjerenja¹⁹⁵. Osim globalizacijskih procesa, porastu zanimanja za kulturne razlike pridonijele su suvremene masovne i pojedinačne migracije stanovništva¹⁹⁶, zbog čega razumijevanje različitosti sve više postaje imperativ. Ljudi iz cijeloga svijeta, iz raznih društvenih klasa i razina obrazovanja, odlučuju se za migracije u razvijene zemlje iz različitih razloga, uključujući bolje obrazovanje i zapošljavanje, izbjegavanje progona, ratova, terorizma i katastrofa, ili da bi se pridružili rođacima koji su ranije migrirali¹⁹⁷.

Djelomice pod pritiskom tih trendova dolazi i do kritičnijeg pristupa u znanstvenom diskursu, jer se u posljednjem desetljeću počinje uviđati postojanje značajnih razlika u psihološkom funkcioniranju ljudi između Zapadne i ne-Zapadne populacije. Na to su prvi upozorili Henrich, Heine i Norenzayan koji sugeriraju da su znanstvenici koji se bave ljudskim ponašanjem svoje tvrdnje o ljudskoj psihologiji i ponašanju utemeljili isključivo na uzorku Zapadnih, obrazovanih, industrijaliziranih, bogatih i demokratskih društava, i to najčešće na uzorku preddiplomskih studenata sveučilišta u SAD-u, koji je najmanje reprezentativan, jer je riječ zapravo o „neobičnim“¹⁹⁸ subjektima, te da se te tvrdnje ne mogu generalizirati na preostalu svjetsku populaciju¹⁹⁹. Ovu, na prvi pogled prilično radikalnu i kontroverznu ocjenu, koja je prije nekoliko godina potaknula raspravu znanstvenika širom svijeta, Henrich i suradnici potkrepljuju uvjerljivim i relevantnim argumentima kroz pregled empirijskih istraživanja u bihevioralnim znanostima²⁰⁰. Njihovi nalazi upućuju na to da su članovi *WEIRD* društava, uključujući i malu djecu, među najmanje reprezentativnim populacijama za

¹⁹² Ibid., str. 3.

¹⁹³ Ibid., str. 4.

¹⁹⁴ Usp. Culture. *Merriam-Webster Dictionary*.

<https://www.merriam-webster.com/dictionary/culture> (02.10.2019.)

¹⁹⁵ Usp. Culture. *Cambridge Dictionary*.

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/culture> (02.10.2019.)

¹⁹⁶ Usp. Bhugra, D. and Becker, M.A. (2005). Migration, cultural bereavement and cultural identity. *World Psychiatry* 4(1).

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1414713/> (12.10.2019.)

¹⁹⁷ Ibid.

¹⁹⁸ Ovdje se radi o igra riječima *unusual* (neobičan) i *weird* (čudan), te akronimom *WEIRD* koji ima to značenje kada je napisan malim slovima.

¹⁹⁹ Usp. Henrich, J.; Heine, S. J. and Norenzayan, A., nav. djelo, str. 61.

²⁰⁰ Izraz bihevioralne znanosti odnosi se uglavnom na psihologiju, sociologiju i ekonomiju.

generalizacije o ljudima. Henrich i suradnici preporučuju interdisciplinarni program koji bi uključio ne-*WEIRD* subjekte u istraživanju izvora i učinaka razlika između *WEIRD* populacije i drugih skupina.

Prethodno, Arnett je izrazio stanoviti kriticism prema zanemarivanju kulturnih temelja ljudskih psiholoških obilježja, iznoseći snažne dokaze da su rezultati američkih psiholoških istraživanja pristrani i da neadekvatno predstavljaju čovječanstvo. Arnett je sugerirao da „američka psihologija mora biti manje američka“²⁰¹, jer da Amerikanci, odnosno, stanovnici SAD-a čine manje od 5 % svjetske populacije. On je nakon empirijske analize članaka koje su u prethodnih 20 godina objavili vodeći časopisi Američke psihološke udruge utvrdio da su uzorci, suradnici i uredničko rukovodstvo predominantno američki, te zaključio da su istraživanja u razvojnoj, kliničkoj, socijalnoj, obiteljskoj, obrazovnoj i psihologiji zdravlja nepotpuna, jer su suviše usko usredotočena na Amerikance, a često samo na američke studente uvodnih tečajeva psihologije na istraživačkim sveučilištima, zanemarujući preostalih 95% ljudske populacije. Prema Arnettu, koji naglašava vrijednost kulturno raznolikih istraživanja, jer smatra da određene kulturne razlike imaju psihološke implikacije, problem je u filozofiji znanosti psihološke discipline koja se usredotočuje samo na osnovne procese, ignorirajući ili uklanjajući kulturni kontekst uzorka²⁰², što čine čak i ne-američki istraživači. Ove spoznaje imaju implikacije za istraživanja informacijskog ponašanja koja se velikim dijelom oslanjaju na teorije i spoznaje iz psihologije.

1.1.2. Globalizacija i adolescencija u različitim kulturnim kontekstima

Društveni konteksti koji oblikuju adolescentske puteve u odraslu dob kao što su obitelj, škola i društvene mreže koje uključuju vršnjake i romantične partnere, mogu biti veoma različiti. Međutim, do sada su u literaturi uglavnom istaknuta ona obilježja koja su univerzalna za sve adolescente, ostavljajući po strani kulturne razlike. Primjerice, Larson i Wilson sugeriraju da adolescencija kao tranzicijsko razdoblje života između djetinjstva i zrelosti više nije viđena samo kao Zapadni fenomen, nego je kao takva prepoznata u većini društava svijeta²⁰³. Recentna komparativna istraživanja pokazala su da u svim kulturama adolescenti dijele zajedničku jezgru domena orijentacije na budućnost koja se sastoji od edukacije, karijere, braka i obitelji²⁰⁴. Istraživači pretpostavljaju da se ta pojava događa pod utjecajem globalizacije²⁰⁵, jer su djeca i mladi ljudi u svim dijelovima svijeta izloženi elementima globalne kulture posredstvom suvremenih informacijsko-komunikacijskih pomagala i globalnih medija. Rastuća literatura u posljednja dva desetljeća koja se zanima za utjecaj i konzekvence globalizacijskih procesa upućuje na postojanje dubokih promjena koje preoblikuju politički, ekonomski i društveni život širom svijeta²⁰⁶.

Termin globalizacije ušao je u javni i akademski diskurs 1990-ih godina i koristi se u različitim značenjima i u raznim kontekstima. Prema jednoj definiciji, pojam globalizacije

²⁰¹ Usp. Arnett, J. J. (2008), nav. djelo.

²⁰² Ibid., str. 620.

²⁰³ Larson, R.; Wilson, S., nav. djelo, str. 299.

²⁰⁴ Vidi npr.: Seginer, R. (2008), nav. djelo; Seginer, R. (2009), nav. djelo; Bandura, A. et al, nav. djelo; Trommsdorff, G., nav. djelo; Nurmi, J.-E. (1991), nav. djelo.

²⁰⁵ Usp. Arnett, J. J. (2002), nav. djelo, str. 777.

²⁰⁶ Usp. Inglehart, R. (2000). Globalization and Postmodern Values. *The Washington Quarterly* 23(1), 215–228.

odnosi se na procese u kojima regionalne ili nacionalne ekonomije, društva i kulture postaju sve integriranije u globalnu mrežu smanjenjem ili uklanjanjem raznih barijera između državnih granica, koji rezultiraju manje ograničenim protokom roba, kapitala, usluga, rada, informacija, ideja i drugih kulturnih proizvoda²⁰⁷. Pri tome, masovno širenje informacijske tehnologije ubrzalo je komunikaciju i potaknulo globalizacijske procese. Međutim, nedavno su James i Steger upozorili na nedovoljno istražene genealoške i epistemološke osnove koncepta globalizacije. Oni primjećuju da unatoč ogromnoj intelektualnoj pozornosti izraženoj u broju publikacija koje se bave globalizacijom nikada nije objašnjena povijest ili etimologija toga koncepta i zaključuju da ta riječ ostaje obavijena misterijom²⁰⁸. Prema Jamesu i Stegeru, sadašnje dominantno značenje koncepta globalizacije odnosi se na „širenje i intenziviranje društvenih odnosa i svijesti kroz svjetski prostor i svjetsko vrijeme“²⁰⁹. Nesumnjivo, globalizacija je povezana s procesima koji mijenjaju svijet na temeljne načine.

U literaturi se obično razlikuju ekonomska, politička i kulturna globalizacija. Kulturni aspekt globalizacije uključuje razmjenu svjetonazora, ideja i drugih aspekata kulture. Kulturna globalizacija na neizravan način modificira identitet mladih ljudi, što se može promatrati kao prijetnja ili izazov za njihov razvoj i prilagodbu, a mentalne promjene učinaka kulturne globalizacije predmet su posebnog zanimanja kulturalne psihologije²¹⁰.

Razumijevanje kulturnog aspekta globalizacijskih procesa ima potencijal osvijetliti društvenu podlogu mnogih suvremenih procesa koji se uzimaju „zdravo za gotovo“. Među najpoznatijim autorima koji se zanimaju za globalizaciju kao društveno-politički i kulturni fenomen su Giddens i Inglehart, te brojni drugi koji se bave raznim aspektima toga fenomena u različitim sferama. Giddens i Inglehart, svaki u svojoj domeni, opažaju dvije suvremene društvene pojave koje bi mogle biti značajne u kontekstu razumijevanja određenih aspekata adolescentskog informacijskog ponašanja.

Premda ne definira koncept globalizacije, Giddens sugerira da globalizacija jednako djeluje na svjetskoj razini i na razini svakodnevnog života ljudi, te da je glavni učinak globalizacije „detradicionalizacija“ i odumiranje tradicionalnih vrijednosti i institucija²¹¹. Inglehart uviđa promjenu svjetonazora i vrijednosti u naprednim industrijskim društvima usljed globalizacije, te razvoj „postmodernih vrijednosti“²¹² u Zapadnim društvima. Inače, autori koji istražuju posljedice globalizacije na kulturne identitete smatraju da je negativan utjecaj globalizacije ponajviše vidljiv u kulturnoj sferi, pri čemu su najugroženije zemlje u razvoju²¹³. Postoji stalna znanstvena i javna debata o tome je li globalizacija pridonijela boljitku suvremenog života ljudi ili je imala negativne implikacije povećavajući nesigurnost i rizik za razvoj djece i adolescenata.

Važno je prepoznati pozitivne i negativne učinke suvremenih globalizacijskih procesa na mlade. Trejos-Castillo i Vazsonyi upućuju na potrebu razumijevanja složenih transformacija u

²⁰⁷ Usp. Tomasik, M. J. and Silbereisen, R. K., nav. djelo, str.109.

²⁰⁸ Usp. James, P. & Steger, M. B. (2014). A Genealogy of ‘Globalization’: The Career of a Concept. *Globalizations* 11(4), 417-434, str. 419.

²⁰⁹ Ibid., str. 425.

²¹⁰ Usp. Fellmann, F. (2017). From Social Psychology to Cultural Psychology: The Redemption of Personality. *Psychology* 8, 1586-1600. <https://doi.org/10.4236/psych.2017.810105>, str. 1598. (13.05.2018.)

²¹¹ Usp. Giddens, A. (2000). *Runaway World: How Globalisation is Reshaping our Lives*. Routledge, New York.

²¹² Inglehart, R. nav. djelo, str. 215.

²¹³ Vidi, npr. Tomlison, J. (2003). Globalization and Cultural Identity: Chapter 23. In D. Held (Ed.). *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate*. Cambridge, UK: Polity, 269-277. str. 269.

razvoju mladih, posebice usljed globalnih, sustavnih i kontekstualnih promjena koje uključuju imigraciju, globalizirana gospodarstva, političke nemire, ekološke probleme i smanjenje prirodnih resursa zbog brzog razvoja i rasta stanovništva, konstatirajući da su današnja djeca i adolescenti suočeni s jedinstvenim izazovima u tranziciji u zrelost²¹⁴. Oni identificiraju mnoge čimbenike koji povećavaju rizik u prilagodbi ponašanja, kao što su angažiranje u nezdravom ponašanju, nedostatak roditeljskog nadzora, negativan pritisak vršnjaka i utjecaj modernih tehnologija i masovnih medija. Trejos-Castillo i Vazsonyi naglašavaju da transformacijski društveni procesi djeluju i na razvoj profesionalnih ciljeva adolescenata, jer su povećani zahtjevi da mladi ljudi steknu višu razinu obrazovanja i razviju dodatne vještine, uključujući ovladavanje stranim jezicima, tehnološkim znanjima i računalnom pismenošću, suočavajući mlade istodobno s pozitivnim novim mogućnostima i s novim izazovima²¹⁵. Ipak, oni sugeriraju da su brojna istraživanja pokazala da se intrapersonalne osobine, kao što su samopouzdanje, pozitivne vještine suočavanja, samoeфикаsnost i samoregulacija, u kombinaciji s jakim odnosima s roditeljima, pojavljuju kao ključni čimbenici koji potiču otpornost.

1.1.2.1. Implikacije kulturne globalizacije na razvoj adolescenata

Globalizacija je društvena promjena koja na postupan i ne tako očigledan način utječe na ljudsko funkcioniranje, razvoj i ponašanje. Kakvi su učinci globalizacije na individualni razvoj adolescenata nije dovoljno istraženo. Nedostaju istraživanja i specifične teorije o psihološkim implikacijama društvenih promjena na ljudski razvoj, a postoje i stanoviti metodološki problemi²¹⁶. Ipak, dostupno je dovoljno empirijskih dokaza o utjecaju nekih aspekata globalizacije na adolescentski razvoj i prilagodbu koji omogućuju relativno informiran diskurs o pozitivnim i negativnim učincima toga procesa. Nekoliko autora u novije vrijeme ponudilo je značajna viđenja mehanizama koji povezuju određene promjene i procese na makrorazini, kao što je globalizacija, s mikrorazinom individualnog razvoja, među kojima su Arnett, Larson i Wilson, te Silbereisen i njegovi suradnici.

U usporedbi s mladim ljudima prije nekoliko desetljeća, današnja generacija mladih ljudi ima mnogo veći pristup raznim globalnim medijskim sadržajima putem radija, televizije, interneta i interaktivnih videoigara. Uz pomoć tehnoloških pomagala, kao što su „pametni“ mobilni telefoni, računala i „tableti“, omogućena im je interaktivna komunikacija koja je ranije bila nezamisliva. Ti sadržaji i pomagala na značajan način oblikuju njihove svakodnevne živote. Istražujući psihološke konzekvence globalizacije na funkcioniranje ljudi, Arnett je među prvima tvrdio da je središnja psihološka posljedica globalizacije u adolescenciji transformacija njihova identiteta. On uviđa da mladi ljudi razvijaju globalni identitet koji im daje osjećaj pripadnosti svjetskoj kulturi i uključuje svijest o događajima, praksama, stilovima i informacijama koji su dio globalne kulture²¹⁷. Njihov globalni identitet omogućuje im komunikaciju s ljudima iz različitih mjesta izravno ili kroz medijske tehnologije. Međutim,

²¹⁴ Usp. Trejos-Castillo, E. and Vazsonyi, A. T. (2011). Transitions into Adolescence. In: *Encyclopedia of Adolescence* / Ed. by Roger J. R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC, 369-375, str. 374.

²¹⁵ Ibid.

²¹⁶ Usp. Pinquart, M.; Silbereisen, R. K. (2004). Human development in times of social change: Theoretical considerations and research needs. *International Journal of Behavioral Development* 28(4), 289-298.

²¹⁷ Usp. Arnett, J. J., nav. djelo, str. 777.

Arnett opaža da je većina ljudi posljednjih desetljeća razvila bikulturni identitet koji je kombinacija njihovog lokalnog i onog povezanog s globalnom kulturom.

Pored pozitivnih kulturnih učinaka globalizacije, u tome procesu moguće je vidjeti i potencijalno negativne implikacije na mlade ljude. Uz uspješnu prilagodbu i formiranje bikulturnog identiteta, izloženost sadržajima globalne kulture može dovesti do konfuzije identiteta među onim mladima koji se nisu uspjeli prilagoditi, posebice mladima iz ne-Zapadnih kultura. Arnett sugerira da u brzo mijenjajućim kulturama neki mladi ljudi mogu doživjeti osjećaj isključenosti i otuđenosti, jer odrastaju uz nedostatak kulturne sigurnosti i nedostatak jasnih smjernica za načine kako treba živjeti i kako interpretirati svoje iskustvo. Konfuzija identiteta među mladima može se odraziti na probleme kao što su depresija, samoubojstvo i zlouporaba droga²¹⁸.

Globalizacija je unificirala kulturu mladih²¹⁹, ali valja imati na umu da je adolescencija istodobno značajno oblikovana sociokulturnim uvjetima u kojima se pojavljuje. Vještine koje se očekuju od mladih ljudi, vrste izbora koji su pred njima i okolnosti s kojima se najviše susreću, kao što je obrazovni sustav, već su određene postojećim društvenim institucijama i kulturnim očekivanjima u pogledu zahtjeva za uspjeh u odrasloj dobi. Stoga, pojedini autori upozoravaju da globalizacija ne znači samo vesternizaciju i uvođenje Zapadnih vrijednosti, nego uključuje jednako integraciju i diferencijaciju kao suprotne i možda jednake sile²²⁰. Najveći doprinos razumijevanju djelovanja tih „sila“ na adolescente dali su Larson i Wilson.

Oni smatraju da se u različitim društvima iskustvo adolescencije kao životnog razdoblja toliko razlikuje da upotrebljavaju oblik množine toga pojma (adolescencije) kako bi naglasili koliko su različiti putevi u zrelost u raznim društvenim, kulturnim i ekonomskim uvjetima, iako tvrde da je društvena promjena na makrorazini koja kreira nesigurnost i rizik zajednička svim okruženjima. Larson i Wilson opažaju da historijski recentni elementi globalizacije kreiraju duže i izraženije adolescentsko tranzicijsko razdoblje nego što je to bilo u prošlosti, koje obilježava raniji ulazak u pubertet, duže školovanje i kasnije stupanje u brak, što je trend prisutan u svim društvima. Međutim, oni upozoravaju da potpunije razumijevanje adolescencije u određenom društvu proizlazi iz razmatranja različitih konstelacija demografskih, ekonomskih, kulturnih, tehnoloških, religioznih i drugih strukturalnih čimbenika koji oblikuju puteve u zrelost u tome društvu²²¹. Makrostrukturni procesi i socijalne sile kao što su globalizacija i gospodarski razvoj mijenjaju, narušavaju ili rekonfiguriraju puteve u zrelost na mikrorazini individua, ali Larson i Wilson tvrde da načine na koje su adolescentski svjetonazori ugrađeni u naslijeđene kulturne okvire ipak ne treba podcjenjivati²²². Razumijevajući kulturu u najširem smislu kao referentni okvir koji se stječe u djetinjstvu i koji modelira ono kako ljudi misle o sebi i drugima, Larson i Wilson zaključuju da svaka kultura ima svoju autohtonu psihologiju koja uključuje razvojne zadatke i propise, kao i postulate o tome što je „istinito, lijepo, dobro i normalno“²²³.

U procesu globalizacije mladi ljudi predstavljaju veoma ranjivu skupinu, posebice mladi u zemljama gdje se istodobno događaju druge velike društvene promjene, kao što su one izazvane

²¹⁸ Ibid., str. 779.

²¹⁹ Usp. *ibid.*, str. 777.

²²⁰ Usp. Larson, R.; Wilson, S., nav. djelo, str. 301.

²²¹ Ibid.

²²² Ibid., str. 305.

²²³ Ibid., str. 303.

kolapsom Istočnog bloka europskih komunističkih država u ranim 1990-im godinama. Implikacije tih društvenih promjena za individualnu prilagodbu i ljudski razvoj istražuje njemački psiholog Silbereisen koji se skupa sa suradnicima najprije usredotočio na utjecaj ujedinjenja Njemačke na adolescentsko odlučivanje o karijeri²²⁴, a kasnije je razvio *Jena model društvene promjene i ljudskog razvoja*²²⁵ kojim je obuhvatio i druge društvene kontekste. Njihov koncept društvene promjene²²⁶ odnosi se na više ili manje brzu i sveobuhvatnu promjenu društvenih struktura i institucija, uključujući promjene u ekonomskom, tehnološkom i kulturnom okviru društva²²⁷. Prema tome modelu, društvene promjene na makrorazini produciraju kontekstualne promjene na nižim razinama u smislu promijenjenih mogućnosti i ograničenja za postizanje ciljeva koje donose nove izazove i zahtjeve, a ovi mogu biti percipirani kao prijetnja ili prilika. Procjena i suočavanje s tim zahtjevima odvija se na individualnoj razini. Društvene promjene nemaju jednake učinke na sve ljude i ne ovladavaju svi ljudi izazovima na isti način, jer su ograničeni osobnim i društvenim resursima i mogućnostima, što rezultira društvenom nejednakošću²²⁸.

Učinci globalizacije na neke ljude su pozitivni, a na druge pak negativni. Tomasik i Silbereisen u svom recentnom radu sugeriraju da odgovor o pozitivnim i negativnim učincima globalizacije ovisi o kojoj je skupini riječ²²⁹. Oni identificiraju pozitivne i negativne strane određenih trendova koji se odvijaju usljed globalizacije i imaju izravne implikacije za mlade ljude, kao što su: porast globalnog tržišnog natjecanja i nesigurnosti rada, ekonomski napredak i porast ekonomske nejednakosti i migracija, porast zahtjeva suvremenih radnih mjesta i potražnje za obrazovanima, te porast nezaposlenosti mladih koji nemaju potrebne vještine, i ogroman porast korištenja računala i postojanje globalnog digitalnog jaza.

Tomasik i Silbereisen smatraju da globalizacijski procesi traju već stoljećima, ali da je najnoviji val globalizacije započeo nakon sloma komunizma u Istočnoj Europi i potaknut je nedavnim razvojem informacijskih tehnologija²³⁰. Primjenjujući model društvene promjene u razumijevanju utjecaja globalizacije na adolescentski razvoj, Tomasik i Silbereisen polaze od toga da su adolescenti „aktivni posrednici (*agents*) koji pregovaraju različite zahtjeve u različitim razvojnim kontekstima u koje su ugrađeni“²³¹. Prema njima, ono što se događa na makrorazini ne utječe izravno na adolescente nego se „slijeva niz kaskadu“ proksimalnih konteksta prema mikrokontekstima adolescentskog razvoja koje čine obitelj, prijatelji i učitelji. Ova tvrdnja komplementarna je Bronfenbrennerovoj ideji o nizu ugniježđenih struktura odnosno ekološkim sustavima, prema kojoj kontinuirano mijenjanje i evoluiranje makrosustava djeluje na egzosustav, a preko mezosustava na mikosustav individue. Ipak, teoretičarima

²²⁴ Vidi: Piquart, M.; Juang, L.P.; Silbereisen, R.K. (2004). The Role of Self-Efficacy, Academic Abilities, and Parental Education in the Change in Career Decisions of Adolescents Facing German Unification. *Journal of Career Development* 31(2), 125-145.

²²⁵ Eng.: The Jena Model of Social Change and Human Development. Vidi: Silbereisen, R.K.; Tomasik, M.J. (2011). Mapping Demands of Social Change.

<https://www.lakes.ac.uk/sites/default/files/21.%20Silbereisen%20%26%20Tomasik%20-%20final.pdf> (13.07.2017.)

²²⁶ Eng.: *social change*.

²²⁷ Usp. Silbereisen, R. K. and Tomasik, M. J. (2010). Human Behavior in Response to Social Change: A Guide to the Special Section. *European Psychologist* 15(4), 243-245.

²²⁸ O tome modelu bit će više riječi u poglavlju Društvene promjene i izbor karijere na str. 160 ovog rada.

²²⁹ Usp. Tomasik, M. J. and Silbereisen, R. K., nav. djelo, str. 110.

²³⁰ Ibid., str. 109.

²³¹ Ibid., str. 111.

društvene promjene, kao i Bronfenbrennerovoj ideji o kronosustavu, nedostaje komponenta orijentacije na budućnost, kao ona koja usmjerava individualne događaje i akcije.

1.1.2.2. Utjecaj lokalnih kulturnih konteksta na razvoj adolescenata

Razvoj globalne kulture na makrorazini ima pozitivne i negativne učinke na lokalne kulture, odnosno, na mikrorazinu razvoja adolescenata u koju je uključena njegova obitelj, škola i prijatelji. Istraživanja su pokazala da za mnoge mlade ljude u većinskom svijetu elementi lokalne kulture igraju veću ulogu u važnim aspektima njihovog svakodnevnog života. Pri tome, veliki broj mladih većinskog svijeta nema predispozicije ispuniti sve veće zahtjeve i očekivanja koja potiču individualističke i materijalističke vrijednosti kojima su izloženi kroz različite medije. Kritičari kulturne globalizacije žale se na difuziju dominantno američkih i zapadnoeuropskih vrijednosti koja rezultira globalnim konzumerizmom i zapadnjačkom monokulturom, te eliminacijom lokalnih tradicija, običaja i jezika. Umjereniji autori, pak, kao što su Tomasik i Silbereisen, uočavaju kulturnu „hibridizaciju“, odnosno primjećuju da adolescenti prave selekciju i prilagodbu onoga što im je korisno iz ogromne kulturne raznolikosti, pri tome kreirajući nove kulture mladih koje odgovaraju njihovim potrebama²³².

Tradicionalno, kultura je shvaćena kao skup vrijednosti, uvjerenja i stavova neke zajednice koji oblikuju individualnu percepciju i ponašanje. Kulturni okvir smatra se jednim od filtera kroz koje adolescent doživljava okolinu u kojoj se razvija, koja uključuje njegovu ili njezinu obitelj, prijatelje i širi društveni kontekst²³³. U novije vrijeme, počinje se uviđati da od kulturnog konteksta značajno ovisi da li će prijelaz iz djetinjstva u odraslost biti izravan i kratak ili pak postoji produljena adolescencija obilježena odabirom identiteta i uloga²³⁴. Svjetska zdravstvena organizacija upozorila je na to da većina adolescenata širom svijeta preživljava to razdoblje bez većih problema, ali u nekim dijelovima svijeta prijelaz iz djetinjstva u odraslu dob otežan je zbog smanjenja društvene kontrole od strane obitelji i povećanja raznih mogućnosti, što dovodi do veće konfuzije, te povećanja individualizma i opadajuće važnosti tradicionalnih kulturnih normi²³⁵.

Razvoj adolescenata ima određena univerzalna obilježja, ali je u velikoj mjeri determiniran konkretnim kulturnim kontekstom. Taj pristup inicirale su kulturne teorije razvoja adolescenata prema kojima je kultura shvaćena kao sustav značenja i obrazaca ponašanja koje dijeli grupa ljudi i koji se prenose s jedne generacije na drugu²³⁶. Ističe se da postoji dvosmjerni utjecaj između individua i njihovih kultura na način da je individua oblikovana kulturom razvijajući se kroz susrete s određenim objektima, ulogama i uvjetima, ali individue također stvaraju i modificiraju kulture²³⁷. Teorije identiteta koje se temelje na Eriksonovoj psihosocijalnoj teoriji slično gledaju na interakciju između individue i njezinog društvenog okruženja. Društvo sa

²³² Usp. Tomasik, M. J. and Silbereisen, R. K., nav. djelo, str. 110.

²³³ Usp. Ng, J. and Nagayama Hall, G. C. (2011). Cultural Influences on Adolescent Development. In: *Encyclopedia of Adolescence: Volume 2.* / Ed. by Roger J.R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC, 44-51, str. 44.

²³⁴ Usp. World Health Organization (2007). *Adolescents, social support and help-seeking behaviour: An international literature review and programme consultation with recommendations for action*, str. 1.

²³⁵ Ibid.

²³⁶ Usp. Newman, B. M.; Newman, P. R. (2011), nav. djelo, str. 26.

²³⁷ Ibid.

svojom strukturom, zakonima, ulogama, ritualima i sankcijama organizirano je tako da vodi razvoj prema određenom idealu zrele odrasle dobi²³⁸.

Određenu ulogu kulturnog konteksta u razvoju adolescenata sve više uviđaju mnogi autori. Sugerirajući da kulturni čimbenici kao što su norme i modeli utječu na to kako vrijednosti i religiozni sustavi usmjeravaju adolescentska uvjerenja, odlučivanja i akcije tijekom njihovog razvoja, Trommsdorff i Chen upozoravaju da je uloga kulturnog konteksta u adolescentskom razvoju ranije dobila malo pozornosti, jer su istraživanja vođena uglavnom u Zapadnim društvima, što se počinje mijenjati tijekom posljednjih nekoliko desetljeća²³⁹. Bjorklund i Hernández Blasi primjećuju da razvojni znanstvenici tek u posljednjih nekoliko godina prepoznaju važnu ulogu društvenog konteksta i kulture u oblikovanju razvoja, iako se razvoj uvijek pojavljuje u kontekstu kulture koju ljudi konstruiraju i koja se često smatra glavnim izvorom individualnih razlika u dječjem ponašanju²⁴⁰. Cauce i suradnici, pak, ističu da gotovo sve kulture prepoznaju adolescenciju kao razvojnu fazu koja se referira na razdoblje života između djetinjstva i odrasle dobi, ali da postoje značajne međukulturne razlike o dobi za koju se vjeruje da počinje tranzicija u adolescenciju, kada ta tranzicija završava i da li ona postoji kao izolirano razdoblje s prepoznatljivim ishodima²⁴¹.

Dimenzije individualizma i kolektivizma u pojedinim kulturama i društvima mogu staviti više svjetla na razumijevanje adolescentskog razvoja kao razdoblja kada se formira osobni identitet i počinju kristalizirati životni ciljevi. U svojem ranijem radu, Trommsdorff²⁴² je istaknula važnost interakcije između sociopolitičkog i kulturnog konteksta, s jedne strane, te individualne orijentacije na budućnost i kontrole orijentacije, s druge strane. Ona je utvrdila da su oni ko-konstruirani, odnosno, da kulturni kontekst utječe na proces socijalizacije i time na socijalni, kognitivni i motivacijski razvoj osobe, ali da osoba aktivno strukturira svoju okolinu selekcijom određenih ciljeva i ponašanja za postizanje tih ciljeva, mijenjajući svoju perspektivu budućnosti i kontrolu orijentacije. Prema Trommsdorff, sociokulturni konteksti razlikuju se po tome da li njeguju individualističke ili kolektivističke vrijednosti. Rezultati njezine usporedbe orijentacije na budućnost japanskih, istočnonjemačkih i arapskih adolescenata u odnosu na židovske, škotske i zapadnonjemačke adolescente pokazali su da prvi izvještavaju o većem stupnju brige za druge i zajednicu u odnosu na potonje koji su više orijentirani na sebe i osobne ciljeve, što jasno odražava različite kulturne vrijednosti s obzirom na individualnu i društvenu orijentaciju²⁴³.

Važnu ulogu kulture u razvoju identiteta mladih osoba istaknuli su još neki autori. Fokusirajući se na prikaz razvojnih istraživanja iskustava jedinstvenih za „obojene osobe“²⁴⁴, odnosno na utjecaj rasnog i etničkog identiteta na adolescentsko ponašanje u sjevernoameričkom društvu, Ng i Nagayama Hall opažaju da tek posljednjih desetljeća

²³⁸ Ibid., str. 22.

²³⁹ Usp. Trommsdorff, G.; Chen, X. (2012). Preface. *Values, Religion, and Culture in Adolescent Development*. Cambridge University Press, str. xxv.

²⁴⁰ Usp. Bjorklund, D. F; Hernández Blasi, C. nav. djelo, str. xix.

²⁴¹ Usp. Cauce, A. M. et al. (2002). Cultural and contextual influences on mental health help seeking: A focus on ethnic minority youth. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 70(1), 44–55, str. 45.

²⁴² Usp. Trommsdorff, G. (1994), nav. djelo, str. 47.

²⁴³ Ibid., str. 48.

²⁴⁴ Eng.: *persons of color*. Prema Oxfordskom rječniku, pojam „obojene osobe“ koristi se češće od 1990-ih godina kao preporučeni izraz u službenim kontekstima, najčešće u američkom engleskom jeziku, da označi osobu koja nije bijela. Usp. https://en.oxforddictionaries.com/definition/us/person_of_color (15.05.2017.)

istraživači počinju shvaćati da se usvajanjem aspekata jedne kulture ne gube nužno obilježja druge i da individua može usvojiti kombinaciju aspekata obiju ili više kultura, pa otuda i pojmovi bikulturno i multikulturno²⁴⁵. Ng i Nagayama Hall skreću pozornost na nekoliko novijih studija koje sugeriraju da multikulturalizam ima pozitivne učinke na psihološko zdravlje adolescenata. Premda donosi niz zanimljivih zapažanja, njihov je prikaz sužen samo na učinke akulturacije i imigracije na razvoj etničkog identiteta s ciljem izvođenja zaključaka o tome kako kultura utječe na psihološke zdravlje i rizična ponašanja adolescenata.

Među značajnijim autorima koji su se zanimali za izvore i učinke razlika među kulturama u širem smislu i objašnjavali implikacije tih razlika na ponašanja ljudi su Hofstede, Triandis, te Markus i Kitayama. Ključne ideje njihovih teorija u kontekstu razumijevanja informacijskog ponašanja adolescenata pri odlučivanju o karijeri donosimo u nastavku ovoga rada.

1.1.2.2.1. Hofstedeova teorija kulturnih dimenzija

U informacijskoj znanosti osjeća se potreba za ispitivanjem prirode povezanosti određenih aspekata kulture i informacijskoga ponašanja, ali to nije slučaj samo u ovom polju. U kognitivnoj znanosti²⁴⁶, kao i u Zapadnoj analitičkoj filozofiji, kultura donedavno nije bila glavna tema akademskih rasprava, ali u posljednjih nekoliko godina došlo je do intenziviranja napora da se empirijski testira utjecaj kulture na mentalne procese²⁴⁷. Međutim, u novije vrijeme pojedini autori pridonijeli su razumijevanju utjecaja kulturnih obrazaca na odnose među ljudima, kao što je Hofstede. Njegova definicija prema kojoj je kultura „kolektivno programirani um koji razlikuje članove jedne skupine ili kategorije ljudi od drugih“²⁴⁸, jedna je od najcitiranijih među brojnim definicijama kulture koje se koriste u raznim znanstvenim disciplinama²⁴⁹.

Hofstede tvrdi da je kultura uvijek kolektivni fenomen, premda unutar svake kulture postoji niz različitih pojedinaca. Nazivajući kulturu *software*-om uma, on sugerira da su društvene, nacionalne i rodne kulture koje djeca dobivaju od najranije mladosti mnogo dublje ukorijenjene u ljudskom umu, nego one kasnije stečene, u školi ili na poslu²⁵⁰. Prema Hofstedeu, društvene kulture prebivaju unutar vrijednosti (često nesvjesno) u smislu širokih tendencija da se

²⁴⁵ Usp. Ng, J. and Nagayama Hall, G. C., nav. djelo, str. 44.

²⁴⁶ Eng.: *cognitive science*. Kognitivna znanost relativno je novo, interdisciplinarno polje znanstvenog proučavanja čije intelektualno utemeljenje započinje 1950-ih godina prošloga stoljeća i koje obuhvaća filozofiju, psihologiju, neuroznanost, lingvistiku, antropologiju i umjetnu inteligenciju. Vidi: Thagard, P. (2008). *Cognitive Science. The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2008).

<https://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/cognitive-science/> (19.07.2016.)

²⁴⁷ Usp. Prinz, J. (2011). Culture and cognitive science. In N. Zalta (Ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/archives/win2011/entries/culture-cogsci> (19.07.2016.)

²⁴⁸ Hofstede, G. (2011). Dimensionalising Cultures: The Hofstede Model in Context. *Online Readings in Psychology and Culture*. International Association for Cross-Cultural Psychology. Unit 2: Theoretical and Methodological Issues, Subunit 1 Conceptual Issues in Psychology and Culture, Article 8, str. 3.

²⁴⁹ Prema Beugelsdijku i Welzlu, Hofstedeova definicija kulture koristi se najčešće u kroskulturalnoj psihologiji i međunarodnom menadžmentu, dok u sociologiji i političkoj znanosti dominira Inglehartov koncept kulture. Beugelsdijk i Welzel pokušavaju sintetizirati dva koncepta, tvrdeći da se oni međusobno nadopunjuju, i nastoje ispraviti slabosti Hofstedeovog dimenzionalnog koncepta, koji zanemaruje kulturnu dinamiku, i Inglehartovog dinamičkog koncepta kulture, koji je dimenzionalni redukcionist. Vidi: Beugelsdijk, S.; Welzel, C. (2018). Dimensions and Dynamics of National Culture: Synthesizing Hofstede With Inglehart. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 49(10), 1469-1505.

²⁵⁰ Usp. Hofstede, G. (2011), nav. djelo, str. 3.

preferiraju određena stanja stvari nad drugima. Ako preferencije smatramo čimbenikom koji usmjerava svakodnevne izbore ljudi u različitim situacijama, onda one mogu biti značajne i pri izboru karijere. Definirajući šest dimenzija nacionalnih kultura, Hofstede je ponudio model za njihovo efikasno diferenciranje. To su sljedeće dimenzije: 1) udaljenost moći, 2) izbjegavanje nesigurnosti, 3) individualizam-kolektivizam, 4) muževnost-ženstvenost, 5) dugoročna-kratkoročna orijentacija, i 6) užitak-ograničavanje²⁵¹. Hofstede je uveo u društvena istraživanja 1980-ih novu paradigmu o „dimenzionalnosti“ kultura koja je šire prihvaćena tek 1990-ih godina i inspirirala je mnoge studije u novije vrijeme²⁵². Ipak, jedan od nedostataka ovoga modela ogleđa se u činjenici da Hofstede, za razliku od drugih autora, svjesno zanemario stupanj „ekonomske evolucije“ društva kao dimenziju²⁵³, premda on smatra da utjecaj nacionalnog bogatstva uvijek treba uzeti u obzir.

Prema Hofstedeovim rezultatima indeksa u 76 zemalja, kulture istočnoeuropskih zemalja, u kojima se uglavnom misli na bivše komunističke zemlje, a ne na zemljopisnu regiju, imaju veliku udaljenost moći i jaku težnju za izbjegavanjem nesigurnosti, dugoročno su orijentirane i ograničavajuće, a u slabije razvijenim zemljama prevladava kolektivizam^{254, 255}. Hofstede sugerira da je dimenzija individualizma-kolektivizma uglavnom široko razumljiva za karakterizaciju različitih društava i objašnjavanje psihološkog funkcioniranja ljudi u različitim kulturama. U tranzicijskom društvenom kontekstu, dimenzija individualizma-kolektivizma može predstavljati jedan od ključnih sociokulturnih čimbenika koji imaju široke implikacije za adolescentsko informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri.

1.1.2.2.2. Konstrukt individualizma-kolektivizma

Pojedini autori naglašavali su konstrukt individualizma-kolektivizma prije tri desetljeća kao temeljni za razumijevanje kulturnog aspekta društvenih odnosa²⁵⁶, ali istraživanja koja bi pružila odgovarajuću potporu toj tvrdnji još uvijek su prilično rijetka. Ipak, primjena koncepta

²⁵¹ Eng.: 1) *Power Distance*, 2) *Uncertainty Avoidance*, 3) *Individualism/Collectivism*, 4) *Masculinity/Femininity*, 5) *Long/Short Term Orientation*, 6) *Indulgence/Restraint*.

²⁵² Uz Ingleharta, Hofstede je najcitiraniji društveni znanstvenik na svijetu. Usp. Beugelsdijk, S.; Welzel, C. (2018), nav. djelo, str. 1469.

²⁵³ Usp. Hofstede, G. (2011), nav. djelo, str. 4.

²⁵⁴ Usp. Hofstede, G. (2011), nav. djelo, str. 9-16.

²⁵⁵ Nedavno je provedena komparativna studija u području menadžmenta o utjecaju Hofstedeovih kulturnih dimenzija na stilove odlučivanja u zemljama regije kojoj pripada BiH (Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Mađarska). Rezultati su pokazali trend prema smanjivanju udaljenosti moći i značajnom kretanju prema individualizmu u tim zemljama. Ukupna najveća kulturna razlika nađena je između Hrvatske i Slovenije, a između Hrvatske i BiH razlika je gotovo zanemariva. Sličnost između dvije potonje zemlje najveća je u indeksu individualizma/kolektivizma i dominaciji kratkoročne orijentacije. U istraživanim zemljama regije pokazalo se da prevladava oprezni stil donošenja odluka, a najveće su sličnosti između Hrvatske i BiH, te između Mađarske i Slovenije. Sudionici iz Hrvatske i BiH oprezniji su u donošenju odluka u usporedbi sa onima iz Mađarske i Slovenije. Vidi: Dabić, M; Tipurić, D.; Podrug, N. (2015). Cultural differences affecting decision-making style: a comparative study between four countries. *Journal of Business Economics and Management* 16(2), 275-289.

²⁵⁶ Vidi, npr.: Triandis, H. et al. (1989). Individualism and Collectivism: Cross-Cultural Perspectives on Self-Ingroup Relationships. *Journal of Personality and Social Psychology* 54(2), 323-338; Markus, R. H. and Kitayama, S. (1991). Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation. *Psychological Review* 98(2), 224-253.

individualizma-kolektivizma relevantna je za objašnjavanje prirode međuljudskih odnosa unutar različitih kulturnih okruženja²⁵⁷.

Temeljnu razliku između individualizma i kolektivizma prvi je zapazio Triandis, koji je tvrdio da je kultura „set alata“ kojim se definira situacija kao interpersonalna ili intergrupna. Prema Triandisu, u kulturama gdje se većina odnosa smatra interpersonalnim, imamo individualizam, a u kulturama gdje se većina situacija definira kao intergrupna, imamo kolektivizam²⁵⁸. Triandis smatra da to utječe na način kako percipiramo stvarnost, te da ove definicije imaju važne implikacije za politički, društveni, vjerski i ekonomski život²⁵⁹.

Ponešto drukčiju perspektivu ponudili su Markus i Kitayama. Oni razlikuju individualizam i kolektivizam prema dva *self*-koncepta koji mogu imati utjecaj na različite aspekte spoznaje, emocija i motivacije. Markus i Kitayama sugeriraju da je neovisni *self*-koncept najočitiiji u značajnom segmentu američke kulture i u mnogim kulturama zemalja Zapadne Europe, a međuovisni *self*-koncept karakterističan je za japansku i druge azijske kulture, te afričke, latinoameričke i mnoge kulture južne Europe²⁶⁰.

Usmjeravanje istraživačkih napora na potpunije razumijevanje značenja konstrukta individualizma-kolektivizma za psihološko funkcioniranje mladih ljudi, odnosno implikacija te kulturne dimenzije za njihovo informacijsko ponašanje, ima potencijal pružiti svježije uvide i pridonijeti razvoju toga istraživačkog polja.

1.1.3. Pristupi razumijevanju adolescentskog istraživanja karijere

Traženje informacija, pomoći i potpore u svrhu planiranja karijere i donošenja karijernih odluka u adolescenciji može se promatrati u okviru dvaju bliskih konceptata, kao što su „ponašanje traženja pomoći“²⁶¹ za rješavanje problema i adolescentsko „istraživanje karijere“²⁶². Oba pojma odnose se na ponašanja koja, uz individualne, uključuju i određene sociokulturne komponente. Prema literaturi, ta su ponašanja individualno motivirana i društveno uvjetovana²⁶³. Prvima se služe istraživači učinkovitosti pristupa i korištenja zdravstvenih i drugih usluga, a potonji je koncept kojim se služe istraživači orijentacije na budućnost mladih ljudi. Međutim, istraživanje karijere adolescenata u literaturi se najčešće uopće ne konceptualizira, nego se uzima „zdravo za gotovo“²⁶⁴. Na to su nedavno upozorili Rogers i Creed, konstatirajući da su unatoč važnom mjestu koje su Super i Crites pridavali

²⁵⁷ Usp. Seginer, R. et al. (2007). Adolescent family and peer relationships: Does culture matter? In R. W. Larsen & L. A. Jensen (Series Eds). *New Directions for Child and Adolescent Development* (No. 116). B. B. Brown & N.S. Mounts (Vol. Eds.) *Linking parents and family to adolescent peer relations: Ethnic and cultural considerations* (83-99). San Francisco: Jossey-Bass.

²⁵⁸ Usp. Triandis, H. C. (1995). Preface. *Individualism and Collectivism: New Directions in Social Psychology*. Taylor and Francis Group, str. xiv.

²⁵⁹ Ibid.

²⁶⁰ Markus, R. H. and Kitayama, S., nav. djelo, str. 225

²⁶¹ Eng.: *help-seeking behavior*

²⁶² Eng.: *career exploration*.

²⁶³ Vidi, npr. Pescosolido, B. A., Gardner, C.B. and Lubell, K.M.(1998). How People Get Into Mental Health Services: Stories of Choice, Coercion and "Muddling Through" From "First-Timers". *Soc. Sci. Med.* 46(2), 275-286.

²⁶⁴ Vidi, npr. Vignoli, E. et al. (2005). Career exploration in adolescents: The role of anxiety, attachment, and parenting style. *Journal of Vocational Behavior*.

planiranju i istraživanju karijere, ovi zadaci pripreme za karijeru dobili malo pozornosti u teorijskoj i empirijskoj literaturi²⁶⁵.

1.1.3.1. Koncept „ponašanja pri traženju pomoći“

Adolescencija je razdoblje sa specifičnim razvojnim i zdravstvenim potrebama i pravima. Svjetska zdravstvena organizacija upozorava da to ima implikacije na zdravstvene programe i politike, te da se adolescentima mora pridavati posebna pozornost i uzimati u obzir da promjene tijekom adolescencije utječu na način mišljenja i djelovanja²⁶⁶. Adolescentsko traženje pomoći predmet je novijih istraživanja koja se zanimaju za određena ponašanja adolescenata u kompleksnoj razvojnoj tranziciji koji traže pomoć za svoje osobne i emocionalne probleme²⁶⁷. Cilj tih istraživanja je potpunije razumijevanje ponašanja traženja pomoći radi pružanja odgovarajućih načina profesionalne skrbi za mentalno zdravlje adolescenata. Primjerice, nedavno australsko istraživanje mladih pokazuje da su oni spremniji potražiti pomoć kada imaju problem od poznatih neformalnih izvora, kao što su članovi obitelji i prijatelji, nego od nepoznatih stručnjaka kao što su profesionalni savjetnici, ali da tamošnji mladi sve više koriste internet i telefonske usluge, jer su lako dostupni, informativni i obično anonimni²⁶⁸.

Koncepti „*help-seeking behavior*“ i „*health-seeking behavior*“ koriste se ponekad kao istoznačnice u literaturi koja istražuje učinkovitost pristupa i korištenje zdravstvenih i drugih usluga, koje se najčešće odnose na adolescentsku populaciju. WHO tim konstruktom obuhvaća tri kategorije ponašanja: traženje pomoći za specifične zdravstvene potrebe, traženje pomoći za normativne razvojne potrebe i traženje pomoći za osobne probleme i krize²⁶⁹. Ponašanje traženja pomoći definirano je kao zahtjev adolescenta za pomoć ili društvenu potporu od formalnih pružatelja usluga i neformalnih izvora sa svrhom zadovoljavanja potrebe na pozitivan način²⁷⁰. Društvena potpora, s druge strane, definirana je kao niz interpersonalnih odnosa i veza koje utječu na individualno funkcioniranje i uključuje potporu koju pružaju pojedinci i društvene institucije.

Prema definiciji WHO-e, četiri su specifične vrste potpore, među kojima su instrumentalna, informacijska, emocionalna i afilijativna potpora. Informacijska potpora odnosi se na pružanje informacija o potrebi ili preporuka za pomoć, uključujući zdravstvene informacije. Među informacijskim barijerama traženju pomoći WHO nalazi samo jednu, a to su oskudne ili pogrešne informacije o postojećim uslugama²⁷¹. Svjetska zdravstvena organizacija tada je

²⁶⁵ Usp. Rogers, M.E. and Creed, P.A. (2011). A longitudinal examination of adolescent career planning and exploration using a social cognitive career theory framework. *Journal of Adolescence*.

https://research-repository.griffith.edu.au/bitstream/handle/10072/34858/65170_1.pdf?sequence=1 (15.06.2018.)

²⁶⁶ World Health Organization. <https://www.who.int/news-room/q-a-detail/adolescent-health-and-development> (25.05.2018.)

²⁶⁷ Usp. Gray, S. and Daraganova, G. (2017). *LSAC Annual Statistical Report 2017*. Chapter 7: Adolescent help-seeking. <https://growingupinaustralia.gov.au/sites/default/files/publication-documents/lsac-asr-2017-chap7.pdf> (15.06.2018.)

²⁶⁸ Ibid., str. 60.

²⁶⁹ World Health Organization (2007). *Adolescents, social support and help-seeking behaviour: An international literature review and programme consultation with recommendations for action*.

²⁷⁰ Ibid., str. 3.

²⁷¹ Ibid., str. 40.

upozorila na nedostatak istraživanja o adolescentskom odlučivanju, odnosno, o tome kako adolescenti odlučuju kada, gdje i kako zatražiti pomoć, što je urodilo plodom u novije vrijeme, jer se uvećao broj i raznolikost aspekata istraživanja traženja zdravstvene pomoći i korištenja zdravstvenih usluga²⁷².

U kontekstu traženja pomoći adolescenata koji pripadaju etničkim manjinama, Cauce i suradnici istraživali su kulturne utjecaje. Oni dokazuju da o sociokulturnim čimbenicima ovisi cijeli proces traženja pomoći, od prepoznavanja problema preko odlučivanja da se traži pomoć do odabira pružatelja usluga²⁷³. Cauce i suradnici naglašavaju da je važan čimbenik u razvoju mladih dinamična interakcija između individue, obitelji i kulturnih vrijednosti i uvjerenja, jer svaka individua egzistira unutar složenog skupa okolinskih sustava koji utječu na njezino blagostanje na fundamentalnoj razini²⁷⁴. Slijedeći Bronfenbrennera, oni sugeriraju da je individua obavijena kontekstima kao *matrjoška*, ruska lutka koja je sačinjena od seta lutki uklopljenih jedna u drugu, pri čemu su kulturni utjecaj na najudaljenijoj razini. Na najbližoj je zona utjecaja obitelji, nakon koje slijede susjedstvo, škola i zajednica. Kreirajući model traženja pomoći s tri prepoznatljive faze, Cauce i suradnici tvrde da su kultura i kontekst potencijalno značajni čimbenici u svim fazama procesa. Ipak, rezultati njihovog istraživanja pokazuju da, prepušteni vlastitoj inicijativi, vrlo malo adolescenata aktivno traži pomoć ili savjet, pa čak i iz neformalnih izvora, kao što su prijatelji ili obitelj²⁷⁵.

Perspektivu ponašanja pri traženju pomoći u odlučivanju o karijeri zauzela je Julien u svojem istraživanju o tome koliko informacije pomažu kanadskim adolescentima. Ona nalazi da su neformalni izvori pomoći posebno važni, jer pružaju instrumentalnu i emocionalnu vrstu pomoći, te da su najviše korišteni i najkorisniji oni izvori koji su dobro poznati, pristupačni, ljudski i pouzdani²⁷⁶. Međutim, izbor zanimanja i donošenje odluke o karijeri mnogo su složeniji i umnogome se razlikuju od drugih situacija u kojima je adolescentima potrebna pomoć ili potpora. Traženje i korištenje informacija adolescenata u svrhu odlučivanja o karijeri moguće je potpunije sagledavati unutar psiholoških procesa obuhvaćenih konceptom „orijentacije na budućnost“ koji uključuje neke komponente informacijskog ponašanja, iako istraživači koji ga koriste ne uviđaju važnost informacija u tim procesima.

1.1.3.2. Koncept orijentacije na budućnost

Razmišljanje o budućem pozivu, postavljanje ciljeva, istraživanje i planiranje karijere, te izbori koje mlada osoba čini tijekom razdoblja adolescencije, napredujući prema svojim ciljevima, mogu se promatrati kao usmjerenost na buduće događaje i prilagodba sadašnjeg ponašanja očekivanim ishodima, odnosno u okviru koncepta orijentacije na budućnost. Orijehtacija na budućnost je koncept koji se, kao i „*help-seeking behavior*“, u novije vrijeme

²⁷² Vidi, npr.: Cornally, N.; McCarthy, G.(2011). Help-seeking behaviour: a concept analysis. *International Journal of Nursery Practice* 17(3), 280-288; Lubman, D. I. et al. (2017). Australian adolescents' beliefs and help-seeking intentions towards peers experiencing symptoms of depression and alcohol misuse. *BMC Public Health* 17: 658.; Divin, N. et al (2018). Help-Seeking Measures and Their Use in Adolescents: A Systematic Review. *Adolescent Research Review* 3(1), 113–122.

²⁷³ Cauce, A. M. et al. (2002). Cultural and Contextual Influences on Mental Health Help Seeking: A Focus on Ethnic Minority Youth. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 70(1), 44–55.

²⁷⁴ Ibid., str. 44

²⁷⁵ Ibid., str. 48.

²⁷⁶ Julien, H. (1997), nav. djelo, str. iii.

primjenjuje u različitim disciplinama povezanim s adolescentskim zdravljem i sprečavanjem rizičnih ponašanja²⁷⁷, što potvrđuje njegovu vrijednost u promicanju uspješne tranzicije u odraslu dob. Autori koriste različite termine kao što su *future orientation*, *future time perspective*, *possible selves* i druge kojima označuju fenomen usmjerenosti na budućnost²⁷⁸. Najčešće se koristi termin *future orientation* koji uključuje sposobnost i sklonost da se događaji projiciraju u budućnost, dajući im osobni smisao, odnosno u značenju osobnog „modela budućnosti“²⁷⁹ koji pruža temelj za postavljanje ciljeva, planiranje, istraživanje mogućnosti i stvaranje obveza, te na taj način vodi osobni razvojni tijek²⁸⁰.

Osim u psihologiji, orijentacija na budućnost konceptualizirana je na različite načine u sociologiji, edukaciji i profesionalnom razvoju. Stoga je izazov komparirati rezultate iz literature, budući da nedostaje zajednička definicija toga koncepta. Beal sugerira da je adolescencija jedinstveno razdoblje razvoja različito od djetinjstva i odrasle dobi upravo zbog usmjerenosti ka budućnosti, koja postaje dominantan razvojni zadatak²⁸¹. Prema Beal, koja je istraživala nekoliko dominantnih teorija i modela orijentacije na budućnost, Nurmi je pružio prvu istinski razvojnu perspektivu orijentacije na budućnost. Ona primjećuje da njegov teorijski okvir i procesni pristup stavlja orijentaciju na budućnost u kontekst suvremenih psiholoških konceptata i teorija, olakšavajući usporedbu istraživanja o budućem usmjerenju s onima u drugim relevantnim područjima, kao što su razvoj vještina planiranja, formiranje identiteta i donošenje odluka o karijeri²⁸². Uz Nurmijev model, značajan doprinos razvoju i istraživanju koncepta orijentacije na budućnost pružila je Seginer.

1.1.3.2.1. Nurmijev ekološki model

Nurmijeva zapažanja i koncepti utjecali su na mnoge istraživače koji su zainteresirani za razumijevanje razvoja psiholoških procesa povezanih s adolescentskom orijentacijom na budućnost u različitim kulturama. U svome opsežnom pregledu istraživanja, Nurmi je pokazao da mnoge kulture prepoznaju adolescenciju kao razdoblje u kojem će društvene norme i očekivanja „gurnuti“ adolescenta prema razmišljanjima okrenutim budućnosti, pripremanju za prijelaz u odraslu dob, učenju o sklonostima i interesima koji će oblikovati njegov izbor u obrazovanju, zanimanju i osobnim odnosima²⁸³.

²⁷⁷ Vidi, npr. Lindstrom Johnson, S.; Blum, R. W. and Cheng, T. L. (2014). Future Orientation: A Construct with Implications for Adolescent Health and Wellbeing. *International Journal of Adolescents' Medical Health* 26(4), pp. 459–468.

²⁷⁸ Vidi: Nurmi, J.-E. (1991). How Do Adolescents See Their Future? A Review of the Development of Future Orientation and Planning. *Developmental Review* 11(1), 1-59; Trommsdorff, G. (1994). Future time perspective and control orientation: social conditions and consequences. In *Psychology of future orientation*. Zaleski, Z. (ed.). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 39-62.; Bandura, A. et al. (2001). Self-Efficacy Beliefs as Shapers of Children's Aspirations and Career Trajectories. *Child Development* 72(1), 187-206.; Seginer, R. (2009). *Future Orientation: Developmental and Ecological Perspectives*. Springer.

²⁷⁹ Seginer, R. (2009), nav. djelo.

²⁸⁰ Usp. Bandura, A. et al, nav. djelo; Nurmi, J.-E. (1991), nav. djelo; Seginer, R. (2003). Adolescent Future Orientation: An Integrated Cultural and Ecological Perspective. *Online Readings in Psychology and Culture* 6(1), 1-13.

²⁸¹ Usp. Beal, S. J. (2011). *The Development of Future Orientation: Underpinnings and Related Constructs*. Doctoral Dissertation. University of Nebraska-Lincoln, USA, str. 19.

²⁸² Ibid.

²⁸³ Usp. Nurmi, J.-E. (1991), nav. djelo, str. 1-59.

Prema Nurmiju, specifična okolina u kojoj adolescenti žive utječe na njihova razmišljanja o budućnosti. On pokazuje da je obitelj za adolescente najvažniji kontekst, iako vršnjaci i školsko okruženje postaju sve važniji kako mladi ljudi sazrijevaju. Roditeljska očekivanja, metode odgoja, model uloga i emocionalna podrška koju roditelji pružaju svojem djetetu tijekom djetinjstva i adolescencije, imaju najveći utjecaj u razvoju orijentacije prema budućnosti. Rezultati Nurmijevog istraživanja pokazuju da su u svim studijama koje se odnose na sadržaj nadanja, ciljeve i očekivanja, adolescenti najviše zainteresirani za svoje buduće zanimanje i obrazovanje. U tome nisu prepoznate međukulturalne razlike kakve su pronađene u istraživanju strahova i briga adolescenata koji se razlikuju ovisno o kulturi. Nurmi dolazi do zanimljivog zaključka prema kojem su adolescenti koji su iskusili ratnu prijetnju bili više zainteresirani za svoju buduću obitelj i profesiju od drugih mladih ljudi²⁸⁴.

Za razliku od drugih autora, Nurmi naglašava da je identitet čimbenik koji korelira s orijentacijom na budućnost. On sugerira da to kako adolescenti vide svoju budućnost igra važnu ulogu u oblikovanju njihova identiteta, naglašavajući pri tome značajnu ulogu socijalne interakcije²⁸⁵. Kada adolescenti istražuju buduće prilike, postavljaju ciljeve i ostvaruju ih, oni istovremeno razvijaju svoj identitet. Pri tome, njihove odluke okrenute budućnosti, kao što su one povezane s karijerom, životnim stilom i budućom obitelji, suštinski utječu na njihov kasniji odrasli život. Nurmi otkriva da je optimizam prevladajući način gledanja na budućnost svih adolescenata. On izvještava da rezultati kroskulturalnih istraživanja pokazuju da je većina mladih ljudi zainteresirana za budućnost i da su svi mladi optimistični u pogledu svoje osobne budućnosti²⁸⁶. Okolinski čimbenici i u tome igraju značajnu ulogu. Nurmi sugerira da socijalne, kulturne i institucionalne strukture ne samo da određuju pravce kretanja adolescenata prema zrelosti, nego pružaju osnovu za vrste odluka, odabira i akcija koje mogu poduzimati u vezi s budućnošću. Međutim, na toj „plovidbi“²⁸⁷ mladi ljudi nisu sami, jer nije riječ o individualnom planiranju, odlučivanju i istraživanju, nego je ta plovidba često pod utjecajem „značajnih drugih“²⁸⁸, kao što su roditelji, vršnjaci i bliski rođaci²⁸⁹.

Istražujući kako adolescenti vide svoju budućnost, Nurmi nalazi da su tri glavna psihološka procesa uključena u orijentaciju na budućnost: a) motivacija (postavljanje ciljeva: što želim?); b) planiranje (planiranje sredstava: kako to mogu dobiti?) i c) evaluacija (vrednovanje ishoda ponašanja: koje su konzekvence ili rezultati?). Razvoj motivacije, planiranja i evaluacije usmjerenih na budućnost, Nurmi vidi kao kompleksan, multistupanjski i dugotrajan proces koji se odvija unutar kulturnog i institucionalnog konteksta i uči u socijalnoj interakciji²⁹⁰. On sugerira da odlučivanje o karijeri spada u planiranje, odnosno, konstruiranje plana koje je slično rješavanju problema, jer „individua mora pronaći puteve koji vode do postignuća cilja, a

²⁸⁴ Ibid., str. 17.

²⁸⁵ Ibid., str. 1.

²⁸⁶ Usp. Nurmi, J.-E. (2001). Navigating Through Adolescence: Introduction. *Navigating Through Adolescence: European Perspectives*. (ed. J.-E. Nurmi). New York: Routledge Falmer, str. 5.

²⁸⁷ Eng.: *navigation*. O teorijskom pomodarstvu u sluzenju metaforama koje se u posljednjih više od četrdeset godina koriste da opišu tranziciju mladih, kao što su *navigation, trajectory, routes, niches, i pathways*, vidi: Furlong, A. (2009). Revisiting transitional metaphors: reproducing inequalities under the conditions of late modernity. *Journal of Education and Work*, 22(5), 343-353.

²⁸⁸ Eng.: „*significant others*“.

²⁸⁹ Nurmi, J.-E. (2001), nav. djelo, str. 9.

²⁹⁰ Ibid.

zatim odlučiti koji je od njih najučinkovitiji²⁹¹. U kasnijem radu, Nurmi nudi mnogo složeniju sliku socijalizacije i samorazvoja²⁹² adolescenata u kojoj neopravdano izostavlja koncept orijentacije na budućnost, premda se on već pokazao plodnim i utjecajnim. Međutim, Nurmi tada pruža vrijednu sugestiju prema kojoj se potraga za informacijama i donošenje osobnih odluka najčešće vezuju uz eksploraciju i posvećenost²⁹³, koje on smatra važnim elementima mehanizma selekcije²⁹⁴.

Određeni kriticism prema Nurmijevom teorijskom okviru nedavno su pokazali Lindstrom Johnson i suradnici²⁹⁵ koji su istraživali konstrukt orijentacije na budućnost u svrhu razumijevanja njegovih mogućih implikacija za zdravlje i dobrobit adolescenata. Oni dovode u pitanje vrijednost Nurmijevog modela orijentacije na budućnost za koji tvrde da ne uključuje društvenu komponentu i da se fokusira na procese i ponašanja unutar individue. Prema Lindstrom Johnson i suradnicima, društveni kontekst Nurmi je postavio samo kao kulisu kroz koju su razvijena normativna očekivanja i ponašanja prema budućnosti²⁹⁶. Taj je kriticism donekle opravdan, jer Nurmijev model pruža samo djelomično razumijevanje kontekstualnih utjecaja na individualne procese.

1.1.3.2.2. Seginerin ekološki model

Konceptualizacija orijentacije na budućnost koju je ponudila Seginer slična je Nurmijevoj, ali na drugoj teorijskoj podlozi. Prateći razvoj koncepta *future orientation* od ranih psiholoških analiza, Seginer upozorava da u tome konceptu nije riječ samo o kognitivnoj reprezentaciji budućnosti i analizi nada i strahova²⁹⁷ povezanih s budućnošću, nego da postoje i druge komponente koje treba uključiti u razumijevanje koncepta²⁹⁸. Seginer je razvila ekološki model orijentacije na budućnost u koji je uključila sljedeće komponente: a) motivacijsku, b) kognitivnu i c) bihevioralnu. Bihevioralna komponenta sastoji od dvije varijable: istraživanja²⁹⁹ i posvećenosti. Motivacijska komponenta djeluje izravno na druge dvije komponente i također neizravno preko kognitivne na bihevioralnu. Ona smatra da za vrijeme adolescencije i tranzicije u odraslu dob, orijentacija na budućnost prethodi oblikovanju identiteta, iako orijentacija na budućnost i formiranje identiteta utječu jedno na drugo³⁰⁰. Seginer tvrdi da je sposobnost usmjeravanja prema budućnosti urođena³⁰¹, te sugerira da je motivacijska moć orijentacije na budućnost ona koja usmjerava i regulira sadašnje ponašanje³⁰².

²⁹¹ Ibid., str. 6.

²⁹² Eng.: *self-development*.

²⁹³ Eng.: *commitment*.

²⁹⁴ Usp. Nurmi, J.-E. (2004). Socialization and Self-Development. *Handbook of Adolescent Psychology: Second Edition*. (ed. R. M. Lerner and L. Steinberg). New Jersey: John Wiley and Sons, Inc., 85-124, str. 90.

²⁹⁵ Usp. Lindstrom Johnson, S.; Blum, R. W. and Cheng, T. L. (2014). Future Orientation: A Construct with Implications for Adolescent Health and Wellbeing. *International Journal of Adolescents' Medical Health* 26(4), 459-468.

²⁹⁶ Ibid., str. 468.

²⁹⁷ Eng.: *hopes and fears*.

²⁹⁸ Usp. Seginer, R. (2003). Adolescent Future Orientation: An Integrated Cultural and Ecological Perspective. *Online Readings in Psychology and Culture* 6(1), 1-13.

²⁹⁹ Eng.: *exploration*.

³⁰⁰ Ibid., str. 6.

³⁰¹ Usp. Seginer, R. (2009), nav. djelo, str. viii.

³⁰² Usp. Seginer, R. (2003), nav. djelo, str. 4.

Potruga za informacijama eksplicitno je uključena u Seginerin model. Prema Seginer, eksploracija budućih opcija uključuje prikupljanje informacija, razgovaranje i konzultiranje s drugima, te ispitivanje prikladnosti dobivenih informacija u odnosu na individualne osobne karakteristike i životne okolnosti, dok se posvećenost odnosi na odlučivanje i predanost jednoj posebnoj opciji³⁰³. Eksploracija budućih opcija istodobno je dvojako usmjerena. Seginer naglašava da je eksploracija ponašanje koje je usmjereno prema vanjskom svijetu i prema unutrašnjem „ja“, a posvećenost je proces koji ne slijedi nakon eksploracije nego mu je psihološki i konceptualno istodoban. Konačno, obje bihevioralne komponente vode ka materijalizaciji nada, želja i planova³⁰⁴. Univerzalnost značenja koncepta orijentacije na budućnost u njegovom širem smislu Seginer vidi u tome da svi adolescenti dijele zajedničku jezgru domena koja uključuje obrazovanje, rad i karijeru, te brak i obitelj, te sugerira da se adolescenti razlikuju u mjeri u kojoj ulažu u svako od tih područja i koliko u to uključuju kulturno specifične domene³⁰⁵.

Seginer je analizirala mogućnosti primjene koncepta orijentacije na budućnost u istraživanjima adolescentske konstrukcije orijentacije na budućnost u okolnostima političkog nasilja i traumatičnih događaja. Uključujući moderirajuće varijable koje se odnose na kulturne, razvojne, interpersonale i intrapersonalne moderatore, Seginer ističe važnost kontekstualiziranog pristupa učincima prijetnje i izazova na orijentaciju na budućnost rangirajući ih od makrorazine (kultura i razvojno razdoblje) do interpersonalnih odnosa i intrapersonalnog karakteristika³⁰⁶. Ona je zaključila da konstrukt individualizma-kolektivizma Hofstedeja i Triandisa može pridonijeti razumijevanju kulturnih razlika u orijentaciji na budućnost i upozorila na to da su u situacijama velike životne opasnosti ključni čimbenik osobni resursi koji se oslanjaju bilo na ideološko/religijsko uvjerenje ili na osobne motive, te da je u takvim situacijama društvena potpora osobito korisna.

Prema Seginer, nada ima posredujući utjecaj između situacije i orijentacije na budućnost. Seginer podsjeća da je važnost orijentacije na budućnost u ratu i vremenu nasilja istaknuo još Lewin, koji je u najtamnijim danima Drugog svjetskog rata tvrdio da individue koje razvijaju za sebe „psihološku budućnost“ procjenjuju nepovoljne situacije drukčije i pozitivnije nego drugi i bolje se nose s poteškoćama s kojima se suočavaju³⁰⁷. Iako je pokušala odgovoriti na pitanje kako kulturne okolnosti utječu na konstruiranje orijentacije na budućnost, Seginer priznaje da je njezin uspjeh u tome bio ograničen i da se zadržala samo na pružanju odgovora na sljedeća pitanja: koji su aspekti orijentacije na budućnost više ili manje osjetljivi na kulturne utjecaje, i da li je učinak konstrukta orijentacije na budućnost na razvojne ishode kulturno specifičan³⁰⁸.

Seginerin ekološki model, za razliku od Nurmijevog, uključuje neke elemente informacijskog ponašanja kroz bihevioralnu komponentu orijentacije na budućnost. Međutim, taj model, kao i Nurmijev, ne rješava u potpunosti kompleksnu i višeslojnu interakciju između

³⁰³ Usp. Seginer, R. (2009), nav. djelo, str. 16.

³⁰⁴ Ibid., str. 17.

³⁰⁵ Usp. Seginer, R. (2003), nav. djelo, str. 9.

³⁰⁶ Usp. Seginer, R. (2008). Future orientation in times of threat and challenge: How resilient adolescents construct their future. *International Journal of Behavioral Development* 32(4), 272-282, str. 278.

³⁰⁷ Ibid., str. 272.

³⁰⁸ Usp. Seginer, R. (2009), nav. djelo, str. ix.

individue i sociokulturnog konteksta, ostajući tek na linearnoj individualnoj psihološkoj razini. Njihova konceptualizacija *future orientation* kao složenog, multidimenzionalnog i multistupanjskog fenomena nije vidljiva u generičkom modelu, a učinci procesa socijalizacije i društvene interakcije koju naglašavaju oba autora, ostali su u sjeni. Ipak, koncept orijentacije na budućnost kao normativni razvojni zadatak kako su ga definirali Nurmi i Seginer koristan je u razumijevanju specifičnih obilježja razdoblja adolescencije, jer naznačuje ideju o važnoj ulozi kulture u razvoju individualne orijentacije na budućnost.

1.1.4. Zaključno razmatranje

Pregled relevantne literature o pristupima u razumijevanju adolescencije pružio je niz značajnih spoznaja o raznim aspektima adolescencije koji su povezani s odlučivanjem o karijeri i korespondirajućim informacijskim ponašanjem. Tijekom razmatranja postojećih teorija i koncepata iz raznih znanstvenih disciplina pokazalo se potrebnim podrobnije sagledati pojedine teorijske koncepte radi sužavanja fokusa na fenomen koji se istražuje. Zatim, razmatrana je uloga kulturne globalizacije i lokalnih kulturnih konteksta u razvoju identiteta i prilagodbi adolescenata, te je istaknuta važnost koncepta individualizma-kolektivizma za razumijevanje kulturnih utjecaja na percepciju, stavove i vrijednosti, kao i načine odlučivanja adolescenata. Dodatno, orijentacija na budućnost ponuđena je kao značajan koncept za sagledavanje informacijskog ponašanja u okviru eksploracije, planiranja i izbora karijere adolescenata.

Pokazalo se najpodesnijim za naše istraživanje razumjeti fenomen adolescencije u okviru bioekološke teorije ljudskog razvoja, a pripreme za budući poziv kao normativni razvojni zadatak adolescencije u okviru Havighurstove teorije. Bioekološka teorija ljudskog razvoja osigurava opći okvir iz kojega se može potpunije razumjeti međusobna razvijajuća interakcija individue koja se nalazi u određenoj situaciji s višestrukim razinama društvenog konteksta jer je individua ugrađena u društvene kontekste. Pri tome, kontekst osobe je shvaćen u Bronfenbrennerovom smislu kao opći i kontinuirani višeslojni i isprepleteni skup materijalnih realnosti, društvenih struktura, obrazaca društvenih odnosa i zajedničkih sustava vjerovanja koji okružuju svaku osobu u prostorno-vremenskoj situaciji. Tako shvaćeni, koncepti konteksta i situacije pomažu razumjeti odlučivanje o karijeri u adolescenciji kao prostorno-vremensku situaciju koju okružuje kompleksan društveni i kontekst adolescentskog razvoja.

Znanstveno istraživanje adolescencije počinje u dvadesetom stoljeću i tijekom vremena razvile su se brojne psihološke perspektive o adolescentskom razvoju koje se razlikuju prema tome koje čimbenike smatraju ključnim u razvoju i usmjeravanju sazrijevanja adolescenata. Međutim, ne postoji jedinstvena definicija adolescencije, a kronološka dob samo je jedan od načina definiranja adolescencije. Dodatno, u posljednje vrijeme istraživači su proširili vremenski okvir na koji se odnosi adolescencija, pa se istraživanja sada odnose na veoma širok raspon mladih u dobi od 10 do 25 godina života, što može predstavljati priličan izazov za istraživača. Ipak, nekoliko važnih zaključaka izdvaja se od ostalih.

U kasnoj adolescenciji, u okviru razvoja osobnog identiteta, mladi ljudi se usredotočuju na donošenje odluka o karijeri i uspostavljanje uloge u društvu odraslih. Kompleksne kognitivne kompetencije apstraktnog mišljenja i razumijevanja, koje uključuju sposobnost učinkovitog rasuđivanja i rješavanja problema, te planiranja budućnosti, omogućuju adolescentima donošenje zrelih odluka koje su ranije bile izvan njihovih kognitivnih kapaciteta. Međutim, za

adolescentsko odlučivanje posebno su relevantne nekognitivne komponente odlučivanja koje uključuju manje planirane, heurističke, reaktivne i afektivne načine. Dodatno, kada se odlučivanje smjesti u razvojni okvir, ono uključuje mnogo više od serije složenih kognitivnih, analitičkih i racionalnih procesa. Umjesto toga, adolescentski proces donošenja odluka treba promatrati kao uronjen u skup psihosocijalnih, kognitivnih, emocionalnih, iskustvenih i kontekstualnih promjena koje definiraju adolescenciju. Malobrojna istraživanja kulturnih različitosti u adolescentskim kompetencijama za odlučivanje dokazala su postojanje rasnih, etničkih i kulturnih razlika u određenim područjima psihosocijalnog razvoja i njihov utjecaj na sposobnosti odlučivanja, u područjima kao što su autonomija, orijentacija na budućnost i vrijednosti obrazovnog postignuća, ali je potrebno mnogo više istraživanja o ulozi kulture u odlučivanju adolescenata da bi se te spoznaje učvrstile.

Putevi razvoja profesionalnog identiteta u adolescenciji odvijaju se unutar dinamične interakcije između individua i njihovih društvenih okruženja, ali su znanja o tome kao i prirodni povezanosti ljudskog profesionalnog razvoja i razvoja osobe još uvijek veoma fragmentirana i oskudna. U razdoblju adolescencije razvijanje vještina potrebnih za produktivno zanimanje, odnosno, priprema za budući poziv je kulturalno utemeljen razvojni zadatak. Istraživanja informacijskog ponašanja pokazuju da je suština traženja informacija za svakodnevni život u toj dobi prikupljanje i procesuiranje informacija kako bi se olakšao proces sazrijevanja, odnosno, prelazak u odraslu dob. Pri tome, informacije pomažu tinejdžerima da razumiju sebe, društvo i fizičke svjetove u kojima žive. Ipak, aspekt traženja i korištenja informacija pri izboru zanimanja i donošenju obrazovnih odluka adolescenata nije dovoljno istražen.

Adolescencija kao posebno razdoblje života između djetinjstva i zrelosti više se ne smatra samo Zapadnim fenomenom, nego je kao takva prepoznata u većini društava svijeta. U svim kulturama mladi ljudi u razdoblju adolescencije zabrinuti su za pitanja edukacije, karijere, braka i obitelji. Ipak, kulturni čimbenici, kao što su norme i modeli, utječu na to kako vrijednosti i religiozni sustavi usmjeravaju adolescentska uvjerenja, odlučivanja i akcije tijekom njihovog razvoja. Kulturni kontekst utječe na proces socijalizacije i razvoj osobe, ali osoba aktivno strukturira svoju okolinu selekcijom određenih ciljeva i ponašanja za postizanje tih ciljeva, mijenjajući svoju perspektivu budućnosti. Dimenzije individualizma i kolektivismu u pojedinim kulturama i društvima utječu na formiranje osobnog identiteta i kristaliziranje životnih ciljeva.

Globalizacijski procesi koji uključuju imigraciju, globalizirana gospodarstva, političke nemire, ekološke probleme i smanjenje prirodnih resursa zbog brzog razvoja i rasta stanovništva, te kulturna globalizacija, djeluju na razvoj djece i adolescenata, koji su suočeni s jedinstvenim izazovima u tranziciji u zrelost u povijesti čovječanstva. Središnja psihološka posljedica globalizacije u adolescenciji transformacija je njihova identiteta i razvoj bikulturnog identiteta. Ono što se događa na makrorazini ne utječe izravno na adolescente nego preko proksimalnih konteksta prema mikrokontekstima adolescentskog razvoja koje čine obitelj, prijatelji i učitelji. Ipak, učinci globalizacije i kulturnih različitosti na oblikovanje identiteta adolescenata i njihovih karijernih izbora, kao i na obrasce informacijskog ponašanja, nisu istraživani. Dodatno, teorije i spoznaje (na koja se oslanjaju istraživanja informacijskog ponašanja) u razvojnoj, kliničkoj, socijalnoj, obiteljskoj, obrazovnoj i psihologiji zdravlja nepotpune su, jer su suviše usko usredotočene na Amerikance, zanemarujući preostalih 95% ljudske populacije.

Adolescencija je jedinstveno razdoblje života različito od djetinjstva i odrasle dobi i zbog orijentacije na budućnost, koja postaje dominantan razvojni zadatak. Razmišljanje o budućem pozivu, postavljanje ciljeva, istraživanje i planiranje karijere, te izbori koje mlada osoba čini tijekom razdoblja adolescencije, napredujući prema svojim ciljevima, mogu se promatrati kao usmjerenost na buduće događaje i prilagodba sadašnjeg ponašanja očekivanim budućim ishodima. Koncept orijentacije na budućnost uključuje sposobnost i sklonost da se događaji projiciraju u budućnost dajući im osobni smisao. Taj osobni model budućnosti pruža temelj za postavljanje ciljeva, planiranje, istraživanje mogućnosti i stvaranje obveza, te na taj način vodi osobni razvojni tijek. Ekološki modeli orijentacije na budućnost pridonose boljem razumijevanju psiholoških procesa uključenih u taj koncept, te pružaju mogućnost sagledavanja informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri i iz te perspektive. Eksploracija budućih opcija uključuje prikupljanje informacija, razgovaranje i konzultiranje s drugima, te ispitivanje prikladnosti dobivenih informacija u odnosu na individualne osobne karakteristike i životne okolnosti, dok se posvećenost odnosi na odlučivanje i predanost jednoj posebnoj opciji.

1.2. Informacijsko ponašanje i donošenje odluka

Fenomeni informacijskog ponašanja i donošenja odluka predmet su zanimanja raznih teorijskih disciplina, pa je literatura o njima prilično raspršena. U svrhu sagledavanja mogućnosti njihovog potpunijeg razumijevanja u svjetlu prethodnih spoznaja, potrebno je dovesti u dijalog dva korpusa literature koji nemaju mnogo zajedničkih obilježja.

1.2.1. Razvoj koncepta informacijskog ponašanja

Ljudsko informacijsko ponašanje³⁰⁹ je višeznačan fenomen koji se intenzivnije proučava u posljednja dva i pol desetljeća. Nekoliko je teorijskih tumačenja informacijskog ponašanja kao temeljnog pojma istoimene subdiscipline u informacijskoj znanosti. Najpoznatije je objašnjenje koje je ponudila Bates, prema kojem je informacijsko ponašanje preferirani pojam kada se nastoji opisati mnoštvo načina interakcije između ljudskih bića i informacija. Ipak, najpopularnija je Wilsonova definicija koncepta informacijskog ponašanja koja je učvrstila svoje mjesto nakon nedavne akademske debate sa Savolainenom u vezi s terminom informacijske prakse koji je on zastupao kao mnogo prikladniji za razumijevanje određenih aspekata postupanja s informacijama.

Pored koncepta informacijskog ponašanja, u svrhu izgradnje teorijskog okvira istraživanja, bilo bi korisno, pa i ključno, čvršće definirati i sam koncept informacije iz perspektive polja, posebice kada se razmatra relacija između toga i koncepta iz drugih znanosti, kao što je primjerice u situaciji kada je informacija uključena u sadržaj i ishode odlučivanja. Međutim, osim Bates koja ga vrlo labavo definira, taj je koncept do sada dobio malo pozornosti među teoretičarima informacijskog ponašanja. To su nedavno primijetili Browne i suradnici koji sugeriraju da je razumijevanje ljudskog informacijskog ponašanja kritično za istraživanje

³⁰⁹ Riječ ponašanje (eng. *behavior*) u terminu informacijsko ponašanje nema ništa zajedničko s pojmom biheviorizma u psihologiji oko čijeg značenja postoji mnogo debate, na što je nedavno upozorio Moore. Vidi: Moore, J. (2013). Three Views of Behaviorism. *The Psychological Record* 63, 681–692.

informatijskih sustava, ali da postojeća istraživanja informatijskoga ponašanja uglavnom zanemaruju „entitet informacija“ i povezane bihevioralne fenomene koji se pojavljuju kada se informacija traži, procesira i dijeli³¹⁰. Browne i suradnici tvrde da informacija leži u osnovi svih oblika ljudskog ponašanja, uključujući donošenje odluka i rješavanje problema koje ljudi neprestano čine u svojim svakodnevnim životima, što je ujedno jedna od polaznih točaka ove disertacije.

1.2.1.1. Razumijevanje fenomena informatijskog ponašanja M.J. Bates

Informatijsku znanost Bates promatra kao metaznanost koja je usredotočena na reprezentiranje i organiziranje zabilježenih informacija radi prijenosa informacija. Reprezentacija i organizacija znanja i informacija, prema Bates, zahtijeva od onih koji se njome bave posebne mentalne aktivnosti, talente, vještine, vrijednosti i metodološke pristupe različite od svih drugih znanosti, intelektualnih disciplina i zanimanja³¹¹. Informatijsko ponašanje Bates definira široko kao termin koji se „trenutno preferira da se opiše mnoštvo načina interakcije između ljudskih bića i informacija, odnosno načina na koje ljudi traže i koriste informacije“³¹². Ona sugerira da se informatijsko ponašanje u informatijskoj znanosti proučava u službi prijenosa informacija, odnosno naglasak je na ponašanju povezanom s informacijama³¹³, za razliku od drugih društvenih i bihevioralnih znanosti. Za Bates, pojam informacije je u kontekstu istraživanja informatijskog ponašanja shvaćen u širem smislu kao onaj koji „pokriva sve slučajeve u kojima ljudi međudjeluju sa svojim okruženjem na takav način koji ostavlja neki dojam na njih – to jest dodaje ili mijenja njihovo skladište znanja“³¹⁴.

Povijest istraživanja informatijskog ponašanja, prema Bates, počinje sredinom 20. stoljeća s Ranganathanovih „pet zakona knjižničarstva“ koji su intenzivno orijentirani na korisnike knjižnice. U početku je istraživanje informatijskog ponašanja nazivano „studijama korištenja“³¹⁵, te studijama „traženja i prikupljanja informacija“³¹⁶, kao i studijama „informatijskih potreba i korištenja“³¹⁷. Kasnije se počeo koristiti pojam „istraživanje traženja informacija“³¹⁸ koji uključuje istraživanje svih vrsta ljudske interakcije s informacijama. Međutim, 1990-ih godina termin „informatijsko ponašanje“ ušao je u široku uporabu i zamijenio pojam „traženje informacija“.

Bates smatra da se eksplozija interesa za istraživanje informatijskog ponašanja u knjižničnoj i informatijskoj znanosti dogodila 1986. godine s člankom Dervinove i Nilana pod nazivom „*Information Needs and Uses*“, nakon kojega je područje istraživanja prošireno teorijskim paradigmatama iz drugih društvenih znanosti, kao što su društveni konstruktivizam, društveni

³¹⁰ Usp. Browne, Glenn J.; Cheung, Christy M.K; Heinzl, Armin; and Riedl, René (2017). Human Information Behavior. *Business & Information Systems Engineering* 59(1), 1-2, str. 1.

³¹¹ Usp. Bates, M.J. (1999). The Invisible Substrate of Information Science. *Journal of American Society for Information Science* 50(12), 1043-1050.

³¹² Bates, M. J. (2010), nav. djelo.

³¹³ Eng.: *information-related behavior*.

³¹⁴ Ibid.

³¹⁵ Eng.: „*use studies*“.

³¹⁶ Eng.: *studies of „information seeking and gathering“*.

³¹⁷ Eng.: *studies of „information needs and uses“*.

³¹⁸ Eng.: „*information seeking research*“.

konstrukcionizam i etnografske tehnike³¹⁹. Zanimanje za ovo istraživačko područje pojačalo je održavanje konferencije *ISIC*³²⁰ počevši od 1996. godine, a najveći znak zrelosti područja istraživanja informacijskog ponašanja Bates vidi u objavljivanju knjige D.O. Casea o potrazi za informacijama 2002. godine³²¹. U toj knjizi Case daje iscrpan pregled teorija, modela i metodoloških pristupa istraživanjima ljudskog informacijskog ponašanja, koji nadopunjava tijekom godina u novim izdanjima, što pokazuje intenzivan razvoj područja u posljednja dva desetljeća.

Istraživanje uloge i utjecaja informacijskih tehnologija i tehnoloških inovacija na traženje informacija u posljednjih više od pola stoljeća isprepleteno je sa istraživanjem informacijskog ponašanja. Stoga, Bates naznačuje četiri informacijske tehnologije za koje smatra da su odigrale revolucionarnu ulogu u informacijskom ponašanju: računalo, *online* katalogi, internet i *World Wide Web*, te digitalne knjižnice. Ona zaključuje da je više istraživanja ponašanja provedeno u područjima *online* kataloga i *online* baza podataka, nego u području informacijskog pretraživanja³²², jer istraživači iz toga područja „nisu bili osobito prijemčivi ili zainteresirani za ljudsku stranu jednadžbe“³²³. Bates rezimira da je istraživanje informacijskog ponašanja veoma poraslo tijekom 20. stoljeća, te zaključuje da „mi sada imamo mnogo dublje i manje pojednostavljeno razumijevanje o tome u kakvom su ljudi međudjelovanju s informacijama“³²⁴, ali sugerira da postoji još mnogo za naučiti o informacijskom ponašanju. Bates je svojim radovima značajno pridonijela razvoju polja i definiranju njegovih temeljnih koncepata. Ipak, koncept informacijskog ponašanja u literaturi se najčešće definira prema Wilsonu³²⁵.

1.2.1.2. Wilsonov koncept informacijskog ponašanja

U definiranju koncepta informacijskog ponašanja Wilson preferira pojam „ponašanje pri traženju informacija“³²⁶, a informacijsko ponašanje definira kao:

*„ukupnost ljudskog ponašanja u odnosu na izvore i kanale informacija, uključujući i aktivno i pasivno traženje informacija i korištenje informacija. Dakle, ono uključuje komunikaciju face-to-face s drugima, kao i pasivno primanje informacija kao u, primjerice, gledanju TV reklama, bez namjere da se djeluje na danim informacijama.“*³²⁷

³¹⁹ Ibid.

³²⁰ Akronim engleskih riječi „*Information Seeking in Context*“.

³²¹ Prvo izdanje knjige „*Looking for information: A survey of research on information seeking, needs and behavior*“ iz 2002. godine dopunjeno je i objavljeno 2007. godine. Treće izdanje, također dopunjeno recentnim studijama, publicirano je 2012. godine, a posljednje, četvrto, u koautorstvu sa L. M. Given, objavljeno je 2016. godine.

³²² Eng.: *information retrieval – IR*.

³²³ Ibid.

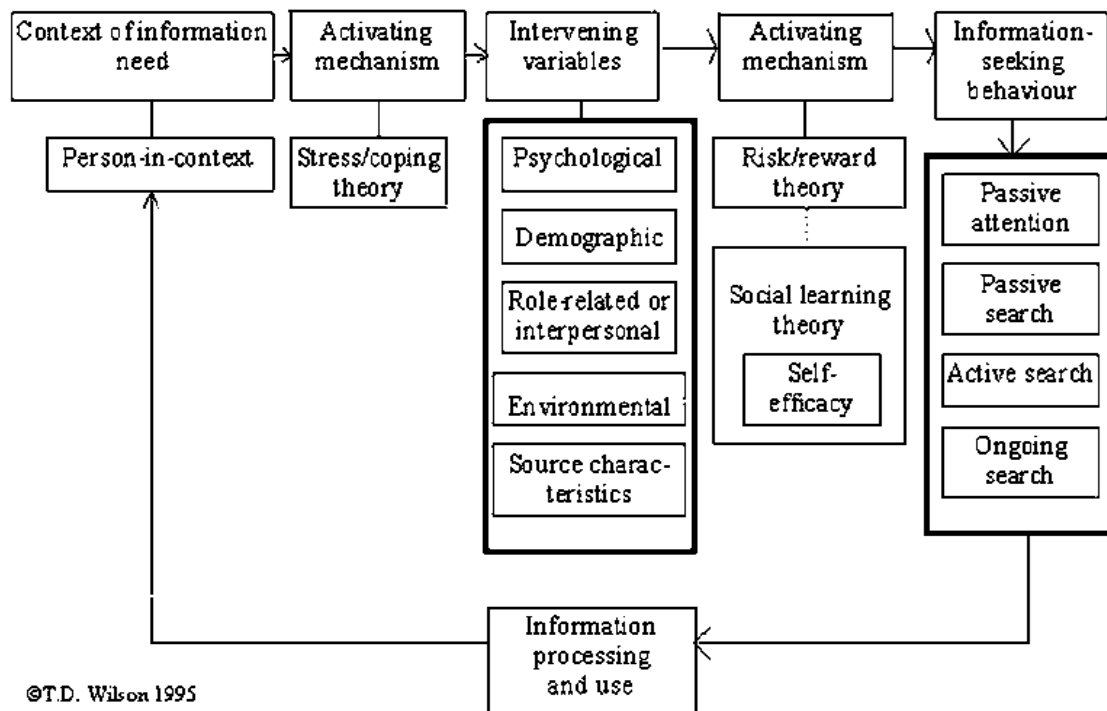
³²⁴ Ibid.

³²⁵ Vidi, npr. Browne, Glenn J.; Cheung, Christy M.K; Heinzl, Armin; and Riedl, René, nav. djelo.

³²⁶ Eng.: *information-seeking behavior*. Wilson, T. D. (2000). *Human Information Behavior. Informing Science* 3(2), 49-55, str. 50.

³²⁷ Prijevod autorice. Izvor: *ibid.*, str. 49.

Zbog svojih definicija temeljnih koncepata u polju, Wilson se često smatra utemeljiteljem studija informacijskog ponašanja³²⁸. On je ujedno tvorac jednog od najpoznatijih modela informacijskog ponašanja koji je nazvao „globalnim modelom polja“³²⁹ (Slika 2). Ovaj model uključuje psihološke, demografske, interpersonalne i okolinske varijable, te obilježja izvora, kao intervenirajuće varijable u procesuiranju i korištenju informacija. Osim općeg modela polja, Wilson je razvio i druge modele³³⁰ koji se često primjenjuju kao okvir za istraživanje raznih aspekata informacijskog ponašanja, premda je bilo pokušaja da ih se revidira³³¹.

Slika 2. Wilsonov opći model informacijskog ponašanja (Wilson, 1996)³³²

Wilson nudi drukčiju perspektivu nastanka zanimanja za informacijsko ponašanje od one koju je ponudila Bates. On, naime, tvrdi da je istraživanje „informacijskih zahtjeva“³³³ korisnika u zajednicama računalne znanosti i informacijskih sustava donedavno „izjednačavano sa onim kako se korisnik ponaša u odnosu na dostupne sustave“³³⁴, te kako se kreće u danom sustavu i što čini s dobivenim podacima. Većina studija sve do 1980-ih godina bile su, prema Wilsonovom mišljenju, studije o korištenju sustava (knjižničnih, informacijskih ili ukupnog sustava znanstvene i tehničke komunikacije), a ne korisničkog ponašanja, odnosno bile su

³²⁸ Usp. Dresang, E. T. (2005). The information-seeking behavior of youth in the digital environment. *Library Trends* 54(2), 178-196, str. 179.

³²⁹ Wilson, T.D. (2000), nav. djelo, str. 53.

³³⁰ Vidi: Wilson, T.D. (1999). Models in Information Behaviour Research. *Journal of Documentation* 55(3), 249-270.

³³¹ Vidi, npr. Godbold, N. (2006). Beyond information seeking: towards a general model of information behaviour. *Information Research* 11(4) paper 269.

³³² Izvor: Wilson, T.D. (2000), nav. djelo, str. 53.

³³³ Eng.: *information requirements*.

³³⁴ Wilson, T.D. (2000), nav. djelo, str. 49.

„sustavno usmjerene“³³⁵, a ne „usmjerene na osobu“³³⁶. Prve korake prema tim promjenama, kako sugerira Wilson, napravili su Dervin, Ellis, Kuhlthau i on sam³³⁷. S tim pomakom dogodio se i pomak s kvantitativnih na korištenje kvalitativnih istraživačkih metoda. Unatoč tim pomacima, Wilson i dalje smatra da se nedovoljno ispituju potrebe korisnika i da istraživanja još uvijek fokusirana na sustav. On zbog toga nudi kao uzor dostignuća drugih disciplina kao što su istraživanje ponašanja potrošača, marketing, psihologija, istraživanje zdravstvene skrbi, i skreće pozornost na brojne druge teme koje su fokusirane na korisnika, a ne na sustav³³⁸. Ipak, u novije vrijeme većina istraživanja traženja informacija fokusirana je više na tražitelja, a manje na izvore ili kanale koje koriste, postajući sve više holistička i kontekstualno orijentirana³³⁹.

Definirajući opseg pojma istraživanja informacijskog ponašanja, Wilson je prvi sugerirao „ugniježđeni model“³⁴⁰, odnosno niz skupova istraživanja informacijskog ponašanja, koji nije dobio dovoljno pozornosti drugih istraživača. Modelom s tri razine uklopljene jedna u drugu, Wilson naznačuje da postojeći modeli informacijskog ponašanja ne opisuju isti skup pojava i aktivnosti. Prema tom modelu, na najopćenitijoj razini je istraživanje ljudskog informacijskog ponašanja, koje se bavi svim aspektima ljudske interakcije s različitim oblicima informacija; na srednjoj razini je ponašanje traženja informacija koje se odnosi na otkrivanje i pristup informacijskim resursima (uključujući i ljudske i sustavne) kao odgovor na ciljeve i namjere; na mikro razini je domena koja se bavi istraživanjem ponašanja pretraživanja informacija³⁴¹, a odnosi se na aktivnosti u koje je uključena interakcija sa sustavom za pretraživanje informacija, uključujući pronalaženje informacija^{342, 343}.

Promatranjem Wilsonovih modela može se pratiti razvoj njegove teorije i temeljnih koncepata sve do njezinog sadašnjeg statusa „opće teorije ljudskog informacijskog ponašanja“³⁴⁴. Modeli su dijagramski prikazi postuliranih odnosa među varijablama i reprezentacije teorija, prema Wilsonovoj definiciji³⁴⁵. Također, oni pokazuju i određene nedostatke, odnosno otkrivaju nedostajuće aspekte i one koncepte koji nisu dobili odgovarajuću pozornost. Primjerice, premda u svoju definiciju eksplicitno uključuje komunikaciju *face-to-face* s drugima, Wilson u opći model polja iz 1996. godine nije uključio razmjenu informacija i druge ljude, ali niti bilo kakve druge izvore informacija, kao što je to učinio u jednom od svojih modela iz 1981. godine³⁴⁶. Nadalje, niti u jedan od svojih modela Wilson nije uključio individualne, interpersonalne i okolinske *barijere*, kao što je to učinio u svom drugom modelu iz 1981. godine³⁴⁷, osim ako pod „intervenirajućim varijablama“ u modelu iz 1996. godine nije podrazumijevao i one koje olakšavaju i one koje otežavaju proces. Samo u jedan od svojih

³³⁵ Eng.: *system-centred*.

³³⁶ Eng.: *person-centred*.

³³⁷ Usp. Wilson, T.D. (2000), nav. djelo, str. 51.

³³⁸ Ibid., str. 52.

³³⁹ Usp. Case, D.O.; Given, L.M., nav. djelo, str. 10.

³⁴⁰ Eng.: *nested model*

³⁴¹ Eng.: *information searching behavior*.

³⁴² Eng.: *information retrieval*.

³⁴³ Usp. Wilson, T. D. (1999), nav. djelo, str. 263.

³⁴⁴ Ibid.

³⁴⁵ Usp. Wilson, T.D. (2000), nav. djelo, str. 52.

³⁴⁶ Usp. Wilson, T.D. (1999), nav. djelo, str. 251.

³⁴⁷ Ibid., str. 252.

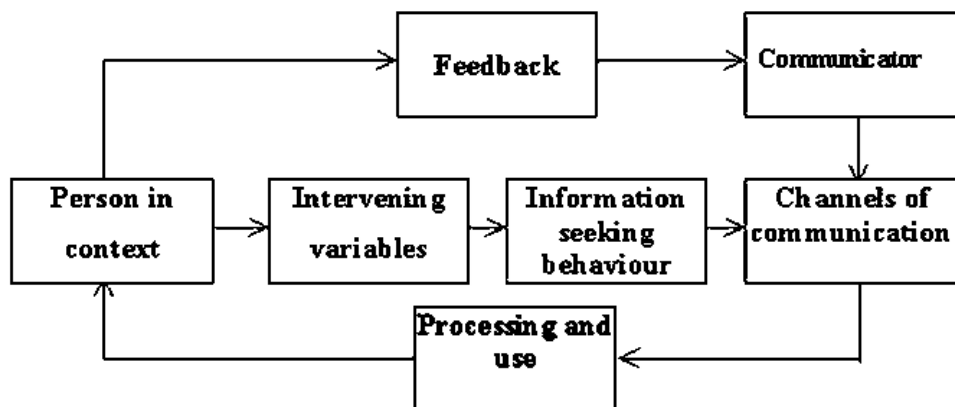
modela informacijskog ponašanja iz 1981. godine Wilson je uključio sociokulturno okruženje, a niti u jedan od navedenih modela nije uključio društvene mreže, društveni i kulturni kapital, te suvremene internetne platforme za virtualno društveno umrežavanje, kao značajne kanale u pridobivanju i dijeljenju informacija. Budući da su svi Wilsonovi modeli na određeni način nepotpuni, može se zaključiti da ih je bolje promatrati kao dijelove iste cjeline, od kojih svaki detaljnije prikazuje određeni aspekt ili fazu informacijskog ponašanja.

U svome modelu iz 1996. godine Wilson se uglavnom oslanja na psihološke teorije i fokusira na individualni kognitivni kontekst. Ipak, njegov model uz određene prilagodbe za sada jedini može ponuditi odgovarajući opći okvir za istraživanje postuliranog odnosa između sociokulturnih kontekstualnih čimbenika i informacijskog ponašanja, jer uključuje kao intervenirajuće varijable u aktiviranju mehanizma traženja informacija u osobnom kontekstu psihološke, demografske, interpersonalne i okolinske čimbenike, kao i one povezane s ulogama i s obilježjima izvora. Pored osobnog konteksta (*person-in-context*), s kojim u Wilsonovom modelu započinje i završava proces traženja informacija, uvođenje koncepta koji se odnosi na *situaciju* osobe (*person-in-situation*) umjesto koncepta „konteksta informacijske potrebe“ koji personificira samu potrebu, pridonijelo bi većoj preciznosti i funkcionalnosti modela. Na tragu tome je Savolainenova konceptualizacija „problematične situacije u svakodnevnom životu“ i „situacijskih čimbenika“ u njegovom modelu, u kojem inače postoji jasna distinkcija između situacije i konteksta.

Wilson je svojim dijagramskim prikazima odnosa među konceptima značajno pridonio razumijevanju informacijskog ponašanja. Jednim takvim modelom pridonio je osvjetljavanju odnosa između informacijskog ponašanja i komunikacije. Naime, on tvrdi da bi se njegov ugniježđeni model istraživanja informacijskog ponašanja mogao dalje proširiti tako što bi cijeli taj model s tri uklopljene razine bio podskup ljudskog komunikacijskog ponašanja. Wilson smatra da je informacijsko ponašanje dio ljudskog komunikacijskog ponašanja, te upućuje dalje na povezanost jednog i drugog s područjem istraživanja interakcije čovjek-računalo³⁴⁸. Pri tome, Wilson naglašava da je fokus istraživanja informacijskog ponašanja na tražitelju informacija, premda postoji snažno zanimanje za komunikatora i kanale komunikacije koje mi nazivamo informacijskim izvorima³⁴⁹. Svoje viđenje općeg odnosa između komunikacije i „ponašanja traženja informacija“ Wilson je također prikazao dijagramom (*Slika 3*). Taj je model koristan u razumijevanju traženja informacija za svakodnevni život, pri čemu su najčešće konzultirani ljudski izvori informacija kroz osobnu komunikaciju.

³⁴⁸ Ibid., str. 263.

³⁴⁹ Ibid.

Slika 3. Povezanost komunikacije i informacijskog ponašanja³⁵⁰

1.2.1.3. Debata Wilson-Savolainen

U razvoju koncepta informacijskog ponašanja nije uvijek postojao konsenzus o važnim terminološkim pitanjima iza kojih se kriju i određene dublje teorijske dileme. Naime, prije nekoliko godina vodila se otvorena akademska debata o prikladnosti termina „informacijskog ponašanja“ u cilju definiranja korpusa znanstvenih istraživanja, čiji je Wilson bio jedan od glavnih sudionika³⁵¹. Neki argumenti upućivali su na termin „informacijske prakse“ kao mnogo prikladniji, drugi su sugerirali da je pojam informacijsko ponašanje neprikladan, jer ga ljudi izvan polja mogu previše povezati s biheviorističkom paradigmom u psihologiji, dok su treći ukazivali na gramatičku nepravilnost termina informacijsko ponašanje, jer se „informacije ne mogu ponašati, nego samo ljudi“³⁵². U potonjem je zapravo riječ o personifikaciji informacija, odnosno depersonifikaciji informacijskog ponašanja. Takva „gramatička nepravilnost“ dovodi i do konfuznog definiranja dva temeljna koncepta kao što su kontekst i situacija, o čemu će biti riječi u jednom od narednih poglavlja.

Savolainen je tada zagovarao tezu da su informacijsko ponašanje i informacijska praksa „kišobran-koncepti“³⁵³ u studijama traženja informacija, ali nisu istoznačnice, jer da se oslanjaju na različite metateorije i proizlaze iz različitih diskursa. Savolainen je to argumentirao tvrdnjom da je razlika u tome da se diskurs o informacijskom ponašanju prvenstveno oslanja na individualnu kognitivnu perspektivu, a diskurs o informacijskoj praksi uglavnom je inspiriran idejama socijalnog konstrukcionizma³⁵⁴ koje razvijaju oni autori koji žele naglasiti središnju

³⁵⁰ Izvor: Ibid, str. 264.

³⁵¹ Vidi: Wilson, T.D. (2009). "The behaviour/practice debate: a discussion prompted by Tom Wilson's review of Reijo Savolainen's *Everyday information practices: a social phenomenological perspective*. Lanham, MD: Scarecrow Press, 2008." (2009). *Information Research* 14(2). Paper 403. <http://InformationR.net/ir/14-2/paper403.html>, (08.08.2010.); Wilson, T.D. (2008). Review of: Savolainen, Reijo *Everyday information practices: a social phenomenological perspective*. Lanham, MD: Scarecrow Press, 2008. *Information Research* 14(1), reviews no. R327. <http://informationr.net/ir/reviews/revs327.html> (14.02.2016.)

³⁵² Pettigrew, K. E.; Fidel, R.; Bruce, H. (2001). Conceptual frameworks in information behavior. *Annual Review of Information Science and Technology* / edited by M. E. Williams. Medford, NJ: Information Today, 2001. URL: <http://projects.ischool.washington.edu/chii/Publications/Fidel/ConceptualFrameworks.pdf>, (16.05.2016.)

³⁵³ Eng.: „umbrella concepts“

³⁵⁴ Ovdje je također riječ o jednoj vrsti dihotomije koje se spominju u uvodnom poglavlju ovoga rada. Postoje, naime, određeni prijevori u literaturi na engleskom jeziku iz različitih znanstvenih disciplina o tome što je

ulogu društvenog konteksta, odnosno, socijalnih i kulturnih čimbenika u traženju informacija, posvećujući pažnju procesu dijeljenja informacija³⁵⁵. Izvan ove debate, termin informacijske prakse³⁵⁶ ponekad ima manje specifično značenje i koristi se u smislu ponavljajućih i prepoznatljivih aktivnosti povezanih s informacijama³⁵⁷.

Ipak, informacijsko ponašanje trenutno je dominantan koncept, premda i dalje nema općeprihvaćene definicije niti slaganja o tome što on sve uključuje. Ovaj problem primijetio je nedavno Savolainen, sugerirajući da su ključni koncepti kao što su informacijske potrebe, traženje informacija, korištenje i dijeljenje informacija, još uvijek nedorečeni i da imaju više značenja³⁵⁸. Latentna napetost između zagovornika „biheviističkog pristupa“ i „teorije prakse“ još traje, što je vidljivo iz nedavnog Wilsonovog rada u kojemu on ponovno argumentira svoje stajalište o većoj prikladnosti pojma ponašanje nego praksa, na sljedeći način:

*„Idea da bi riječ praksa trebala biti više preferirana od ponašanja, jer prva uključuje društveno, a druga bihevizizam, također se ne može održati, makar samo zato što teorija prakse jeste teorija ljudskog ponašanja [...]“.*³⁵⁹

Wilson sugerira da njegovi modeli koje je razvijao tijekom nekoliko desetljeća čine opću teoriju ljudskog informacijskog ponašanja, koja je pak „gostoljubiva“³⁶⁰ prema konceptima iz drugih modela, te smatra da se i Savolainenov model može pridodati da se obogati i proširi Wilsonov model³⁶¹. Taj se poziv može smatrati opravdanim, ako se Wilsonova i Savolainenova perspektiva promatraju kao komplementarne a ne konkurentne, premda proizlaze iz različitih paradigmi i počivaju na različitim znanstvenim tradicijama, te ako se uzme da one skupa mogu unaprijediti naše razumijevanje ljudskog informacijskog ponašanja. Dapače, cijeli Savolainenov model moguće je smjestiti u Wilsonov opći model kao dio koncepta *person-in-context* u smislu prethodno objašnjene distinkcije.

Ovu dihotomiju svojom definicijom nedavno je izbjegla Sonnenwald, sugerirajući da se informacijske znanosti u širokom smislu usredotočuju na međudjelovanje ljudi, tehnologija, informacija i društvenih struktura, jer one „pridonose našem razumijevanju o tome kako ljudi, grupe, organizacije i vlade kreiraju, dijele, šire, upravljaju, traže, pristupaju, vrednuju, koriste i štite informacije, kao i o tome kako tehnologije mogu olakšati ili ograničiti te aktivnosti“³⁶².

konstrukcionizam (*constructionism*) a što konstruktivizam (*constructivism*), te kakva je razlika između te dvije teorijske perspektive. O različitim metateorijama u informacijskoj znanosti kao međusobno komplementarnima vidi: Talja, S.; Tuominen, K.; Savolainen, R. (2004). “Isms” in information science: constructivism, collectivism and constructionism. *Journal of Documentation* 61(1), 79-101.

³⁵⁵ Usp. Savolainen, R. (2007). Information Behavior and Information Practice: Reviewing the “Umbrella Concepts” of Information-Seeking Studies. *The Library Quarterly* 77(2), 109-132, str. 109.

³⁵⁶ Eng.: *information practices*.

³⁵⁷ Vidi, npr. Fry, J. (2006). Scholarly research and information practices: A domain analytic approach. *Information Processing & Management*, 42, 299–316.

³⁵⁸ Usp. Savolainen, R. (2016). Approaches to socio-cultural barriers to information seeking. *Library & Information Science Research* 38, 52–59, str. 52.

³⁵⁹ Prijevod autorice. Izvor: Wilson, T.D. (2016). A General Theory of Human Information Behaviour. *Proceedings of ISIC: the information behaviour conference, Zadar, Croatia, 20-23 September, 2016*: Part 1. *Information Research*, 21(4), paper isic1601. Retrieved from <http://www.informationr.net/ir/21-4/isic/isic1601.html#sav08> (18.06.2019.)

³⁶⁰ Eng.: *hospitable*.

³⁶¹ Ibid.

³⁶² Sonnenwald, D.H., nav. djelo, str. 1.

Premda veoma široka, niti ova definicija ne obuhvaća u potpunosti kompleksnu prirodu ljudskog informacijskoga ponašanja.

1.2.1.4. Koncept informacijskog ponašanja Casea i Given

Prvi sveobuhvatan pregled teorija, modela i metodoloških pristupa u istraživanjima ljudskog informacijskog ponašanja ponudio je Case u nekoliko izdanja svoje knjige pod naslovom „*Looking for Information*“, koju je u posljednjem izdanju napisao zajedno s Given. Prema Caseu, sustavno istraživanje traženja informacija, odnosno, korištenja knjiga i novina, započinje prije jednog stoljeća od kada se istraživanja informacijskih „kanala“ i „sustava“, uglavnom knjižnica i masovnih medija, sporo akumuliraju³⁶³. Case naglašava da se ta rana istraživanja ne odnose na traženje informacija u današnjem smislu, nego su usmjerena na artefakte i mjesta traženja informacija, kao što su knjige, časopisi, novine, radijske i televizijske emisije, škole, sveučilišta, knjižnice, stručne konferencije i slično, čime je ustvari proučavano kako formalni informacijski sustavi služe ozbiljnim informacijskim potrebama stanovništva, kao što su rad, zdravlje i politika. S tom je tvrdnjom Case bliži Batesinom viđenju korijena zanimanja za informacijsko ponašanje nego Wilsonovom. Prema Caseu, nakon 1970-ih godina fokus se pomiče s formalnih kanala na potrebe orijentirane na zadatak³⁶⁴, odnosno od strukturiranih „informacijskih sustava“ prema osobi kao tražitelju, kreatoru i korisniku informacija³⁶⁵.

Pružajući kritički prikaz razvoja istraživanja ljudskog informacijskog ponašanja, Case je nastojao definirati temeljne koncepte vezane uz potragu za informacijama, među kojima su informacijska potreba, informacijsko ponašanje, traženje informacija, korištenje informacija, informacijski izvori i donošenje odluka. Prema Caseu, osnovna pretpostavka traženju informacija jeste postojanje *informacijske potrebe*³⁶⁶, koju Case definira kao „prepoznavanje da nečije znanje nije adekvatno da zadovolji cilj koji ima“³⁶⁷. On upozorava na to da je potreba „nespretn koncept jer je nije lako promatrati“ i istražiti³⁶⁸. To je konstatira i za druge temeljne koncepte u istraživanjima informacijskog ponašanja koji su tijekom vremena bili ili relativno labavo definirani ili su uzimani „zdravo za gotovo“³⁶⁹. Labavo definiranje znači da svaki istraživač može prilagođavati temeljne koncepte potrebama vlastitoga istraživanja³⁷⁰, što ne pridonosi uvijek usustavljanju znanja. Case s vremenom razvija određene koncepte i proširuje kišobran-koncept *informacijskog ponašanja*, obuhvaćajući njime sve oblike ljudskog ponašanja koji uključuju „individualne percepcije, traženja, razumijevanja i korištenja informacija u

³⁶³ Usp. Case, D.O. (2007). *Looking for information: A survey of research on information seeking, needs and behavior* (Second edition). Academic Press, Elsevier, str. 6.

³⁶⁴ Eng.: *task-oriented needs*.

³⁶⁵ Usp. *ibid.*, str. 6.

³⁶⁶ Eng.: *information need*.

³⁶⁷ *Ibid.*, str. 5.

³⁶⁸ *Ibid.*, str. 81; Case, D.O.; Given, L.M. (2016). *Looking for information: A survey of research on information seeking, needs and behavior* (Fourth Edition). Emerald Group Publishing, str. 94.

³⁶⁹ Eng.: *taken-for-granted concepts*, *ibid.*, str. 92.

³⁷⁰ Vidi npr.: Markwei, E.D. (2013). *Everyday Life Information Seeking Behaviour Of Urban Homeless Youth*. Doctoral Dissertation. University of British Columbia, str. 110.

različitim životnim kontekstima³⁷¹, te „totalitet drugih nenamjernih i slučajnih ponašanja“³⁷², kao i aktivno izbjegavanje informacija³⁷³.

Međutim, priroda istraživanja informacijskoga ponašanja značajno se transformirala tijekom posljednjih nekoliko desetljeća, od fokusiranja na institucionalne izvore prema većem usredotočivanju na to kako se pojedinci odnose prema informacijama i kako pridaju smisao svojoj okolini³⁷⁴. Case i Given sugeriraju da utjecaj situacije, vremena, geografije, kulture, i drugih kontekstualnih elemenata u oblikovanju individualnog iskustva s informacijama zahtijeva istraživačke pristupe koji usvajaju holistički pogled na ljude, informacije i svjetove u kojima se nalaze. Pri tome, oni nude primjer služenja internetom kao metaforu o tome koliko se način gledanja na informacijsko ponašanje s vremenom promijenio. Naime, prije pojave *World Wide Weba* informacije su bile podijeljene prema izvorima, mjestima, osobama i kanalima, na pojedinačne knjige, novine, radijske i televizijske programe, urede, kartoteke, umove i računala, pa ih nije bilo lako pronaći i pregledati, a istraživači su trebali svaku od tih aktivnosti proučavati odvojeno, dok je sada sve to dostupno na jednom „mjestu“ – *Web-u*³⁷⁵. Case i Given stoga zaključuju:

*„Potraga za informacijama postaje više holistička s više dostupnih izvora i većom kontrolom u dijelu individualne potrage za informacijama. U isto vrijeme, konteksti koji oblikuju te informacije mogu biti kompleksniji [...]. Ove iza-scene (i čak nevidljive) aktivnosti sada oblikuju dio kompleksnog krajolika kroz koji individue moraju navigirati da pronađu informaciju koja im treba u današnjem svijetu.“*³⁷⁶

Nakon pregleda brojnih istraživanja, Case i Given utvrdili su da se *traženje informacija* najčešće smatra svjesnim kognitivnim naporom da se prikupe informacije u odgovoru na potrebu ili prazninu u znanju, iako korisne informacije mogu doći i slučajno, bez da se „traže“. Oni nalaze da je u istraživanjima traženja i korištenja informacija opća pretpostavka da je:

*„informacijsko ponašanje visoko racionalno (što često nije istina), da je takvo ponašanje usmjereno prema donošenju neke vrste odluke (zajednička, ali manjkava, pretpostavka) i da je moguće donijeti relativno jednostavne prosudbe o vrijednosti naših odluka (sama po sebi vrijednosna prosudba kojoj bi neki ljudi mogli prigovoriti)“*³⁷⁷.

Case i Given ukazuju na *nenamjerno* i *slučajno* „prikupljanje“ informacija kao posebno zanimljive aspekte traženja informacija koji nisu dobili dovoljno pozornosti³⁷⁸. Međutim, Case i Given nisu pri definiranju informacijskog ponašanja eksplicitno uključili koncept *prikupljanja informacija*, koji se može izraziti i drugim sličnim terminima, kao što su *skupljanje*, *stjecanje* i *pridobivanje informacija*³⁷⁹, kao jedan nesumnjivo značajan dio potrage za informacijama, premda je jasno da je ta aktivnost implicitno uključena.

Donošenje odluka Case smatra jednim od temeljnih koncepata povezanih s istraživanjem informacijskog ponašanja premda ga ne definira dovoljno precizno kao takvog, nego samo kao

³⁷¹ Case, D.O.; Given, L.M. nav. djelo, str. 3.

³⁷² Eng.: *serendipitous* - ibid., str. 4.

³⁷³ Eng.: *avoiding information* – ibid., str. 6.

³⁷⁴ Ibid., str. 4.

³⁷⁵ Usp. ibid. str. 5.

³⁷⁶ Prijevod autorice. Izvor: ibid.

³⁷⁷ Prijevod autorice. Izvor: ibid., str.13.

³⁷⁸ Case, D.O.; Given, L.M. nav. djelo, str.14.

³⁷⁹ Eng.: *information gathering, collection, acquisition, obtaining*.

izbor između dvije ili više alternativnih opcija³⁸⁰. Kasnije, Case i Given u pregledanim istraživanjima nalaze da postoje dvije glavne razlike u konceptualizaciji odlučivanja: prema tome da li odluke donose pojedinci ili skupine, i prema tome da li su odluke jednokratne ili ponovljene³⁸¹. Ovome bi se moglo pridodati da u razumijevanje odlučivanja kao procesa i ponašanja treba uključiti i druga obilježja kakva su primjerice životna dob (iskustvo, znanje, stručnost, zrelost) donositelja odluke, te kontekst izbora i situacija donošenja odluke koji uključuju pristup izvorima i postupanje s informacijama.

Prema Caseu, ranija su istraživanja informacijskog ponašanja bila usredotočena na uporabu knjižnica i papirnatih ili elektroničkih dokumenata, odnosno više orijentirana na sustave. Promjena fokusa istraživanja rezultirala je spoznajom o jakoj sklonost ka interpersonalnim nad tiskanim izvorima informacija. Case zapaža da su *izvori informacija* za većinu situacija i odluka u životu najčešće mješavina *formalnih* i *neformalnih izvora*³⁸². Case razlikuje ta dva tipa izvora informacija na način da je za njega prototip formalnih izvora knjige, udžbenici, enciklopedije i dnevne novine, te u novije vrijeme elektronički izvori, a da su neformalni izvori prijatelji, kolege i obitelj. Uzrok sklonosti neformalnim izvorima informacija, odnosno, bliskim ljudskim izvorima kao prvom izboru, Case pronalazi u tome što takva potraga za informacijama iziskuje najmanje napora³⁸³. On stoga tvrdi da formalni sustavi nikada neće biti u stanju zadovoljiti većinu informacijskih potreba³⁸⁴.

Nadalje, Case i Given sugeriraju da je *korištenje informacija* u istraživanjima najčešće označeno samo kao konzultiranje pojedinih izvora i kanala informacija, premda mnogo važnijim aspektom smatraju *primjenu informacija*, odnosno ono što ljudi čine s primljenim informacijama nakon što procijene koje su im odgovarajuće u ispunjavanju određenih ciljeva u osobnom kontekstu³⁸⁵. Oni zaključuju da je još uvijek malo istraživanja koja uzimaju u obzir *ishode informacija*³⁸⁶, odnosno učinke informacija na osobne konzekvence. To je značajno zapažanje u kontekstu istraživanja ishoda adolescentskog odlučivanja o karijeri, posebice ako se ta odluka promatra kao ona koja može imati dugoročne implikacije na buduće životne šanse i način života osobe.

1.2.1.5. Savolainenov *ELIS* model

Savolainen je prvi ponudio pristup koji eksplicitno uključuje određene sociokulturne aspekte informacijskog ponašanja, kao što su materijalni, društveni i kulturni kapital. Polazeći od toga da se istraživanja traženja i korištenja informacija povezanih s poslom³⁸⁷ provode u SAD-u već duže vrijeme, a da su ona koja nisu povezana s poslom³⁸⁸ ostala u sjeni sve do 1970-ih godina³⁸⁹, Savolainen nudi novi model razumijevanja traženja i korištenja informacija koje nisu

³⁸⁰ Usp. Case, D.O., nav. djelo, str. 85.

³⁸¹ Usp. Case, D.O.; Given, L.M. nav. djelo, str. 101.

³⁸² Eng.: *formal sources, informal sources*: Case, D.O. (2007), nav. djelo, str. 12, str. 35.

³⁸³ Ibid., str. 326

³⁸⁴ Ibid., str. 327.

³⁸⁵ Ibid., str. 95-96.

³⁸⁶ Eng.: *information outcome*.

³⁸⁷ Eng.: *job-related information seeking*

³⁸⁸ Eng.: *nonwork information seeking*

³⁸⁹ Usp. Savolainen, R. (1995), nav. djelo, str. 259.

povezane s poslom. On sagledava potragu za informacijama u kontekstu načina života³⁹⁰ i upravljanja životom³⁹¹ (Slika 4) kako bi pružio „temelj za suštinsku analizu individualnih i strukturalnih čimbenika traženja informacija“³⁹² i za razumijevanje uloge koju traženje informacija ima u aktivnostima dnevnog rješavanja problema u životu individue. Unutar toga modela, Savolainen je traženje informacija za svakodnevni život smjestio u ponašanje rješavanja problema³⁹³.

Savolainen široko definira koncept *ELIS*³⁹⁴ kao onaj koji se odnosi na stjecanje različitih informativnih elemenata kojima se ljudi služe da se orijentiraju u svakodnevnom životu ili da riješe neke probleme koji nisu izravno vezani uz radne zadatke. On smatra da na načine kako individua prati dnevne događaje i traži informacije za rješavanje specifičnih problema utječu vrijednosti, stavovi i interesi svojstveni njezinom načinu života³⁹⁵. U pokušaju definiranja koncept traženja informacija za svakodnevni život na novi način, Savolainen ipak upućuje na neke dileme povezane sa mogućnošću strogog razdvajanja poslovnog od privatnog života individue, na sljedeći način:

„[...] traženje informacija koje nisu vezane uz posao bavi se nečim što nije povezano s dnevnim radom ili aktivnostima koje se odvijaju na radnom mjestu. S druge strane, problemi vezani uz posao i traženje informacija nevezanih s poslom teže preklapanju [...]. Nadalje, traženje informacija koje se odnose na posao i ono koje se ne odnosi na posao dijele druga obilježja, primjerice, sklonost primjeni načela najmanjeg napora u konsultiranju informacijskih izvora i kanala.“³⁹⁶

³⁹⁰ Eng.: *way of life*

³⁹¹ Eng.: *mastery of life*

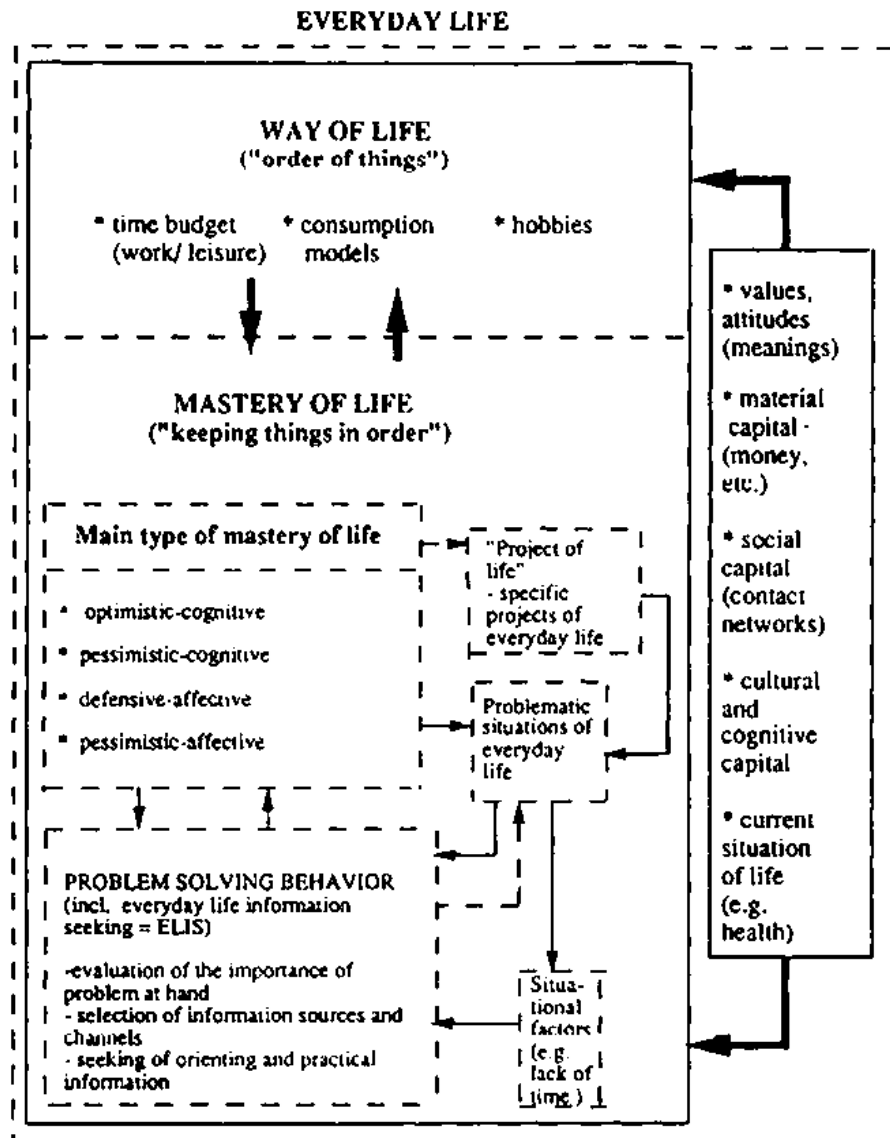
³⁹² Ibid., str. 260.

³⁹³ Eng.: *problem solving behavior*.

³⁹⁴ Eng.: *everyday life information seeking – ELIS*.

³⁹⁵ Ibid., str. 267.

³⁹⁶ Prijevod autorice. Izvor: *ibid.*, str. 266.

Slika 4. Temeljne komponente *ELIS* istraživanja u kontekstu načina života³⁹⁷

Zahvaljujući Savolainenovom *ELIS* konceptu i modelu, literatura o traženju informacija u svakodnevnom životu veoma se povećala u posljednjih više od 20 godina, jer je njegov *ELIS* model poslužio kao teorijski okvir za brojna istraživanja koja pokušavaju obuhvatiti mnoštvo angažmana ljudi u informacijskim aktivnostima u razne svrhe izvan posla i školskih potreba, kod kuće, među vršnjacima, u lokalnim zajednicama i *online* okruženjima³⁹⁸. Primjerice, Savolainenov *ELIS* model primijenjen je u novije vrijeme u istraživanju informacijskog ponašanja imigranata i osoba u nepovoljnom položaju u zajednici, koje se fokusira na odlučivanje roditelja o izboru škole kao problematičnu situaciju³⁹⁹, te u nedavnom istraživanju traženja usmjeravajućih i praktičnih informacija u svakodnevnom životu katoličkih

³⁹⁷ Ibid., str. 268.

³⁹⁸ Usp. Agosto, D.E. and Hughes-Hassell, S. (2006a), nav. djelo, str. 1395.

³⁹⁹ Vidi: Shimelis, G. A.; Stansbury, M. (2018). Information seeking behavior of the poor: the study of parents' school choice decisions. *Global Knowledge, Memory and Communication* 67(6/7), 377-395.

svećenika⁴⁰⁰. Nedavno ga je primijenio i sam Case kao prikladan u istraživanju informacijskog ponašanja pri odlučivanju *online* kupaca novčića, jer po Caseovom mišljenju „pristup svakodnevnog života naglašava važnost društvenog kapitala i mreže kontakata“⁴⁰¹.

Pitanje odlučivanja o karijeri neodvojivo je od ostalih odluka koje ljudi donose u životu, pa je korespondirajuće postupanje s informacijama sasvim opravdano sagledavati u okviru Savolainenovog koncepta „upravljanja životom“. Međutim, takva je konceptualizacija ipak spojena s određenim analitičkim poteškoćama. Prvo, Savolainenov *ELIS* model zaokružena je cjelina koja uspješno funkcionira samo kao takva i ne može se parcijalizirati. Drugo, u okviru toga modela neki važni koncepti ostali su nejasni i nedovršeni, na što je u određenom smislu upozorio i sam Savolainen⁴⁰². Primjerice, teorijski i metodološki nedovoljno je razvijen Savolainenov koncept glavnih idealnih tipova „upravljanja životom“ koje je on podijelio prema pristupu rješavanju problema, na sljedeće: a) optimistično-kognitivne, b) pesimistično-kognitivne, c) defanzivno-afektivne, i d) pesimistično-afektivne⁴⁰³. Premda je ovo lucidna diferencijacija tipova, ona je ipak individualno-kognitivna i problematična za empirijsku primjenu u okviru njegovog modela. Korisnija i svakako primjerenija diskursu za koji se zalaže Savolainen bila bi podjela idealnih tipova ljudi prema pripadnosti određenoj kulturi ili društvenoj klasi, odnosno prema vrijednosti materijalnog, društvenog i kognitivnog kapitala koji osobe posjeduju. Savolainen je, naime, vrijednost tih vrsta kapitala označio kao onu koja pruža ljudima „temeljnu opremu“⁴⁰⁴ za traženje i korištenje informacija⁴⁰⁵. Osim toga, Savolainen je, istražujući informacijske prakse učitelja i industrijskih radnika, svoju studiju utemeljio upravo na pretpostavci o postojanju značajnih razlika u vrijednosti kapitala među pripadnicima ove dvije društvene klase, pa je podjela na tipove bila izlišna.

1.2.2. Koncept odlučivanja

Ljudi svakodnevno tijekom svoga života donose niz odluka od kojih su neke teže, važnije, složenije i rizičnije, s dugoročnim implikacijama za nečiji život, a druge lakše, jednostavnije i manje značajne. Situacije i konteksti ljudskog odlučivanja, svrha i ciljevi donošenja odluka, te individualne strategije, kompetencije i stilovi odlučivanja, međusobno se veoma razlikuju. Ipak, znanstvenici u nekoliko disciplina zainteresirani su za otkrivanje univerzalnih značajki odlučivanja razvijajući različite teorije o tome. Proces odlučivanja tradicionalno se smatrao predmetom psihološkog znanstvenog područja, ali su istraživanja proširila razumijevanje toga procesa na druge discipline, među kojima su ekonomija i sociologija.

U okviru razmatranja ljudske potrage za informacijama, Case sugerira da istraživanje donošenja odluka⁴⁰⁶ ima dugu povijest s mnogo dimenzija, različitih primjena i ogranaka⁴⁰⁷. Ipak, donošenje odluka privuklo je veću znanstvenu i istraživačku pozornost tek u novije vrijeme zahvaljujući radu H. Simona, te Kahnemana i Tverskog o ljudskom odlučivanju u

⁴⁰⁰ Vidi: Dankasa, J. (2016). Mapping the everyday life information needs of Catholic clergy: Savolainen's *ELIS* model revisited. *Journal of Documentation* 72(3), 549-568.

⁴⁰¹ Case, D.O. (2010), nav. djelo.

⁴⁰² Usp., *ibid.*, str. 289.

⁴⁰³ Savolainen, R., nav. djelo, str. 265-266.

⁴⁰⁴ Eng.: „*basic equipment*“.

⁴⁰⁵ Usp., *ibid.* str. 267.

⁴⁰⁶ Eng.: *decision making; decision-making*.

⁴⁰⁷ Usp. Case, D.O., nav. djelo, str. 85.

neizvjesnosti⁴⁰⁸ i pod rizikom, koji su iznjedrili nekoliko temeljnih koncepata⁴⁰⁹. Primjerice, ključni nalaz autora koji zastupaju teoriju izgleda⁴¹⁰ odnosi se na situaciju kada su ljudi suočeni s problemom odlučivanja sugerirajući da oni tada formiraju svojevrsni mentalni prikaz problema⁴¹¹. Međutim, izazov za istraživača predstavlja to što se termin odlučivanja ne koristi jednoznačno niti eksplicitno, nego se često „donošenje odluka“ podrazumijeva kao dio „rješavanja problema“, bez preciznijeg definiranja ili postavljanja jasne granice između ta dva koncepta.

Dodatno, odluka kao ishod toga procesa često se razmatra kao *izbor*⁴¹² između dvije ili više alternativnih opcija, kao što to čini Case⁴¹³. Ovo sužavanje definicije odluke na izbor među alternativama kritizira Berryman, koja upozorava na to da su teoretičari odlučivanja svjesni da donošenje odluka nije jednostavan i jednokratni događaj, nego proizvod kompleksnog društvenog procesa, ali se ipak istraživačka pozornost nastavlja fokusirati na samo jedan trenutak izbora umjesto usvajanja šire perspektive koja odlučivanju pristupa holistički i uzima u obzir kontekstualne čimbenike⁴¹⁴. Nadalje, Berryman primjećuje da unatoč prepoznavanju važnosti afektivne domene u razumijevanju ljudskog prosuđivanja i odlučivanja, teorije odlučivanja i dalje se usredotočuju samo na kognitivne aspekte odlučivanja.

1.2.2.1. Teorije odlučivanja

Teorije odlučivanja bave se načinima donošenja odluka. Postoji mnogo načina da se teoretizira o odlučivanju, jer gotovo sve što ljudi čine uključuje odlučivanje, pa je to istinski interdisciplinarni predmet. Brojni autori bave se definiranjem i razdiobom teorija odlučivanja, kao što je primjerice Hansson, koji sugerira da se teorije odlučivanja ipak ne zanimaju za sve aspekte ljudske aktivnosti, nego su usredotočene samo na ciljno usmjereno ponašanje unutar postojećih opcija⁴¹⁵. Neke od tih teorija su normativne i odnose se na načine kako bi se odluke trebale donositi da bi bile racionalne, a druge teorije su deskriptivne, odnosno opisuju načine kako se one stvarno donose, premda su granice među njima često nejasne. To je samo jedan od općih načina na koje se u literaturi dijele teorije i modeli odlučivanja. Stoga, Hansson upućuje na još neke podjele koje uključuju razlikovanje sekvencijalnih i nesekvencijalnih modela odlučivanja, odnosno one koji polaze od toga da li se proces odlučivanja odvija linearno u uzastopnim fazama ili se dijelovi procesa odvijaju istodobno⁴¹⁶. Slično tome, u određivanju početaka teoretiziranja o odlučivanju nema općeg slaganja, ali se u literaturi najčešće naglašava Simonov pionirski doprinos, koji je iznjedrio prvi opći okvir koji se može primijeniti na široki raspon situacija odlučivanja.

⁴⁰⁸ Eng.: *human decision making under uncertainty*.

⁴⁰⁹ Usp. Harrison, N. (2016). Student choices under uncertainty: bounded rationality and behavioural economics. <http://eprints.uwe.ac.uk/30605/2/Ch.%205%20Harrison%20%282%29.pdf> (13.07.2018.)

⁴¹⁰ Eng.: *Prospect Theory*.

⁴¹¹ Usp. Beresford, B. and Sloper, T., nav. djelo, str. 16.

⁴¹² Eng.: *choice*.

⁴¹³ Usp. Case, D.O., nav. djelo, str. 85.

⁴¹⁴ Usp. Berryman, J.M. (2008). Judgements during information seeking: a naturalistic approach to understanding the assessment of enough information. *Journal of Information Science* 34, 196-206, str. 204.

⁴¹⁵ Usp. Hansson, S.O. (2005). Decision theory: a brief introduction. Stockholm: Royal Institute of Technology. <http://people.kth.se/~soh/decisiontheory.pdf>, str. 6. (17.09.2018.)

⁴¹⁶ Ibid., str. 9-11.

1.2.2.1.1. Simonova teorija odlučivanja

Literatura o proučavanju ljudskog odlučivanja uglavnom se temelji na Simonovoj teoriji organizacijskog odlučivanja koja je nastala sredinom prošlog stoljeća. U toj je teoriji Simon tvrdio da je odlučivanje „srce upravljanja“⁴¹⁷ i da je „birajući organizam“ ograničenog znanja i sposobnosti⁴¹⁸. Najpoznatiji su njegovi koncepti „ograničene racionalnosti“⁴¹⁹ i „zadovoljavajućeg“⁴²⁰, kojima je uz pomoć koncepta nesigurnosti (neizvjesnosti)⁴²¹ prvi pokušao objasniti nemogućnost da se u svakom trenutku odlučivanja posjeduju potpune i savršene informacije. Do tada su vladale pretpostavke o savršenoj racionalnosti *homo economicusa*⁴²² i maksimiziranju ishoda odlučivanja. Uz to, Simon je svjestan da većina odluka koje ljudi donose uključuje neizvjesnost, pa on odbacuje ideju o idealiziranim uvjetima savršene racionalnosti, tvrdeći da usljed vremenskih i kognitivnih ograničenja nije moguće da donositelj odluke razmotri i vrednuje sve moguće ishode odluke i zatim donese potpuno razboritu odluku i čisto racionalan izbor⁴²³. Umjesto toga, ljudi biraju ishode koji su dovoljno dobri da zadovolje svrhu donositelja odluke, odnosno donose zadovoljavajuće odluke⁴²⁴.

Tijekom vremena Simon je razvijao svoju teoriju ljudskog ponašanja i koncept ograničene racionalnosti kojim je konačno obuhvatio istodobno postojanje unutarnjih ograničenja osobe koja odlučuje i i ograničenja izvanjskog svijeta koja oblikuju ljudsko ponašanje. Simon to objašnjava na sljedeći način:

„Ograničena racionalnost je jednostavno ideja da su izbori koje ljudi donose određeni ne samo nekim dosljednim cjelokupnim ciljem i svojstvima vanjskog svijeta, već i znanjem koje donositelji odluka imaju ili nemaju o svijetu, njihovim sposobnostima ili nesposobnostima da prizovu to znanje kada je ono relevantno, razrade posljedice svojih postupaka, dočaraju moguće smjerove djelovanja, nose se s neizvjesnošću (uključujući nesigurnost koja proizlazi iz mogućih odgovora drugih aktera), te da presuđuju među svojim brojnim konkurentskim željama. Racionalnost je ograničena jer su te sposobnosti jako ograničene. Prema tome, racionalno ponašanje u stvarnom svijetu jednako je određeno kako 'unutarnjim okruženjem' ljudskih umova, njihovim memorijskom sadržajima i procesima, tako i njihovim 'vanjskim okruženjem' svijeta na kojem djeluju i koji djeluje na njih.“⁴²⁵

Procesu prikupljanja informacija kao sastavnom dijelu procesa odlučivanja Simon je pridavao posebnu pozornost⁴²⁶. Sve teorije koje uzimaju u obzir da donositelj odluke, odnosno, obrađivač informacija⁴²⁷ ima ograničen kapacitet procesuiranja informacija za Simona su

⁴¹⁷ Simon, H.A. (1947). *Administrative Behavior*. Macmillan.

⁴¹⁸ Simon, H. A. (1955). A Behavioral Model of Rational Choice. *The Quarterly Journal of Economics* 69(1), 99-118, str. 114.

⁴¹⁹ Eng.: *bounded rationality*.

⁴²⁰ Eng.: *satisficing*.

⁴²¹ Eng.: *uncertainty*.

⁴²² Usp. Bounded Rationality. (2018). *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

<https://plato.stanford.edu/entries/bounded-rationality/> (20.05.2019.)

⁴²³ Usp. Agosto, D.O. (2002). Bounded rationality and satisficing in young people's Web-based decision making. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 53(1), 16-27, str. 16.

⁴²⁴ Ibid., str. 17.

⁴²⁵ Prijevod autorice. Izvor: Simon, H. A. (2000). Bounded Rationality in Social Science: Today and Tomorrow. *Mind & Society* 1, 25-39, str. 25.

⁴²⁶ Vidi: Simon, H. A. (1955), nav. djelo, str. 106.

⁴²⁷ Eng.: *information processor*.

teorije ograničene racionalnosti⁴²⁸. Inače, pristup informacijama, prikupljanje informacija i količinu informacija koje osoba posjeduje, Simon je smatrao među najvažnijim obilježjima procesa odlučivanja i situacije odlučivanja, pa se iz Simonove teorije razvio pristup procesuiranja informacija u istraživanju odlučivanja⁴²⁹.

Odlučivanje i rješavanje problema često se smatraju sličnim procesima i bliskim konceptima. Simon pravi distinkciju među njima tvrdeći da je odlučivanje zasebna i uža aktivnost od rješavanja problema. On također razlikuje ekonomski i psihološki pristup razumijevanju odlučivanja upućujući na to da je ekonomska teorija fokusirana na suštinu izbora, dok se psihologija bavi cijelim procesom, koji se, prema Simonu, ustvari odnosi na rješavanje problema. Simon upozorava da proces rješavanja problema uključuje identifikaciju problema, postavljanje ciljeva i osmišljavanje odgovarajućih pravaca djelovanja, a da je odlučivanje aktivnost vrednovanja i odabira među alternativnim akcijama koje treba poduzeti kao odgovor na problem⁴³⁰.

Koncepti ograničene racionalnosti i zadovoljavajućeg rješenja dobili su malo pozornosti u istraživanjima u informacijskoj znanosti, posebice u onima koja se zanimaju za informacijsko ponašanje mladih, na što je već upozorila Agosto⁴³¹. Ove koncepte ona je primijenila u svome istraživanju odlučivanja mladih ljudi pri traženju informacija na *Web-u*. Rezultati njezinog istraživanja pokazali su da mladi ljudi djeluju unutar limita ograničene racionalnosti, odnosno unutar vremenskih ograničenja, preopterećenja informacijama i tjelesnih ograničenja⁴³². Ta je spoznaja relevantna i u kontekstu adolescentskog traženja informacija pri odlučivanju o karijeri. Međutim, perspektiva teorija odlučivanja samo je jedan od mogućih pristupa koji može djelomično osvijetliti složenost izbora karijere u adolescenciji.

1.2.2.1.2. Psihološki i sociološki pristupi odlučivanju

Donošenje odluka postalo je izazovna tema za koju se u novije vrijeme osim ekonomije i psihologije sve više zanima i sociologija. Pojedini autori čak tvrde da se sve društvene znanosti u biti bave odlučivanjem kao središnjim pitanjem razumijevanja ljudskog ponašanja⁴³³. Za razliku od psiholoških teorija, koje se usredotočuju na kognitivni proces i objašnjavanje načina kako ljudi donose odluke, rješavaju probleme i čine izbore, sociološka istraživanja usmjerena su na ulogu društvene dinamike u donošenju odluka. Time se pomiče fokus s odlučivanja kao individualno orijentiranog racionalnog procesa rješavanja problema ka društveno konstruiranim obrascima donošenja odluka. Međutim, granica između ove dvije paradigme ne može se jasno odrediti. Zajedničko im je to da i jedna i druga uključuju eksploraciju izvora informacija, premda samo implicitno, kao fazu ili epizodu u procesu donošenja odluke⁴³⁴.

⁴²⁸ Usp. Simon, H.A. (1972). The Theories of Bounded Rationality. In: *Decision and Organization* / Ed. by C.B. McGuire and Roy Radner. North-Holland Publishing Company, str. 162.

⁴²⁹ Eng.: *The Information Processing Approach*.

⁴³⁰ Usp. Simon, H. (1993). Decision Making: Rational, Nonrational, and Irrational. *Educational Administration Quarterly* 29(3), 392-411, str. 394-396.

⁴³¹ Usp. Agosto, D.E. (2002), nav. djelo, str. 17-18.

⁴³² Usp. Ibid., str. 25.

⁴³³ Usp. Pescosolido, B. A. (1992), nav. djelo, str. 1096.

⁴³⁴ Vidi, npr. Pfeiffer, J. (2012). *Interactive Decision Aids in E-Commerce*. Contributions to Management Science. Springer-Verlag Berlin Heidelberg.

Na temelju pretpostavke da različiti ljudi u raznim situacijama često razmišljaju o odlukama na isti način, provedena su brojna empirijska istraživanja procesa donošenja odluka raznih skupina, od kliničara koji liječe pacijente do investitora i financijskih stručnjaka. Sažimajući nalaze psiholoških istraživanja o odlučivanju, Beresford i Sloper sugeriraju da sve teorije prosudbi, donošenja odluka i izbora obično spadaju u jednu od dvije kategorije: normativne teorije spoznaje ili deskriptivne teorije spoznaje⁴³⁵. Normativne teorije bave se time kako treba razmišljati, prosuđivati i odlučivati, i one uključuju formalnu logiku, teoriju vjerojatnosti i teoriju odluka. Deskriptivne teorije opisuju kako ljudi zapravo misle kada donose odluke i imaju empirijske dokaze koji ih podupiru. Beresford i Sloper shvaćaju razmišljanje kao kontinuum na čijem je jednom kraju intuitivno, relativno nesvjesno razmišljanje (sustav 1), a na drugom kraju je svjesno, kontrolirano i analitičko razmišljanje (sustav 2). Beresford i Sloper napominju da je tek nedavno prepoznato da je potrebno više istraživanja da bi se razumjela interakcija/utjecaj sustava 1 na sustav 2 u odlučivanju⁴³⁶.

S druge strane, sociološka istraživanja uloge društvene dinamike u donošenju odluka mogu pridonijeti razumijevanju društvenih determinanti procesa odlučivanja. Primjerice, istražujući kako se ljudi odlučuju da traže medicinsku uslugu, Pescosolido nalazi da društveni utjecaji kroz društvene mreže kontakata zamjenjuju individualističke mehanizme donošenja odluka⁴³⁷. Pescosolido ističe društvenu interakciju kao osnovu društvenog života nudeći *SOS* okvir⁴³⁸ za razumijevanje ljudskog ponašanja i donošenja odluka. Ona naglašava društvenu prirodu pojedinaca i njihovih akcija, jer smatra da je *self* društveni produkt, definiran i razvijen u društvenoj interakciji⁴³⁹, premda istodobno tvrdi da „ljudi nisu marionete apstraktnih struktura nego oni oblikuju i oblikovani su društvenim mrežama“⁴⁴⁰. Svoje ideje ona kasnije dopunjuje artikulirajući koncept „zamršenog puta“⁴⁴¹ i razvijajući *NEM* model⁴⁴². Ovaj model usmjeren je na važnost društvenog utjecaja koji se odvija putem društvenih mreža „zajednice“ i u njemu je odlučivanje proces koji se sastoji od epizoda⁴⁴³. Iako Pescosolido primarno razmatra procese ulaska klijenata u tretman liječenja, ona uspijeva objasniti da odlučivanje nije rezultat aktivnog individualnog odabira niti prisile, nego proizvod dinamičnog procesa koji se odvija u epizodama kroz kontakte unutar društvenih mreža u kojem je jednako važna i uloga individue.

Unatoč značajnom porastu literature u nekoliko znanstvenih područja, konceptualizacija fenomena odlučivanja daleko je od jasne i jednoznačne. Primjerice, nije dovoljno jasno koje su temeljne komponente problema/odluke (alternative, konzekvence, izvori nesigurnosti) koje mogu utjecati na tijek procesa, na ponašanje pri odlučivanju i na konačan ishod. U sjeni tumačenja odlučivanja kao procesa i ponašanja ostao je nedovoljno istražen aspekt koji uključuje obilježja same odluke, kao što su kompleksnost, poznatost i važnost koje mogu biti presudne u situaciji odlučivanja. Kompleksnost, poznatost i važnost odluke o karijeri na

⁴³⁵ Usp. Beresford, B.; Sloper, T. (2008). Understanding the Dynamics of Decision-making and Choice: A scoping study of key psychosocial theories to inform the design and analysis of the Panel Study. *Social Policy Research Unit*, University of York, str. 2.

⁴³⁶ Ibid. str. 3.

⁴³⁷ Usp. Pescosolido, B. (1992), nav. djelo, str. 1096.

⁴³⁸ Eng.: *SOS - The Social Organization Strategy*.

⁴³⁹ Ibid., str. 1103.

⁴⁴⁰ Ibid., str. 1109.

⁴⁴¹ Eng.: „*muddling trough*“.

⁴⁴² Eng.: *NEM – The Network-Episode Model*.

⁴⁴³ Usp. Pescosolido, B. et al. (1998), nav. djelo, str. 276.

određeni način oblikuje ne samo proces odlučivanja, nego i korespondirajuće informacijsko ponašanje. Rijetki autori zanimali su se djelomice za taj aspekt odlučivanja, kao što su Pfeiffer, te Gati i Asher. Pfeiffer je upozorio na to da određene karakteristike problema odlučivanja utječu na ponašanje prilikom odlučivanja⁴⁴⁴. Gati i Asher sugeriraju da je većina odluka o karijeri među najvažnijima koje ljudi donose, jer imaju značajne dugoročne implikacije na nečiju kvalitetu života⁴⁴⁵. Ipak, oni se isključivo zanimaju za odlučivanje o karijeri u užem smislu, odnosno kao „proces kroz koji ljudi prolaze kada traže izvedive karijerne alternative, kompariraju ih, a onda izabiru jednu od njih“⁴⁴⁶ ne obrazlažući detaljnije u čemu se sastoji najveća važnost odluke o karijeri.

Ljudi svakodnevno donose razne odluke, ali nisu sve odluke jednako važne i kompleksne. Mnoge su jednostavne i rutinske, a samo neke zahtijevaju više pažnje. Promatranje odluke o karijeri u adolescenciji u svjetlu važnosti, poznatosti i kompleksnosti, uzimajući u obzir predhodno razmatrana obilježja adolescencije, može donijeti neke vrijedne zaključke. Prema važnosti, odlučivanje o nastavku i izbor vrste visokog obrazovanja u adolescenciji među najvažnijim su životnim odlukama, jer se u tada počinje razvijati profesionalni identitet i ostvarivati planovi koji će odrediti nečiju budućnost. Prema poznatosti, ove odluke uključuju ograničenu racionalnost i određene nepoznate čimbenike koji u budućnosti mogu utjecati na konačan ishod, odnosno izvjesnu razinu neizvjesnosti, pa i rizika. Zadovoljavajuća i promišljena odluka o daljem obrazovanju ne donosi se odjedanput, nego se razvija sužavanjem opcija i smanjivanjem složenosti ili proširivanjem opcija, odnosno, dodavanjem informacija u određenim fazama, koje se možda neće odvijati u pravilnom redosljedju. Sve te komponente mogu izravno utjecati na tijek procesa, na ponašanje pri odlučivanju, te na korespondirajuće informacijsko ponašanje.

Nadalje, odluku o višoj razini obrazovanja čini kompleksnom i to što je ona najčešće isprepletena s drugim važnim odlukama, kao što je odluka o tome da li studirati u mjestu stanovanja ili u drugom gradu, te nizom drugih odluka o financiranju, odvajanju od obitelji i prijatelja, i tako dalje. Ova pitanja izrazio je nedavno Harrison, pokušavajući ocrtati složenost odluke o ulasku mladih u visoko obrazovanje i locirati moguće izvore nesigurnosti unutar okolnosti u kojima se ona donosi. Harrison uvodi teoriju ograničene racionalnosti i uključuje koncepte bihevioralne ekonomije, naglašavajući da ove teorije nisu našle široku primjenu u obrazovanju, jer se na obrazovne odluke obično ne gleda kao na ekonomske odluke, iako prema Harrisonu, postoje dokazi da ih budući studenti, bez obzira na njihove akademske kvalifikacije i osobne preferencije, sve više tako promatraju⁴⁴⁷. Ekonomski aspekt odluke o daljem obrazovanju najslabije je istraživani.

Jednako tako, istraživanje kulturnih razlika u odlučivanju kao univerzalnom mentalnom procesu nije dobilo odgovarajuću pozornost koja bi mogla staviti više svjetla na kulturne aspekta odlučivanja i korespondirajućeg informacijskog ponašanja. Rijetki izuzetak predstavlja nedavno istraživanje o tome kako kulturne vrijednosti i norme utječu na individualno odlučivanje u konfliktnom društvu kolektivističke Ghane u usporedbi s individualističkom

⁴⁴⁴ Usp. Pfeiffer, J. (2012), nav. djelo, str. 31.

⁴⁴⁵ Usp. Gati, I.; Asher, I. (2001), nav. djelo, str. 7.

⁴⁴⁶ Ibid.

⁴⁴⁷ Usp. Harrison, N. (2016). Student choices under uncertainty: bounded rationality and behavioural economics: Chapter 5. *Access to Higher Education: Theoretical perspectives and contemporary challenges*. (Edited by Anna Mountford-Zimdars, Neil Harrison). London: Routledge.

kulturom koja se njeguje u SAD-u. Rezultati su potvrdili da postoje kulturne razlike u odlučivanju između kolektivističkih i individualističkih društava koje utječu na stilove odlučivanja pojedinaca, jer se pokazalo da su u individualističkim društvima zastupljeni više racionalni stilovi, dok se u kolektivističkima njeguje više ovisni stil odlučivanja i daje prioritet interesima zajednice⁴⁴⁸. LeFebvre i Franke na temelju rezultata istraživanja sugeriraju da su kolektivistička društva manje sklona vanjskim intervencijama u rješavanju političkih konflikata.

1.2.3. Povezanost koncepata informacijskog ponašanja i odlučivanja

Informacije i odlučivanje neraskidivo su isprepleteni entiteti u mnogim aspektima. Obično se smatra da je posjedovanje relevantnih informacija ključno za donošenje odgovarajućih odluka. S druge strane, da bi se pridobile relevantne informacije potrebno je donijeti niz različitih odluka, kao što je izbor informacijskih izvora. Kada se promatra u realnom životnom kontekstu, primjerice preseljenju u drugu zemlju koje ponekad zahtijeva da se pridobiju i obrade dostupne informacije u svrhu donošenja informirane odluke, jasno je da su to dvije povezane aktivnosti, ali da ima razlike između informiranja i odlučivanja. Međutim, veza između tih aktivnosti nije uvijek tako intuitivna sa stanovišta značenja koncepata koji se odnose na informacijsko ponašanje i odlučivanje.

Ponašanje izbora⁴⁴⁹ i informacijsko ponašanje dva su istraživačka polja koja se razvijaju potpuno odvojeno jedno od drugoga. Iz literature o informacijskom ponašanju nije jasno da li je odlučivanje dio korištenja informacija ili je pak obrnuto, te u kakvoj su relaciji ova dva koncepta. Koncept odluke ponekad se naizmjenično koristi s konceptom izbora, iako nije riječ o istoznačnicama. Dodatno, izbor se često koristi u smislu ishoda i produkta odlučivanja, što je sužavanje njegova značenja. Ponekad je definiranje izbora paradoksalno, kao što je primjerice kod Beresforda i Slopera, izbor istodobno proces i ishod procesa koji uključuje „procjenu i prosudbu; odnosno procjena različitih opcija i odluka o tome koju opciju izabrati“⁴⁵⁰. Sve to ovisi najčešće o teorijskoj disciplini u kojoj se istraživanje provodi.

U informacijskoj znanosti, pojedini autori smatraju da su sve glavne teorije ljudskog informacijskog ponašanja razvijene između kasnih sedamdesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća pod utjecajem kognitivne znanosti. Leckie i suradnici sugeriraju da se zbog toga sve te teorije mogu smatrati teorijama rješavanja problema i donošenja odluka⁴⁵¹. Ipak, donošenje odluka⁴⁵², kao jedan od očiglednih ishoda traženja informacija⁴⁵³ i važan aspekt korištenja

⁴⁴⁸ Usp: LeFebvre, R. and Franke, V. (2013). Culture Matters: Individualism vs. Collectivism in Conflict Decision-Making. *Societies* 3, 128–146.

⁴⁴⁹ Ponašanje izbora (*choice behavior*), odnosno čin odabira između dvije ili više alternativnih opcija, tema je mnoštva teorija i nekoliko psiholoških disciplina, kao što je politička psihologija. Vidi, npr.: Amadae, S.M. (2016). Rational Choice Theory. <https://www.britannica.com/topic/rational-choice-theory> (18.08.2018.)

⁴⁵⁰ Beresford and Sloper, nav. djelo, str. 2.

⁴⁵¹ Usp. *Critical Theory for Library and Information Science: Exploring the Social from across the Disciplines*. (2010). / Ed. by Gloria J. Leckie, Lisa M. Given, and John E. Buschman. Libraries Unlimited. ABC-CLIO, LLC, str. xviii.

⁴⁵² Eng.: *decision making*.

⁴⁵³ Usp. Julien, H. (2004), nav. djelo, str. 328.

informacija⁴⁵⁴, do sada nije precizno definirano u informacijskoj znanosti. Na to upozorava Julien koja tvrdi da povezanost traženja informacija i donošenja odluka nije eksplicitno istraživana u polju informacijske znanosti, ističući nekoliko iznimki studija koje se bave odlučivanjem poslovnih rukovoditelja ili liječnika⁴⁵⁵. Suprotno tome, Case upozorava da se veliki dio literature o traženju informacija zapravo odnosi na donošenje odluka i rješavanje problema⁴⁵⁶, premda naglašava da nije svako traženje informacija motivirano potrebom za donošenjem odluke ili rješavanjem problema⁴⁵⁷.

U istraživanjima informacijskog ponašanja definiranje odluke najčešće se svodi na izbor među alternativama⁴⁵⁸. Donositelj odluke suočen s najmanje dvije opcije mora prikupiti informacije koje mu omogućuju evaluaciju svakog mogućeg izbora, te u komparaciji s alternativom mora odabrati samo jednu od njih⁴⁵⁹. Međutim, to je nedostatno za postavljanje odgovarajuće definicije složenog koncepta odlučivanja u svrhu istraživanja korespondirajućeg informacijskog ponašanja. Fokus na trenutak izbora između alternativnih opcija, umjesto na mnogo kompleksniji proces, može ograničiti razumijevanje onoga što je dovelo do izbora, jer se time ignorira ono što mu je prethodilo i kontekst u kojemu se izbor dogodio⁴⁶⁰. Berryman sugerira znanstvenicima u LIS području da prošire svoj „teorijski repertoar“⁴⁶¹ izvan oslanjanja na teorije racionalnog izbora između dvije opcije, i nudi *NDM*⁴⁶² pristup razumijevanju odlučivanja pri traženju informacija. Ona razlikuje korištenje informacija pri donošenju odluka, s jedne strane, i donošenje prosudbi i odluka tijekom traženja i korištenje informacija, s druge strane.

Donošenje odluka pojedini autori promatraju kao jedan od elemenata informacijskog ponašanja. U svojem recentnom radu Mishra i suradnici ponudili su perspektivu prema kojoj odlučivanje spada u domenu korištenja informacija. Mishra i suradnici primjećuju da se već više od dva desetljeća u istraživanjima donošenja odluka vodi rasprava o distinkciji i odnosu između primarno intuitivnog, koji se pretežno oslanja na „slutnju“ ili „predosjećaj“, i primarno analitičkog načina prosuđivanja i odlučivanja, koji se više služi formalnim strukturama i dostupnim informacijama⁴⁶³. Postavljajući pitanje što možemo naučiti iz istraživanja o tome kako se informacije koriste za podršku odlukama, Mishra i suradnici pokazuju da se odluke donose kombinacijom dva tipa odlučivanja, ali da u vremenski ograničenim i kompleksnim situacijama ljudi koriste analitički tip da analiziraju opcije, a potom intuitivni tip za donošenje odluka⁴⁶⁴. Međutim, Mishra i suradnici ne ulaze dublje u analizu obilježja kompleksne situacije

⁴⁵⁴ Usp. Mishra, J. L. (2014). Factors affecting group decision making: An insight on information practices by investigating decision making process among Tactical Commanders. In Proceedings of ISIC, the Information Behaviour Conference, Leeds, 2-5 September, 2014: Part 1, (paper isic10). Retrieved from <http://InformationR.net/ir/19-3/isic/isic10.html> (13.03.2016.)

⁴⁵⁵ Usp. Julien, H. (2004), nav. djelo, str. 328-329.

⁴⁵⁶ Case, D. O. (2007), nav. djelo, str. 85.

⁴⁵⁷ Ibid., str. 88.

⁴⁵⁸ Case, D.O. (2010). A model of the information seeking and decision making of online coin buyers. Information Research, 15(4). Paper 448. <http://InformationR.net/ir/15-4/paper448.html> (16.05.2017.)

⁴⁵⁹ Case, D.O. (2007), nav. djelo, str. 86.

⁴⁶⁰ Usp. Berryman, J.M. (2008). nav. djelo, str. 196

⁴⁶¹ Ibid, str. 205.

⁴⁶² Eng.: *Naturalistic Decision Making*.

⁴⁶³ Usp. Mishra, J.L.; Allen, D.K.; Pearman, A.D. (2013). Information Use, Support and Decision Making in Complex, Uncertain Environments. *ASIST 2013*, November 1-6, 2013, Montreal, Quebec, Canada.

⁴⁶⁴ Ibid.

koju istražuju i koja mogu izravno utjecati na odlučivanje i informacijsko ponašanje. Fokus njihovog istraživanja više je usmjeren na proces odlučivanja u okolnostima hitne intervencije nego na odlučivanje kao oblik informacijskog ponašanja. Mishra i suradnici dokazuju da kontekst aktivnosti, jednako kao i individualne razlike, utječu na odabir načina odlučivanja i korenspondirajuće informacijsko ponašanje, te otkrivaju stanoviti paradoks po kojemu se informacije često ne koriste za rješavanje nesigurnosti u odlučivanju nego tek nakon donošenja odluke da bi se ona obrazložila⁴⁶⁵.

Iz pregledane literature može se zaključiti da je riječ o dva različita procesa koji imaju zajedničkih dodirnih točaka. U tom smislu vrijednu sugestiju pružila je Kuhlthau u jednom ranijem radu tvrdeći da se oba, proces odlučivanja i proces traženja informacija⁴⁶⁶, odvijaju u „nizu međusobno sličnih faza koje će vjerojatnije biti isprepletene u rekurzivnoj interakciji nego da jedna slijedi drugu u pravilnom, formalnom slijedu“⁴⁶⁷. Ona također konstatira da se istraživanja informacijskog ponašanja pri odlučivanju uglavnom usredotočuju na izvore informacija, a ne na proces konstrukcije koji je temelj uporabe tih izvora. Kuhlthau pokazuje da faze njezinog *ISP* modela korespondiraju s fazama u procesu odlučivanja⁴⁶⁸, jer „unutar *ISP*-a korisnik tumači informacije za konstrukciju novih spoznaja i znanja koje dodaju vrijedne informacije za rješavanje problema i donošenje prosudbi“⁴⁶⁹.

Dvije točke u *ISP*-u Kuhlthau naznačuje kao ključne: „princip nesigurnosti“⁴⁷⁰ i osobnu perspektivu, pri čemu je kognitivna i afektivna nesigurnost karakteristika prve tri faze *ISP*-a (*Slika 5*). U fazi formulacije, koja je za Kuhlthau prekretnica *ISP*-a, „tema postaje osobnija ako se konstrukcija odvija“⁴⁷¹. Tada se smanjuje osjećaj nesigurnosti a povjerenje se povećava.

⁴⁶⁵ Usp. Mishra, J.L.; Allen, D.K.; Pearman, A.D. (2015). Information Seeking, Use, and Decision Making. *Journal of the Association for Information Science and Technology* 66(4), 662-673.

⁴⁶⁶ Eng.: *Information Search Process – ISP*.

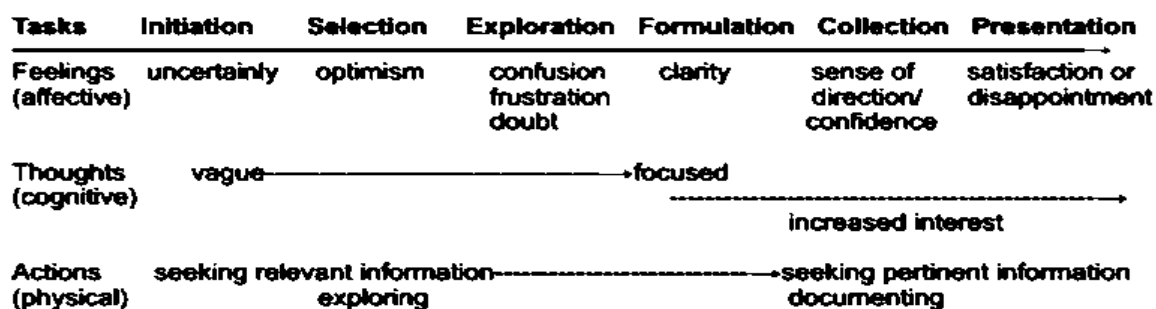
⁴⁶⁷ Kuhlthau, C. C. (1999). The Role of Experience in the Information Search Process of an Early Career Information Worker: Perceptions of Uncertainty, Complexity, Construction, and Sources. *Journal of the American Society for Information Science* 50(5), 399–412, str. 399.

⁴⁶⁸ Prema Kuhlthau, *ISP* proces odvija se u šest faza: 1) inicijacija, 2) selekcija, 3) eksploracija, 4) formulacija, 5) kolekcija i 6) prezentacija, koje uključuju tri sloja iskustva: afektivni (osjećaji), kognitivni (misli) i fizički. (akcije), zajednička svim fazama.

⁴⁶⁹ Ibid., str. 400.

⁴⁷⁰ Eng.: „*uncertainty principle*“. Koncept je ovdje stavljen u navodnike zbog konceptualne nejasnoće koja proizlazi iz Kuhlthauine upotrebe pojma neizvjesnosti na koje je nedavno upozorio Savolainen. Vidi: Savolainen, R. (2015). Approaching the affective factors of information seeking: the viewpoint of the information search process model. Proceedings of ISIC: the information behaviour conference, Leeds, 2-5 September, 2014: Part 2. Information Research vol. 20 (1), March, 2015. <http://www.informationr.net/ir/20-1/isic2/isic28.html#.XZxKrNIzbiU> (02.07.2017.)

⁴⁷¹ Kuhlthau, C. C. (2007). Inside the Information Search Process: Reflections on the user's perspective of information seeking. *Lazerow Lecture at the University of Kentucky*. <http://comminfo.rutgers.edu/~kuhlthau/docs/Lazerow-07.pdf>, str. 5. (28.09.2016.)

Slika 5. ISP model C.C. Kuhlthau⁴⁷²

Prema Kuhlthau, princip nesigurnosti inicira proces traženja informacija, pa ona sugerira da „povećana nesigurnost kreira zonu intervencije za posrednike i dizajnere sustava“⁴⁷³, među kojima su i knjižničari. Inače, Kuhlthauin model procesa traženja informacija koji je fokusiran više na intrapsihičke individualne procese, nego na osobni kontekst ili situaciju u kojoj nastaje informacijska potreba, može se promatrati kao komplementaran i Wilsonovom općem modelu polja i Savolainenovom modelu traženja informacija za svakodnevni život, a svi oni skupa zapravo su dijelovi veće slagalice o ljudskom informacijskom ponašanju. Ipak, toj slagalici nedostaju još neki važni dijelovi.

1.2.3.1. Koncept nesigurnosti (neizvjesnosti) u informacijskoj znanosti

U rasvjetljavanju zajedničkih obilježja koncepata informacijskog ponašanja i donošenja odluka stavljanje u dijalog dva korpusa literature pokazuje da se ta dva koncepta mogu međusobno povezati konceptom nesigurnosti. U istraživanjima donošenja odluka nesigurnost često predstavlja jedan od ključnih koncepata, a u definiranju traženja informacija najčešće se implicitno pretpostavlja reduciranje neizvjesnosti kao jedan od ciljeva i ishoda. Međutim, nesigurnost kao kognitivno i afektivno stanje tražitelja informacija nije dovoljno istraženo.

Uz Kuhlthauin *ISP* model, među najpoznatijim modelima koji eksplicitno uključuju nesigurnost je Wilsonov teorijski model rješavanja problema⁴⁷⁴ koji se odnosi uglavnom na racionalni stil odlučivanja. Zajedničko za oba modela je to da Kuhlthau i Wilson dijele zadatak, odnosno, problem, na nekoliko faza u kojima se istovremeno odvija traženje i korištenje informacija, kao i to da napredovanje prema rješenju problema-zadatka vodi smanjivanju neizvjesnosti. Razlika je u tome da je Wilson ponudio model rješavanja problema povezan sa smanjivanjem nesigurnosti kroz traženje informacija, u kojem je zapravo riječ o analitičkoj aktivnosti i kognitivnoj nesigurnosti koja nestaje s rješavanjem problema, dok Kuhlthau uvodi afektivni aspekt nesigurnosti u procesu traženja informacija koji uključuje osjećaje kao što su zbunjenost, nedostatak samopouzdanja, i tjeskoba ili anksioznost.

⁴⁷² Izvor: *ibid.*, str. 4.

⁴⁷³ *Ibid.*, str. 1.

⁴⁷⁴ Eng.: *Problem Solving Model*.

Koncept nesigurnosti kao značajan za traženje informacija, Wilson i suradnici pokušali su operacionalizirati i povezati s drugim aspektima traženja informacija u kontekstu Wilsonovog teorijskog modela procesa rješavanja problema. Wilson i suradnici tvrde da je najranije formalno povezivanje informacija i nesigurnosti postavljeno od strane Shanonna i Weavera 1950-ih godina i da je od tada taj koncept istraživao u različitim poljima, kao što su klasična teorija vjerojatnosti, teorija odlučivanja i istraživanje umjetne inteligencije⁴⁷⁵. Oni smatraju da koncept nesigurnost ima dugu povijest povezivanja sa istraživanjima donošenja odluka, navodeći Harrisovu definiciju odlučivanja iz 1990-ih godina u kojoj je naglašena funkcija prikupljanja informacija u odlučivanju i prema kojoj je ta aktivnost ustvari dio procesa reduciranja nesigurnosti i sumnje o alternativama, kako bi se omogućio razuman odabir među njima.

U novije vrijeme pojedini autori prepoznaju koncept nesigurnosti kao važan u traženju informacija i odlučivanju, posebice nakon što je Kuhlthau istakla njegovu vrijednost u nekoliko radova⁴⁷⁶. Mishra i suradnici upozoravaju da je odnos između korištenja informacija i nesigurnosti nedovoljno istraženo područje⁴⁷⁷, ali ne ulaze dublje u analizu toga odnosa. Oni primjećuju da se u istraživanjima nesigurnost najčešće povezuje sa sljedećim aspektima informacijskog ponašanja: kompleksnošću zadatka (ili rješavanjem kompleksnih problema), izborom vrste informacijskog izvora, preopterećenjem informacijama, nepoznavanjem izvora informacija i nedostatkom kompetencija u korištenju informacijskih izvora.

Case ne uključuje nesigurnost kada navodi da su ciljevi potrage za informacijama sljedeći: traženje odgovora u svrhu odlučivanja i rješavanja problema, konstrukcije znanja, pridavanje smisla situaciji, zabave i razonode⁴⁷⁸. Za razliku od njega, Choo uključuje reduciranje nesigurnosti i smanjivanje sumnje⁴⁷⁹ među ciljeve traženja informacija. Istina, Case upozorava da se u traženju informacija umjesto smanjenja nesigurnosti može dogoditi preopterećenje informacijama⁴⁸⁰ zbog ograničene racionalnosti i ograničene sposobnosti procesuiranja informacija⁴⁸¹, te posljedično, izbjegavanje informacija i informacijska anksioznost⁴⁸². Ipak, pojam nesigurnosti koristi se u različitim značenjima i u raznim kontekstima istraživanja informacijskog ponašanja, što pokazuje da se povećava potreba za pristupima koji ga uključuju.

Nesigurnost kao višeznačan koncept nesumnjivo zaslužuje više pozornosti istraživača informacijskog ponašanja nego što je to bilo do sada, budući da sama ideja o nesigurnosti u istraživanjima informacijskog ponašanja leži u pozadini svih aspekata traženja i pretraživanja informacija, od Belkinove ideje o nepravilnom stanju znanja⁴⁸³ tražitelja informacija do Kuhlthauinog povezivanja nesigurnosti s različitim fazama *ISP* procesa i Wilsonovog

⁴⁷⁵ Usp. Wilson, T. et al. (2002). Information Seeking and Mediated Searching. Part 2. Uncertainty and Its Correlates. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 53(9), 704–715, str. 704.

⁴⁷⁶ Vidi još: Kuhlthau, C.C. (1993). A principle of uncertainty for information seeking. *Journal of Documentation* 49(4), 339-355; Kuhlthau, C.C. (1996). The Influence of Uncertainty on the Information Seeking Behavior of a Securities Analyst. *School of Communication, Information, and Library Studies*.

⁴⁷⁷ Usp. Mishra, J.L.; Allen, D.K.; Pearman, A.D. (2015), nav. djelo.

⁴⁷⁸ Usp. Case, D.O. (2007), nav. djelo, str. 115; Case, D.O. (2010), nav. djelo.

⁴⁷⁹ Usp. Choo, Chun Wei. (2016). *The Inquiring Organization: How Organizations Acquire Knowledge and Seek Information*. New York, NY: Oxford University Press, str. 121.

⁴⁸⁰ Eng.: *information overload*.

⁴⁸¹ Usp. Case, D.O. (2007), nav. djelo, str. 86-87.

⁴⁸² Ibid., str. 103-108.

⁴⁸³ Eng.: *anomalous state of knowledge – ASK*.

teorijskog modela. To sugerira i Anderson koja je pružila zanimljiv doprinos razumijevanju složenosti iskustva nesigurnosti. Anderson polazi od ideje o nesigurnosti kao temeljnom iskustvu ljudskoga postojanja, odnosno promatra informacijsko ponašanje iz šire perspektive istraživanja ljudskoga ponašanja⁴⁸⁴. Ona je analizirala potencijalnu međusobnu povezanost pozitivnih i negativnih aspekata nesigurnosti u otkrivanju, evaluaciji, korištenju i generiranju informacija, te istakla ulogu pozitivnih učinaka nesigurnosti u prosudbi značenja i značaja ideja i tekstova s kojima se susreću znanstvenici u svojim istraživačkim aktivnostima. Anderson sugerira da se suočavanje s nesigurnošću koja dolazi iz dvosmislenosti i sumnje ne mora nužno shvaćati kao negativno iskustvo ako se nedostatak sigurnosti promatra kao poticaj na akciju, te zaključuje da je nesigurnost neophodan i nezaobilazan uvjet za napredak svakog istraživača⁴⁸⁵, razumijevajući je kao motivirajući čimbenik u istraživanju.

U drugim znanstvenim disciplinama, kao što su primjerice teorija komunikacije i socijalna psihologija, na nesigurnost se ne gleda samo kao na obilježje ljudskoga stanja, nego se ona smatra jednim od ključnih obilježja konteksta⁴⁸⁶. Nesigurnost kao obilježje konteksta ljudskog informacijskog ponašanja nije dublje istražena⁴⁸⁷ u informacijskoj znanosti, premda taj koncept postupno privlači sve veću pozornost istraživača informacijskog ponašanja⁴⁸⁸.

1.2.3.2. Nesigurnost kao dimenzija odluke o karijeri

U obimnoj literaturi koja se odnosi na razvoj i izbor karijere, te usmjeravanje i savjetovanje o karijeri sasvim je izostavljen aspekt nesigurnosti koja se odnosi na budući (očekivani, željeni) kontekst, ali i drugi izvori nesigurnosti pri odlučivanju o karijeri veoma se rijetko uzimaju u obzir. Uz nedostatak informacija i ograničenu racionalnost u potrazi za informacijama, nesigurnost može dolaziti i iz obilježja same odluke o karijeri. Pojedini autori samo su se dotaknuli nesigurnosti kao dimenzije odluke o karijeri, labavo je povezujući s kompleksnošću odluke i budućnošću na koju se odnosi. Gati i suradnici u svojoj konceptualizaciji taksonomije poteškoća u donošenju odluka o karijeri eksplicitno su naznačili nesigurnost kao onu koja „igra glavnu ulogu s obzirom i na karakteristike individue (npr. sadašnje i buduće preferencije) i na prirodu budućih karijernih alternativa“⁴⁸⁹. Prema Gatiju i suradnicima, nesigurnost je jedna od jedinstvenih značajki odluka o karijeri, premda nisu preciznije definirali tu značajku. Umjesto toga, Gati i suradnici u kasnijem radu neopravdano izostavljaju koncept nesigurnosti, navodeći

⁴⁸⁴ Usp. Anderson, T.D. (2006). Uncertainty in action: observing information seeking within the creative processes of scholarly research. *Information Research* 12(1) paper 283. <http://InformationR.net/ir/12-1/paper283.html> (26.05.2018.)

⁴⁸⁵ Ibid.

⁴⁸⁶ Vidi npr. Afifi, T. D. and W.A. Afifi (Eds) (2009). *Uncertainty, Information Management, and Disclosure Decisions: Theories and Applications*. Routledge: Taylor & Francis Group; Bammer, G. and Smithson, M. (Eds) (2009). *Uncertainty and Risk: Multidisciplinary Perspectives*; Smithson, M. (1989). *Ignorance and Uncertainty: Emerging paradigms*. Springer-Verlag New York Inc.

⁴⁸⁷ Usp. Mishra, J.L.; Allen, D.K.; Pearman, A.D. (2015), nav. djelo, str. 9. .

⁴⁸⁸ Vidi, npr. Savolainen, R. (2015). Approaching the affective factors of information seeking: the viewpoint of the information search process model. Proceedings of ISIC: the information behaviour conference, Leeds, 2-5 September, 2014: Part 2. *Information Research* vol. 20 (1), March, 2015. <http://www.informationr.net/ir/20-1/isic2/isic28.html#.XZxKrNIzblU> (30.07.2018.)

⁴⁸⁹ Gati, I.; Krausz, M.; Osipow, S. H. (1996). A Taxonomy of Difficulties in Career Decision Making. *Journal of Counseling Psychology* 43(4), 510-526, str. 511.

ulogu „značajnih drugih“ u individualnom procesu odlučivanja o karijeri⁴⁹⁰ kao jedinstveno njegovo obilježje.

Zanimljiv doprinos u razumijevanju uloge nesigurnosti u samom procesu odlučivanja ponudio je ranije Gellat uvođenjem koncepta *pozitivne nesigurnosti* u polje psihološkog savjetovanja, koji je ostao prilično nezapažen. Uviđajući da su stare strategije savjetovanja koje su se temeljile na racionalnom, linearnom i objektivnom odlučivanju neprikladne za primjenu u promjenjivom i složenom novom svijetu, Gellat sugerira novu strategiju odlučivanja nazvanu pozitivna nesigurnost⁴⁹¹, koja podrazumijeva prihvaćanje nesigurnosti i fleksibilnost u odlučivanju⁴⁹². Nova Gellatova strategija trebala je pomoći ljudima da se nose s promjenom i dvosmislenošću, prihvaćaju nesigurnost i nedosljednost, te da koriste ne-racionalnu i intuitivnu stranu razmišljanja i izbora, jer je „donošenje odluka nesekvencijalan, neznanstveni ljudski proces“⁴⁹³. Gellat je tada ponudio svoju definiciju odlučivanja koja je uključivala informacije, proces i izbor u trodijelnom postupku: (a) informacije, (b) postupak slaganja i preuređivanja, i (c) izbor akcije, dajući tako značajno mjesto postupanju s informacijama. Gellatov koncept pozitivne nesigurnosti i njegova strategija odlučivanja, iako dolazi iz pred-digitalnog doba, može pridonijeti usmjeravanju suvremenih mladih ljudi u potrazi za informacijama pri odlučivanju o karijeri.

1.2.4. Zaključno razmatranje

Konceptualizacija temeljnih pojmova koji se odnose na ljudsko informacijsko ponašanje razvija se u posljednjih više od dva desetljeća i mijenja tijekom vremena, ali još uvijek nema konsenzusa o važnim terminološkim pitanjima iza kojih se ponekad kriju dublje teorijske i paradigmatičke dileme. Dapače, taj se fenomen definira vrlo široko, u rasponu od toga da se njime obuhvaća mnoštvo načina interakcije između ljudskih bića i informacija i da on predstavlja ukupnost ljudskog ponašanja u odnosu na izvore i kanale informacija, do toga da se na informacijsko ponašanje gleda kao na ono koje obuhvaća sve oblike ljudskog ponašanja koji uključuju individualne percepcije, traženja, razumijevanja i korištenja informacija u različitim životnim kontekstima, te totalitet drugih nenamjernih i slučajnih ponašanja, kao i aktivno izbjegavanje informacija. Ključni koncepti koji se odnose na fenomen informacijskog ponašanja kao što su informacijske potrebe, traženje i korištenje informacija, i dijeljenje informacija, i dalje su nedorečeni i imaju više značenja. Nema sumnje da su Bates, Wilson, Dervin, Kuhlthau, Savolainen, Case i Given, te drugi, pružili relevantan doprinos postavljanju čvrstih teorijskih temelja, ali ostalo je još mnogo lekcija za naučiti o ljudskom informacijskom ponašanju.

Priroda istraživanja informacijskoga ponašanja značajno se promijenila tijekom nekoliko desetljeća, od fokusiranja na institucionalne izvore prema većem usredotočivanju na to kako se pojedinci odnose prema informacijama i na koji način uz pomoć informacija konstruiraju značenja i pridaju smisao svojoj okolini. Ranija su istraživanja informacijskog ponašanja bila

⁴⁹⁰ Usp. Gati, I. ; Asher, I., nav. djelo, str. 13.

⁴⁹¹ Eng.: *positive uncertainty*.

⁴⁹² Usp. Gelatt, H. B. (1989). Positive Uncertainty: A New Decision-Making Framework for Counseling. *Journal of Counseling Psychology* 36(2), 252-256, str. 252.

⁴⁹³ Ibid., str. 253.

usredotočena na uporabu knjižnica i papirnatih ili elektroničkih dokumenata, odnosno, orijentirana na istraživanje uporabe i korisnosti informacijskih sustava. U novije vrijeme, pojedini autori upozoravaju da potraga za informacijama postaje holistička s više dostupnih izvora i da individualni konteksti te potrage mogu biti veoma kompleksni. Ipak, konceptualizacija konteksta i situacije nije dovoljno precizna i dosljedna, što se može smatrati jednom od glavnih prepreka potpunijem razumijevanju informacijskog ponašanja. Uz to, istraživanja su usredotočena više na individualna informacijska ponašanja, ignorirajući ili podcjenjujući ulogu sociokulturnih i drugih okolinskih čimbenika, premda nastoje biti holistička i kontekstualna. Dodatno, odnos između informacijskog ponašanja i komunikacije, odnosno, komunikacijska uloga informacija nije dobila odgovarajuću pozornost, iako su novija istraživanja pokazala jaku sklonost ka interpersonalnim nad tiskanima izvorima informacija. Raspršenost istraživanja, nedostatak integrirane teorije, te konceptualna nejasnoća i labavo definiranje, dječje su bolesti s kojima se suočavaju sve mlade znanstvene discipline, u čemu ni informacijska znanost nije izuzetak.

Unatoč značajnom rastu literature u nekoliko znanstvenih područja, konceptualizacija fenomena odlučivanja nije jednoznačna, pa je i rasvjetljavanje prirode odnosa između procesa odlučivanja i informacijskog ponašanja prilično izazovan zadatak. Postupanje s informacijama i donošenje odluka kao procesi i ponašanja međusobno su isprepleteni i imaju zajedničkih dodirnih točaka, ali je ipak riječ o različitim fenomenima. Donošenje odluka jedan je od temeljnih koncepata povezanih s informacijskim ponašanjem, koji u istraživanjima nije dobio odgovarajuću pozornost. S druge strane, u proučavanju ljudskog odlučivanja, procesi i ponašanja povezani s informacijama nisu prepoznati kao ključni, iako teorije odlučivanja prepoznaju nemogućnost posjedovanja potpunih i savršenih informacija u svakom trenutku odlučivanja, odnosno priznaju ulogu informacija pri odlučivanju. Ono što ih na bitan način povezuje je koncept nesigurnosti koji se odnosi na razne situacije, kontekste i čimbenike. Međutim, izvori nesigurnosti u odlučivanju i postupanju s informacijama daleko su od jasnog definiranja.

Nadalje, literatura o karijeri sasvim zanemaruje izvore nesigurnosti pri odlučivanju o karijeri, uz samo nekoliko iznimki koji su istaknuli nesigurnost kao jedinstvenu značajku odluke o karijeri. Potpunije definiranje izvora nesigurnosti i njihov utjecaj na odlučivanje o karijeri ostaje i dalje izazovna istraživačka tema. U sagledavanje koncepta nesigurnosti u odlučivanju o karijeri, uz individualne kognitivno-afektivne elemente odlučivanja i jedinstvena obilježja same odluke, valja uključiti prostorno-vremensku situaciju donošenja odluke o karijeri i ekološke sustave, odnosno, kontekst donositelja odluke o karijeri. Nesigurnost može oblikovati odluke o karijeri na nekoliko razina procesa odlučivanja i potrage za informacijama, te je važna za razumijevanje čimbenika koji oblikuju informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri adolescenata.

1.3. Izbor zanimanja i razvoj karijere adolescenata

Adolescentsko razdoblje života općenito se smatra posebno izazovnim za razvoj karijere, jer se tada moraju razviti ciljevi karijere, donijeti prvi izbori o obrazovnim putanjama i kanalizirati

buduće karijerne opcije, uz mnoge osobne, društvene i ekonomske konzekvence⁴⁹⁴. Odlučivanje o karijeri u adolescenciji razmatrano je unutar širokog raspona tema kao što su izbor zanimanja, razvoj karijere, usmjeravanje i savjetovanje u karijeri, te drugih, pri čemu se najčešće sugerira da je riječ o određenom procesu koji se razvija kroz vrijeme. Ipak, u literaturi ne postoji konsenzus o prirodi toga fenomena, odnosno o tome koje sve dimenzije obuhvaća fenomen adolescentskog odlučivanja o karijeri. To najčešće ovisi o tome da li se na njega gleda kao na više-manje jednokratni događaj u životu ili na cjeloživotni proces, odnosno ovisi o razumijevanju pojmova zanimanja i karijere.

Na konceptualne nejasnoće upozorio je Crites već 1970-ih godina, razmatrajući koncept karijerne zrelosti i sugerirajući revidiranje termina *vocational maturity* u *career maturity* kao preciznije određenje, jer „bolje izražava razvojnu prirodu donošenja odluka o karijeri“⁴⁹⁵. Crites navodi da je Ginzberg 1950-ih godina tvrdio da ne postoji stvarna teorija izbora karijere i sugerirao da je to razvojni proces koji se proteže od kasnog djetinjstva do rane odrasle dobi, kada individua ulazi u svijet rada. Međutim, temeljne razlike u razumijevanju fenomena izbora zanimanja i razvoja karijere još su prisutne, premda se tijekom vremena postupno smanjuju zbog većeg prepoznavanja razvojne i kontekstualne prirode karijere.

Jednu od najširih definicija ponudili su Mortimer i suradnici, prema kojoj se profesionalni razvoj u adolescenciji odnosi na široku lepezu stavova i vrijednosti, te druge psihološke orijentacije i ponašanja koja se poduzimaju u odlučivanju o karijeri i u napredovanju adolescenata u ostvarivanju osobnih profesionalnih ciljeva⁴⁹⁶. Ipak, i tu je definiciju moguće dalje proširiti. U novije vrijeme sve je naglašenije stanovište da je uz osobne karakteristike individue, društveni, kulturni, institucionalni i ekonomski kontekst onaj koji regulira individualni razvoj, određujući obrazovne i profesionalne mogućnosti i puteve među kojima individua može birati⁴⁹⁷. S druge strane, pojedini autori izbor karijere smatraju izoliranim zadatkom, odnosno, aktom odlučivanja koji se može rješavati reduciranjem količine informacija i smanjivanjem broja karijernih opcija, kao što sugeriraju Gati i Asher, tvrdeći da je informacije potrebno procesuirati tako da se proces odlučivanja razdvoji na zasebne faze. Oni primjećuju da termin odlučivanje o karijeri⁴⁹⁸ postaje dominantan posljednjih godina, ali zaključuju da većina istraživanja i akademskih rasprava „nije fokusirana na to kako se odluke o karijeri stvarno donose“⁴⁹⁹. Očigledan je široki raspon u definiranju temeljnih pojmova povezanih s izborom i razvojem karijere, te odlučivanjem o karijeri.

⁴⁹⁴ Usp. Neuenschwander, M. P.; Kracke, B. (2011). Career Development. In: *Encyclopedia of Adolescence*. / Ed. by Roger J.R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC, 97-105, str. 97.

⁴⁹⁵ Usp. Crites, J.O. (1973). Career Maturity. *NCME Measurement in Education* 4(2), 1-8.

⁴⁹⁶ Usp. Mortimer, J.T. et al (1992). Influences on Adolescents' Vocational Development. National Center for Research in Vocational Education. University of California at Berkeley.
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED352555.pdf> (13.09.2016)

⁴⁹⁷ Usp. Neuenschwander, M. P.; Kracke, B. nav. djelo, str. 97

⁴⁹⁸ Eng.: *career decision making*.

⁴⁹⁹ Usp. Gati, I.; Asher, I. (2001), nav. djelo, str. 7.

1.3.1. Definiranje i konceptualizacija karijere

Karijera je predmet zanimanja nekoliko disciplina i brojnih teorija o izboru poziva⁵⁰⁰, profesionalnom razvoju⁵⁰¹, razvoju karijere⁵⁰² i izboru karijere⁵⁰³ koje nastoje objasniti načine kako se razvijaju interesi za budući poziv i to kako pojedinci odabiru karijere, te pružaju temelj za istraživanja i profesionalne prakse usmjeravanja i savjetovanja u karijeri. Ipak, koncept karijere nije jednoznačno definiran, jer se značenje pojma karijere različito razumijeva u raznim teorijskim, praktičnim i kulturnim kontekstima. Ovaj nedostatak otežava razvoj zajedničkog temelja za razmišljanje o ovoj temi.

Od početka 20. stoljeća termini karijera, profesija, posao, poziv i zanimanje u engleskom jeziku⁵⁰⁴ često su korišteni kao istoznačnice, premda između njih postoje suptilne razlike. Neuenschwander i Kracke nude precizniju distinkciju prema kojoj se pojam zanimanje⁵⁰⁵ odnosi na zaposlenje, odnosno plaćeni rad; profesija⁵⁰⁶ se odnosi na skup profesionalnih aktivnosti utemeljenih na formalnim kvalifikacijama koje se provode u reguliranom institucionalnom okruženju, a izbor poziva odnosi se na proces donošenja odluke o profesionalnoj karijeri⁵⁰⁷. Općenito, profesionalno ponašanje⁵⁰⁸ ranije je bilo jedno od najslabije shvaćenih oblika ljudskog ponašanja, sve do sredine prošlog stoljeća kada su se počele pojavljivati razvojne teorije koje povezuju izbor zanimanja sa širim aspektima ljudskog ponašanja⁵⁰⁹. Od tada, dobiveni su značajni uvidi u određene determinante profesionalnog ponašanja i stekli su se uvjeti za brži razvoj polja⁵¹⁰. Postignut je napredak u razvoju teorije, empirijskim istraživanjima i primjeni novih spoznaja u strategije intervencija za razvoj karijera.

Tradicionalne definicije ograničavale su pojam karijere na profesionalni rad koji uključuje napredovanje, a novije teorije koje se temelje na Superovom razvojnom pristupu, pojam karijere shvaćaju više kao niz zanimanja, poslova i pozicija u životu pojedinca⁵¹¹. Dodatno, koncept je proširen da uključi aktivnosti i razdoblja prije početka profesionalne karijere i nakon

⁵⁰⁰ Eng.: *vocational choice*.

⁵⁰¹ Eng.: *vocational development*.

⁵⁰² Eng.: *career development*.

⁵⁰³ Eng.: *career choice*.

⁵⁰⁴ Premda se ovaj rad ne bavi prijevodom niti jezičnim problemima, na ovome se mjestu ne može izbjeći zapažanje da u literaturi na hrvatskome jeziku ne postoji slaganje o temeljnoj stručnoj terminologiji koja se odnosi na pitanja karijere. Termin karijera uglavnom se izbjegava kao tuđica, premda u hrvatskom jeziku nema odgovarajuće zamjene za taj pojam. Najčešće se koristi pridjev *profesionalno* u smislu onoga što se odnosi na karijeru, zanimanje, poziv i profesiju, ali višeznačnost toga pridjeva može prouzročiti nedovoljno jasno razumijevanje konteksta o kojem je riječ (vidi, npr. Potočnik, D. (2014). Profesionalne aspiracije i svijet rada u očima hrvatskih studenata. *Sociološki portret hrvatskih studenata. Znanost i društvo* 36. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 133-172.). Međutim, ovaj problem se odnosi i na druge jezike, kao što su njemački i francuski, a čak i kada se koriste istim standardnim terminima, ideje i interpretacija istraživača iz različitih društvenih, nacionalnih i etničkih kultura međusobno se razlikuju ne samo lingvistički nego i kulturalno (o tome vidi: Van Esbroeck, R. and Athanasou J.A. (2008). Introduction: An International Handbook of Career Guidance. In: *International Handbook of Career Guidance* / Ed. by., str. 3.).

⁵⁰⁵ Eng.: *occupation*.

⁵⁰⁶ Eng.: *profession*.

⁵⁰⁷ Usp. Neuenschwander, M. P.; Kracke, B., nav. djelo, str. 97.

⁵⁰⁸ Eng.: *vocational behavior*

⁵⁰⁹ Usp. Whiteley, J. M.; Resnikoff, A. (1972). Preface. *Perspectives on Vocational Development*. Ed. by John M. Whiteley and Arthur Resnikoff. American Personnel and Guidance Association, Washington, D.C., str. ix.

⁵¹⁰ Ibid.

⁵¹¹ Usp. Super, D. E. (1961). Some Unresolved Issues in Vocational Development Research. *The Personnel and Guidance Journal* 40(1), 11- 15, str.11.

nje, te druge životne uloge i kontekste. Razvijen je niz teorija, uglavnom u SAD-u, koje uključuju vrijednosni sustav, koji je opet većinom utemeljen na tradicionalno američkim kulturnim, društvenim i profesionalnim vrijednostima i obilježjima.

Međutim, ideje o karijeri neprestano se mijenjaju usljed smanjene stabilnosti i povećane nesigurnosti u suvremenom radnom okruženju, pa se u skladu s time mijenjaju i teorijski pristupi. Sullivan i Baruch u sveobuhvatnom pregledu teorija i istraživanja o karijeri tvrde da se u prošlosti karijera odnosila uglavnom na relaciju između poslodavca i zaposlenika, a da se u posljednje vrijeme karijera više odnosi na „individualna, s radom povezana i druga relevantna iskustva, kako unutar tako i izvan organizacija, koja čine jedinstveni uzorak u životnom vijeku pojedinca“⁵¹² na koji utječu mnogi kontekstualni čimbenici, kao što su nacionalna kultura, gospodarstvo i političko okruženje, te osobni čimbenici, kao što su odnosi s drugima. U postmodernom društvu, pojam karijere dobiva novo značenje pod utjecajem globalizacijskih procesa, kao što su migracije ljudi i organizacija. Van Esbroeck sugerira da je društvo transformirano ekonomskom globalizacijom koja je stvorila svjetsko tržište rada i dovela u kontakt različite kulture, što ima poseban utjecaj na karijere⁵¹³. On smatra da su najveće razlike u vrijednostima između individualističkih i kolektivističkih kultura koje dolaze do izražaja već prilikom traženja posla⁵¹⁴.

Početak razvoja teorija karijere obično se vezuje uz prvu polovinu prošlog stoljeća i Parsonsovu koncepciju izbora zanimanja koja sugerira podešavanje svojstava i zahtjeva određenih zanimanja s osobinama individue⁵¹⁵. Od tada, ne samo da su se razvile brojne teorije karijere, nego postoje i različiti pristupi u klasifikaciji tih teorija. Leung navodi „pet velikih teorija o karijeri“ koje su vodile istraživanja i savjetovanje u karijeri u posljednjih nekoliko desetljeća u SAD-u i na međunarodnoj razini⁵¹⁶. To su: (a) teorija prilagodbe radu⁵¹⁷, (b) Hollandova teorija profesionalnih osobnosti u radnom okolišu, (c) Superova *self*-koncept teorija o razvoju karijere, (d) Gottfredsonina teorija uklanjanja i kompromisa⁵¹⁸, i (e) Bandurina sociokognitivna teorija karijere. Drugi mogući način klasificiranja je podjela na teorije izbora zanimanja i teorije razvoja karijere. Neuenschwander i Kracke ovoj podjeli pridodaju i teorije koje zauzimaju kontekstualni pristup, prema kojemu je razvoj karijere tijekom života snažno određen strukturalnim značajkama društvenog konteksta⁵¹⁹. U svrhu osvjetljavanja fenomena iz različitih perspektiva, ovdje su sažeto prikazane glavne ideje ovih teorija radi potpunijeg sagledavanja složenosti izbora karijere.

⁵¹² Usp. Sullivan, S. and Baruch, Y. (2009). Advances in Career Theory and Research: A Critical Review and Agenda for Future Exploration. *Journal of Management* 35(6), pp. 1542-1571, str. 1543.

⁵¹³ Usp. Van Esbroeck, R. (2008). Career Guidance in a Global World. In: *International Handbook of Career Guidance*. J.A. Athanasou, R. Van Esbroeck (eds.) © Springer Science + Business Media B.V., str. 29.

⁵¹⁴ Ibid., str. 31.

⁵¹⁵ Eng.: *trait-and-factor matching approach*.

⁵¹⁶ Leung

⁵¹⁷ Eng.: *The Theory of Work Adjustment – TWA*.

⁵¹⁸ Eng.: *The Theory of Circumscription and Compromise*.

⁵¹⁹ Usp. Neuenschwander, M. P.; Kracke, B., nav. djelo, str. 99.

1.3.1.1. Teorije izbora zanimanja

Prije više od stotinu godina kada je objavio svoju čuvenu knjigu „Izbor zanimanja“⁵²⁰, Parsons je zagovarao ideju da ljudi trebaju (a) razumjeti sebe, (b) razumjeti zahtjeve i druge uvjete različitih „linija rada“, i (c) koristiti „istinsko obrazloženje“ da nađu podudaranje između to dvoje⁵²¹. Iz Parsonsove temeljne ideje o podudaranju osobnih i obilježja pojedinih zanimanja kao preduvjeta za uspješnu profesionalnu karijeru i zadovoljstvo poslom, razvijene su razne varijacije pristupa podudaranja svojstava i čimbenika kao što su teorija prilagodbe radu koja se odnosi na podudaranje osobe i okoline⁵²² i Holandova teorija profesionalnih osobnosti u radnom okolišu. Holland je u svojoj teoriji sugerirao sljedećih šest idealnih tipova osobnosti: 1) realističan, 2) istraživački, 3) umjetnički, 4) društveni, 5) poduzetnički i 6) konvencionalni⁵²³, koji korespondiraju sa šest idealnih tipova profesionalnih aktivnosti. Svaki tip osobnosti karakteriziran je specifičnim kompetencijama, profesionalnim preferencijama i vrijednostima, životnim ciljevima i samopoimanjem. Korespondirajući tipovi profesionalnih aktivnosti uključuju sve glavne vrste radnih okruženja. Ovaj pristup dobio je veliku pozornost u profesionalnom savjetovanju koju i danas uživa, te potaknuo mnoga kasnija istraživanja.

U suvremenom kontekstu, u kojem su ove teorije modificirane u odnosu na tradicionalne pristupe, na izbor zanimanja obično se gleda kao na slijed parcijalnih izbora koji počinju u adolescenciji, a ne kao na jednokratnu odluku. Prema tim teorijama, izbor karijere je racionalan proces koji se odvija u koracima, a očekivanja i vrijednosti adolescenata viđeni su kao glavne referentne točke u izboru zanimanja⁵²⁴. Suvremene teorije očekivanja i vrijednosti priznaju uzajamno djelovanje adolescentskih stavova i kontekstualnih čimbenika u smislu da su očekivanja i vrijednosti internalizirani stavovi roditelja, prijatelja, nastavnika i drugih referentnih osoba. Smatra se da adolescenti pristupaju svom konačnom izboru korak po korak, isključujući alternative ili vagajući opcije na temelju percepcije vlastitih kompetencija, interesa i stavova, s jedne strane, te vlastite evaluacije profesija i zanimanja, s druge strane.

U teorije izbora mogu se svrstati i one koje izboru zanimanja pristupaju kao procesu donošenja odluke o karijeri i fenomen promatraju iz perspektive teorije odlučivanja. Gati sugerira da teorija odlučivanja još uvijek nije u potpunosti prihvaćena kao okvir za savjetovanje o karijeri unatoč svojoj očiglednoj važnosti⁵²⁵. Promatrano iz te perspektive, odlučivanje o karijeri može se dovesti u izravnu vezu s informacijskim ponašanjem, jer eksplicitno uzima u obzir prikupljanje i obradu potrebnih informacija.

Prema Gatiju i Asheru, proces odlučivanja o karijeri moguće je poboljšati i donositi bolje odluke o karijeri na način da se identificiraju i otklone različite poteškoće koje se javljaju u procesu odlučivanja. Drugi autori fokusiraju se na prirodu zadatka-odluke, kao što je Pfeiffer,

⁵²⁰ Eng.: *Choosing a Vocation*.

⁵²¹ Usp. Inkson, K. and Elkin, G. (2008). Landscape with Travellers: The Context of Careers in Developed Nations. In: J.A. Athanasou, R. Van Esbroeck (eds.). *International Handbook of Career Guidance*. © Springer Science + Business Media B.V., str. 72.

⁵²² Eng.: *person-environment fit (P-E fit) approach*.

⁵²³ Eng.: 1) *Realistic*, 2) *Investigative*, 3) *Artistic*, 4) *Social*, 5) *Enterprising*, and 6) *Conventional personality types* – *RIASEC*.

⁵²⁴ Usp. Neuenschwander, M. P.; Kracke, B., nav. djelo, str. 99. ?

⁵²⁵ Usp. Gati, I. (2013). *Advances in career decision making*.

https://www.researchgate.net/publication/285086237_Advances_in_career_decision_making (12.08.2018.)

koji sugerira da je odabir visokog obrazovanja sam po sebi složen zadatak izbora⁵²⁶ u kojem se odlučuje između brojnih alternativa koje se vrednuju na osnovu više atributa, pa ponašanje izbora⁵²⁷ ovisi o karakteristikama zadatka, donositelja odluke i socijalnog konteksta odlučivanja⁵²⁸. Međutim, okvir teorije odlučivanja nije široko usvojen u istraživanju izbora karijere i usmjeravanju u karijeri. Uzrok slaboj primjeni Gati i Tal pronalaze u tome što su dominantni normativni modeli odlučivanja viđeni kao pretjerano racionalni i previše apstraktni da bi bili primjenjivi na izbor karijere u stvarnom životu⁵²⁹.

Istraživački naponi usmjereni na identificiranje čimbenika koji utječu na izbor karijere, pridonijeli su prepoznavanju brojnih čimbenika za koje se smatra da mogu utjecati na izbore. Agarwala sugerira da je u istraživanjima najčešće korišten okvir koji dijeli čimbenike na tri grupe: a) intrinzični (interes za posao, osobno zadovoljstvo poslom), b) ekstrinzični (dostupnost radnih mjesta, dobro plaćen posao), i c) interpersonalni (utjecaj roditelja i značajnih drugih)⁵³⁰. Podjela čimbenika izbora karijere na intrinzične, ekstrinzične i interpersonalne može se shvatiti i kao podjela barijera koji oblikuju izbore i korespondirajuće informacijsko ponašanje. Međutim, nedostatak teorija izbora je u tome što one uglavnom ne uzimaju u obzir dinamičnu interakciju individue s kontekstom, nego propisuju načine kako izabrati odgovarajuće zanimanje.

1.3.1.2. Teorije razvoja karijere

Razvojne teorije pristupaju izboru poziva kao procesu koji se dugo priprema i oblikuje tijekom života. Jedan od najznačajnijih predstavnika toga pristupa je Super, koji je 1950-ih godina ponudio teoriju razvoja karijere koju je sa suradnicima razvijao tijekom nekoliko desetljeća. Super sugerira da je razvoj karijere u biti proces razvoja i implementacije samopoimanja osobe, pretpostavljajući da postoji organski mehanizam koji djeluje iza procesa razvoja i sazrijevanja, pa se stoga njegova teorija karijere ponekad naziva *self*-koncept teorijom⁵³¹. On je utemeljitelj „*life-span, life-space*“ pristupa prema kojemu je karijera cjeloživotni proces odabira među dostupnim mogućnostima. Super je definirao karijeru kao „kombinaciju i slijed uloga koje osoba igra tijekom životnog vijeka“⁵³² među kojima je devet primarnih životnih uloga: dijete, učenik (student), slobodnjak⁵³³, građanin, radnik, supružnik, domaćin, roditelj i umirovljenik. Te uloge povezane su s određenim očekivanjima koje zaokupe većinu ljudi neko vrijeme. Superova teorija i njegovi ključni koncepti privukli su mnogo pozornosti u SAD-u kao i u drugim zemljama, a u novije vrijeme znanstvenici pozivaju na

⁵²⁶ Eng.: *choice task*.

⁵²⁷ Eng.: *choice behavior*.

⁵²⁸ Usp. Pfeiffer, J. (2012), nav. djelo, str. 15.

⁵²⁹ Usp. Gati, I. and Tal, S. (2008). Decision-Making Models and Career Guidance. In: J.A. Athanasou, R. Van Esbroeck (eds.). *International Handbook of Career Guidance*. © Springer Science + Business Media B.V., str. 158.

⁵³⁰ Usp. Agarwala, T. (2008). Factors influencing career choice of management students in India. *Career Development International* 13(4), 362-376, str. 364.

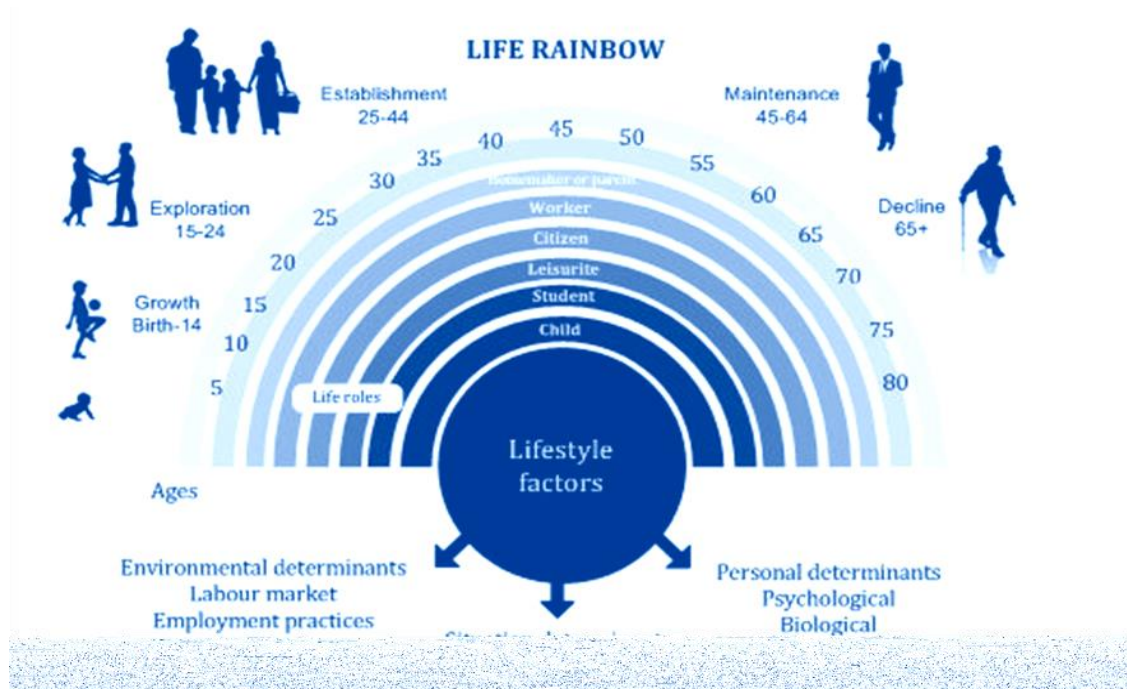
⁵³¹ Usp. Leung, S.A., nav. djelo, str. 120.

⁵³² Super, D. E. (1980)

⁵³³ Eng.: *leisureite*.

snažnije naglašavanje učinaka društvenog konteksta i uzajamnog utjecaja između osobe i njezine društvene ekologije, uključujući nečiju kulturu⁵³⁴.

Prema Superu, razvoj karijere je proces razvoja i implementacije *self*-koncepta koji je produkt kompleksne interakcije između brojnih čimbenika, uključujući tjelesni i mentalni razvoj, osobna iskustva, karakteristike okoliša i stimulaciju⁵³⁵. Konceptualizacija njegove teorije multidimenzionalnih karijera prikazana je kao „životna duga“ koja uključuje okolinske, situacijske i osobne determinante kao čimbenike načina života, odnosno, one koji određuju životni prostor (Slika 6).

Slika 6. Superova duga života⁵³⁶

Super sugerira da se razvoj karijere odvija kroz niz životnih stadija i životnih uloga, u sljedećim fazama: 1) rast, 2) istraživanje (eksploracija), 3) uspostavljanje, 4) održavanje (upravljanje), i 5) odvajanje. Uz svaku fazu vezane su određene profesionalne razvojne zadaće. Inicijalno odlučivanje o karijeri je, prema Superu i suradnicima, kulturni, razvojni zadatak koji se od adolescenata očekuje do kraja srednjoškolskog obrazovanja⁵³⁷. Osipow je ranije

⁵³⁴ Usp. Leung, S.A., ibid.

⁵³⁵ Usp. Super, D. E. (1990). A life-span, life-space approach to career development. In D. Brown & L. Brooks, *The Jossey-Bass management series and The Jossey-Bass social and behavioral science series. Career choice and development: Applying contemporary theories to practice*. San Francisco, CA, US: Jossey-Bass, 197-261.

⁵³⁶ Izvor: Super's Career Development Theory. <http://career.iresearchnet.com/career-development/supers-career-development-theory/> (16.08.2018.)

⁵³⁷ Usp. Super, D. E., Savickas, M.L., & Super, C. M. (1996). The life-span, life-space approach to careers. In D. Brown, L. Brooks, et al, (Eds.) *Career choice and development: Applying contemporary theories to practice*. San Francisco: Jossey-Bass, 121-178.

primijetio da razvojni teoretičari smatraju da razvoj karijere „ide naopako kada pojedinci ne uspiju držati korak s potrebama svoje kulture ili svojih vršnjaka“⁵³⁸.

Prema Superu, u fazi eksploracije koja se odnosi na dob od 15. do 24. godine, osoba se mora nositi sa sljedećim profesionalnim razvojnim zadaćama: a) kristalizacija (kognitivni proces koji uključuje razumijevanje vlastitih interesa, vještina i vrijednosti, te ostvarivanje ciljeva karijere u skladu s tim razumijevanjem), b) specifikacija (stvaranje provizornih i specifičnih odabira povezanih s karijerom) i c) implementacija (poduzimanje koraka za ostvarivanje odabira povezanih s karijerom kroz uključivanje u obuku za radna mjesta)⁵³⁹. To je razdoblje tijekom kojega adolescenti konceptualiziraju svoj profesionalni identitet i donose važne odluke o karijeri, a u kasnoj adolescenciji formira se relativno stabilan koncept koji označuje karijernu zrelost i služi kao vodič u izboru karijere. Koncept karijerne ili profesionalne zrelosti uveo je Super da objasni zrelost koja se postiže kroz uspješno kompletiranje odgovarajućih karijernih zadaća u svakoj životnoj fazi. Na temelju operacionalizacije Superovog i koncepata drugih autora tijekom vremena razvijen je niz standardiziranih instrumenata i tehnika kojima se mjeri karijerna zrelost i koji služe kao alati za usmjeravanje i savjetovanje u karijeri.

Mnogi istraživači adolescentskog odlučivanja o karijeri zauzimaju Superov razvojni pristup, odnosno ovaj konstrukt smatraju normativnim razvojnim zadatkom adolescencije⁵⁴⁰. Superov *life-span* pristup i ideja o razvojnim fazama i zadaćama povezanim s dobi nastala je pod utjecajem Havighurstove teorije, ali on je posvetio jednaku pozornost uvjerenju da je razvoj karijere individue moguće razumjeti samo kada se smjesti unutar *life-space* konteksta. Ta je ideja, kao i njegov koncept interakcije osobe i situacije⁵⁴¹, pogodovala kasnijem uvođenju pristupa razvoju karijere pod nazivom razvojni kontekstualizam⁵⁴², čiji je najutjecajniji predstavnik Vondracek. Iz Superove segmentarne teorije koja je fokusirana na razumijevanje središnjih aspekata tjeka života i životnog prostora unutar konteksta posla, obitelji i zajednice, Vondracek sa suradnicima nastoji razviti integriranu teoriju⁵⁴³ koja dijeli mnoge bitne značajke sa Superovim pristupom razvoju karijere.

Uz Superovu, među razvojne teorije svrstava se i Gottfredsonina teorija uklanjanja i kompromisa, koja je nastala 1980-ih godina i razvijala se tijekom vremena. Gottfredson pretpostavlja da je izbor karijere proces koji zahtijeva visoku razinu kognitivnih sposobnosti, pridodajući toj ideji u novije vrijeme i genetske karakteristike osobe kao one koje igraju presudnu ulogu u oblikovanju osnovnih karakteristika osobe kao što su interesi, vještine i vrijednosti, premda smatra da njihovo izražavanje moderira okolina kojoj su izložene⁵⁴⁴. Za razliku od uobičajene predodžbe da je izbor karijere proces selekcije, Gottfredson razvija teoriju prema kojoj je izbor i razvoj karijere proces eliminacije, odnosno, progresivnog uklanjanja određenih alternativa iz daljeg razmatranja, pri čemu se odvija proces kompromisa kao odgovora na vanjsku stvarnost i ograničenja kako bi se održao određeni stupanj

⁵³⁸ Osipow, S.H. (1968). *Theories of Career Development*. New York: ACC. str. 227

⁵³⁹ Ibid.

⁵⁴⁰ Vidi, npr. Albion, M.J., & Fogarty, G. J. (2002). Factors influencing career decision making in adolescents and adults. *Journal of Career Assessment* 10(1), 92-126.

⁵⁴¹ Eng.: "person-situation interaction".

⁵⁴² Eng.: *developmental-contextual approach*.

⁵⁴³ Usp. Vondracek, F. W. and Portfeli, E. J. (2008). Social Contexts for Career Guidance throughout the World: Developmental-Contextual Perspectives on Career Across the Lifespan. In: J.A. Athanassou, R. Van Esbroeck (eds.). *International Handbook of Career Guidance*. © Springer Science + Business Media B.V., str. 209-210.

⁵⁴⁴ Usp. Leung, S. A. nav. djelo, str.123.

korespondencije između individue i okoline. Od svoga nastanka, Gottfredsonina teorija dobila je ograničenu pozornost u empirijskoj literaturi, premda nudi jedinstvenu perspektivu međunarodnim stručnjacima za karijerno usmjeravanje⁵⁴⁵.

Još jedan vrijedan uvid u razvojnu perspektivu može pružiti sociokognitivna teorija razvoja karijere utemeljena u Bandurinoj teoriji samoučinkovitosti⁵⁴⁶, koja pretpostavlja uzajamno utjecajan odnos između ljudi i okoline⁵⁴⁷. Prema toj teoriji, ciljeve karijere moguće je regulirati u skladu s uvjerenjima o vlastitoj samoučinkovitosti, premda su oni determinirani društvenim i biološkim čimbenicima. Adolescentsko razdoblje života smatra se posebno značajnim, jer izbori koji se naprave tijekom formativnog perioda razvoja oblikuju tijek života određujući koji će aspekti nečijeg potencijala biti kultivirani, a koji ostati nerazvijeni⁵⁴⁸. Bandura i suradnici tvrde da je izbor karijere među najvažnijim izborima u ljudskom životu, budući da veći dio svoga svakodnevnog života ljudi provode u profesionalnim aktivnostima. Adolescenti koji intenzivno istražuju svoje profesionalne interese, kompetencije i osobine, te sustavno prikupljaju informacije o profesijama i zanimanjima, odabiru svoju profesiju s više samopouzdanja, povećavaju uvjerenja u svoju učinkovitost, karijernu odlučnost, i predanost izabranoj profesiji, te su motiviraniji u svome poslu⁵⁴⁹. Sociokognitivna teorija razvoja karijere potaknula je brojne istraživačke studije s međunarodnim uzorkom u posljednjem desetljeću⁵⁵⁰.

Nema sumnje da sve navedene teorije i istraživanja pridonose potpunijem razumijevanju izbora zanimanja i razvoja karijere iz raznih aspekata. Dapače, tri teorijske perspektive iz kojih se promatra fenomen, među kojima su teorije razvoja karijere, teorije usklađivanja osobe i karijere (*P-E fit*), te perspektiva teorije odlučivanja, mogu se smatrati komplementarnima s teorijskog i praktičnog stanovišta, kao što to sugeriraju Gati i Tal⁵⁵¹. Ipak, svi ti pristupi najvećim su dijelom usmjereni na kognitivne aspekte odlučivanja i individualne racionalne izbore, a manje na okolinske čimbenike koji mogu na značajan način oblikovati izbor karijere. To uviđaju Inkson i Elkin koji upozoravaju na to da sve klasične teorije karijere zanemaruju kontekst i fokusirane su uglavnom na unutarnju psihologiju individue⁵⁵². Ignoriranje utjecaja konteksta ili njegovo uzimanje zdravo za gotovo dovodi u pitanje mjerodavnost postojećih teorija i koncepata u objašnjavanju izbora karijere izvan relativno stabilnog društveno-političkog okruženja zemlje u kojoj su nastale, primjerice u tranzicijskim zemljama kao što su Brazil, Indija ili Kina, jer koliko god nastojale uključiti elemente izvanjskog konteksta, one ipak ostaju čvrsto ukorijenjene u svjetonazoru i individualističkim vrijednostima postmoderne Zapadne kulture.

⁵⁴⁵ Ibid., str. 124.

⁵⁴⁶ Eng.: *self-efficacy*.

⁵⁴⁷ Usp. Leung, S. A. nav. djelo, str. 125.

⁵⁴⁸ Usp. Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V., & Pastorelli, C. (2001). Self-efficacy beliefs as shapers of children's aspirations and career trajectories. *Child Development* 72, 187-206, str. 187.

⁵⁴⁹ Ibid.

⁵⁵⁰ Usp. Leung, S. A. nav. djelo, str. 126.

⁵⁵¹ Usp. Gati, I. and Tal, S., nav. djelo, str. 180.

⁵⁵² Usp. Inkson, K. and Elkin, G. (2008). Landscape with Travellers: The Context of Careers in Developed Nations. In: J.A. Athanasou, R. Van Esbroeck (eds.). *International Handbook of Career Guidance*. © Springer Science + Business Media B.V., str. 72.

1.3.2. Usmjeravanje i savjetovanje u karijeri

Usmjeravanje i savjetovanje u karijeri kao teorija i praksa nastale su i razvijaju se više od stotinu godina u Zapadnom svijetu, a posebice u SAD-u, prerastajući u zrelu disciplinu s potencijalom da se razviju u više „globalnu“ disciplinu⁵⁵³, jer su pitanja vezana uz karijeru sve istaknutija i u drugim kulturama i zemljama. Postaje jasno da su neke brige povezane s radom univerzalne, a druge su specifične za određene kulture. Stoga je opravdan zahtjev za „međunarodnom perspektivom“ i razvojem karijernog usmjeravanja kao teorijskog okvira s univerzalnom valjanošću i primjenom⁵⁵⁴.

Leung zagovara „indigenizaciju“ usmjeravanja u karijeri, odnosno ističe potrebu za autohtonim naporima na razvijanju teorije i prakse u svrhu unapređivanja discipline i proširenja njezine primjene u međunarodnim okvirima. On upozorava da istraživači iz drugih kultura moraju biti oprezni u prijenosu teorija karijere izvan SAD-a u druge kontekste bez kulturne prilagodbe i modifikacija, kao i to da kulturno specifični modeli moraju biti u stanju objasniti probleme razvoja karijere na lokalnoj razini⁵⁵⁵. Na tome tragu, istražujući u kojoj se mjeri zapadnjački koncepti karijere mogu koristiti za proučavanje karijere u drugim državama svijeta, Khapova i Korotov nalaze da u Rusiji svaki od devet ključnih atributa karijere obuhvaća različito značenje u usporedbi s njihovim izvornim zapadnjačkim značenjem i da se ta značenja neprestano mijenjaju odražavajući trenutnu društvenu, političku i ekonomsku sredinu⁵⁵⁶.

Termini usmjeravanje karijere⁵⁵⁷ i savjetovanje u karijeri⁵⁵⁸ ponekad se u literaturi koriste naizmjenično ili u kombinaciji, iako nemaju jednako značenje. Međutim, teško je precizno odrediti razlike među tim pojmovima, jer ni oni sami nisu jasno i nedvosmisleno definirani zbog konceptualnih, jezičnih i kulturnih razlika. Ipak, istraživači i praktičari iz sjevernoameričkog kulturnog kruga preferiraju izraz *savjetovanje*, dok se u ostalim razvijenim zemljama najčešće koristi definicija *usmjeravanja karijere* koju je usvojila Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) i Europska komisija, koja obuhvaća široki opseg usluga i aktivnosti:

„Karijerno usmjeravanje odnosi se na usluge i aktivnosti namijenjene pružanju pomoći pojedincima bilo koje dobi i u bilo kojem trenutku tijekom njihova života, da naprave izbore u obrazovanju, osposobljavanju i zanimanju i da upravljaju svojim karijerama. Takve se usluge mogu naći u školama, sveučilištima i fakultetima, ustanovama za osposobljavanje, u javnim službama za zapošljavanje, na radnom mjestu, u volonterskom ili javnom sektoru i u privatnom sektoru. Aktivnosti se mogu odvijati pojedinačno ili grupno, a mogu biti licem u lice ili na daljinu (uključujući linije za pomoć i usluge utemeljene na mreži). One uključuju pružanje informacija o karijeri (tiskane, na temelju IKT-a i u drugim oblicima), alate za procjenu i

⁵⁵³ Leung, S. Alvin (2008). The Big Five Career Theories: Chapter Sixth. *International Handbook of Career Guidance*, 115-132, str. 115.

⁵⁵⁴ Ibid., str. 116.

⁵⁵⁵ Usp. Leung, S.A. (2008), nav. djelo, str. 115.

⁵⁵⁶ Usp. Khapova, S. N. and Korotov, K. (2007). Dynamics of Western career attributes in the Russian context. *Career Development International* 12 (1), 68-85.

⁵⁵⁷ Eng.: *career guidance*.

⁵⁵⁸ Eng.: *career counseling*. Termin se više koristi u američkim izvorima u kojima karijerno usmjeravanje nije u širokoj uporabi. Usp. Athanasou, J. A. and Van Esbroeck, R. (2008). An International and Social Perspective on Career Guidance. In: *International Handbook of Career Guidance*. Ed. by James A. Athanasou and Raoul Van Esbroeck, Springer Science + Business Media B.V. 695-710, str. 708.

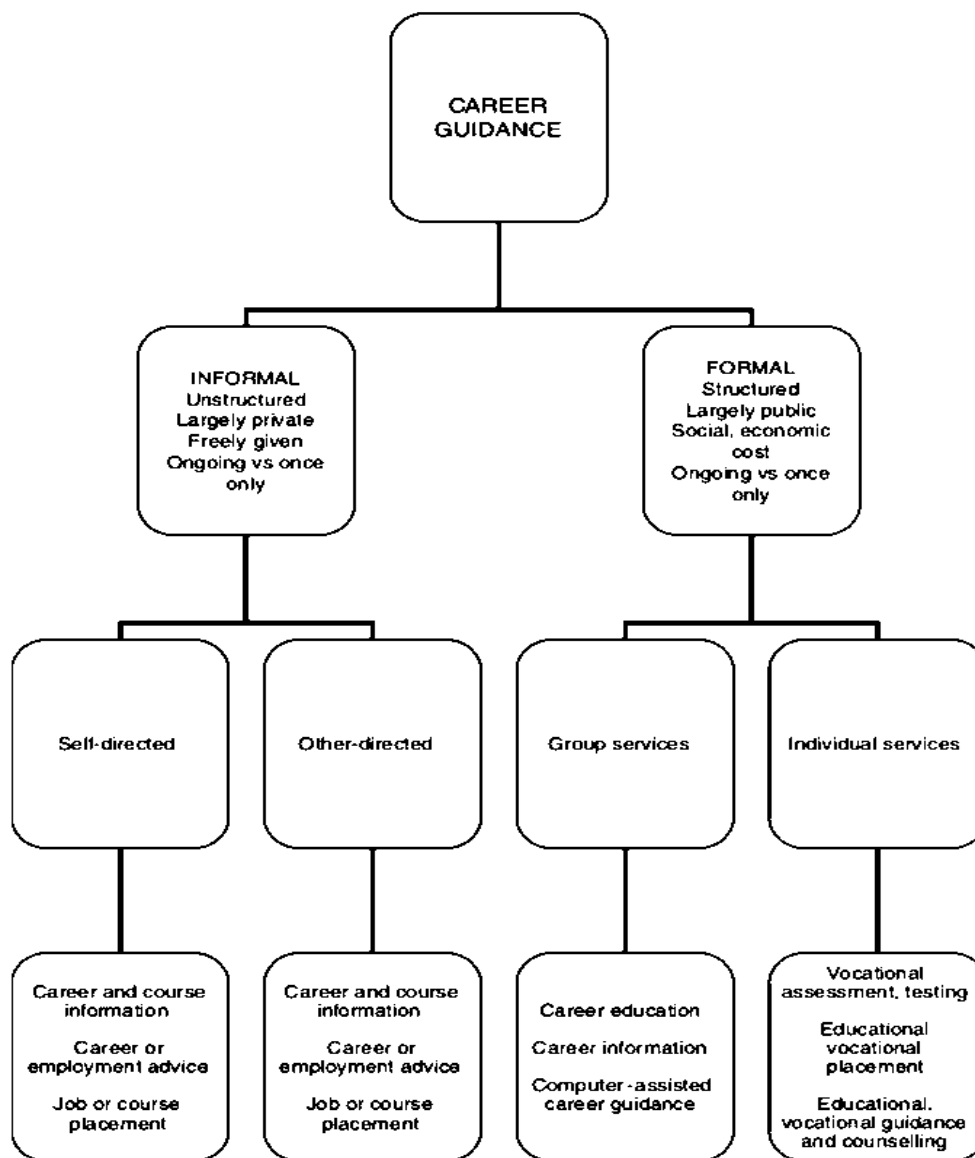
*samoprocjenu, savjetodavne razgovore, programe karijernog obrazovanja (da pomognu pojedincima da razviju samosvijest, svijest o mogućnostima i vještine upravljanja karijerom), probne programe (da isprobaju opcije prije nego što ih odaberu), programe za traženje posla i usluge prelaska“.*⁵⁵⁹

Premda široka i na prvi pogled sveobuhvatna, ta službena definicija ipak ne odražava složenost usmjeravanja u karijeri koja ga čini modernim poljem i međunarodnom praksom. Athanasou i Van Esbroeck opažaju da su se posljednjih godina pojavili mnogi neznanstveni i zdravorazumski pristupi usmjeravanju u karijeri pod krinkom psihoterapije i savjetovanja, te upozoravaju da se polje udaljilo od psihologije kao svoje matične discipline izgubivši veliki dio svoje intelektualne osnove i strogosti⁵⁶⁰. Smatraju da se to, između ostaloga, dogodilo pod utjecajem razvojne perspektive na karijeru. Međutim, suština usmjeravanja u karijeri od njezinih početaka do danas ostala je ista, uprkos proširivanju definicije karijere koja se odnosila na jedno zanimanje i radnu ulogu na osobni razvoj i druge životne uloge. Athanasou i Van Esbroeck konstatiraju da je došlo do eksplozije u pružanju usluga karijernog usmjeravanja širokog opsega u cijelom svijetu, ali sa Zapadnim i posebice sjevernoameričkim predznakom⁵⁶¹. Karijerno usmjeravanje sada obuhvaća različite aktivnosti koje su Athanasou i Van Esbroeck prikazali kao konceptualni okvir (*Slika 7*) u okviru kojega je koncept karijernih informacija, značajan za razumijevanje povezanosti toga koncepta s drugim konceptima u kontekstu karijernog usmjeravanja.

⁵⁵⁹ Prijevod autorice. Izvor: Organisation for Economic Co-operation and Development/The European Commission (2004). *Career Guidance: Handbook for Policy Makers*, str. 10.

⁵⁶⁰ Usp. Athanasou, J. A. and Van Esbroeck, R. nav. djelo, str. 697.

⁵⁶¹ Ibid., str. 698.

Slika 7. Proces usmjeravanja karijere⁵⁶²

Usmjeravanje karijere donedavno se smatralo čisto Zapadnim fenomenom, a tek se u novije vrijeme naglašava potreba za međunarodnom perspektivom⁵⁶³. Posljednjih godina usmjeravanje u karijeri počinje se promatrati iz međukulturne perspektive, što je otvorilo brojna pitanja o vrijednostima na kojima se temelji i svrsi formalnog pružanja usluge usmjeravanja. Karijerno usmjeravanje, prema Athanasou-u i Van Esbroecku, utemeljeno je na prirodi osobe, važnosti pojedinca i slobodi izbora, odnosno na tipično američkim vrijednostima. Nasuprot tome, u razvojnim i tranzicijskim gospodarstvima profesionalno usmjeravanje je politički instrument i služi kao potpora ekonomskoj učinkovitosti u smanjenju nezaposlenosti. Polazeći od toga da „karijerno usmjeravanje trpi kada se ljudi tretiraju kao objekti ili ekonomske jedinice“, Athanasou i Van Esbroeck snažno zagovaraju utemeljenje karijernog

⁵⁶² Izvor: Athanasou, J. A. and Van Esbroeck, R. nav. djelo, str.702.

⁵⁶³ Usp. Van Esbroeck, R. and Athanasou J.A. (2008). Introduction: An International Handbook of Career Guidance. In: *International Handbook of Career Guidance* / Ed. by , str. 2.

usmjeravanja na općoj filozofiji o vrijednosti ljudske egzistencije bez obzira na društveno, političko, ekonomsko, kulturno ili vjersko podrijetlo⁵⁶⁴.

U kontekstu globalizacijskih procesa postaje jasno da tradicionalno upravljanje karijerom nije više odgovarajuće, a neformalna potpora postaje nedovoljna i mnogi ljudi imaju potrebu za stručnom pomoći i potporom. Van Esbroeck sugerira da su adolescenti i mladi ljudi za razliku od starije generacije svjesni nadolazećih promjena i potrebe za prilagodbom kroz školu i druga obrazovna okruženja ili komunikacijske sustave, ali škole, pa čak i visoka učilišta, nisu dovoljno spremni dati im znanja i vještine potrebne za upravljanje karijerom u globaliziranom svijetu⁵⁶⁵. Nadalje, problem je što ni profesionalna potpora usmjeravanja u karijeri nije uvijek u potpunosti spremna za novu ulogu.

Potporna cjeloživotnom usmjeravanju karijere u globaliziranom svijetu počinje igrati novu ulogu u kojoj bi trebala pomoći ljudima ne samo da steknu vještine koje su potrebne da se nose s promjenama i razvojem, nego i da odrede koje je vještine i znanja potrebno razvijati za suočavanje s promjenama u svim fazama njihova života⁵⁶⁶. Međutim, postavlja se pitanje što točno uključuje takav postmoderni pogled na karijeru i što podrazumijeva karijerno usmjeravanje kao cjeloživotni proces potpore. Van Esbroeck sugerira holistički pristup usmjeravanju karijere orijentiran na osobu koji, uz formalnu potporu profesionalaca na principu „sve na jednom mjestu“⁵⁶⁷, uključuje formalni i neformalni sustav potpore kao što su obitelj, prijatelji i društvena zajednica. On nudi holistički model potpore koji obuhvaća tri područja među kojima su učenje, osobno usmjeravanje i savjetovanje, te usmjeravanje i savjetovanje u poslu i karijeri. Model uključuje tri razine specijalizacije u usmjeravanju, od učitelja u školama do specijalista za usmjeravanje i visokospecijaliziranih eksperata u određenim područjima savjetovanja⁵⁶⁸.

Povijest razvoja profesionalnog usmjeravanja kao profesije koja se bavi pomaganjem ljudima da izaberu posao Savickas je podijelio na sljedeće četiri metode pomaganja koje su se razvijale tijekom četiri ekonomske ere (poljoprivredne zajednice, industrijski gradovi, korporativna društva, globalna ekonomija): mentoriranje, vođenje, savjetovanje i konstrukcija, pri čemu dominantna metoda iz prethodne ere ne nestaje u potpunosti pa se danas koriste sve te metode⁵⁶⁹. Savickas pravi značajnu distinkciju između profesionalne edukacije (*vocational education*) i karijerne edukacije (*career education*) koje se provode u školama na način da se prva odnosi na učenje sadržaja neke struke, a druga je usredotočena na učenje procesa razvoja nečije karijere, primjerice kompetencija donošenja odluka⁵⁷⁰.

U posljednjoj, postmodernoj eri, koja će prema Savickasu trajati do 2050. godine, dolazi do revidiranja Parsonsove osoba-posao paradigme i pomjeranja na osoba-organizacija paradigmu, odnosno, usklađivanje vrijednosti potencijalnog zaposlenika sa organizacijskom kulturom, te

⁵⁶⁴ Ibid., str. 703.

⁵⁶⁵ Usp. Van Esbroeck, R. (2008). Career Guidance in a Global World. In: *International Handbook of Career Guidance*. Ed. by James A. Athanassou and Raoul Van Esbroeck, Springer Science + Business Media B.V., 23-44, str. 34.

⁵⁶⁶ Ibid., str. 35.

⁵⁶⁷ Eng.: *one-stop-shop model*.

⁵⁶⁸ Usp. Van Esbroeck, R., nav. djelo, str. 39.

⁵⁶⁹ Usp. Savickas, M.L. (2008). Helping People Choose Jobs: A History of the Guidance Profession. In: *International Handbook of Career Guidance*. Ed. by James A. Athanassou and Raoul Van Esbroeck, Springer Science + Business Media B.V., str. 97.

⁵⁷⁰ Ibid., str. 107.

konceptualnog pomaka s razvoja karijere na upravljanje karijerom⁵⁷¹. Informacijsko društvo razvija novi *self*-model za postmoderno doba, pa će umjesto razvoja u stabilnoj sredini radnici morati aktivno planirati i implementirati „samo-upravljajuća“⁵⁷² ponašanja u cjeloživotnoj potrazi za konstrukcijom svoje najbolje moguće budućnosti istodobno konstruirajući osobni narativ i karijeru kao osobnu životnu priču⁵⁷³.

Upravo dimenzija orijentacije na budućnost nedostaje tradicionalnom diskursu o karijeri premda je imanentna zapadnjačkom načinu razmišljanja. Savickas je na konstruktivističkom pristupu razvio narativni pristup karijeri prema kojemu je razvoj karijere ustvari dizajniranje života⁵⁷⁴, a usmjeravanje u karijeri treba dati potporu u tri područja: učenje, osobno usmjeravanje i savjetovanje, te usmjeravanje i savjetovanje u poslu i karijeri.

1.3.3. Hodkinsonova *careership* teorija

Vrijedan doprinos teoretiziranju o mjestu i svrsi teorije u polju usmjeravanja karijere ponudio je nedavno Hodkinson, koji konstatira da postoje brojne kompetitivne teorije odlučivanja o karijeri i razvoju karijere, te zaključuje da teorije treba razumijevati „kao načine koji nam pomažu misliti i razumjeti karijeru“, odnosno da one trebaju služiti kao alati za razmišljanje⁵⁷⁵. Ipak, sve prethodne teorije karijere Hodkinson svrstava u „narodnu teoriju o karijeri“⁵⁷⁶, sugerirajući da se one uglavnom temelje na nekoliko zajedničkih pogrešnih pretpostavki o odlukama i odlučivanju o karijeri. Hodkinson među pogrešne pretpostavke o odlučivanju o karijeri svrstava sljedeće: pretpostavka kojom se podrazumijeva podudaranje osobe i karijere, te pretpostavke koje se odnose na to da odluke trebaju biti racionalne i kognitivne, da proces odlučivanja kulminira događajem (odlukom), da odluku donosi osoba koja slijedi karijeru, da dobre odluke smanjuju nezaposlenost, da se odluke donose na početku linearne karijere, i da je napredak karijere jednostavan ako se donese dobra odluka⁵⁷⁷. On tvrdi da stvarno donošenje odluka o karijeri nije racionalno na način pretpostavljen u shemama i da način kako se te odluke donose često nije linearan nego je snažno pod utjecajem akcija, događaja i okolnosti koje su izvan kontrole mlade osobe⁵⁷⁸.

Hodkinson formulira „sociološku“ teoriju karijere koju naziva *careership*. Središnja ideja *careership* teorije je da se odlučivanje i napredovanje u karijeri odvijaju u „interakciji između osobe i polja u kojima je smještena“ koja je omeđena osobnim horizontima za djelovanje⁵⁷⁹. Primjenjujući Bourdieuov koncept polja, Hodkinson sugerira da polje zapošljavanja na bilo kojoj zemljopisnoj lokaciji uključuje kompleksnu interakciju između poslodavaca, pružatelja obrazovnih usluga, lokalnog, regionalnog, nacionalnog i internacionalnog tržišta rada i proizvodnih odnosa, i šireg, ali sveprožimajućeg utjecaja društvene strukture (klasa, spol, etnička pripadnost, dob), nacionalne i međunarodne politike i praksi, nacionalne i međunarodne

⁵⁷¹ Eng.: *career management*. Ibid, str. 110.

⁵⁷² Eng.: *self-management*.

⁵⁷³ Ibid.

⁵⁷⁴ Eng.: *life design*.

⁵⁷⁵ Hodkinson, P. (2008). Understanding career decision-making and progression: *Careership revisited*. *The Fifth John Killeen Memorial Lecture*, str. 2.

⁵⁷⁶ Eng.: *a folk theory of career*.

⁵⁷⁷ Ibid.

⁵⁷⁸ Ibid., str. 3.

⁵⁷⁹ Eng.: *horizons for actions*. Hodkinson, P. nav. djelo, str. 4.

ekonomske klime i globalizacije, a osoba koja donosi odluku o karijeri sastavni je dio toga polja. Polje i osobne dispozicije u međusobnoj su interakciji, a horizonti za djelovanje etabliraju se kroz tu interakciju, jer interakcije između pozicije, polja, dispozicije i akcije snažno utječu na sve odluke, ali nisu određujuće⁵⁸⁰. Hodkinsonova teorija koja nastoji prevladati dualizam strukture i agencije u objašnjavanju donošenja odluka o karijeri može potaknuti na preispitivanje standardnog diskursa koji se koristi u razumijevanju fenomena izbora i razvoja karijere, kao i korespondirajućeg informacijskog ponašanja.

1.3.4. Odlučivanje o karijeri u kontekstu orijentacije na budućnost

Svi mladi ljudi razmišljaju o budućnosti i istražuju mogućnosti, odnosno, na određeni način konstruiraju okvir za svoje izbore. Međutim, nije sasvim poznato kako oni to čine i kakve su informacije pri tome presudne. Orijehtacija na budućnost koncept je koji bi mogao pružiti značajan uvid u razumijevanje informacijskog ponašanja pri izboru karijere, ali on do sada nije razmatran u tome kontekstu. Zanimljivo, odgovarajuću pozornost nije dobio niti u istraživanjima karijere, premda je jasno da razvoj karijere uključuje usmjeravanje sadašnjih događaja prema željenoj budućnosti. Među rijetkim autorima koji su se zanimali za adolescentsko planiranje budućnosti u kontekstu dviju značajnih domena života kao što su izbor obrazovanja i zanimanja su Malmberg, te Kracke i Schmitt-Rodermund, koji su pri tome eksplicitno uključili prikupljanje informacija⁵⁸¹, odnosno, ponašanje traženja informacija⁵⁸² kao jedan od segmenata planiranja karijere.

Malmbergovi nalazi, temeljeni na dvije studije finških adolescenata koji govore švedskim jezikom, pokazuju da vršnjaci i roditelji, te mediji, igraju značajnu ulogu u planiranju budućnosti mladih ljudi⁵⁸³. Istražujući ulogu adolescentskog razvojnog okruženja na njihovu orijentaciju prema budućnosti, Malmberg postavlja nekoliko značajnih pitanja vezanih uz prikupljanje informacija, kao što su: iz kojih izvora i u kojoj mjeri adolescenti prikupljaju informacije o svom budućem obrazovanju, zanimanju i obiteljskom životu, te kako su adolescentske intrapersonalne karakteristike povezane s njihovim planiranjem budućnosti i prikupljanjem informacija⁵⁸⁴. Važnim pitanjem za buduća istraživanja Malmberg smatra pitanje o tome u kojoj mjeri adolescenti koriste modernu informacijsku tehnologiju, kao što su surfanje internetom ili „virtualne knjižnice“, kao sredstvo za istraživanje budućnosti⁵⁸⁵.

Nalazi istraživanja Kracke i Schmitt-Rodermund, koje su se zanimale za orijentaciju na budućnost njemačkih adolescenata, pokazali su da je roditeljstvo usmjereno na dijete⁵⁸⁶ važna determinanta adolescentskog istraživanja budućne profesije⁵⁸⁷. One sugeriraju da istraživanje

⁵⁸⁰ Ibid., str. 5.

⁵⁸¹ Eng.: *information gathering*.

⁵⁸² Eng.: *information-seeking behavior*.

⁵⁸³ Usp. Malmberg L.-E.(2001). Future-orientation in Educational and Interpersonal Context. In *Navigating Through Adolescence: European Perspectives*.(ed. J.-E. Nurmi). New York: Routledge Falmer.

⁵⁸⁴ Ibid., str. 123.

⁵⁸⁵ Ibid., str. 134.

⁵⁸⁶ Eng.: *child-centered parenting*.

⁵⁸⁷ Usp. Kracke, B.; Shmitt-Rodermund, E. (2001). Adolescents' Career Exploration in the Context of Educational and Occupational Transitions. *Navigating Through Adolescence: European Perspectives*.(ed. J.-E. Nurmi). New York: Routledge Falmer.

karijere⁵⁸⁸ ne uključuje samo prikupljanje relevantnih informacija, nego i to koliko je sustavno i ciljno orijentirano ponašanje traženja informacija⁵⁸⁹. Kracke i Schmitt-Rodermund podupiru ideju Supera i suradnika da se u adolescenciji istraživanje karijere odvija istodobno sa istraživanjem vlastitog identiteta, jer individua mora identificirati svoje interese i sposobnosti, izbalansirati ih s mogućnostima tržišta rada, i postupno razvijati profesionalne preferencije. Slično Superu, one primjećuju da zbog toga istraživači obično razlikuju tri aspekta karijerne eksploracije: a) unutarnje (koji odražava nečije interese, sposobnosti, iskustva), b) izvanjsko (istraživanje razgovarajući s ljudima, čitajući informativne brošure, posjećujući sajmove poslova), i c) istraživanje radi ispunjenja planova⁵⁹⁰. U razdoblju kasne adolescencije potrebe za informacijama proizlaze iz obrazovnih i profesionalnih pitanja koja postaju važnija od drugih pitanja identiteta kao što su intimne veze, razmišljanje o budućoj obitelji ili osamostaljivanje od roditelja. Stoga, Kracke i Schmitt-Rodermund ističu da je tada proces istraživanja središnji za odabir karijere, ali upozoravaju da u literaturi nema općeg slaganja o sadržaju i dimenzionalnosti konstrukta karijerne eksploracije. Kracke i Schmitt-Rodermund koncipiraju ponašanje istraživanja karijere kao ono koje vodi rješavanju problema, odnosno, kao ponašanje koje je usmjereno na pridobivanje unutarnjih ili izvanjskih informacija s ciljem da se odabere, pripremi, uđe, prilagodi, ili napreduje u profesiji⁵⁹¹.

U literaturi su znanje o sebi i znanje o zanimanjima najčešće usko povezani, odnosno obično se smatra da je istraživanje i razvoj vlastitog identiteta individue isprepletено s njezinim istraživanjem karijere. Međutim, potraga za identitetom u novije vrijeme može imati drukčiji smisao. Primjerice, Law i suradnici sugeriraju da u razvoju identiteta više nije riječ o relativno jednostavnom psihosocijalnom procesu učenja s niskom razinom refleksivnosti kao što se ranije mislilo, nego o kompleksnom procesu učenja s visokom razinom refleksivnosti koja suočava pojedinca sa „sedam izazova“ među kojima je razvoj osobnog narativa⁵⁹². Narativ je za njih identitet, koji postaje primarni izvor razmišljanja o karijeri⁵⁹³. Law i suradnici, koji tvrde da emocije igraju važnu ulogu u tome procesu, ukazuju na to da je u svim Zapadnim društvima povećana nesigurnost rada i da većina mladih ljudi zbog toga izražava nezadovoljstvo i pesimizam u pogledu budućnosti⁵⁹⁴. Ove su emocije možda još izraženije među mladima u tranzicijskim i postkonfliktnim društvima gdje je teško predvidjeti buduće okolnosti, pa je njihovo planiranje karijere priličan izazov.

1.3.5. Uloga informacija u adolescentskom izboru i odlučivanju o karijeri

U informacijskom društvu koje se brzo razvija sve je podložno stalnoj promjeni. Znanje i činjenice koje su vrijedile jučer možda će danas biti bezvrijedne. Pouzdanost informacija također je ograničena i potrebno je neprestano dopunjavati znanje novim informacijama. Gellat je prije tri desetljeća, gradeći novi okvir donošenja odluka za psihološko savjetovanje,

⁵⁸⁸ Eng.: *career exploration*.

⁵⁸⁹ Ibid., str. 141.

⁵⁹⁰ Usp. Kracke, B.; Shmitt-Rodermund, E. nav. djelo, str. 145.

⁵⁹¹ Ibid.

⁵⁹² Usp. Law, B.; Meijers, F. and Wijers, G. (2002). New Perspectives on Career and Identity in the Contemporary World. *British Journal of Guidance and Counselling*, 30 (4), 431-449, str. 432.

⁵⁹³ Ibid., str. 435.

⁵⁹⁴ Ibid., str. 431.

upozoravao na ograničenu pouzdanost, nekompletnost i subjektivnost informacija na temelju kojih se donose odluke u informacijskom društvu⁵⁹⁵. On je sugerirao da korištenje informacija za predviđanje budućnosti i pripremu za ono što se predviđa zahtijeva dodatne vještine kreativnog pamćenja i zamišljanja koje uključuju izbjegavanje preopterećenja informacijama, prepoznavanje neadekvatnosti informacija i prearanžiranje informacija u različite moguće budućnosti.

Ulogu informacija u profesionalnom razvoju među prvima je istaknuo Osipow u svojim ranim analizama teorija profesionalnog razvoja, sugerirajući da na neka relevantna pitanja još nema odgovora. Prema Osipowu, to su pitanja koliko, kada i koje vrste informacija o zanimanjima pomažu pojedincima na različitim dobnim razinama naučiti o svijetu rada, te kakva je informacija najbolje integrirana u način na koji osoba vidi sebe⁵⁹⁶.

Pitanje vrijednosti koja se pridaje informacijama novija je tema, ali je već Bourdieu u svojoj teoriji prakse, objašnjavajući načine akumulacije različitih oblika kapitala, naznačio u čemu je za njega vrijednost informacija u odlučivanju o karijeri sljedećim riječima:

„Jedna od najvrednijih vrsta informacija koje čine naslijeđeni kulturni kapital je praktično ili teorijsko znanje o fluktuacijama tržišta u akademskim kvalifikacijama, smisao za ulaganje koje omogućuje da se dobije najbolji povrat naslijeđenog kulturnog kapitala na školskom tržištu ili školskog kapitala na tržištu rada, na primjer, poznavanjem pravog trenutka za izlazak iz devalviranih disciplina i karijera i prebaciti se na one s budućnošću, a ne zalijepiti se za školske vrijednosti koje su osigurale najveći profit u ranijem stanju na tržištu.“⁵⁹⁷

Koliko, kada i kakve su informacije potrebne pri odlučivanju o karijeri relevantna su pitanja u kontekstu suvremenog informacijskog društva, kojima se može pridodati i pitanje o učinkovitosti bezbrojnih informacija koje se nude putem raznih medija. Na to upućuje Harrison koji tvrdi da više informacija nije uvijek korisnije, jer se istovremeno povećava i kompleksnost odluke, te sugerira da je u pružanju informacija ponekad vredniji princip „manje je više“, odnosno da mladim ljudima treba ponuditi odgovarajuće informacije i poboljšan pristup pouzdanim i kvalitetnim savjetima i smjernicama⁵⁹⁸. Harrison konstatira „trenutačnu opsjednutost pružanjem beskonačnih informacija radi poboljšanja učeničkog odlučivanja, koje će vjerojatno biti neučinkovite i možda čak kontraproduktivne“⁵⁹⁹. Drugim riječima, informacije o karijeri dobivaju značenje i smisao tek kada su shvaćene u osobnom kontekstu.

Na tragu te ideje je teorija učenja karijere Lawa i suradnika koja se oslanja na teoriju osobnog konstrukta. Ta teorija naglašava da različiti ljudi organiziraju iste informacije na različite načine⁶⁰⁰, što je u konačnici povezano s određenim razumijevanjem identiteta. Law i suradnici nude zanimljivu perspektivu prema kojoj je umjesto dobrih, pouzdanih, ažurnih i neutralnih informacija na kojima se inzistira u novije vrijeme, „ljudima potrebno obrazovanje

⁵⁹⁵ Usp. Gellat, H.B., nav. djelo, str. 254.

⁵⁹⁶ Osipow, S. (1968), prema Whiteley, J. M.; Resnikoff, A. (1972). Vocational Development Theory: An Introduction. *Perspectives on Vocational Development*. Ed. by John M. Whiteley and Arthur Resnikoff. American Personnel and Guidance Association, Washington, D.C., 3-9, str. 3.

⁵⁹⁷ Prijevod autorice. Izvor: *Distinction*, str. 142.

⁵⁹⁸ Usp. Harrison, N. (2016). Student choices under uncertainty: bounded rationality and behavioural economics: Chapter 5. *Access to Higher Education: Theoretical perspectives and contemporary challenges*. (Edited by Anna Mountford-Zimdars, Neil Harrison). London: Routledge.

⁵⁹⁹ Ibid.

⁶⁰⁰ Usp. Law, B.; Meijers, F. and Wijers, G., nav. djelo, str. 437.

za mogućeg sebe u mogućoj budućnosti“⁶⁰¹, odnosno obrazovanje za kritičko propitivanje i korištenje informacija tijekom cijelog života.

Prema novijim viđenjima, informacije o karijeri najčešće se dobivaju kroz osobne kontakte unutar društvenih mreža. Teorije društvenih mreža razvijaju se intenzivnije od 1990-ih godina u društvenim znanostima, pružajući različita objašnjenja društvene interakcije u malim, dobro definiranim skupinama unutar društvenih mreža, najčešće uključujući pri tome koncept društvenog kapitala. U popularnom diskursu uglavnom se prepoznaje uloga društvenih mreža i društvenog kapitala, te internetnih platformi za virtualno umrežavanje (primjerice *LinkedIn* i *Facebook*) kao važan alat za dijeljenje informacija u svakodnevnom životu ljudi. Međutim, uloga *online* i *offline* društvenog umrežavanja u pridobivanju i dijeljenju informacija o karijeri još uvijek nije primjereno istaknuta u poljima koja se zanimaju za adolescentsko istraživanje i razvoj karijere, te korespondirajuće informacijsko ponašanje. Pojedini znanstvenici u polju istraživanja digitalne nejednakosti otvorili su ovo pitanje u okviru debate o ulozi interneta u reprodukciji društvene nejednakosti. Jedna od rijetkih je Robinson koja se, istražujući digitalnu nejednakost među tinejdžerima ruralne Kalifornije, zanimala za povezanost između traženja informacija i odlučivanja o karijeri, te ponudila koncepte preferenci prema informacijskim kanalima⁶⁰² i strukturalnih mogućnosti pridobivanja informacija⁶⁰³ kao one koji su povezani s konceptom informacijskog kapitala⁶⁰⁴, o čemu će biti više riječi u jednom od sljedećih poglavlja.

Brojna istraživanja u informacijskoj znanosti zanimala su se za korištenje internetnih platformi za virtualno društveno umrežavanje u različitim kontekstima traženja, prikupljanja i dijeljenja informacija, ali to je s obzirom na njihovu sveprisutnost u svakodnevnom životu ljudi još uvijek nedovoljno. Posebno je iznenađujuće malo pozornosti dobila uloga tih platformi, kao i uopće interneta kao komunikacijskog kanala, pri odlučivanju o karijeri. Izuzetak predstavlja nedavno objavljen pregledni rad o ulozi društvenih mreža i računalnih alata za virtualno društveno umrežavanje u traženju posla, koji je sugerirao tri relevantna područja istraživanja kao što su teorija društvenih mreža, uloga umrežavanja u traženju posla i korištenje alata za virtualno društveno umrežavanje. Mowbray i suradnici predlažu Wilsonov opći model informacijskog ponašanja kao prikladan okvir za istraživanje⁶⁰⁵.

Na značaj društvenog umrežavanja i „snagu slabih veza“ u traženju posla već je 1970-ih godina upozoravao Granovetter, koji je istražujući načine dobivanja posla, ustanovio da su osobni kontakti ključni pri pronalaženju posla, te ponudio novu teoriju koja je transformirala načine znanstvenog promišljanja društvenih mreža. Najbolji putevi za dobivanje informacija o poslovima nisu posredstvom jakih veza kako se ranije mislilo, nego su to, prema Granovetteru, slabe veze, odnosno one koje uključuju ljude koji nisu bliski prijatelji tražitelju posla niti članovi njegove obitelji⁶⁰⁶. On objašnjava da bliski ljudi nisu izvor informacija tražitelju posla,

⁶⁰¹ Ibid., str. 445.

⁶⁰² Eng.: *information-channel preferences*.

⁶⁰³ Eng.: *information-opportunity structures*.

⁶⁰⁴ Usp. Robinson, L. (2011). Information-channel Preferences and Information-opportunity Structures. *Information, Communication & Society* 14(4), 472-494.

⁶⁰⁵ Usp. Mowbray, J.; Hall, H.; Raeside, R. & Robertson, P. (2017). The role of networking and social media tools during job search: an information behaviour perspective. *Information Research*, 22(1), CoLIS paper 1615.

Retrieved from <http://InformationR.net/ir/22-1/colis/colis1615.html> (08.09.2018.)

⁶⁰⁶ Usp. Granovetter, M.S. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology* 78(6), 1360-1380.

jer oni imaju pristup istom „bazenu informacija“, nego je veća vjerojatnost da će informacija o mogućnostima zapošljavanja doći od udaljenog posrednika. Širenje informacija i društveno umrežavanje posljednjih desetljeća veoma je olakšano razvojem internetnih platformi za virtualno društveno umrežavanje i drugih internetnih usluga, ali Granovetterova ili druge teorije društvenih mreža do sada nisu našle značajniju primjenu u istraživanjima čimbenika koji oblikuju izbor i razvoj karijere mladih ljudi te korespondirajuće informacijsko ponašanje⁶⁰⁷.

1.3.6. Društveni kontekst izbora i odlučivanja o karijeri

Nijedan oblik ljudskog ponašanja ne može se promatrati izolirano od društvenog konteksta u kojem individua djeluje. Individualno ponašanje uronjeno je u društveni kontekst koji ga oblikuje i koji pruža uvjete za osobne izbore. Jednako tako, informacijsko ponašanje pri izboru karijere ne događa se u vakuumu iz kojega su uklonjene društvene norme, vrijednosti, uvjerenja, očekivanja, propisi i politike, te kulturna tradicija i masovni mediji⁶⁰⁸. Herr postulira da društveni kontekst koji se sastoji od političkih, ekonomskih, međuljudskih i kulturnih komponenti pruža uvjete koji oblikuju individualna samopoimanja ili identitet, sadržaj i prirodu profesionalne strukture, oblik i slobodu pristupa radu, te tako utječe na izbore dostupne pojedincima osnažujući neka karijerna ponašanja a odbacujući druga⁶⁰⁹. Društveni konteksti ne samo da nisu „unitarni“ niti su standardizirani među državama, nego osoba može imati istodobno nekoliko društvenih konteksta kao što su obitelj, škola, radno mjesto i kulturna pripadnost⁶¹⁰. Nadalje, Herr upozorava na to da se društveni konteksti i sami neprekidno mijenjaju, te da zbog učinaka globalizacije tradicionalni pogled na način kako se odvija individualni razvoj karijere prolazi kroz značajne promjene, konstatirajući da se sve više uviđa da individualni razvoj karijere više nije linearan, predvidljiv i siguran⁶¹¹, kao što se ranije mislilo.

Potpunije razumijevanje odnosa između društvenog konteksta i razvoja karijere nesumnjivo je povezano s razumijevanjem dihotomije poznate kao „struktura vs. agencija“⁶¹². U veoma širokoj i obimnoj literaturi o karijeri dva su glavna natjecateljska okvira koja odgovaraju na temeljno pitanje o tome da li je karijera pretežno produkt institucionalnih okvira ili individualne agencije. Struktura predstavlja eksplanatorni okvir za objašnjavanje izbora i razvoja karijere sociologa, a odnosi se na društvenu strukturu koja uključuje ekonomski razvoj, legislativu, institucionalne zahtjeve, obrazovna i profesionalna tijela, tržište rada, društvenu klasu, spol i etnicitet. Agencija uobičajeno predstavlja stanovište psihologa po kojemu je razvoj

⁶⁰⁷ Pitanje o većoj vrijednosti jakih ili slabih veza u pronalaženju posla nedavno su aktualizirali Gee i suradnici koji su proveli istraživanje o tome koliko je *Facebook* pomogao tražiteljima posla u dobivanju odgovarajućih informacija i zaključili da su jake veze i bliski prijatelji dragocjeniji od slabih veza. Vidi: Gee, L.K.; Jones, J.; Burke, M. (2016). Social Networks and Labor Markets: How Strong Ties Relate to Job Finding On Facebook's Social Network. *Journal of Labor Economics*.
<https://research.fb.com/publications/social-networks-and-labor-markets-how-strong-ties-relate-to-job-transmission-on-facebooks-social-network/>(10.09.2018.)

⁶⁰⁸ Usp. Herr, E.L. (2008). Social Context for Career Guidance Throughout the World. In J.A. Athanasou, R. Van Esbroeck (eds.) *International Handbook of Career Guidance*. © Springer Science + Business Media B.V., str. 45.

⁶⁰⁹ Ibid.

⁶¹⁰ Ibid., str. 46-47.

⁶¹¹ Ibid., str. 57.

⁶¹² Eng.: „structure versus agency“.

karijere u rukama „agenta“, odnosno individualnog aktera u karijeri⁶¹³. Davanje prednosti pojedincu ili društvenom kontekstu Inkson i Elkin smatraju jednako neodgovarajućim perspektivama. Služeći se metaforom konteksta karijere kao pejzaža⁶¹⁴, Inkson i Elkin pružaju objašnjenje kojim ujedinjuju ta dva pogleda shvaćajući razvoj karijere kao putovanje na kojem putnik i pejzaž utječu jedno na drugo, te zauzimaju poziciju koju nazivaju „agencija informirana strukturom“⁶¹⁵. Pejzaž oblikuje ponašanje putnika, ali i putnikovo ponašanje može promijeniti pejzaž, odnosno, karijere su ograničene strukturalnim preprekama, ali je pojedinac sam odgovoran za razvoj svoje karijere⁶¹⁶.

Recentna istraživanja pokazuju važnu ulogu društvenog konteksta i društvenog kapitala u donošenju odluka o karijeri⁶¹⁷. Primjerice, istraživanje vođeno u ruralnoj Pennsylvaniji nalazi da mladi ljudi, kroz interakciju s kontekstom obitelji, škole i zajednice, upoznaju i istražuju karijere koje konačno dovode do izbora karijere, odnosno da je međuovisnost obiteljske, školske i kulturne zajednice odigrala ključnu ulogu u oblikovanju profesionalnog izbora mladih, dok su ekonomske i socijalne okolnosti šire zajednice utjecale na percepciju mladih o odgovarajućim izborima za karijeru⁶¹⁸. Ta je studija donijela i zanimljiv zaključak o tome da je unutar ispitanih srednjih škola postojala velika razlika u zrelosti u odlučivanju o karijeri povezana sa socioekonomskim statusom obitelji, jer su u „najbogatijim školama napravljene odluke o karijeri i učenici su se pripremali za upis na fakultet ili napredni trening, dok je u siromašnijim školama nedostatak odlučnosti bio norma“⁶¹⁹, pri čemu je i nedostatak uključenosti obitelji utjecao na neodlučnost u odabiru.

Društveni aspekt adolescentskog informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri naznačila je djelomice Julien, sugerirajući da informacije moraju biti organizirane čak i kada dolaze iz „vlastitih glava adolescenata“⁶²⁰, budući da neke „informacije koje oni koriste u odlučivanju o svome budućem radnom životu uključuju stavove i uvjerenja usađena tijekom socijalizacije i u školi“⁶²¹, referirajući se na ranije nalaze istraživanja Dennehy i Mortimer. Premda se u socijalnoj psihologiji osnovnim izvorom socijalizacije smatra kultura zajednice kojoj dijete pripada, pojedini autori naglašavaju da je oblikovanje ponašanja osobe ne samo u razdoblju ranog djetinjstva, nego i u adolescenciji, najviše pod utjecajem roditelja i nastavnika s kojima je dijete u trajnoj i afektivnoj vezi⁶²². Uključivanje određenih spoznaja iz bliskih znanstvenih disciplina moglo bi staviti više svjetla na razumijevanje načina kako druge osobe,

⁶¹³ Usp. Inkson, K. and Elkin, G. (2008). Landscape with Travellers: The Context of Careers in Developed Nations. In: J.A. Athanasou, R. Van Esbroeck (eds.). *International Handbook of Career Guidance*. © Springer Science + Business Media B.V., str. 70.

⁶¹⁴ Eng.: *landscape*.

⁶¹⁵ Eng.: „*agency informed by structure*“.

⁶¹⁶ Ibid., str. 69.

⁶¹⁷ Vidi, npr. Kaur, J.; Kaur, R. (2015). A Study of Career Decision-Making among Adolescents. *International Journal of Education and Management Studies* 5(1), pp. 18+; Iovu, M.-B. (2013). Senior high school students' job planning for the future: what factors really matter? *Revista de Asistență Socială XII*(1), 59-70, str. 59.

⁶¹⁸ Usp. Ferry, N. M. (2006). Factors Influencing Career Choices of Adolescents and Young Adults in Rural Pennsylvania. *The Journal of Extension* 44(3). <https://www.joe.org/joe/2006june/rb7.php> (08.09.2018.)

⁶¹⁹ Ibid.

⁶²⁰ Julien, H. (1997), nav. djelo, str. 2.

⁶²¹ Ibid.

⁶²² Usp. Rot, N. (1983). *Osnovi socijalne psihologije: Šesto prerađeno i dopunjeno izdanje*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 113.

strukturalni i kontekstualni čimbenici utječu na adolescentske izbore i donošenje odluka o karijeri.

1.3.7. Zaključno razmatranje

U suvremenom kontekstu informacijskog društva tradicionalne teorije karijere ne mogu u potpunosti funkcionirati. Promjene koje su donijeli globalizacijski procesi, mediji i internetne platforme za virtualno društveno umrežavanje, oblikuju živote današnjih mladih ljudi i utječu na njihove odluke. Uz to, počinje se uviđati da izbor karijere nije u potpunosti stvar individualne slobode izbora, nego da u tome određenu ulogu ima društvena struktura koja može olakšavati ili ograničavati izbore. Potrebne su nove teorije i modeli, i nova, postmoderna paradigma o razvoju i usmjeravanju karijere, koja snažnije uključuju određene elemente toga fenomena kao što su nesigurnost, različiti kulturni konteksti, bikulturni-hibridni identitet, orijentacija na budućnost, i druge.

U literaturi o adolescentskom profesionalnom razvoju i odlučivanju o karijeri razmatra se uloga brojnih individualnih i okolinskih čimbenika u tome procesu i ponašanju. Ipak, postoje mnoge praznine i nedorečenosti u razumijevanju ovoga fenomena. Ne postoji suglasnost o tome koji su najznačajniji čimbenici u oblikovanju izbora karijere, jesu li i kako čimbenici međusobno povezani, te kada i kako oni stvarno utječu na izbor karijere. Nadalje, iz raznolikih pristupa u literaturi nije dovoljno jasno što su zapravo elementi samog procesa odlučivanja, a što čimbenici odlučivanja kao određenog ljudskog ponašanja, jer se oni često veoma široko shvaćaju. Ponekad su zamijenjeni s nekim drugim terminom, što dodatno povećava konfuziju u definiranju i konceptualizaciji odlučivanja o karijeri. Primjerice, pojedini autori kao čimbenike koji utječu na adolescentsko odlučivanje navode brojne *kompetencije* u odlučivanju, koje uključuju: kognitivni razvoj i stupanj „materijalnog znanja“, volju za donošenjem odluka, razumijevanje kognitivnog procesa odlučivanja, stupanj kreativnosti, volju za kompromisom kada je to potrebno, sposobnost da se vide posljedice odluka, sposobnost da se uvidi da su neki izbori nadređeni drugima, sposobnost procjene kredibiliteta informacija, dosljednost u vrijednostima i predanost da ih se slijedi⁶²³. Već to je prilično opsežan popis čimbenika koji je ipak ograničen samo na kognitivni aspekt odlučivanja. Uz preciznije definiranje temeljnih koncepata, potrebna su dodatna istraživanja utjecaja kombinacije određenih osobnih i okolinskih čimbenika na odlučivanje, na što u novije vrijeme upozoravaju pojedini istraživači⁶²⁴.

Perspektiva iz koje se u literaturi promatra fenomen razvoja karijere najčešće je inherentno kulturno pristrana, odnosno, utemeljena na svjetonazoru i kulturnim vrijednostima razvijenih zemalja Zapada. Na to sve češće upozoravaju pojedini ne-Zapadni istraživači⁶²⁵. Ipak, posljednjih godina počinje se otvarati nova perspektiva u području istraživanja razvoja karijere iz koje se pokušava ispitati kulturna relevantnost glavnih teorijskih modela i tehnika razvijenih u kapitalističkim zemljama Zapada, odnosno, opravdanost primjene teorija razvoja karijere i

⁶²³ Usp. Julien, H. (2004), nav. djelo, str. 325.

⁶²⁴ Vidi, npr. Palos, R; Drabot, L. (2010). The impact of family influence on the career choice of adolescents. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 2(2010), 3407–3411.

⁶²⁵ Vidi, npr. Iovu, M.-B. (2013). Senior high school students' job planning for the future: what factors really matter? *Revista de Asistență Socială XII*(1), 59-70.

tehnika profesionalnog savjetovanja na kulturno različite kontekste⁶²⁶. Jednako tako, osjeća se potreba za kroskulturnim studijama utjecaja kulturnih i socijalnih čimbenika na planiranje i izbor karijere adolescenata u svrhu potpunijeg razumijevanja svih determinanti, aspekata i čimbenika uključenih u kompleksnu prirodu adolescentskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri. Rezultati tih istraživanja mogli bi biti višestruko korisni⁶²⁷. Pri tome, precizno definiranje i integracija temeljnih koncepata, te osvjetljavanje njihovih međusobnih relacija, nužan je preduvjet lakšem prepoznavanju onih aspekata koji su izravno povezani s određenim oblicima informacijskog ponašanja. To će ujedno omogućiti i širenje istraživačkog teritorija na specifične društvene kontekste izvan Zapadnog kulturnog kruga.

U ovome su pregledu istaknuti još neki aspekti adolescentskog odlučivanja o karijeri koji do sada nisu dobili odgovarajuću pozornost u literaturi, kao što je postupanje s informacijama. Ukupno uzevši, u istraživanjima adolescentskog izbora zanimanja i odlučivanja o karijeri postupanje s informacijama uključeno je najčešće samo implicitno i informacije nisu prepoznate kao ključne ili presudne. Svjesnom i namjernom traženju, prikupljanju i korištenju informacija koji su temeljni oblici informacijskog ponašanja nije posvećena značajnija pozornost u literaturi. Posljedično, nedostaju i drugi, manje „očigledni“, oblici pridobivanja i usvajanja određenih informacija iz okoline tijekom razvoja kroz učenje i odgoj. Razlog tome možda leži u činjenici da se u akademskim raspravama o izvorima informacija često izostavlja postojeće i ranije stečeno osobno znanje, iskustvo, uvjerenja i stavovi, odnosno *self* kao izvor informacija⁶²⁸. Informacije koje dolaze iz same osobe, odnosno njezinog vlastitog iskustva i znanja, mogu imati značajnu ulogu u odlučivanju o karijeri.

1.4. Adolescentsko informacijsko ponašanje

Današnji mladi ljudi rođeni su i odrastaju u digitalnom dobu koje im pruža nove medije, *Web*, mobilnu tehnologiju, internetne platforme za virtualno društveno umrežavanje i svijet virtualnih igrica⁶²⁹. U posljednjem desetljeću njihovo informacijsko ponašanje promijenilo se dramatično u odnosu na ranije generacije⁶³⁰. Smatra se da su djeca i mladi vješti korisnici novih informacijskih i komunikacijskih tehnologija, i glavni konzumenti informacija u digitalnom okruženju⁶³¹. Kao aktivni kreatori nove digitalne kulture, mladi razvijaju svoje digitalne

⁶²⁶ Usp. Šverko, B.; Babarović, T.; Šverko, I. (2007). Vrijednosti i životne uloge u kontekstu odabira zanimanja i razvoja karijere. *Suvremena psihologija* 10 (2), 295-320, str. 313.

⁶²⁷ Usp. Witko, K. D. et al. (2006). Senior high school students' career plans for the future: outcomes of the comprehensive career needs survey in Southern Alberta, Canada. *International Journal for Educational and Vocational Guidance* 6, 77-94. str. 90.

⁶²⁸ Vidi: Julien, H. and Michels, D. (2004). Intra-individual information behaviour in daily life. *Information Processing and Management* 40, pp. 547-562.; Kari, J.; Savolainen, R. (2007). Relationships between information seeking and context: A qualitative study of Internet searching and the goals of personal development *Library & Information Science Research* 29 (2007), 47-69.

⁶²⁹ Usp. Kasapović, I.; Juric, M. (2015). Design Principles for Digital Libraries by and for Adolescents. *PhD Module II. Children and Young Adults in Information Environment. Major Assignment.* (Prof. Colleen Cool; Prof. Ivanka Stričević). Sveučilište u Zadru: Poslijediplomski sveučilišni doktorski studij „Društvo znanja i prijenos informacija“. Neobjavljeni rad.

⁶³⁰ Usp. Bilal, D. and Beheshti, J. (2014). Introduction. In: D. Bilal & J. Beheshti (Eds.). *New Directions in Children's and Adolescents' Information Behavior Research.* Emerald Group Publishing.

⁶³¹ Usp. Bilal, D. (2005). Children's information seeking and the design of digital interfaces in the affective paradigm. *Library Trends* 54(2), 197-208.

sadržaje, pokreću vlastite *online* tvrtke i kreiraju novi niz kulturnih praksi, što navodi pojedine autore na zaključak da mladi ljudi više ne idu *online*, nego oni jednostavno žive *online*⁶³². Dosadašnja istraživanja pružaju neke značajne spoznaje.

1.4.1. Pregled istraživanja informacijskog ponašanja djece i mladih

U posljednja tri desetljeća raste broj istraživačkih radova o informacijskom ponašanju djece i tinejdžera⁶³³ koji pridonose potpunijem razumijevanju informacijskih potreba nove generacije i prepreka s kojima se mladi suočavaju u potrazi za informacijama. Ipak, u literaturi se može opaziti paradoks da pojedini autori tvrde da su djeca, a posebice adolescenti, nedovoljno proučavane skupine⁶³⁴, dok drugi sugeriraju da je znatna pažnja posvećena razumijevanju informacijskog ponašanja djece i adolescenata⁶³⁵. Također, ponekad nije jasno o kojoj je skupini riječ u istraživanjima, jer se naizmjenično koriste pojmovi djeca i mladi ljudi kao istoznačnice bez preciznog definiranja dobi, a čak i onda kada je ponuđena, definicija je pomalo konfuzna. Primjerice, konstatirajući da današnja djeca očekuju da se u knjižnicama nalaze računala jednako kao i knjige, te da je za mlade ljude normalno imati pristup iz svoga doma ili škole digitalnim dokumentima pohranjenim u knjižnicama, Druin misli na istu populaciju, odnosno, ona pod mladim ljudima podrazumijeva djecu u dobi od tri do trinaest godina⁶³⁶.

Najčešće citirani autori u polju istraživanja informacijskoga ponašanja djece i mladih za koje se smatra da su najviše pridonijeli njegovu razvoju su Kuhlthau, Druin, Bilal, Large, Agosto, Todd, Julien, Chelton i Cool, koji su većinom zaposleni na sveučilištima u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi. Samo je nekoliko istraživača iz Europe i drugih kontinenata među poznatijim autorima, premda su i oni pridonijeli „širenju teritorija“⁶³⁷. Primjerice, u Europi je značajan projekt u okviru kojega je *CIBER* tim⁶³⁸ tijekom nekoliko godina proveo opsežno istraživanje u Velikoj Britaniji o informacijskom ponašanju *google*-generacije i „istraživača budućnosti“.

⁶³² Usp. Montgomery, Kathryn C. (2008). Youth and Digital Democracy: Intersections of Practice, Policy, and the Marketplace. In *Civic Life Online: Learning How Digital Media Can Engage Youth*. Ed. by W. Lance Bennett. The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation Series on Digital Media and Learning. Cambridge, MA: The MIT Press, 25–50.

⁶³³ Usp. Bilal, D. and Beheshti, J., nav. djelo.

⁶³⁴ Vidi, npr. Agosto, D. (2011), nav. djelo.

⁶³⁵ Vidi, npr. Todd, R. (2003), nav. djelo.

⁶³⁶ Usp. Druin, A. (2005). Introduction. *Library Trends* 54(2)(Children's Access and Use of Digital Resources), 173-177, str. 173.

⁶³⁷ Usp. Kasapović, I.; Juric, M., nav. djelo.

⁶³⁸ *CIBER* je naziv projekta koji je vodio University College London (UCL) za British Library i JISC. JISC je akronim za *Joint Information Systems Committee* – Odbor za zajedničke informacijske sustave, sada poznat kao kompanija Jisc (<http://www.jisc.ac.uk/about> (15.09.2012.)), koji je formiran 1993. godine u Velikoj Britaniji s ciljem da podrži obrazovanje iznad 16. godina i visoko obrazovanje, te istraživanje, pružajući vođstvo u korištenju IKT-a

1.4.1.1. Nalazi *CIBER* studije

Istraživači *CIBER* tima istraživali su kako *google*-generacija traga za informacijama s ciljem da „utvrde kako će budući specijalizirani istraživači koji su trenutno u školskoj ili predškolskoj dobi vjerojatno pristupiti digitalnim izvorima i kakva će interakcija biti za pet do deset godina“⁶³⁹, što je trebalo potaknuti na promišljanja o budućnosti knjižnica u internetnoj eri i poslužiti nacionalnoj knjižnici da odgovori novim izazovima na najučinkovitiji mogući način. Pod *google*-generacijom *CIBER* tim podrazumijeva mlade ljude rođene nakon 1993. godine, koji su odrastali u „medijski bogatoj i internetno dominantnoj kulturi“, s malo ili nimalo sjećanja na život prije interneta⁶⁴⁰. Pretpostavili su da je riječ o kvalitativno drukčijoj generaciji od ranijih, koja ima osobene sklonosti, stavove, očekivanja, pa čak i vještine komunikacijske i informacijske pismenosti, što bi se sve u budućnosti moglo odraziti na njihovu uporabu knjižnica i informacijskih usluga.

CIBER tim konstatira da je u okolnostima digitalne tranzicije, što je izraz za duboke promjene izazvane razvojem tehnologije i eksplozijom elektroničkih sadržaja koje se odvijaju u informacijskom krajoliku, transformirano podučavanje i učenje, znanstvena komunikacija i uloga tradicionalnih istraživačkih knjižničnih usluga⁶⁴¹, odnosno, da se događa pomak s knjižnice kao fizičkog prostora na knjižnicu kao virtualni digitalni krajolik. To, prema njihovom mišljenju, stavlja knjižnice pred ozbiljan izazov da se prilagode novoj stvarnosti u kojoj se natječu za pozornost pojedinih grupa korisnika, posebice kada se zna da u tome ne sudjeluju samo studenti kao njezini korisnici, nego i profesori, predavači i praktičari. Da bi knjižnice i društvo odgovorili tome izazovu, istraživači *CIBER* tima objavili su nekoliko publikacija⁶⁴², u kojima su iznijeli određene nalaze značajne za razumijevanje informacijskog ponašanja mladih: informacijska pismenost mladih nije poboljšana usporedo sa širenjem pristupa tehnologiji; u vrednovanju informacija mladi provode malo vremena i teško procjenjuju relevantnost ponuđenih materijala; oni loše razumiju svoje informacijske potrebe i teško razvijaju efikasne strategije pretraživanja, a tražilice su glavni brend povezivanja s internetom, jer nude poznata i jednostavna rješenja za njihove istraživačke potrebe, za razliku od knjižničnih izvora koje ne smatraju pristupačnima⁶⁴³.

Testirajući neke popularne tvrdnje o *google*-generaciji, *CIBER* tim došao je do zanimljivih zaključaka, među kojima su: općenito je istina da su djeca vještija s tehnologijom, da vole interaktivne sustave u kojima nisu pasivni konzumenti informacija, te da su *cut-and-paste* generacija. Dodatno, istraživači *CIBER* tima nastojali su „demistificirati“ neke opće pretpostavke, nalazeći između ostaloga sljedeće: da su „mitovi“ da mladi svoje vršnjake smatraju vjerodostojnijim izvorom informacija nego autoritete, da moraju neprestano biti spojeni na *Web* jer da to nije specifično njihovo obilježje, kao i to da svoje računalne vještine

⁶³⁹ *Information behaviour of the researcher of the future – Executive summary*. (2008).

(www.jisc.ac.uk/media/documents/programmes/reppres/gg_final_keynote_11012008.pdf) (15.09.2012.)

⁶⁴⁰ Ibid.

⁶⁴¹ Ibid.

⁶⁴² Pet „radnih paketa“ i ostale publikacije povezane s *CIBER* istraživačkim projektom dostupni su na web stranici *JISC*-a:

<https://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20140614002331/http://www.jisc.ac.uk/whatwedo/programmes/resourcediscovery/googlegen.aspx> (12.06.2012.)

⁶⁴³ Ibid.

stječu metodom pokušaja i pogreške, te da preferiraju brze informacije. Također, oni upozoravaju na „opasan mit“ prema kojemu se mladi ljudi smatraju ekspertima u pretraživanju, jer tvrde da računalna i informacijska pismenost „ne idu ruku pod ruku“, te kao najveći nedostatak u informacijskim vještinama mladih vide problem s vrednovanjem informacija iz elektroničkih izvora prema relevantnosti, točnosti i autoritetu⁶⁴⁴. U predviđanju izgleda budućeg informacijskog krajolika, *CIBER* istraživači identificiraju neke snažne trendove među kojima su: jedinstvena *Web* kultura, uspon e-knjiga, veća eksplozija digitalnih sadržaja, virtualni oblici objavljivanja i dalji razvoj semantičkog *Weba*.

CIBER tim iznio je još jedan vrijedan zaključak kojim se razbijaju uobičajene predrasude o tome da mladi ljudi preferiraju vizualnu informaciju radije nego tekstualnu, dokazujući da to nije sasvim točno. Oni naime izvještavaju da postoje dokazi da mladi ljudi danas čitaju više nego ikada prije, navodeći „fenomen Harryja Pottera“, naslova koji se prodaje u milijunskim primjercima, unatoč „mamutskom naporu da se pročitaju ovi tomovi“⁶⁴⁵. Time se na određeni način može opovrgnuti jedna od najčešćih predrasuda da suvremeni mladi ljudi čitaju malo ili nikako, naročito tiskane knjige. Vizualna informacija ima svoje prednosti, posebice u kontekstu virtualnog društvenog umrežavanja, ali za *CIBER* tim nema nikakve sumnje da „tekst još uvijek nosi puno utjecaja u prenošenju informacija“⁶⁴⁶.

1.4.1.2. Nalazi istraživanja Agosto i Hughes-Hassell

Dosadašnja istraživanja informacijskog ponašanja u polju informacijske i knjižnične znanosti, prema nedavnom zapažanju D. Agosto, bila su usredotočena uglavnom na odrasle ili djecu, dok je nedovoljno pozornosti posvećeno tinejdžerima⁶⁴⁷, odnosno mladima od 12 do 18 godina. Ona konstatira da se u posljednje vrijeme situacija mijenja i da je sve veći broj istraživača u polju istraživanja informacijskog ponašanja mladih. Međutim, Agosto nalazi da je problem u definiranju predmeta istraživanja, jer se pojmom mladi ljudi obuhvaćaju djeca i mladi od devet do dvadeset i devet godina starosti⁶⁴⁸. Ona tvrdi da su istraživanja informacijskog ponašanja mladih ljudi uglavnom bila usmjerena na identificiranje područja njihovih informacijskih potreba, a zatim na prepoznavanje prepreka koje ih ometaju u uspješnom pronalaženju i korištenju informacija⁶⁴⁹.

Prema Agosto, informacijske potrebe mladih uključuju informacije vezane uz vršnjake i obitelj, uz popularnu kulturu, emocionalne potrebe, zdravlje i sigurnost, seksualnost, potrošačke potrebe, učitelje, zabavu, karijeru i obrazovanje⁶⁵⁰. Agosto sugerira da su najčešće identificirane barijere u istraživanjima nedostatak izvora znanja, nedostatak temeljnog i kontekstualnog znanja, izbjegavanje informacija, preopterećenje informacijama, sram i

⁶⁴⁴ Ibid.

⁶⁴⁵ Williams, P. and Rowlands, I. (2007). Information behaviour of the researcher of the future. Work Package II: The Literature on Young People and their Information Behaviour. (www.jisc.ac.uk/media/documents/programmes/reppres/ggworkpackageii.pdf).(19.08.2012.)

⁶⁴⁶ Ibid.

⁶⁴⁷ Usp. Agosto, D.E.; Bell, J. P.; Bernier, A. & Kuhlmann, M. (2015) “This Is Our Library, and It’s a Pretty Cool Place”: A UserCentered Study of Public Library YA Spaces. *Public Library Quarterly* 34(1), 23-43, str. 23.

⁶⁴⁸ Usp. Agosto, D.A. (2011), nav djelo.

⁶⁴⁹ Ibid.

⁶⁵⁰ Ibid.

društvena nelagoda, problemi pristupa, ograničenja od strane roditelja, škola ili knjižnica, te negativna percepcija knjižnica i knjižničara. Kao jedno od najvažnijih pitanja koja tek treba istražiti da bi se unaprijedilo trenutno razumijevanje modela informacijskog ponašanja mladih, Agosto ističe pitanje utjecaja demografskih čimbenika, kao što su socioekonomski status i kulturni kontekst, na informacijsko ponašanje⁶⁵¹.

Međutim, adolescenti su posebna skupina koji nisu ni djeca ni mladi odrasli ljudi, sa specifičnim informacijskim potrebama koje proizlaze iz njihovih jedinstvenih socijalnih, kognitivnih i afektivnih atributa. Agosto i Hughes-Hassell identificirale su tri struje istraživanja o informacijskom ponašanju adolescenata koje su posebno relevantne: (a) opće adolescentske informacijske potrebe, (b) traženje informacija za svakodnevni život adolescenata, i (c) upotreba *World Wide Weba* od strane adolescenata⁶⁵². U nastojanju da razviju integrirani *ELIS* model urbanih tinejdžera, Agosto i Hughes-Hassell zaključile su da još nisu sazreli uvjeti za to, jer je nedostajao temeljni model koji bi objašnjavao razloge zbog kojih tinejdžeri trebaju informacije u svakodnevnom životu⁶⁵³. Ipak, kombinirajući ideje predstavljene u Havighurstovoj tipologiji razvojnih zadaća adolescencije s konačnom tipologijom tema informacijskih potreba generiranom iz podataka njihovoga istraživačkog projekta, Agosto i Hughes-Hassell su ponudile empirijski model tinejdžerskih informacijskih potreba u svakodnevnom životu (*Slika 8*).

Agosto i Hughes-Hassell ispitivale su 27 urbanih filadelfijskih tinejdžera u dobi između 14 i 17 godina, koji su većinom pripadali rasnim manjinama, i došle do značajne spoznaje da je bit tinejdžerskog informacijskog ponašanja olakšavanje procesa sazrijevanja. Svoj zaključak objasnile su na sljedeći način:

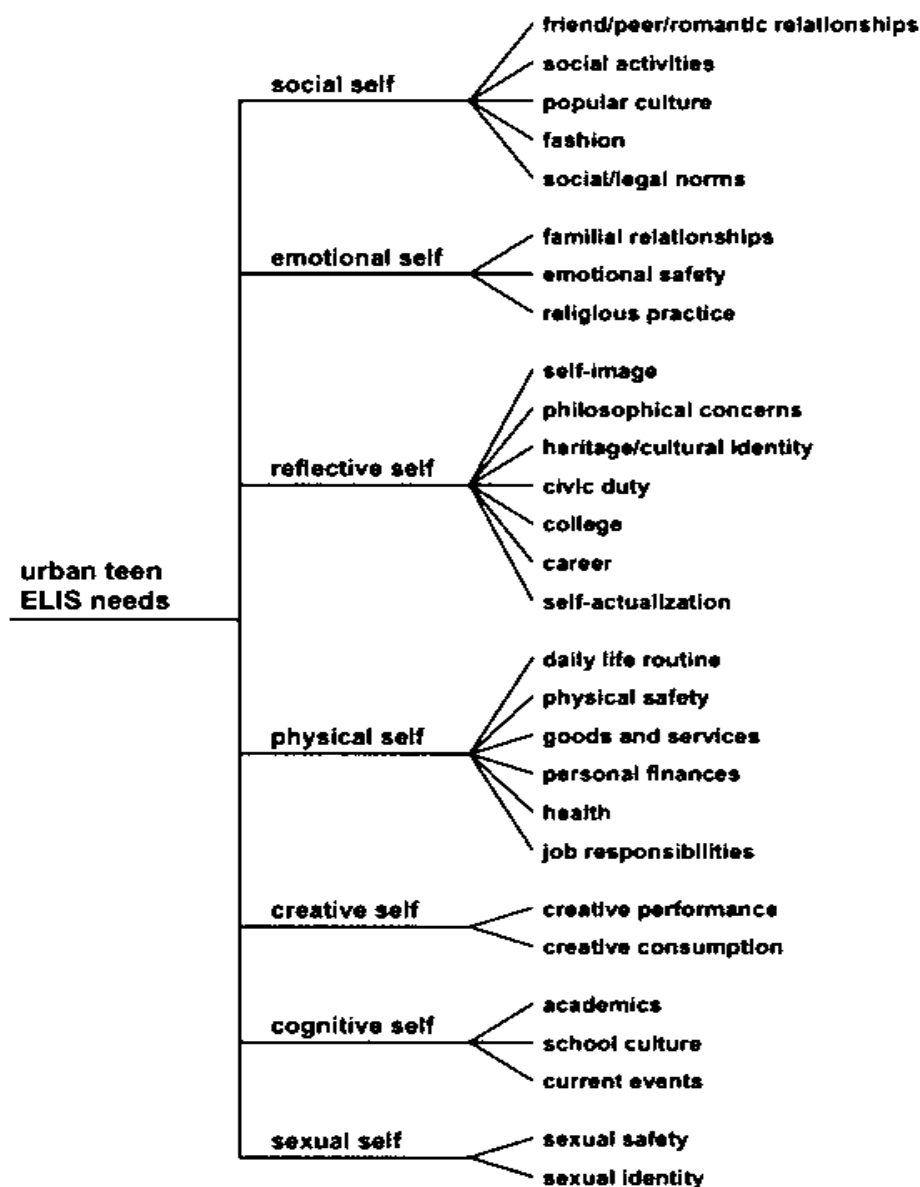
*„ELIS je samoistraživanje i istraživanje svijeta koje pomaže tinejdžerima da razumiju svijet i svoj položaj u njemu, kao što im pomaže da sada razumiju sebe i promisle što žele biti u budućnosti. ELIS ponašanje urbanih tinejdžera pruža potporu razvoju društvenog jastva, emocionalnog jastva, refleksivnog jastva, fizičkog jastva, kreativnog jastva, kognitivnog jastva i seksualnog jastva.“*⁶⁵⁴

⁶⁵¹ Ibid.

⁶⁵² Usp. Agosto, D.E. and Hughes-Hassell, S. (2006a). Toward a Model of the Everyday Life Information Needs of Urban Teenagers, Part 1: Theoretical Model. *Journal of the American Society for Information Science & Technology* 57(10), 1394-1403, str. 1395.

⁶⁵³ Ibid., str. 1399.

⁶⁵⁴ Prijevod autorice. Izvor: ibid.

Slika 8. Empirijski model informacijskih potreba za svakodnevni život urbanih tinejdžera⁶⁵⁵

Agosto i Hughes-Hassell naglašavaju da je svako od ovih sedam područja pod utjecajem osobne situacije i kulturnih uvjeta⁶⁵⁶. Kada su ta područja razvoja spojile s korespondirajućim temama informacijskih potreba, dobile su dijagram empirijskog modela koji prikazuje njihove međusobne odnose⁶⁵⁷. Primjerice, temu karijere smjestile su u područje autorefleksije koje su konceptualno povezale s tri Havighurstova razvojna zadatka: razvoja osobnog osjećaja identiteta, uspostavljanje profesionalnih ciljeva odraslih i usvajanje osobnog sustava vrijednosti. U toj su skupini pored karijere, teme vezane uz sliku o sebi, filozofska pitanja, pitanja naslijeđa/kulturnog identiteta, građanske dužnosti, koledž i samoaktualizaciju. Agosto i

⁶⁵⁵ Izvor: Agosto, D.E. and Hughes-Hassell, S. (2006b), nav. djelo, str.1419.

⁶⁵⁶ Ibid.

⁶⁵⁷ Usp. Agosto, D.E. and Hughes-Hassell, S. (2006b). Toward a Model of the Everyday Life Information Needs of Urban Teenagers, Part 2: Empirical Model. *Journal of the American Society for Information Science & Technology* 57 (11), 1418–1426, str. 1419.

Hughes-Hassell primjećuju da se teme koledža i karijere međusobno preklapaju, te dolaze do vrijednog zaključka prema kojem se neke informacijske potrebe mogu istovremeno smjestiti u dvije ili više empirijskih varijabli⁶⁵⁸.

Agosto i Hughes-Hassell nalaze da urbani tinejdžeri preferiraju ljudske izvore informacija, kao što su obitelj i prijatelji, čime istovremeno potvrđuju i nalaze prethodnih *ELIS* istraživanja i istraživanja informacijskog ponašanja mladih⁶⁵⁹. Zanimljivo je da Agosto i Hughes-Hassell tumače nalaz prema kojem se sudionici njihova istraživanja pretežno oslanjaju na provjerene izvore informacija i njihovo široko korištenje načela najmanjeg napora kao „racionalno ponašanje koje štedi vrijeme, trud, i druge ograničene resurse“⁶⁶⁰, a ne kao lijenost ili nepažnju. Njihovo istraživanje pokazalo je da tinejdžeri imaju slične informacijske potrebe bez obzira na socioekonomske, etničke, kulturne i geografske granice, ali autorice sugeriraju da su za tu tvrdnju potrebna dodatna istraživanja⁶⁶¹. One ukazuju na snažnu potrebu za *ELIS* istraživanjima koja se odnose na mlade ljude iz perspektiva različitih kultura i društvenih situacija⁶⁶². Premda im je namjera bila utemeljiti polaznu točku za buduća istraživanja⁶⁶³, ovaj model Agosto i Hughes-Hassell nisu nastavile razvijati i on nije primijenjen u kasnijim istraživanjima.

1.4.2. Faze u istraživanju adolescentskog informacijskog ponašanja

Literatura o adolescentskom informacijskom ponašanju značajno je porasla u posljednje vrijeme, povećavajući korpus znanja novim spoznajama. Taj se korpus istraživanja može okvirno podijeliti na četiri faze prema stupnju razvoja teorijskog okvira istraživanja: prekursori (1980-1990), eksperimentalna faza (1990-2000), eksploratorna faza (2000-2010) i razvojna faza (2010-)⁶⁶⁴. Ovakav kronološki razvoj djelomice su naznačile Chelton i Cool, koje su uredile dva toma temeljnog zbornika radova o teorijama, modelima i problemima u istraživanjima informacijskog ponašanja mladih⁶⁶⁵. U taj su zbornik Chelton i Cool uključile istraživanja koja kronološki prate razvoj istraživanja od ranog zanimanja knjižničara i edukatora za podučavanje djece i mladih u efektivnom korištenju informacijske tehnologije u školama, odnosno, fokusa na razvoju računalne i informacijske pismenosti u okviru cjeloživotnog učenja, do više teorijskog zanimanja za kognitivni proces traženja informacija mladih i razvoj modela, te kasnijeg korištenja *World Wide Web*-a. One primjećuju da je u početku bilo malo zanimanja za informacijske potrebe djece i pitanje kako bi te potrebe mogle biti zadovoljene pomoću novih tehnologija, ali s razvojem istraživanja od 1990-ih godina, sve više istraživača se zanima za to kako djeca i mladi pronalaze informacije u odgovoru na zadatke, probleme i ciljeve⁶⁶⁶.

⁶⁵⁸ Ibid., str. 1422.

⁶⁵⁹ Usp. Agosto, D.E. and Hughes-Hassell, S. (2006a), nav. djelo, str. 1398.

⁶⁶⁰ Agosto, D.E. and Hughes-Hassell, S. (2006b), nav. djelo, str.1425.

⁶⁶¹ Usp. Agosto, D.E. and Hughes-Hassell, S. (2005), nav. djelo, str. 160; Agosto, D.E. and Hughes-Hassell, S. (2006b). Toward a Model of the Everyday Life Information Needs of Urban Teenagers, Part 2: Empirical Model. *Journal of the American Society for Information Science & Technology* 57 (11), 1418–1426, str. 1418.

⁶⁶² Usp. Agosto, D.E. and Hughes-Hassell, S. (2005), nav. djelo, str. 160.

⁶⁶³ Usp. Agosto, D.E. and Hughes-Hassell, S. (2006b), nav. djelo, str. 1426.

⁶⁶⁴ Usp. Kasapović, I.; Juric, M., nav. djelo.

⁶⁶⁵ Vidi: Chelton, M.K., and Cool, C. (2004). Introduction. *Youth information-seeking behavior: Theories, models, and issues*. Chelton, M.K., and Cool, C. (Eds). Lanham, MD: Scarecrow Press, Inc., vii-xiii.

⁶⁶⁶ Ibid., str. ix

U ranom razdoblju, počevši od 1980-ih godina, istraživanja su bila „sustavno orijentirana“. Tada je došlo do eksplozije razvoja računalno utemeljenih informacijskih sustava, pa je istraživačka pažnja bila zaokupljena pitanjem koliko se učinkovito oni koriste. Prekursori, koji su dolazili najčešće iz školskih sustava, smatrali su prioritetom razvijanje informacijskih vještina učenika, odnosno računalne i informacijske pismenosti, te knjižnične medijske pismenosti. U svome prikazu ranih istraživanja informacijskog ponašanja djece pri korištenju elektroničkih informacijskih usluga, Cool primjećuje da su se istraživanja u desetljeću od 1980-ih do 1990-ih godina razvijala „od zbirke pomalo anegdotalnih opisa korisničkih ponašanja i uporabe, u rasponu od više sustavnih studija učinkovitosti informacijskih sustava do kasnijih pristupa koji lociraju temu unutar šireg zanimanja u polju informacijske znanosti, primjenjujući kognitivnu psihološku orijentaciju“⁶⁶⁷. Ona je već tada upozorila na potrebu za većim uključivanjem uloge razvojnih sposobnosti djece i njihovog ukupnog stadija kognitivnog razvoja u istraživanje sposobnosti djece u procesuiranju informacija⁶⁶⁸.

U drugoj, eksperimentalnoj fazi, koja je trajala u razdoblju od 1990. do 2000. godine, istraživači su nastojali razviti općenitije razumijevanje procesa traženja informacija među mladima u različitim kontekstima. Istraživanja su postala više „korisnički orijentirana“. Tada je razvijen Kuhlthauin *ISP* model, koji je jedan od najpoznatijih modela procesa traženja informacija radi rješavanja postavljenog problema ili zadatka. Chelton i Cool smatraju da je najveći doprinos ovoga razdoblja u otkriću da je traženje informacija inherentno procesno orijentirano, te da se odvija tijekom vremena i da bilo koja točka u tome procesu predstavlja samo parcijalan snimak cijele epizode potrage za informacijama⁶⁶⁹. Tome je najviše pridonijelo Kuhlthauino istraživanje traženja informacija srednjoškolaca tijekom izrade školskih projekata, koje je dovelo do formuliranja njezinog *ISP* modela. Chelton i Cool sugeriraju da je najveći doprinos ovoga modela u pružanju uvida u to da je traženje informacija tijekom ispunjavanja specifičnog cilja ili zadatka „iterativan a ne linearan proces, te da svaka faza u procesu može biti povezana s afektima ili emocionalnim stanjima koja mogu ometati ili olakšavati kretanje procesa“⁶⁷⁰.

Kasnije, istraživači su sve više koristili kvantitativne i kvalitativne metodologije kako bi ispitali kako djeca komuniciraju s *Web*-om, jer su prepoznali da se dječje kognitivne razvojne sposobnosti, vještine rješavanja problema i informacijske potrebe razlikuju od onih odraslih korisnika. Bilal je istraživala kako djeca pretražuju, koriste i vrednuju informacije s *Web*-a, polazeći od toga da je *Web* preoblikovao načine kako korisnici pristupaju, traže i koriste informacije, te da je uvođenje *Web*-a u javne škole i domove promijenilo načine podučavanja, učenja i obrazovanja⁶⁷¹. Konstatirajući da su istraživanja koja uključuju djecu veoma izazovna, jer „djeca nisu 'mali odrasli ljudi', nego su potpuno drukčija korisnička populacija s vlastitom kulturom, normama, kompleksnošću, radoznalošću, interesima, sposobnostima i informacijskim

⁶⁶⁷ Cool, C. (2004). Information-Seeking Behaviors of Children Using Electronic Information Services during the Early Years: 1980-1990. *Youth information-seeking behavior: Theories, models, and issues*. Chelton, M.K., and Cool, C. (Eds). Lanham, MD: Scarecrow Press, Inc., 1-35, str. 27.

⁶⁶⁸ Ibid., str. 28.

⁶⁶⁹ Usp. Chelton, M.K., and Cool, C., nav. djelo, str. ix.

⁶⁷⁰ Ibid., str. x.

⁶⁷¹ Usp. Bilal, D. (2004). Research on Children's Information Seeking on the Web. In Chelton, M.K., and Cool, C. (Eds). *Youth information-seeking behavior: Theories, models, and issues*. Lanham, MD: Scarecrow, 271-291, str. 271.

potrebama⁶⁷², Bilal je značajno pridonijela senzibiliziranju istraživača i potpunijem razumijevanju ove osjetljive istraživačke skupine. Tijekom eksploratorne faze koja se odvijala od 2000. do 2010. godine, raste broj istraživanja u različitim uvjetima i iz raznih perspektiva, što je dovelo do toga da je istraživačko polje uspostavljeno, a razumijevanje informacijskog ponašanja djece i mladih u različitim kontekstima znatno prošireno i produbljeno.

U razvojnoj fazi, koja je u tijeku posljednjeg desetljeća, istraživanja su sve više interdisciplinarna i integriraju različite pristupe, modele i teorije, a u središtu su suradnički aspekti informacijskog ponašanja, te internetne platforme za virtualno društveno umrežavanje i različiti konteksti, osobito sveprisutni digitalni prostori⁶⁷³. Adolescentske informacijske potrebe i ponašanja počinju se promatrati iz perspektive razvojnih zadataka adolescencije koji su identificirani od strane razvojnih psihologa, te na temelju njih prepoznati različite tipove informacijskih potreba, kao što su učinile Agosto i Hughes-Hassell⁶⁷⁴. Jednim od najvažnijih razvojnih zadataka smatra se onaj vezan uz potragu za vlastitim identitetom, jer u razdoblju kasne adolescencije mladi ljudi istražuju mogućnosti, eksperimentiraju s različitim stilovima života i počinju stvarati vlastiti identitet na temelju ishoda svojih istraživanja. Ta potraga uključuje traženje i korištenje informacija u svrhu izbora obrazovanja i zanimanja.

Tijekom vremena, teorijski okvir evoluirao je od fokusa na više pragmatična pitanja o efikasnosti elektroničkih baza podataka, do razvoja kontekstualne i više integrativne perspektive u razumijevanju adolescentskog informacijskog ponašanja. Međutim, ostalo je još mnogo neodgovorenih pitanja i lekcija za naučiti o informacijskom ponašanju djece i mladih. Primjerice, i dalje je razmjerno slabo istraženo njihovo informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri, što je tema za koju Chelton i Cool smatraju da je sve važnija⁶⁷⁵, premda ne obrazlažu u čemu je njezina važnost. Nadalje, istraživanja traženja i korištenja informacija djece i tinejdžera, kao i ona o traženju informacija odraslih, i dalje su uglavnom usredotočena na samo dva konteksta: školu (posao) i svakodnevni život (ne-posao), ne uzimajući dovoljno u obzir razvojna obilježja djece i mladih, te sociokulturne čimbenike konteksta njihova razvoja. Već je Savolainen upozoravao na to da je traženje i korištenje informacija potrebno sagledavati u kontekstu načina života i upravljanja životom, o čemu je bilo riječi u prethodnim poglavljima ovoga rada. To su s vremenom uvidjeli i istraživači posebnih skupina kao što su djeca i mladi. Sugerirajući teme za buduća istraživanja informacijskog ponašanja djece i mladih, Cool je konstatala da je većina studija uključila homogene skupine korisnika stratificirane samo prema dobi, te pozvala na pridavanje veće pozornosti „specifikaciji onoga kako čimbenici kao što su spol, rasa, etnicitet i društvena klasa utječu na ponašanja traženja i pretraživanja informacija među djecom“⁶⁷⁶. Taj poziv vrijedi i nakon više od jednog i pol desetljeća otkako je upućen.

⁶⁷² Ibid., str. 285.

⁶⁷³ Usp. Kasapović, I.; Juric, M., nav. djelo.

⁶⁷⁴ Ibid.

⁶⁷⁵ Usp. Chelton, M.K., and Cool, C., nav. djelo, str. xiii.

⁶⁷⁶ Cool, C., nav. djelo, str. 32.

1.4.3. Prethodna istraživanja informacijskog ponašanja adolescenata pri odlučivanju o karijeri

Odlučivanje o karijeri u adolescenciji predstavlja prekretnicu u životu i važnu točku u razvojnem kontinuumu mladog čovjeka. Potraga za relevantnim informacijama koje će omogućiti optimalan izbor između jedne ili više alternativnih opcija postaje prioritet na kraju srednjoškolskog obrazovanja. Ipak, razmjerno je slabo istraženo kako adolescenti uključuju informacije u svoje izbore, odnosno kakva su njihova iskustva u pristupanju, selekciji, traženju, korištenju, procesuiranju i razmjeni informacija pri odlučivanju o karijeri, te s kakvim se barijerama pri tome suočavaju. Malobrojna prethodna istraživanja orijentirana su više na izvore informacija kao izvore pomoći pri donošenju odluka, nego na individualne donositelje odluka i njihove specifične kontekste. Takva su istraživanja koje je provela Julien u Kanadi prije više od 20 godina i nedavno Lilley na Novom Zelandu. Istražujući informacijsko ponašanje adolescenata pri odabiru karijere, Julien je utvrdila da neformalni izvori pružaju instrumentalnu i emocionalnu pomoć, a Lilley je, istražujući odlučivanje o karijeri novozelandskih tinejdžera pripadnika Maora, potvrdio jaku sklonost interpersonalnim izvorima.

Istraživanje Julien o tome kako informacije pomažu kanadskim adolescentima u donošenju odluka o karijeri pridonijelo je razumijevanju ovog fenomena iz kognitivne perspektive. Temeljeći svoj rad na tri različite teorijske paradigme: Dervininim ranim postavkama *sense-making* teorije, ranim Kuhlthauinim istraživanjima procesa traženja informacija iz korisničke perspektive, te Harrenovoj teoriji stilova odlučivanja o karijeri razvijenoj krajem sedamdesetih godina, Julienin rad spada među pionirske pokušaje teorijskog utemeljenja empirijskog istraživanja informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri uz primjenu teorija koje izvorno dolaze iz drugih znanosti.

Testirajući primjenjivost triju spomenutih teorija u kontekstu adolescentskog traženja informacija povezanih s karijerom, Julien dokazuje nedovoljnu iznijansiranoost Harrenovog modela stilova odlučivanja i ograničenu primjenjivost Kuhlthauine *ISP* teorije u kontekstu situacije odlučivanja o karijeri, te plodnost *sense-making* okvira za primjenu u istraživanju informacijskog ponašanja. Ipak, Julienino istraživanje uglavnom je usmjereno na izvore, jer ispituje prije svega adolescentsko traženje pomoći i izvore pomoći u izboru karijere, te se više fokusira na stilove odlučivanja i rodno senzitivnu perspektivu razvoja karijere, nego na sam proces odlučivanja i korespondirajuće informacijsko ponašanje.

Julien donosi opći zaključak da je adolescentsko traženje informacija u svrhu donošenja odluke o karijeri kompleksno i da ovisi o „širokoj raznolikosti situacijski specifičnih varijabli“, ali da je „ipak, traženje informacija u ovome kontekstu slično u mnogim aspektima traženju informacija u drugim postavkama i za druge svrhe“⁶⁷⁷. Rezultati njezinog istraživanja upućuju na to da su interpersonalni izvori oni koje adolescenti najviše preferiraju, čak i onda kada dobiju pomoć iz knjiga i brošura⁶⁷⁸. Julienin stoga sugerira sljedeće:

„...u svrhu pružanja adolescentima najveće prilike za donošenje informiranih odluka, moraju im biti osigurane lako dostupne, koordinirane informacijske usluge...[koje] moraju

⁶⁷⁷ Julien, H.E. (1997), nav. djelo, str. 185.

⁶⁷⁸ Usp. Julien, H. E. (1999). Barriers to Adolescents' Information Seeking for Career Decision Making. *Journal of the American Society for Information Science* 50(1), 38–48, str. 38.

*uključivati humanu komponentu i moraju prepoznati afektivne kao i instrumentalne potrebe adolescentskih donositelja odluka. Pomoć treba biti pružena na suosjećajan, pažljiv način, od strane pružatelja usluga kojima adolescenti mogu vjerovati da imaju njihove interese u srcu i da će im pružiti točne i pouzdane informacije.*⁶⁷⁹.

Ova sugestija vrijedi i u suvremenom kontekstu, premda dolazi iz vremena prije surfanja Webom i sveprisutnih „društvenih mreža“, te opće dostupnosti raznih vrsta informacija na internetu. Premda je svojim istraživanjem postavila temelje za razmišljanje o informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri, Julien nije pronašla utjecaj socioekonomskih čimbenika na korištenje informacija pri obrazovnim izborima kanadskih adolescenata⁶⁸⁰, vjerojatno stoga jer je njezino istraživanje bilo fokusirano samo na postupanje s informacijama u procesu donošenja odluka.

Istražujući kako učenici srednjih škola, pripadnici Maora na Novom Zelandu, postupaju s informacijama koje im pomažu u donošenju odluka o karijeri, Lilley je došao do zaključka o „jakoj ovisnosti o interpersonalnim izvorima radije nego o tiskanim i elektroničkim izvorima“⁶⁸¹. Barijere u tome procesu Lilley je identificirao kao: a) neznanje koga pitati, b) ne željeti nikoga pitati, c) upitani ljudi nisu uvijek znali kako pomoći, i d) biti „preplavljen“ količinom dostupnih informacija⁶⁸². On smatra da se škole u suradnji sa stručnjacima za razvoj karijere moraju više angažirati u pomaganju učenicima u odabiru budućeg zanimanja⁶⁸³. Premda je istraživao specifičnu etničku skupinu novozelandskih mladih ljudi, Lilley nije posvetio posebnu pozornost utjecaju sociokulturnih čimbenika, odnosno etničkog ili obiteljskog porijekla na informacijsko ponašanje mladih Maora u donošenju odluka o karijeri.

Osim ovih istraživanja provedenih u okviru doktorskih radova, u posljednje vrijeme dostupne su još dvije doktorske disertacije koje su se zanimale za ovu temu. Nedavno istraživanje informacijskog ponašanja studenata pri traženju informacija o karijeri u svrhu pripreme za pronalazak posla, provedeno u SAD-u u polju komunikacijske znanosti, odnosi se na stariju populaciju mladih ljudi koja se priprema za tranziciju na radno mjesto⁶⁸⁴. Premda je utemeljeno u psihološkim teorijama, to je istraživanje orijentirano uglavnom na izvore informacija, a ne na individualna informacijska ponašanja ili na kontekst. Osim spoznaje o tome da studenti više koriste internet kao izvor informacija nego karijerne centre sveučilišnih kampusa, nema drugih relevantnih zaključaka koji bi imali značajne implikacije za buduća istraživanja adolescenata pri odlučivanju o karijeri.

Doktorsko istraživanje provedeno u Švedskoj u polju knjižnične i informacijske znanosti o aktivnostima povezanim s informacijama učenika završnog razreda švedskih viših srednjih škola koji biraju studij i zanimanje, donijelo je inovativnu perspektivu iz koje se sagledava informacijsko ponašanje mladih ljudi pri odlučivanju o karijeri. Hultgren se bavila načinima na koje mladi pridaju smisao opcijama svog studija i karijere, pozivajući se na kulturalnu perspektivu koja je usredotočena na „traženje informacija povezanih s materijalnim i

⁶⁷⁹ Prijevod autorice. Izvor: Julien, H. E. (1997), nav. djelo, str. 185-186.

⁶⁸⁰ Usp. Julien, H. E. (1997), nav. djelo, str. 87.

⁶⁸¹ Lilley, S., nav. djelo str., 33.

⁶⁸² Eng.: „being overwhelmed by how much information is available“.

⁶⁸³ Usp. Lilley, S., nav. djelo, str. 44.

⁶⁸⁴ Usp. Fetherston, M.A.(2017). College Students and Career Information Seeking: Applying the Comprehensive Model of Information Seeking to Career Preparation. Theses and Dissertations 1467. Doctoral Dissertation. <http://dc.uwm.edu/etd/1467>(18.03.2018.)

simboličkim dimenzijama svakodnevnog svijeta“⁶⁸⁵. Značajno je da Hultgren „ne promatra traženje informacija povezanih sa studijem i izborom posla kao izoliranu pojavu u svakodnevnoj poplavi aktivnosti i iskustava, nego kao isprepletenu s njima“. Hultgren sugerira da takav pristup omogućuje promatranje ne samo „objektivnog traženja i korištenja informacija pruženih od strane formalnih sustava usmjeravanja karijere, nego i kao kulturalno utjelovljene prakse isprepletene s perspektivom životnog svijeta i oblikovanjem identiteta“⁶⁸⁶. Hultgrenin holistički pristup oslanja se na koncepte koji omogućuju „razumijevanje odluka o karijeri i studiju kao onih koje su ugrađene u društveni kontekst u kojemu su informacije društveno neravnomjerno distribuirane“. Taj je pristup zapravo deriviran iz Bourdieuove teorije i ideja, što upućuje na korisnost primjene toga okvira u razumijevanju informacijskog ponašanja mladih.

1.4.4. Zaključno razmatranje

Informacijsko ponašanje djece i mladih ljudi relativno je slabo istraženo područje i postoje značajne praznine u razumijevanju njihovih informacijskih praksi u različitim situacijama i kontekstima. Literatura o informacijskom ponašanju mladih bila je uglavnom usmjerena na identificiranje područja njihovih informacijskih potreba i prepoznavanje prepreka koje ih ometaju u uspješnom pronalaženju i korištenju informacija. Ipak, istraživači sve više prepoznaju da je u posljednjem desetljeću informacijsko ponašanje novih generacija mladih dramatično transformirano u odnosu na ranije generacije usljed korištenja informacijsko-komunikacijskih tehnologija, te da su oni glavni konzumenti informacija u novom digitalnom okruženju i aktivni kreatori nove digitalne kulture. Istraživanje potrage za informacijama *google*-generacije pokazalo je da je ona kvalitativno drukčija generacija od ranijih, te da ima osobene sklonosti, stavove, očekivanja, pa čak i vještine komunikacijske i informacijske pismenosti. Međutim, novija istraživanja mladih nisu više fokusirana na milenijalce, jer su oni prešli u svoje srednje dvadesete i tridesete godine života, nego na novu, postmilenijsku generaciju onih mladih ljudi koji su rođeni nakon 1996. godine, odnosno *z*-generaciju. Istraživači upozoravaju da je *z*-generacija raznolika i na putu da postane najobrazovanija generacija do sada⁶⁸⁷. Stoga, istraživanje njihovog informacijskog ponašanja može predstavljati priličan izazov, ali bi više spoznaja o tome moglo pridonijeti boljem razumijevanju specifičnih situacija u kojima mladi trebaju informacijsku potporu uspješnoj prilagodbi na društvene promjene.

Prvi izazov s kojim se suočavaju istraživači informacijskog ponašanja mladih je definiranje predmeta istraživanja. Definiranje pojedinih dobnih skupina djece i mladih ljudi u literaturi nije dovoljno precizno, jer se pojmom mladi ljudi obuhvaćaju veoma širok raspon skupina u dobi od tri do dvadeset i devet godina. Stoga je, unatoč značajnom porastu literature u posljednja tri desetljeća, veoma mali uzorak literature koja se odnosi na informacijsko ponašanje starijih

⁶⁸⁵ Hultgren, F. (2009). *Approaching the future: A study of Swedish school leavers' information related activities*. Doctoral Dissertation. <http://hdl.handle.net/2320/1818> (19.07.2018.)

⁶⁸⁶ Ibid.

⁶⁸⁷ Usp. Parker, K.; Graf, N. and Igielnik, R. (2019). *Generation Z Looks a Lot Like Millennials on Key Social and Political Issues: Among Republicans, Gen Z stands out in views on race, climate and the role of government*. <https://www.pewsocialtrends.org/2019/01/17/generation-z-looks-a-lot-like-millennials-on-key-social-and-political-issues/> (17.01.2020.)

adolescenata da bi se mogli izvesti relevantni zaključci koji imaju značajne implikacije na proučavanje njihovog postupanja s informacijama pri odlučivanju o karijeri. Malobrojna istraživanja orijentirana su više na izvore informacija kao izvore pomoći nego na informacijska ponašanja donositelja odluka u specifičnim kontekstima. Izuzetak predstavlja nedavno švedsko istraživanje koje široko razumijeva odluku o karijeri i studiju mladih ljudi kao onu koja je ugrađena u društveni kontekst, odnosno, holistički pristupa tom fenomenu iz perspektive kulturnih teorija. Teorijski okvir primijenjen u tome istraživanju oslanja se uglavnom na Bourdieuvu teoriju u razumijevanju interakcije između individualnog izbora i socioekonomskih čimbenika razvojnog okruženja mladih ljudi. Sagledavanje informacijskog ponašanja mladih u specifičnoj situaciji odlučivanja o karijeri kao onoj koja je ugrađena u određeni nacionalni kontekst, može staviti više svjetla na izvore razlika i nejednakosti u postupanju s informacijama u raznolikim sociokulturnim sredinama.

1.5. Barijere u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri

U polju istraživanja informacijskog ponašanja djece i mladih veoma su oskudna znanja o preprekama i ograničenjima u pristupu, traženju i korištenju informacija pri odlučivanju o karijeri. Međutim, autori u drugim poljima identificirali su određene poteškoće koje mogu djelovati kao barijere u profesionalnom razvoju, izboru zanimanja i odlučivanju o karijeri s kojima se suočavaju mladi ljudi, kao što su karijerna nezrelost i neodlučnost. U posljednje vrijeme roditeljski profesionalni i socijalni status, obrazovanje i prihod, odnosno društveno porijeklo, te roditeljske prakse i obiteljski kulturni kapital, u društvenim znanostima prepoznaju se kao značajni prediktori uspjeha djece u akademskom i kasnijem profesionalnom životu⁶⁸⁸. Obiteljski čimbenici uspjeha djece i mladih u nekim slučajevima mogu djelovati kao odskočna daska, a u drugima biti ometajući ili ograničavajući, odnosno predstavljati barijeru. U okviru teorije odlučivanja, Gati i suradnici identificirali su poteškoće u procesu izbora karijere povezane s informacijama koje mogu pridonijeti razumijevanju uloge informacija tijekom odlučivanja o karijeri.

1.5.1. Barijere u pristupu i traženju informacija

U istraživanjima ljudskog informacijskog ponašanja barijere se smatraju jednim od glavnih čimbenika koji ga oblikuju, ali se pri tome koncept barijere najčešće uopće ne definira. Izuzetak predstavlja Savolainen, koji je u nekoliko nedavnih radova proveo konceptualnu analizu kognitivnih, afektivnih i sociokulturnih barijera u traženju informacija. Barijere u traženju informacija Savolainen definira kao značajne kontekstualne čimbenike, jer one određuju u kojoj mjeri ljudi mogu pristupiti informacijama⁶⁸⁹. Međutim, on smatra da su prepreke traženju informacija slabo definiran pojam, pa je analizirao literaturu o traženju informacija u koju je uključeno „pronalaženje i pristupanje informacijskim izvorima (i ljudskim i sistemskim) u

⁶⁸⁸ Vidi, npr. Carolan, B.V. and Wasserman, S.J. (2015). Does Parenting Style Matter? Concerted Cultivation, Educational Expectations, and the Transmission of Educational Advantage. *Sociological Perspectives* 58(2), 168–186.

⁶⁸⁹ Usp. Savolainen, R. (2016a). Approaches to socio-cultural barriers to information seeking. *Library & Information Science Research* 38, 52–59.

odgovaranju na ciljeve i namjere“⁶⁹⁰. Usredotočio se na sociokulturne barijere i razumijevanje načina kako određene kulturne vrijednosti i društvene norme ograničavaju ljudima pristup informacijama, zadržavajući se samo na traženju informacija.

Savolainen sugerira da barijere nisu isto što i problemi prilikom traženja informacija, nego su sinonimi ograničenjima koja na neki način otežavaju traženje informacija⁶⁹¹. Prema Savolainenu, informacijske barijere mogu biti shvaćene kao unutarnje ili izvanjske prepreke za tražitelje informacija koje koče (ometaju), usporavaju (odgađaju) ili sprečavaju pristup informacijama. Unutarnje barijere individualnog tražitelja informacija mogu biti afektivne i kognitivne, a izvanjske barijere fizičke i nematerijalne. Afektivne barijere uglavnom proizlaze iz emocija kao što su strah i frustracija, dok su primjeri kognitivnih barijera nepoznavanje relevantnih izvora informacija i slabe pretraživačke vještine⁶⁹². Izvanjske barijere nadalje mogu biti prostorne, vremenske, i sociokulturne. Među potonjima, Savolainen identificira šest glavnih tipova: (a) barijere usljed nedovoljnog poznavanja jezika, (b) barijere povezane sa društvenom stigmom i kulturnim tabuima, (c) barijere „malog svijeta“, (d) institucionalne barijere, (e) organizacione barijere, i (f) barijere usljed nedostatka ekonomskog i socijalnog kapitala⁶⁹³. Savolainen nije imao na umu da nedostatak kulturnog kapitala kao značajnog resursa koji usmjerava ljudske izbore može oblikovati informacijsko ponašanje.

Doprinos razumijevanju informacijskih barijera pružila je Julien koja je kombinirala dva konceptualna okvira, odnosno kategorije barijera u pristupu informacijama koju su ponudili Harris i Dewdney s klasifikacijom barijera traženju informacija koju je u ranim radovima ponudila Dervin⁶⁹⁴. Julinenina lista uključuje sljedeće barijere koje su identificirali Harris i Dewdney: a) neznanje koje su informacije potrebne, b) neznanje gdje pronaći informacije koje su shvaćene kao potrebne, c) nedostatak svijesti o postojanju izvora informacija, d) tražena informacija jednostavno ne postoji, e) nedostatak komunikacijskih vještina, f) nedostatak samopouzdanja ili sposobnosti, g) obeshrabrenost od strane izvora pristupa informacijama, h) kašnjenje traženih informacija, i) netočne ili neodgovarajuće primljene informacije, i j) raspršenost informacija. Dodatno, barijere u traženju informacija koje proizlaze iz Dervininih radova su: a) društvene, b) institucionalne, c) psihološke, d) fizičke, i e) intelektualne barijere.

Kognitivne barijere kao najčešće istraživane u polju informacijskog ponašanja mogu se podijeliti na nekoliko podtipova. Savolainenova analiza dovodi do tipologije prema kojoj su kognitivne barijere sljedeće: a) nevoljkost da se nečije potrebe doživljavaju kao informacijske potrebe, b) nesposobnost artikuliranja nečijih informacijskih potreba, c) nesvjesnost o relevantnim izvorima informacija, d) niska samoefikasnost, e) loše vještine pretraživanja i f) nemogućnost suočavanja s preopterećenjem informacijama⁶⁹⁵. Podtipovi su pregledani u dvije faze procesa traženja informacija: identificiranje i artikulacija informacijskih potreba te selekcija i pristup informacijskim izvorima. Savolainen zaključuje da je utjecaj kognitivnih

⁶⁹⁰ Ibid., str. 52.

⁶⁹¹ Ibid.

⁶⁹² Ibid.

⁶⁹³ Ibid., str. 53.

⁶⁹⁴ Usp. Julien, H. E. (1999), nav. djelo, str. 39.

⁶⁹⁵ Usp. Savolainen, R. (2015). Cognitive barriers to information-seeking: A conceptual analysis. *Journal of Information Science* 41(5), 613-623.

barijera uglavnom negativan, jer blokiraju, ograničavaju ili ometaju traženje informacija, te potiču negativne emocije poput frustracije⁶⁹⁶.

Savolainen je nedavno dopunio sliku unutarnjih barijera analizirajući razumijevanje afektivnih barijera s gledišta teorije ocjene. Prema toj teoriji, afektivne barijere potječu od negativnih emocija vođenih očekivanjima da bi pristup informacijskim izvorima i sustavima mogao uključivati rizik neugodnih iskustava⁶⁹⁷. Emocije karakteristične za sve afektivne barijere su anksioznost, strah i frustracija koje utječu na traženje informacija tako što ga blokiraju, ograničavaju ili zaustavljaju prije završetka. Savolainen nalazi da postoje tri glavne vrste afektivnih barijera: a) rizik od izlaganja neželjenim informacijama, b) rizik od prevelikog psihološkog ulaganja u traženje informacija, i c) rizik od suočavanja s poteškoćama u korištenju informacijskih sustava. On upozorava da nedostaje analitička slika barijera kao značajnih kontekstualnih čimbenika. Tu bi sliku upotpunilo definiranje još nekih barijera koje proizlaze iz korištenja i razmjene informacija, kao što su primjerice interpersonalne ili komunikacijske barijere, te identificiranje barijera koje se odnose na specifične skupine, situacije, odluke i probleme.

1.5.1.1. Sociokulturne barijere u postupanju s informacijama

Društvene i kulturne prepreke i ograničenja u pristupu, traženju, procesuiranju, korištenju i dijeljenju informacija nisu prepoznate kao značajni čimbenici u razumijevanju i tumačenju raznih oblika informacijskoga ponašanja. Međutim, Savolainen sugerira da pitanja koja se bave sociokulturnim barijerama nisu nova i da postoji veliki broj istraživanja koja opisuju njihove značajke u različitim kontekstima traženja informacija⁶⁹⁸. On smatra da je slika sociokulturnih barijera značajnije obogaćena novim svojstvima tek od 1990-ih godina naovamo. Sociokulturne barijere Savolainen smatra vještačkim (ljudskim) konstruktima koji vode porijeklo iz društvenih normi, normativnih očekivanja i kulturnih vrijednosti, kao i ekonomskih čimbenika koji nisu izolirani od društva i kulture⁶⁹⁹, te uglavnom imaju negativan utjecaj na traženje informacija ograničavanjem pristupa izvorima informacijama. Savolainen time na određeni način pokazuje da nije sasvim razumio prirodu sociokulturnih barijera kao stvarnih ograničenja koje se temelje na klasnoj pripadnosti premda je svoje istraživanje o svakodnevnim informacijskim praksama učitelja i industrijskih radnika utemeljio na pretpostavki o razlici u njihovom informacijskom ponašanju utemeljenoj na društvenoj klasi⁷⁰⁰.

Opisujući porijeklo, značajke i utjecaj pojedinih barijera, Savolainen zaključuje da ekonomske barijere koje se povezuju s informacijskim siromaštvom i digitalnim jazom, a vrlo često se prepliću s barijerama „malog svijeta“, mogu učinkovito blokirati pristup izvorima informacijama⁷⁰¹. Međutim, budući da je pristup alternativnim izvorima informacija izvanredno

⁶⁹⁶ Ibid.

⁶⁹⁷ Usp. Savolainen, R. (2016b). Approaching the affective barriers to information seeking: the viewpoint of appraisal theory. Proceedings of ISIC: the information behaviour conference, Zadar, Croatia, 20-23 September, 2016: Part 1. Information Research vol. 21(4), December, 2016. <http://www.informationr.net/ir/21-4/isic/isic1603.html>. (09.06.2017.)

⁶⁹⁸ Usp. Savolainen, R. (2016a), nav. djelo, str. 52.

⁶⁹⁹ Ibid., str. 53.

⁷⁰⁰ Usp. Savolainen, R. (1995), nav. djelo, str. 269.

⁷⁰¹ Ibid., str. 56.

poboljšana zahvaljujući internetu, on smatra da sociokulturne prepreke mogu biti manje fatalne nego što je to bilo u prošlosti, jer su u umreženim društvima granice propusne. Stajalište da se u eri interneta promijenila priroda sociokulturnih prepreka prema većoj dostupnosti informacijskih izvora ne dijele znanstvenici koji se zanimaju za digitalni jaz i koji otkrivaju povećanje digitalne nejednakosti u informacijskom društvu⁷⁰², čak i tamo gdje postoji širok pristup internetu⁷⁰³. Uvjeren u pretpostavljene blagodeti navodnog sveopćeg pristupa internetu, Savolainen optimistično sugerira da, iako je utjecaj barijera uglavnom negativan, one ponekad mogu imati i pozitivan utjecaj, jer „pokušaji da se zaobiđu sociokulturne barijere mogu rezultirati otkrićem novih izvora informacija koje bi inače ostali neiskorišteni, čime se širi osobni horizont izvora informacija“⁷⁰⁴.

Premda Savolainenova konceptualna analiza pruža temelj za razumijevanje sociokulturnih barijera, ona je ipak ograničena na pregled istraživanja o traženju informacija. U kontekstu razumijevanja odlučivanja kao oblika korištenja informacija, njegova konceptualizacija nije dovoljna. Sociokulturne barijere u informacijskom ponašanju pri izboru karijere uključuju brojne individualne i kontekstualne čimbenike koji mogu utjecati na izbor i oblikovati korespondirajuća informacijska ponašanja.

1.5.2. Poteškoće u odlučivanju o karijeri povezane s informacijama

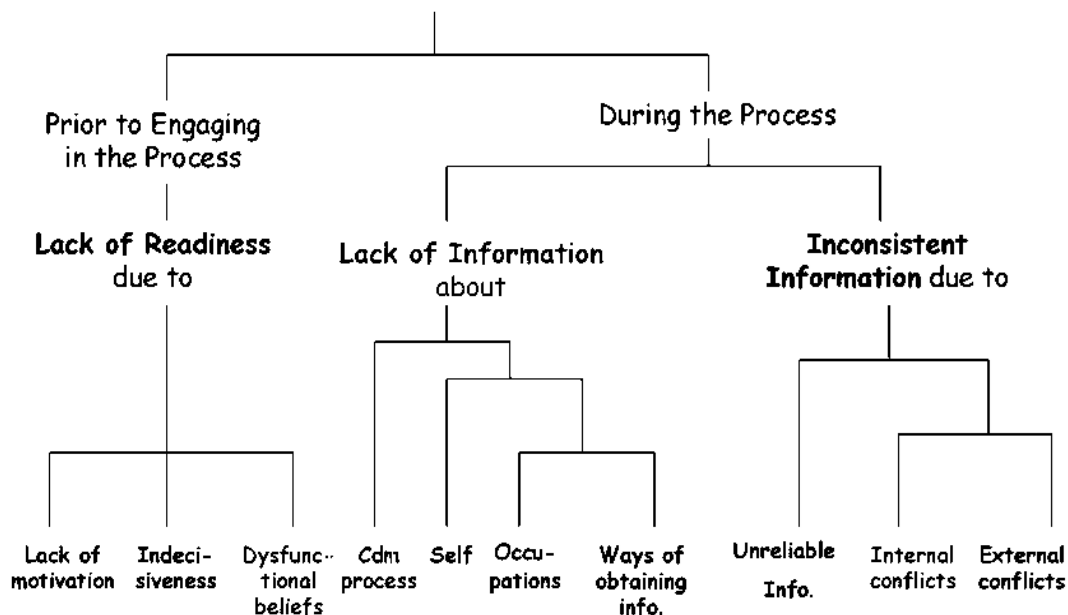
Rastuća literatura o razvoju i izboru karijere implicitno uključuje važnost posjedovanja informacija o sebi, svijetu rada i dostupnim alternativama u izboru zanimanja, sugerirajući da nedostatak informacija može predstavljati prepreku karijernom odlučivanju. Međutim, poteškoće u odlučivanju rijetko su u literaturi eksplicitno povezane s posjedovanjem ili procesuiranjem informacija. Izuzetak predstavljaju Gati i suradnici koji su razvili teorijski model poteškoća u odlučivanju o karijeri, uključujući nedostatak informacija tijekom procesa odlučivanja⁷⁰⁵. Oni su ponudili taksonomiju od 10 kategorija hijerarhijski strukturiranih individualnih poteškoća koje se javljaju prije i tijekom procesa, od kojih je u revidiranoj verziji čak sedam povezano s informacijama (*Slika 9*).

⁷⁰² Vidi, npr. Micheli, M. (2015). What is New in the Digital Divide? Understanding Internet Use by Teenagers from Different Social Backgrounds. In Laura Robinson, Shelia R. Cotten, Jeremy Schulz, Timothy M. Hale, April Williams (ed.). *Communication and Information Technologies Annual (Studies in Media and Communications, Volume 10)*. Emerald Group Publishing Limited, 55-87.

⁷⁰³ Usp. Van Deursen, A.; Van Dijk, J. (2019). The first-level digital divide shifts from inequalities in physical access to inequalities in material access. *New Media & Society* 21(2), 354–375.

⁷⁰⁴ Usp. Savolainen, R. (2016a), nav. djelo, str. 57.

⁷⁰⁵ Usp. Gati, I.; Krausz, M.; Osipow, S. H. (1996). A Taxonomy of Difficulties in Career Decision Making. *Journal of Counseling Psychology* 43(4), pp. 510-526, str. 510.

Slika 9. Teorijska taksonomija poteškoća u odlučivanju o karijeri⁷⁰⁶

Taksonomija poteškoća u odlučivanju o karijeri temelji se na ideji o odstupanju od „idealnog donositelja odluke o karijeri“, odnosno, osobe koja je svjesna potrebe da donese odluku, voljna da je donese i u stanju da odluči „ispravno“⁷⁰⁷, pri čemu svako odstupanje od idealnog vide kao problem. Oni polaze od toga da je najbolja ona odluka koja najviše pomaže donositelju odluke da postigne svoje ciljeve, ističući da su jedinstvene značajke odluke o karijeri sljedeće: a) broj potencijalnih alternativa često je prilično velik; b) velika je količina dostupnih informacija o svakoj alternativu; c) veliki broj aspekata (kriterija ili atributa) treba uzeti u obzir, i d) nesigurnost igra veliku ulogu s obzirom na individualne karakteristike i prirodu budućih karijernih alternativa⁷⁰⁸. Kasnije, posebnim obilježjima karijerne odluke pridodana je još jedna karakteristika, po kojoj se ova odluka razlikuje od svih ostalih. Gati i Asher naglašavaju da odluka o karijeri zahtijeva više pažnje od rutinskih, jer ima značajne dugoročne implikacije na nečiji budući životni stil i kvalitetu života, što je stavlja među najznačajnije za pojedinca i društvo u cjelini⁷⁰⁹.

Poteškoće povezane s informacijama smještene su u taksonomiji Gatija i suradnika u dvije od tri glavne kategorije, koje se događaju tijekom procesa odlučivanja, nazvane „nedostatak informacija“ i „nekonzistentne informacije“⁷¹⁰. Unutar glavne kategorije „nedostatak informacija“ u revidiranoj verziji su četiri potkategorije: a) nedostatak informacija o koracima u procesu odlučivanja o karijeri, b) nedostatak informacija o sebi, c) nedostatak informacija o zanimanjima, i d) nedostatak informacija o načinima pridobivanja informacija. U glavnu kategoriju „nekonzistentne informacije“ smještene su sljedeće tri potkategorije: a) nepouzdana

⁷⁰⁶ Izvor: Gati, I. The PIC model: Supporting Evidence, or: Does it really work? <https://slideplayer.com/slide/13821173/> (21.03.2018.)

⁷⁰⁷ Gati, I.; Saka, N. (2001). High school students' career-related decision-making difficulties. *Journal of Counseling and Development* 79, pp. 331–340, str. 332.

⁷⁰⁸ Usp. Gati, I.; Krausz, M.; Osipow, S. H. (1996), nav. djelo, str. 511.

⁷⁰⁹ Usp. Gati, I.; Asher, I. (2001), nav. djelo, str. 7.

⁷¹⁰ Gati, I.; Krausz, M.; Osipow, S. H., nav. djelo, str. 512.

informacije, b) unutarnji konflikti i c) izvanjski konflikti⁷¹¹. Za razliku od ovih poteškoća koje su uglavnom kognitivne, Gati i suradnici navode i afektivno utemeljene poteškoće koje se pojavljuju prije početka procesa odlučivanja, koje su svrstali u treću glavnu kategoriju poteškoća „nedostatak spremnosti na odlučivanje o karijeri“ (nedostatak motivacije, neodlučnost i disfunkcionalni mitovi)⁷¹². Kasnije, Gati i Asher razvili su *PIC* model procesa odlučivanja o karijeri koji se sastoji od sljedećih faza: a) „pregledavanje“ (*prescreening - P*), b) dubinsko istraživanje (*in-depth exploration - I*) i c) odabir (*choice - C*)⁷¹³, kojim su još detaljnije elaborirali neke koncepte i revidirali prethodnu verziju taksonomije, ali ne i u dijelu koji se odnosi na informacije.

Razumijevanje afektivno utemeljenih poteškoća moguće je proširiti dodavanjem koncepata izbjegavanja informacija⁷¹⁴, te preopterećenja informacijama⁷¹⁵ ili osjećaja „preplavljenosti informacijama“⁷¹⁶. Te koncepte Gati i suradnici nisu imali na umu u vrijeme prije uspona internetne kulture kada je nastao njihov upitnik ali ni kasnije, ne vodeći računa o preobilju informacija koje i sami navode kao jednu od jedinstvenih značajki odluke o karijeri. U informacijskim i komunikacijskim istraživanjima nastali su još neki koncepti kao što su ignoriranje, odbijanje i odbacivanje informacija⁷¹⁷ koji su također poteškoće s informacijama afektivne prirode. Ove „anomalije u ljudskom ponašanju“ karakteristične su za one situacije kada ljudi ne žele ili procjenjuju da ne mogu učiniti ništa kako bi promijenili ishod, pa se odlučuju za druge oblike suočavanja sa stresom, prijetnjom i nesigurnošću⁷¹⁸. Zbog fokusiranja na aktivno, namjerno i ciljno usmjereno traženje informacija u polju istraživanja informacijskog ponašanja, nedovoljno pozornosti dobili su još neki značajni koncepti kao što su: selektivno izlaganje, neznanje, kognitivna dosljednost, smanjenje nesigurnosti, upravljanje neizvjesnošću, suočavanje i praćenje, te zatupljujuća ponašanja⁷¹⁹, koji mogu biti suprotni traženju i prikupljanju informacija, odnosno mogu se smatrati poteškoćama i barijerama koje oblikuju informacijsko ponašanje.

1.5.3. Izbor visokog obrazovanja i društvena ograničenja

Težnje i izbori mladih ljudi povezani s njihovom obrazovnom budućnošću oblikovani su ne samo u određenom obiteljskom, institucionalnom i kulturnom kontekstu, nego i u širem socioekonomskom okruženju. Premda se teorije odlučivanja o karijeri ponekad izravno vezuju uz ekonomske dimenzije odluka, raspoložive resurse i korisnost ishoda odlučivanja, ekonomske komponente u literaturi najčešće nisu viđene kao one koje utječu na odlučivanje o karijeri,

⁷¹¹ Ibid.

⁷¹² Ibid., str. 520.

⁷¹³ Gati, I.; Asher, I., nav. djelo, str. 7.

⁷¹⁴ Eng.: *avoiding information*.

⁷¹⁵ Eng.: *information overload*.

⁷¹⁶ Eng.: *information overwhelming*.

⁷¹⁷ Usp. Case, D. O. et al (2005). Avoiding versus seeking: the relationship of information seeking to avoidance, blunting, coping, dissonance, and related concepts. *Journal of the Medical Library Association* 93(3), pp. 353–362.

⁷¹⁸ Ibid.

⁷¹⁹ Ibid. Eng.: *selective exposure, ignorance, cognitive consistency, uncertainty reduction, uncertainty management, coping, and monitoring and blunting behaviors*.

vjerojatno stoga jer su istraživanja izbora karijere uglavnom vođena u ekonomski stabilnim visokorazvijenim društvima.

Na izvjesnu nelagodu da se obrazovne odluke definiraju kao ekonomske upozorio je nedavno Harrison koji tvrdi da postoje dobri dokazi da budući studenti sve više uzimaju u obzir ekonomsku dimenziju obrazovnih odluka⁷²⁰. Posebice u okolnostima socioekonomskog preustroja društva ovi se čimbenici ne mogu izostaviti, jer odluke o karijeri donesene pod ranijim društvenim uvjetima možda neće djelovati u novima⁷²¹. Takva su istraživanja ipak rijetka, ali rastu istraživanja koja se zanimaju za druge oblike „kapitala“ koji se povezuju s tom odlukom i koji mogu biti viđeni kao izvor razlika i nejednakosti u korespondirajućem infomacijskom ponašanju.

Bourdieuova teorija društvene i kulturne reprodukcije primjenjuje se u razumijevanju izravnih mehanizama društvene reprodukcije koji se odražavaju i prenose putem ekonomskog nasljeđivanja, pri čemu je reprodukcija kulturnog kapitala dominantne klase manje vidljiva i teže ju je otkriti, iako je ona važan mehanizam održavanja društvene nejednakosti⁷²². Uz primjenu Bourdieuove sugestije da je obrazovni sustav prilagođen višim klasama, moguće je otkrivanje manje izravnih obrazaca održavanja društvenog poretka⁷²³.

Premda se obrazovanje obično smatra instrumentom društvene reforme i jednakosti, odnosno reduciranja društvene nejednakosti, autori koji su najčešće pod utjecajem Bourdieuovih ideja⁷²⁴, vide obrazovni sustav, posebice sustav visokog obrazovanja u razvijenim zemljama, kao onaj koji reproducira društvene i klasne nejednakosti⁷²⁵. Istraživači u polju sociologije obrazovanja primjenjuju koncept kulturnog kapitala u nastojanju da objasne reprodukciju društvene nejednakosti kroz obrazovanje. Prema relevantnim podacima, u posljednja dva desetljeća širom svijeta značajno je povećan pristup postsekundarnom obrazovanju kao i broj upisanih studenata na visokoškolske institucije, ali takvi pokazatelji globalnog rasta upisa mogu prikriti oštre razlike u napretku unutar i između zemalja⁷²⁶.

Skretanje pozornosti na postojanje društvene nejednakosti u pristupu visokom obrazovanju dovodi istraživače koji upućuju na taj problem u ulogu neke vrste društvenih aktivista⁷²⁷. Ipak, objavljena su brojna istraživanja u novije vrijeme koja dokazuju trajnu nejednakost u pristupu

⁷²⁰ Usp. Harrison, N. (2016). Student choices under uncertainty: bounded rationality and behavioural economics: Chapter 5. *Access to Higher Education: Theoretical perspectives and contemporary challenges*. (Edited by Anna Mountford-Zimdars, Neil Harrison). London: Routledge, str. 5.

⁷²¹ Usp. Pinquart, M.; Juang, L. P.; Silbereisen, R. K., nav. djelo, str. 127.

⁷²² Usp. Bourdieu, P. (1996). *The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*. Cambridge, Polity Press. https://www.academia.edu/5959115/The_State_Nobility_Elite_Schools_in_the_Field_of_Power_Pierre_Bourdieu, str. 79. (12.03.2019.)

⁷²³ Ibid.

⁷²⁴ Vidi, npr. Nash, R. (1990). Bourdieu on Education and Social and Cultural Reproduction. *British Journal of Sociology of Education* 11(4), 431-447.

⁷²⁵ Vidi, npr. Callender, C. and Dougherty, K.J. (2018). Student Choice in Higher Education—Reducing or Reproducing Social Inequalities? *Social Sciences* 7(189).; Dougherty, K.J. (2018). *Higher education choice-making in the United States: freedom, inequality, legitimation*.

<https://www.researchcghe.org/publications/working-paper/higher-education-choice-making-in-the-united-states-freedom-inequality-legitimation/> (12.05.2019.)

⁷²⁶ Vidi, npr.: *Access to Higher Education: Theoretical perspectives and contemporary challenges*. (2016) (Edited by Anna Mountford-Zimdars, Neil Harrison). London: Routledge.

⁷²⁷ Ibid..

koja se temelji na rasi, klasi, spolu i obrazovanju⁷²⁸. Primjenjujući uglavnom Bourdieuov teorijski okvir i njegove konceptualne alate kao što su kapital, habitus i polje⁷²⁹ istraživači nude potpuniji uvid u društvene determinante izbora visokog obrazovanja⁷³⁰.

Problem socioekonomskih razlika u pristupu i sudjelovanju u visokom obrazovanju tradicionalno je izražen u Velikoj Britaniji, u kojoj istraživanja potvrđuju porast dominacije visoke i više srednje klase u visokom obrazovanju⁷³¹. Klasna reprodukcija britanske elite kroz prestižne visokoškolske institucije i nejednakost u obrazovanju predmet je recentnih istraživanja D. Reay koja naglašava da se u Velikoj Britaniji „održava i dalje pojačava sveučilišna hijerarhija izgrađena na klasi i rasi“⁷³². Reay primjenjuje Bourdieuov okvir za svoja kritička promišljanja i istraživanja.

Drugi autori dokazuju da socijalna mobilnost u Velikoj Britaniji ne samo da je u padu u posljednjem desetljeću, nego je znatno niža u odnosu na neke druge razvijene zemlje. Blanden i suradnici koji definiraju socijalnu mobilnost kao stupanj do kojeg se ljudski socijalni status može promijeniti među generacijama, odnosno mjeru ravnopravnosti životnih mogućnosti, tvrde da je jaka veza između obiteljskog dohotka i obrazovnih postignuća u srcu britanske kulture niske mobilnosti⁷³³. Oni zaključuju da je ekspanzija visokog obrazovanja donijela mnogo veću korist onima s bogatijim *backgroundom* nego siromašnim mladim ljudima za koje je sada manje vjerojatno da će se osloboditi svoga *backgrounda* nego što je to bilo u prošlosti⁷³⁴. Njihovo kasnije istraživanje potvrdilo je da nema značajnih poboljšanja socijalne mobilnosti⁷³⁵ niti smanjenja obrazovne nejednakosti⁷³⁶.

Ovaj problem ranije je bio predmetom javne debate u smislu potrebe za većim otvaranjem pristupa elitnim sveučilištima i povećanja sudjelovanja mladih Britanaca u visokom obrazovanju. Tada su Ball i suradnici pružili uvjerljiv dokaz o tome da klasna pozicija ima snažan utjecaj jednako na to kako mladi ljudi u Velikoj Britaniji razumiju tržište visokog obrazovanja, kao i na njihove odluke o tome da li imaju namjeru ili ne ići na koledž ili fakultet⁷³⁷. Ball i suradnici tvrde da je izbor vrlo problematičan koncept s kojim treba biti veoma oprezan, te upozoravaju na donošenje odluke kao koncept koji „aludira jednako na moć

⁷²⁸ Vidi, npr. Dudley Jenkins, L. and Moses, M. S. (2014). Affirmative Action Initiatives Around the World. *International Higher Education* 77, 5-6.; Furlong, A. (2009). Revisiting transitional metaphors: reproducing inequalities under the conditions of late modernity. *Journal of Education and Work*, 22(5), 343-353.

⁷²⁹ Vidi, npr. Sheng, X. (2014). *Learning with Mothers: A Study of Home Schooling in China*. Springer Science & Business Media. str. 4.

⁷³⁰ Eng.: *higher education choice – HE choice*.

⁷³¹ Usp. Reay, D. (2017). Race and Elite Universities in the UK.

https://www.researchgate.net/publication/319159524_Race_and_Elite_Universities_in_the_UK (16.04.2018.)

⁷³² Ibid.

⁷³³ Blanden, J., Gregg, P. and Machin, S. (2005). Educational inequality and intergenerational mobility. In S. Machin and A. Vignoles (eds). *What's the good of education?*. Princeton: Princeton University Press, str.19.

⁷³⁴ Ibid. str. 20.

⁷³⁵ Usp. Blanden, J. and Machin, S. (2007). Recent Changes in Intergenerational Mobility in Britain.

http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/special/Recent_Changes_in_Intergenerational_Mobility_in_Britain.pdf (16.04.2018.)

⁷³⁶ Usp. Blanden, J. and Macmillan, L. (2014). *Education and Intergenerational Mobility: Help or Hindrance?*. Department of Quantitative Social Science, Institute of Education, University of London.

<http://repec.ioe.ac.uk/REPEc/pdf/qsswp1401.pdf> (16.04.2018.)

⁷³⁷ Usp. Brooks, R. (2003). Young people's higher education choices: the role of family and friends. *British Journal of Sociology of Education* 24(3), 283-297.

i na ograničenje⁷³⁸. Izbor visokog obrazovanja oni smještaju unutar „dva registra značenja i djelovanja“: jedan je kognitivni/performativni i odnosi se na podudaranje „performansi sa selektivnošću institucija“, dok je drugi socijalni/kulturni i odnosi se na društvenu klasifikaciju sebe i institucija⁷³⁹. Stoga Ball i suradnici sugeriraju da je izbor sveučilišta ustvari izbor stila života, tj. stvar „ukusa“⁷⁴⁰ i da je društvena klasa važan aspekt izbora, odnosno da je izbor stvar „klasnog podudaranja“⁷⁴¹, jer su percepcije i izbori budućih studenata konstruirani unutar kompleksne međugre društvenih čimbenika koji su poduprti osnovnom društvenom klasom i etničkim razlikama, kao i školom koju su pohađali⁷⁴². Njihovo istraživanje pokazuje da su izbori napravljeni unutar odnosa između škole, postignuća, habitusa i okolnosti, pružajući snažnu potporu teoriji pragmatičnog racionalnog odlučivanja Hodkinsona i Sparkesa, te oslanjajući se na Bourdieuove konceptualne alate.

Spiliopoulou i suradnici sugeriraju da je utjecaj socioekonomskih čimbenika i raznih oblika kapitala na akademski uspjeh i obrazovne izbore studenata iz različitih nacionalnih i kulturnih sredina privukao veću istraživačku pozornost tek u posljednje vrijeme s pojavom veće migrantske populacije u južnoj Europi i SAD-u⁷⁴³. Oni su istraživali nalaze o utjecaju socioekonomskih, kulturnih i institucionalnih čimbenika (socioekonomski status obitelji, obiteljski habitus/kulturni kapital, institucionalizirani kulturni kapital roditelja, i institucionalni habitus unutar akademske zajednice institucije) na oblikovanje obrazovnih težnji, očekivanja i izbora ljudi iz različitih nacionalnih i kulturnih okruženja, te došli do zaključka da kulturni kapital i habitus roditelja useljenika podrijetlom iz nepriviligiranih socioekonomskih okruženja imaju značajan utjecaj na donošenje odluka svoje djece i izbora visokog obrazovanja kako bi se popeli na društvenoj ljestvici.

Temeljeći svoje istraživanje na Bourdieuovim idejama, Spiliopoulou i suradnici tvrde da škola kroz kulturu i institucionalni habitus koje transferira na učenike, ima značajan utjecaj na obrazovna očekivanja i izbore mladih ljudi s imigrantskim podrijetlom iz slabog socioekonomskog i kulturnog okruženja, ali djelujući kao čimbenik reprodukcije obrazovnih i klasnih nejednakosti⁷⁴⁴. Spiliopoulou i suradnici pridodali su Bourdieuovom konceptu kulturnog kapitala pojmove „obiteljskog habitusa“ i „institucionalnog habitusa“ u nastojanju da iznijansiraju utjecaje različitih razina socijalnog konteksta na obrazovne izbore mladih ljudi s imigrantskim porijeklom.

Dublju analizu utjecaja određenih sociokulturnih čimbenika na izbor visokog obrazovanja mladih ljudi u tranzicijskom društvu ponudio je nedavno Sheng, predočujući nalaze istraživanja provedenog u suvremenoj Kini, u kojoj obrazovne kvalifikacije posljednjih desetljeća postaju ključni čimbenik socijalne mobilnosti⁷⁴⁵. On naglašava roditeljsku uključenost u proces izbora visokog obrazovanja mladih Kineza, opisujući različite spolne uloge u tome procesu, tvrdeći da

⁷³⁸ Ball, S.J.; Davies, J.; Reay, D. and David, M. (2002) ‘Classification’ and ‘judgement’: social class and the ‘cognitive structures’ of choice of higher education. *British Journal of Sociology of Education* 23, 51–72, str. 51.

⁷³⁹ Ibid., str. 52.

⁷⁴⁰ Eng.: „taste“.

⁷⁴¹ Eng.: „class-matching“.

⁷⁴² Ibid., str. 53.

⁷⁴³ Usp. Spiliopoulou, G.; Koustourakis, G.; Asimaki, A. (2017). Educational aspirations and choices of people from differentiated national and cultural environments: a review of recent scientific literature. *Educational Journal of the University of Patras UNESCO Chair* 4(2), 102-114, str. 104.

⁷⁴⁴ Ibid., str. 110.

⁷⁴⁵ Usp. Sheng, X., nav. djelo, str. 2.

roditelji, a posebice majka, igraju vitalnu ulogu u izboru visokog obrazovanja, te da empirijske studije koje isključuju roditelje mogu biti manje pouzdane⁷⁴⁶. Sheng zaključuje bourdieuanskim argumentom da tijekom transmisije kulturnog kapitala kineski roditelji obično iskoriste prednosti obiteljskih resursa, kao što su socijalni ili ekonomski kapital, kako bi olakšali transfer obiteljskog kapitala na obrazovno postignuće svoje djece, te sugerira da u procesu izbora visokog obrazovanja sva tri tipa kapitala imaju značajan udio⁷⁴⁷. Kineska iskustva i Shengova interpretacija mogu pridonijeti boljem razumijevanju uloge kulturnog kapitala u karijernom odlučivanju mladih u tranzicijskim društvima.

1.5.4. Zaključno razmatranje

Barijere su jedan od najvažnijih i najslabije istraženih koncepata u polju informacijskog ponašanja. U kontekstu sagledavanja donošenja odluke o karijeri kao korištenja informacija u svrhu izbora jedne od najmanje dvije dostupne alternativne opcije, moguće je sve čimbenike koji su uključeni u taj proces i ponašanje promatrati kao one koji mogu djelovati pozitivno i negativno, odnosno, omogućavati ili ograničavati pristup, te olakšavati ili otežavati postupanje s informacijama. Stoga se barijere u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri mogu podijeliti na individualne (razvojne, kognitivne, afektivne), situacijske (prostorno-vremenske) i kontekstualne (društvene, ekonomske, kulturne) barijere koje oblikuju informacijsko ponašanje, od kojih svaka kategorija može biti podijeljena na tri razine, odnosno na barijere pristupa, traženja i korištenja informacija.

U istraživanjima informacijskog ponašanja identificirane su određene barijere, ali analitička slika barijera još nije upotpunjena. Nedostaje konceptualizacija još nekih barijera koje proizlaze iz korištenja i razmjene informacija (interpersonalne ili komunikacijske barijere), te identifikacija barijera koje se odnose na specifične skupine, situacije, odluke i probleme. Brojnim ograničenjima i poteškoćama prije i tijekom procesa odlučivanja i izbora karijere mogu se pridodati kulturne, političke, ideološke, religijske i ekonomske barijere koje se veoma rijetko spominju u literaturi, kao i barijere usljed društvenih promjena. Prepoznavanje izvora, načina djelovanja i učinaka barijera na ljudsko informacijsko ponašanje značajne su teme koje nisu dobile odgovarajuću istraživačku pozornost.

Sliku informacijskih barijera pri odlučivanju o karijeri moguće je dopuniti poteškoćama koje se odnose na postupanje s informacijama u procesu odlučivanja i proizlaze iz obilježja samog procesa, kao i jedinstvenih značajki te odluke. Autori koji se zanimaju za proces odlučivanja o karijeri uključili su informacijske poteškoće samo kao nedostatak informacija i nekonzistentne informacije odnosno kao kognitivne poteškoće. Međutim, takva slika poteškoća također je nepotpuna zbog fokusiranja na aktivno, namjerno i ciljno usmjereno prikupljanje i traženje informacija. Potrebno je uključiti ograničenu racionalnost i nesigurnost, te koncepte kao što su izbjegavanje i preopterećenost informacijama koji se odnose na afekte i predstavljaju barijere koje mogu oblikovati informacijsko ponašanje.

Raznolikost i kompleksnost ograničenja pri odlučivanju o karijeri postaje još veća ako se promatra iz bourdieuanske perspektive interakcije polja i osobnih dispozicija. Društvena

⁷⁴⁶ Ibid., str. 3.

⁷⁴⁷ Ibid., str. 120.

ograničenja, na koja upozoravaju autori inspirirani Bourdieuovim idejama, mogu oblikovati informacijska ponašanja i prakse pri odlučivanju i izboru karijere. Naime, sve češće se upozorava ne samo na izvore kulturne različitosti, nego i na izvore društvene nejednakosti u izboru visokog obrazovanja, koji se također mogu promatrati kao barijere. Premda može izgledati da na globalnoj razini raste pristup visokoobrazovnim institucijama, još uvijek postoje oštre razlike u pristupu i izboru sveučilišta koje su produkt klasne pripadnosti. Obrazovanje se obično smatra instrumentom društvene reforme i jednakosti, ali autori pod utjecajem Bourdieuovih ideja sugeriraju da obrazovni sustav reproducira društvene i klasne nejednakosti. U posljednje vrijeme mnogi autori sugeriraju da klasna pripadnost i obiteljska pozadina predstavljaju značajne socioekonomske čimbenike izbora visokog obrazovanja. Iz pregledane literature može se zaključiti da su Bourdieuove ideje nadahnule mnoga, uglavnom društveno i kontekstualno senzibilizirana, istraživanja društvenih nejednakosti utemeljenih na pripadnosti različitim društvenim klasama.

Koncepti habitusa, polja i kulturnog kapitala mogu pridonijeti potpunijem razumijevanju kompleksne interakcije između individualnih i okolinskih čimbenika u informacijskom ponašanju mladih, kao što pomažu razumjeti odabir visokog obrazovanja. Pri tome, ograničenja koja proizlaze iz habitusa, polja i dispozicija, te ekonomskog, društvenog, kulturnog i obiteljskog kapitala mogu se promatrati kao barijere u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri. Prema bourdieuanskom pristupu, barijere u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri mogle bi se jednostavno podijeliti na: barijere habitusa (sustav osobnih dispozicija: kognitivne, afektivne, tjelesne predispozicije), barijere polja (situacijske: prostorno-vremenske) i barijere kapitala (kontekstualne: obiteljski kapital). Međutim, nužan preduvjet kompletiranja analitičke slike barijera je transformacija prevladajućeg kognitivnog diskursa o informacijskom ponašanju prema društveno i kulturalno senzibilnijim teorijskim modelima, te integriranje spoznaja iz drugih polja, kao što je zajednica istraživača digitalne nejednakosti⁷⁴⁸. Korisnost primjene Bourdieuovih ideja u razumijevanju informacijskog ponašanja već su uvidjeli neki autori u polju informacijske znanosti, među kojima su Savolainen i Hultgren, ali te ideje nisu kasnije dobile odgovarajuću primjenu u informacijskim istraživanjima.

1.6. Potreba za transformacijom diskursa: društveni kontekst i informacijsko ponašanje u situaciji izbora visokog obrazovanja

Informacijsko ponašanje jedan je od oblika ljudskog ponašanja koji ima svoju društvenu dimenziju. Nedostatak ove perspektive u literaturi proizlazi iz nedovoljnog razumijevanja važnosti te dimenzije i svođenja informacijskog ponašanja na individualni kognitivni proces. Na to upozorava Case kada opaža da je većini istraživanja informacijskog ponašanja implicitna neka vrsta psihološke teorije, te da se ustvari može reći da je većina njih povezana samo s jednim psihologom – Freudom i njegovim „principom zadovoljstva“⁷⁴⁹. Drugo moguće

⁷⁴⁸ Vidi, npr. *Communication and Information Technologies Annual: Digital Distinctions & Inequalities Vol. 10* (2015). Ed. by Laura Robinson, Shelia R. Cotten, Jeremy Schulz, Apryl Williams, Timothy M. Hale. Studies in Media and Communications. Emerald Group Publishing Limited.

⁷⁴⁹ Eng.: „*pleasure principle*“ – Usp. Case, D.O. (2007), nav. djelo, str. 149.

objašnjenje ignoriranja društvene perspektive je to da bi pretpostavka o društvenoj dimenziji informacijskog ponašanja eventualno mogla dovesti do širenja istraživačkog polja u pravcu otkrivanja novih oblika društvenih podjela u informacijskom društvu, što bi promijenilo fokus istraživanja u polju. Ali tu perspektivu nisu propustili autori iz drugih polja, kao što su istraživači digitalnih podjela⁷⁵⁰.

U informacijskoj znanosti mnogo je radova koji istražuju informacijsko ponašanje pojedinaca ili određenih društvenih skupina u okviru nekog konteksta⁷⁵¹, pri čemu se „kontekst“ odnosi ponekad na situaciju, a ponekad na *background* ili okruženje osobe, za koje se smatra da dijelom određuju nečiju percepciju tijekom traženja informacija, odnosno utječu na izbor izvora kojima se pristupa i značenja koja se izvode⁷⁵². Ipak, veoma je malo radova koji na sveobuhvatan i zadovoljavajući način definiraju kontekst, kao i onih koji razmatraju pitanje utjecaja određenih sociokulturnih uvjeta na izbor informacijskih izvora i postupanje s informacijama, te na značenja koja se pridaju informacijama.

Primjerice, do sada nije istraživana uloga pojedinih kulturnih dimenzija, kao što su individualizam-kolektivism i dugoročna-kratkoročna orijentacija na budućnost kao kontekstualnih čimbenika informacijskog ponašanja. Kulturne razlike u kontekstu traženja informacija o zdravlju između finskih i japanskih studenata bile su predmet jednog nedavnog empirijskog istraživanja, ali koje nije bilo utemeljeno na kulturnim teorijama⁷⁵³. Primjena Hofstedeove klasifikacije dimenzija kulture mogla bi donijeti zanimljive zaključke o postojanju različitih „informacijskih kultura“, odnosno, kulturno specifičnih informacijskih praksi i ponašanja među određenim skupinama, organizacijama ili zemljama. Na tragu te ideje, premda izvan Hofstedove teorije, u novije vrijeme je Choo koji u kontekstu organizacijske kulture i učinkovitosti, odnosno, upravljanja znanjem i informacijama u okviru organizacija, primjećuje da veoma nedostaje koncept „informacijske kulture“⁷⁵⁴. Informacijsku kulturu kao dio organizacijske kulture istraživali su nedavno Lauri i suradnici na primjeru akademskog osoblja institucija visokog obrazovanja u Estoniji, te zaključili da je informacijska kultura vrijedan konstrukt u analiziranju informacijskih okruženja i njihovog odnosa s dimenzijama organizacijske uspješnosti, kao što su zadovoljstvo poslom i stilovi rukovođenja⁷⁵⁵.

Uzimajući u obzir da je informacijska znanost disciplina iz reda društvenih znanosti, čiji se fenomeni, kao što je informacijsko ponašanje, mogu objasniti i sociološkim konceptima, iznenađujuće je malo istraživanja o tome u kojoj je mjeri informacijsko ponašanje društveno i kulturno uvjetovano, konstruirano i usmjeravano, odnosno, u kojoj je mjeri ono društveno ponašanje. Od pomjeranja fokusa sa sustavno orijentiranog na korisnički orijentiranu paradigmu, nakon članka Dervin i Nilana, te Wilsonovog poziva na usmjeravanje veće

⁷⁵⁰ Vidi, npr. Van Deursen, A.; Van Dijk, J. (2019). The first-level digital divide shifts from inequalities in physical access to inequalities in material access. *New Media & Society* 21(2), 354–375.

⁷⁵¹ Usp. Case, D.O. (2007), nav. djelo, str.

⁷⁵² Ibid., str. 115.

⁷⁵³ Usp. Askola, K., Atsushi, T. & Huotari, M-L. (2010). Cultural differences in the health information environments and practices between Finnish and Japanese university students. *Information Research*, 15(4), paper 451.

⁷⁵⁴ Usp. Choo, C. W. (2013). Information culture and organizational effectiveness. *International Journal of Information Management* 33(5), 775-779.

⁷⁵⁵ Usp. Lauri, L., Heidmets, M. & Virkus, S. (2016). The information culture of higher education institutions: the Estonian case. *Information Research*, 21(3), paper 722.

pozornosti na osobne kognitivne i afektivne potrebe⁷⁵⁶, istraživanja informacijskog ponašanja bitno su obilježena dominacijom korisnički orijentiranog pristupa, koji je zapravo primarno kognitivno usmjeren i fokusiran na izoliranu individuu kao racionalnog i aktivnog tražitelja informacija i korisnika informacijskih izvora koji ispunjava određenu informacijsku potrebu.

Premda mnogi istraživači informacijskog ponašanja tvrde da uzimaju u obzir čimbenike društvenog konteksta i ulogu društvene interakcije, većina se istraživanja može smatrati više-manje orijentiranim na osobu i kontekstualno neovisnim, usmjerenim na unapređenje informacijskih sustava i/ili poboljšanje informacijske usluge. Zanimljivo je da su u spomenutom članku Dervin i Nilan pozivali na „posuđivanje teorija“ iz drugih društvenih znanosti radi konceptualnog obogaćivanja informacijske znanosti. Dva desetljeća kasnije, Bawden primjećuje da je Wilson još 1981. godine u svome članku „*On user studies and information needs*“ argumentirao potrebu da se informacijska znanost treba smatrati primarno društvenom znanostu, te da se to u određenoj mjeri dogodilo od tada, ali Bawden tvrdi da je položaj informacijske znanosti u akademskom spektrumu još uvijek „daleko od jasnog“⁷⁵⁷. To pokazuje u kojoj mjeri nedostaje slaganje u nekim temeljnim pitanjima, što otežava razvijanje integrirane teorije i stabilnih koncepata, te jednostavnije oblikovanje empirijskih istraživanja informacijskog ponašanja.

1.6.1. Modeli proučavanja informacijskog ponašanja

Odnos prema pitanju „konteksta“ praktički određuje izbor metateorije na kojoj se gradi teorijski i istraživački pristup. Nekoliko je autora ponudilo podjelu metateorija prema istraživačkim pristupima korištenim za analizu fenomena informacijskog ponašanja, među kojima su Hjørland, Pettigrew i suradnici, Talja i suradnici, te Bates. Prema Pettigrew i suradnicima, teorijski razvoj istraživanja informacijskog ponašanja odvijao se u tri smjera: 1) kognitivni pristup koji istražuje individuu kao glavnu pokretačku snagu informacijskog ponašanja, 2) socijalni pristup koji je fokusiran na socijalni kontekst, i 3) multiaspektni pristup koji uzima u obzir više tipova konteksta kao što su kognitivni, socijalni i organizacioni kontekst⁷⁵⁸. Oni naglašavaju da od sredine 1980-ih godina brojni znanstvenici identificiraju sebe s kognitivnim stanovištem, pa je područje informacijskog ponašanja bitno obilježeno tom orijentacijom u posljednjem desetljeću dvadesetog stoljeća. Kognitivno stanovište je ono koje se fokusira na korisnika informacija kao individualno, kognitivno biće, i na ponašanja povezana s procesuiranjem informacija neovisna od konteksta. Ovaj pristup smatra informacijsko ponašanje procesom ili nizom procesa ili faza kroz koje individua (ili skupina pojedinaca) prolazi u prostoru i vremenu, među kojima su najznačajniji konceptualni modeli koje su ponudili Belkin, Kuhlthau i Wilson⁷⁵⁹.

Problem različitih pristupa uočio je ranije Allen koji je zaključio da postoje četiri modela proučavanja informacijskog ponašanja: kognitivni, socijalni, socijalno-kognitivni, i organizacijski, te da svaki od njih rješava određenu situaciju i određeni tip potrebe na svakom

⁷⁵⁶ Usp. Wilson, T. D. (2000). nav. djelo, str. 51.

⁷⁵⁷ Bawden, D. (2006). User, user studies, and human information behaviour: A three-decade perspective on Tom Wilson's "On user studies and information needs". *Journal of Documentation* 62(6), 671-679, str. 676.

⁷⁵⁸ Usp. Pettigrew, K. et al., nav. djelo, str. 46.

⁷⁵⁹ Ibid.

koraku rješavanja problema, ali da nijedan ne rješava sve situacije⁷⁶⁰. On zaključuje da postoji potreba za novim modelom koji uzima u obzir sva četiri modela u isto vrijeme, ali koji je vođen pristupom osoba-u-situaciji⁷⁶¹. Njegov poziv na multidimenzionalni pristup, unatoč ogromnom rastu istraživačke literature, još uvijek se može smatrati nedovršenim poslom. Kontekst je i dalje podcijenjen, što se može zaključiti i po tome da još uvijek nedostaje dobra taksonomija situacija, te rafiniran i sustavan jezik za izražavanje konteksta⁷⁶², odnosno, temeljna teorija.

1.6.2. Kontekst kao nositelj značenja

Društveni pristup razumijevanju fenomena povezanih s informacijskim ponašanjem pomiče fokus s primarno kognitivnih čimbenika na društvene, kulturne i afektivne čimbenike smatrajući kontekst „nositeljem značenja“. Na čelo ovoga pristupa Pettigrew i suradnici stavljaju Chatman, navodeći i druge predstavnike među kojima su Talja i suradnici, Tuominen i Savolainen,⁷⁶³ te Pettigrew. Ovi istraživači za svoje teorije posudili su teorijske koncepte iz društvenih znanosti, među kojima su teorije društvenih mreža i teorija društvenog kapitala, kako bi objasnili društvene aspekte informacijskog ponašanja u različitim okolnostima i uvjetima, pružajući nove uvide u razumijevanje utjecaja interpersonalnih odnosa i dinamike protoka informacija kao dijela ljudske komunikacije⁷⁶⁴.

Pettigrew je na temelju Granovetterove teorije snage slabih veza⁷⁶⁵ razvila svoju „*information ground theory*“⁷⁶⁶. Kao kontekstualne čimbenike informacijskog ponašanja njegovateljica, starijih osoba i drugih pacijenata klinike za stopala, Pettigrew je istraživala fizičko okruženje, kliničke aktivnosti, situaciju njegovateljica i situaciju starih osoba, te zaključila da svaki čimbenik ima posebne implikacije za informacijsko ponašanje svakog sudionika⁷⁶⁷. Pettigrew je iz toga izvela koncept „informacijskog tla“ utemeljujući ga dalje na definiciji socijalnih konstrukcionista o ljudskim izvorima informacija. Premda Pettigrew i suradnici sugeriraju da interes za društveno stanovište informacijskog ponašanja raste, može se zaključiti da je ipak riječ o vrlo sporom rastu.

Kontekst postaje važan čimbenik u višenaspektnim pristupima koji uobičajeno gledaju na „rad“ i „svakodnevni život“ kao dva različita tipa konteksta⁷⁶⁸. Među multiaspektnim pristupima u kojima je kontekst značajan čimbenik, Pettigrew i suradnici ističu *sense-making* okvir kao onaj koji „jasno obuhvaća sve tipove konteksta“⁷⁶⁹. Svoj koncept konteksta Dervin je kontinuirano razvijala tijekom vremena što ju je dovelo do zaključka o „*in-between*’

⁷⁶⁰ Usp. Allen, B. (1997). Information Needs: A Person-in-Situation Approach. In P. Vakkari, R. Savolainen & B. Dervin (Eds.), *Information seeking in context. Proceedings of an International Conference on Research in Information Needs, Seeking and Use in Different Contexts*, 14-16 August 1996, Tampere, Finland (pp. 111-122). London, UK: Taylor Graham.

⁷⁶¹ Eng.: *person-in-situation approach*.

⁷⁶² Usp. Almutairi, H.; Alsarraf, H.A. nav. djelo.

⁷⁶³ Ibid., str. 59.

⁷⁶⁴ Ibid.

⁷⁶⁵ Eng.: *theory of the strenght of weak ties*.

⁷⁶⁶ Usp. Pettigrew, K. E. (1999). Waiting for chiropody: contextual results from an ethnographic study of the information behaviour among attendees at community clinics. *Information Processing and Management: an International Journal - Special issue on Information Seeking In Context (ISIC)* 35(6), 801 – 817.

⁷⁶⁷ Ibid.

⁷⁶⁸ Usp. Pettigrew, K. et al, nav. djelo, str. 64.

⁷⁶⁹ Ibid., str. 65.

kontekstualističkom svjetonazoru koji propisuje dijalektičku pozornost⁷⁷⁰. Odgovore na pitanje o kontekstu, Dervin pronalazi u društvenim znanostima, posebice u komunikacijskoj znanosti, jer je za nju kontekst komunikacijski fenomen⁷⁷¹.

Stanovitu konfuziju u razumijevanju društvenih aspekata informacijskog ponašanja izaziva to što je u istraživanjima nedovoljno jasno koliki je opseg pojma konteksta, pa se kontekst ponekad naziva situacijom⁷⁷², ili kriznom situacijom života u kojoj su „ljudi suočeni s prazninom u razumijevanju onoga što je izvan njihovog tipičnog dnevnog iskustva“⁷⁷³. Primjerice, Pang je nedavno primijetila da je u posljednje vrijeme sve važniji, a nedovoljno istražen kontekst ona „situacija čija obilježja mogu predstavljati jedinstvene okolnosti za traženje informacija i informacijsko ponašanje“⁷⁷⁴. Istražujući kakvo je informacijsko ponašanje zaposlenih studenata za vrijeme „krize izmaglice“ koja se dogodila u jugoistočnoj Aziji 2013. godine, Pang nudi „suočavanje s krizom“ kao „osnovu za proučavanje“⁷⁷⁵ koja oblikuje ponašanje traženja informacija, te uvodeći koncept „stilova suočavanja“ ispituje utjecaj situacije-konteksta na informacijsko ponašanje odabrane skupine.

Jasno je da se u nedostatku vlastitih konceptualnih alata, u svrhu proučavanja određenih utjecaja i načina na koji izvanjski čimbenici oblikuju individualno informacijsko ponašanje istraživači oslanjaju na postojeće koncepte iz drugih znanosti, kao što su sociološki *mastery of life*⁷⁷⁶, te psihološki *problem-solving*⁷⁷⁷, *decision-making*⁷⁷⁸ i *crisis-coping*⁷⁷⁹ stilovi i strategije, kao one koji mogu ponuditi potpunije razumijevanje informacijskog ponašanja, premošćujući dihotomiju između izvanjskog i unutarnjeg, odnosno situacijsko-kontekstualnog i individualnog. Ipak, zanimanje za kontekst informacijskog ponašanja raste u istraživanjima informacijskog ponašanja u posljednja dva desetljeća. Koncept traženja informacija u kontekstu dobio je popularnost 90-ih godina prošlog stoljeća od kada se održava *ISIC* konferencija⁷⁸⁰. Od tada je objavljen stanoviti korpus teorijske i istraživačke literature o društvenim čimbenicima u kontekstu – na radnom mjestu i u svakodnevnom životu⁷⁸¹, koji pokazuje da je kontekst važan u proučavanju ljudskog informacijskog ponašanja.

Posljednjih godina povećao se broj preglednih radova u kojima se raspravlja o kontekstualnim čimbenicima informacijskih potreba i ponašanja, te ukazuje na nedostatak

⁷⁷⁰ Dervin, B. (2003). Given a context by any other name: Methodological tools for taming the unruly beast. In B. Dervin & L. Foreman-Wernet (with E. Lauterbach) (Eds.). *Sense-Making Methodology reader: Selected Writings of Brenda Dervin* (pp. 111-132). Cresskill, NJ: Hampton Press, str. 130.

⁷⁷¹ Ibid., str. 111.

⁷⁷² Usp. Savolainen, R. (2012), nav. djelo.

⁷⁷³ Julien, H. (1999), nav. djelo, str. 38.

⁷⁷⁴ Pang, N. (2014). Crisis-based information seeking: monitoring versus blunting in the information seeking behaviour of working students during the Southeast Asian Haze Crisis. *Proceedings of ISIC: the information behaviour conference*, Leeds, 2-5 September, 2014: Part 1.

⁷⁷⁵ Ibid.

⁷⁷⁶ Usp. Savolainen, R. (1995), nav. djelo.

⁷⁷⁷ Vidi, npr. Kim, K.-S. & Sin, S.-C. J. (2015). Use of social media in different contexts of information seeking: effects of sex and problem-solving style. In *Proceedings of ISIC, the Information Behaviour Conference*, Leeds, 2-5 September, 2014: Part 2, (paper isic24). Retrieved from <http://InformationR.net/ir/20-1/isic2/isic24.html> (18.09.2018.)

(Archived by WebCite® at <http://www.webcitation.org/6WxIVW4TS>).

⁷⁷⁸ Vidi, npr. Mishra et al (2014), nav. djelo; Julien, H. (2004), nav. djelo.

⁷⁷⁹ Vidi, npr. Pang, N. nav. djelo.

⁷⁸⁰ Eng.: *ISIC – Information Seeking in Context*.

⁷⁸¹ Usp. Courtright, C. (2007). Context in Information Behavior Research. *Annual Review of Information Science & Technology* 41, (2007), 273-306, str. 283.

istraživanja koja provjeravaju načine na koje ti čimbenici određuju individualne istraživačke pristupe⁷⁸². Distinkciju između konteksta i situacije naznačuje Sonnenwald i suradnici koji su ponudili koncept „informatijskog horizonta“ za razumijevanje prostora koji se nalazi unutar situacije i konteksta u kojem osoba djeluje. Informatijski horizont obuhvaća informatijske resurse koji su determinirani društveno i individualno, pa su u individualni informatijski horizont uključene društvene mreže, dokumenti, alati za pronalaženje informacija te eksperimentiranje i promatranje u svijetu⁷⁸³. Ipak, kontekst je i ovdje prilično općenito definiran kao „kvintesencijalni niz (ili skup) prošlih, sadašnjih i budućih situacija“⁷⁸⁴.

Gradeći „kontekstualističku sliku“ konstrukta informatijske potrebe⁷⁸⁵, Savolainen interpretira Leejevu definiciju konteksta iz 2011. godine kao „seta stvari, čimbenika, elemenata i atributa koji se odnose na ciljani entitet na važne načine (bez obzira da li konceptualno ili pragmatički), ali nisu tako usko povezani s ciljanim entitetom da bi se smatrali isključivim dijelom ciljanog entiteta samog“⁷⁸⁶. Kari i Savolainen primjećuju da u novije vrijeme postoji opće slaganje da je traženje informacija neodvojivo isprepletano s kontekstom, ali da je još uvijek malo istraživanja o tome kako se točno informatijski procesi odnose na „svoje“ kontekste⁷⁸⁷. Oni sugeriraju značenje konteksta kao bilo koje pozadine za proučavanje informatijskih fenomena, izvodeći najopćenitiju definiciju prema kojoj informatijski znanstvenici proučavaju u principu samo dvije vrste pojava: informatijski fenomen i kontekst⁷⁸⁸. Iako Kari i Savolainen priznaju da je definiranje konteksta veoma izazovan zadatak poput pokušaja „ukročivanja divlje zvijeri“⁷⁸⁹, referirajući se na raniju metaforu Brende Dervin, kontekst je za njih skup „svih onih stvari koje nisu inherentni dio informatijskog fenomena samog, ali koje ipak imaju neku vezu s njim [...] bez konteksta, informatijski fenomeni gube svoje značenje“⁷⁹⁰. Oni propuštaju primijetiti da kontekst ima vezu jedino s osobom koja se „ponaša s informacijama“ (ima potrebu za informacijama, traži ih i koristi u određene svrhe), odnosno da nema informatijskog ponašanja kao takvog bez osobe koja je okružena specifičnim kontekstom i na određeni način postupa s informacijama u datoj prostorno-vremenskoj situaciji.

Pomicanje fokusa s kognitivnog na društvene pristupe u proučavanju informatijskog ponašanja koje započinje krajem 1990-ih godina, nije se dogodilo izolirano od razvoja u drugim područjima društvenih znanosti, nego se taj „društveni preokret“⁷⁹¹ može promatrati i u sociologiji, filozofiji i socijalnoj antropologiji, gdje se pojavljuju teorije društvenih mreža i društvenog kapitala koje naglašavaju ulogu društvene interakcije u konstrukciji informacija i znanja. Istodobno, intenzivnije se razvijaju istraživanja društvenih aspekata i implikacija

⁷⁸² Usp. Savolainen, R. (2009), nav. djelo, str. 38.

⁷⁸³ Usp. Sonnenwald, D.H., Wildemuth, B.M., & Harmon, G. (2001). A research method using the concept of information horizons: An example from a study of lower socio-economic students' information seeking behavior. *The New Review of Information Behavior Research*, 2, 65-86, str. 68.

⁷⁸⁴ Ibid., str. 83.

⁷⁸⁵ „Kontekst informatijske potrebe“ je personificirani pristup kao i kod Wilsona, o čemu je prethodno bilo više riječi. U tome pristupu se informatijska potreba apstrahira od osobe koja ima potrebu za informacijom.

⁷⁸⁶ Savolainen, R. (2012), nav. djelo.

⁷⁸⁷ Usp. Kari, J.; Savolainen, R. (2007). Relationships between information seeking and context: A qualitative study of Internet searching and the goals of personal development. *Library & Information Science Research* 29 (2007), 47–69.

⁷⁸⁸ Ibid. str. 48.

⁷⁸⁹ Engl.: „taming the unruly beast“.

⁷⁹⁰ Ibid.

⁷⁹¹ Engl.: *social turn*.

korištenja informacijsko-komunikacijskih tehnologija, koje istraživači u tome polju nazivaju društvenom informatikom⁷⁹². Prema Sawyer, polje društvene informatike obuhvaća transdisciplinarna istraživanja koja uključuju interakciju IKT-a s institucionalnim i kulturnim kontekstima, te kontekstima organizacija i društva⁷⁹³. Međutim, društvena informatika ostala je relativno nepoznato polje proučavanja za istraživače informacijskog ponašanja, a neke od njezinih središnjih problema preuzeli su digitalni sociolozi, čiji je glavni fokus istraživanje uloge digitalnih medija u informacijskom dobu, digitalna podjela, digitalne nejednakosti i digitalna inkluzija⁷⁹⁴.

1.6.3. Sociokulturni čimbenici informacijskog ponašanja pri izboru visokog obrazovanja

Premda se može pretpostaviti da su kultura i društveni kontekst potencijalno značajni elementi svih tipova informacijskog ponašanja, ovaj aspekt istraživanja informacijskog ponašanja još uvijek nije dobio istraživačku pozornost kakvu zaslužuje. Od 1980-ih godina Chatman je bila usamljeni istraživač fokusiran primarno na društvene čimbenike⁷⁹⁵, a samo je nekoliko istraživača slijedilo njezin put, kao što su primjerice Pettigrew s teorijom društvenih mreža i Savolainen s teorijom habitusa, o čemu je bilo više riječi u prethodnim poglavljima.

U istraživanju informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri u kontekstu društvenih promjena (postupnih, kao što je globalizacija ili korjenitih, kao što su rat i društveno-ekonomska tranzicija), na sociokulturne čimbenike treba gledati kao na najvažnije, jer je razvoj karijere duboko pod utjecajem društvenog okruženja u kojem se odvija, jer sadašnje mogućnosti za razvoj karijere u vrlo bliskoj budućnosti mogu zastarjeti⁷⁹⁶, što može na određeni način oblikovati potragu i postupanje s informacijama. Mogućnosti zapošljavanja i društvene norme o tome koja zvanja bi bila prikladna za pojedine osobe prema spolu i društvenoj klasi kojoj pripadaju istakli su Pinguart i suradnici kao značajne čimbenike izbora karijere istočnonjemačkih adolescenata suočenih s ujedinjenjem Njemačke. Svoju tvrdnju o različitim pristupima razvoju karijere u Zapadnim i bivšim komunističkim zemljama Pinguart i suradnici potkrepljuju činjenicom da u prvima politika igra samo minimalnu ulogu u obrazovnim i karijernim izborima, a u potonjima su vlade bivše istočnoeuropskih komunističkih zemalja (čija se ekonomija temeljila na principu planske privrede a ne slobodnog tržišta) u većoj su mjeri nastojale utjecati na individualnu karijeru kroz planiranje zapošljavanja⁷⁹⁷.

Sociokulturni čimbenici ponekad se definiraju prilično široko kao skup vrijednosti, normi, uloga, jezika, simbola, običaja, moralnih i vjerskih uvjerenja, tabua, percepcija i sklonosti stečenih od strane ljudi kao članova društva⁷⁹⁸. Giddens smatra da takvi čimbenici imaju

⁷⁹² Engl.: *social informatics*.

⁷⁹³ Usp. Sawyer, S. (2005). Social Informatics: Overview, Principles and Opportunities. *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology* 31(5), 9-12.

⁷⁹⁴ Vidi, npr. Ignatow, G. and Robinson, L. (2017). Pierre Bourdieu: theorizing the digital. *Information, Communication & Society* 20(7), 950-966.

⁷⁹⁵ Usp. Pettigrew, K. E.; Fidel, R.; Bruce, H., nav. djelo, str. 59.

⁷⁹⁶ Usp. Pinguart, M.; Juang, L. P.; Silbereisen, R. K. (2004). The Role of Self-Efficacy, Academic Abilities, and Parental Education in the Change in Career Decisions of Adolescents Facing German Unification. *The Journal of Career Development* 31(2), pp. 125-142, str. 125.

⁷⁹⁷ Ibid., str. 126.

⁷⁹⁸ Usp. Giddens, A. (2007), *Sociologija : prema 4. engleskom izdanju*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, str. 693.

dvostruku ulogu olakšavanja i ograničavanja ljudske aktivnosti, odnosno omogućuju ljudima interakciju i zajednički život, ili se pojavljuju kao nevidljive prepreke koje ograničavaju raspon izbora koji su na raspolaganju za ljude kao pojedince i na razini zajednice. On tvrdi da socijalne norme odražavaju kulturne vrijednosti i predstavljaju egzogene čimbenike koji se kod članova zajednice internaliziraju tijekom procesa socijalizacije, i zatim funkcioniraju kao standard koji definira granicu između prihvatljivog i neprihvatljivog ponašanja⁷⁹⁹. Iz te tvrdnje Savolainen zaključuje da socijalne norme mogu formirati nevidljive prepreke za traženje informacija, jer norme i očekivanja sugeriraju koje informacijske izvore ili vrste izvora treba zanemariti ili izbjegavati⁸⁰⁰. Gledajući iz bourdieuanske perspektive, nevidljive sociokulturne barijere u informacijskom ponašanju su one koje proizlaze iz nejednake raspodjele raznih oblika kapitala, odnosno iz društvene nejednakosti.

U adolescenciji su potraga za informacijama o karijeri i potraga za identitetom usko povezane. Na oblikovanje identiteta adolescenata, pa i na izbore koje čine, utječu ne samo njihove razvojne potrebe, osobna svojstva i interesi, nego i razvojna okruženja kroz socijalizaciju i komunikaciju sa „značajnim drugima“ i ostalim osobama unutar društvenih i institucionalnih uvjeta. Prema tome, informacijsko ponašanje pri izboru karijere je djelomice i društveno ponašanje. Stoga, taj fenomen moguće je promatrati i iz socijalnopsihološke perspektive koja psihičke procese i pojave proučava u vezi s nekom društvenom situacijom⁸⁰¹, kao što to čini Hofstede.

1.6.3.1. Hofstedeova kulturna teorija i informacijsko ponašanje pri izboru visokog obrazovanja

Proučavajući društveno ponašanje, socijalna psihologija uzima u obzir djelovanje različitih društvenih čimbenika i koristi se spoznajama iz drugih društvenih disciplina. Potencijal nekih socijalnopsiholoških koncepata i teorija u tumačenju informacijskog ponašanja kao kompleksnog individualno-društvenog ponašanja nije prepoznat u istraživanju postupanja s informacijama. Primjerice, Hofstedeova teorija kulturnih dimenzija ima potencijal produbiti razumijevanje utjecaja kulturnih elemenata na oblikovanje informacijskog ponašanja u specifičnim situacijama kao što je izbor visokog obrazovanja.

Korisnost primjene kulturnih teorija u istraživanju informacijskog ponašanja uvidjela je Komlodi, koja tvrdi da nedostaje temeljno razumijevanje utjecaja nacionalnih kulturnih razlika na informacijsko ponašanje⁸⁰², te da kulturne teorije mogu pomoći ne samo identificiranju, nego i objašnjavanju potencijalnih područja različitosti u informacijskom ponašanju⁸⁰³. Komlodi primjećuje da su dva kulturna modela koje su izveli Hall i Hofstede popularna među znanstvenicima koji istražuju informacijske sustave i čovjek-računalo interakciju⁸⁰⁴. Međutim,

⁷⁹⁹ Ibid., str. 22-23.

⁸⁰⁰ Usp. Savolainen, R. (2016), str. 54.

⁸⁰¹ Usp. Rot, N., nav. djelo, str. 57.

⁸⁰² Usp. Komlodi, A. (2006). Cultural Models of Hall and Hofstede. In: *Theories of Information Behavior*. (Ed. by K. Fisher, S. Erdelez and L. McKechnie). ASIST Monograph Series. Information Today, Inc. Medford, New Jersey, 108-112, str.108.

⁸⁰³ Ibid., str. 112.

⁸⁰⁴ Eng.: *human-computer interaction – HCI*.

ona sugerira da iako su ovi kulturni modeli u stanju obuhvatiti personalni kulturni kontekst u smislu komunikacije i društvenih odnosa te pružaju dobru osnovu za proučavanje različitosti među grupama, oni su „inherentno pristrani, jer su oba modela razvijena u Zapadnim kulturama i pokazuju predrasude ovih kultura“⁸⁰⁵. Nažalost, ovu zanimljivu tvrdnju Komlodi u svojem radu nije uspjela argumentirati i dokazati, kao ni onu da kulturne razlike utječu na način kako ljudi međudjeluju s računalima i traže informacije⁸⁰⁶, ostajući samo na dijagnozi problema i ne nudeći pri tome prikladniji model niti konkretnija rješenja u okviru navedenih kulturnih modela.

Nadalje, Komlodi lucidno primjećuje da mnogi kontekstualni čimbenici kao što su: dostupna infrastruktura, pristupačnost i organizacija informacijskih izvora, obrazovni sustav, nacionalni mediji, struktura i misija knjižničnog sustava, koji se mogu smatrati dijelom kulturnog konteksta, utječu na potragu za informacijama, odnosno na „obrasce razmišljanja, osjećanja i potencijalnog djelovanja“ u traženju informacija, te ih naziva kulturnim čimbenicima informacijskog ponašanja⁸⁰⁷. Ipak, ona veoma pojednostavljuje problem kada Marchioninijev model rješavanja zadatka iz 1995. godine koji prikazuje pretraživanje informacija kao linearan i kognitivan proces koji se odvija u jasnim koracima, primjenjuje kao prikladan za analizu potencijalnih kulturnih razlika u traženju informacija. Premda tu ideju Komlodi detaljnije obrazlaže u jednom drugom radu⁸⁰⁸, ona ipak ostaje nedorečena i konfuzna, jer nudi kulturne modele kao obećavajuće a istodobno ih nazivajući kulturno pristranim⁸⁰⁹, jednako kao i model traženja informacija koji sama predlaže kao prikladan za analizu⁸¹⁰. Ideja o utjecaju Hofstedeovih kulturnih dimenzija, kao što su primjerice individualizam-kolektivizam i dugoročna-kratkoročna orijentacija na informacijsko ponašanje ostala je nerazvijena.

Hofstede nije u kulturne dimenzije uvrstio protok informacija⁸¹¹, kao što je to prethodno učinio Hall, ali je iznenađujuća i činjenica da nije uzeo u obzir niti razinu pismenosti i obrazovanja stanovništva koje se mogu smatrati temeljnim odrednicama kulturne razine i razvijenosti neke zajednice i ukupnog društvenog kapitala. To se može smatrati nedostatkom Hofstedeova kulturnog modela i jednim od načina razumijevanja Komlodine ispravne, ali nedovoljno argumentirane sugestije o inherentnoj kulturnoj pristranosti. Razlikovanje kultura na temelju razvijenosti nacionalnih informacijskih sustava, odnosno uvođenje informacijskog bogatstva-informacijskog siromaštva kao dimenzija kulture moglo bi unaprijediti Hofstedeov kulturni model, učiniti ga obuhvatnijim i manje kulturno pristranim, kao što bi temeljitije uključivanje kulturnih dimenzija omogućilo proširivanje perspektive promatranja informacijskog ponašanja. Inače, zanimanje za kontekst i primjenu Hofstedeovih kulturnih dimenzija posljednjih godina raste u *HCI* zajednici⁸¹², za razliku od zajednice istraživača ljudskog informacijskog ponašanja. Ipak, na potrebu širenja „teritorije“ istraživanja

⁸⁰⁵ Ibid., str. 108.

⁸⁰⁶ Ibid., str. 110.

⁸⁰⁷ Ibid. str. 112.

⁸⁰⁸ Vidi: Komlodi, A.; Carlin, M. (2004). Identifying Cultural Variables in Information-Seeking. *Proceedings of the Tenth Americas Conference on Information Systems*. New York, New York, August 2004.

⁸⁰⁹ Usp. Komlodi, A., nav. djelo, str. 108.

⁸¹⁰ Usp. Komlodi, A.; Carlin, M., nav. djelo, str. 5.

⁸¹¹ Eng.: *information flow*.

⁸¹² Vidi, npr. Dourish, P. (2004). What We Talk About When We Talk About Context. *Personal and Ubiquitous Computing*, 8(1), 19-30.

informativskog ponašanja izvan traženja i korištenja informacija na druga nedovoljno istražena područja kao što su kulturni aspekti u novije vrijeme ukazuju i drugi autori⁸¹³.

1.6.3.2. Hodkinsonova teorija i informativsko ponašanje pri izboru visokog obrazovanja

U nastojanju da objasne posebnost donošenja odluka o razvoju karijere, Hodkinson i Sparkes uvode sociološku perspektivu u razumijevanje odlučivanja o karijeri. Krajem devedesetih godina prošloga stoljeća kada su skovali koncept *careership* povezali su na zanimljiv način karijeru i odlučivanje u pojam koji se odnosi isključivo na odlučivanje o karijeri. Utemeljujući svoju teoriju na Bourdieuvim sociološkim postavkama, oni su primijenili „modificirane verzije nekih njegovih ideja zbog heurističke prirode Bourdieuovog mišljenja“⁸¹⁴.

Hodkinson i Sparkes tvrde da se odlučivanje o karijeri nalazi u paradoksalnoj poziciji, jer sociološka literatura naglašava dominantnu ulogu socijalno strukturiranih puteva, dok kreatori politika ističu individualnu slobodu izbora. Njihov teorijski model odlučivanja o karijeri sastoji se od sljedećih dimenzija: a) pragmatično racionalno zaključivanje smješteno u habitusu osobe koja donosi odluku; b) interakcija s drugima u polju koja se odnosi na nejednake izvore različitih igračkih pozicija; c) lokacija odluke unutar djelomično nepredvidljivog obrasca prekretnica i rutina koji čine životni tijek⁸¹⁵.

Prema Hodkinsonu, sve odluke o karijeri donose se „pragmatičnom racionalnošću“, i one su rijetko samo jedan događaj, nego su sastavni dio longitudinalnog procesa razvoja karijere. Pri tome, u odlučivanje su uključeni ekonomski, društveni i kulturni kapital koji se odnose na osobne resurse. On ispravno sugerira da teorije karijere koje ne uzimaju u obzir ove složene interakcije i nejednake odnose moći nisu adekvatne, kao ni teorije koje pretpostavljaju da pojedinac sam donosi odluku o karijeri.

Hodkinson nudi *careership* teoriju kao dovoljno sveobuhvatan konceptualni okvir za opisivanje stvarnog iskustva, odnosno „kompleksnih, neurednih načina na koje se takve odluke stvarno donose“⁸¹⁶. S druge strane, za još potpunije razumijevanje potrebno je uzeti u obzir i postupanje s informacijama o karijeri, te moguće implikacije kulturnih razlika na odlučivanje o karijeri, koje Hodkinson u svojoj teoriji nije obuhvatio i koju ni sam nije dalje razvijao.

1.6.3.3. Bourdieuanski pristup razumijevanju informativskog ponašanja pri izboru visokog obrazovanja

Izbor visokog obrazovanja može se promatrati kao ulazak u relativno autonomno polje u kojem vlada velika konkurencija za mjesta i u kojem su uspostavljeni odnosi moći prema

⁸¹³ Usp. Koh, K.; Oh, K.; Agarwal, N.; Belkin, N. (2015). Information seeking and beyond: Impacts of studying different forms of information behavior. *Proceedings of the 78th Association for Information Science and Technology (ASIS&T) Annual Meeting, USA* 52(1), 1-5.

⁸¹⁴ Usp. Hodkinson, P. nav. djelo, str. 4.

⁸¹⁵ Usp. Hodkinson, P. and Sparkes, A.C. (1997). *Careership: A Sociological Theory of Career Decision Making. British Journal of Sociology of Education* 18(1), 29-44, str. 32.

⁸¹⁶ Ibid., str. 3.

vrijednosti raznih oblika kapitala. Pri ulasku u određeno polje, osoba treba biti dobro obaviještena o karakterističnim praksama, odnosima moći i pravilima igre, te posjedovati odgovarajuće resurse, a svaki od sudionika unosi svoj sustav osobnih dispozicija, koji se dalje razvija i prilagođava. Informacije se mogu smatrati ključnima u povezivanju svih razina konteksta, odnosa i interakcija unutar polja, jer su one utjelovljene u svim oblicima kapitala i bez njih ništa ne bi moglo funkcionirati. Informacije su ugrađene u sve segmente ljudskog života kao internalizirani osobni i društveni resurs. Stoga bi se traženje, prikupljanje i korištenje informacija, odnosno informacijsko ponašanje moglo promatrati kao utjelovljena kulturna praksa koja je isprepletana s višestrukim kontekstima i koja predstavlja jedan od glavnih oblika akumulacije kulturnog kapitala. U suvremenom informacijskom društvu posjedovanje relevantnih informacija čini razliku među akterima u svakom društvenom polju, u smislu da informacije mogu predstavljati konvertibilni kulturni kapital koji se može pretvoriti u druge oblike kapitala, kao što su simbolički ili ekonomski kapital, i tako pomoći ostvarivanju bolje osobne pozicije u polju. Uz to, kulturni kapital je transferabilan i može se prenositi s jedne generacije na drugu. Ako se informacija promatra kao značajan resurs i intelektualni (kulturni) kapital iz perspektive informacijskog društva, čije se gospodarstvo sve više temelji na informacijsko-komunikacijskim tehnologijama i različitim oblicima informacijskih usluga, jasno je da se i izvori društvene nejednakosti mogu promatrati kroz količinu akumuliranog informacijskog, odnosno, kulturnog kapitala.

Uvođenje Bourdieuovog teorijskog okvira u polje informacijskog ponašanja omogućuje razumijevanje širokog raspona interakcija između individue i konteksta u situaciji izbora karijere. Njegovi konceptualni alati pomažu razumjeti načine kako različito pozicionirane individue akumuliraju i usmjeravaju svoj informacijski kapital u polju izbora karijere, te načine kako se to može eventualno reflektirati na društvenu reprodukciju. Naizgled hermetična i teško razumljiva Bourdieuova teorija, doživjela je u posljednjih više od 30 godina brojna pojednostavljenja i modifikacije izvornog značenja, najprije od strane samog autora, a onda i brojnih drugih autora koji su usvojili jedinstveni bourdieuanski pristup⁸¹⁷ i svoju empirijsku pozornost usmjerili na objašnjavanje određenih kulturnih razlika i društvenih nejednakosti u raznim područjima, koje se bez Bourdieuovih konceptualnih alata ne bi mogle opažati. Ipak, oni do sada nisu dobili veći odjek u akademskom diskursu informacijske znanosti i značajniju primjenu u istraživanjima informacijskih praksi i fenomena informacijskog ponašanja.

Razumijevanje informacijskog ponašanja iz perspektive pripadnosti određenoj društvenoj klasi ili sloju ponudio je prije gotovo četvrt stoljeća Savolainen, koji je tada uvidio interpretativni potencijal Bourdieuovih teorija u istraživanju informacijskog ponašanja, te modificirao njegove koncepte habitusa i stila života „nastojeći da izbjegne individualističke ili sociologističke zamke“⁸¹⁸ u izgradnji svoga teorijskog modela o traženju informacija u svakodnevnom životu. Slijedeći Bourdieuovu ideju prema kojoj sociokulturni čimbenici

⁸¹⁷ Bourdieuanski pristup je izraz koji je skovan za potrebe ovoga rada radi označavanja pristupa onih autora koji se u svojim istraživanjima koriste modificiranim verzijama Bourdieuovih konceptualnih alata, kao što to čine Hodkinson i Sparkes, te brojni drugi autori koji su inspirirani Bourdieuovim idejama i oslanjaju se na njegovu teoriju, ali ih ne koriste uvijek u izvornom i doslovnom značenju. Vidi, npr.: Paccoud, I.; Nazroo, J. and Leist, A. (2019). A Bourdieusian approach to class related inequalities: the role of capitals and capital structure in the utilization of healthcare services in later life. *Sociology of Health and Illness* 42(3), 510-525.

⁸¹⁸ Savolainen, R. (1995), nav. djelo, str. 261.

značajno oblikuju način života i prakse njegove reprodukcije⁸¹⁹, Savolainen je pretpostavio da se načini života značajno razlikuju na temelju pripadnosti društvenoj klasi, te postavio razinu obrazovanja i prirodu profesionalnih zadataka kao izvore razlika u načinima života društvenih slojeva i kao najznačajnije čimbenike informacijskog ponašanja. Istražujući svakodnevne informacijske prakse pripadnika dviju različitih društvenih klasa (učitelja i industrijskih radnika), Savolainen je primijenio teoriju habitusa koja pruža odgovarajuću pozadinu za konceptualizaciju traženja informacija kao prirodne komponente svakodnevnih praksi⁸²⁰. Prema Savolainenu, habitus kao društveno i kulturno posredovan sustav klasifikacija usmjerava izbore koji se prave u svakodnevnom životu određujući koji su izbori „prirodni ili poželjni u odnosu na nečiju društvenu klasu ili kulturnu grupu“⁸²¹.

Premda je Savolainen tada uveo koncept habitusa u tumačenje informacijskog ponašanja kao pojam koji premošćuje „lažnu dihotomiju“ između strukture i agencije⁸²², primjenjujući ga kao opći *background* za svoje istraživanje, taj je koncept, kao i koncept kulturnog kapitala, ostavio nedovršenim i potpuno ga zanemario u kasnijim radovima. Kulturni kapital Savolainen je smatrao kognitivnim kapitalom, koji skupa s materijalnim i socijalnim kapitalom koje osoba posjeduje, pruža „temeljnu opremu“ za traženje i korištenje informacija⁸²³. U kontekstu Savolainenovog *ELIS* modela, razumijevanje odlučivanja o važnom „životnom projektu“ kao što je izbor visokog obrazovanja moglo bi se smjestiti u okviru koncepta *mastery of life*, ali budući da tu komponentu modela on definira kao „održavanje reda stvari“⁸²⁴ i „pasivno nadgledanje svakodnevnih životnih događaja“⁸²⁵ jasno je da odlučivanje o karijeri nije obuhvaćeno tim konceptom. Inače, za donošenje odluka u svakodnevnom životu, kao i izbore orijentirane na budućnost, Savolainen se nije posebno zanimao u svome istraživanju, pa je suštinsko značenje habitusa kao onoga koji „usmjerava izbore“ ostalo u sjeni drugih komponenti traženja informacija u svakodnevnom životu. Također, njegovoj istraživačkoj pozornosti promakla je ideja da se ograničenja koja dolaze iz interakcije habitusa, polja i dispozicija, te iz ekonomskog, društvenog, kulturnog i simboličkog kapitala mogu promatrati kao barijere u informacijskom ponašanju.

U polju savjetovanja u karijeri i istraživanju karijernih izbora, pored Hodkinsona, u novije vrijeme sve je više uglavnom europskih autora koji primjenjuju Bourdieuovu teoriju prakse, suprotstavljajući se pretjeranom naglašavanju individualne slobode izbora u tradicionalnim pristupima karijeri. Pri tome polaze od refleksivne i cirkularne prirode odnosa između strukture i agencije, te primjenjuju koncepte koje su skovali u nastojanju da razumiju odnos između društvene strukture i izbora karijere, kao što su karijerni habitus, karijerno polje i karijerni kapital. Mayrhofer i suradnici shvaćaju karijerni habitus kao okvir za razmišljanje, opažanje i djelovanje unutar karijernog polja, koji je istodobno produkt strukture toga polja i glavna snaga za njegovo re-strukturiranje⁸²⁶. Karijerni habitus ima smisla jedino u polju karijere, u kojemu je

⁸¹⁹ Ibid., str. 269.

⁸²⁰ Ibid.

⁸²¹ Ibid., str. 262.

⁸²² Ibid., str. 261.

⁸²³ Ibid., str. 267.

⁸²⁴ Ibid., str. 268.

⁸²⁵ Ibid., str. 272.

⁸²⁶ Usp. Mayrhofer, W., Iellatchitch, A., Meyer, M., Steyrer, J., Schiffinger, M., & Strunk, G. (2004). Going beyond the individual. Some potential contributions from a career field and habitus perspective for global career research and practice. *Journal of Management Development* 23(9), 870-884, str. 875.

karijerni kapital zapravo simbolički kapital koji se stječe ulaganjem različitih vrsta kapitala u profesionalnu djelatnost i prepoznavanje ekonomskog sustava.

Mayrhofer i suradnici sugeriraju da je karijerni habitus oblikovan obrazovnim, ekonomskim i društvenim kapitalom akumuliranim unutar obitelji podrijetla i općim habitusom osobe, naglašavajući da je habitus utjelovljena povijest i da je on prilično stabilan. Pod snažnim utjecajem Bourdieua, ovi istraživači nastoje razumjeti fenomen globalne karijere i zaključuju da su kulturalna ograničenja duboko internalizirana, ali da su promjene ipak moguće s obzirom na relativni kapacitet prilagodbe habitusa⁸²⁷. Chudzikowski i Mayrhofer upozoravaju na potrebu integriranog pristupa i utemeljenja istraživanja karijere na „velikoj društvenoj teoriji“, kao što je Bourdieova⁸²⁸. Oni naglašavaju da je samo polje istraživanja karijere interdisciplinarno, ali ga okružuju suštinske intelektualne podjele koje imaju duboke povijesne korijene. Koncept karijere mora uzeti u obzir kontekstualnost i višerazinsku prirodu karijere, te Chudzikowski i Mayrhofer pozivaju na primjenu Bourdieove društvene teorije kao okvira za teorijsko organiziranje istraživanja karijere, koji nudi dosad uglavnom neistražen način prevladavanja nekih konceptualnih poteškoća i ojačava interdisciplinarni pristup u studijama karijere⁸²⁹. Unatoč tome pozivu, nedavno su Mayrhofer i suradnici ponovno upozorili da u razumijevanju upravljanja ljudskim resursima⁸³⁰ nije posvećeno dovoljno pozornosti utjecaju konteksta i sugerirali potrebu za uzimanjem u obzir posebice nacionalnog konteksta⁸³¹.

Habitus se obično odnosi na načine na koje individualni odgoj i društveno okruženje stvaraju dispozicije za djelovanje, interpretaciju iskustva i razmišljanje na određene načine. On se smatra najvažnijim razlikovnim konceptom u razumijevanju izbora i ukusa pojedinaca koji se reflektiraju u kulturnoj potrošnji. Nedavno islandsko istraživanje pokazalo je da je habitus važna varijabla u odlučivanju o karijeri i koncept koji može dati vrijedan uvid u društveni utjecaj na izbor karijere⁸³². Vilhjálmssdóttir i Arnkelsson istraživali su povezanost nekoliko habitusnih skupina klasificiranih na temelju slobodnih aktivnosti i kulturne potrošnje s čimbenicima povezanim s karijerom, kao što su percepcija zanimanja i izbor preferiranog budućeg zanimanja mladih u dobi od 19 do 22 godine, odnosno učenika završne godine višeg srednjeg obrazovanja. Njihovi rezultati pokazuju da se obrasci kulturne potrošnje mogu povezati s važnim društvenim varijablama kao što su spol, društvena klasa i mjesto življenja, i da postoji snažna povezanost između kulturnog ukusa i izbora studijskog programa, percepcije zanimanja i izbora buduće karijere⁸³³. Vilhjálmssdóttir i Arnkelsson sugeriraju da je habitus kao teorijski konstrukt o društvenim i individualnim aspektima izbora karijere relevantan za istraživačko polje karijernog usmjeravanja⁸³⁴.

Istraživači u polju digitalne sociologije koji upozoravaju na različite oblike društvene nejednakosti u pristupu i korištenju IKT pomagala razvili su nekoliko koncepata na temelju

⁸²⁷ Ibid., str. 880.

⁸²⁸ Usp. Chudzikowski, K. and Mayrhofer, W. (2011). In search of the blue flower? Grand social theories and career research: The case of Bourdieu's theory of practice. *Human Relations* 64 (1), 19-36.

⁸²⁹ Ibid.

⁸³⁰ Eng.: *human resources management – HRM*.

⁸³¹ Usp. Mayrhofer, W.; Gooderham, P.N. & Brewster, C. (2019). Context and HRM: Theory, Evidence, and Proposals. *International Studies of Management & Organization* 49(4), 355-371.

⁸³² Usp. Vilhjálmssdóttir, G.; Arnkelsson, G.B. (2013). Social aspects of career choice from the perspective of habitus theory. *Journal of Vocational Behavior* 83, 581–590.

⁸³³ Ibid.

⁸³⁴ Ibid., str. 590.

Bourdieuove teorije, premda se on sam nikada nije bavio digitalnim komunikacijskim tehnologijama. Semantička mreža koncepata koje primjenjuju u tumačenju fenomena digitalne podjele i digitalne nejednakosti najčešće uključuje informacijski habitus, informacijsko siromaštvo, te informacijski i kulturni kapital. Primjerice, Robinson povezuje informacijsku i društvenu nejednakost uz pomoć koncepta informacijskog habitusa, te otkriva posredujuću ulogu orijentacije prema informacijskim izvorima⁸³⁵. Kasnije, Robinson primjenjuje koncept informacijskog kapitala, objašnjavajući povezanost između informacijskih praksi, obrazovnih preferencija i struktura koje pružaju informacije⁸³⁶. Slično kao Robinson, Micheli upućuje na „novu konfiguraciju digitalne podjele“, naglašavajući da postoje značajne razlike među mladima u pristupu i korištenju interneta povezane s njihovim društvenim porijeklom, odnosno pokazuje da su digitalne nejednakosti klasno utemeljene⁸³⁷. To pokazuje relevantnost Bourdieuovih koncepata u raznim znanstvenim poljima koja nastoje dublje razumjeti relaciju između društvenih i individualnih aspekata raznih fenomena⁸³⁸. Privlačnost Bourdieuovih koncepata leži u njegovom inovativnom pristupu prema kojem su ljudska agencija i objektivna društvena struktura u dinamičnom, međusobno ovisnom odnosu. Upravo ta relacijska perspektiva, koja čini bit bourdieuanskog pristupa, stavlja više svjetla na razumijevanje prirode kompleksnog odnosa između osobe i okruženja.

Habitus je veoma složen pojam, koji je i sam Bourdieu koristio u raznim značenjima. Jedna od jednostavnijih njegovih definicija je sljedeća:

„Riječ dispozicija čini se posebno pogodnom da izrazi ono što je obuhvaćeno konceptom habitusa (definiranim kao sustav dispozicija) [...] ona također određuje način bivanja, uobičajeno stanje (posebno tijela), i posebno, predispozicije, tendencije, sklonosti i stremljenja.“⁸³⁹

Drugom definicijom habitusa Bourdieu objašnjava njegovu ulogu u „prostoru životnih stilova“ na sljedeći način:

„Habitus je i generativni princip objektivno klasificiranih prosudbi i sustav klasifikacije [...] Habitus je nužnost internalizirana i konvertirana u dispoziciju koja generira smislene prakse i percepcije koje daju značenje [...] Habitus nije samo strukturirajuća struktura koja organizira prakse i percepcije praksi, nego i strukturirana struktura: princip podjele na logičke razrede [klase] koji organiziraju percepciju društvenog svijeta je sam po sebi produkt internalizacije podjele u društvene klase [razrede]. Svaki klasni uvjet je definiran, istodobno svojim intrinzičnim svojstvima i relacijskim svojstvima koja proizlaze iz njegove pozicije u sustavu klasnih uvjeta koji je također sustav razlika, različitih pozicija, to jest, po svemu što ih

⁸³⁵ Usp. Robinson, L. (2009). A Taste for the Necessary: A Bourdieuan approach to digital inequality. *Information, Communication & Society* 12(4), 488–507.

⁸³⁶ Usp. Robinson, L. (2011), nav. djelo.

⁸³⁷ Usp. Micheli, M. (2015). What is New in the Digital Divide? Understanding Internet Use by Teenagers from Different Social Backgrounds. In Laura Robinson, Shelia R. Cotten, Jeremy Schulz, Timothy M. Hale, Apryl Williams (ed.). *Communication and Information Technologies Annual (Studies in Media and Communications, Volume 10)*. Emerald Group Publishing Limited, 55-87.

⁸³⁸ Usp. Ignatow, G. and Robinson, L. nav. djelo, str. 950.

⁸³⁹ Prijevod autorice. Izvor: Bourdieu, P. (1984). Introduction from: *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. (Translated by Richard Nice). Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, str. 2.

razlikuje od onoga što nisu i, posebno, od svega čemu se suprotstavljaju; društveni identitet je definiran i uspostavljen kroz razlikovanje.“⁸⁴⁰

Za svoj glavni koncept Bourdieu je namjerno koristio latinski prijevod T. Akvinskog starogrčke riječi *hexis*, koju je uveo Aristotel da označi stanje uma i tijela, jer je želio naglasiti da je habitus kreativan i inventivan unutar svojih struktura, za razliku od uobičajenog značenja riječi „*habit*“ koja se odnosi na ponavljajuće mehaničke i determinirajuće strukture⁸⁴¹. Autori koji slijede Bourdieuovu misao, primjenjuju koncept habitusa u raznim kontekstima. Primjerice, Motola i suradnici, istražujući sociokulturne čimbenike profesionalnog ponašanja, primjenjuju teoriju habitusa u kontekstu istraživanja i usporedbe finških i francuskih adolescentskih planova za budućnost. Oni nastoje integrirati sociološke koncepte i poglede u prevladajuće psihološke teorije u razumijevanje profesionalnog ponašanja, pa polaze od teorije habitusa koja se temelji na ideji da ljudi tijekom svoga života usvajaju društveno ugrađene sheme ponašanja, koje reguliraju njihove svakodnevne aktivnosti, percepcije i izbore na nesvjestan, prerefleksivan način⁸⁴². Motola i suradnici uvode koncept društvenog habitusa, pretpostavljajući da postoji razlika između finškog i francuskog obrazovnog sustava i kulture, koja oblikuje različite obrazovne puteve mladih ljudi u tim zemljama.

Međutim, habitus je moguće potpunije razumjeti samo u odnosu na druga dva temeljna pojma Bourdieuove refleksivne sociologije i njegove teorije prakse, a to su polje i kulturni kapital. Tek skupa ovi koncepti imaju potencijal obuhvatiti osnovnu Bourdieuovu ideju zbog koje je njegov istraživački program stekao privlačnost među znanstvenicima u različitim poljima. Kapital se odnosi na razne oblike materijalnih i nematerijalnih vrijednosti koje pojedinci posjeduju i kojima se reguliraju odnosi moći unutar nekoga polja. Bourdieu pravi distinkciju između tri oblika kapitala: ekonomski, kulturni i društveni kapital kojima pridodaje i simbolički kapital, pri čemu svi ovi oblici kapitala predstavljaju akumulirani rad, i u određenim uvjetima mogu biti konvertibilni u ekonomski kapital, a nejednaka raspodjela kapitala ima za posljednicu nejednaku raspodjelu moći u društvu⁸⁴³.

Kulturni kapital je najvažniji u objašnjavanju društvenih nejednakosti u obrazovanju, odnosno nejednakih školskih postignuća učenika koji potječu iz različitih društvenih klasa. Bourdieu navodi tri oblika kulturnog kapitala: utjelovljeni (inkorporirani), objektivizirani i institucionalizirani⁸⁴⁴ koji obuhvaćaju: ukuse i navike koje pojedinci stječu odrastajući u različitim obiteljskim i školskim uvjetima; kulturne objekte kao što su slike, strojevi, instrumenti i knjige koje su akumulirali pojedinci ili njihove obitelji; formalne obrazovne kvalifikacije koje su pojedinci postigli. Utjelovljeni oblik kulturnog kapitala kao dugotrajna dispozicija uma i tijela koja se akumulira sasvim nesvjesno unutar obitelji tijekom vremena i kroz socijalizaciju predstavlja vanjsko bogatstvo pretvoreno u sastavni dio osobe, u habitus⁸⁴⁵. U školskom kontekstu, razlike u kulturnom kapitalu učenika proizlaze iz razlika u

⁸⁴⁰ Prijevod autorice. Izvor: Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. (Translated by Richard Nice). Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, str. 170-172.

⁸⁴¹ Usp. Motola, M.; Sinisalo, P. and Guichard, J. (1998). Social Habitus and Future Plans: A Comparison of Adolescent Future Projects in Finland and France. In: *Adolescents, Cultures, and Conflicts: Growing Up in Contemporary Europe* / Ed by Jari-Erik Nurmi, Garland Publishing, Inc., str. 45.

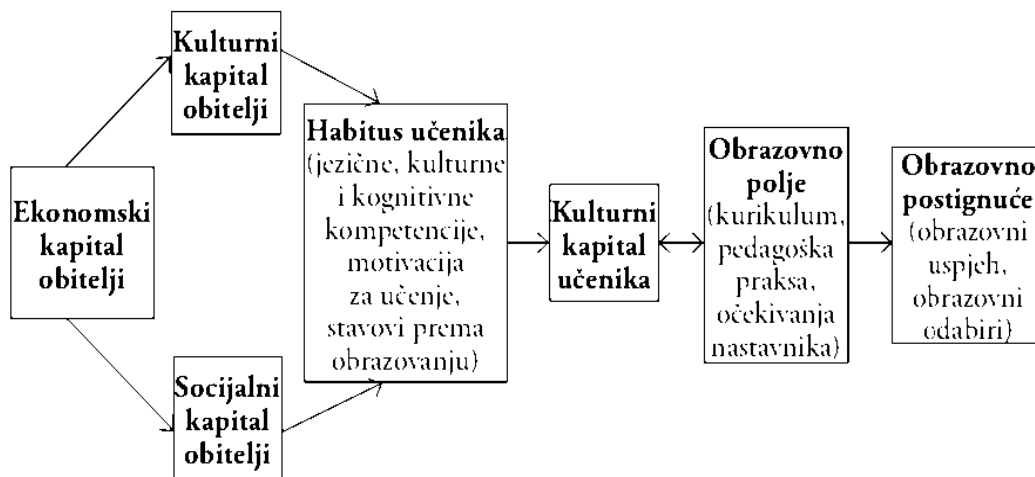
⁸⁴² Ibid.

⁸⁴³ Usp. Puzić, S. and Košutić, I., nav. djelo, str. 54.

⁸⁴⁴ Usp. Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (New York, Greenwood), 241-258, str. 242.

⁸⁴⁵ Ibid.

socijalizacijskim iskustvima učenika unutar obitelji s većim ili manjim ekonomskim kapitalom prijenosom kulturnih praksi, vrijednosti i stavova (kulturni kapital), te društvenih resursa (društveni kapital) s roditelja na djecu⁸⁴⁶. Model koji prikazuje način izgradnje habitusa omogućuje razumijevanje povezanosti socioekonomskog porijekla učenika s njihovim uspjehom u školi (Slika 10).

Slika 10. Povezanost ekonomskog kapitala obitelji s obrazovnim postignućem posredovana kulturnim kapitalom⁸⁴⁷

Prema istraživačima koji primjenjuju bourdieuanski pristup, kulturni kapital koji se stječe kroz obrazovanje snažno utječe na životne šanse neke osobe, a društvena klasa ima snažan utjecaj na karijerne težnje osobe⁸⁴⁸. U suvremenim okolnostima, obrazovne kvalifikacije sve više postaju uvjet napredovanja u karijeri, odnosno, stjecanja zaposlenja, visine prihoda i društvenog statusa. Stvarna priroda karijere umnogome se promijenila posljednjih desetljeća i slika karijera postala je mnogo složenija, ali unatoč tim promjenama bourdieuansko tumačenje izvora nejednakosti u karijernim aspiracijama i izboru karijernih puteva mladih ljudi i dalje potvrđuje svoju snagu i valjanost. Mnoga Zapadna istraživanja pokazala su da Bourdieuovi koncepti pomažu razumjeti u kojoj su mjeri karijerni izbori determinirani društvenim kontekstom, a koliko su stvar slobodne volje pojedinca⁸⁴⁹. Razumijevanje ljudskih izbora i društvenih nejednakosti povezanih s posjedovanjem i postupanjem s informacijama također bi se moglo unaprijediti uz temeljitiju primjenu bourdieuanskog pristupa.

⁸⁴⁶ Usp. Puzić, S. and Košutić, I., nav. djelo, str. 57.

⁸⁴⁷ Izvor: Ibid., str. 60.

⁸⁴⁸ Usp. Connolly, D.; Allen-Collinson, J. and Evans, A. B. (2015). A level playing 'field'? A Bourdieusian analysis of the career aspirations of further education students on sports courses. *Sport, Education & Society*. http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13573322.2014.994175#.VKu6aSusX_E (18.09.2018.)

⁸⁴⁹ Ibid.

1.6.3.4. Društvene promjene i informacijsko ponašanje pri izboru karijere

Premda su društvene promjene raznolike i sveprisutne, malo je istraživačke pozornosti do sada bilo usmjereno na razumijevanje učinaka velikih društvenih promjena, kao što su rat ili društveno-ekonomska transformacija, na razvoj i prilagodbu mladih ljudi. Pristup koji u širokom smislu povezuje dvije različite pojave kao što su društvene promjene i individualni razvoj zbog svoje kompleksnosti nije često primijenjen u istraživanjima⁸⁵⁰, ali je jedan od nužnih preduvjeta za potpunije razumijevanje percepcije, iskustva i ponašanja mladih ljudi, kao i njihovog postupanja s informacijama pri izboru budućeg poziva u neizvjesnim lokalnim okolnostima. Identificiranje implikacija društvenih promjena na adolescentski razvoj i prilagodbu predstavlja veliki izazov, jer su brojne razine i putevi preko kojih promjene djeluju, odnosno varijable koje mogu ublažiti ili pojačati njihov utjecaj.

Prema ekološkoj perspektivi, adolescentski razvoj odvija se u neposrednom društvenom kontekstu svakodnevnog života koji čine obitelj, škola i vršnjaci, a taj je mikrosustav ugrađen u višerazinski sustav. Društvene promjene produciraju kontekstualne promjene, odnosno, promjene na jednoj razini mogu potaknuti promjene na drugoj, a sve one mogu izravno i neizravno utjecati na adolescentski razvoj i prilagodbu. Međutim, individualni odgovori na promjene mogu biti veoma različiti. Silbereisen i suradnici, kao i drugi istraživači psiholoških posljedica društvenih promjena, svojim su radovima pridonijeli premošćivanju jaza između strukture i agencije u razumijevanju učinaka društvenih promjena na individualni razvoj. Razvijajući Bronfenbrennerovu ideju da se ljudsko funkcioniranje i razvoj odvija u višeslojnoj strukturi ekoloških konteksta, Silbereisen i suradnici kreirali su *Jena model društvene promjene i ljudskog razvoja*, koji su s vremenom dopunjavali, nastojeći povezati makrosustav i mikrosustav ljudskog razvoja. Zanimljivo, taj je model konceptualno komplementaran bourdieuanskom pristupu u temeljnim idejama, premda se uopće ne referira na Bourdieuove koncepte. U *Jena modelu* agenti su „ugrađeni u kontekste“, a o njihovim prethodno uspostavljenim osobnim i društvenim resursima ovisi da li će društvene promjene percipirati kao prijatnu ili priliku. Sličnost vjerojatno dolazi od zajedničkih paradigmatičkih korijena koji naglašavaju međusobnu interakciju osobe i konteksta.

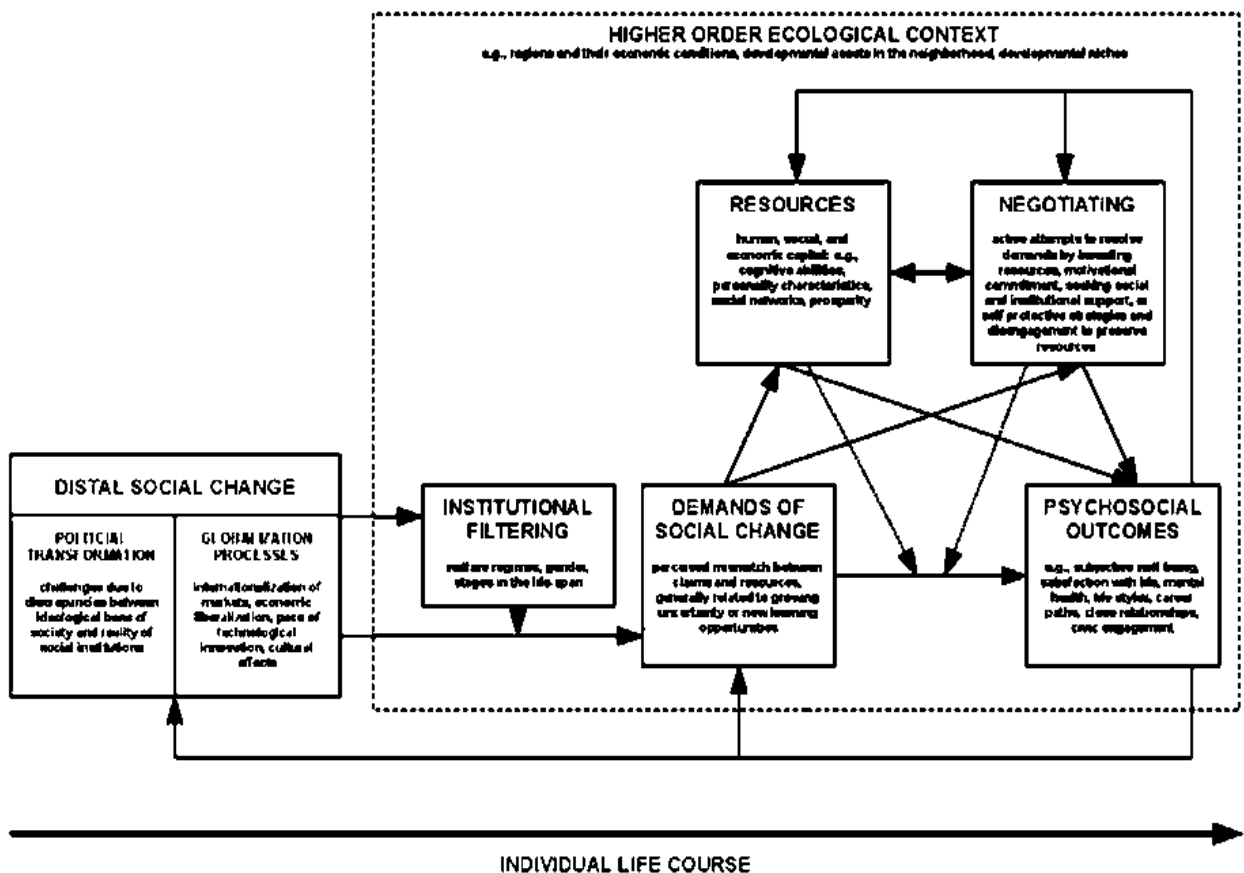
Crockett i Silbereisen istakli su ranije da je razumijevanje sociokulturnog okruženja i načina kako se ono mijenja nezaobilazno ako se žele identificirati mehanizmi koji povezuju društvene promjene i adolescentski razvoj u datom vremenu i prostoru⁸⁵¹. Oni su sugerirali dvije korisne perspektive koje omogućuju uvid u društvenu okolinu i elemente koji se mogu promijeniti u uvjetima društvenog prevrata: Bronfenbrennerovu ekološku perspektivu, koja daje diferenciran pogled na okruženje, i perspektivu životnog tijeka⁸⁵², koja identificira ograničenja razvoja unutar postavljenih društvenih normi i institucija. Premda je riječ o naizgled suprotnim paradigmatičkim, obje pretpostavljaju dinamičnu interakciju između individue i društvenog

⁸⁵⁰ Usp. Trommsdorff, G. (2000). Effects of Social Change on Individual Development: The Role of Social and Personal Factors and the Timing of Events. In: *Negotiating Adolescence in Times of Social Change* / Lisa J. Crockett and Rainer K. Silbereisen (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 58-68, str. 58.

⁸⁵¹ Usp. Crockett, L. J.; Silbereisen R. K. (2000). Social Change and Adolescent Development: Issues and Challenges. In: *Negotiating Adolescence in Times of Social Change* / Lisa J. Crockett and Rainer K. Silbereisen (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, str. 3.

⁸⁵² Eng.: *life course perspective*.

konteksta koja oblikuje tijekom razvoja⁸⁵³. To su dvije temeljne odrednice *Jena modela* koji prikazuje način kako se udaljene društvene promjene, kao što su globalizacijski procesi i politička transformacija, odražavaju na individualnoj razini preko institucionalnog filtriranja, percipiranih zahtjeva društvene promjene, osobnih i društvenih resursa, procesa suočavanja do psihosocijalne prilagodbe, uključujući njihovu međusobnu interakciju (*Slika 11*).

Slika 11. Jena model društvene promjene i ljudskog razvoja⁸⁵⁴

Prema istraživačima psiholoških posljedica društvenih promjena na ljudski razvoj, društvene promjene djeluju na nekoliko razina, pa promjene u distalnom makrosustavu mogu utjecati praktično na sve proksimalne sustave promjenom mogućnosti i ograničenja za postizanje razvojnih i drugih ciljeva. Radikalne društvene promjene, kao što je rat, ili postupne promjene u makrosustavu, kao što je globalizacija, ne utječu izravno niti djeluju na sve pojedince podjednako, nego neizravno preko proksimalnih sustava (egzo-, mezo-, mikro-sustavi). Međutim, učinci političkih makro-promjena na individualnu prilagodbu i razvoj iz perspektive interindividualnih razlika gotovo da nisu istraživani⁸⁵⁵. Tomasik i Silbereisen upozoravaju da se obično pretpostavlja da promjene u makrosustavu utječu na sličan način na cijelu populaciju ili

⁸⁵³ Ibid., str. 4.

⁸⁵⁴ Izvor: Tomasik, M. J.; Silbereisen (2014). Political Context and Social Change. https://www.researchgate.net/publication/280703077_Political_Context_and_Social_Change, str. 2. (19.08.2018.)

⁸⁵⁵ Usp. ibid., str. 1.

na dobro definiran segment populacije, pri čemu se zanemaruju interindividualne razlike u procesu prilagodbe novim prilikama i ograničenjima.

Do različitih individualnih odgovora na promjene dolazi usljed načina na koji kontekstualni čimbenici i prethodno uspostavljeni društveni i osobni resursi odgovaraju promjenjivim kontekstima i s njima povezanim prilikama i opcijama⁸⁵⁶. Prema Trommsdorff, nisu sve promjene relevantne za dalji razvoj osobe, iako društvene promjene mogu izazvati značajne promjene u čovjekovom okruženju, nego samo one koje zahtijevaju određena ponašanja koja ne odgovaraju osobnim psihološkim i društvenim resursima, pa ovisno o osobi i njezinom okruženju određene promjene mogu implicirati stresore i čimbenike rizika ili nove prilike i mogućnosti za razvoj⁸⁵⁷.

S druge strane, izbori koje adolescenti čine imaju značajne implikacije na njihov kasniji razvoj, utječući na mogućnosti i prepreke na koje nailaze u svom odraslom životu. Taj uvid omogućuje perspektiva životnog tijeka, koja naglašava ulogu društvenih normi i institucija u oblikovanju adolescentskih razvojnih puteva, kao i vezu između različitih razdoblja životnog vijeka. Crockett i Silbereisen sugeriraju da ekološka i perspektiva životnog tijeka pružaju komplementaran okvir za analizu utjecaja društvenih promjena⁸⁵⁸ na ljudski razvoj. Primjena ovih spoznaja može pridonijeti razumijevanju djelovanja sociokulturnih čimbenika na informacijsko ponašanje mladih.

1.6.4. Zaključno razmatranje

U prethodnome poglavlju bilo je riječi o potrebi za transformacijom diskursa u proučavanju informacijskoga ponašanja koja bi pružila osnove za nova tumačenja. Naime, u literaturi o informacijskom ponašanju nedostaje perspektiva koja uzima u obzir društvenu dimenziju informacijskog ponašanja, a većini istraživanja informacijskog ponašanja implicitna je neka vrsta psihološke teorije. Premda mnogi istraživači informacijskog ponašanja tvrde da uzimaju u obzir čimbenike društvenog konteksta i ulogu društvene interakcije, većina se istraživanja može smatrati više-manje orijentiranima na osobu i kontekstualno neovisnima. Informacijsko ponašanje je uronjeno u društveni kontekst, pa je nužno obuhvatiti uz individualni i društveni kontekst, te konkretnu prostorno-vremensku situaciju, što zahtijeva kombinaciju različitih znanstvenih diskursa, koji ponekad mogu biti međusobno proturječni.

Nedostatak ove perspektive u literaturi može se pripisati nerazumijevanju važnosti konteksta za informacijsko ponašanje, odnosno, njegovo labavo i dvosmisleno definiranje. Dodatno, stanovitu konfuziju izaziva izvjesna personifikacija informacijskog ponašanja, kao da se ponašaju informacije a ne osoba. Tako se govori o kontekstu informacijske potrebe, kao što to čini Wilson, a zapravo se misli na situaciju osobe (*person-in-situation*) kojoj je informacija potrebna. U istraživanjima se koncept konteksta ponekad odnosi na situaciju, a ponekad na *background* ili okruženje osobe za koje se smatra da djelomice određuju nečiju percepciju tijekom traženja informacija. Savolainen je naznačio distinkciju između konteksta i situacije, ali je ona ostala nedovoljno razvijena. Ta dva ključna koncepta u razumijevanju informacijskog ponašanja bilo bi najkorisnije razumijevati u smislu bioekološke teorije ljudskog razvoja prema

⁸⁵⁶ Usp. Trommsdorff, G. (2000), nav. djelo, str. 59.

⁸⁵⁷ Ibid.

⁸⁵⁸ Usp. Crockett, L. J.; Silbereisen R. K., nav. djelo, str. 6.

kojoj je kontekst opći i kontinuirani skup materijalnih realnosti, društvenih struktura, obrazaca društvenih odnosa i zajedničkih sustava vjerovanja koji okružuju osobu u svakoj prostorno-vremensku situaciji, odnosno tako da je situacija subordiniran pojam kontekstu. Individua u kontekstu (*person-in-context*) uronjena je u niz ugniježđenih struktura, svaki u sljedećem, kao set ruskih lutki, koji se kontinuirano mijenju i evoluiraju kroz vrijeme u razvijajućoj interakciji. Okružena tako shvaćenim kontekstom, osoba se može nalaziti u kriznoj, problematičnoj ili situaciji donošenja odluka u kojoj joj je potrebna relevantna informacija za rješavanje problema ili suočavanje sa situacijom u kojoj se odvija informacijsko ponašanje i proces odlučivanja. Dodatno, individualni kognitivni proces potrage za informacijama treba razlikovati od ljudskog informacijskog ponašanja kao pojam koji mu je subordiniran, što u literaturi često nije slučaj.

Odnos prema pitanju „konteksta“ informacijskog ponašanja praktički određuje izbor metateorije na kojoj se gradi teorijski i istraživački pristup. Pristupi koji se susreću u literaturi mogu se podijeliti na kognitivne, društvene i multiaspektne, ali preporuka da se ovi modeli uzmu istodobno jer mogu obuhvatiti sve situacije i potrebe, ipak nije imala većeg odjeka u istraživanjima. U novije vrijeme postoji opće slaganje da je traženje informacija neodvojivo isprepletano s kontekstom, ali je ipak malo istraživanja o tome kako se točno informacijski procesi i fenomeni odnose na „svoje“ kontekste. Pri tome, u svrhu proučavanja određenih utjecaja i načina na koji izvanjski čimbenici oblikuju individualno informacijsko ponašanje u nedostatku vlastitih konceptualnih alata pojedini istraživači oslanjaju se na relevantne koncepte iz drugih znanosti. Chatman, Talja i suradnici, Tuominen i Savolainen, te Pettigrew, posudili su teorijske koncepte iz društvenih znanosti kako bi objasnili društvene aspekte informacijskog ponašanja, a najsveobuhvatnijim pristupom koji obuhvaća sve tipove konteksta obično se smatra Dervinin *sense-making* okvir. Definiranje konteksta informacijskog ponašanja Dervin smatra jednako teškim kao i ukroćivanje divlje zvijeri. Sporo pomicanje fokusa s kognitivnog na društveni pristup događa se u posljednja tri desetljeća paralelno i u drugim znanstvenim područjima.

Problem s definiranjem i ulogom konteksta u individualnom razvoju i ponašanju nije toliko izražen u drugim znanstvenim disciplinama, čiji koncepti mogu pružiti donekle informiraniji diskurs. Iz te literature može se izvesti opći zaključak da sociokulturni čimbenici ljudskog razvoja i ponašanja mogu biti sagledavani kao oni koji imaju dvostruku ulogu olakšavanja i ograničavanja ljudske aktivnosti. Niz međunarodnih istraživanja pokazuje da socioekonomska pozadina, spol i etnička pripadnost utječu na individualni izbor karijere. Pri tome, značajnu ulogu igraju društvene norme koje odražavaju kulturne vrijednosti internalizirane kod članova zajednice tijekom procesa socijalizacije i koje određuju izbore koje ljudi čine. Istodobno, pod utjecajem globalizacijskih procesa sve je veća tendencija ka individualizaciji izbora i slobodi odlučivanja.

Nadalje, postoje relevantne teorije koje nastoje objasniti višestruku prirodu ljudskog izbora među kojima su Hofstedeova teorija kulturnih dimenzija i Hodgkinsonova teorija izbora karijere koje imaju potencijal objasniti povezanost individualnih i društvenih čimbenika u odlučivanju o karijeri. Istraživači i teoretičari psiholoških posljedica društvenih promjena ponudili su model i objašnjenje načina djelovanja makrodruštvenih promjena na mikrorazini. Bourdieuovi koncepti habitusa, polja i kulturnog kapitala nezaobilazni su u pokušaju premošćivanja teorijskog jaza između strukture i agencije. Također, istraživači učinaka društvenih promjena na razvoj i prilagodbu mladih ljudi pružili su „kariku koja nedostaje“ u adolescentskim studijama. Neki

aspekti ovih teorija zajedno mogu pružiti koristan okvir za holističko razumijevanje adolescentskog izbora karijere i korespondirajućega informacijskog ponašanja.

1.7. Zaključno razmatranje teorijskog uvoda

Sveobuhvatni pregled literature o adolescentskom razvoju izvan je dosega ovoga rada, ali je bilo neophodno konstruirati teorijski okvir za razumijevanje izbora obrazovanja i zanimanja mladih ljudi, odnosno, pružiti metodološko-konceptualnu pozadinu radi potpunijeg sagledavanja adolescentskog informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri. Nastojanje da se odgovori na pitanje što je poznato o tome koji individualni i kontekstualni čimbenici igraju određenu ulogu u izborima mladih ljudi povezanim s karijerom, koji bi mogli djelovati i kao čimbenici njihova informacijskog ponašanja, dovelo je do nekih značajnih zaključaka. Konceptualizacija izbora poziva u adolescenciji smještena je u razvojni okvir da bi se odlučivanje o karijeri moglo sagledavati kao mnogo više od niza složenih kognitivnih, analitičkih i racionalnih procesa. Pomak fokusa na mnogo kompleksniji razvojni kontekst umjesto na trenutak izbora između alternativnih opcija, omogućuje šire razumijevanje onoga što je dovelo do izbora, jer je uključeno ono što mu je prethodilo i društveni kontekst u kojemu se odvija situacija izbora.

Postavljanje scene za holistički, multiaspektni pristup razumijevanju informacijskog ponašanja mladih ljudi pri izboru visokog obrazovanja zahtijevalo je proširivanje „teorijskog repertoara“ izvan pojednostavljenog pristupa koji se oslanja na teorije racionalnog izbora između dvije opcije. Umjesto toga, adolescentsko donošenje odluka o karijeri promatra se kao uronjeno u skup psihosocijalnih, kognitivnih, emocionalnih, iskustvenih i kontekstualnih promjena koje definiraju adolescenciju. Proširivanje perspektive sa isključivo individualnog i kognitivnog na razvojni i društveni konteksta u situaciji izbora otkriva da u postojećoj literaturi nedostaje teorijski diskurs o razumijevanju učinaka suvremenih društvenih promjena na adolescentski razvoj i prilagodbu u većinskom svijetu, jer su znanstvenici koji se bave ljudskim ponašanjem svoje tvrdnje o ljudskoj psihologiji i ponašanju utemeljili na veoma malom uzorku *WEIRD* društava.

Pregled literature o utjecajima određenih čimbenika na adolescentski razvoj obogaćuje diskurs s nekoliko vrijednih teorijskih uvida. Distinkcija između koncepata konteksta i situacije koja proizlazi iz Bronfenbrennerove ekološke teorije ljudskog razvoja, prema kojoj je situacija prostorno-vremenski određena, a kontekst je opći i kontinuirani skup materijalnih realnosti, društvenih struktura, obrazaca društvenih odnosa i zajedničkih sustava vjerovanja koji okružuju osobu u datoj situaciji, pruža mogućnost za razumijevanje obilježja konteksta razvoja individue kao polja u koji su ugrađeni izbori. Bronfenbrennerova integrativna teorija koja nastoji uključiti sve aspekte ljudskoga života, razvoja i funkcioniranja, pruža opći teorijski okvir za razumijevanje kontekstualne prirode izbora karijere u adolescenciji, odnosno kompleksnosti situacije odlučivanja o karijeri i korespondirajućeg informacijskog ponašanja. Ekološki pristup ljudskom razvoju omogućuje potpunije razumijevanje pomoću još jednog značajnog Bronfenbrennerovog koncepta kakav je razvijajuća interakcija.

Pod utjecajem ili na tragu ove paradigme su Havighurst, Vondracek, Arnett, Larson i Wilson, Tromsdorff, te Silbereisen sa suradnicima, koji snažno zagovaraju mišljenje da je

Ljudsko ponašanje rezultat dinamične interakcije individue s višestrukim historijskim, trenutnim i očekivanim kontekstima. Njihove ideje i koncepti pružaju čvršću teorijsku potporu razumijevanju temeljnih aspekata adolescentskog razvoja povezanih s njihovim izborom zanimanja, odlučivanjem o karijeri i korespondirajućim informacijskim ponašanjem. Istu osnovnu ideju dijeli i Hofstede naglašavanjem uloge određenih dimenzija kulture u usmjeravanju izbora koje ljudi čine u svome životu. Konstrukt orijentacije na budućnost koji ima potencijal objediniti potragu za identitetom i adolescentski izbor karijere kao normativni razvojni zadatak uljučujući društvenu i kulturnu komponentu, s planiranjem budućnosti i prilagodbom na promjene, u skladu je s Hofstedeovim kulturnim dimenzijama i bioekološkom teorijom koja uključuje kronosustav, odnosno dimenziju vremena. Ovako iznijansirana slika pruža korisnu pozadinu za sofisticirano razumijevanje informacijskog ponašanja adolescenata pri odlučivanju o karijeri.

Istraživanju informacijskog ponašanja različito se pristupa iz perspektive raznih teorija. Nužan preduvjet izgradnji teorijskog okvira za istraživanje specifičnih oblika informacijskog ponašanja jeste jasno razumijevanje ideja, definicija i koncepata postojećih teorija, te svijest o prazninama i ograničenjima koja proizlaze iz različitih pristupa tumačenju fenomena. Konceptualizacija temeljnih pojmova u informacijskoj znanosti koji se odnose na ljudsko informacijsko ponašanje razvija se i mijenja tijekom vremena, pa još uvijek nema konsenzusa o važnim terminološkim pitanjima iza kojih se ponekad kriju dublje teorijske dileme. Bates, Wilson, Case i Given fenomen informacijskog ponašanja definiraju vrlo široko i fleksibilno, u rasponu od toga da se njime obuhvaća mnoštvo načina interakcije između ljudskih bića i informacija i da on predstavlja ukupnost ljudskog ponašanja u odnosu na izvore i kanale informacija, do toga da se na informacijsko ponašanje gleda kao na ono koje obuhvaća sve oblike ljudskog ponašanja koji uključuju individualne percepcije, traženja, razumijevanja i korištenja informacija u različitim životnim kontekstima, te totalitet drugih nenamjernih i slučajnih ponašanja, kao i aktivno izbjegavanje informacija. Također, ključni koncepti koji se odnose na fenomen informacijskog ponašanja kao što su informacijske potrebe, traženje informacija, korištenje i razmjena informacija, nedorečeni su i višeznačni. Ipak, uz navedene autore, Savolainen i Kuhlthau dali su vrijedan doprinos razumijevanju određenih aspekata informacijskog ponašanja.

Iz pregleda temeljnih koncepata, ideja i teorija moguće je zaključiti da se priroda istraživanja informacijskoga ponašanja značajno promijenila tijekom nekoliko desetljeća, od fokusiranja na institucionalne izvore prema većem usredotočivanju na to kako se pojedinci odnose prema informacijama i na koji način uz pomoć informacija konstruiraju značenja i pridaju smisao svojoj okolini. Ranija su istraživanja informacijskog ponašanja općenito bila usredotočena na uporabu knjižnica i papirnatih ili elektroničkih dokumenata, odnosno više orijentirana na sustave.

U novije vrijeme počinje se prepoznavati da potraga za informacijama postaje holistička s više dostupnih izvora, kao i to da konteksti, koji oblikuju informacije i kroz koje individua mora navigirati da pronađe informacije koje su joj potrebne, mogu biti veoma kompleksni. Ipak, konceptualizacija konteksta i situacije, te distinkcija među njima, nije dovoljno precizna i dosljedna, što se može smatrati jednom od glavnih prepreka potpunijem razumijevanju informacijskoga ponašanja. Uz to, istraživanja su usredotočena više na individualna informacijska ponašanja, ignorirajući ili podcjenjujući ulogu sociokulturnih i drugih okolinskih

čimbenika, premda se trude biti holistička i kontekstualna. Dodatno, odnos između informacijskog ponašanja i komunikacije, odnosno, komunikacijska uloga informacija nije dobila odgovarajuću pozornost, iako su novija istraživanja pokazala jaku sklonost ka interpersonalnim nad tiskanim izvorima informacija. Raspršenost istraživanja, nedostatak integrirane teorije, te konceptualna nejasnoća i labavo definiranje, dječje su bolesti s kojima se suočavaju mlade znanstvene discipline u čemu ni informacijska znanost nije izuzetak, ali one mogu predstavljati ozbiljan izazov za svakog istraživača.

Postupanje s informacijama i donošenje odluka kao procesi i ponašanja međusobno su isprepleteni i imaju zajedničkih dodirnih točaka, premda je riječ o različitim fenomenima. Donošenje odluka koje se razlikuje od ponašanja rješavanja problema i činjenja izbora, jedan je od temeljnih koncepata povezanih s informacijskim ponašanjem koji, pak, u istraživanjima nije dobio odgovarajuću pozornost. S druge strane, u proučavanju ljudskog odlučivanja procesi i ponašanja povezani s informacijama nisu prepoznati kao ključni, iako teorije odlučivanja prepoznaju nemogućnost posjedovanja potpunih i savršenih informacije u svakom trenutku odlučivanja, odnosno priznaju važnost informacija pri odlučivanju.

Unatoč značajnom rastu literature u nekoliko znanstvenih područja, konceptualizacija fenomena odlučivanja nije jednoznačna, pa je i rasvjetljavanje prirode odnosa između procesa odlučivanja i informacijskog ponašanja prilično izazovan zadatak. Koncept nesigurnosti koji se odnosi na različite razine i faze oba procesa, može se postulirati kao ono što im je zajedničko, ali su uloga, oblici i izvori nesigurnosti u odlučivanju i postupanju s informacijama daleko od potpunijeg definiranja. Dodatno, koncept pozitivne nesigurnosti ima potencijal osvijetliti poželjnu ulogu određene razine nesigurnosti u specifičnim okolnostima. Zajedničko obilježje istraživanja u oba područja je nedostatak zanimanja za izvore i učinke kulturnih različitosti na informacijsko ponašanje i donošenje odluka.

Izbor zanimanja, razvoj karijere i odlučivanje o karijeri predmet su proučavanja nekoliko znanstvenih disciplina, pa su znanja o tome predmetu raspršena i temeljni koncepti različito se shvaćaju. Uz to, pojam karijere različito se razumijeva u raznim kulturnim kontekstima. Sažet pregled glavnih teorija karijere razvijenih tijekom 20. stoljeća ponudio je koncepte koji su pridonijeli razumijevanju načina kako ljudi prave izbore povezane s karijerom. Te su teorije nastale uglavnom u SAD-u i većinom se temelje na tradicionalno američkim kulturnim, društvenim i profesionalnim vrijednostima i obilježjima. Međutim, i same ideje o karijeri neprestano se mijenjaju usljed smanjene stabilnosti i povećane nesigurnosti u suvremenom radnom okruženju, ali ostaju stabilne razlike u vrijednostima između individualističkih i kolektivističkih kultura.

Superova teorija ljudskog razvoja i njegovi ključni koncepti povezani s razvojem karijere tijekom cijeloga života privukli su mnogo pozornosti u SAD-u i u drugim zemljama, ali u novije vrijeme znanstvenici pozivaju na snažnije naglašavanje učinaka društvenog konteksta i uzajamnog utjecaja između osobe i njezine društvene ekologije, uključujući nečiju kulturu. Razvojno-kontekstualni pristup koji pretpostavlja da su razvoj karijere i razvoj osobe neraskidivo povezane i veoma složene pojave, dijeli mnoge značajke sa Superovom teorijom i konceptima koji mogu pružiti okvir za razumijevanje adolescentskog izbora karijere kao dijela procesa razvoja i implementacije individualnog *self*-koncepta. Samopoimanje je shvaćeno kao produkt kompleksne interakcije među brojnim okolinskim, situacijskim i osobnim čimbenicima. Dodatno, iz perspektive teorija izbora zanimanja i teorija odlučivanja, ako se one

promatraju kao međusobno komplementarne i dopunjujuće, samo donošenje odluke o karijeri može biti shvaćeno kao točka u razvojnom kontinuumu individue u kojoj je potrebno napraviti izbor na temelju eksploracije karijernih opcija i osobnih čimbenika. Pri tome, i sami konteksti neprestano se mijenjaju i razvijaju, a promjene koje se događaju na makrorazini prelijevaju se na mikrorazinu, oblikujući živote današnjih mladih ljudi i njihove odluke o karijeri.

Usmjeravanje karijere u novije vrijeme počinje se promatrati iz međunarodne i međukulturne perspektive, što je otvorilo brojna pitanja o vrijednostima na kojima se temelji i svrsi formalnog pružanja usluge usmjeravanja. Potpora cjeloživotnom usmjeravanju karijere u globaliziranom svijetu počinje igrati novu ulogu u kojoj bi trebala pomoći ljudima ne samo da steknu vještine koje su potrebne da se nose s promjenama i razvojem, nego i da odrede koje je vještine i znanja potrebno razvijati za suočavanje s promjenama u svim fazama njihova života. To je posebno značajno za mlade ljude, premda su djeca i adolescente svjesni promjena i zahtjeva novoga vremena.

Istraživači i teoretičari karijere prepoznaju da u suvremenom kontekstu informacijskog društva tradicionalne teorije karijere ne mogu u potpunosti funkcionirati. Potrebne su nove teorije i modeli, i nova, postmoderna paradigma o razvoju i usmjeravanju karijere, kao što je primjerice *careership* teorija, koja uključuje koncept polja i odlučivanje o karijeri razumijeva kao interakciju između osobe i polja u kojima je smještena. Također, neophodno je snažnije uključiti koncepte kao što su nesigurnost, kulturne dimenzije, bikulturni-hibridni identitet, orijentacija na budućnost, i druge. U ovom su pregledu istaknuti neki aspekti odabira i usmjeravanja karijere koji do sada nisu dobili odgovarajuću pozornost u literaturi, kao što je uloga informacija i postupanje s informacijama pri adolescentskom odlučivanju o karijeri.

Pregled istraživanja informacijskog ponašanja djece i mladih ljudi pokazuje da je to nedovoljno istraženo područje i da postoje značajne praznine u razumijevanju njihovoga postupanja s informacijama. Također, postoji problem u definiranju predmeta istraživanja, jer se pojmom mladi ljudi u istraživanjima obuhvaćaju djeca i mladi od devet do dvadeset i devet godina. Ipak, istraživanja su donijela neke vrijedne zaključke i razbila neke ukorijenjene mitove i predrasude o mladima kao stručnjacima u postupanju s informacijama.

Unatoč uobičajenom vjerovanju, informacijska pismenost mladih nije poboljšana usporedo sa širenjem pristupa tehnologiji. Naprotiv, u vrednovanju informacija mladi ljudi provode malo vremena i teško procjenjuju relevantnost ponuđenih materijala. Mladi ljudi loše razumiju svoje informacijske potrebe i teško razvijaju efikasne strategije pretraživanja, a tražilice su glavni brend povezivanja s internetom, jer nude poznata i jednostavna rješenja za njihove istraživačke potrebe. Djeca su općenito vještija s tehnologijom od odraslih i vole interaktivne sustave u kojima nisu pasivni konzumenti informacija. Pokazalo se da nije točno uobičajeno mišljenje da mladi svoje vršnjake smatraju vjerodostojnijim izvorom informacija nego autoritete i da moraju neprestano biti spojeni na *Web*, jer to nije specifično samo za njih, kao i to da mladi svoje računalne vještine stječu metodom pokušaja i pogreške, i da preferiraju brze informacije. Također, pokazalo se neutemeljenim smatrati mlade ljude ekspertima u pretraživanju, jer oni posjeduju računalna vještine ali nisu dovoljno informacijski pismeni. Najveći nedostatak u informacijskim vještinama mladih je problem s vrednovanjem informacija iz elektroničkih izvora prema relevantnosti, točnosti i autoritetu.

Dosadašnja istraživanja informacijskoga ponašanja mladih ljudi uglavnom su bila usmjerena na identificiranje područja njihovih informacijskih potreba i prepoznavanje prepreka

koje ih ometaju u uspješnom pronalaženju i korištenju informacija. Identificirano je da se informacijske potrebe mladih odnose na informacije vezane uz vršnjake i obitelj, uz popularnu kulturu, emocionalne potrebe, zdravlje i sigurnost, seksualnost, potrošačke potrebe, učitelje, zabavu, karijeru i obrazovanje. Najčešće barijere identificirane u istraživanjima su nedostatak izvora znanja, nedostatak temeljnog i kontekstualnog znanja, izbjegavanje informacija, preopterećenje informacijama, sram i društvena nelagoda, problemi pristupa, ograničenja od strane roditelja, škola ili knjižnica, te negativna percepcija knjižnica i knjižničara.

Međutim, ako se adolescenti promatraju kao posebna skupina mladih ljudi koji nisu ni djeca ni mladi odrasli i koji imaju specifične informacijske potrebe, koje proizlaze iz njihovih jedinstvenih socijalnih, kognitivnih i afektivnih atributa, onda bi akcent trebalo staviti na njihovom sazrijevanju pri čemu informacije služe kao potpora u svakodnevnom životu. Istraživanja su pokazala da adolescenti preferiraju ljudske izvore informacija, kao što su obitelj i prijatelji, a njihovo traženje informacija za svakodnevni život pomaže im da razumiju sebe i svijet oko sebe, te da promisle što žele biti u budućnosti. Informacije o karijeri povezane su s razvojem autorefleksije tinejdžera, uspostavljanjem profesionalnih ciljeva odraslih i usvajanjem osobnog sustava vrijednosti. Istraživači sugeriraju da adolescenti imaju slične informacijske potrebe bez obzira na njihov socioekonomsko, etničko, kulturno i geografsko porijeklo, ali to je potrebno dodatno istražiti iz perspektive različitih kultura.

Veoma je malo poznato o informacijskom ponašanju adolescenata pri odlučivanju o karijeri. Malobrojna prethodna istraživanja orijentirana su više na izvore informacija kao izvore pomoći pri donošenju odluka nego na postupanje s informacijama, procese i ponašanja donositelja odluka u njihovim specifičnim situacijama i kontekstima. Izuzetak predstavlja nedavno švedsko istraživanje koje razumijeva odluku o karijeri i studiju kao onu koja je ugrađena u društveni kontekst. Istraživanja su pokazala značajnu ulogu neformalnih izvora kao što su obitelj i prijatelji koji pružaju instrumentalnu i emocionalnu pomoć. Potrebno je, uz individualne, detaljnije istražiti i okolinske čimbenike koji mogu na značajan način oblikovati, odnosno, olakšati ili otežati adolescentsku potragu, pridobivanje i korištenje informacija u svrhu odlučivanja o karijeri.

U kontekstu razumijevanja donošenja odluke kao korištenja informacija u svrhu izbora jedne od najmanje dvije dostupne alternativne opcije, sve izvanjske i unutarnje čimbenike koji su uključeni u taj proces i ponašanje moguće je promatrati kao one koji djeluju pozitivno ili negativno, odnosno, olakšavaju ili otežavaju postupanje s informacijama. Stoga se barijere mogu podijeliti na individualne, situacijske i kontekstualne, odnosno barijere habitusa (sustav osobnih dispozicija: kognitivne, afektivne, tjelesne predispozicije), barijere polja (situacijske: prostorno-vremenske) i barijere kapitala (kontekstualne: obiteljski kapital), od kojih se svaka može podijeliti na barijere prve, druge i treće razine (1. pristupa, 2. traženja i 3. korištenja informacija) da bi se detaljno razumjelo kako ograničenja i prepreke oblikuju korespondirajuća informacijska ponašanja. U istraživanjima informacijskog ponašanja identificirane su određene barijere, ali analitička slika barijera još nije upotpunjena. Nedostaje identificiranje barijera koje se odnose na specifične skupine, situacije, odluke i probleme.

Sliku informacijskih barijera moguće je dopuniti poteškoćama koje su identificirane pri odlučivanju o karijeri i odnose se na postupanje s informacijama u situaciji odlučivanja. Poteškoće pri odlučivanju o karijeri mogu proizlaziti iz jedinstvenih značajke te odluke, kao što su: a) broj potencijalnih alternativa često je prilično velik, b) velika je količina dostupnih

informacija o svakoj alternativi, c) veliki broj aspekata (kriterija ili atributa) treba uzeti u obzir, i d) nesigurnost s obzirom na individualne karakteristike i prirodu budućih karijernih alternativa. Poteškoće koje se mogu dogoditi tijekom procesa odlučivanja o karijeri su nedostatak informacija i nekonzistentne informacije, ali slika poteškoća također je nepotpuna zbog fokusiranja na aktivno, namjerno i ciljno usmjereno prikupljanje i traženje informacija. Potrebno je uključiti koncepte suprotne traženju i prikupljanju informacija, kao što su izbjegavanje informacija i preopterećenje informacijama, koji mogu na određeni način oblikovati i informacijsko ponašanje i proces odlučivanja.

U literaturi o informacijskom ponašanju nedostaje teorijski diskurs o društvenoj dimenziji informacijskog ponašanja, a većini istraživanja informacijskog ponašanja implicitna je neka vrsta psihološke teorije. Nedostatak ove perspektive u literaturi može se pripisati nerazumijevanju važnosti konteksta za informacijsko ponašanje, odnosno, njegovo labavo i dvosmisleno definiranje. Koncept konteksta u istraživanju informacijskog ponašanja ponekad se odnosi na situaciju, a ponekad na *background* ili okruženje osobe za koje se smatra da djelomice određuju nečiju percepciju tijekom traženja informacija. Premda mnogi istraživači informacijskog ponašanja tvrde da uzimaju u obzir čimbenike društvenog konteksta i ulogu društvene interakcije, većina se istraživanja može smatrati više-manje orijentiranima na osobu i kontekstualno neovisnima.

Odnos prema pitanju „konteksta“ informacijskog ponašanja određuje izbor metateorije na kojoj se gradi teorijski i istraživački pristup. Pristupi koji se susreću u literaturi mogu se podijeliti na kognitivne, društvene i multiaspektne, ali postoji preporuka da ovi modeli, kada se uzmu istodobno, mogu obuhvatiti sve situacije i potrebe, koja ipak nije imala većeg odjeka u istraživanjima. U novije vrijeme postoji opće slaganje da je traženje informacija neodvojivo isprepletano s kontekstom, ali je ipak malo istraživanja o tome kako se točno informacijski procesi i fenomeni odnose na „svoje“ kontekste. Pri tome, u svrhu proučavanja određenih utjecaja i načina na koji izvanjski čimbenici oblikuju individualno informacijsko ponašanje u nedostatku vlastitih konceptualnih alata pojedini istraživači oslanjaju se na relevantne koncepte iz drugih znanosti. Chatman, Talja i suradnici, Tuominen i Savolainen, te Pettigrew, posudili su teorijske koncepte iz društvenih znanosti kako bi objasnili društvene aspekte informacijskog ponašanja, a za najsveobuhvatniji pristup koji obuhvaća sve tipove konteksta obično se smatra Dervinin *sense-making* okvir. Definiranje konteksta informacijskog ponašanja Dervin inače smatra jednako teškim kao i ukroćivanje divlje zvijeri. Sporo pomicanje fokusa s kognitivnog na društveni i multiaspektni pristup događa se u posljednja tri desetljeća paralelno i u drugim znanstvenim područjima.

Sociokulturni čimbenici ljudskog razvoja i ponašanja imaju dvostruku ulogu olakšavanja i ograničavanja ljudske aktivnosti. Društvene norme koje odražavaju kulturne vrijednosti internalizirane kod članova zajednice tijekom procesa socijalizacije utječu na izbore koje ljudi čine. Istodobno, sve je veća tendencija ka individualizaciji izbora i slobodi odlučivanja. Tradicionalne teorije izbora i razvoja karijere uglavnom ne uzimaju u obzir složene interakcije i nejednake odnose moći u polju karijere. Hofstedeova teorija kulturnih dimenzija i Hodkinsonova teorija izbora karijere imaju potencijal objasniti povezanost individualnih i društvenih čimbenika pri odlučivanju o karijeri, te upotpuniti razumijevanje korespondirajućega informacijskog ponašanja. Međutim, odnedavno se sve češće upozorava na izvore društvene nejednakosti u izboru visokog obrazovanja i karijere utemeljene u ideji o

postojanju podjele na društvene klase. Niz međunarodnih istraživanja dosljedno pokazuje da spol, rasna i etnička pripadnost, te socioekonomska pozadina, odnosno, klasna pripadnost, utječu na individualni izbor obrazovanja i karijere.

Premda izgleda kao da na globalnoj razini raste pristup visokoobrazovnim institucijama i uobičajeno se obrazovanje smatra instrumentom društvene reforme i jednakosti, još uvijek postoje oštre nejednakosti u pristupu i izboru sveučilišta koje su produkt klasne pripadnosti. Autori pod utjecajem Bourdieuovih ideja o društvu s vremenom uviđaju da obrazovni sustav reproducira društvene i klasne nejednakosti. Iz pregledane literature može se zaključiti da su ideje koje je Bourdieu razvijao kroz četiri desetljeća od 1960-ih godina donedavno nadahnule i omogućile mnoga društveno i kontekstualno senzibilizirana istraživanja koja nastoje objasniti razne oblike društvene nejednakosti. Uporaba Bourdieuovih koncepata omogućuje poseban način ispitivanja društvenih fenomena koji se razlikuje od standardnog diskursa. Koncepti habitusa, polja i kulturnog kapitala mogu pridonijeti potpunijem razumijevanju kompleksne interakcije između individualnih i okolinskih čimbenika u različitim područjima ljudskog djelovanja i ponašanja.

Brojni su čimbenici odlučivanja i odabira karijere istraživani u raznim znanstvenim poljima, ali se većina istraživanja usredotočuje uglavnom na kognitivne aspekte odlučivanja. Razumijevanje načina na koji određeni čimbenici utječu na profesionalni razvoj, planiranje karijere i proces odlučivanja nužan je preduvjet razumijevanju povezanosti između odlučivanja i informacijskog ponašanja. Čimbenici koji utječu na adolescentsko odlučivanje o karijeri mogu istodobno modificirati korespondirajuće informacijsko ponašanje, odnosno mogu djelovati kao ograničenja, barijere i poteškoće koje oblikuju informacijsko ponašanje. Razmatranje mogućnosti primjene ovako shvaćenih teorijskih koncepata u svjetlu empirijskih nalaza dato je u sljedećim poglavljima.

2. Istraživanje informacijskog ponašanja starijih adolescenata pri odlučivanju o profesionalnom razvoju u Bosni i Hercegovini

2.1. Uvod u istraživanje

Stabilnost poslovnih i karijernih perspektiva za mnoge ljude smanjena je nakon svjetske ekonomske krize koja je dosegla vrhunac 2009. godine. Posljedice te krize osjećale su se još godinama poslije u smislu povećanog društvenog rizika za određene skupine⁸⁵⁹, jer je tada ostalo bez posla 23 milijuna ljudi, odnosno 10% aktivne populacije stanovnika zemalja Europske unije⁸⁶⁰. Negativni efekti globalne recesije, kao što su nezaposlenost i povećan društveni rizik, samo su dio problema koji su pogodili stanovništvo na lokalnoj razini. Društvene promjene u Bosni i Hercegovini (BiH) koje su se dogodile od 1990-ih godina usljed raspada Jugoslavije, društveno-političke i ekonomske tranzicije, te nasilnog konflikta, dovele su do radikalne transformacije svih aspekata života ljudi. Više od četvrt stoljeća od početka toga turbulentnog razdoblja, nema izgleda za značajniji napredak prema miru i prosperitetu. Bosanskohercegovačko društvo duboko je podijeljeno⁸⁶¹, a u nekim je aspektima evidentna stagnacija ili nazadak. Ipak, kao i druge zemlje Zapadnog Balkana, BiH je opredijeljena za europsku budućnost i pridruživanje zemljama članicama Europske unije (EU). Ipak, taj proces odvija se veoma sporo⁸⁶², te BiH nema niti status zemlje kandidatkinje za članstvo u EU⁸⁶³.

Aktualnu socioekonomsku situaciju u postkonfliktnoj i posttranzicijskoj BiH pojedini inozemni promatrači i izvjestitelji ocjenjuju nezadovoljavajućom i nestabilnom, a budućnost neizvjesnom. Prema relevantnim izvješćima, BiH je zemlja u razvoju⁸⁶⁴, s velikim brojem nezaposlenih i visokom stopom od preko 60% nezaposlenosti mladih ljudi⁸⁶⁵. Istodobno, bosanskohercegovačko društvo suočeno je s neprestanom prijetnjom novim nasilnim konfliktom⁸⁶⁶. Takvu situaciju u kojoj je prestao otvoreni oružani sukob, ali je stanje napeto i

⁸⁵⁹ Usp. CEDEFOP European Centre for the Development of Vocational Training (2014). *Career guidance in unstable times: linking economic, social and individual benefits*.

https://www.cedefop.europa.eu/files/9094_en.pdf (18.05.2019.)

⁸⁶⁰ Usp. European Commission (2010). *Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF> str. 7. (18.05.2019.)

⁸⁶¹ Usp. Bosnia 20 years on Dating Dayton: Bosniaks, Croats and Serbs agree on nothing except that the war is over. *The Economist*, 03.12.2015. <https://www.economist.com/europe/2015/12/03/dating-dayton> (18.05.2019.)

⁸⁶² Usp. European Commission (2018). *A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans*, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf, str. 7. (18.05.2019.)

⁸⁶³ *Istinomjer*, 11.12. 2019. BiH u novembru nije dobila status kandidata za članstvo u EU.

<https://istinomjer.ba/kandidatski-status-bih-dobija-u-novembru/> (12.12.2019.)

⁸⁶⁴ Usp. *United Nation Development Programme: Napredak u realizaciji milenijumskih razvojnih ciljeva u Bosni i Hercegovini 2013*.

http://www.ba.undp.org/content/dam/bosnia_and_herzegovina/docs/Research&Publications/MDG/MDG%20Report%202013/MRC_BiH_2013_Izvjestaj_o_progresu.pdf (06.10.2015.)

⁸⁶⁵ Usp. European Commission (2014). *Bosnia and Herzegovina 2014 Progress Report*. http://eu-monitoring.ba/site/wp-content/uploads/2014/10/delegacijaEU_2014100811032318bos.pdf (12.12.2019.)

⁸⁶⁶ Stav o novim nasilnim konfliktima na Zapadnom Balkanu kao jednom od mogućih scenarija u narednih sedam godina, iznesen je nadavno od strane analitičara Instituta za sigurnosne studije (ISS) EU. Izvor: EU Institute for Security Studies (2018). *Balkan Futures: Three Scenarios for 2025. ISSUE. Chaillot Paper N° 147*, August 2018. Edited by M. Čeperković and F. Gaub. With contributions from D. Emini, Z. Nechev and I. Stakić. https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/CP_147%20Balkan%20Futures.pdf (12.12.2019.)

Iako može eskalirati u veliko nasilje, stručnjaci označuju skraćenim izrazom „postkonflikt“⁸⁶⁷. Rezultati istraživanja u tom polju pokazuju da se u oko 50% postkonfliktnih zemalja ponovno dogodi rat u prvom desetljeću mira i da su nedavni nasilni sukobi najznačajniji predskazatelji nasilja širokih razmjera⁸⁶⁸. Dodatno, prekomjeran i neučinkovit javni sektor, koji je uveden u postkonfliktnoj BiH, predstavlja dodatni izazov miru i stabilnosti. Relevantne studije procjenjuju da bi veoma kompleksan institucionalni sustav upravljanja teško bio samoodrživ bez međunarodne civilne i vojne intervencije⁸⁶⁹. Ovakve okolnosti ne ostavljaju puno prostora za optimizam u pogledu budućnosti, pri čemu su najviše pogođeni mladi ljudi.

Promjene koje se događaju u društvu izravno i neizravno oblikuju individualni razvoj i ponašanja mladih ljudi. Na makrorazini, društvene promjene izazvane globalizacijom i razvojem globalnih medija pridonijele su tome da ovdašnji mladi ljudi imaju slične sklonosti, navike, vjerovanja i ponašanja onima drugih mladih u svijetu⁸⁷⁰. Istodobno, lokalne promjene, kao što su transformacija tržišta rada i visoka stopa nezaposlenosti mladih, postavljaju nove zahtjeve pred mlade ljude koji utječu na njihovo informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri. Uz društvene čimbenike, individualni čimbenici odlučivanja o karijeri kao što su osobni i obiteljski resursi, kreiraju jedinstven niz okolnosti koje pružaju mogućnost da se unaprijedi razumijevanje o tome šta sve može oblikovati percepciju, stavove i ponašanja mladih u situaciji odlučivanja o karijeri. Razumijevanje iskustva mladih ljudi, odnosno, njihovog odgovora na izazove u potrazi za informacijama o karijeri u nestabilnim socioekonomskim uvjetima i ne-Zapadnoj kulturi, može pridonijeti razvoju znanstvenog diskursa o informacijskom ponašanju mlade populacije, te unaprijediti uvjete života djece i mladih u nepovoljnijem položaju kroz osmišljavanje i razvoj odgovarajućih programa i politika.

2.1.1. Problem nezaposlenosti, pesimizam i odlazak mladih ljudi iz BiH

Rat je jedna od onih društveno-političkih pojava koje mijenjaju kvalitetu života ljudi na radikalno i sveobuhvatan način⁸⁷¹, te ima dugotrajne negativne učinke na mentalno zdravlje stanovništva. Premda je oružani sukob u BiH prestao prije dvadeset i pet godina, a današnja generacija mladih ljudi koja živi na području sukoba nije bila izravno suočena sa nasiljem i traumatičnim iskustvom rata, ona je izložena sekundarnoj traumi unutar obitelji kroz razne oblike međugeneracijske transmisije traumatskih iskustava povezanih s ratnim zbivanjima.

Prema jednom međunarodnom istraživanju psiholoških posljedica ratnih trauma na prostorima bivše Jugoslavije, prevalencija posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP-a) u

Također, neki strani istraživački novinari s terena izvještavaju o pogoršanju etničkih napetosti u Bosni koje mogu dovesti do skorog rata. Vidi, primjerice: Brabant, M. (2018). Shadow of nationalism raises worries of war in Bosnia. *PBS News Hour*, 04.05.2018. <https://www.pbs.org/newshour/show/shadow-of-nationalism-raises-worries-of-war-in-bosnia> (12.12.2019.)

⁸⁶⁷ Usp. Junne, G. and Verkoren, W. (2005). The Challenges of Postconflict Development. *Post-conflict Development: Meeting New Challenges*. Ed. Junne, G. and W. Verkoren. Lynne Rienner Publishers, 1-18., str. 1.

⁸⁶⁸ Ibid.

⁸⁶⁹ Usp. Bieber, F. (2006). *Post-War Bosnia: Ethnicity, Inequality and Public Sector Governance*. Palgrave Macmillan, London, str. 4.

⁸⁷⁰ Usp. Arnett, J. J., nav. djelo, str. 777.

⁸⁷¹ Usp. Tomasik, M. J.; Silebereisen (2014). Political Context and Social Change. https://www.researchgate.net/publication/280703077_Political_Context_and_Social_Change (22.07.2018.)

odrasloj populaciji koja je bila izložena ratnim događanjima 1990-ih godina iznosi 35,4% u Bosni i Hercegovini, što je znatno veća stopa u odnosu na ostale zemlje regije, kao što su Hrvatska, Srbija i Kosovo, u kojima je prevalencija PTSP-a oko 18,0%, ili Makedonija u kojoj stopa prevalencije iznosi 10,6% ukupnog stanovništva⁸⁷². Pri tome, brojka se višestruko umnožava kada se uzme u obzir da preko 30% djece veterana s PTSP-om može razviti klinički značajne psihičke smetnje koje mogu uključivati simptome somatizacije, depresije, anksioznosti, hiperaktivnosti, slabe socijalizacije, delinkventnog ponašanja, agresije, školskog neuspjeha i PTSP-a⁸⁷³. Svi članovi obitelji ratnih veterana s PTSP-om sekundarno su traumatizirani, što se reflektira na odnose unutar obitelji i njezino funkcioniranje, te utječe na kvalitetu života. Brojna druga istraživanja pružaju dokaze da su različiti tipovi mentalnih poremećaja vrlo rašireni još godinama poslije okončanja sukoba i doživljavanja traumatičnog ratnog iskustva⁸⁷⁴, što se može odražavati na ukupan društveni ambijent i dalje pojačavati produžavanjem neizvjesnosti i napetosti.

Politička nestabilnost i ekonomska stagnacija u postkonfliktnoj BiH ne pružaju obećavajuću budućnost i povoljne okolnosti za nastavak obrazovanja i karijere mladih ljudi. Zbog toga veliki broj mladih napušta zemlju i odlazi u inozemstvo u potrazi za boljim šansama i uvjetima života. Međutim, o pojavi masovne emigracije i učinku „odliva mozgova“⁸⁷⁵ iz BiH nema službenih podataka⁸⁷⁶, a ona nije prepoznata kao ozbiljan društveni problem.

Državne institucije nisu u stanju odgovoriti tome izazovu učinkovitim politikama i intervencijama, pa su rješavanje problema na određeni način prepustile nevladinim organizacijama i individualnoj inicijativi. Dio brige preuzele su inozemne fondacije kroz iniciranje i financiranje projekata koji su zainteresirani za probleme i poboljšanje položaja mladih ljudi. Na državnoj razini za sada nisu provedena relevantna istraživanja položaja mladih, dok je na inicijativu i pod sponzorstvom inozemnih organizacija posljednjih pet godina provedeno nekoliko istraživanja mladih. Nezaposlenost mladih ljudi percipirana je kao prvi i najveći problem, a potom slaba kvaliteta obrazovanja. Prema rezultatima istraživanja, mladi ljudi u BiH suočeni su sa brojnim izazovima u raznim aspektima svoga života i mnogi od njih pesimistični su u pogledu svoje budućnosti⁸⁷⁷.

Percepcija osobne i budućnosti mladih ljudi u Bosni i Hercegovini nije optimistična. Rezultati zajedničkog UNICEF-ovog i UNDP-ovog istraživanja mladih u BiH provedenog 2012. godine u okviru UN-ovog „Programa zapošljavanja i zadržavanja mladih“⁸⁷⁸ na uzorku

⁸⁷² Usp. Boričević Maršanić, V. i sur. (2014). Sekundarna traumatizacija djece veterana oboljelih od posttraumatskog stresnog poremećaja. *Socijalna psihijatrija* 42(3), 155-161.

⁸⁷³ Ibid., str. 156

⁸⁷⁴ Vidi, npr. Priebe S. i sur. (2010). Mental Disorders Following War in the Balkans: A Study in 5 Countries. *Arch Gen Psychiatry* 67, 518-528.

⁸⁷⁵ Usp. *Spiegel Online*, 06.08.2019. The Lure of the West: Bosnia Feels the Pinch of Brain Drain to EU. <https://www.spiegel.de/international/global-societies/bosnia-feels-pinch-of-brain-drain-to-eu-a-1280550.html> (12.12.2019.)

⁸⁷⁶ Usp. *BalkanInsight*, 08.08.2017. Half of All Bosnians Live Outside Bosnia. <https://balkaninsight.com/2017/08/08/half-of-all-bosnians-live-outside-bosnia-08-07-2017/> (15.12.2019.)

⁸⁷⁷ Usp. Đipa, D.; Fazlić, S. (2012). *Voices of Youth: Survey on Youth in Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: MDG Achievement Fund. https://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/vo_y_eng_web (17.12.2019.)

⁸⁷⁸ UN je 2010. godine u BiH započeo implementaciju Programa zapošljavanja i zadržavanja mladih (eng. *Youth Employability and Retention Programme - YERP*) u koji je bilo uključeno nekoliko UN agencija: UNICEF (*United Nations Children's Fund*), UNDP (*United Nations Development Programme*), IOM (*International Organization*

od 2.360 mladih u starosnoj dobi od 15. do 30. godine, pokazuju pesimizam mladih u pogledu budućnosti i prevlađujući stav da se njihov osobni životni standard neće promijeniti u sljedeće tri godine, bilo da je riječ o prihodima, radnom statusu, obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, stambenom pitanju ili općenito kvaliteti života⁸⁷⁹. Trend pesimizma ima tendenciju rasta.

Komparirajući rezultate s prethodnim istraživanjem iz 2008. godine na uzorku od 1.500 ispitanika koje su proveli isti istraživači, može se primijetiti da u 2012. godini više ispitanika vjeruje da će njihova osobna budućnost biti gora od sadašnjosti, a gotovo trećina njih ne očekuje promjene u budućnosti⁸⁸⁰. Uz ovakvu percepciju budućnosti nadovezuje se želja za odlaskom iz zemlje. Rezultati potonjega istraživanja pokazuju da veći broj mladih ljudi nego što je bilo ranije želi napustiti zemlju zbog privremenog rada, više ispitanika želi se nastaniti u drugoj zemlji, a nešto više od trećine ispitanika rado bi otišli na duže vrijeme (ili zauvijek) u inozemstvo⁸⁸¹. Također, istraživanje pokazuje da bi mnogo više ispitanika u odnosu na 2008. godinu otišlo u inozemstvo na duže vrijeme, premda izjavljuju da ne bi otišli zauvijek. Svega nešto manje od petine ispitanika (18.9% u 2012. naspram 20.3% u 2008.) navodi da ne bi napuštali BiH na duže vrijeme niti zauvijek, što znači da bi većina mladih željela napustiti BiH⁸⁸².

U 2013. godini provedeno je nekoliko istraživanja fokusiranih na mlade, među kojima je jedno istraživanje potreba mladih⁸⁸³, te dva istraživanja fokusirana na problem nezaposlenosti mladih⁸⁸⁴, čiji rezultati potvrđuju nepovoljan položaj mladih ljudi i njihovu negativnu percepciju budućnosti. Pri tome, posvećena je određena pozornost potrebi za informiranjem mladih, ali koje se odnosi prije svega na informiranje o političkim pitanjima radi poticanja njihovog većeg angažmana u kreiranju lokalnih politika i sudjelovanja u donošenju odluka u lokalnim zajednicama. Naglašeno je kao važno „istraživanjem utvrditi na koji način se mladi najčešće informiraju kako bi prilagodili informacione sisteme mladima, te [utvrditi] koji su njihovi interesi i potrebe kako bi vlasti u saradnji s nevladinim organizacijama kreirali sadržaje prilagođene mladima“⁸⁸⁵. Među izvorima informacija koji se najčešće navode u ovome istraživanju je internet, kojega u svojim domaćinstvima ima 92% ispitanika, a postotak mladih koji su u posljednja tri mjeseca koristili internet u FBiH na razini je zemalja članica EU⁸⁸⁶.

Nastavlja se povećavati trend želje mladih za odlaskom iz BiH, što potvrđuju rezultati istraživanja provedenog na uzorku od 943 ispitanika u dobi od 15 do 30 godina. Pokazalo se da odlazak u inozemstvo „većina mladih vidi kao jedini put za bolje sutra“⁸⁸⁷. Veliki postotak ispitanika ovoga istraživanja, odnosno njih 37%, izjavljuje da su spremni zauvijek napustiti BiH, a 40% ispitanih mladih ljudi otišli bi iz zemlje na duže vrijeme radi privremenog rada u

for Migration), UNFPA (*United Nations Population Fund*) i UNV (*United Nations Volunteers*). Projekt je trajao dvije godine. Ibid., str.7.

⁸⁷⁹ Usp. Đipa, D.; Fazlić, S., nav. djelo, str. 7.

⁸⁸⁰ Ibid., str 43.

⁸⁸¹ Ibid. str. 5.

⁸⁸² Ibid., str. 38.

⁸⁸³ Usp. Halimić, Š.; Koštrebić, K.; Neimarlija, N. (2013). *Na putu ka politici prema mladima FBiH: analiza stanja i potreba mladih u Federaciji Bosne i Hercegovine*. Sarajevo : Institut za razvoj mladih Kult.

⁸⁸⁴ Hadžimahmutović, B.; Martić, M. (2013). *Nezaposlenost mladih: EU i BiH dijele isti problem, mogu li rješenja biti zajednička?* Sarajevo: Centar za istraživanja i studije GEA; Mujanović, E. (2013). *Nezaposlenost mladih u Bosni i Hercegovini –Trenutna situacija, izazovi i preporuke*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung BiH.

⁸⁸⁵ Halimić, Š.; Koštrebić, K.; Neimarlija, N., nav. djelo, str. 39.

⁸⁸⁶ Ibid., str. 87.

⁸⁸⁷ Ibid., str. 86.

inozemstvu, studiranja ili trajnog nastanjivanja u nekoj drugoj zemlji. Određeni postotak ispitanika, odnosno 9% ispitanika već je preduzelo konkretne korake za odlazak iz zemlje⁸⁸⁸.

Negativna percepcija budućnosti prouzrokuje pojavu masovnog odlaska mladih ljudi iz zemlje. O tome je u novije vrijeme provedeno istraživanje u kojem se tvrdi da je broj iseljavanja mladih tijekom 2016. i 2017. godine veći nego prethodnih godina⁸⁸⁹, odnosno, da je u konstantnom porastu⁸⁹⁰, a kao razlozi odlaska najčešće se navode oni ekonomske prirode. Istraživači navode da je prema podacima nevladinih organizacija samo u 2015. godini BiH napustilo oko 80.000 ljudi⁸⁹¹, te da trenutačno nijedna institucija ne radi na donošenju strategije zaustavljanja odlaska mladih ljudi iz BiH⁸⁹². Rezultati ovoga istraživanja upućuju na to da su prevladavajuće emocije ispitanika koji žele otići iz BiH nezadovoljstvo i razočaranje ekonomskom i političkom situacijom⁸⁹³.

Slična je situacija u cijeloj regiji Zapadnog Balkana, a najviše zabrinjavaju podaci o iseljavanju mladih educiranih ljudi⁸⁹⁴. Prema nekim podacima, značajan udio od 55% ljudi iz BiH s visokim obrazovanjem živi u inozemstvu⁸⁹⁵. Precizan službeni podatak o ukupnom broju ljudi koji su posljednjih godina napustili zemlju nije dostupan, jer u BiH nije zakonski obavezno objavljivanje stalnog boravišta. Međutim, poznato je da BiH ima znatno veću emigraciju stanovništva u odnosu na druge zemlje regije⁸⁹⁶.

Siromaštvo i društvena nejednakost u BiH sve su izraženiji. Prema izvještaju Svjetske banke, postoji povezanost između siromaštva i razine obrazovanja stanovništva na sljedeći način:

„...profil siromaštva potvrđuje značajne veze između obrazovanja i prisutnosti na tržištu rada i siromaštva. Pojedinci s nižim nivoom obrazovanja se i dalje suočavaju s većom incidencom siromaštva i to sve više (i značajnije) nakon nedavne globalne financijske krize. Podaci također potvrđuju negativnu vezu između obrazovanja i siromaštva: a) bolje obrazovanje povećava šanse za zapošljavanje, i b) bolje obrazovanje omogućava bolje radno mjesto. Razlike u obrazovanju objašnjavaju polovinu razlike u stopama siromaštva između ruralnih i urbanih područja“⁸⁹⁷.

⁸⁸⁸ Ibid.

⁸⁸⁹ Usp. Mujić, M.; Zaimović Kurtović, L. (2017). *Masovni odlazak mladih iz BiH: Potraga za poslom ili bijeg od stvarnosti?* Sarajevo: Centar za izborne studije; Heinrich Boell Stiftung BiH, Albanija, Makedonija, str. 3.

⁸⁹⁰ Ibid., str. 14.

⁸⁹¹ Ibid., str. 4.

⁸⁹² Ibid., str.14.

⁸⁹³ Ibid., str. 4.

⁸⁹⁴ Usp. Vračić, A. (2018). *The Way Back: Brain Drain and Prosperity in the Western Balkans.*

https://www.ecfr.eu/publications/summary/the_way_back_brain_drain_and_prosperity_in_the_western_balkans (17.05.2019.)

⁸⁹⁵ *Emerging Europe*, 14.10.2019. Migration raises brain drain concerns for many CEE countries as regional economy slows. <https://emerging-europe.com/business/migration-raises-brain-drain-concerns-for-many-cee-countries-as-regional-economy-slows/> (17.10.2019.)

⁸⁹⁶ Migracijski profil Bosne i Hercegovine za 2016. godinu.

http://msb.gov.ba/PDF/MIGRACIJSKI_PROFIL_2016_2HRV.pdf (17.10.2019.)

⁸⁹⁷ World Bank (2015). *Poverty and inequality in Bosnia and Herzegovina 2007-2011 : Siromaštvo i nejednakost u Bosni i Hercegovini 2007-2011* (Bosnian). Washington, D.C. : World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/976191468000247821/Siromaštvo-i-nejednakost-u-Bosni-i-Hercegovini-2007-2011>, str. 4. (17.10.2019.)

Svijest o tome da završena viša razina obrazovanja povećava šanse za zaposlenje raste i među mladima u BiH. Rezultati jednog nedavnog istraživanja mladih upućuju na to da većina mladih (62,4%) želi završiti visoko obrazovanje, jer vjeruju da će nakon toga pronaći posao⁸⁹⁸.

Vlada BiH nedavno je usvojila strateški plan za smanjenje siromaštva u kojem su kao najveći problemi u obrazovanju prepoznati sljedeći: nepostojanje obrazovnih standarda, visok stupanj politizacije obrazovnog sustava, neusklađenost nastavnih programa sa zahtjevima Europske unije i zastarjela oprema⁸⁹⁹. Ipak, sustav obrazovanja u posljednjih desetak godina postupno se transformira kroz provođenje nekoliko reformi na različitim razinama. Paralelno s time širi se obrazovno tržište i otvaraju brojne privatne visokoobrazovne institucije⁹⁰⁰, koje se natječu za studente s državnim institucijama visokog obrazovanja. Posljedično, konkurencija među institucijama visokog obrazovanja pojačala je interes za obrazovne izbore i zadovoljstvo studenata.

Međutim, budući studenti pri ulasku u nedovoljno regulirano visokoobrazovno tržište koje ima vlastitu dinamiku ponude i potražnje izloženi su višestrukim rizicima koji mogu imati trajne posljedice. Financijska ulaganja mogu biti visoka, a dobivanje potrebnih kvalifikacija za zapošljavanje nije zagarantirano u mjeri u kojoj je to u stabilnim gospodarstvima. Budući studenti suočeni su s više izbora i više odluka za koje nemaju odgovarajuće vještine i dovoljno pouzdanih informacija. Marketizacija postsekundarnog obrazovanja u BiH dovela je do povećanja studentske populacije, smanjenja kriterija ili potpunog ukidanja selekcije pri upisu i posljedično, do hiperprodukcije i smanjenja vrijednosti diploma obrazovnih programa koji nisu povezani s potrebama tržišta rada, nego isključivo s trenutnom popularnošću među studentima i profitom.

U novije vrijeme raste broj istraživanja čimbenika obrazovnih izbora⁹⁰¹ u mnogim zemljama, a zanimanje za tu temu pojavljuje se i u bivšim komunističkim zemljama. Postkomunističke tranzicijske zemlje koje su ranije bile iza „čelične zavjese“ sve više se zanimaju za to kako mladi ljudi biraju sveučilišne programe. Primjerice, na nekim sveučilištima u Poljskoj i Češkoj Republici provedena su istraživanja o čimbenicima odabira institucija visokog obrazovanja među učenicima srednjih škola. Nakon pada komunizma u tim se zemljama nudi više mogućnosti za razvoj karijere mladih i povećava pristup visokoobrazovnim institucijama u odnosu na ranije razdoblje⁹⁰². U BiH za sada nema takvih istraživanja, vjerojatno stoga jer je i situacija ponešto drukčija. Prije 1990-ih godina, odnosno proglašenja samostalnosti i rata, dok je BiH bila u okviru zajedničke države koja je usvojila liberalniji oblik

⁸⁹⁸ Usp. Žiga, J. et al. (2015). *Studija o mladima u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung; Fakultet političkih nauka Sarajevo, str. 55.

⁸⁹⁹ Srednjoročna razvojna strategija BiH.

http://www.dep.gov.ba/dokumenti_politika/srednjorocna_razvojna_strategija/default.aspx?id=133&langTag=bs-BA (17.10.2019.)

⁹⁰⁰ Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvalitete BiH.

http://www.heg.gov.ba/akreditacija_vsu/Default.aspx (15.12.2019.)

⁹⁰¹ Vidi npr.: Meece, J.L.; Askew, K.J.S.; Agger, C.A.; Hutchins, B. C.; Byun, Soo-yong (2014). Familial and Economic Influences on the Gender-Related Educational and Occupational Aspirations of Rural Adolescents. *Journal of Educational and Developmental Psychology* 4(1), 238-257.;

Hirschi, A.; Freund, P. A.; Herrmann, A (2014). The Career Engagement Scale: Development and Validation of a Measure of Proactive Career Behaviors. *Journal of Career Assessment* 22(4) 575-594.

⁹⁰² Vidi, npr. Sojkin, B.; Bartkowiak, P.; Skuza, A. (2012). Determinants of higher education choices and student satisfaction: the case of Poland. *Higher Education* 63(5), 565-581.; Navrátilová, T.(2013). Analysis and Comparison of Factors Influencing University Choice. *Journal of Competitiveness* 5(3). 90-100.

komunizma⁹⁰³, pristup tada malobrojnim državnim sveučilištima bio je slobodan i besplatan za sve mlade ljude koji su željeli nastaviti svoje obrazovanje.

Usljed ekonomskog prestrukturiranja i kantonizacije obrazovnog sustava u BiH, a naročito tijekom 2000-ih godina do danas, povećano je visokoobrazovno tržište s nekadašnja četiri javna sveučilišta na sadašnjih 30 akreditiranih sveučilišta i visokih škola⁹⁰⁴ od kojih je većina privatnih. Mladi ljudi mogu nastaviti svoje obrazovanje u brojnim novootvorenim privatnim institucijama visokog obrazovanja, pri čemu je potrebno izdvojiti znatna financijska sredstva. Dodatni izazov predstavlja i to što je izlaskom iz bivše zajedničke države smanjeno tržište rada, pa su i mogućnosti zapošljavanja manje. To je obrnuta situacija od one koja se dogodila primjerice u Istočnoj Njemačkoj nakon ujedinjenja i pada Berlinskog zida kada je porasla sloboda pristupa sveučilištima i povećano tržište rada, odnosno mogućnosti zapošljavanja⁹⁰⁵. Stoga se osjeća potreba za kvalitetnim profesionalnim usmjeravanjem, savjetovanjem i informiranjem mladih ljudi u BiH.

2.1.2. Profesionalno usmjeravanje u BiH

Odgajanje učenika za buduće zanimanje, što je ranije bilo poznato kao „profesionalna orijentacija učenika“, danas je zapostavljeno u okviru redovitog odgojno-obrazovnog procesa u BiH, premda ni u prethodnom sustavu nije bilo na zavidnoj razini⁹⁰⁶. Profesionalna orijentacija ranije se uglavnom odnosila na izbor odgovarajućeg poziva i zanimanja nakon srednje škole, a ne na izbor visokog obrazovanja, odnosno karijerne izbore u suvremenom smislu. Inicijative za postavljanje novih temelja u kreiranju programa profesionalnog usmjeravanja nisu vidljive, ali vidljive su male pozitivne promjene. Takav je, primjerice, poziv Ministarstva za obrazovanje i nauku kantonima za uspostavljanje obaveznih programa profesionalne orijentacije u završnim razredima osnovne i srednje škole, koji je samo djelomice urodio plodom u dva od deset kantona u Federaciji BiH⁹⁰⁷.

U gimnazijskom obrazovanju situacija je još drastičnija. Premda su gimnazije po definiciji orijentirane na pružanje općeg obrazovanja potrebnog za nastavak obrazovanja, sasvim izostaje svijest o potrebi usmjeravanja i savjetovanja, a škole prepuštaju odlučivanje o višoj razini obrazovanja „slobodi izbora“ učenika. U važećim nastavnim planovima i programima za gimnazije u BiH, profesionalni razvoj i usmjeravanje učenika gimnazija gotovo se uopće ne spominju⁹⁰⁸, kao niti u zakonskim propisima kojima se regulira srednjoškolsko obrazovanje⁹⁰⁹.

⁹⁰³ Usp. Kasapović, I. (2015). In „No Man's Land“: Libraries in Post-Dayton Bosnia and Herzegovina. *Library Trends* 63(4) (*Libraries in a Postcommunist World: A Quarter of a Century of Development in Central and Eastern Europe and Russia: Part 2, edited by Hermina G.B. Anghelescu*), 663-674, str. 664.

⁹⁰⁴ Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta Bosne i Hercegovine. http://www.heg.gov.ba/akreditacija_vsu/Default.aspx (18.09.2019.)

⁹⁰⁵ Usp. Pinquart, M.; Juang, L. P.; Silbereisen, R. K., nav. djelo, str. 127.

⁹⁰⁶ Usp. Čehić, E. (1990). *Koje je zanimanje za mene: model profesionalne orijentacije u funkciji izbora zanimanja*. Beograd: Kultura, str. 21.

⁹⁰⁷ Usp. Federalno Ministarstvo obrazovanja i nauke (2015). *Izveštaj za 2015. godinu o postignutom napretku u izvršavanju ciljeva i mjera iz Operativnog plana aktivnosti na provođenju mjera i preporuka sadržanih u Analizi stanja u oblasti srednjeg obrazovanja sa prijedlogom mjera za usklađivanje obrazovanja sa potrebama privrede*. <http://fmon.gov.ba>, str. 4. (16.09.2019.)

⁹⁰⁸ Vidi, npr. Republika Srpska Ministarstvo obrazovanja, nauke i kulture (1993). *Nastavni plan i program za gimnaziju*. <https://www.rpz-rs.org/sajt/doc/file/NPP%20Gimnazija/> (18.09.2019.)

Sustav katoličkih škola za Europu (2010). *Nastavni plan i program za gimnaziju*.

Razlog tome vjerojatno leži u raširenom uvjerenju da je gimnazija „općeobrazovna srednja škola koja priprema i osposobljava učenike za nastavak obrazovanja na visokoškolskim institucijama“⁹¹⁰, odnosno pružanje pomoći pri izboru studijskog programa ne smatra se zadaćom škole. Primjerice, u nastavnom planu i programu za gimnazije Zeničko-dobojskog kantona nije naveden niti jedan od načina „pripremanja i osposobljavanja učenika“ za izbor odgovarajućeg visokog obrazovanja⁹¹¹, a konstrukcija „pripremanja i osposobljavanja“ vjerojatno se odnosi isključivo na pružanje općih znanja potrebnih za nastavak obrazovanja.

Formalnih programa profesionalne orijentacije za učenike gimnazija za sada nema, ali ne može se zaključiti da zadaća profesionalne orijentacije učenika gimnazija nije djelomice ispunjena barem u formalnom smislu. Primjerice, u godišnjem planu rada Prve gimnazije u Zenici, u okviru odgojnog rada razrednika s odjeljenjskom zajednicom, navedena je tema profesionalne orijentacije za koju je predviđen samo po jedan sat u II. i IV. razredu⁹¹². Planiranje toga dijela odgojno-obrazovnog rada s učenicima zadaća je školskog pedagoga. Nastavnici koji ga realiziraju kao razrednici u radu s odjeljenjskim zajednicama inače su predmetni nastavnici i nemaju stručna znanja niti dostupne materijale za kompetentno profesionalno usmjeravanje učenika. Stoga se može pretpostaviti da se ovi sati realiziraju uglavnom prema osobnoj invenciji i viđenju nastavnika, odnosno, samo u svrhu formalnog ispunjavanja programskih zadaća.

Nedostatak standardnih politika i praksi u realizaciji zadaća profesionalnog usmjeravanja i savjetovanja učenika gimnazija u izboru odgovarajućeg visokog obrazovanja ostavlja prostor za uvođenje nekih popularnih praksi, koje ipak ne rješavaju problem. Te se prakse mogu promatrati kao dio rastućeg trenda marketizacije postsekundarnog obrazovanja i osposobljavanja u nekim zemljama, kojim se uvodi novi oblik posredovanja između mladih ljudi i radnih mjesta, i na koji su nedavno upozorili autori OECD-ovog obrazovnog radnog materijala o usmjeravanju karijere i zapošljavanju⁹¹³. Jedna od popularnih praksi je organizacija grupnih posjeta učenika završnih razreda gimnazija odabranim privatnim sveučilištima, koje ovi organiziraju i financiraju. Druga poznata praksa je organizacija posjeta predstavnika pojedinih fakulteta školama, koji svoje studijske programe prezentiraju učenicima na ustupljenim satima redovite nastave.

U posjete i prezentacije nisu uključeni svi učenici završnog razreda niti svi koji to žele, jer je broj učenika ograničen prema uvjetima organizatora. Jasno je da u ovim praksama niti ne sudjeluju jednako sva sveučilišta i svi fakulteti na temelju ravnopravne i transparentne

http://portal.ksc-tuzla.edu.ba/sites/default/files/attachment/npp_gimnazija.pdf(18.09.2019.);

Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo (2018). *Nastavni plan i program gimnazija: Izborna područje opća gimnazija*. https://mon.ks.gov.ba/sites/mon.ks.gov.ba/files/npp_knjiga.pdf(18.09.2019.)

⁹⁰⁹ Primjerice u Zakonu o srednjem obrazovanju i vaspitanju (2018). Službeni glasnik Republike Srpske broj: 41/18, u Članku 5 navodi se „podrška i usmjeravanje učenika pri izboru budućeg zanimanja, u skladu sa potrebama tržišta rada“ kao prvi cilj srednjeg obrazovanja. Također, u Zakonu o srednjem obrazovanju Kantona Sarajevo (2019). Službene novine Kantona Sarajevo br. 23/2017 i 30/2019. u Članku 3 navodi se „pružanje podrške učenicima srednje škole u izboru odgovarajućeg zanimanja“.

⁹¹⁰ Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona (1999). *Nastavni plan i program: Opća gimnazija*.

⁹¹¹ Ibid.

⁹¹² Usp. *Godišnji plan i program Prve gimnazije u Zenici za 2018/2019. školsku godinu*. Interni neobjavljen dokument.

⁹¹³ Usp. Musset, P. and Mýtna Kureková, L. (2018). Working it Out: Career Guidance and Employer Engagement. OECD Education Working Paper No. 175. *EDU/WKP 11*(2018), str. 9.

selekcije, nego samo određene povlaštene institucije visokog obrazovanja koje imaju potrebu za snažnijim marketingom. Premda ovaj način pridobivanja informacija može biti u određenoj mjeri koristan za učenike pri izboru studijskog programa i visokoškolske institucije u nedostatku relevantnih oblika odgojno-obrazovnih aktivnosti i sajмова karijera, on ipak ne može zamijeniti pouzdane i nepristrane informacije, niti stručnu uslugu profesionalnog usmjeravanja i savjetovanja. Inače, usvajanje praksi organiziranih posjeta sveučilištima i prezentacije obrazovnih programa u učionicama produkt je ne samo nejasne granice između oglašavanja i pružanja informacija, nego i marginalizacije uloge škole u profesionalnom usmjeravanju učenika. Na sve dinamičnijem i konfuznijem obrazovnom tržištu, ove prakse su više izraz neprincipijelnog natjecanja za buduće studente, nego pružanja istinske pomoći i potpore mladim ljudima u izboru odgovarajućeg visokog obrazovanja.

Stručna literatura o profesionalnom usmjeravanju na lokalnim jezicima namijenjena pedagogima i drugim savjetnicima u karijeri veoma je oskudna, a i ono što je dostupno ne može ni približno odgovoriti potrebama. To je nastavak trenda nedostatka literature, profesionalnih smjernica, materijala i standardnih profesionalnih praksi, naslijeđenog iz prethodnog društveno-ekonomskog sustava. Među rijetkim naslovima iz toga razdoblja je publikacija o profesionalnoj orijentaciji koja je bila namijenjena usmjeravanju učenika osnovnih škola u stručne škole (tzv. usmjereno obrazovanje), odnosno usklađivanju tadašnjeg obrazovnog sustava s potrebama planskog zapošljavanja⁹¹⁴. U međuvremenu, došlo je do prestrukturiranja tržišta rada i taj je sustav obrazovanja potpuno napušten 1990-ih godina, pa je i spomenuta publikacija izgubila svoju vrijednost i svrhu. Ipak, ona može pružiti uvid u razinu tadašnjeg stručnog znanja o izboru karijere na ovom prostoru. Primjerice, u kontekstu razumijevanja informacijskog ponašanja pri odlučivanju vrijedno je istaknuti da autor sugerira kako informacije o zanimanjima „znatno utječu na izbor zanimanja“, ali da je „neophodno dati obavještenje o prirodi posla u pojedinim zanimanjima, o njihovim dobrim i lošim stranama“⁹¹⁵. Čehić već tada sugerira potrebu za informacijama, ali upozorava da učenike treba usmjeravati pri izboru zanimanja. Ipak, oblik usmjeravanja koji je Čehić zagovarao stavljao je naglasak na odgovornost društvene zajednice i ostavljao malo prostora za individualnu slobodu izbora, što se u današnjem vremenu ne smatra poželjnim.

Prazninu u literaturi u novije vrijeme djelomice popunjava publikacija o profesionalnom razvoju⁹¹⁶, čije je objavljivanje financirano od strane jedne inozemne fondacije u okviru projekata za mlade, iako ta publikacija nije namijenjena stručnoj javnosti, nego mladima. Međutim, nije jasno niti kojoj se točno dobnoj skupini mladih obraća publikacija, niti što je njezina stvarna svrha. Ipak, ona može biti korisna kao praktični priručnik za samopomoć u razvijanju samopouzdanja mladih. Publikacija sadrži niz vježbi i zadataka iz širokog spektra tema, od potrage za identitetom i propitivanja rodni uloga, do savjeta za pisanje životopisa i motivacijskog pisma⁹¹⁷.

U svakom slučaju, ne može se reći da u BiH nije od ranije prepoznato da je pristup točnim, pouzdanim i odgovarajućim informacijama, te stručnoj usluzi karijernog usmjeravanja i

⁹¹⁴ Čehić, E. (1990), nav. djelo.

⁹¹⁵ Ibid., str. 18.

⁹¹⁶ Delić, A.; Bajramović, Dž. (2015). *Lični i profesionalni razvoj: priručnik za mlade*. Sarajevo: Transkulturalna psihosocijalna obrazovna fondacija Sarajevo.

⁹¹⁷ Ibid., str. 98-99.

savjetovanja u izboru postsekundarnog obrazovanja, nužan preduvjet donošenju informirane i odgovarajuće odluke. Međutim, to u praksi predstavlja priličan izazov za učenike, roditelje i škole u BiH. Profesionalno usmjeravanje i savjetovanje u osnovnom i srednjem obrazovanju u postratnom razdoblju u BiH daleko je od zadovoljavajućeg. Nedostaje svijest o važnosti ovoga problema, te odgovarajuće politike, programi, materijali, prakse i literatura koja pruža informacije svim sudionicima u tome procesu. Fokus u svim školama je praktično isključivo na ispunjavanju usko postavljenih obrazovnih zadaća škola, odnosno na savladavanju obaveznog obrazovnog dijela programa, dok su odgojne zadaće škola veoma zanemarene⁹¹⁸, osobito u srednjim školama. Ovaj se nedostatak može smatrati ozbiljnim društvenim problemom, ali za sada nije prepoznat kao takav⁹¹⁹.

2.1.3. Europska politika cjeloživotnog usmjeravanja u karijeri

Karijerno usmjeravanje u Europi u novije se vrijeme smatra javnom uslugom, koja treba ispunjavati određene standarde i biti dostupna podjednako svim građanima bilo koje dobi. Razvoj takvog pristupa traje gotovo pola stoljeća, od kada su ranih 1970-ih godina međunarodne organizacije, kao što su UNESCO, OECD, Svjetska banka, i institucije Europske unije (EU), prepoznale da bi obrazovanje trebalo biti univerzalno i cjeloživotno, te su predložile da države članice usvoje cjeloživotno obrazovanje kao glavni koncept obrazovnih politika⁹²⁰. Cjeloživotno učenje⁹²¹ postaje sve važnije na globalnom planu kao organizacijski princip obrazovnih sustava. Evolucija političkog diskursa o cjeloživotnom obrazovanju dovela je do razvoja političkog diskursa o cjeloživotnom usmjeravanju⁹²² u obrazovanju i zapošljavanju, koje je predmet zanimanja nekoliko organizacija i udruga pod okriljem EU.

Cjeloživotno usmjeravanje u posljednjih deset godina igra značajnu ulogu u politikama EU, koje se odnose na obrazovanje, osposobljavanje i zapošljavanje. Vijeće EU potpisalo je 2004. godine prvu rezoluciju o cjeloživotnom usmjeravanju u karijeri, a potom i drugu 2008. godine pod nazivom „*Rezolucija Vijeća o boljem uključivanju cjeloživotnog usmjeravanja u strategije cjeloživotnog učenja*“⁹²³. U potonjem dokumentu navedeni su sljedeći principi usmjeravanja: poticanje cjeloživotnog stjecanja vještina upravljanja karijerom, olakšavanje pristupa svim građanima službama za usmjeravanje, razvijanje osiguravanja kvalitetnog pružanja usluge usmjeravanja, poticanje koordinacije i suradnje između različitih nacionalnih, regionalnih i

⁹¹⁸ Usp. Kasapović, I. (2011). *Podsticanje djece na čitanje u biblioteci, vrtiću i porodici*. Zenica: Opća biblioteka u Zenici, str. 49.

⁹¹⁹ Crockett i Silbereisen upozoravaju da je nakon kolapsa komunizma u Istočnoj Njemačkoj promijenjen odnos između obitelji i škole u smislu da je sva odgovornost za socijalizaciju i njegovanje osobnih vrijednosti koja je ranije bila na školi sada prepuštena obitelji, a uloga škole je u poučavanju kognitivnih vještina, što može producirati „socijalizacijski vakuum“. Usp. Crockett, L. J.; Silbereisen R. K. (2000). *Social Change and Adolescent Development: Issues and Challenges*. In: *Negotiating Adolescence in Times of Social Change* / Lisa J. Crockett and Rainer K. Silbereisen (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, str. 18.

⁹²⁰ Usp. UNESCO Institute for Lifelong Learning (2016). *Paper commissioned for the Global Education Monitoring Report 2016. Education for people and planet: Creating sustainable futures for all*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245626/PDF/245626eng.pdf.multi> (13.05.2018.)

⁹²¹ Eng.: *lifelong learning*.

⁹²² Eng.: *lifelong guidance*.

⁹²³ Council of the European Union (2008). *Council Resolution on better integrating lifelong guidance into lifelong learning strategies*. https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/educ/104236.pdf (23.08.2018.)

lokalnih sudionika⁹²⁴. Poticanje cjeloživotnog stjecanja vještina upravljanja karijerom navedeno je kao prioritetno područje na sljedeći način:

„Vještine upravljanja karijerom igraju odlučujuću ulogu u osnaživanju ljudi da se uključe u oblikovanje svojih puteva učenja, osposobljavanja i integracije, te svojih karijera. Takve vještine, koje treba održavati tijekom cijelog života, temelje se na ključnim kompetencijama, posebno na 'učenju kako učiti', socijalnim i građanskim kompetencijama, uključujući međukulturalne kompetencije, i osjećaj inicijative i poduzetništva. Vještine upravljanja karijerom uključuju sljedeće, posebno u razdobljima tranzicija:

- upoznavanje s ekonomskim okruženjem, poslovima i zanimanjima;
- biti u stanju procijeniti sebe, poznavati sebe i biti u stanju opisati kompetencije koje je netko stekao u okruženjima formalnog, neformalnog i vanformalnog obrazovanja;
- razumijevanje sustava obrazovanja, osposobljavanja i kvalifikacija.“⁹²⁵

Zemlje članice EU prepoznale su važnost usmjeravanja kao zajednički problem, pa je 2007. godine osnovana Europska mreža za politike cjeloživotnog usmjeravanja⁹²⁶ s ciljem da pomogne zemljama članicama i Europskoj komisiji u razvoju europske suradnje na cjeloživotnom usmjeravanju u obrazovanju i u sektoru zapošljavanja. Uloga i ciljevi *ELPGN* mreže podržani su u drugoj Rezoluciji Vijeća EU-a. *ELPGN* mreža je promicala cjeloživotno usmjeravanje u razdoblju 2007-2015, a koordinirao je tim iz Finske⁹²⁷. Zemlje članice EU počele su intenzivnije razmatrati ulogu centara, službi i drugih organizacija i institucija na nacionalnim razinama, čiji bi cilj bio pružanje stručne pomoći i potpore učenicima, studentima, nezaposlenima i drugim odraslim osobama u izboru obrazovanja i zanimanja, uspješnom prelasku iz obrazovanja u svijet rada, pronalasku posla, zadržavanju na tržištu rada, te razvoju vlastite karijere. Mnoge od njih usvojile su odgovarajuće strategije usmjeravanja tih aktivnosti.

U svim dokumentima stavljen je naglasak na usluge usmjeravanja, ali je razvoj odgovarajućih vještina odlučivanja i postupanja s informacijama, koje bi se mogle nazvati karijernom pismenošću, ostao po strani. Uz to, nejasno definiranje temeljnih pojmova jedna je od slabosti prijevoda s izvornog engleskog na druge jezike i prijenosa u druge kulture. Primjerice, Hrvatska je kao članica *ELPGN* mreže 2013. godine usvojila niz dokumenata⁹²⁸, među kojima je dokument pod nazivom „*Razvoj politike cjeloživotnog profesionalnog usmjeravanja: Pojmovnik*“ u kojemu se nalaze definicije odobrene od strane zemalja članica te

⁹²⁴ Ibid.

⁹²⁵ Prijevod autorice. Izvor: ibid, str. 5.

⁹²⁶ Eng.: *The European Lifelong Guidance Policy Network – ELGPN*.

⁹²⁷ Vidi: <http://www.elgpn.eu/> (18.09.2019.)

⁹²⁸ Vidi, npr. *Strategija cjeloživotnog profesionalnog usmjeravanja i razvoja karijere u Republici Hrvatskoj 2016.-2020.* Zagreb, 2015. http://www.ssc.uniri.hr/files/Ured_za_karijere/Strategija.pdf (21.03.2019.)

Također, na hrvatski jezik prevedeno je nekoliko *ELGPN* alata za provođenje politika cjeloživotnog usmjeravanja kao što je: Europska mreža politika cjeloživotnog profesionalnog usmjeravanja (2015). *ELGPN Tools 6: Smjernice za razvoj politika i sustava cjeloživotnog usmjeravanja: Referentni okvir za EU i Komisiju.*

[https://www.cisok.hr/wp-](https://www.cisok.hr/wp-content/uploads/2019/05/Smjernice_za_razvoj_politika_i_sustava_cjelozivotnog_usmjeravanja.pdf)

[content/uploads/2019/05/Smjernice_za_razvoj_politika_i_sustava_cjelozivotnog_usmjeravanja.pdf](https://www.cisok.hr/wp-content/uploads/2019/05/Smjernice_za_razvoj_politika_i_sustava_cjelozivotnog_usmjeravanja.pdf) (21.03.2019.)

O ulozi Hrvatskog zavoda za zapošljavanje vidi: Europska mreža politika cjeloživotnog profesionalnog usmjeravanja (2013). *ELGPN Tools 1: Razvoj politike cjeloživotnog profesionalnog usmjeravanja: Europski priručnik sa smjernicama za oblikovanje politika cjeloživotnog profesionalnog usmjeravanja.*

http://www.hzz.hr/UserDocsImages/ELGPN_Europski_prirucnik_sa_smjernicama_za_oblikovanje_politika.pdf (21.03.2019.)

mreže⁹²⁹. Jedan od temeljnih pojmova, kao što je karijera, u tome pojmovniku nije zamijenjen odgovarajućom hrvatskom riječi, i prilično je nejasno definiran kao „interakcija profesionalnih i drugih životnih uloga tijekom života pojedinca, uključujući način usklađivanja plaćenog i neplaćenog rada, te uključenost pojedinca u učenje i obrazovanje“⁹³⁰. Engleski pojam *career guidance* definiran je kao profesionalno usmjeravanje za razvoj karijere, koje se odnosi na „različite aktivnosti koje omogućuju građanima bilo koje dobi, u bilo kojem razdoblju svog života, određivanje svojih mogućnosti, kompetencija i interesa; donošenje smislenih odluka o svom obrazovanju, osposobljavanju/usavršavanju i zanimanju; te upravljanje svojim životnim, poslovnim i drugim okolnostima u kojima se te sposobnosti i kompetencije stječu i/ili koriste“⁹³¹. Takvo labavo definiranje ne pridonosi poboljšanju razumijevanja i nepraktično je, odnosno, teško ga je operacionalizirati u praksi pružanja usluge karijernog usmjeravanja.

Na razini jednog od državnih entiteta u BiH formuliran je dokument kojim se reguliraju određene aktivnosti radi unapređenja postojeće situacije pod nazivom „*Strateški pravci razvoja karijerne orijentacije u Federaciji BiH*“, u kojem je ključni pojam „karijerna orijentacija“ malo spretnije definiran kao onaj koji „obuhvaća sve aktivnosti koje se poduzimaju tijekom života radi identificiranja vlastitih sposobnosti, kompetencija i interesovanja, razvoja vještina potrebnih za prikupljanje relevantnih informacija, njihovu analizu i donošenje na činjenicama zasnovanih odluka koje se odnose na procese učenja, obrazovanja i karijere, kao i upravljanja vlastitim učenjem i razvojem karijere“⁹³². Ipak, taj je pojam pomalo nespretno skovan i neuvjerljiv.

U vrijeme globalne gospodarske i financijske krize koja je ostavila milijune ljudi bez posla, Europska komisija je formulirala i usvojila dokument pod nazivom „*Europa 2020: strategija pametnog, održivog i uključivog rasta*“⁹³³ radi izlaska iz krize i unapređenja gospodarstva zemalja EU. U toj se strategiji jasno formuliraju tri prioriteta: pametan rast razvijanjem ekonomije utemeljene na znanju i inovaciji, održiv rast promicanjem ekonomije koja učinkovitije iskorištava resurse, koja je zelenija i konkurentnija, i uključiv rast njegovanjem ekonomije s visokom stopom zaposlenosti koja donosi društvenu i teritorijalnu povezanost. Među ključnim ciljevima značajna su dva cilja EU, koji se odnose na povećanje stope zaposlenosti stanovništva u dobi između 20. i 64. godine, te na poboljšanje kvalitete i učinkovitosti sustava obrazovanja i izobrazbe, odnosno povećanje postotka mladih (najmanje 40%) koji završavaju tercijarno obrazovanje, i smanjenje postotka (ispod 10%) onih koji napuštaju školu⁹³⁴. Jedna od inicijativa EU sadržana u strategiji Europa 2020 je „*Mladi u pokretu*“, koja je pokrenula brojne projekte za poboljšanje položaja mlade populacije u Europi⁹³⁵.

⁹²⁹ Europska mreža politika cjeloživotnog profesionalnog usmjeravanja (2013) *ELGPN Tools 2: Razvoj politike cjeloživotnog profesionalnog usmjeravanja: Pojmovnik*.

http://www.elgpn.eu/publications/browse-by-language/croatian/HR_glossary_web.pdf (21.03.2019.)

⁹³⁰ Ibid., str. 17.

⁹³¹ Ibid., str. 24.

⁹³² Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke. *Strateški pravci razvoja karijerne orijentacije u FBiH za razdoblje 2015-2020*. <http://fmon.gov.ba/Dokument>, str. 3. (21.03.2019.)

⁹³³ Europska komisija (2010). *Europa 2020: Strategija za pametan, održiv i uključiv rast*. <https://mzo.hr/sites/default/files/migrated/europa-2020.pdf> (21.03.2019.)

⁹³⁴ Ibid., str. 6.

⁹³⁵ *Youth on the move: A Europe 2020 initiative*. <https://ec.europa.eu/youthonthemove/> (29.08.2019.)

Premda dokument strategije „*Europa 2020*“ i publikacija „*Mladi u pokretu*“⁹³⁶ ne prepoznaje postojanje digitalnog, kulturnog, društvenog ili informacijskog jaza kao potencijalni problem, odnosno razlike i nejednakosti koje proizlaze iz nejednakog pristupa relevantnim informacijskim izvorima i kontekstualna ograničenja povezana s obrazovanjem i izborom karijere, oba dokumenta nude obilje informacija i upućuju na izvore gdje se mogu dobiti dodatne informacije.

2.2. Cilj istraživanja

Prve odluke o karijeri djeca u BiH donose na kraju devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja kada biraju vrstu srednjeg obrazovanja između gimnazijskog i strukovnog usmjerenja. Premda je ta odluka iznimno važna i odgovorna, tranzicija iz škole na fakultet, odnosno, iz škole na tržište rada, koja se odvija na kraju srednje škole, predstavlja razvojnu prekretnicu u životu adolescenata. Na kraju srednje škole mladi ljudi obično su već razvili određene predodžbe o tome što žele biti u budućnosti, ali još uvijek nije kasno da revidiraju svoje početne izbore, jer se nisu definitivno „usidriili na svojoj karijernoj plovidbi“⁹³⁷. Kroz odrastanje i socijalizaciju u obitelji, školi i među vršnjacima, kroz medije, vlastito iskustvo, učenje i odgoj, djeca i mladi stječu određene informacije koje im pomažu upravljati tom plovidbom, utjelovljene u njihovim interesovanjima i predodžbama o karijerama, kao i njihovim uvjerenjima, vrijednostima i stavovima o karijeri, na temelju kojih planiraju i čine izbore. Ipak, donošenje odgovarajuće odluke o visokoškolskoj instituciji i studijskom programu uključuje određenu svjesnu potragu za informacijama koja će omogućiti informiran izbor.

U ovome radu istraživali smo adolescentsko informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri, odnosno, zanimalo nas je kako učenici i učenice završnog razreda gimnazije koji žele nastaviti svoje obrazovanje pristupaju, traže i koriste informacije pri izboru studijskog programa na visokoškolskim institucijama. Uočena su dva nedostatka u literaturi koja su na određeni način usmjeravala tijek ovoga istraživanja. Prvo, veliki dio literature o informacijskom ponašanju i izboru karijere implicitno polazi od pretpostavke o racionalnoj prirodi ljudskog ponašanja i odlučivanja. Taj pristup ne može pružiti cjelovitu sliku, jer ne uzima u obzir potencijalno važne kontekstualne determinante koje su ugrađene u individualne karakteristike i izbore. Drugo, u literaturi je zanemaren okvir tijeka života koji integrira utjecajne aspekte iz prošlosti, sadašnjosti i budućnosti na ponašanje izbora zanimanja i na informacijsko ponašanje, kao i društveni kontekst odlučivanja. Dakako, ovo istraživanje ne može u potpunosti riješiti problem ovih nedostataka, nego eventualno usmjeriti tijek razmišljanja o fenomenu koji se istražuje. U svrhu potpunijeg razumijevanja adolescentskog iskustva nastojali smo ustanoviti ne samo kakva su individualna informacijska ponašanja pri odlučivanju o karijeri, nego i identificirati pojedine čimbenike društvenog konteksta koji ga oblikuju. Pretpostavili smo da sociokulturni čimbenici djeluju preko obitelji, koje su ugrađene u sociokulturne kontekste.

⁹³⁶ *Mladi u pokretu: Inicijativa Europske unije* (2014).

http://www.europski-fondovi.eu/sites/default/files/dokumenti/KE0114136HRC_002.pdf (29.08.2019.)

⁹³⁷ Usp. Nurmi, J.-E. (2001), nav. djelo, str. 3.

Povezanost obiteljskih i određenih individualnih obilježja, odnosno, kulturnog kapitala i habitusa s adolescentskim informacijskim praksama u svrhu odlučivanja o postsekundarnom obrazovanju, u ovome će se istraživanju pratiti preko socioekonomskih varijabli, kao što su radni status i razina obrazovanja roditelja, s jedne strane, te školskog uspjeha, vrijednosti i sklonosti ispitanika, s druge strane. Socioekonomske varijable inače su tradicionalno vezane uz ona društvena istraživanja koja pokušavaju pronaći obrasce u ponašanjima, uvjerenjima i stavovima ljudi. Polazi se od toga da obiteljska pozadina i određena individualna obilježja kreiraju stanovita ograničenja i mogućnosti, usmjeravajući karijerne izbore mladih ljudi i istodobno oblikujući njihova informacijska ponašanja. Pretpostavljeno je da postoje stanovite razlike u informacijskom ponašanju unutar ispitivane populacije koje proizlaze iz različitih individualnih i socioekonomskih odrednica. Sukladno tome, formulirana su odgovarajuća istraživačka pitanja i dizajnirana metodologija istraživanja.

2.2.1. Istraživačka pitanja

Ovaj se rad usredotočuje na sljedeća istraživačka pitanja:

1. Kako stariji adolescenti percipiraju situaciju izbora karijere i ulogu informacija u tome?
2. Kojim se informacijskim izvorima koriste stariji adolescenti pri traženju i prikupljanju informacija o karijeri?
3. Kako stariji adolescenti vrednuju i koriste informacije u odlučivanju o karijeri?
4. Jesu li i koje su barijere stariji adolescenti iskusili tijekom traženja i prikupljanja informacija o karijeri, te koje su poteškoće u odlučivanju bile povezane s informacijama?
5. Kako određeni individualni i kontekstualni čimbenici oblikuju informacijska ponašanja pri odlučivanju o karijeri starijih adolescenata?

2.2.2. Teorijski i konceptualni okvir istraživanja

Inzistiranje na primjeni odgovarajućeg modela za istraživanje proizlazi iz uvjerenja da je teorijski okvir jedan od najvažnijih aspekata istraživačkog procesa koji je usporediv s arhitektonskim planom pri gradnji kuće⁹³⁸. Ipak, informacijsko ponašanje adolescenata pri odlučivanju o karijeri shvaćeno u kontekstu ove disertacije jednostavno se nije uklapalo u statičke i jednodimenzionalne kategorizacije i modele s kojima su se u adolescentskim studijama navikli koristiti Zapadni istraživači koji dolaze većinom iz anglosaksonskog kulturnog kruga. Smješten izvan toga poimanja, ovaj istraživački problem bilo je potrebno sagledavati u drugačijem svjetlu i iz druge perspektive. Međutim, izbor i artikulacija teorijskog okvira koji uključuje ekološke, odnosno, elemente društvenog konteksta na način kako se on razumijeva u ovome istraživanju predstavljao je snažan izazov. Nije bilo moguće pronaći nijednu pojedinačnu teoriju koja bi pružila odgovarajuću potporu, jer vjerojatno niti jedna teorija ne odgovara u potpunosti bilo kojem upitu. Stoga je tijekom istraživačkog procesa, uz oslanjanje na relevantnu literaturu, nastajao svojevrsan teorijski i konceptualni hibrid, koji

⁹³⁸ Usp. Grant, C. and Osanloo, A. (2014). Understanding, Selecting, and Integrating a Theoretical Framework in Dissertation Research: Creating The Blueprint for Your "House". *Administrative Issues Journal : Connecting Education, Practice, and Research* 4(2), 12-26, str. 14.

integrira sustav koncepata koji ga logički podržavaju i usmjeravaju, ali u određenoj mjeri reflektira i epistemološko-ontološki svjetonazor istraživača u pristupu istraživačkom problemu. Dakako, i sam svjetonazor istraživača ugrađen je u određeni kontekst i ogleda se u njegovim izborima. Ipak, važno je shvatiti da čak i najopsežniji i najkompleksniji teorijski okvir služi samo kao prijelazni okvir, koji može biti zamijenjen još sofisticiranijom konceptualizacijom ljudskog informacijskog ponašanja.

Najprije, sam koncept informacije u ovome se radu nastoji razumjeti u širokom smislu kao svaka čovjekova interakcija s okruženjem koja mijenja njegovu bazu znanja, prema definiciji koju je sugerirala Bates, a ne u strogo ograničenom smislu, na koji se najčešće misli u istraživanjima informacijskog ponašanja. Polazi se od toga da informacija leži u osnovi svih oblika ljudskog ponašanja, uključujući donošenje odluka i rješavanje problema, kao što sugeriraju Browne i suradnici. Koncept odlučivanja usvojen je također u širem smislu, kao ukupnost ponašanja koja dovode do izbora, a ne samo kao racionalan proces koji uključuje potragu i korištenje informacija. Izbor visokog obrazovanja u adolescenciji kao kontekst informacijske potrebe razlikuje se od svih drugih situacija u životu, pa je naša istraživačka pozornost bila usmjerena na otkrivanje bitnih obilježja te situacije, radi razumijevanja puteva i načina pridobivanja informacija koje dovode do izbora. Nakon pregleda relevantne literature, postalo je jasnije da su adolescentski karijerni izbori djelomice determinirani obiteljskim resursima i kulturnim kapitalom.

U tako shvaćenoj situaciji izbora, malo je vjerojatno da informacijsko ponašanje adolescenata pri odlučivanju o karijeri uključuje samo kognitivni i pravilan sekvencijalni niz faza koji napreduje od nastajanja i prepoznavanja informacijske potrebe, traženja informacija i korištenja informacijskih izvora, te (uspješnog) suočavanja sa ograničenjima, preprekama i poteškoćama, do potpunog zadovoljavanja potrebe i donošenja odgovarajuće odluke, odnosno, rješavanja problema. Naizgled nesvjesni, nenamjerni, zamršeni i slučajni oblici informacijskog ponašanja vjerojatni su i jednako relevantni oblici postupanja s informacijama, koji mogu biti presudni u izboru. Wilsonova ideja o nizu ugniježđenih polja prema kojoj je informacijsko ponašanje na makrorazini, a unutar njega „ponašanje traženja informacija“ i „ponašanje pretraživanja informacija“ na mikrorazini, donekle pomaže razumjeti razinu istraživanja informacijskoga ponašanja. Pri tome, nije nevažno u kakvom se društvenom kontekstu, odnosno, kulturi odvijaju karijerni izbori i pridobivaju informacije. Premda je Savolainen 1990-ih godina ponudio funkcionalan model informacijskog ponašanja, kojim je želio naglasiti ulogu društvenih i kulturnih čimbenika u ljudskim preferencijama i korištenju informacijskih izvora, koji je naizgled blizak pristupu ovoga istraživanja, Wilsonov opći model polja informacijskog ponašanja, zbog svoje jednostavnosti i relativne sveobuhvatnosti, bio je okvir za razmišljanje o istraživačkom problemu⁹³⁹ pri dizajniranju ovoga istraživanja, uz određene prilagodbe.

Dvije su glavne teorijske polazišne točke ovoga istraživanja. Prvo, u širokom smislu ovo istraživanje usvaja bioekološku perspektivu ljudskog razvoja, koju često zauzimaju istraživači koji nastoje razumjeti mnoštvo kontekstualnih utjecaja na obrazovne i profesionalne težnje djece i mladih, te druge izbore koji su pod utjecajem kulturnog i društvenog konteksta. Prema bioekološkoj perspektivi, svaki pojedinac postoji unutar složenih skupova ekoloških sustava, a individua i sustavi u takvoj su međusobnoj interakciji koja utječe na individualnu psihološku

⁹³⁹ Usp. Wilson, T.D. (1999), nav. djelo, str. 250.

dobrobit na temeljnoj razini. U izboru karijere kritična je povezanost percepcije ljudi i njihove sociokulturne sredine, jer većina ljudi svoje ideje, mentalne konstrukcije i interpretacije izbora karijere izvodi iz neposrednog okruženja i razvija iz vlastitog iskustva.

Drugo, u razumijevanju percepcije i iskustva mladih ljudi u postupanju s informacijama pri odlučivanju o karijeri poseban teorijski uvid mogu pružiti koncepti habitusa, polja i kulturnog kapitala, kojima se često služe istraživači koji pretpostavljaju da izbori i ponašanja ljudi nisu u potpunosti autonomni, nego su djelomice determinirani društvenim okruženjem. Prema bourdieuanskom pristupu, u individualnu percepciju izbora karijere ugrađeno je kolektivno iskustvo, a izbor je determiniran habitusom i resursima koje osoba posjeduje. Resursi obitelji mladih ljudi oblikuju njihov način života, jer predstavljaju socijalizacijski kontekst u okviru kojega djeca i mladi internaliziraju sustav percepcije, vrijednosti i uvjerenja koja oblikuju njihov način mišljenja i usmjerava njihove izbore. Taj internalizirani sustav dispozicija omogućuje razumijevanje i objašnjavanje povezanosti informacijskog ponašanja pri izboru karijere s njihovim društvenim položajem. Informacije u tome sustavu nemaju ulogu popunjavanja praznina u znanju i reduciranja nesigurnosti, nego su transformirane pod raznim utjecajima u sociokulturnom kontekstu i internalizirane u individualnom procesu socijalizacije i karijerne eksploracije, te funkcioniraju kao stavovi i vrijednosti osobe koji utječu na percepciju stvarnosti i donošenje obrazovnih odluka. Bourdieuanski pristup pruža sofisticirano razumijevanje informacijskog ponašanja uvođenjem novih koncepata, kao što su informacijski i karijerni habitus, te informacijski i karijerni kapital, koji omogućuju otkrivanje i objašnjavanje izvora društvenih nejednakosti pri odlučivanju o karijeri. U ovom istraživanju nastoje se empirijski razviti koncepti informacijskog kapitala, te informacijskog i karijernog habitusa, kao ključni u razumijevanju adolescentskog donošenja odluka o karijeri⁹⁴⁰. Informacijski habitus razmatran je kao dio trajnog individualnog sustava dispozicija i sklonosti, odnosno, općeg habitusa osobe koji predstavlja obrazac opažanja, razmišljanja i djelovanja. Iz njega proizlaze informacijske prakse i informacijska orijentacija osobe, te njena sklonost određenim obrascima informacijskog ponašanja.

Dodatno svjetlo stavljaju koncepti „društvene promjene“ i orijentacije na budućnost. Obrazovne težnje mladih ljudi povezane s njihovim očekivanjima i nadama u pogledu budućih obrazovnih postignuća pod utjecajem su aktualnih društvenih promjena i osobnog modela budućnosti. Budućnost kao vremenska odrednica na koju se odnose karijerne odluke nije samorazumljiva i podrazumijevajuća, ona je jedna od ključnih odrednica ljudskog ponašanja. Koncept orijentacije na budućnost omogućuje razumijevanje niza psiholoških procesa povezanih s izborom karijere i korespondirajućim informacijskim ponašanjem, te identificiranje individualnih razlika u adolescentskim obrazovnim izborima u specifičnom sociokulturnom kontekstu. Uz to, taj koncept dopunjuje i podupire pretpostavljenu povezanost između

⁹⁴⁰ Ovi koncepti nisu postavljeni *a priori* da bi bili empirijski testirani, nego obrnuto, primjena koncepata informacijskog i karijernog habitusa, te informacijskog kapitala i informacijske orijentacije pokazala se opravdanom tijekom ekspanacije empirijskih podataka, odnosno *a posteriori*. Dobiveni podaci koji su se odnosili na individualnu percepciju i vrijednosti povezane s izborom karijere razmatrani su najprije kao indikatori individualnih obilježja informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri. Međutim, dalja analiza pokazala je da upravo ta obilježja ispitanika najbolje odražavaju njihove individualne habituse, odnosno dugotrajne sustave predispozicija i sklonosti, koji se akumuliraju nesvjesno unutar obitelji tijekom vremena i kroz socijalizaciju, i koji usmjeravaju izbore, u smislu Bourdieuovog koncepta habitusa kao utjelovljenog kulturnog kapitala. Stoga su za potrebe ovoga istraživanja tri manifestne varijable pretvorene u indikatore dviju latentnih varijabli, informacijskog i karijernog habitusa. Više o tome bit će riječi u interpretaciji i raspravi o rezultatima.

obiteljskog kulturnog kapitala, odnosno sociokulturnog konteksta, i individualnog informacijskog ponašanja pri izboru visokog obrazovanja. Koncept „društvene promjene“ odnosi se na interakciju individue s makrosustavom ljudskog razvoja, te uključuje istodobno lokalnu i globalnu kulturu. Usvojen je pristup prema kojem su adolescenti aktivni agenti koji pregovaraju različite zahtjeve u raznim razvojnim kontekstima u koje su ugrađeni, a o njihovim prethodno uspostavljenim osobnim i obiteljskim resursima ovisi da li će društvene promjene percipirati kao prijetnju ili priliku. Time je omogućeno premošćivanje konceptualnog jaza između strukture i agencije u razumijevanju implikacija društvenih promjena na izbor karijere i korespondirajuće informacijsko ponašanje. Postignuto je da konceptualna slabost isključivo društveno-kontekstualnog pristupa u razumijevanju razvoja i izbora mladih ljudi, kao što je svojevrsni determinizam u njihovim razvojnim putanjama, bude poduprta snagom individualnog pristupa, koji omogućuje uvid u kognitivne procese povezane s odlučivanjem i korespondirajućim informacijskim ponašanjem.

2.3. Metodologija istraživanja

Suvremena metodologija društvenih znanosti nije nedvosmisleno opredijeljena za jednu određenu vrstu istraživanja društvenih fenomena kao jedinu ispravnu. Naprotiv, među metodolozima i istraživačima vode se rasprave o razlikama i vrijednostima sve popularnijih kvalitativnih i već dugo prevlađujućih kvantitativnih istraživanja. Pri tome se kvantitativna istraživanja najčešće odnose na empirijske pristupe u prikupljanju, analizi i prikazivanju podataka u numeričkom, a ne u narativnom obliku kao što je to u kvalitativnim istraživanjima⁹⁴¹. Donmoyer sugerira da su najčešća pitanja koja se povezuju s distinkcijom između kvalitativnih i kvantitativnih istraživanja pitanja pouzdanosti i valjanosti, na kojima više inzistiraju kvantitativni istraživači koji naglašavaju da je pouzdanost u njihovim istraživanjima vidljiva kroz posjedovanje instrumenta za mjerenje pojave koja se istražuje, a instrument smatraju pouzdanim ako on dosljedno proizvodi iste rezultate kada se primjenjuje za isti ili usporediv uzorak⁹⁴². Berg smatra da je razlog što u društvenim znanostima nisu prevlađujuće kvalitativne metodologije u tome da kvalitativna istraživanja traju vremenski mnogo duže i zahtijevaju veću jasnoću ciljeva tijekom faze projektiranja, a i ne mogu se analizirati uz pomoć računalnih programa na način kvantitativnih tehnika⁹⁴³. Kvalitativna istraživanja odnose se na značenja, pojmove, definicije, svojstva, metafore, simbole i opise stvari iz kojih se može izvući veća plodnost i dubina razumijevanja, ali kvantitativni pristupi i dalje izazivaju više poštovanja nego kvalitativni⁹⁴⁴.

Međutim, iz literature se može zaključiti da kvantitativne i kvalitativne metode istraživanja nisu u suprotnosti, kako se obično misli, nego se međusobno dopunjuju i najčešće zapravo ne mogu jedna bez druge. One se mogu promatrati kao različiti aspekti ispitivanja određenog fenomena, pri čemu i jedna i druga metodologija imaju svoje prednosti i nedostatke.

⁹⁴¹ Usp. Donmoyer, R. (2008). Quantitative Research. In: *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods: Volume 1&2* / Ed. by Lisa M. Given. The SAGE Reference Publication, str. 713.

⁹⁴² Ibid.

⁹⁴³ Usp. Berg, B. L. (2001). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences : 4th. ed.*, Allyn & Bacon A Pearson Education Company, str. 2.

⁹⁴⁴ Ibid.

Primijenjene skupa ili kao dvije razine analize, mogle bi djelovati tako da se slabosti jedne nadomjesti snagama druge metode. Granica između kvantitativnih i kvalitativnih metoda ne može se strogo postavljati jednostavno stoga što kvantitativni istraživači proučavaju kvalitativne aspekte nekog fenomena izražene kroz numeričke ljestvice, a kvalitativni istraživači nikada ne mogu potpuno izbjeći određene kvantifikacije. Takav pristup djelomice naznačuje Julien, koja naglašava da anketa nije u potpunosti kvantitativna metoda, jer anketno ispitivanje može dati kvalitativne podatke kroz otvorena pitanja i prostor za komentare u upitnicima⁹⁴⁵. Ona navodi da anketno istraživanje⁹⁴⁶ uključuje skup specifičnih metoda među kojima su upitnici, intervjui, fokus grupe i promatranje⁹⁴⁷, pri čemu je ubrojala i metode koje se obično smatraju kvalitativnima.

Nemogućnost postavljanja čvrstih granica između kvantitativnih i kvalitativnih pristupa, te potreba da se premosti metodološka dihotomija, dovela je u novije vrijeme do razvoja mješovitog pristupa, odnosno, kombiniranja istraživačkih metoda⁹⁴⁸. Ovu relativno novu metodologiju Harwell definira kao ono istraživanje „u kojem istraživač miješa ili kombinira kvantitativne i kvalitativne istraživačke tehnike, metode, pristupe, koncepte ili jezike u jednoj studiji“, pokušavajući da legitimira upotrebu višestrukih pristupa u odgovaranju na istraživačka pitanja umjesto dogmatskog ograničavanja istraživačkih izbora⁹⁴⁹. Harwellovo definiranje mješovite metodologije kao inkluzivne i plurastične usvojeno je u ovom istraživanju, čiji je cilj razjašnjavanje i nadovezivanje rezultata jedne metode s rezultatima druge metode⁹⁵⁰. Uzete su u obzir prednosti i ograničenja mješovitog pristupa, koje navode Wisdom i Creswell. Prednosti su sljedeće: mogućnost usporedbe kvalitativnih i kvantitativnih podataka, odražavanje stajališta sudionika, poticanje znanstvene interakcije, pružanje metodološke fleksibilnosti, prikupljanje bogatih, sveobuhvatnih podataka, a ograničenja su sljedeća: povećana složenost evaluacije, oslanjanje na multidisciplinarni tim istraživača, zahtjev za većim resursima⁹⁵¹.

Nadalje, u metodološkim raspravama postavlja se pitanje o tome da li istraživanju treba da prethodi teorija ili je obrnuto, odnosno, da li ono postavlja *a priori* ili donosi *a posteriori* spoznaje. Berg sugerira da svako istraživanje mora započeti s proučavanjem teorija i pojmova, odnosno koncepata, i da samo istraživanje obično počinje s nekom idejom⁹⁵². On je ponudio spiralni model procesa istraživanja koji objedinjuje ove dvije orijentacije i koji pokazuje da se nikada nijedna faza istraživanja ne završava u potpunosti. Prema Bergu, istraživački poduhvat ne sastoji se od odvojenih uzastopnih faza koje se linearno kreću prema naprijed, počevši od ideje, prikupljanja teorijskih informacija, dizajniranja istraživačkog plana, identifikacije načina za prikupljanje, analize podataka i izvještaja o rezultatima⁹⁵³. Bergov spiralni model

⁹⁴⁵ Usp. Julien, H. (2008). Survey Research. In: *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods: Volume 1&2* / Ed. by Lisa M. Given. The SAGE Reference Publication, str. 846.

⁹⁴⁶ Eng.: *survey research*.

⁹⁴⁷ Ibid., str. 847.

⁹⁴⁸ Usp. Harwell, M.R. (2011). Research Design in Qualitative/Quantitative/Mixed Methods. In: *The SAGE Handbook for Research in Education: Pursuing Ideas as the Keystone of Exemplary Inquiry*. / Ed by Clifton F. Conrad and Ronald C. Serlin, str. 151.

⁹⁴⁹ Ibid.

⁹⁵⁰ Ibid.

⁹⁵¹ Usp. Wisdom, J. and Creswell J. W. (2013). *Mixed Methods: Integrating Quantitative and Qualitative Data Collection and Analysis While Studying Patient-Centered Medical Home Models*. Rockville, MD: Agency for Healthcare Research and Quality. AHRQ Publication No.13-0028-EF, str. 3-4.

⁹⁵² Usp. Berg, B. L., nav. djelo, str. 16.

⁹⁵³ Ibid.

istraživanja počinje s „grubom“ idejom, nastavlja prikupljanjem teorijskih informacija, preispitivanjem i poboljšavanjem ideje, ispitivanjem mogućih dizajna, preispitivanjem teorijskih pretpostavki i njihovim poboljšavanjem, i na kraju se možda čak dođe i do originalne ili rafinirane ideje, pri čemu se putanja kretanja ideje po fazama može predstaviti kao kretanje dva koraka naprijed, pa jedan ili dva unatrag prije nastavka procesa⁹⁵⁴. Takav pristup ukupnom istraživačkom procesu usvojen je i tijekom rada na ovoj disertaciji.

2.3.1. Dizajn istraživanja

Dizajniranje istraživanja obično uključuje izbor prikladne istraživačke strategije, odnosno, odgovarajućih metodoloških i statističkih postupaka prikupljanja, te postupaka obrade, analize, izvještavanja i interpretacije podataka. Istraživački dizajn daje određeni smijer procedurama koje se koriste u istraživanju⁹⁵⁵. Svako empirijsko istraživanje ima implicitan ili eksplicitan istraživački dizajn koji se odnosi na logičku strukturu istraživanja. To je logika koja povezuje podatke koji trebaju biti prikupljeni i zaključke koji će biti izvedeni sa inicijalnim pitanjima istraživanja⁹⁵⁶. Međutim, u literaturi nedostaje dosljednost u definiranju pojma istraživačkog dizajna i klasifikaciji različitih tipova istraživačkog dizajna. Ponekad se istraživački dizajn odnosi na cijeli istraživački proces, počevši od konceptualizacije problema do pregleda literature i istraživačkih pitanja, metoda i zaključaka, a u drugim slučajevima on obuhvaća samo metodologiju istraživanja, odnosno prikupljanje i analizu podataka⁹⁵⁷. Stoga nije dovoljno slijediti upute samo jednog autora, jer većina istraživača koristi zapravo elemente različitih istraživačkih strategija. U metodološkim pitanjima, ovo istraživanje se istodobno oslanja na razne izvore kako bi se osigurala široka pokrivenost različitih pristupa.

S obzirom na vrstu i kompleksnost istraživačkog problema, te svrhu i ciljeve ovoga istraživanja, odabrana je kao najpodesnija kombinacija kvalitativnih i kvantitativnih istraživačkih metoda, odnosno mješovita metodologija. Nema širokog slaganja o tome što točno čini istraživanje mješovitom metodom, kako je nedavno primijetio Harwell. Razjašnjavajući osnovnu pretpostavku ideje o kombiniranju metoda, Creswell nudi objašnjenje po kojem primjena dvije različite metode pruža bolje razumijevanje istraživačkog problema nego ijedna pojedinačna metoda⁹⁵⁸. Svrha kvantitativnog dijela ovoga istraživanja je pružanje deskriptivnih i kontekstualiziranih podataka, odnosno, identifikacija zajedničkih obilježja informacijskog ponašanja starijih adolescenata pri odlučivanju o postsekundarnom obrazovanju. Uz to, informacijsko ponašanje i odlučivanje o karijeri mogu biti povezani s brojnim i raznolikim čimbenicima, ali u ovome je radu istraživana priroda njihove povezanosti samo s nekoliko odabranih čimbenika koje smo smatrali relevantnima. Svrha kvalitativnog dijela ovoga istraživanja je stjecanje dubljeg i više iznijansirano uvida u individualna iskustva i percepciju mladih ljudi pri donošenju obrazovnih odluka. Primjena ovoga dizajna omogućila

⁹⁵⁴ Ibid., str. 19.

⁹⁵⁵ Usp. Creswell, J. W. (2009). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Third Edition. SAGE Publications, Inc., str. 260.

⁹⁵⁶ Usp. Yin, R.K. (2003). *Case Study Research Design: Design and Methods*. The SAGE publications, str. 19.

⁹⁵⁷ Usp. Harwell, M.R., nav. djelo, str.

⁹⁵⁸ Usp. Creswell, J.W., nav. djelo, str. 203.

je dobivanje vrijednih spoznaja o istraživačkom problemu, jer su dvije metode imale komplementarne ciljeve.

Metode mogu biti kombinirane, odnosno „miješane“ na nekoliko različitih načina. Prema Creswellovom okviru, prilikom planiranja istraživanja koje primjenjuje „pristup mješovitih metoda“⁹⁵⁹ neophodno je najprije razmotriti sljedeće aspekte: vremenski prioritet⁹⁶⁰, vaganje težine⁹⁶¹, miješanje dva tipa podataka⁹⁶², i teoretiziranje⁹⁶³. Creswell je ponudio nekoliko glavnih modela kombiniranja metoda: triangulacijski, eksplanatorni, eksploratorni i ugrađeni dizajn. Model koji je prikladan za ovo istraživanje je istodobna triangulacijska strategija⁹⁶⁴. Kvantitavna i kvalitativna metoda vremenski (sekvencijalno) nisu konkurencija i obje imaju jednaku težinu, međusobno se dopunjujući. Miješanje dviju vrsta podataka pojavljuje se u sve tri faze: prikupljanju, analizi, i interpretaciji, na način da se podaci međusobno integriraju. Temeljno obilježje te strategije je da se metode kombiniraju na način da se slabosti jedne nadomješćuju snagom druge, što je ustvari tradicionalni model koji može rezultirati dobro validiranim i potkrijepljenim nalazima⁹⁶⁵. Kvantitativni i kvalitativni podaci prikupljaju se u isto vrijeme i zatim kompariraju dvije baze podataka u svrhu identifikacije postojanja konvergencije, razlike ili neka kombinacija, pri čemu je težina dviju metoda jednaka, premda u praksi prioritet može imati jedna ili druga⁹⁶⁶. Primjena triangulacijskog modela kombinacije metoda omogućila je dobivanje šireg i dubljeg raspona podataka za analizu i interpretaciju, te izvođenje čvršćih zaključaka, nego što bi to pružila primjena samo jedne metode.

2.3.2. Metode istraživanja

2.3.2.1. Anketa

Metoda ankete je najprimjenjivija metoda u društvenim znanostima⁹⁶⁷, koja je donedavno važila za jednu od „najznanstvenijih“ metoda istraživanja društvenih fenomena. Međutim, u posljednje vrijeme pojedini autori izražavaju različita stajališta o vrijednosti, pouzdanosti i valjanosti ove kvantitativne metode. Primjerice, Haralambos i Holborn anketu niti ne nazivaju metodom, nego je definiraju kao istraživački projekt kojim se sakupljaju standardizirani podaci o velikom broju ljudi⁹⁶⁸, koji ima vrijednost samo kao jedan dio kvalitativnog istraživanja. Haralambos i Holborn navode brojne kritike ankete i sumnje u vrijednost podataka koji se dobivaju upitnicima, koje dolaze uglavnom od interpretativnih metodologa. Među glavnim prigovorima kritičara anketne metode su sljedeći: da se ne može pretpostaviti da različiti odgovori na ista pitanja odražavaju stvarne razlike među ispitanicima, jer ljudi koji odabiru

⁹⁵⁹ Eng.: *mixed methods approach*.

⁹⁶⁰ Eng.: *timing*.

⁹⁶¹ Eng.: *weighting*.

⁹⁶² Eng.: *mixing*.

⁹⁶³ Engl.: *theorizing*.

⁹⁶⁴ Eng.: *concurrent triangulation strategy*.

⁹⁶⁵ Ibid., str. 214.

⁹⁶⁶ Ibid., str. 213.

⁹⁶⁷ Usp. Julien, H. (2008), nav. djelo, str. 846.

⁹⁶⁸ Usp. Haralambos, M.; Holborn, M. (2002). *Sociologija : teme i perspektive*. Zagreb: Golden Marketing-Tehnička knjiga, str. 998.

različite odgovore možda ne misle različite stvari; da istraživači sastavljajući upitnike pretpostavljaju da znaju što je važno, ali ne moraju biti u pravu; da istraživanje pomoću upitnika traži operacionalizaciju pojmova što stvara iskrivljenu sliku društvene stvarnosti. Unatoč tome, Haralambos i Holborn zaključuju da se većina teoretičara slaže da anketno ispitivanje u društvenim znanostima ima svoje mjesto, jer takvo istraživanje daje korisne podatke o društvenim strukturama koje mogu oblikovati ponašanje a da pojedinci toga nisu svjesni⁹⁶⁹.

Suprotno tome, Giddens sugerira da je anketa jedna od četiri glavne metode u društvenim istraživanjima, koja ima svoje snage i ograničenja, pri čemu je anketno ispitivanje po prirodi kvantitativno i ima za cilj sakupiti podatke koji se mogu statistički obraditi kako bi se došlo do određenih pravilnosti⁹⁷⁰. Kao najčešći prigovor metodi ankete Giddens navodi to da se njome stvara privid da su rezultati precizni, a njihova točnost zapravo može biti sporna iz dva razloga: 1. većina anketnih odgovora je jednostavna čime se zanemaruju važne razlike između stajališta ispitanika; 2. odgovori ustvari najčešće predstavljaju ono što ljudi žele da se zna o njima u javnosti a ne ono u što oni doista vjeruju⁹⁷¹. Obično se kao prednost metode ankete, uz pouzdanost i valjanost, ističe praktičnost, jer za manje vremena i manji osobni angažman dobivaju se brojni podaci o velikom uzorku, koji se mogu relativno lako kvantificirati i proučavati odnosi između raznih varijabli. Svijest o mogućnostima i ograničenjima ankete pridonosi opreznijem pristupanju i provođenju te istraživačke metode.

Anketna ispitivanja najčešće se oslanjaju na upitnike, kao glavna sredstva za prikupljanje traženih podataka o skupini koja se proučava. Upitnik sadrži popis prethodno utvrđenih pitanja koja se svim ispitanicima postavljaju istim redoslijedom, a koji je osmišljen radi provjeravanja neke hipoteze. Pojedini autori sugeriraju da upitnik mora biti teorijski utemeljen na sljedeća tri područja: na spoznajama o predmetu koji se istražuje, na spoznajama psihologije stavova i mišljenja, kao i na spoznajama iz metodologije anketnih istraživanja⁹⁷². Pitanja mogu biti otvorenog i zatvorenog tipa, od kojih i jedna i druga imaju svoje prednosti i nedostatke. Jedna od prednosti otvorenih pitanja je u tome što ona ne usmjeravaju ispitanike na određeni odgovor, dajući odgovorima veću heurističku vrijednost. Nedostaci pitanja otvorenog tipa su u tome što su ona teža za ispitanike i zahtijevaju veću pismenost, a teže ih je verificirati i obraditi. Kao najčešće pogreške u postavljanju pitanja sugerirane su sljedeće: pogreška eksperta, nedovoljno sažeti ponuđeni odgovori, neuključivanje svih mogućih odgovora, uporaba emocionalno obojenih i stereotipnih riječi, te sugestivna pitanja⁹⁷³.

Međutim, sastavljanje anketnog upitnika izazovan je zadatak za neiskusnog istraživača. U postupku odabira i formuliranja pitanja istraživač mora operacionalizirati pojmove, odnosno, apstraktne koncepte prevesti u konkretna pitanja⁹⁷⁴, pa se podrazumijeva da istraživač ima prilično jasnu ideju o vrsti informacija koje su mu važne prije nego sastavi pitanja. On mora prethodno dobro poznavati problem ili znanstveno pitanje koje ispituje, literaturu i ranija istraživanja, te provesti pilot-istraživanja prije glavnog istraživanja u svrhu provjere da li je

⁹⁶⁹ Ibid, str. 1003.

⁹⁷⁰ Usp. Giddens, A., nav. djelo, str. 647.

⁹⁷¹ Ibid., str. 649.

⁹⁷² Usp. Žugaj, M.; Dumičić, K.; Dušak, K. (2006). *Temelji znanstvenoistraživačkog rada*. Varaždin: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet organizacije i informatike Varaždin, str. 118.

⁹⁷³ Ibid.

⁹⁷⁴ Usp. Haralambos, M.; Holborn, M., nav. djelo, str. 999.

glavni projekt izvediv i poboljšanja nacrtu istraživanja, te da bi se provjerila relevantnost upitnika⁹⁷⁵. Relevantan upitnik je onaj koji će dati onu vrstu informacija koje se traže, bez dvosmislenosti podataka, da bi se podaci mogli klasificirati, kvantificirati, analizirati i interpretirati. Pouzdanost i valjanost ankete, odnosno njezina provjerljivost i točnost, ovisi u velikoj mjeri od relevantnosti upitnika kao instrumenta mjerenja.

2.3.2.2. Grupni intervju

Intervju je među najizazovnijim kvalitativnim metodama prikupljanja podataka za primjenu, jer se u literaturi iznimno rijetko mogu pronaći kritičke procjene i detaljne smjernice, premda je ona u novije vrijeme stekla popularnost u širokom rasponu disciplina i opsežno se koristi u istraživanjima. Dodatno, razlikovanje vrsta intervjuja, kao što su grupni intervju i fokusna grupa, neiskusnim istraživačima može biti izazovno, jer unatoč popularnosti metode grupnog intervjuja, postoji stanovita konfuzija u definiranju te metode.

Morgan sugerira da se pojam grupni intervju trenutno smatra sinonimom za fokusne grupe i odnosi se na gotovo sve oblike prikupljanja podataka na temelju grupe, uz iznimku promatranja skupina koje se prirodno pojavljuju⁹⁷⁶. Cilj grupnog intervjuja je dobiti što više podataka iz složenih osobnih iskustava, percepcija, vrijednosti, stavova i uvjerenja svih sudionika⁹⁷⁷. Među najvećim prednostima grupnog intervjuja Morgan ističe to da se povezivanjem ljudi koji dijele sličan *background* pruža prilika sudionicima da se uključe u smislene razgovore o temi koju istraživač želi razumjeti⁹⁷⁸. Značajno je da tema bude važna i za sudionike, a ne samo za istraživača, da bi se potaknula živahna grupna dinamika. Morgan upozorava da u dizajniranju grupnog intervjuja treba paziti na sastav grupe kao jedan od najvažnijih aspekata dizajna, a odabir sudionika koji dijele sličnu perspektivu prema temi najčešća je strategija koja može producirati aktivnu razmjenu među njima, što je poznato kao strategija homogenih grupa, pri čemu se homogenost temelji na onome što sudionici dijele s obzirom na istraživačku temu umjesto grupa utemeljenih na jednostavnoj demografskoj sličnosti⁹⁷⁹.

Međutim, drugi autori upućuju na dokaze o razlici između grupnog intervjuja i fokusne grupe u ulozi istraživača i odnosu sa sudionicima, pri čemu je u intervjuu istraživač ustvari istražitelj, a u fokusnoj grupi on više usmjerava i olakšava raspravu, odnosno, preuzima ulogu moderatora⁹⁸⁰. Prema literaturi, može se zaključiti da se za fokusnu grupu istraživači odlučuju prije svega kada žele saznati kolektivne poglede o nekoj temi kroz sučeljavanje različitih stajališta i raspravu sudionika, a za grupni intervju kada žele prikupiti više podataka o različitim iskustvima sudionika o nekom problemu, odnosno uhvatiti razlike u iskustvu ljudi sa sličnom pozadinom. Ta distinkcija usmjerila je izbor grupnog intervjuja kao metode prikladne za ovo istraživanje.

⁹⁷⁵ Ibid.

⁹⁷⁶ Usp. Morgan, D.L. (2008). Focus Groups. In: *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods: Volume 1&2* / Ed. by Lisa M. Given. The SAGE Reference Publication, str. 352.

⁹⁷⁷ Usp. Morgan, D.L. (2008), nav. djelo, str.352.

⁹⁷⁸ Ibid.

⁹⁷⁹ Ibid.

⁹⁸⁰ Usp. Nyumba, T.O.; Wilson, K.; Derrick, C.J.; Mukherjee, N. (2018). Qualitative Methods for Eliciting Judgments for Decision Making: The use of focus group discussion methodology: Insights from two decades of application in conservation. *Methods in Ecology and Evolution* 9. British Ecological Society Journal. <https://besjournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/2041-210X.12860>, 20-32, str. 21. (17.09.2018.)

Osim nedostatka smjernica za primjenu grupnog intervjua, u literaturi se osjeća i nedostatak smjernica za analizu podataka dobivenih tom metodom, koja je zapravo najvažniji i najkompleksniji korak u provođenju ove naizgled jednostavne metode za provedbu. Izuzetak je metoda koja se u novije vrijeme koristi u kvalitativnim istraživanjima pod nazivom interpretativna fenomenološka analiza (*IPA*)⁹⁸¹, koja je odabrana kao najprikladnija za dubinsko razumijevanje percepcije situacije odlučivanja i informacijskog ponašanja mladih ljudi. Analiza *IPA* metodom ima potencijal osvijetliti složene, dvosmislene i emocionalno obojene doživljaje ljudi kroz njihove osobne interpretacije⁹⁸², te pružiti iznijansiran i bogat uvid u iskustva sudionika, posebice doživljaja tijekom ključnih životnih tranzicija⁹⁸³, kao što je prijelaz u višu obrazovnu razinu. Ta metoda zauzima induktivni pristup kojim se ne testiraju hipoteze, nego omogućuje istraživaču da u prvoj fenomenološkoj fazi dobije „insidersku perspektivu“ kroz osobne priče sudionika, iz koje on u drugoj, „outsiderskoj“ fazi, interpretira i razvija značenja koja sudionici dodjeljuju svojim iskustvima, odnosno pruža razumijevanje sudionika kroz njihova „živa iskustva“ (njihov fenomenološki svijet)⁹⁸⁴.

IPA je relativno nova metoda čiji je izvor u integrativnoj hermeneutičkoj fenomenologiji, koja ima svoje filozofske temelje u Huserllovoj i Heideggerovoj fenomenologiji. Razvija se u zrelu kvalitativnu metodu istraživanja tijekom posljednjeg desetljeća dvadesetog stoljeća⁹⁸⁵. Istraživanja u kojima se koristi u posljednje vrijeme pokazuju da joj popularnost raste, posebice u polju psihologije zdravlja, ali je korisna i u istraživanjima u drugim primijenjenim psihološkim disciplinama, kao što je kulturalna psihologija⁹⁸⁶. Za razliku od drugih kvalitativnih pristupa, istraživač se pomoću *IPA* metode bavi istraživačkim pitanjem na idiografskoj razini, zadržavajući svijest o kontekstualnom i kulturalnom temelju na kojem se generiraju podaci, ali je voljan praviti interpretacije koje raspravljaju o značenju, spoznaji, afektima i djelovanju koje mogu pružiti dublje razumijevanje nego tradicionalne psihološke metode⁹⁸⁷. Jedna od njezinih prednosti je pružanje mogućnosti istraživanja „neistraženog teritorija“, što je ujedno i dodatni izazov za istraživača u interpretaciji materijala.

2.3.3. Uzorak

Ciljana skupina koja je obuhvaćena ovim istraživanjem su stariji adolescenti. Budući da je riječ o odlučivanju o karijeri, odnosno, izboru postsekundarnog obrazovanja, ispitanici su učenici i učenice završnog (četvrtog) razreda gimnazija, koji obično nastavljaju svoje

⁹⁸¹ Engl.: *IPA – interpretative phenomenological analysis*.

⁹⁸² Usp. Smith, J.A. and Osborn, M. (2015). Interpretative phenomenological analysis as a useful methodology for research on the lived experience of pain. *British Journal of Pain* 9(1), 41–42.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4616994/> (17.09.2018.)

⁹⁸³ Usp. Smith, J.A. (1999). Identity development during the transition to motherhood: An interpretative phenomenological analysis. *Journal of Reproductive and Infant Psychology* 17(3), 281-299.

⁹⁸⁴ Usp. Reid, K., Flowers, P. and Larkin, M. (2005). Exploring lived experience. *The Psychologist* 18(1), 20-23, str. 20.

⁹⁸⁵ Usp. Tuffour, I. (2017). A Critical Overview of Interpretative Phenomenological Analysis: A Contemporary Qualitative Research Approach. *Journal of Healthcare Communications* 2:52.
<https://healthcare-communications.imedpub.com/a-critical-overview-of-interpretative-phenomenological-analysis-a-contemporary-qualitative-research-approach.php?aid=20787> (18.09.2018.)

⁹⁸⁶ Usp. Smith, J.A. & Osborn, M. (2003) Interpretative phenomenological analysis. In J.A. Smith (Ed.), *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods*. London: Sage.

⁹⁸⁷ Usp. Reid, K., Flowers, P. and Larkin, M., nav. djelo, str 20.

obrazovanje na visokoškolskim institucijama. Njihova dominantna dob do kraja srednje škole je 19 godina, te u istraživanju nije bio potreban pristanak roditelja ili skrbnika, jer ispitanici nisu maloljetne osobe. Osnovno obrazovanje u BiH traje devet godina, a srednje obrazovanje četiri godine, tako da djeca koja kreću u školu u dobi od šest godina, do završetka trinaestogodišnjeg obrazovanja imaju više od 18 godina. Gimnazije su odabrane zbog toga što su one primarno orijentirane na pružanje znanja i vještina potrebnih za višu razinu obrazovanja, za razliku od strukovnih škola koje učenike pripremaju za rad u određenim zanimanjima. Pretpostavlja se da su učenici, koji su se nakon osnovne škole upisali u gimnaziju, odgodili donošenje konačne odluke o budućem zanimanju i svoj ulazak u svijet rada, te usmjerili svoju karijeru prema visokom obrazovanju, odnosno, može se smatrati da je većina tih mladi ljudi izborom gimnazije odlučila nastaviti svoje obrazovanje u sustavu visokog obrazovanja.

Istraživanje je provedeno u gradu srednje veličine u Bosni i Hercegovini, koji se može promatrati kao tipična lokacija „društvene promjene“. Naime, u razdoblju prethodnog društveno-političkog sustava odabrani grad bio je regionalno središte razvoja rudarsko-metalurške privrede, koja je tada zapošljavala većinu stanovništva iz šireg gradskog područja. Usljed ekonomske pretvorbe i rata, ta industrijska grana izgubila je raniji značaj, i stanovništvo se postupno prilagođava novim uvjetima, modificirajući svoj način života i društvene vrijednosti. Od nekadašnjeg „grada čelika“, u kojem su se pretežno njegovale vrijednosti radničke klase, u posljednja dva i pol desetljeća grad se nastoji transformirati u obrazovno središte otvaranjem vlastitog sveučilišta, te usmjeravanjem na građanske kulturne vrijednosti.

Grad u kojem je provedeno istraživanje školske 2017./2018. godine imao je 332 maturanta gimnazija u ukupnoj populaciji od 1.142 svih učenika gimnazija, prema podacima nadležnog pedagoškog zavoda⁹⁸⁸. Svi maturanti pozvani su da sudjeluju u anketiranju, a na kraju je bilo 296 ispunjenih upitnika. Za provođenje istraživanja u školama bilo je potrebno odobrenje nadležnog pedagoškog zavoda. Pismena suglasnost da se istraživanje može provesti u srednjim školama dobiveno je nakon ispunjavanja opsežne administrativne procedure i uz obavezu dostavljanja izvještaja o rezultatima istraživanja (*Prilog 7*). Nakon toga, dobiven je usmeni pristanak direktora školskih institucija u kojima je provedeno ispitivanje, te se istraživač individualno dogovarao s nastavnicima koji su mu dobrovoljno ustupali svoje sate za provođenje anketiranja i dopustili učenicima koji su sudjelovali u grupnim intervjuima (20 sudionika) izostajanje sa sata.

Socioekonomski podaci generirani iz upitnika uspoređeni su s normama za grad u kojem je provedeno istraživanje i s normama za BiH kao cjelinu, da bi se odredio stupanj u kojem je ovaj uzorak bio reprezentativan za širu populaciju. Ustanovljeno je da je uzorak bio reprezentativan za cijelu BiH, premda je u uzorku sudionika ovoga istraživanja bio nešto veći postotak visokoobrazovanih roditelja nego što je prosjek za BiH⁹⁸⁹. Ovo se može objasniti pretpostavkom da obrazovaniji roditelji usmjeravaju svoju djecu u gimnazije, jer su u mogućnosti pružiti im duže školovanje i žele da ona steknu višu razinu obrazovanja nakon završetka gimnazijskog obrazovanja.

⁹⁸⁸ Podaci iz internih dokumenata dobiveni od savjetnice za srednje obrazovanje Pedagoškog zavoda ZDK R. Kukavica.

⁹⁸⁹ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2018). *Žene i muškarci u BiH*. http://www.bhas.ba/tematskibilteni/FAM_00_2017_TB_0_BS.pdf (18.03.2019.)

2.3.4. Instrumenti

2.3.4.1. Anketni upitnik

Anketni upitnik formuliran je kao sustav pitanja kojima se žele izazvati odgovori ispitanika koji će pružiti podatke o problemu koji se istražuje (*Prilog 1*). Kao najveća prednost upitnika pokazalo se to što je bilo moguće relativno brzo i ekonomično ispitati stavove velikog broja osoba. Anketni upitnik za ovo istraživanje konstruiran je tako da se dobije što više detaljnih podataka o onome što ispitanici misle, čine i osjećaju u vezi s informacijama, iz kojih će se moći generirati odgovarajući zaključci. Također, konstruirana su odgovarajuća pitanja koja će pružiti podatke o informacijskom i karijernom habitusu ispitanika, te njihovoj orijentaciji na budućnost.

Sustav pitanja bio je organiziran logičnim slijedom tako da pitanja pokrivaju sljedeća polja:

- socioekonomski status ispitanika
- percepcija situacije odlučivanja o karijeri i vrijednosti ispitanika (namjera nastavka obrazovanja, školski uspjeh, faza odlučivanja, predanost traženju informacija, razina optimizma, vrijednost koju pridaju izboru visokog obrazovanja i prikupljanju informacija, evaluacija korisnosti informacija pri odlučivanju)
- informacijske prakse ispitanika, informacijski izvori i kanali, vrste informacija, barijere u pristupu, poteškoće u odlučivanju, nedostajuće informacije, osjećaji ispitanika pri odlučivanju, percipirani utjecaji na odlučivanje o karijeri.

Na taj način bilo je lakše obraditi i pregledno organizirati podatke u svrhu generiranja zaključaka i odgovaranja na istraživačka pitanja. Na svako pojedino istraživačko pitanje bilo je od dva do šest operacionaliziranih pitanja u anketnom upitniku (*Prilog 3*). Upitnik je sadržavao 23 pitanja otvorenog i zatvorenog tipa, u kojima su ispitivani stavovi, iskustva i vrijednosti ispitanika, te različite komponente informacijskog ponašanja ispitanika pri odlučivanju o karijeri. Prvih sedam pitanja odnosilo se na sociodemografske podatke o ispitanicima: spol, dob, školski uspjeh, namjeru nastavka obrazovanja, radni status roditelja, te najviši stupanj završene formalne naobrazbe oca i majke. Školski uspjeh ispitanika operacionaliziran je ocjenom općeg uspjeha u III. razredu, a SES obitelji ispitanika višestruko je operacionaliziran zaposlenošću (radnim statusom) i razinom obrazovanja oba roditelja. Unutar pitanja bile su ponuđene ljestvice Likertovog tipa koje su odnosile na individualne stavove i vrijednosti ispitanika, te na njihovo informacijsko ponašanje. Tri su pitanja za koja su bili ponuđeni odgovori i ostavljena mogućnost višestrukih odgovora (barijere, poteškoće i korištenje informacijskih izvora).

Konstrukcija pitanja i ponuđenih odgovora u anketnom upitniku bila je takva da ispunjavanje upitnika traje unutar 10-15 minuta. Anketiranje ispitanika bilo je dobrovoljno i anonimno, a uvid u dobivene podatke imao je samo istraživač. Prethodno je provedeno pilot-testiranje upitnika na malom uzorku ispitanika (11 ispitanika: 6 ženskih, 5 muških), nakon čega je istraživač razgovarao sa svakim ispitanikom o njihovim zapažanjima o formi i sadržaju pitanja u upitniku. Pokazalo se da je upitnik validan instrument, jasan i dobro formuliran, ali da je neka pitanja potrebno jezično modificirati da bi bila jasnija, što je i učinjeno.

2.3.4.2. Protokol za grupni intervju

Protokol za intervju je sustav pitanja, kao i anketni upitnik, s tom razlikom da se pitanja postavljaju usmeno ispitanicima i njime se mogu otklanjati eventualni nedostaci upitnika⁹⁹⁰. Izravnim kontaktom sa sudionicima u grupnom intervjuu moguće je pratiti cjelokupnu reakciju i ponoviti ili preformulirati pitanja u skladu s reakcijom sudionika, te dobiti detaljnije uvide u vrijednosti, iskustva i stavove ispitanika. Za ovo istraživanje konstruiran je protokol za polustrukturirani grupni intervju, radi dubinskog ispitivanja relevantnih pitanja povezanih s iskustvima sudionika s informacijama pri odlučivanju o karijeri, odnosno proširivanje i objašnjavanje nalaza dobivenih anketnom metodom (*Prilog 2*).

Protokol je podijeljen na nekoliko tematskih cjelina u okviru kojih su formulirana odgovarajuća *zašto?* i *kako?* pitanja o iskustvima, vrijednostima, uvjerenjima i stavovima ispitanika: percepcija situacije izbora karijere, kriteriji vrednovanja informacijskih izvora, načini korištenja informacija, barijere u pristupu, poteškoće u traženju i korištenju informacija. Posljednje je pitanje bilo o stavu sudionika o tome što bi trebalo poduzeti u budućnosti na društvenoj razini (obitelji, škole, lokalne zajednice) u svrhu boljeg informiranja mladih o zahtjevima i mogućnostima pojedinih karijera, te njihovog učinkovitijeg odlučivanja o budućem obrazovanju i karijeri.

2.3.5. Prikupljanje i obrada podataka iz anketnog upitnika

Anketno ispitivanje u kojem je ispitano 296 maturanata gimnazija provedeno je u razdoblju travanj-svibanj 2018. godine, odnosno pred kraj školske 2017./2018. godine. Izravno ispitivanje provedeno je u vrijeme redovite nastave u školskim učionicama, a istraživač je osobno prije ispunjavanja upitnika obavijestio sve učenike i učenice o ciljevima anketnog ispitivanja i o mogućnosti da ne sudjeluju ako to ne žele. Svi ispitanici dobrovoljno su pristali na ispitivanje. Sudjelovanje je bilo anonimno, a istraživač je osobno podijelio i prikupio ispunjene upitnike.

Premda se očekivalo da će za ispunjavanje upitnika biti potrebno najviše 15 minuta, pokazalo se da je nekim ispitanicima potrebno više vremena, pa je u nekoliko slučajeva ispunjavanje trajalo i do 30 minuta. Uzrok tome može se pripisati ne samo „težini“ pitanja u anketnom upitniku za neke učenike, nego i mogućoj njihovoj potrebi da namjerno produže vrijeme trajanja ispunjavanja da bi se izbjegle redovite nastavne aktivnosti, koje su se inače nastavljale nakon ispunjavanja anketnih upitnika. Međutim, takvi su slučajevi bili rijetki i većina ispitanika ispunila je upitnik u okviru očekivanog vremena. Neki učenici nisu bili na nastavi za vrijeme provođenja anketnog ispitivanja, te su to učinili naknadno. Za vrijeme ispunjavanja anketnog upitnika učenici nisu imali dodatnih pitanja kojima bi bilo potrebno pojasniti postojeća pitanja, što je potvrdilo jasnoću i jednostavnost upitnika. Svi ispunjeni upitnici razvrstani su po školama i odjeljenjima kako bi se mogli sačiniti pojedinačni izvještaji i eventualno kasnije prezentirati po školama u kojima je anketiranje provedeno.

Podaci dobiveni anketnim upitnikom uneseni su i obrađeni numeričkom i statističkom analizom pomoću računalne aplikacije *SPSS (IBM Statistical Package for the Social Sciences*

⁹⁹⁰ Rot, N. nav. djelo, str. 419

v23). Primijenjene su statističke procedure i postupci deskriptivne statističke analize, te odgovarajući testovi inferencijalne statističke analize zbog izvođenja relevantnih zaključaka o postojanju povezanosti/razlike/utjecaja između promatranih varijabli.

2.3.6. Prikupljanje i obrada podataka iz grupnog intervjua

Priprema i realizacija grupnog intervjua provedena je prema smjernicama i dijagramu koji su predložili Nyumba i suradnici⁹⁹¹. Podaci su prikupljeni intervjuiranjem 20 sudionika u razdoblju travanj-svibanj 2018. godine. Sudionici su regrutirani među anketnim ispitanicima koji su ispunili upitnik tako što su se sami dobrovoljno prijavili za sudjelovanje, pokazujući spremnost da izraze svoja iskustva i mišljenja jer ih je zainteresirala tema intervjua. Intervjui su se odvijali u manjim skupinama po troje sudionika iz praktičnih razloga, odnosno, zbog vremenskih i prostornih ograničenja, te zbog pretpostavke da je to optimalni grupni kontekst koji može učinkovito pridonijeti dinamici i dijeljenju osobnih iskustava. Miješanje obilježja individualnog i grupnog intervjua pri razgovoru sa sudionicima pokazalo se veoma praktičnim i plodnim u smislu dobivanja veće količine različitih podataka u kraćem vremenu. Istraživač je vodio sedam sesija koje su trajale u prosjeku jedan školski sat, a u nekoliko slučajeva duže od 60 minuta. Pazilo se i da skupine budu rodno miješane da bi se dobilo na grupnoj dinamici.

Grupne sesije vođene su u školskoj knjižnici, koja je odabrana kao svima dostupno i poznato okruženje, a sudionicima je ponuđeno osvježenje, čime je dobiveno manje formalno ozračje za početak intervjua. Sesije su započinjale upoznavanjem učenika s temom i ciljevima istraživanja, pitanjima iz protokola, te dogovorom o odgovarajućim pravilima ponašanja pri snimanju intervjua. U uvodnom dijelu objašnjeno im je da mogu biti opušteni i izražavati se bez ustručavanja „prirodnim jezikom“ kojim inače govore, te da mogu zahtijevati pauzu ili odustati od sudjelovanja ako to pože. Nije bilo neophodno da se strogo pridržavaju pitanja, nego su ona služila više kao vodič za razgovor. Učenici i učenice međusobno su se poznavali, pa je interakcija u svim sesijama bila veoma pozitivna. Istraživač je svojim ponašanjem pokazivao sudionicima poštovanje i toleranciju, stavljajući im do znanja da je veoma zainteresiran za odgovore koji su u skladu s njihovim uvjerenjima, odnosno pokazujući da nema ispravnih i pogrešnih odgovora. Na taj način dobiveni su pouzdani i raznoliki podaci o iskustvima, stavovima i uvjerenjima sudionika, što je bio i cilj grupnog intervjua. Protokol se pokazao kao odgovarajući instrument u vođenju polustrukturiranih grupnih intervjua.

Intervjui su uglavnom protekli u otvorenim i konstruktivnim razgovorima, a sudionici su pokazivali želju i motivaciju dati svoj doprinos što potpunijim odgovorima. Ipak, budući da su sudionici mladi ljudi na životnoj prekretnici koji opisuju svoje osobne izbore i izražavaju intimne nade i očekivanja, te eventualno otkrivaju i unutarnje konflikte povezane s time, potreban je stanoviti oprez istraživača, jer intervju ponekad može krenuti u neočekivanom smjeru, kao što pokazuje iskustvo ovoga istraživača. Naime, prilikom jedne sesije dogodilo se da su sudionicu u grupnom intervjuu, inače ozbiljnu i odgovornu učenicu, prilikom odgovaranja na pitanje i otvorenog izražavanja osjećaja i mišljenja o svojim nedoumicama pri izboru studija, iznenada obuzele snažne emocije zbog njezinog osobnog unutarnjeg

⁹⁹¹ Vidi: Nyumba, T.O. et al, nav. djelo, str. 22.

konflikta⁹⁹². Snimanje je prekinuto i razgovor je nastavljen u neformalnom tonu, a istraživač je pokazao fleksibilnost za prilagođavanje takvom tijeku razgovora.

Sve sesije grupnog intervjua, jednako kao i unos, obrada i analiza podataka prikupljenih anketnim ispitivanjem, provedene su uz opsežan osobni angažman istraživača, bez dodatne pomoći i asistencije. Međutim, to nije najbolji pristup koji je preporučen u literaturi. Za uspješno provođenje grupnog intervjua preporučuje se da voditelj ili moderator bude veoma obučen, iskusan, potpuno uključen i spreman na nepredviđene situacije, a pomoć još jednog člana tima olakšava tijek sesija, smanjuje mogućnost pristranosti i može pridodati vrijedna zapažanja⁹⁹³.

Kao što se preporučuje pri izboru veličine uzorka u kvalitativnim istraživanjima, kada dođe do zasićenosti, odnosno, kada istraživač procijeni da je dalje prikupljanje podataka nepotrebno, jer ne stavlja više svjetla na ispitivana pitanja, prestaje se s daljim provođenjem grupnih intervjua⁹⁹⁴. Za ispunjavanje ciljeva ovoga istraživanja vjerojatno je bio dovoljan i manji broj sudionika, jer su najdetaljniji opisi dobiveni od prva četiri sudionika koji su procijenjeni kao najelokventniji i emocionalno najotvorenije osobe, te odabrani za početak provođenja grupnog intervjua.

Intervjui su snimani profesionalnim snimačem glasa *Tascam DR-05*, uz informirani pristanak sudionika. Pri tome, vođene su zabilješke i promatrano ponašanje sudionika, a zvučni snimak je transkribiran i analiziran.

⁹⁹² Ovakve detalje potrebno je spomenuti iz praktičnih razloga, kao relativno rijetko iskustvo koje se može dogoditi tijekom provođenja grupnog intervjua bez obzira na to koliko se istraživač dobro pripremio. Eventualna korist od opisivanja ovakve situacije za istraživanje može se nalaziti u tome da opis pokazuje razinu spontanosti i iskrenosti koju je istraživač dobio u odgovorima sudionika, odnosno razinu pouzdanosti i vjerodostojnosti podataka dobivenih primjenom grupnog intervjua. Međutim, ovakva situacija može se shvatiti i kao ometanje tijekom ispitivanja, odnosno kao potencijalni nedostatak istraživanja, pa je i zbog toga bila potrebna ovakva napomena.

⁹⁹³ Ibid., str. 23.

⁹⁹⁴ Usp. Jalil, M.M. (2013). *Practical Guidelines for conducting research: Summarising good research practice in line with the DCED Standard.*

https://www.enterprise-development.org/wp-content/uploads/150703_DCED_Guidelines_on_good_research_MJ.pdf, str. 27. (12.03.2019.)

3. Rezultati istraživanja

3.1. Ispitanici i sudionici u istraživanju

3.1.1. Ispitanici u anketnom ispitivanju

Anketno ispitivanje u tri gimnazije provedeno je u travnju 2018. godine. Anketnim ispitivanjem obuhvaćeno je 296 učenika i učenica završnog (četvrtog) razreda gimnazije, od kojih se četvero izjasnilo da neće nastaviti svoje obrazovanje (anketno pitanje br. 4). To je pitanje bilo eliminatorno, te ovi upitnici nisu uzeti u analizu. Obrađena su i analizirana ukupno 292 anketna upitnika.

Prvih sedam anketnih pitanja odnosilo se na sociodemografske podatke o ispitanicima (spol, dob, školski uspjeh, namjera nastavka obrazovanja, SES: radni status roditelja, obrazovanje oca i majke) radi dobivanja detaljnije slike individualnih obilježja ispitanika.

3.1.1.1. Individualna obilježja ispitanika

Spol: Od 292 ispitanika bilo je 100 muških i 192 ženskih ispitanika, odnosno 34.2% mladića i 65.8% djevojaka.

Dob: Većina ispitanika je rođena 1999. godine (n=230, 78.8%), odnosno u vrijeme kada je provedeno anketno ispitivanje bili su u dobi od 19 godina (*Tablica 1*). Manjina ispitanika je rođena 1998. godine, odnosno tada su imali 20 godina (n=55, 18.8%). Najmanje je ispitanika (n=7, 2.4%) rođeno 2000. godine, odnosno imali su 18 godina u vrijeme provođenja anketnog ispitivanja. Krostabulacijom s varijablom spola dobiveni su diferencirani podaci⁹⁹⁵.

Tablica 1. Ispitanici prema dobi: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Godina rođenja	spol		Ukupno
	muški	ženski	
1998.	16 16.0%	39 20.3%	55 18.8%
1999.	83 83.0%	147 76.6%	230 78.8%
2000.	1 1.0%	6 3.1%	7 2.4%
Ukupno	100 100.0%	192 100.0%	292 100.0%

Najveća razlika između muških i ženskih ispitanika je u tome da je više mladića rođeno 1999. godine (n=83; 83.0%) nego djevojaka (n=147; 76.6%) u odnosu na njihov ukupan broj,

⁹⁹⁵ Čimbenik spola ovdje se navodi zbog preglednijeg prikaza distribucije rezultata i detaljnijeg opisa ispitivane populacije. Nije provjeravana statistička značajnost razlika u odgovorima ispitanika prema spolu, jer se ciljevi ovoga istraživanja nisu odnosili na spolne razlike.

odnosno relativno više je djevojaka rođeno 1998. godine (n=39; 20.3%) nego mladića (n=16; 16.0%).

Školski uspjeh: Gotovo polovica ispitanika završila je prethodni razred s odličnim uspjehom (n=138, 47.4%), a nešto manje ih je završilo s vrlo dobrim uspjehom (n=119, 40.8%)(*Tablica 2*).

Tablica 2. Ispitanici prema školskom uspjehu: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Školski uspjeh	spol		Ukupno
	muški	ženski	
odličan	37	101	138
	37.4%	52.6%	47.4%
vrlo dobar	44	75	119
	44.4%	39.1%	40.9%
dobar	18	16	34
	18.2%	8.3%	11.7%
Ukupno	99	192	291
	100.0%	100.0%	100.0%

Najmanje ispitanika završilo je III. razred dobrim uspjehom (n=34, 11.7%). Nije bilo ispitanika koji su završili prethodni razred dovoljnim uspjehom, niti onih koji ponavljaju razred. Krostabulacijom dobiveni su podaci o školskom uspjehu ispitanika s obzirom na spol, koji pokazuju da su djevojke imale relativno bolji uspjeh od mladića, jer je s odličnom ocjenom prošlo više od polovice ženskih ispitanika (n=101; 52.6%) u odnosu na njihov ukupan broj, u usporedbi s uspjehom muških ispitanika, koji su u većem broju postotku postigli vrlo dobar uspjeh (n=44; 44.4%).

Namjera nastavka obrazovanja: S tvrdnjom „Nastavit ću svoje obrazovanje.“ složila se većina ispitanika (n=266; 91.1%), odnosno manjina je odgovorila da još ne znaju (n=26; 8.9%). Krostabulacijom s podacima varijable spola, pokazalo se da više djevojaka planira nastaviti svoje obrazovanje u odnosu na njihov ukupan broj, odnosno prema relativnoj frekvenciji (*Tablica 3*). Većina (n=179; 93.2%) djevojaka i većina mladića (n=87; 87.0%) izjasnila se da će nastaviti svoje obrazovanje. Iako je podjednak broj ženskih i muških ispitanika koji još ne znaju hoće li nastaviti svoje obrazovanje (n=13), odnosno jednaka je apsolutna frekvencija odgovora, relativne frekvencije pokazuju da je manji postotak djevojaka (n=13; 6.8%) u odnosu na njihov ukupan broj (n=192) odgovorilo da još ne znaju, u usporedbi s mladićima koji su se u većem postotku (n=13;13.0%) u odnosu na njihov ukupan broj (n=100) izjasnili da još ne znaju.

Tablica 3. Ispitanici prema namjeri nastavka obrazovanja: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Nastavit ću svoje obrazovanje“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
da, hoću	87	179	266
	87.0%	93.2%	91.1%
ne znam još	13	13	26
	13.0%	6.8%	8.9%

Ukupno	100 100.0%	192 100.0%	292 100.0%
--------	---------------	---------------	---------------

3.1.1.2. Socioekonomski status obitelji ispitanika

Jedan od ciljeva ovoga istraživanja bio je ustanoviti kako određeni sociokulturni čimbenici oblikuju informacijsko ponašanje starijih adolescenata pri odlučivanju o visokom obrazovanju radi izvođenja zaključaka o tome kakva je interakcija između društvenih i individualnih čimbenika u informacijskom ponašanju mladih ljudi pri izboru karijere. Polazeći od teorije društvene i kulturne reprodukcije, pretpostavili smo da bi obiteljski resursi mladih ljudi preko njihovog habitusa, kao utjelovljenog kulturnog kapitala koji oblikuje izbore, mogao biti izvor razlika i nejednakosti u informacijskom ponašanju. Obiteljska pozadina ispitanika u ovome istraživanju razmatra se kao ekonomski i kulturni kapital obitelji, odnosno, socioekonomski status (SES) ispitanika.

SES je operacionaliziran s tri varijable: zaposlenost (radni status) oba roditelja, te najviši stupanj završenog formalnog obrazovanja oca i majke. Zaposlenost roditelja podijeljena je u 5 kategorija: „samo otac“, „samo majka“, „oba roditelja“, „nijedan roditelj“ i „ne odnosi se na mene“. Stupanj obrazovanja oca i majke podijeljen je u 6 kategorija: „završen fakultet“, „završena srednja škola“, „završena osnovna škola“, „znanstveni stupanj magistra“, „znanstveni stupanj doktora“ i „ne odnosi se na mene“. Potonja kategorija ponuđena je kao mogućnost za one ispitanike koji nemaju jednog roditelja ili se ne žele izjasniti o ovome pitanju.

Radni status (zaposlenost) roditelja: Malo više od polovice ispitanika izjasnilo se da su im zaposlena oba roditelja (n=158; 54.3%), dok je postotak onih kojima je zaposlen samo jedan roditelj ukupno veći od jedne trećine (n=116; 39.7%) kada se zbroje podaci za varijable „samo otac“ (n=97; 33.3%) i „samo majka“ (n=19; 6.5%)(*Tablica 4*). Ispitanika kojima su nezaposlena oba roditelja (n=17; 5.8%) približan je broju onih kojima je zaposlena samo majka (n=19; 6.5%).

Tablica 4. Ispitanici prema SES – zaposlenost roditelja

„U mojoj porodici/obitelji zaposleni su“	Ukupno
samo otac	97 33.3%
samo majka	19 6.5%
oba roditelja	158 54.3%
nijedan roditelj	17 5.8%
Ukupno	291 100.0%

Stupanj obrazovanja oca. Prema najvišoj razini završenog formalnog obrazovanja oca i majke najveći je postotak ispitanika čiji su roditelji završili srednju školu (*Tablica 5*). Broj ispitanika čiji otac ima završenu srednju školu značajno je iznad polovice (n=192; 66.0%) od ukupnog broja. Manje od jedne četvrtine je ispitanika čiji otac ima završeno sveučilišno obrazovanje (n=71; 24.4%), a podjednak je broj onih čiji otac ima doktorat znanosti (n=9; 3.1%) i magisterij znanosti. Najmanje je ispitanika čiji otac ima završenu osnovnu školu (n=8; 2.7%).

Tablica 5. Ispitanici prema SES – stupanj obrazovanja oca

Obrazovanje oca	Ukupno
završen fakultet	71 24.4%
završena srednja škola	192 66.0%
završena osnovna škola	8 2.7%
magistar	9 3.1%
doktor znanosti	9 3.1%
ne odnosi se na mene	2 0.7%
Ukupno	291 100.0%

Stupanj obrazovanja majke: Više od polovice je ispitanika koji su se izjasnili da im je majka završila srednju školu (n=173; 59.9%)(*Tablica 6*). Preostali ispitanici izjasnili su se da njihova majka ima završen fakultet (n=64; 22.1%) i završenu osnovnu školu (n=31; 10.7%). U usporedbi s podacima varijable obrazovanja oca, gotovo je podjednak broj ispitanika čija je majka završila fakultet i ispitanika čiji je otac završio fakultet, odnosno manje od jedne četvrtine. Među ispitanicima je bilo najmanje onih čija je majka stekla akademski stupanj magistra (n=20; 6.9%), a nije bilo onih čija majka ima doktorat znanosti.

Tablica 6. Ispitanici prema SES – stupanj obrazovanja majke

Obrazovanje majke	Ukupno
završen fakultet	64 22.1%
završena srednja škola	173 59.9%
završena osnovna škola	31 10.7%
magistar	20 6.9%

ne odnosi se na mene	1 0.3%
Ukupno	289 100.0%

3.1.2. Sudionici u grupnom intervjuiranju

U grupnom intervjuiranju sudjelovalo je 20 učenika i učenica (muških n=9; 45.0%, ženskih n=11; 55.0%) koji su obuhvaćeni anketnim ispitivanjem.

3.1.2.1. Individualna obilježja sudionika

Sudionici u grupnom intervjuiranju, odnosno podaci o njihovim odgovorima, podijeljeni su u dvije skupine na temelju prvog pitanja u protokolu koje se odnosilo na fazu odlučivanja o nastavku obrazovanja. To je pitanje bilo kritično za početnu diferencijaciju sudionika, jer se pretpostavilo da se i njihovo informacijsko ponašanje razlikuje prema fazi odlučivanja⁹⁹⁶. Odgovori sudionika klasificirani su u dvije skupine prema fazi odlučivanja u kojoj su se po vlastitoj procjeni nalazili:

- 1) skupina sudionika koji su se odlučili, odnosno izabrali područje studija;
- 2) skupina sudionika koja još nije ili je tek donijela odluku.

Rezultati su pokazali da je od 20 sudionika 12 sudionika donijelo odluku (7 muških, 5 ženskih) i 8 sudionika još nisu ili su tek odlučili (2 muških, 6 ženskih)(*Tablica 7*). Krostabulacijom s varijablom spola dobiveni su diferencirani podaci. Više od polovice sudionika (n=12; 60%) u vrijeme ispitivanja izabralo je studij, među kojima je relativno više muških (n=7; 58.3%) nego ženskih (n=5; 41.7%) sudionika.

Tablica 7. Sudionici u grupnom intervjuu prema fazi odlučivanja: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Sudionici prema spolu	Faza odlučivanja		Ukupno
	odlučili	nisu odlučili	
muški	7 58.3%	2 25.0%	9 45.0%
ženski	5 41.7%	6 75.0%	11 55.0%
Ukupno	12 100.0%	8 100.0%	20 100.0%

⁹⁹⁶ Faza odlučivanja ne odnosi se na sam proces odlučivanja, nego na fazu ekploracije karijere koja se sastoji od sljedećih koraka, kako je predložio Super: 1) kristalizacija karijernih preferencija, 2) specifikacija karijernih preferencija, 3) implementacija.

3.2. Rezultati anketiranja

3.2.1. Rezultati deskriptivne statističke analize

3.2.1.1. Faza odlučivanja, predanost traženju informacija, optimizam

Anketno pitanje broj 8 odnosilo se na izbor visokog obrazovanja tako što su ponuđene tri izjave i ljestvica slaganja s tim izjavama. Prva izjava odnosila se na to jesu li ispitanici odlučili šta žele upisati, druga na aktivnost traženja informacija o potencijalnim alternativama, a treća izjava odnosila se na razinu njihova optimizma u pogledu budućeg obrazovanja. Ljestvice Likertovog tipa bile su ponuđene za odgovore o fazi odlučivanja ispitanika, razini njihove aktivnosti u traženju informacija o karijeri i razini optimizma ispitanika u vezi s nastavkom obrazovanja.

Faza odlučivanja o području studija. U ljestvici slaganja s izjavom „Donio/donijela sam odluku šta želim upisati“ (od 1–neću ništa upisati, 2–nisam još odlučio/odlučila, 3–odlučio/odlučila sam, 4–definitivno sam odlučio/odlučila) većina ispitanika, uzevši ukupno, izjasnila se da su odlučili (n=125; 42.8%) i definitivno odlučili (n=75; 25.7%) koje područje studija izabrati⁹⁹⁷(Tablica 8). Ipak, gotovo jedna trećina ispitanika još nije odlučila koji studij izabrati (n=92; 31.5%). Prema tome, onih ispitanika koji su donijeli odluku ukupno je znatno više (n=200; 68.5%) nego onih koji još nisu donijeli odluku. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Najveća razlika u odgovorima na ovo anketno pitanje između muških i ženskih ispitanika je u tome da su mladići relativno češće izjavili da su odlučili šta će upisati (n=47; 47.0%) u usporedbi s djevojkama (n=78; 40.6%).

Tablica 8. Frekvencija odgovora o fazi odlučivanja o području studija: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Donio/donijela sam odluku šta želim upisati“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
nisam još odlučio/la	30 30.0%	62 32.3%	92 31.5%
odlučio/la sam	47 47.0%	78 40.6%	125 42.8%
definitivno sam odlučio/la	23 23.0%	52 27.1%	75 25.7%
Ukupno	100 100.0%	192 100.0%	292 100.0%

Predanost traženju informacija. U ljestvici slaganja s izjavom „Aktivno sam tražio/tražila informacije o potencijalnim alternativama“ od 1–nisam uopće tražio/tražila, 2–tražio/tražila sam, 3–aktivno sam tražio/tražila većina ispitanika izjasnila se da je tražila (n=203; 69.5%) i

⁹⁹⁷ Ponuđena opcija „neću ništa upisati“ pokazala se suvišnim nakon što su iz analize izuzeti ispunjeni anketni upitnici onih ispitanika koji su se izjasnili da neće nastaviti svoje obrazovanje (anketno pitanje br. 4). Tako je ljestvica kojom je ispitivana razina slaganja s ovom tvrdnjom zapravo imala raspon od 3 vrijednosti.

aktivno tražila (n=62; 21.2%) informacije o potencijalnim alternativama (Tablica 9). Manjina ispitanika je odgovorila da uopće nisu tražili informacije (n=27; 9.2%). Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se datalniji podaci. Najveća razlika u odgovorima između muških i ženskih ispitanika je u tome da su djevojke relativno češće izjavile da su aktivno tražile informacije (n=51; 26.6%) u usporedbi s mladićima (n=11; 11.0%).

Tablica 9. Frekvencija odgovora o traženju informacija: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Aktivno sam tražio/tražila informacije o potencijalnim alternativama“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
nisam uopće tražio/la	16 16.0%	11 5.7%	27 9.2%
tražio/la sam	73 73.0%	130 67.7%	203 69.5%
aktivno sam tražio/la	11 11.0%	51 26.6%	62 21.2%
Ukupno	100 100.0%	192 100.0%	292 100.0%

Razina optimizma u pogledu osobne obrazovne budućnosti. Ljestvicom slaganja s izjavom „U vezi s budućnošću moga obrazovanja, optimističan/optimistična sam“ (od 1–nisam optimističan/optimistična, 2–malo sam optimističan/optimistična, 3–optimističan/optimistična sam, 4–veoma sam optimističan/optimistična) mjerena je razina optimizma u očekivanjima u vezi s budućim obrazovanjem. Polovica ispitanika izjavila je da je optimistična u pogledu budućnosti svojeg obrazovanja (n=146; 50.2%), a gotovo trećina ih je malo optimistična (n=91; 31.3%)(Tablica 10). U pogledu budućnosti svojeg obrazovanja veoma je optimistična manjina ispitanika (n=40; 13.7%), a najmanju skupinu čine oni koji su izjavili da nisu optimistični (n=14; 4.8%). Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Najveća razlika u odgovorima između ženskih i muških ispitanika je u tome da su djevojke relativno češće izjavile da su malo optimistične (n=66; 34.4%) u usporedbi s mladićima (n=25; 25.3%).

Tablica 10. Frekvencija odgovora o razini optimizma: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„U vezi s budućnošću moga obrazovanja, optimističan/optimistična sam“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
nisam optimističan/na	6 6.1%	8 4.2%	14 4.8%
malo sam optimističan/na	25 25.3%	66 34.4%	91 31.3%
optimističan/na sam	53 53.5%	93 48.4%	146 50.2%
veoma sam optimističan/na	15 15.2%	25 13.0%	40 13.7%
Ukupno	99 100.0%	192 100.0%	291 100.0%

3.2.1.2. Stavovi o važnosti izbora odgovarajućeg studijskog programa za osobnu

budućnost

Ljestvica Likertovog tipa ponuđena je za ispitivanje važnosti koja se pridaje izboru odgovarajućeg visokog obrazovanja za individualnu budućnost (anketno pitanje br. 9). U ljestvici slaganja s izjavom „Smatram da je izbor odgovarajućeg visokog obrazovanja za moju budućnost“ (od 1–potpuno nevažno, 2–nevažno, 3–niti važno niti nevažno, 4–važno, 5–veoma važno), više od polovice ispitanika smatra izbor odgovarajućeg visokog obrazovanja za svoju budućnost veoma važnim (n=175; 59.9%) i gotovo trećina ispitanika smatra važnim (n=79; 27.1%) izbor područja studija (Tablica 11). Preostali ispitanici smatraju niti važnim niti nevažnim (n=34; 11.6%), nevažnim (n=3; 1.0%) i potpuno nevažnim (n=1; 0.3%) izbor područja studija za svoju budućnost. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Najveća razlika u odgovorima između ženskih i muških ispitanika je u tome da djevojke relativno češće izjavljuju da im je veoma važan izbor odgovarajućeg visokog obrazovanja za budućnost (n=129; 67.2%) u usporedbi s mladićima (n=46; 46.0%).

Tablica 11. Frekvencija odgovora o važnosti izbora područja studija: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Smatram da je izbor odgovarajućeg visokog obrazovanja za moju budućnost“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
potpuno nevažno	1 1.0%	0 0.0%	1 0.3%
nevažno	2 2.0%	1 0.5%	3 1.0%
niti važno niti nevažno	17 17.0%	17 8.9%	34 11.6%
važno	34 34.0%	45 23.4%	79 27.1%
veoma važno	46 46.0%	129 67.2%	175 59.9%
Ukupno	100 100.0%	192 100.0%	292 100.0%

3.2.1.3. Načini prikupljanja informacija u svrhu odlučivanja o karijeri

Razina pojedinih aktivnosti prikupljanja informacija (informacijskih praksi) učenika povezanih s izborom budućeg obrazovanja, odnosno, slaganje s izjavom „Kako bih odlučio/odlučila o budućem obrazovanju, u određenoj mjeri činim sljedeće“ uz ponuđene aktivnosti: a) razgovaranje i savjetovanje s drugim ljudima, b) prikupljanje informacija iz raznih izvora i c) razmišljanje o tome koji studij izabрати, ispitivano je ljestvicom (od 1–ne, uopće; 2–malo; 3–niti malo niti mnogo; 4–mного; 5–veoma mnogo) (anketno pitanje br. 10).

Razgovaranje i savjetovanje s drugim ljudima. Trećina ispitanika odgovorila je da mnogo razgovara i savjetuje se s drugim ljudima (n=102; 34.9%), a nešto manje ih je odgovorilo da

niti malo niti mnogo razgovara i savjetuje se o izboru studija (n=84; 28.8%)(*Tablica 12*). Ostali ispitanici razgovaraju veoma mnogo (n=72, 24.7%), te malo (n=27, 9.2%) ili nikako (n=7, 2.4%) s drugim ljudima pri odlučivanju o budućem obrazovanju. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Najveća razlika u odgovorima između muških i ženskih ispitanika je u tome što djevojke relativno češće izjavljuju da veoma mnogo razgovaraju i savjetuju se s drugim ljudima (n=56; 29.2%) u usporedbi s mladićima (n=16; 16.0%).

Tablica 12. Frekvencija odgovora o razgovaranju i savjetovanju s drugim ljudima: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Kako bih odlučio/la o budućem obrazovanju u određenoj mjeri činim sljedeće: razgovaram i savjetujem se s drugim ljudima“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	2 2.0%	5 2.6%	7 2.4%
malo	13 13.0%	14 7.3%	27 9.2%
niti malo niti mnogo	39 39.0%	45 23.4%	84 28.8%
mного	30 30.0%	72 37.5%	102 34.9%
veoma mnogo	16 16.0%	56 29.2%	72 24.7%
Ukupno	100 100.0%	192 100.0%	292 100.0%

Prikupljanje informacija iz raznih izvora. Većina ispitanika, uzevši skupa, mnogo (n=104; 35.6%) i veoma mnogo (n=78; 26.7%) prikupljaju informacije iz raznih izvora. Ispitanici koji su odgovorili da prikupljaju informacije niti malo niti mnogo (n=80; 27.4%), malo (n=24; 8.2%) i nikako (n=6; 2.1%) su, ukupno gledajući, u manjini (*Tablica 13*). Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se detaljniji podaci. Najveća razlika u odgovorima između ženskih i muških ispitanika je u tome da su djevojke relativno češće izjavile da veoma mnogo prikupljaju informacije iz raznih izvora (n=56; 29.2%) u usporedbi s mladićima (n=22; 22.0%).

Tablica 13. Frekvencija odgovora o prikupljanju informacija iz raznih izvora: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Kako bih odlučio/la o budućem obrazovanju u određenoj mjeri činim sljedeće: prikupljam informacije iz raznih izvora“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	3 3.0%	3 1.6%	6 2.1%
malo	12 12.0%	12 6.3%	24 8.2%
niti malo niti mnogo	29 29.0%	51 26.6%	80 27.4%
mного	34 34.0%	70 36.5%	104 35.6%

veoma mnogo	22 22.0%	56 29.2%	78 26.7%
Ukupno	100 100.0%	192 100.0%	292 100.0%

Razmišljanje o tome koji studij izabrati. Odgovori ispitanika o tome u kojoj mjeri razmišljanju o izboru studija razlikuju se u odnosu na prethodne dvije aktivnosti. Veoma mnogo o tome razmišlja više od polovice ispitanika (n=168; 57.5%), a mnogo (n=81; 27.7%) razmišlja gotovo trećina ispitanika (Tablica 14). Preostali ispitanici izjasnili su se da niti malo niti mnogo (n=27; 9.2%), malo (n=6; 2.1%) ili uopće ne razmišljaju (n=10; 3.4%) o tome koji studij izabrati. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Najveća razlika u odgovorima između muških i ženskih ispitanika je tome da su djevojke relativno češće izjavile da veoma mnogo razmišljaju (n=121; 63.0%) koji studij izabrati u usporedbi s mladićima (n=47; 47.0%).

Tablica 14. Frekvencija odgovora o razmišljanju koji studij izabrati: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Kako bih odlučio/la o budućem obrazovanju u određenoj mjeri činim sljedeće: razmišljam koji je studij za mene“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	3 3.0%	7 3.6%	10 3.4%
malo	4 4.0%	2 1.0%	6 2.1%
niti malo niti mnogo	13 13.0%	14 7.3%	27 9.2%
mного	33 33.0%	48 25.0%	81 27.7%
veoma mnogo	47 47.0%	121 63.0%	168 57.5%
Ukupno	100 100.0%	192 100.0%	292 100.0%

3.2.1.4. Stavovi o važnosti prikupljanja informacija u svrhu odlučivanja o karijeri

Anketnim pitanjem br. 11 ispitanici su stavovi o važnosti koja se pridaje prikupljanju što više različitih informacija pri odlučivanju. Razina slaganja s izjavom „Smatram da je prikupljanje što više različitih informacija pri odlučivanju“ ispitana je tako što su ponuđeni odgovori u ljestvici od pet vrijednosti (od potpuno nevažno do veoma važno). Uzevši ukupno, većina ispitanika smatra da su informacije u tome procesu veoma važne (n=131; 45.0%) i važne (n=127; 43.6%)(Tablica 15). Ostali odgovori zastupljeni su u manjoj mjeri, odnosno manje ispitanika smatra prikupljanje što više različitih informacija niti važnim niti nevažnim (n=29; 10.0%), nevažnim (n=1; 0.3%) i potpuno nevažnim (n=3; 1.0%). Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Najveća razlika u odgovorima muških i ženskih ispitanika

je u tome da je relativno više djevojaka izjavilo da smatraju da je prikupljanje što više različitih informacija pri odlučivanju veoma važno (n=100; 52.1%), u usporedbi s mladićima (n=31; 31.3%).

Tablica 15. Frekvencija odgovora o važnosti prikupljanja informacija: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Smatram da je prikupljanje što više različitih informacija pri odlučivanju“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
potpuno nevažno	1 1.0%	2 1.0%	3 1.0%
nevažno	1 1.0%	0 0.0%	1 0.3%
niti važno niti nevažno	19 19.2%	10 5.2%	29 10.0%
važno	47 47.5%	80 41.7%	127 43.6%
veoma važno	31 31.3%	100 52.1%	131 45.0%
Ukupno	99 100.0%	192 100.0%	291 100.0%

3.2.1.5. Korištenje izvora informacija u svrhu odlučivanja o karijeri

Služenje različitim vrstama informacijskih izvora, kao što su tiskani izvori informacija (novine, letci i slično), internet i osobna komunikacija s ljudima u svrhu odlučivanja o budućem obrazovanju, ispitano je preko razine slaganja s izjavom „Kako bih odlučio/odlučila o budućem obrazovanju, u određenoj mjeri koristim sljedeće“ za svaki izvor informacija pojedinačno uz pomoć ljestvice (od 1–ne, uopće do 5–veoma mnogo)(anketno pitanje br. 12).

Korištenje tiskanih izvora informacija. Ukupno uzevši, gotovo dvije trećine ispitanika izjasnilo se da tiskane informacije ne koriste uopće (n=89; 30.6%) i malo (n=89; 30.6%) pri donošenju obrazovnih odluka (Tablica 16). Preostali ispitanici tiskane informacije koriste niti malo niti mnogo (n=70; 24.1%), te mnogo (n=35; 12.0%) i veoma mnogo (n=8; 2.7%) pri odlučivanju. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. U odgovorima na ovo pitanje nema većih razlika između ženskih i muških ispitanika.

Tablica 16. Frekvencija odgovora o korištenju tiskanih informacija: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Kako bih odlučio/la o budućem obrazovanju, u određenoj mjeri koristim sljedeće: štampane informacije“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	31 31.3%	58 30.2%	89 30.6%
malo	33 33.3%	56 29.2%	89 30.6%
niti malo niti	23	47	70

	mnogo	23.2%	24.5%	24.1%
	mnogo	12 12.1%	23 12.0%	35 12.0%
	veoma mnogo	0 0.0%	8 4.2%	8 2.7%
Ukupno		99 100.0%	192 100.0%	291 100.0%

Korištenje interneta kao izvora informacija. Potpuno je drukčija slika odgovora o korištenju internetnih informacija. Ukupno uzevši, većina ispitanika koristi informacije na internetu veoma mnogo (n=131, 45.0%) i mnogo (n=101; 34.7%)(*Tablica 17*). Za ostale odgovore opredijelila se manjina ispitanika koji su se izjasnili da niti malo niti mnogo (n=44; 15.1%) i malo (n=10; 3.4%) koriste internet za prikupljanje informacija pri odlučivanju o budućem obrazovanju. Najmanje je ispitanika koji su se izjasnili da uopće ne koriste (n=5; 1.7%) internet kao izvor informacija pri odlučivanju o budućem obrazovanju. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Nema većih razlika u odgovorima na ovo pitanje prema spolu.

Tablica 17. Frekvencija odgovora ispitanika o korištenju interneta: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Kako bih odlučio/la o budućem obrazovanju, u određenoj mjeri koristim sljedeće: informacije na internetu“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	1 1.0%	4 2.1%	5 1.7%
malo	6 6.1%	4 2.1%	10 3.4%
niti malo niti mnogo	16 16.2%	28 14.6%	44 15.1%
mnogo	35 35.4%	66 34.4%	101 34.7%
veoma mnogo	41 41.4%	90 46.9%	131 45.0%
Ukupno	99 100.0%	192 100.0%	291 100.0%

Korištenje "face-to-face" komunikacije. Većina ispitanika, uzevši skupa, koristi „face to face“ komunikaciju za pridobivanje potrebnih informacija pri odlučivanju. Trećina ispitanika koristi je mnogo (n=103; 35.4%) i trećina ispitanika veoma mnogo (n=100; 34.4%)(*Tablica 18*). Ostali ispitanici izjasnili su se da koriste niti malo niti mnogo (n=56; 19.2%), malo (n=19; 6.5%) i da uopće ne koriste (n=13; 4.5%) taj oblik komunikacije u prikupljanju informacija pri odlučivanju o karijeri. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se detaljniji podaci. Da pri odlučivanju veoma mnogo koriste izravan osobni kontakt relativno češće su izjavile djevojke (n=74; 38.5%), nego mladići (n=26; 26.3%), što predstavlja najveću razliku u odgovorima na ovo pitanje prema spolu.

Tablica 18. Frekvencija odgovora o korištenju "face-to-face" komunikacije: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Kako bih odlučio/la o budućem obrazovanju, u određenoj mjeri koristim sljedeće: <i>face-to-face</i> informacije“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	5 5.1%	8 4.2%	13 4.5%
malo	6 6.1%	13 6.8%	19 6.5%
niti malo niti mnogo	28 28.3%	28 14.6%	56 19.2%
mного	34 34.3%	69 35.9%	103 35.4%
veoma mnogo	26 26.3%	74 38.5%	100 34.4%
Ukupno	99 100.0%	192 100.0%	291 100.0%

3.2.1.6. Vrednovanje korisnosti informacija pri odlučivanju o karijeri

Stavovi o korisnosti pojedinih vrsta informacija, kao što su savjeti i mišljenja, te činjenice i iskustva drugih osoba pri donošenju obrazovnih odluka, odnosno razina slaganja s izjavom „Vrste informacija koje mi u određenoj mjeri pomažu pri odlučivanju o budućem obrazovanju su“ ispitanici su ljestvicom slaganja (od 1–ne, uopće do 5–veoma mnogo)(anketno pitanje br. 13).

Stavovi o korisnosti savjeta i mišljenja pri odlučivanju o budućem obrazovanju. Savjeti i mišljenja mnogo su korisni gotovo polovici ispitanika (n=122; 41.9%)(Tablica 19). Ostali ispitanici izjasnili su se da im savjeti i mišljenja pri odlučivanju pomažu niti malo niti mnogo (n=69; 23.7%), a gotovo je jednako toliko onih kojima pomažu veoma mnogo (n=65; 22.3%). Najmanje ispitanika smatra da im savjeti i mišljenja uopće ne pomažu (n=14; 4.8%) pri odlučivanju. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Najveća razlika u odgovorima između ženskih i muških ispitanika je u tome da su djevojke relativno češće odgovorile da im savjeti i mišljenja kao vrsta informacija veoma mnogo pomažu (n=49; 25.5%) u usporedbi s mladićima (n=16; 16.2%).

Tablica 19. Frekvencija odgovora ispitanika o korisnosti savjeta i mišljenja pri odlučivanju: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Vrste informacija koje mi u određenoj mjeri pomažu pri odlučivanju o budućem obrazovanju su: savjeti i mišljenja“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	5 5.1%	9 4.7%	14 4.8%
malo	11 11.1%	10 5.2%	21 7.2%
niti malo niti	26	43	69

	mного	26.3%	22.4%	23.7%
	mного	41 41.4%	81 42.2%	122 41.9%
	veoma mnogo	16 16.2%	49 25.5%	65 22.3%
Ukupno		99 100.0%	192 100.0%	291 100.0%

Stavovi o korisnosti činjenica pri odlučivanju o budućem obrazovanju. Činjenice kao vrsta informacija veoma mnogo (n=129; 44.3%) i mnogo (n=108; 37.1%) pomažu pri odlučivanju većini ispitanika, kada se podaci uzmu skupa (Tablica 20). Ostali ispitanici izjasnili su se da im činjenice pomažu niti malo niti mnogo (n=36; 12.4%), malo (n=5; 1.7%) i nikako (n=13; 4.5%) pri izboru studijskog programa. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Nema veće razlike u odgovorima između muških i ženskih ispitanika.

Tablica 20. Frekvencija odgovora o korisnosti činjenica pri odlučivanju: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Vrste informacija koje mi u određenoj mjeri pomažu pri odlučivanju o budućem obrazovanju su: činjenice“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	2 2.0%	11 5.7%	13 4.5%
malo	1 1.0%	4 2.1%	5 1.7%
niti malo niti mnogo	12 12.1%	24 12.5%	36 12.4%
mного	44 44.4%	64 33.3%	108 37.1%
veoma mnogo	40 40.4%	89 46.4%	129 44.3%
Ukupno	99 100.0%	192 100.0%	291 100.0%

Stavovi o korisnosti iskustava drugih osoba pri odlučivanju o budućem obrazovanju. Informacije koje dobiju iz iskustva drugih osoba pomažu većini ispitanika, ukupno uzevši, onima koji su odgovorili da im mnogo (n=117; 40.2%) i veoma mnogo (n=106; 36.4%) pomažu pri odlučivanju (Tablica 21). Iskustva drugih osoba niti malo niti mnogo (n=47; 16.2%) i malo (n=11; 3.8%) ispitanika smatra korisnima, a uopće ih ne smatra korisnima (n=10; 3.4%) najmanje ispitanika. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Nema veće razlike u odgovorima između muških i ženskih ispitanika.

Tablica 21: Frekvencija odgovora o korisnosti iskustava drugih osoba pri odlučivanju: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Vrste informacija koje mi u određenoj mjeri pomažu pri odlučivanju o budućem obrazovanju su: iskustva drugih osoba“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	2	8	10

		2.0%	4.2%	3.4%
	malo	4	7	11
		4.0%	3.6%	3.8%
	niti malo niti mnogo	15	32	47
		15.2%	16.7%	16.2%
	mного	44	73	117
		44.4%	38.0%	40.2%
	veoma mnogo	34	72	106
		34.3%	37.5%	36.4%
	Ukupno	99	192	291
		100.0%	100.0%	100.0%

3.2.1.7. Vrednovanje korisnosti ljudskih izvora informacija pri odlučivanju o karijeri

Stavovi o vrijednosti informacija koje dobivaju iz ljudskih izvora, odnosno, razina slaganja s izjavom „Kada razgovaram s drugim ljudima o mom budućem obrazovanju, u određenoj mjeri korisni su mi savjeti i informacije koje dobijem od“ za svaku ponuđenu opciju: a) roditelja, b) članova porodice i rođaka, c) prijatelja i vršnjaka, d) osoba koje već studiraju, e) nastavnika i drugih stručnih osoba, ispitana je ljestvicom od pet vrijednosti (od 1–ne, uopće do 5–veoma mnogo) (anketno pitanje br. 14).

Stavovi o korisnosti razgovora s roditeljima. Razgovor s roditeljima u svrhu dobivanja savjeta i informacija korisnim smatra, ukupno uzevši, većina ispitanika koji su odgovorili da su im veoma mnogo (n=122; 41.9%) i mnogo (n=85; 29.2%) korisni savjeti i informacije koje dobiju od njih (Tablica 22). Preostali ispitanici izjasnili su se da im je razgovor s roditeljima niti malo niti mnogo (n=54; 18.6%), malo (n=20; 6.9%) ili nimalo (n=10; 3.4%) koristan. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Najveća razlika u odgovorima između ženskih i muških ispitanika je u tome što su djevojke relativno češće odgovorile da su im savjeti i informacije roditelja veoma mnogo korisni (n=93; 48.4%) u usporedbi s mladićima (n=29; 29.3%).

Tablica 22. Frekvencija odgovora o korisnosti razgovora s roditeljima: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Kada razgovaram s drugim ljudima o mom budućem obrazovanju, u određenoj mjeri korisni su mi savjeti i informacije koje dobijem od: roditelja“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	2 2.0%	8 4.2%	10 3.4%
malo	12 12.1%	8 4.2%	20 6.9%
niti malo niti mnogo	22 22.2%	32 16.7%	54 18.6%
mного	34 34.3%	51 26.6%	85 29.2%

veoma mnogo	29 29.3%	93 48.4%	122 41.9%
Ukupno	99 100.0%	192 100.0%	291 100.0%

Stavovi o korisnosti razgovora s drugim članovima obitelji i rođacima. Članove uže i šire obitelji trećina ispitanika ocijenila je mnogo korisnim (n=96; 33.0%) izvorima informacija, a nešto manje od trećine niti malo niti mnogo korisnima (n=89; 30.6%)(*Tablica 23*). Preostali ispitanici ocijenili su ovaj izvor informacija malo korisnim (n=44; 15.1%), a podjednako je onih ispitanika koji smatraju da je razgovor s drugim članovima obitelji i rođacima veoma mnogo koristan (n=31; 10.7%) i potpuno beskoristan (n=31; 10.7%). Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Stavovi muških i ženskih ispitanika u odgovoru na ovo pitanje ne razlikuju se mnogo.

Tablica 23. Frekvencija odgovora o korisnosti razgovora s drugim članovima obitelji i rođacima: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Kada razgovaram s drugim ljudima o mom budućem obrazovanju, u određenoj mjeri korisni su mi savjeti i informacije koje dobijem od: članova porodice i rođaka“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	11 11.1%	20 10.4%	31 10.7%
malo	18 18.2%	26 13.5%	44 15.1%
niti malo niti mnogo	26 26.3%	63 32.8%	89 30.6%
mного	32 32.3%	64 33.3%	96 33.0%
veoma mnogo	12 12.1%	19 9.9%	31 10.7%
Ukupno	99 100.0%	192 100.0%	291 100.0%

Stavovi o korisnosti razgovora s prijateljima i vršnjacima. Vršnjake i prijatelje više od trećine ispitanika ocijenilo je kao niti malo niti mnogo (n=112; 38.5%) koristan izvor savjeta i informacija (*Tablica 24*). Ipak, gotovo jedna trećina ispitanika smatra da su mnogo korisni (n=81; 27.8%) razgovori s prijateljima i vršnjacima. Nešto manje ispitanika izjasnili su se da su im malo (n=51; 17.5%) korisni razgovori s prijateljima i vršnjacima. Gotovo je jednak broj ispitanika koji smatraju da prijatelji i vršnjaci uopće nisu korisni (n=25; 8.6%) i da su veoma mnogo (n=22; 7.6%) korisni kao izvor informacija. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se detaljniji podaci. Razlika u odgovorima prema spolnoj varijabli najveća je u odgovoru mnogo za koji se opredijelilo više djevojaka (n=60; 31.3%) u odnosu na njihov ukupan broj u usporedbi s mladićima (n=21; 21.2%), odnosno, djevojke relativno češće izjavljuju da im mnogo pomažu savjeti i informacije koje dobiju od prijatelja i vršnjaka.

Tablica 24. Frekvencija odgovora o korisnosti razgovora s prijateljima i vršnjacima: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Kada razgovaram s drugim ljudima o mom budućem obrazovanju, u određenoj mjeri korisni su mi savjeti i informacije koje dobijem od: prijatelja i vršnjaka“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	7 7.1%	18 9.4%	25 8.6%
malo	19 19.2%	32 16.7%	51 17.5%
niti malo niti mnogo	40 40.4%	72 37.5%	112 38.5%
mного	21 21.2%	60 31.3%	81 27.8%
veoma mnogo	12 12.1%	10 5.2%	22 7.6%
Ukupno	99 100.0%	192 100.0%	291 100.0%

Stavovi o korisnosti razgovora s osobama koje već studiraju. Više od dvije trećine ispitanika, uzevši skupa, ocijenilo je osobe koje već studiraju kao veoma mnogo (n=125; 43.0%) i mnogo (n=111; 38.1%) koristan izvor informacija (Tablica 25. Preostali ispitanici izjasnili su se da su im sadašnji studenti niti malo niti mnogo (n=38; 13.1%) i nimalo koristan (n=11; 3.8%) izvor informacija. Studenti su malo koristan izvor za najmanje ispitanika (n=6; 2.1%). Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Djevojke su relativno češće izjavile da su im mnogo korisni savjeti i informacije osoba koje već studiraju (n=83; 43.2%) nego mladići (n=28; 28.3%), što predstavlja najveću razliku u odgovorima između muških i ženskih ispitanika.

Tablica 25. Frekvencija odgovora o korisnosti razgovora s osobama koje već studiraju: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Kada razgovaram s drugim ljudima o mom budućem obrazovanju, u određenoj mjeri korisni su mi savjeti i informacije koje dobijem od: osoba koje već studiraju“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	6 6.1%	5 2.6%	11 3.8%
malo	3 3.0%	3 1.6%	6 2.1%
niti malo niti mnogo	18 18.2%	20 10.4%	38 13.1%
mного	28 28.3%	83 43.2%	111 38.1%
veoma mnogo	44 44.4%	81 42.2%	125 43.0%
Ukupno	99 100.0%	192 100.0%	291 100.0%

Stavovi o korisnosti razgovora s nastavnicima i drugim stručnim osobama. Nastavnici i druge stručne osobe kao izvor informacija veoma mnogo (n=104; 35.7%) i mnogo (n=95; 32.6%) su korisni za više od dvije trećine ispitanika kada se uzme ukupno (Tablica 26). Za preostale ispitanike nastavnici i druge stručne osobe su niti malo niti mnogo (n=60; 20.6%) i malo (n=11; 3.8%) korisni kao izvor informacija pri odlučivanju o budućem obrazovanju. Nimalo korisnim izvorom smatra ih mala skupina (n=21; 7.2%) ispitanika. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Najveća razlika u odgovorima između muških i ženskih ispitanika je u odgovoru veoma mnogo, odnosno djevojke su češće izjavile da su im savjeti i informacije od nastavnika i stručnih osoba veoma mnogo korisni (n=75; 39.1%) u usporedbi s mladićima (n=29; 29.3%).

Tablica 26. Frekvencija odgovora o korisnosti razgovora s nastavnicima i drugim stručnim osobama: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Kada razgovaram s drugim ljudima o mom budućem obrazovanju, u određenoj mjeri korisni su mi savjeti i informacije koje dobijem od: nastavnika i dr. stručnih osoba“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	8 8.1%	13 6.8%	21 7.2%
malo	7 7.1%	4 2.1%	11 3.8%
niti malo niti mnogo	23 23.2%	37 19.3%	60 20.6%
mного	32 32.3%	63 32.8%	95 32.6%
veoma mnogo	29 29.3%	75 39.1%	104 35.7%
Ukupno	99 100.0%	192 100.0%	291 100.0%

3.2.1.8. Vrednovanje korisnosti ostalih izvora informacija pri odlučivanju o karijeri

Ispitana je korisnost drugih izvora informacija pri odlučivanju o budućem obrazovanju uz prethodno navedene ljudske izvore informacija. Ponuđena je izjava „Kada prikupljam informacije iz raznih izvora, odgovarajuće informacije pronalazim“ i određen broj izvora od kojih su ispitanici mogli zaokružiti više odgovora, te na kraju dodati i svoj odgovor, ako to žele (anketno pitanje br. 15). Najveći broj ispitanika pronalazi odgovarajuće informacije na web stranicama fakulteta (n=245; 84.2%), te prilikom posjeta fakultetima (n=198; 68.0%) i prilikom prezentacije fakulteta (n=182; 62.5%)(Tablica 27). Škola nije visokorangiran izvor informacija prema odgovorima ispitanika (n=82; 28.2%) jer se nalazi iza društvenih mreža (n=104; 35.7%) prema korisnosti informacija koje dobivaju pri odlučivanju o budućem obrazovanju.

Tablica 27. Frekvencija odgovora o korisnosti pojedinih izvora informacija pri odlučivanju o karijeri

„Kada prikupljam informacije iz raznih izvora, odgovarajuće informacije pronalazim:“	Odgovori	
	N	P
a) na <i>web</i> stranicama fakulteta	245	84.2%
b) na „društvenim mrežama“	104	35.7%
c) na TV-u i u dr. medijskim sadržajima (serije, filmovi)	31	10.7%
d) u novinama i časopisima	15	5.2%
e) prilikom posjete fakultetima	198	68.0%
f) prilikom prezentacije fakulteta	182	62.5%
g) u brošurama za buduće studente	137	47.1%
h) u školi	82	28.2%
i) drugo	4	1.4%

3.2.1.9. Vrednovanje korisnosti dobivenih informacija u odlučivanju o karijeri

Vrednovanje korisnosti informacija koje ispitanici pronadu i saznaju u procesu odlučivanja ispitana je ljestvicom slaganja s izjavom „Informacije o budućem obrazovanju koje pronađem i saznam, pomažu mi u donošenju odluke“ u rasponu od pet vrijednosti: a) nimalo, b) malo, c) niti malo niti mnogo, d) mnogo do e) veoma mnogo (anketno pitanje br. 16). Više od jedne trećine ispitanika odgovorilo je da im informacije koje prikupe mnogo (n=127; 43.6%) pomažu pri odlučivanju (Tablica 28). Nešto manje ispitanika odgovorilo je da informacije pomažu niti malo niti mnogo (n=118; 40.5%). Ostali odgovori odnosili su se na to da informacije veoma mnogo (n=32; 11.0%), malo (n=10; 3.4%) i nimalo (n=4; 1.4%) ne pomažu pri odlučivanju o izboru studija. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Nema veće razlike između odgovora muških i ženskih ispitanika, odnosno gotovo podjednako su se mladići i djevojke opredjeljivali za sve ponuđene odgovore.

Tablica 28. Frekvencija odgovora o korisnosti dobivenih informacija u odlučivanju o karijeri: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Informacije o budućem obrazovanju koje pronađem i saznam, pomažu mi u donošenju odluke“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
nimalo	1	3	4
	1.0%	1.6%	1.4%
malo	5	5	10
	5.1%	2.6%	3.4%
niti malo niti	38	80	118

	mного	38.4%	41.7%	40.5%
	mного	44	83	127
		44.4%	43.2%	43.6%
	veoma mnogo	11	21	32
		11.1%	10.9%	11.0%
Ukupno		99	192	291
		100.0%	100.0%	100.0%

3.2.1.10. Doživljene poteškoće u odlučivanju o karijeri zbog nedostatka informacija

Anketnim pitanjem o tome koje informacije nedostaju učenicima pri odlučivanju o visokom obrazovanju ispitane su poteškoće u odlučivanju povezane s nedostajućim informacijama. Uz izjavu „Kada razmišljam o tome koje je visoko obrazovanje za mene, da bih odlučio/odlučila, u određenoj mjeri nedostaju mi informacije o sljedećem“ ponuđene su sljedeći odgovori: a) informacije o sebi (šta želim?), b) informacije o raznim fakultetima (šta se nudi?), c) informacije o tome kako izabrati (kako da odlučim?) i d) informacije o mogućnostima kasnijeg zaposlenja, te ljestvica slaganja za svaku pojedinačno od pet vrijednosti (od 1 – ne, uopće do 5 – veoma mnogo) (anketno pitanje br. 17).

Nedostatak informacija o sebi. Na ovo pitanje odgovori su se gotovo podjednako raspršili na sve razine od 1 do 5. Ipak, najveći broj ispitanika opredijelio za to da im mnogo (n=66; 22.7%) nedostaju informacije o tome što žele, koje bi im pomogle pri izboru studijskog programa (Tablica 29). Sljedeća najbrojnija skupina ispitanika opredijelila se za to da im uopće ne nedostaju (n=63; 21.6%) informacije o sebi. Sličan broj ispitanika opredijelio se za odgovor da im niti malo niti mnogo (n=61; 21.0%) nedostaju informacije o sebi. Preostali ispitanici smatraju da im malo (n= 52; 17.9%) i veoma mnogo (n=49; 16.8%) nedostaju informacije o sebi pri odlučivanju o visokom obrazovanju. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Najveća razlika u odgovorima između ženskih i muških ispitanika je u odgovoru niti malo niti mnogo, odnosno relativno više mladića (n=27; 27.3%) opredijelilo se za taj odgovor nego djevojaka (n=34; 17.7%).

Tablica 29. Frekvencija odgovora o nedostajućim informacijama o sebi: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Kada razmišljam o tome koje je visoko obrazovanje za mene, da bih odlučio/odlučila, u određenoj mjeri nedostaju mi informacije: o sebi (što želim?)“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	19	44	63
	19.2%	22.9%	21.6%
malo	19	33	52
	19.2%	17.2%	17.9%
niti malo niti mnogo	27	34	61
	27.3%	17.7%	21.0%
mного	20	46	66
	20.2%	24.0%	22.7%
veoma mnogo	14	35	49

	14.1%	18.2%	16.8%
Ukupno	99	192	291
	100.0%	100.0%	100.0%

Nedostatak informacija o raznim fakultetima. O tome što se nudi na visokoobrazovnom tržištu nedostaju informacije prema mišljenju većine ispitanika. Više od jedne trećine ispitanika izjavilo je da im mnogo nedostaju (n=102; 34.9%) informacije o fakultetima (Tablica 30). Nešto manje ispitanika opredijelilo se za odgovor po kojem im niti malo niti mnogo (n=97; 33.2%) nedostaju informacije o fakultetima. Preostali ispitanici izjasnili su se da im informacije o fakultetima nedostaju veoma mnogo (n=47; 16.1%), malo (n=29; 9.9%) i nikako (n=16; 5.5%) pri izboru odgovarajućeg studija. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Međutim, nema veće razlike u svim odgovorima, odnosno mladići i djevojke gotovo podjednako često su odgovorili o razini potrebe koju osjećaju za informacijama o raznim fakultetima.

Tablica 30. Frekvencija odgovora o nedostajućim informacijama o raznim fakultetima: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

“Kada razmišljam o tome koje je visoko obrazovanje za mene, da bih odlučio/odlučila, u određenoj mjeri nedostaju mi informacije: o raznim fakultetima (što se nudi?)“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	6 6.1%	10 5.2%	16 5.5%
malo	12 12.1%	17 8.9%	29 10.0%
niti malo niti mnogo	36 36.4%	61 31.8%	97 33.3%
mного	32 32.3%	70 36.5%	102 35.1%
veoma mnogo	13 13.1%	34 17.7%	47 16.2%
Ukupno	99 100.0%	192 100.0%	291 100.0%

Nedostatak informacija o tome kako izabrati. Gotovo jedna trećina ispitanika smatra da mnogo nedostaju (n=90; 30.8%) informacije o tome kako uopće izabrati odgovarajući studij, odnosno kako se odvija proces odlučivanja (Tablica 31). Zatim, gotovo je jednako onih ispitanika koji su se opredijelili za odgovor 3–niti malo niti mnogo (n=78; 26.7%) i onih koji su se opredijelili za odgovor 5–veoma mnogo (n=75; 25.7%). Informacije o tome kako izabrati odgovarajuće visoko obrazovanje malo nedostaju (n=29; 9.9%) i nimalo ne nedostaju (n=19; 6.5%) najmanjoj skupini ispitanika. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Najveća razlika u odgovorima između muških i ženskih ispitanika je u tome da djevojke relativno češće izjavljuju da veoma mnogo razmišljaju o tome kako izabrati (n=57; 29.7%) nego mladići (n=18; 18.2%).

Tablica 31. Frekvencija odgovora o nedostajućim informacijama o tome kako izabrati: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

“Kada razmišljam o tome koje je visoko obrazovanje za mene, da bih odlučio/odlučila, u određenoj mjeri nedostaju mi informacije: o tome kako izabrati (kako da odlučim?)“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	10 10.1%	9 4.7%	19 6.5%
malo	6 6.1%	23 12.0%	29 10.0%
niti malo niti mnogo	34 34.3%	44 22.9%	78 26.8%
mного	31 31.3%	59 30.7%	90 30.9%
veoma mnogo	18 18.2%	57 29.7%	75 25.8%
Ukupno	99 100.0%	192 100.0%	291 100.0%

Nedostatak informacija o mogućnostima zaposlenja. Informacije o mogućnostima dobivanja posla nakon završetka studija smatra veoma mnogo nedostajućim više od jedne trećine ispitanika (n=109; 37.3%)(Tablica 32). Nešto manje od jedne trećine ispitanika smatra da informacije o mogućnostima zaposlenja mnogo nedostaju (n=81; 27.7%). Preostali ispitanici izjavili su da im te informacije niti malo niti mnogo nedostaju (n=50; 17.1%), a gotovo je podjednak broj onih ispitanika koji su izjavili da im uopće ne nedostaju (n=26; 8.9%) informacije i da im malo nedostaju (n=24; 8.2%) informacije o mogućnostima zaposlenja. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Najveća razlika u odgovorima po spolu ispitanika je u tome da djevojke relativno češće izjavljuju da veoma mnogo razmišljaju o mogućnostima kasnijeg zaposlenja (76; 39.8%) u usporedbi s mladićima (n=33; 33.3%).

Tablica 32. Frekvencija odgovora o nedostajućim informacijama o mogućnostima zaposlenja: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

“Kada razmišljam o tome koje je visoko obrazovanje za mene, da bih odlučio/odlučila, u određenoj mjeri nedostaju mi informacije: o mogućnostima kasnijeg zaposlenja“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	10 10.1%	16 8.4%	26 9.0%
malo	6 6.1%	18 9.4%	24 8.3%
niti malo niti mnogo	20 20.2%	30 15.7%	50 17.2%
mного	30 30.3%	51 26.7%	81 27.9%
veoma mnogo	33 33.3%	76 39.8%	109 37.6%

Ukupno	99 100.0%	191 100.0%	290 100.0%
--------	--------------	---------------	---------------

3.2.1.11. Doživljene poteškoće u pristupu informacijama o karijeri

Doživljene poteškoće u pristupu informacijama o karijeri ispitane su anketnim pitanjem koje se odnosilo na ono što je sprječavalo ispitanike da traže informacije ili pitaju za pomoć u odlučivanju o budućem obrazovanju. Ponuđeno je izjava: „Da tražim/pitam za informacije i pomoć u odlučivanju o budućem obrazovanju, sprječava/lo me to što“ i 10 odgovora za koje se smatralo da mogu izraziti raznolike poteškoće, a ponuđena je i mogućnost izbora više odgovora (anketno pitanje br. 18).

Više od trećine ispitanika navodi da ih je sprječavalo to što su smatrali da neće dobiti odgovor koji traže (n=111; 38.3%), a jedna trećina ispitanika se izjasnila da ne zna koje su informacije potrebne (n=89; 30.7%) (Tablica 33). Nešto manje od jedne trećine nisu znali koga da pitaju (n=86; 29.7%) za informacije. Gotovo je jednak broj ispitanika koji nisu znali gdje tražiti (n=78; 26.9%) i onih koji nisu znali kako tražiti (n=74; 25.5%) informacije. Ispitanika koji su se izjasnili da su „preplavljeni informacijama“ (n=71; 24.5%) također ima nešto manje od jedne trećine. Preostali odgovori odnosili su se na to da su ispitanici izbjegavali informacije o tome (n=13; 4.5%), nisu željeli pitati za informacije ili ih tražiti (n=9; 3.1%), ili su smatrali da im nisu bile potrebne informacije (n=8; 2.8%). Određeni broj ispitanika opredijelio se za posljednju opciju „ništa od navedenog“ (n=53; 18.3%).

Tablica 33: Frekvencija odgovora o poteškoćama u pristupu informacijama

„Da tražim/pitam za informacije i pomoć u odlučivanju o budućem obrazovanju, sprečava/lo me to što:“	Odgovori	
	N	P
a) Ne znam koje su informacije potrebne.	89	30.7%
b) Ne znam gdje da tražim informacije.	78	26.9%
c) Ne znam koga da pitam.	86	29.7%
d) Ne znam kako da tražim informacije.	74	25.5%
e) Smatram da neću dobiti odgovor koji tražim.	111	38.3%
f) Ne želim pitati/tražiti informacije.	9	3.1%
g) Nisu mi potrebne informacije.	8	2.8%
h) Izbjegavam informacije o tome.	13	4.5%

i) Preplavljen/a sam informacijama.	71	24.5%
j) Ništa od navedenog.	53	18.3%

3.2.1.12. Percipirane barijere u traženju i korištenju informacija pri odlučivanju o karijeri

Percipirane barijere u traženju i prikupljanju informacija pri odlučivanju o karijeri, odnosno, njihovom korištenju pri odlučivanju, ispitane su tako što je ponuđena izjava „Kada tražim/prikupljam informacije da bih odlučio/odlučila o o budućem obrazovanju, smeta mi to što“ i 6 mogućih odgovora za koje se smatralo da mogu pružiti dovoljno široki raspon u izražavanju poteškoća (anketno pitanje br. 19). Ponuđena je mogućnost zaokruživanja više odgovarajućih opcija.

Više od polovice ispitanika smatra da informacije nisu dovoljno jasne (n=156; 53.8%) (Tablica 34). Više od trećine ispitanika izražava da ne nalazi ono što ih zanima (n=132; 45.5%). Gotovo trećina ispitanika (n=91; 31.4%) smatra da nema dovoljno informacija pri odlučivanju o budućem obrazovanju. Preostali ispitanici izjavljuju da ima previše informacija (n=61; 21.0%), te da im ništa ne smeta (n=49; 16.9%) i da uopće ne traže (n=5; 1.7%) informacije pri odlučivanju o budućem obrazovanju.

Tablica 34. Frekvencija odgovora o barijerama u traženju i korištenju informacija

„Kada tražim/prikupljam informacije da bih odlučio/odlučila o budućem obrazovanju, smeta mi to što:“	Odgovori	
	N	P
a) Ne nalazim ono što me zanima.	132	45.5%
b) Nema dovoljno informacija.	91	31.4%
c) Ima previše informacija.	61	21.0%
d) Informacije nisu dovoljno jasne.	156	53.8%
e) Ništa mi ne smeta.	49	16.9%
f) Uopće ne tražim.	5	1.7%

3.2.1.13. Doživljeni osjećaji pri odlučivanju o karijeri

Anketnim pitanjem o doživljenim osjećajima starijih adolescenata pri odlučivanju o studijskom području ispitana je razina nekoliko različitih osjećaja. Uz izjavu „Kada trebam donijeti konačnu odluku i izabrati buduće obrazovanje, u određenoj mjeri osjećam“ ponuđeno je nekoliko emocija i mogućnost slaganja na ljestvici od pet vrijednosti (1–ne, uopće do 5–veoma mnogo)(anketno pitanje br. 20). Ispitanici su odgovarali u kojoj mjeri osjećaju svaku od emocija: a) zbunjenost, b) nelagodu, c) samopouzdanje i d) anksioznost. Gotovo podjednak broj ispitanika izjasnio se da uopće ne osjeća nelagodu i anksioznost pri odlučivanju.

Osjećaj zbunjenosti pri donošenju konačne odluke. Najviše ispitanika izjasnilo se da zbunjenost osjeća niti malo niti mnogo (n=88; 30.4%). Gotovo podjednak broj ispitanika izjasnio se da osjeća mnogo (n=57; 19.7%) i veoma mnogo (n=51; 17.6%) zbunjenost pri donošenju konačne odluke (Tablica 35). Gotovo podjednako ispitanika izjasnilo se da uopće ne osjeća zbunjenost (n=47; 16.3%) i da malo osjeća zbunjenost (n=46; 15.9%) pri donošenju konačne odluke o izboru studija. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Relativno češće su ženski ispitanici odgovorili da veoma mnogo osjećaju zbunjenost (n=45; 23.6%) u usporedbi s muškim ispitanicima (n=6; 6.1%).

Tablica 35. Frekvencija odgovora o zbunjenosti pri odlučivanju: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Kada trebam donijeti konačnu odluku i izabrati buduće obrazovanje, u određenoj mjeri osjećam: zbunjenost“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	20 20.4%	27 14.1%	47 16.3%
malo	20 20.4%	26 13.6%	46 15.9%
niti malo niti mnogo	33 33.7%	55 28.8%	88 30.4%
mного	19 19.4%	38 19.9%	57 19.7%
veoma mnogo	6 6.1%	45 23.6%	51 17.6%
Ukupno	98 100.0%	191 100.0%	289 100.0%

Osjećaj nelagode pri donošenju konačne odluke. Gotovo jedna trećina ispitanika izjasnilo se da uopće ne osjeća nelagodu (n=87; 30.1%) pri donošenju konačne odluke, a nešto manje je onih koji su se izjasnili da niti malo niti mnogo osjećaju nelagodu (n=80; 27.7%)(Tablica 36). Preostali ispitanici izjasnili su se da malo (n=60; 20.8%) i mnogo (n=38; 13.1%) osjećaju nelagodu, a najmanje je onih koji veoma mnogo (n=24; 8.3%) osjećaju nelagodu pri odlučivanju. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Da osjećaju veoma mnogo nelagode, izjavilo je relativno više djevojaka (n=20; 10.5%) nego mladića (n=4; 4.1%), što je najveća razlika u odgovorima na ovo pitanje prema spolu.

Tablica 36. Frekvencija odgovora o nelagodi pri odlučivanju: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Kada trebam donijeti konačnu odluku i izabrati buduće obrazovanje, u određenoj mjeri osjećam: nelagodu“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	31 31.6%	56 29.3%	87 30.1%
malo	21 21.4%	39 20.4%	60 20.8%
niti malo niti mnogo	25 25.5%	55 28.8%	80 27.7%
mного	17 17.3%	21 11.0%	38 13.1%
veoma mnogo	4 4.1%	20 10.5%	24 8.3%
Ukupno	98 100.0%	191 100.0%	289 100.0%

Osjećaj samopouzdanja pri donošenju konačne odluke. Gotovo trećina ispitanika izjasnilo se da osjeća mnogo samopouzdanja (n=90; 31.1%)(Tablica 37). Ipak, gotovo isto toliko ispitanika je izjavilo da osjeća niti malo niti mnogo samopouzdanja (n=83; 28.7%), odnosno opredijelila se za razinu 3 u ljestvici. Malo samopouzdanja ima 46 ispitanika (15.9%), a nešto manje ispitanika izjasnilo se da ima veoma mnogo samopouzdanja (n=37; 12.8%). Najmanje ispitanika izjasnilo se da uopće nema samopouzdanja (n=33; 11.4%) pri donošenju konačne odluke o izboru budućeg obrazovanja. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Razlika između muških i ženskih ispitanika najveća je u izjavi da osjećaju mnogo samopouzdanja, odnosno, relativno više mladića osjeća mnogo samopouzdanja (n=37; 37.8%) nego djevojaka (n=53; 27.7%).

Tablica 37. Frekvencija odgovora o samopouzdanju pri odlučivanju: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Kada trebam donijeti konačnu odluku i izabrati buduće obrazovanje, u određenoj mjeri osjećam: samopouzdanje“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	7 7.1%	26 13.6%	33 11.4%
malo	12 12.2%	34 17.8%	46 15.9%
niti malo niti mnogo	23 23.5%	60 31.4%	83 28.7%
mного	37 37.8%	53 27.7%	90 31.1%
veoma mnogo	19 19.4%	18 9.4%	37 12.8%
Ukupno	98 100.0%	191 100.0%	289 100.0%

Osjećaj anksioznosti pri donošenju konačne odluke. Najviše ispitanika izjasnilo se da uopće ne osjeća anksioznost pri odlučivanju o budućem obrazovanju (n=78; 27.0%)(*Tablica 38*). Nešto manji broj ipak osjeća niti malo niti mnogo anksioznosti (n=68; 23.5%), odnosno izjasnilo se o svom osjećaju anksioznosti razinom 3. Ispitanici koji osjećaju veoma mnogo (n=54; 18.7%) anksioznosti opredijelili su se za najvišu ocjenu razine anksioznosti. Gotovo je podjednak broj ispitanika koji su svoju razinu anksioznosti procijenili ocjenom 2 odnosno malo (n=45; 15.6%) i ocjenom 4, odnosno procijenili da osjećaju mnogo (n=44; 15.2%) anksioznosti. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Relativno više djevojaka je izjavilo da osjeća veoma mnogo anksioznosti (n=46; 24.1%) nego mladića (n=8; 8.2%) u čemu je najveća razlika u odgovorima između muških i ženskih ispitanika.

Tablica 38. Frekvencija odgovora o anksioznosti pri odlučivanju: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Kada trebam donijeti konačnu odluku i izabrati buduće obrazovanje, u određenoj mjeri osjećam: anksioznost“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	31 31.6%	47 24.6%	78 27.0%
malo	15 15.3%	30 15.7%	45 15.6%
niti malo niti mnogo	29 29.6%	39 20.4%	68 23.5%
mного	15 15.3%	29 15.2%	44 15.2%
veoma mnogo	8 8.2%	46 24.1%	54 18.7%
Ukupno	98 100.0%	191 100.0%	289 100.0%

3.2.1.14. Percipirani utjecaji na konačnu odluku o karijeri

Anketnim pitanjem o utjecajima na odlučivanje ispitanika ispitani su utjecaji prema njihovoj percepciji. Ponuđena je izjava „Na moju konačnu odluku o budućem obrazovanju u određenoj mjeri utjecat će“ i ljestvica slaganja za svaku pojedinačnu opciju (anketno pitanje br. 21). Ispitanici su odgovarali u kojoj mjeri će na njihovu konačnu odluku utjecati: a) moji interesi i želje, b) očekivanja mojih roditelja, c) financijske mogućnosti.

Utjecaj vlastitih interesa i želja na odluku. Većina ispitanika opredijelila se za odgovor pod brojem 5 odnosno da će na njihovu konačnu odluku veoma mnogo (n=188; 65.1%) utjecati njihovi interesi i želje (*Tablica 39*). Za odgovor pod brojem 4 mnogo (n=76, 26.3%) i niti malo niti mnogo (n=17, 5.9%), te malo (n=3, 1.0%) i nimalo (n=5, 1.7%) opredijelio se preostali dio ispitanika. Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. U odgovorima na ovu tvrdnju nema većih razlika između muških i ženskih ispitanika, odnosno mladići i djevojke gotovo podjednako često izjavljuju da će na njihovu odluku o budućem obrazovanju veoma mnogo utjecati njihovi vlastiti interesi i želje.

Tablica 39. Frekvencija odgovora o utjecaju vlastitih interesa i želja na odluku: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Na moju konačnu odluku o budućem obrazovanju u određenoj mjeri utjecat će: moji interesi i želje“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	0 0.0%	5 2.6%	5 1.7%
malo	0 0.0%	3 1.6%	3 1.0%
niti malo niti mnogo	6 6.1%	11 5.8%	17 5.9%
mного	27 27.6%	49 25.7%	76 26.3%
veoma mnogo	65 66.3%	123 64.4%	188 65.1%
Ukupno	98 100.0%	191 100.0%	289 100.0%

Utjecaj očekivanja roditelja na odluku. Gotovo trećina ispitanika izjasnila se da smatraju da će očekivanja njihovih roditelja malo (n=91; 31.2%) utjecati na njihovu konačnu odluku (Tablica 40). Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Najveća razlika između muških i ženskih ispitanika je u odgovoru niti malo niti mnogo, odnosno mladići relativno češće izjavljuju da je osrednji utjecaj očekivanja roditelja na njihovu odluku (n=37; 37.8%) nego djevojke (n=54; 28.3%).

Tablica 40. Frekvencija odgovora o utjecaju očekivanja roditelja na odluku: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Na moju konačnu odluku o budućem obrazovanju u određenoj mjeri utjecat će: očekivanja mojih roditelja“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	20 20.4%	48 25.1%	68 23.5%
malo	21 21.4%	33 17.3%	54 18.7%
niti malo niti mnogo	37 37.8%	54 28.3%	91 31.5%
mного	14 14.3%	44 23.0%	58 20.1%
veoma mnogo	6 6.1%	12 6.3%	18 6.2%
Ukupno	98 100.0%	191 100.0%	289 100.0%

Utjecaj financijskih mogućnosti na konačnu odluku o budućem obrazovanju. Najviše ispitanika izjasnilo se da će na njihovu konačnu odluku mnogo (n=82; 28.4%) i veoma mnogo (n=73; 25.3%) utjecati financijske mogućnosti njihovih roditelja (Tablica 41). Preostali ispitanici izjasnili su se da će financijske mogućnosti niti malo niti mnogo utjecati na njihovu konačnu

odluku o budućem obrazovanju (n=52; 18.0%). Gotovo podjednako ispitanika izjasnilo se da na njihovu odluku neće uopće utjecati financijske mogućnosti (n=42; 14.5%) i da će malo utjecati (n=40; 13.8%) . Krostabulacijom s varijablom spola dobiju se diferencirani podaci. Između djevojaka i mladića najveća je razlika u odgovoru veoma mnogo, odnosno djevojke su relativno češće izjavile da će na njihovu odluku veoma mnogo (n=55; 28.8%) utjecati financijske mogućnosti u usporedbi s mladićima (n=18; 18.4%).

Tablica 41. Frekvencija odgovora o utjecaju financijskih mogućnosti na odluku: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

„Na moju konačnu odluku o budućem obrazovanju u određenoj mjeri utjecat će: financijske mogućnosti“	spol		Ukupno
	muški	ženski	
ne, uopće	11 11.2%	31 16.2%	42 14.5%
malo	13 13.3%	27 14.1%	40 13.8%
niti malo niti mnogo	20 20.4%	32 16.8%	52 18.0%
mного	36 36.7%	46 24.1%	82 28.4%
veoma mnogo	18 18.4%	55 28.8%	73 25.3%
Ukupno	98 100.0%	191 100.0%	289 100.0%

3.2.1.15. Stavovi o nedostajućim informacijama i pouzdanosti dostupnih informacija o karijeri

U obliku pitanja otvorenog tipa na kraju anketnog upitnika ponuđene su dvije tvrdnje i prostor u kojem se moglo slobodno dopisati svoj odgovor u slučaju da to ispitanik želi. Uz prvu tvrdnju „Mislim da bi više informacija o budućem obrazovanju trebalo biti dostupno na različite načine“ ponuđena su dopunska pitanja u zagradi (Koje/gdje? Ako se slažeš s tvrdnjom, dopiši svoj odgovor)(anketno pitanje br. 22). Uz drugu tvrdnju „U obilju informacija o budućem obrazovanju, kada trebam donijeti odluku, najviše vjerujem“ koja se odnosila se na pouzdanost informacijskih izvora, ponuđena su dopunska pitanja u zagradi (Kome/čemu? Ako se slažeš s tvrdnjom, dopiši svoj odgovor)(anketno pitanje br. 23). Na oba otvorena pitanja dobiveno je malo korisnih odgovora koji su uglavnom ponavljali ono što je bilo u prethodnim pitanjima, iz čega se može zaključiti da su pitanja zatvorenog tipa bila dovoljno iscrpna i da je dato dovoljno odgovora.

Dostupnost informacija. Većina odgovora odnosila se na to da bi više informacija trebalo biti dostupno u školi (npr.: „potrebno je više informacija još od osnovne škole“, „više savjetovanja

po školama“) i na internetu, posebice na web stranicama fakulteta (npr.: „web stranice fakulteta najčešće su zastarjele jer se ne ažuriraju“). Ostali odgovori pokazuju da je mladima potrebno „više konkretnih informacija“, te „više prezentacija fakulteta“ i „više posjeta fakultetima“. Ipak, bilo je odgovora koji su se odnosili na to da „ima dovoljno informacija samo ih mladi ne traže“ i „mislim da ima dovoljno informacija za one koji se interesuju“, odnosno onih koji su izražavali neslaganje s ponuđenom tvrdnjom.

Pouzdanost informacijskih izvora. Većina odgovora odnosila se na to da ispitanici najviše vjeruju sebi (npr.: „najviše vjerujem svojoj intuiciji“) i svojim roditeljima (npr.: „najviše vjerujem svojim roditeljima jer mi oni žele dobro“). Sljedeći najčešći odgovor odnosio se na povjerenje u informacije koje ispitanici dobivaju od osoba koje već studiraju („onima koji su to već prošli“), te od ljudi koji su zaposleni na fakultetima (npr.: „najviše vjerujem studentskoj službi“, „najviše vjerujem dekanu fakulteta“) i općenito informacijama dobivenim iz neformalnih ljudskih izvora (npr.: „vjerujem iskusnim ljudima“, „vjerujem uspješnim ljudima“). Općenito, može se zaključiti da se ispitanici pouzdaju u sebe kao informacijski izvor i da preferiraju ljudske izvore informacija, kada je riječ o pouzdanosti informacija.

3.2.2. Analiza uloge individualnih i kontekstualnih čimbenika u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri

U prethodnom poglavlju prikazani su rezultati deskriptivne statističke analiza podataka dobivenih anketnim ispitivanjem koji se odnose na prva četiri istraživačka pitanja⁹⁹⁸. U svrhu dobivanja odgovora na peto istraživačko pitanje koje se odnosilo na to kako pojedini individualni i kontekstualni čimbenici oblikuju informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri, bilo je potrebno obraditi podatke inferencijalnom statističkom analizom, odnosno, napraviti dodatne testove u *IBM SPSS v23.0* statističkom programu za obradu i analizu podataka⁹⁹⁹.

S ciljem da se utvrdi kako se ispitanici više i niže razine socioekonomskog statusa i različitih individualnih dispozicija međusobno razlikuju u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri, polazi se od pretpostavke o povezanosti informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri s raznim oblicima kapitala ispitanika (prema Bourdieuovim konceptima društvenog, kulturnog i ekonomskog kapitala), te s percepcijom i vrijednostima ispitanika (utjelovljeni kulturni kapital – habitus) povezanim s odabirom područja studiranja. Pretpostavlja se da postoje značajne razlike unutar ispitivanog uzorka prema socioekonomskom statusu i određenim individualnim obilježjima u nekim aspektima informacijskog ponašanja. Sukladno Bourdieuovoj teoriji kulturne i društvene reprodukcije, općenito je pretpostavljeno da se mladi ljudi iz privilegiranih obitelji (s više ekonomskog, kulturnog i društvenog kapitala) značajno razlikuju od onih iz manje privilegiranih obitelji u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri¹⁰⁰⁰.

⁹⁹⁸ Empirijski podaci iz grupnog intervjua predstavljeni su i analizirani u sljedećem poglavlju.

⁹⁹⁹ Najvažnije izvorne tablice inferencijalne statističke analize nalaze se u *Prilogu 4* ove disertacije.

¹⁰⁰⁰ Ova pretpostavka u skladu je s rezultatima istraživanja provedenih u Hrvatskoj koji su pokazali da učenici iz obitelji s višim socioekonomskim statusom češće nastavljaju svoje obrazovanje na tercijarnoj razini u odnosu na učenike iz depriviranih obitelji. Vidi npr. Košutić, I; Puzić, S. and Doolan, K. (2015). Društveni i institucionalni aspekti odluke o studiranju i odabira visokoškolske institucije. In: *Koji srednjoškolci namjeravaju studirati?*:

Izračunata je aritmetička sredina i napravljena usporedba svih odgovora dobivenih anketnim upitnikom. Odgovori ispitanika grupirani su u dvije skupine varijabli: one koji se odnose na informacijsko ponašanje i one koji se odnose na individualna obilježja ispitanika, radi izvođenja zaključaka o tome u kakvom su odnosu individualni čimbenici i informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri.

Informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri ispitano je ljestvicom slaganja s 25 tvrdnji (raspon ljestvice 1-5) koje su se odnosile na to kako ispitanici postupaju s informacijskim izvorima i informacijama (informacijske prakse), kojim se vrstama informacijskih izvora, kanala i informacija koriste pri odlučivanju, koje im informacije pri tome nedostaju, kako se pri tome osjećaju i što utječe na njihovo odlučivanje o nastavku obrazovanja (Tablica 42)¹⁰⁰¹.

Tablica 42. Deskriptivni parametri za mjerene varijable informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri

Varijable informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri		M	SD
Info. prakse	1. razmišljam koji je studij za mene	4.34	.973
	2. prikupljam informacije iz raznih izvora	3.79	.985
	3. razgovaram i savjetujem se s drugim ljudima	3.71	1.019
Info. izvori (korištenje)	1. internet	4.20	.922
	2. „face-to-face“ komunikacija	3.89	1.094
	3. štampane informacije	2.26	1.097
Info. izvori (vrste info.)	1. činjenice	4.15	1.011
	2. iskustva drugih osoba	4.03	.991
	3. savjeti, mišljenja	3.69	1.046
Info. kanali	1. studenti	4.16	.966
	2. roditelji	4.00	1.081
	3. nastavnici	3.86	1.167
	4. porodica i rođaci	3.19	1.135
	5. prijatelji i vršnjaci	3.07	1.040
Nedostajuće informacije	1. o mogućnostima kasnijeg zaposlenja	3.79	1.266
	2. o tome kako izabrati (kako odlučiti?)	3.60	1.154

Pristup visokom obrazovanju i odabir studija. / Ed. by Branislava Baranović. Biblioteka Znanost i društvo (37). Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, 123-164.

¹⁰⁰¹ Iz analize su isključeni podaci o poteškoćama u pristupu informacijama pri odlučivanju i barijerama u traženju i korištenju informacija, kao i vrednovanje korisnosti ostalih izvora informacija, jer te varijable nisu ispitivane ljestvicom Likertovog tipa. Ove varijable uključujemo u interpretaciji rezultata.

	3. o raznim fakultetima (šta se nudi?)	3.46	1.053
	4. o sebi (šta želim?)	2.95	1.395
Osjećaji pri odlučivanju	1. samopouzdanje	3.18	1.191
	2. zbunjenost	3.07	1.303
	3. anksioznost	2.83	1.459
	4. nelagoda	2.48	1.268
Utjecaji na odlučivanje	1. moji interesi i želje	4.52	.801
	2. financijske mogućnosti	3.36	1.379
	3. očekivanja mojih roditelja	2.67	1.214

Raspon ljestvice 1-5, N=287

Rezultati pokazuju da je u 7 čestica aritmetička sredina preko 4, što upućuje na visoku razinu slaganja s ponuđenim tvrdnjama, a u 5 čestica razina slaganja je ispod 3. Prema najvećoj razini slaganja s ponuđenim tvrdnjama (M=4.52), može se zaključiti da ispitanici smatraju da će na njihovu konačnu odluku o izboru područja studija najveći utjecaj imati njihove osobne želje i interesi. Najniža je razina slaganja s korištenjem tiskanih informacija pri odlučivanju o budućem obrazovanju (M=2.26). Iz prikaza rezultata prema aritmetičkoj sredini od najviše prema najnižoj vrijednosti moguće je izvoditi zaključke o karakterističnom obrascu informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri ispitanih adolescenata.

Individualna percepcija i vrijednosti ispitanika ispitanici su anketnim pitanjima koja su se odnosila na fazu odlučivanja, predanost u traženju informacija, razinu optimizma, važnost koja se pridaje visokom obrazovanju, važnost prikupljanja informacijama pri odlučivanju, korisnost informacija u odlučivanju. Odgovori na ta pitanja grupirani su u skupinu individualna obilježja ispitanika. Izračunata je aritmetička sredina dobivenih odgovora ispitanika, te rezultati poredani prema intenzitetu slaganja (*Tablica 43*).

Tablica 43: Deskriptivni parametri za mjerene varijable individualnih obilježja pri odlučivanju o karijeri

Varijable individualnih obilježja pri odlučivanju o karijeri	M	SD	Raspon
1. Važnost izbora visokog obrazovanja za budućnost	4.46	.767	1-5
2. Važnost prikupljanja informacija pri odlučivanju	4.32	.746	1-5
3. Korisnost prikupljenih informacija u odlučivanju	3.60	.784	1-5
4. Donesena odluka o tome koji studij upisati	2.94	.753	1-3

5. Optimizam u vezi budućeg obrazovanja	2.72	.753	1-4
6. Predanost traženju informacija o karijeri	2.12	.538	1-3

N=290

Prema dobivenim rezultatima, najveći je intenzitet slaganja s tvrdnjom o važnosti odabira odgovarajućeg visokog obrazovanja za osobnu budućnost ($M=4.46$) (raspon ljestvice 1-5), a relativno je najmanja razina slaganja u aktivnosti traženja informacija ($M=2.12$) koja je ispitana ljestvicom s tri vrijednosti: „nisam uopće tražio/tražila“, „tražio/tražila sam“ i „aktivno sam tražio/tražila“. Iz prikaza prosječnih vrijednosti prema intenzitetu slaganja mogu se izvoditi zaključci o individualnim dispozicijama u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri ispitanih adolescenata, odnosno, njihovom habitusu.

Radi daljnje analize i ispitivanja odnosa između varijabli, rekodirani su indikatori socioekonomskog statusa i individualnih obilježja tako da je smanjen broj kategorija unutar svakog indikatora. Indikatori SES-a, odnosno podaci o radnom statusu i razini formalnog obrazovanja roditelja, rekodirani su u binarne varijable (*Tablica 44*).

Tablica 44. Prikaz originalnih i rekodiranih varijabli socioekonomskog statusa

SES indikatori	originalni	rekodirani
Radni status roditelja	zaposlena oba roditelja	zaposleni oba
	samo otac samo majka nijedan roditelj	nezaposlen jedan ili oba
Obrazovanje oca	doktor znanosti magistar znanosti završen fakultet	VSS i više
	srednja škola osnovna škola	SSS i niže
Obrazovanje majke	doktor znanosti magistar znanosti završen fakultet	VSS i više
	srednja škola osnovna škola	SSS i niže

Indikatori individualnih obilježja također su rekodirani u binarne varijable (*Tablica 45*).

Tablica 45: Prikaz originalnih i rekodiranih varijabli individualnih obilježja

Indikatori individualnih obilježja (habitusa)	originalni	rekodirani
Odlučnost	nisam još odlučio/la	neodlučni
	odlučio/la sam definitivno sam odlučio/la	odlučni
Predanost	nisam uopće tražio/tražila	neaktivni
	tražio/la sam informacije aktivno sam tražio/la	aktivni
Optimizam	nisam optimističan/na malo sam optimističan/na	neoptimistični
	optimističan/na sam veoma sam optimističan/na	optimistični
Karijerni habitus- važnost izbora visokog obrazovanja	potpuno je nevažno nevažno je	nevažno je VO
	ni je važno ni nevažno važno je veoma je važno	važno je VO
Informacijski habitus- važnost informacija	potpuno su nevažne nevažne su	nevažne su info.
	ni su važne ni nevažne važno je veoma je važno	važne su info.
Informacijski habitus- korisnost informacija	nimalo malo	beskorisne su info.
	ni malo ni mnogo mnogo veoma mnogo	korisne su info.

- 1) *Odlučnost*. Odgovori na anketno pitanje 8a: „Donio/donijela sam odluku šta želim upisati“ „nisam još odlučio/odlučila“ grupirani su u kategoriju „neodlučni“, a odgovori „odlučio/odlučila sam“ i „definitivno sam odlučio/odlučila“ grupirani su u kategoriju „odlučni“.
- 2) *Predanost*. Odgovori na anketno pitanje 8b: „Aktivno sam tražio/tražila informacije o potencijalnim alternativama“ „nisam uopće tražio/tražila“ grupirani su u kategoriju „neaktivni“, a odgovori „tražio /tražila sam“ i „aktivno sam tražio/tražila“ grupirani su u kategoriju „aktivni“.
- 3) *Optimizam*: Odgovori na anketno pitanje 8c: „U vezi s budućnošću moga obrazovanja, optimističan/optimistična sam“ „nisam optimističan/optimistična“ i „malo sam optimističan/optimistična“ grupirani su u kategoriju „neoptimistični“, a odgovori „optimističan/optimistična sam“ i „veoma sam optimističan/optimistična“ grupirani su u kategoriju „optimistični“.
- 4) *Karijerni habitus*: Odgovori na anketno pitanje 9: „Smatram da je izbor odgovarajućeg visokog obrazovanja za moju budućnost“ „potpuno nevažno“ i „nevažno“ grupirani su u kategoriju „nevažno je VO“, a odgovori „djelomično važno“, „važno“ i „veoma

važno“ grupirani su u kategoriju „važno je VO“. Ova varijabla razmatrana je kao indikator karijernog habitusa.

- 5) *Informacijski habitus (važnost info.)*: Odgovori na anketno pitanje 11: „Smatram da je prikupljanje što više različitih informacija pri odlučivanju“ „potpuno nevažno“ i „nevažno“ rekodirani su u kategoriju „nevažne su info.“, a odgovori „djelomično važno“, „važno“ i „veoma važno“ u kategoriju „važne su info.“ Ta varijabla razmatrana je kao prvi od indikatora informacijskog habitusa.
- 6) *Informacijski habitus (korisnost info.)*: Odgovori na anketno pitanje 16: „Informacije o budućem obrazovanju koje pronađem i saznam, pomažu mi u donošenju odluke“, „nimalo“ i „malo“ grupirani u kategoriju „beskorisne su info.“, a odgovori „niti malo niti mnogo“, „mnogo“ i „veoma mnogo“ grupirani su u kategoriju „korisne su info.“. Na taj način dobivena je dihotomna varijabla „korisne su info.“-„beskorisne su informacije“ koja je razmatrana kao drugi indikator informacijskog habitusa.

U daljnjoj analizi ispitan je odnos sljedećih skupina varijabli:

- 1) SES indikatora (3 indikatora) i namjere nastavka obrazovanja
- 2) SES indikatora i informacijskog ponašanja (25 indikatora),
- 3) individualnih obilježja (6 indikatora) i informacijskog ponašanja
- 4) školskog uspjeha i informacijskog ponašanja.

3.2.2.1. Indikatori socioekonomskog statusa ispitanika i namjera nastavka obrazovanja

U svrhu ispitivanja uloge socioekonomskog statusa u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri i komparacije između ispitanika koji traže i koriste informacije i onih koji to ne čine, anketnim pitanjem 4 ispitanica je osobna sigurnost u namjeri nastavka obrazovanja na visokoškolskoj razini. Anketni upitnici ispitanika koji su se izjasnili da nemaju namjeru nastaviti obrazovanje, odnosno, onih koji su odgovorili sa „ne, neću“ isključeni su iz daljnje analize. Ispitanici koji su odgovorili sa „da, hoću“ predstavljaju kategoriju „sigurni“, a ispitanici koji su odgovorili „ne znam još“ kategorizirani su kao „nesigurni“. Napravljen je hi-kvadrat test sa svim SES indikatorima. Dobiveni rezultati pokazuju postojanje statistički značajnih razlika između sigurnih i nesigurnih u nastavak obrazovanja prema dva SES indikatora:

- prema radnom statusu roditelja $\chi^2(1)=4.45, p=0.035<0.05$
- prema obrazovanju oca $\chi^2(1)=4.87, p=0.027<0.05$.

Može se zaključiti da na sigurnost u namjeru nastavka obrazovanja ispitanika značajno utječe radni status roditelja i razina obrazovanja oca¹⁰⁰². Rezultati hi-kvadrat testa upućuju na zaključak da se razlika nije dogodila slučajno i da ona vjerojatno postoji u cijeloj populaciji¹⁰⁰³. Razlika u namjeri nastavka obrazovanja između sigurne i nesigurne skupine prema obrazovanju majke nije se pokazala statistički značajnom:

- prema obrazovanju majke $\chi^2(1)=2.26, p=0.132>0.05$ ¹⁰⁰⁴.

¹⁰⁰² U slučaju sigurnosti u namjeru nastavka obrazovanja nije moguće utvrditi smjer razlike, jer su unutar varijable bile samo dvije kategorije: „da“ i „ne znam još“, pa je napravljen samo hi-kvadrat test.

¹⁰⁰³ U uzorku je bio mali broj nesigurnih u nastavak obrazovanja (omjer između broja sigurnih i nesigurnih ispitanika bio je 265:26, odnosno 91.1% : 8.9%), pa o dobivenim razlikama valja zaključivati s oprezom.

¹⁰⁰⁴ Rezultate hi-kvadrat testova u daljem tekstu navodimo samo onda kada su oni pokazali statističku značajnost.

Ispitano je postojanje razlike u individualnim obilježjima prema SES indikatorima. Napravljena je krostabulacija između svih odgovora prema SES indikatorima. Međutim, nije pronađena statistički značajna razlika primjenom hi-kvadrat testa, osim u odlučnosti prema obrazovanju oca: $\chi^2(1)=4.95$, $p=0.026<0.05$. Izračunata je aritmetička sredina (s originalnom varijablom odlučnosti, raspon ljestvice 1-4) radi utvrđivanja smjera i veličine razlike (Tablica 46).

Tablica 46. Rezultati usporedbe prosječnih vrijednosti za individualno obilježje odlučnost prema razini obrazovanja oca

SES indikator: obrazovanje oca	individualno obilježje: odlučnost		
	M	N	SD
VSS i više	3.12	89	.751
SSS i niže	2.86	202	.747
Ukupno	2.94	291	.757

Iz dobivenih rezultata može se zaključiti da je s obzirom na razinu obrazovanja oca, skupina ispitanika čiji otac ima višu razinu obrazovanja (N=89) odlučnija, tj. donijeli su odluku u prosjeku češće (Mo=3.12) nego skupina čiji otac ima nižu razinu obrazovanja (N=202) koja je u prosjeku rjeđe (Mn=2.86) donijela odluku o tome koji studij upisati. Prethodno je ustanovljena statistički značajna razlika između sigurnih i nesigurnih ispitanika u namjeri nastavka obrazovanja prema obrazovanju oca, a sada je pronađena i statistički značajna razlika između odlučnih i neodlučnih prema obrazovanju oca. Može se zaključiti da razina obrazovanja oca značajno utječe na sigurnost u namjeru nastavka obrazovanja ispitanika i njihovu odlučnost u izboru područja studija.

Ipak, u našem je uzorku pronađena blaga tendencija razlika u svim ispitanim individualnim obilježjima prema SES indikatorima koja može upućivati na to da postoje razlike u ispitivanoj populaciji prema socioekonomskom statusu, ali je potreban veći uzorak da bi se to provjerilo. Dodatno, u budućim istraživanjima potrebno je obuhvatiti učenike strukovnih škola, a ne samo učenike gimnazija.

3.2.2.2. Indikatori socioekonomskog statusa i informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri

Ispitan je odnos između indikatora SES-a i varijabli informacijskog ponašanja o informacijskim praksama, izvorima i korištenju informacija, te nedostajućim informacijama, osjećajima pri odlučivanju i percipiranim ujecajima na odluku o visokom obrazovanju. Jednosmjernim ANOVA testom ustanovljena je statistički značajna razlika u pojedinim aspektima informacijskog ponašanja prema svim SES indikatorima.

Prema dobivenim rezultatima, ispitanici se značajno razlikuju:

- prema radnom statusu roditelja u informacijskoj praksi razmišljanja koji je studij odgovarajući za njih $F(1,289)=4.658, p=0.032<0.05$.

Izračunate su i komparirane prosječne vrijednosti u toj informacijskoj praksi za skupinu s oba roditelja zaposlena i skupinu s nezaposlenim jednim ili oba roditelja da se provjeri smjer razlike, jer nas zanima koja skupina ispitanika više razmišlja o izboru studija (*Tablica 47*)¹⁰⁰⁵.

Tablica 47: Rezultati usporedbe prosječnih vrijednosti za indikator informacijskog ponašanja razmišljanja koji je studij odgovarajući prema radnom statusu roditelja

SES indikator: radni status roditelja	info. praksa: razmišljam koji je studij za mene		
	M	N	SD
zaposlena oba	4.46	158	.819
nezaposlen jedan ili oba	4.21	133	1.115
Ukupno	4.34	291	.971

Iz dobivenih rezultata može se zaključiti da s obzirom na radni status roditelja, skupina ispitanika kojima su oba roditelja zaposlena (N=158) više razmišlja o tome koji je studij za njih, tj. mnogo razmišljaju o tome (M=4.46), a ispitanici kojima su jedan ili oba roditelja nezaposlena (N=133) malo rjeđe razmišljaju o tome, ali u prosjeku relativno često ili mnogo (M=4.21).

Ispitanici se značajno razlikuju:

- prema obrazovanju majke u informacijskoj praksi razmišljanja koji je studij odgovarajući za njih $F(1,287)=4.014, p=0.046<0.05$.

Izračunate su i uspoređene prosječne vrijednosti u toj informacijskoj praksi za skupinu čija majka ima višu razinu obrazovanja i skupinu čija majka ima nižu razinu obrazovanja da se provjeri smjer i veličina razlike, jer nas zanima koji ispitanici više razmišljaju o tome koji je studij odgovarajući za njih (*Tablica 48*).

Tablica 48: Rezultati usporedbe prosječnih vrijednosti za indikator informacijskog ponašanja razmišljanja koji je studij odgovarajući prema obrazovanju majke

SES indikator: obrazovanje majke	info. praksa: razmišljam koji je studij za mene		
	M	N	SD
VSS i više	4.52	84	.799
SSS i niže	4.27	205	1.026
Ukupno	4.35	289	.971

Iz dobivenih rezultata može se zaključiti da skupina ispitanika čija majka ima višu razinu obrazovanja (n=84) više razmišlja o tome koji je studij za njih, tj. veoma mnogo razmišlja o

¹⁰⁰⁵ Rezultati usporedbe aritmetičkih sredina u daljem tekstu navedeni su samo za one razlike koje su se pokazale statistički značajnima.

tome ($M=4.52$) u odnosu na ispitanike čija majka ima nižu razinu obrazovanja ($n=205$) koji rjeđe razmišljaju o tome, ali u prosjeku relativno mnogo ($M=4.27$).

Prema rezultatima jednosmjernog ANOVA testa, ispitanici se statistički značajno razlikuju prema razini obrazovanja oca u sedam aspekata informacijskog ponašanja:

- info. izvori (korištenje) tiskane informacije $F(1,288)=4.358$, $p=0.038<0.05$.
- nedostajuće informacije: kako izabrati? $F(1,288)=8.554$, $p=0.004<0.05$.
- osjećaji pri odlučivanju: zbunjenost $F(1,286)=12.490$, $p=0.000<0.05$.
- osjećaji pri odlučivanju: nelagoda $F(1,286)=6.876$, $p=0.009<0.05$.
- utjecaji na odluku: očekivanja roditelja $F(1,286)=4.021$, $p=0.046<0.05$
- utjecaji na odluku: financijske mogućnosti $F(1,286)=4.828$, $p=0.029<0.05$
- razgovor o budućem obrazovanju: roditelji $F(1,288)=4.499$, $p=0.05$.

Izračunate su i uspoređene prosječne vrijednosti u ovim aspektima informacijskog ponašanja da se provjeri smjer i veličina razlike između skupine ispitanika čiji otac ima višu razinu obrazovanja i skupine čiji otac ima nižu razinu obrazovanja, jer nas zanima koja skupina ispitanika više koristi tiskane izvore i kojoj više nedostaju informacije o tome kako izabrati, te koji su ispitanici više zbunjeni i više osjećaju nelagodu, kao i to koji ispitanici percipiraju očekivanja roditelja i financijske mogućnosti kao više utjecajne na njihovu konačnu odluku i više razgovaraju s roditeljima o budućem obrazovanju (*Tablica 49*).

Tablica 49: Rezultati usporedbe prosječnih vrijednosti za indikatore informacijskog ponašanja prema obrazovanju oca

SES indikator: obrazovanje oca		info. izvori: tisk. info.	info. kanali: roditelji	nedostajuće info.: kako izabrati?	osjećaji: zbunjenost	osjećaji: nelagoda	utjecaji: očekivanja roditelja	utjecaji: financijske mogućnosti
VSS i više	M	2.45	4.18	3.31	2.67	2.20	2.88	3.09
	N	88	88	88	89	89	89	89
	SD	1.113	.953	1.216	1.380	1.217	1.232	1.411
SSS i niže	M	2.16	3.91	3.73	3.25	2.62	2.57	3.47
	N	202	202	202	199	199	199	199
	SD	1.083	1.143	1.105	1.234	1.277	1.195	1.344
Ukupno	M	2.25	3.99	3.60	3.07	2.49	2.66	3.35
	N	290	290	290	288	288	288	288
	SD	1.098	1.094	1.155	1.306	1.271	1.213	1.374

Iz dobivenih rezultata može se zaključiti da s obzirom na obrazovanje oca, skupina ispitanika čiji otac ima višu razinu obrazovanja ($N=88$) u odnosu na skupinu čiji otac ima nižu razinu obrazovanja ($N=202$) više koristi tiskane izvore informacija ($M=2.45$), više razgovara s roditeljima o izboru karijere ($M=4.18$) i više percipira očekivanja roditelja kao utjecajna na njihovu odluku o izboru studija ($M=2.88$), te da im manje nedostaju informacije o tome kako izabrati ($M=3.31$), manje su zbunjeni kada trebaju izabrati buduće obrazovanje ($M=2.67$) i manje osjećaju nelagodu pri izboru karijere ($M=2.20$) i u prosjeku manje percipiraju utjecaj financijskih mogućnosti na konačnu odluku o budućem obrazovanju ($M=3.09$). Najveća je razlika između dviju skupina u osjećaju zbunjenosti koji više osjećaju ispitanici čiji otac ima nižu razinu obrazovanja ($M=3,25$) nego ispitanici čiji otac ima višu razinu obrazovanja ($M=2.67$).

3.2.2.3. Indikatori habitusa i informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri

S ciljem da se ustanovi kakva je uloga individualnih čimbenika u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri, odnosno, da se testira pretpostavka o postojanju značajnih razlika u informacijskom ponašanju ispitanih adolescenata prema individualnim obilježjima¹⁰⁰⁶, napravljena je jednosmjerna analiza varijance svih pojedinih (ukupno 6) indikatora habitusa sa svim ljestvicama informacijskog ponašanja (ukupno 25).

Prethodno, ispitano je postojanje statistički značajne razlike u informacijskom ponašanju između skupina prema školskom uspjehu kao institucionaliziranom obliku kulturnog kapitala i ustanovljeno je postojanje razlika u informacijskom ponašanju u pet ispitivanih aspekata informacijskog ponašanja:

- info. prakse: prikupljam informacije $F(2,288)=8.223$, $p=0.000<0.05$
- info. prakse: razmišljam koji je studij za mene $F(2,288)=5.395$, $p=0.005<0.05$
- info. izvori (korištenje): internet $F(2,287)=4.308$, $p=0.014<0.05$
- info. izvori (vrste info.): činjenice $F(2,287)=7.647$, $p=0.01<0.05$
- info. kanali: prijatelji i vršnjaci $F(2,287)=4.357$, $p=0.014<0.05$.

Izračunate su i uspoređene aritmetičke sredine da se utvrdi smjer i veličina razlike u pojedinim aspektima informacijskog ponašanja između ispitanika prema školskom uspjehu (Tablica 50)

Tablica 50: Rezultati usporedbe prosječnih vrijednosti indikatora informacijskog ponašanja prema školskom uspjehu

Školski uspjeh		prikupljam informacije	razmišljam	internet	činjenice	prijatelji i vršnjaci
odličan	M	3.98	4.46	4.33	4.30	2.91
	N	138	138	138	138	138
	SD	.908	.889	.914	1.056	.996
vrlo dobar	M	3.68	4.34	4.10	4.16	3.21
	N	119	119	118	118	118
	SD	1.025	.943	.890	.886	.986
dobar	M	3.26	3.85	3.85	3.56	3.38
	N	34	34	34	34	34
	SD	1.053	1.258	1.048	1.021	1.326
ukupno	M	3.77	4.34	4.18	4.16	3.09
	N	291	291	290	290	290
	SD	.998	.974	.931	1.009	1.047

Iz dobivenih rezultata može se zaključiti da s obzirom na školski uspjeh, skupina ispitanika s odličnim uspjehom (N=138) najviše u odnosu na ostale skupine, odnosno, u prosjeku mnogo prikuplja informacije (M=3.98), mnogo razmišlja o tome koji studij izabрати (M=4.46), pri tome mnogo koristi internet kao izvor (M=4.33) i činjenice (M=4.30) kao vrstu informacija, a u

¹⁰⁰⁶ Individualna obilježja, odnosno rekodirane varijable individualnih obilježja, u daljem tekstu se nazivaju indikatori individualnog habitusa: odlučnost, predanost i optimizam, te karijerni i informacijski habitus, u smislu kako je objašnjeno u poglavlju 2.2.2. Teorijski i konceptualni okvir istraživanja.

odnosu na ostale skupine najmanje razgovara s prijateljima i vršnjacima ($M=2.91$) o svome budućem obrazovanju. Skupina ispitanika s vrlodobrim uspjehom ($N=119$) nešto manje prikuplja informacije ($M=3.68$), manje razmišlja koji studij upisati ($M=4.34$), manje koristi internet ($M=4.10$) i činjenice ($M=4.16$), a više od prethodne skupine razgovara s prijateljima i vršnjacima ($M=3.21$). U odnosu na ove dvije skupine, skupina s dobrim uspjehom ($N=34$) najmanje prikuplja informacije ($M=3.26$), najmanje razmišlja, iako u prosjeku mnogo, koji studij izabrati ($M=3.85$) i koristi internet kao izvor ($M=3.85$) informacija i činjenice kao vrstu informacija ($M=3.56$), a najviše razgovara sa prijateljima i vršnjacima o svome budućem obrazovanju ($M=3.38$).

Ispitano je postojanje značajnih razlika u svim aspektima informacijskog ponašanja prema svim indikatorima habitusa (odlučnost, predanost, optimizam, karijerni habitus, informacijski habitus). Primjenom jednosmjernog ANOVA testa ustanovljene su statistički značajne razlike u raznim aspektima informacijskog ponašanja između sljedećih skupina:

- odlučni-neodlučni (8 statistički značajnih razlika)
- aktivni-neaktivni (9 statistički značajnih razlika)
- optimistični-neoptimistični (15 statistički značajnih razlika)
- korisne su informacije-beskorisne su (14 statistički značajnih razlika).

Prema odlučnosti je ustanovljeno 8 statistički značajnih razlika između odlučnih i neodlučnih ispitanika u sljedećim aspektima informacijskog ponašanja:

- info. prakse: prikupljam informacije $F(1,290)=17.738$, $p=0.000<0.05$
- info. izvori (korištenje): tiskane informacije $F(1,290)=4.156$, $p=0.042<0.05$
- nedostajuće info: o sebi $F(1,290)=35.562$, $p=0.000<0.05$
- nedostajuće info: kako izabrati? $F(1,290)=5.948$, $p=0.015<0.05$
- osjećaji pri odlučivanju: zbunjenost $F(1,290)=38.033$, $p=0.000<0.05$
- osjećaji pri odlučivanju: nelagoda $F(1,290)=10.893$, $p=0.001<0.05$
- osjećaji pri odlučivanju: samopouzdanje $F(1,290)=3.873$, $p=0.050=0.05$
- utjecaji: moji interesi i želje $F(1,290)=5.154$, $p=0.024<0.05$

Izračunate su i uspoređene aritmetičke sredine da se utvrdi smjer i veličina razlike u informacijskom ponašanju između ispitanika prema tome indikatoru individualnog habitusa (Tablica 51).

Tablica 51: Rezultati usporedbe prosječnih vrijednosti indikatora informacijskog ponašanja prema odlučnosti

Informacijsko ponašanje	odlučni			neodlučni			ukupno		
	Mo	No	SD	Mn	Nn	SD	M	N	SD
prikupljam info.	3.93	200	.980	3.41	92	.963	3.77	292	1.002
tiskane informacije	2.35	199	1.094	2.07	92	1.097	2.26	291	1.101
nedostajuće info.: o sebi	2.64	199	1.329	3.63	92	1.298	2.95	291	1.396
nedostajuće info.: kako izabrati	3.48	199	1.201	3.84	92	1.041	3.59	291	1.163
osjećaji:	2.76	198	1.246	3.73	91	1.202	3.07	289	1.309

zbunjenost									
osjećaji: nelagoda	2.32	198	1.228	2.85	91	1.299	2.49	289	1.272
osjećaji: samopouzdanje	3.27	198	1.186	2.98	91	1.174	3.18	289	1.188
utjecaji: moji interesi i želje	4.59	198	.773	4.36	91	.837	4.52	289	.800

Iz dobivenih rezultata može se zaključiti da s obzirom na odlučnost, skupina ispitanika koja je odlučila koji će studij upisati (No=200) više od skupine koja još nije odlučila (Nn=92) i u prosjeku mnogo prikuplja informacije (M=3.93) i osjeća više samopouzdanja (M=3.27), te više smatra da će na odluku o odabiru studija utjecati njihovi interesi i želje (M=4.59) u odnosu na skupinu koja nije odlučila, i više od te skupine (ali u prosjeku malo), koristi tiskane informacije (M=2.35), manje joj nedostaju informacije o sebi (M=2.64) i o tome kako izabrati (M=3.48), te pri odlučivanju o svome budućem obrazovanju manje osjeća zbunjenost (M=2.76) i nelagodu (M=2.32) u odnosu na neodlučnu skupinu. Najveće razlike između odlučnih i neodlučnih ispitanika su u percepciji o informacijama o sebi koje nedostaju (Mo=2.64 : Mn=3.63), potom u osjećaju zbunjenosti (Mo=2.76 : Mn=3.73) i u prikupljanju informacija iz raznih izvora pri odlučivanju o svome obrazovanju (Mo=3.93 : Mn=3.41).

Prema predanosti u traženju informacija pri odlučivanju o karijeri utvrđeno je 9 statistički značajnih razlika između aktivnih i neaktivnih tražitelja informacija u sljedećim aspektima:

- info. prakse: razgovaram i savjetujem se $F(1,290)=6.751, p=0.010<0.05$
- info. prakse: prikupljam informacije $F(1,290)=32.105, p=0.000<0.05$
- info. prakse: razmišljam koji je studij za mene $F(1,290)=10.215, p=0.002<0.05$
- info. izvori (korištenje): štampane informacije $F(1,290)=4.879, p=0.028<0.05$
- info. izvori (korištenje): internet $F(1,290)=19.760, p=0.000<0.05$
- info. izvori (korištenje) : *face-to-face* $F(1,290)=6.795, p=0.010<0.05$
- info. izvori (vrste info.): savjeti, mišljenja $F(1,290)=15.405, p=0.000<0.05$
- info. kanali: nastavnici $F(1,290)=5.349, p=0.021<0.05$
- nedostajuće info: šta se nudi? $F(1,290)=4.139, p=0.043<0.05$

Izračunate su i uspoređene aritmetičke sredine da se utvrdi smjer i veličina razlike u informacijskom ponašanju između aktivnih i neaktivnih ispitanika (Tablica 52).

Tablica 52: Rezultati usporedbe prosječnih vrijednosti indikatora informacijskog ponašanja prema predanosti traženju informacija o karijeri

Informacijsko ponašanje	aktivni			neaktivni			ukupno		
	Ma	Na	SD	Mn	Nn	SD	M	N	SD
razgovaram i savjetujem se	3.75	265	.980	3.22	27	1.251	3.70	292	1.017
prikupljam informacije	3.87	265	.922	2.78	27	1.219	3.77	292	1.022
razmišljam koji je studij za mene	4.40	265	.920	3.78	27	1.281	4.34	292	.973
tiskane	2.30	264	1.113	1.81	27	.879	2.26	291	1.101

informacije									
internet	4.25	264	.859	3.44	27	1.251	4.18	291	.930
face-to-face	3.94	264	1.056	3.37	27	1.305	3.89	291	1.091
savjeti, mišljenja	3.77	264	1.014	2.96	27	1.091	3.70	291	1.046
info. kanali: nastavnici	3.91	264	1.140	3.37	27	1.275	3.86	291	1.161
nedostajuće info.: što se nudi	3.50	264	1.035	3.07	27	1.141	3.46	291	1.051

Iz dobivenih rezultata može se zaključiti da, s obzirom na predanost u traženju informacija, skupina aktivnih ispitanika odnosno onih koji su tražili i aktivno tražili informacije o karijeri (N=265) u odnosu na skupinu ispitanika koji uopće nisu tražili informacije (N=27), više razgovara i savjetuje s drugim ljudima (M=3.75), više prikuplja informacije (M=3.87) i više (u prosjeku mnogo) razmišlja (M=4.40) koji je studij odgovarajući za njih. Aktivna skupina ispitanika pri tome više koristi internet (M=4.25), više razgovara s nastavnicima (M=3.91) i više preferira izravnu („*face-to-face*“) komunikaciju (M=3.94), kao i savjete i mišljenja drugih ljudi (M=3.77) nego skupina neaktivnih tražitelja informacija, i više od neaktivne skupine (iako u prosjeku malo), koristi tiskane informacije (M=2.30). Pri tome, aktivnoj skupini više nego neaktivnoj skupini ispitanika nedostaju informacije o raznim fakultetima (M=3.50), odnosno o tome što se nudi. Između ove dvije skupine upadljivo su najveće razlike u prikupljanju informacija (Ma=3.87 : Mn=2.78) i u korištenju interneta pri odlučivanju o visokom obrazovanju (Ma=4.25 : Mn=3.44), te u preferiranju savjeta i mišljenja drugih ljudi (Ma=3.77 : Mn=2.96)¹⁰⁰⁷.

Prema optimizmu je ustanovljeno najviše statistički značajnih razlika u odnosu na ostale indikatore habitusa, tj. 15 razlika u 25 indikatora informacijskog ponašanja pri odlučivanju:

- info. prakse: prikupljam info. $F(1,290)=3.956, p=0.048<0.05$
- info. izvori (korištenje): *face-to-face* $F(1,290)=5.297, p=0.022<0.05$
- info. kanali: roditelji $F(1,290)=4.529, p=0.034<0.05$
- info. kanali: studenti $F(1,290)=4.437, p=0.036<0.05$
- info. kanali: nastavnici $F(1,290)=9.656, p=0.002<0.05$
- nedostajuće info: o sebi $F(1,290)=22.210, p=0.000<0.05$
- nedostajuće info: šta se nudi? $F(1,290)=5.542, p=0.019<0.05$
- nedostajuće info: kako izabrati? $F(1,290)=8.457, p=0.004<0.05$
- nedostajuće info: o mogućnostima zaposlenja $F(1,290)=9.054, p=0.003<0.05$
- osjećaji pri odlučivanju: zbunjenost $F(1,290)=28.175, p=0.000<0.05$
- osjećaji pri odlučivanju: nelagoda $F(1,290)=43.923, p=0.000<0.05$
- osjećaji pri odlučivanju: samopouzdanje $F(1,290)=14.985, p=0.000<0.05$
- osjećaji pri odlučivanju: anksioznost $F(1,290)=10.362, p=0.001<0.05$
- utjecaji: moji interesi i želje $F(1,290)=8.083, p=0.005<0.05$
- utjecaji: financijske mogućnosti $F(1,290)=3.956, p=0.048<0.05$

¹⁰⁰⁷ Ovdje valja napomenuti da je u našem uzorku bio relativno mali broj ispitanika koji nisu uopće tražili informacije (N=27) u odnosu na one koji su tražili i aktivno tražili informacije (N=265) o potencijalnim alternativama, tako da su kategorije s obzirom na broj ispitanika nesrazmjerne pa o dobivenim razlikama valja oprezno zaključivati. Kada su podaci grupirani i varijable rekodirane u binarne, omjer ove dvije skupine postao je statistički slab.

Izračunate su i uspoređene aritmetičke sredine da se utvrdi smjer i veličina razlike u informacijskom ponašanju između optimističnih i neoptimističnih ispitanika (*Tablica 53*).

Tablica 53: Rezultati usporedbe prosječnih vrijednosti indikatora informacijskog ponašanja prema optimizmu

Informacijsko ponašanje	optimistični			neoptimistični			ukupno		
	Mo	No	SD	Mn	N	SD	M	N	SD
prikupljam informacije	3.86	186	.948	3.62	105	1.069	3.77	291	.998
<i>face-to-face</i>	4.00	185	1.027	3.70	105	1.178	3.89	290	1.092
info. kanali: roditelji	4.09	185	1.046	3.71	105	1.153	3.99	290	1.093
info. kanali: studenti	4.23	185	.924	3.98	105	1.065	4.14	290	.983
info. kanali: nastavnici	4.02	185	1.091	3.58	105	1.239	3.86	290	1.163
nedostajuće info.: o sebi	2.67	185	1.349	3.45	105	1.352	2.95	290	1.399
nedostajuće info.: što se nudi?	3.36	185	1.080	3.66	105	.979	3.47	290	1.053
nedostajuće info.: kako izabrati?	3.45	185	1.184	3.86	105	1.087	3.60	290	1.164
nedostajuće info.: o mogućnostima zaposlenja	3.60	186	1.325	4.07	104	1.143	3.77	290	1.280
osjećaji: zbunjenost	2.77	185	1.240	3.58	103	1.264	3.06	288	1.307
osjećaji: nelagoda	2.14	185	1.102	3.10	103	1.310	2.48	288	1.266
osjećaji: samopouzdanje	3.38	185	1.112	2.83	103	1.248	3.18	288	1.190
osjećaji: anksioznost	2.63	185	1.390	3.19	103	1.509	2.83	288	1.456
utjecaji: moji interesi i želje	4.62	185	.721	4.34	103	.903	4.52	288	.801
utjecaji: financijske mogućnosti	3.24	185	1.350	3.57	103	1.404	3.36	288	1.377

Iz dobivenih rezultata može se zaključiti da, s obzirom na razinu optimizma u vezi s osobnom budućnošću obrazovanja, skupina optimističnih ispitanika (No=186) više od skupine neoptimističnih ispitanika (Nn=105) koristi kao informacijske kanale studente (M=4.23), roditelje (M=4.09) i nastavnike (M=4.02) jer više preferira izravnu komunikaciju (M=4.00) u odnosu na skupinu neoptimističnih ispitanika. Optimistična skupina ispitanika više prikuplja informacije (M=3.86) i osjeća više samopouzdanja (M=3.38), te više smatra da će na njihovu odluku o izboru visokog obrazovanja utjecati njihovi interesi i želje (M=4.62) u odnosu na skupinu neoptimističnih ispitanika. Pri tome, optimističnim ispitanicima manje nedostaju informacije o tome što se nudi (M=3.336), kako izabrati (M=3.45), te o mogućnostima kasnijeg zaposlenja (M=3.60) u odnosu na neoptimistične ispitanike. Optimistični ispitanici osjećaju

manje zbunjenosti ($M=2.77$), nelagode ($M=2.14$) i anksioznosti ($M=2.63$) u odnosu na neoptimistične, te smatraju da će na njihovu odluku manje utjecati financijske mogućnosti ($M=3.24$) nego neoptimistični ispitanici. Upadljivo najveća razlika između ove dvije skupine je u osjećaju nelagode pri izboru budućeg obrazovanja ($M_o=2.14 : M_n=3.10$), a potom u osjećajima zbunjenosti ($M_o=2.77 : M_n=3.58$) i anksioznosti ($M_o=2.63 : M_n=3.19$), kao i u nedostajućim informacijama o sebi ($M_o=2.67 : M_n=3.45$).

Prema drugom indikatoru informacijskog habitusa-korisnost informacija u odlučivanju, ustanovljeno je 14 statistički značajnih razlika između skupine ispitanika koja smatra korisnim informacije u odlučivanju i skupine koja ih ne smatra korisnim.

- info. prakse: razgovaram i savjetujem $F(1,290)=4.468, p=0.035<0.05$
- info. prakse: prikupljam informacije $F(1,290)=8.904, p=0.003<0.05$
- info. prakse: razmišljam koji je studij za mene $F(1,290)=6.116, p=0.014<0.05$
- info. izvori (korištenje): internet $F(1,290)=16.679, p=0.000<0.05$
- info. izvori (korištenje): *face-to-face* $F(1,290)=5.674, p=0.018<0.05$
- info. izvori (vrste informacija): savjeti, mišljenja $F(1,290)=4.181, p=0.042<0.05$
- info. izvori (vrste informacija): iskustva drugih osoba $F(1,290)=10.055, p=0.002<0.05$
- info. kanali: roditelji $F(1,290)=5.056, p=0.025<0.05$
- info. kanali: obitelj i rođaci $F(1,290)=12.566, p=0.000<0.05$
- info. kanali: prijatelji i vršnjaci $F(1,290)=4.607, p=0.033<0.05$
- info. kanali: studenti $F(1,290)=24.332, p=0.000<0.05$
- info. kanali: nastavnici $F(1,290)=6.902, p=0.009<0.05$
- nedostajuće info: o mogućnostima zaposlenja $F(1,290)=8.477, p=0.004<0.05$
- utjecaji: financijske mogućnosti $F(1,290)=9.982, p=0.002<0.05$

Izračunate su i uspoređene aritmetičke sredine da se utvrdi smjer i veličina razlike u informacijskom ponašanju između ispitanika prema indikatu informacijskog habitusa-korisnost informacija (Tablica 54).

Tablica 54: Rezultati usporedbe prosječnih vrijednosti indikatora informacijskog ponašanja prema informacijskom habitusu-korisnost informacija

Informacijsko ponašanje	korisne su informacije			beskorisne su informacije			ukupno		
	Mk	Nk	SD	Mb	Nb	SD	M	N	SD
razgovaram i savjetujem se	3.73	277	1.001	3.14	14	1.231	3.70	291	1.019
prikupljam informacije	3.81	277	.953	3.00	14	1.569	3.77	291	1.003
razmišljam koji je studij za mene	4.37	277	.922	3.71	14	1.637	4.34	291	.974
internet	4.23	277	.890	3.21	14	1.188	4.18	291	.930
<i>face to face</i>	3.92	277	1.067	3.21	14	1.369	3.89	291	1.091
savjeti, mišljenja	3.73	277	1.013	3.14	14	1.512	3.70	291	1.046
iskustva drugih	4.06	277	.942	3.21	14	1.578	4.02	291	.995
info. kanali: roditelji	4.03	277	1.058	3.36	14	1.550	3.99	291	1.092

info.kanali: porodica i rođaci	3.23	277	1.115	2.14	14	1.231	3.18	291	1.143
info. kanali: prijatelji i vršnjaci	3.11	277	1.028	2.50	14	1.286	3.08	291	1.047
info. kanali: studenti	4.21	277	.923	2.93	14	1.328	4.14	291	.982
info. kanali: nastavnici	3.90	277	1.131	3.07	14	1.492	3.86	291	1.161
nedostajuće info.: o mogućnosti zaposlenja	3.82	276	1.235	2.77	13	1.833	3.77	289	1.282
utjecaji: financijske mogućnosti	3.41	277	1.366	2.09	11	1.044	3.36	288	1.377

Iz dobivenih rezultata može se zaključiti da s obzirom na procjenu korisnosti informacija u odlučivanju, postoji značajna razlika između dviju skupina ispitanika u svim informacijskim praksama i u svim informacijskim kanalima. Naime, skupina koja procjenjuje korisnim informacije u odlučivanju ($N_k=277$) u odnosu na skupinu koja ih procjenjuje beskorisnim ($N_b=14$) više razmišlja o tome koji je studij odgovarajući za njih ($M=4.37$), te više prikuplja informacije ($M=3.81$) i više razgovara i savjetuje se ($M=3.73$) s drugim ljudima. Pri tome, skupina koja smatra korisnim informacije u odlučivanju više koristi internet ($M=4.23$) i izravnu osobnu komunikaciju ($M=3.92$), te više preferira savjete, mišljenja ($M=3.73$) i iskustva drugih ljudi ($M=4.06$), u odnosu na skupinu koja informacije ne smatra korisnim u odlučivanju. Skupina koja informacije smatra korisnim, više razgovara o svome budućem obrazovanju s osobama koje studiraju ($M=4.21$), roditeljima ($M=4.03$) i nastavnicima ($M=3.90$), te prijateljima i vršnjacima ($M=$). Više joj nedostaju informacije o mogućnostima zaposlenja ($M=3.11$) nakon završetka studija i više smatra da će na njen izbor studija utjecati financijske mogućnosti ($M=3.41$) u odnosu na skupinu koja je informacije procijenila beskorisnim. Najveća razlika između dviju skupina pokazuje se u tome utjecaju, odnosno skupina koja procjenjuje korisnim informacije u odlučivanju više smatra da će na njezinu konačnu odluku imati utjecaj financijske mogućnosti u odnosu na drugu skupinu ($M_k=3.41 : M_b=2.09$).¹⁰⁰⁸

3.3. Rezultati grupnog intervjuiranja

3.3.1. Doživljena iskustva sudionika pri izboru visokog obrazovanja

Sudionici koji su se izjasnili da su izabrali studij izjavili su da su donijeli odluku ranije tijekom razdoblja školovanja, a ne u kritičnom trenutku na kraju svoga srednjoškolskog obrazovanja, kada je vođeno ovo istraživanje (*Prilog 8*)¹⁰⁰⁹. Prema njihovim izjavama, oni su s vremenom sužavali svoja interesovanja ka samo jednom konačnom izboru. Osobni tijek

¹⁰⁰⁸ I ovdje valja upozoriti na nesrazmjer u kategorijama s obzirom na broj ispitanika (277:14) koji se pokazao nakon rekodiranja varijable u binarnu, pa ove zaključke valja uzeti s oprezom. Podatke prije rekodiranja vidjeti u tablici 28 ove disertacije.

¹⁰⁰⁹ Cjeloviti transkripti grupnih intervjua nalaze se u *Prilogu 8* ove disertacije.

usklađivanja vlastitih sposobnosti i željenog izbora Miro¹⁰¹⁰ opisuje na sljedeći način: „*Stavio sam na vagu ono što me privlači i ono što su moje sposobnosti, što sam ja u stanju...moja težnja od osnovne škole bila je elektrotehnika, najprije u osnovnoj školi matematika i fizika, a kasnije informatika...to me oduvijek privlačilo i išlo mi je, jednostavno sam volio te predmete...*“. Na sličan način opisuju svoje iskustvo Mina, Dina i Keri koji izvještavaju o vlastitom iskustvu izbora kao prirodnom putu ka jednom predmetu zanimanja. Dina tvrdi da je sretna, jer se nikada nije dvoumila oko izbora: „*Od osnovne škole me zanimala samo informatika, nisam se pronalazila ni u jednoj drugoj oblasti, samo me to privlačilo, jer mi nije bilo dosadno i išla sam samo u tom smjeru, a kasnije sam postajala sve sigurnija da je to pravi izbor za mene...*“. Ona je među rijetkim sudionicima koji navode da su prve konkretnije informacije saznali iz brošure koju su pronašli u čitaonici školske knjižnice: „*Tu u čitaonici prošle godine pronašla sam brucoški vodič, prelistala ga i vidjela na kojim se fakultetima izučava informatika, kasnije sam još istraživala na internetu...mislila sam da će nam škola dati još informacija, ali to se nije dogodilo...*“. Mina dodaje: „*Od malena sam htjela biti arhitekta za interijer, nisam tačno znala šta to znači, ali dok su druge djevojčice oblačile Barbike, ja sam uvijek crtala sobe s namještajem...*“. Keri opisuje svoju ljubav prema medicini od najranijih dana: „*Dok su se drugi dječaci igrali autićima, ja sam se igrao tatinim slušalicama i drugim ljekarskim priborom...*“.

Neodlučni sudionici, odnosno oni koji su tek donijeli odluku i oni koji to još nisu napravili, izražavaju kao problem otkrivanje područja koje ih najviše zanima i čime bi se mogli baviti u budućnosti. Ponekad je to zbog „previše interesa“, odnosno nepostojanja jednog istaknutog predmeta zanimanja, a ponekad zbog „previše emocija“ koje se javljaju zbog pritiska da se donese odluka. Svoja osobna iskustva suočavanja s izborom opisuju na različite načine, pri čemu je nekoliko sudionika iz ove skupine navelo svoju sklonost prema psihologiji kao predmetu studija i budućem zanimanju. Ela objašnjava: „*Oduvijek imam problem s izborom zanimanja, još od osnovne škole...neko vrijeme sam htjela biti doktorica, onda sam htjela biti psiholog, pa onda profesorica matematike...na kraju nisam apsolutno imala pojma šta želim...Unazad jednu sedmicu sam htjela upisati medicinski fakultet, međutim, čula sam samo loše stvari o sarajevskoj medicini...*“.

Otkrivanje svojih interesovanja Hena opisuje sljedećim riječima: „*Od trećeg razreda kada smo dobili predmet psihologija, bilo mi je to zanimljivo, malo sam i sama istraživala, željela sam da to i studiram, a onda sam razmišljala o tom zanimanju i shvatila da možda neću moći raditi cijeli život s ljudima koji imaju psihičkih problema...poslije sam razgovarala s roditeljima i bratom koji je završio pravni fakultet...tako da sam ipak promijenila odluku, ali mi je ostala želja za psihologijom...*“. Nemogućnost da se opredijeli samo za jedan predmet zanimanja Hari opisuje na sljedeći način: „*Htio sam upisati informatiku i računarstvo, ali istovremeno me privlači psihologija koju se bojim izabrati, jer sam čuo dosta negativnih iskustava od osoba koje su je završile...osjećam se zbunjeno i nervozno od prošle godine kada sam počeo razmišljati o izboru fakulteta...počeo sam i drhtati...*“. O nesigurnosti u svoj izbor izvještavaju i drugi sudionici. Maks objašnjava: „*U početku, nisam želio da razmišljam o tome, hvatala me anksioznost i bio sam zbunjen, nisam znao šta da radim, bilo je to uglavnom zbog toga što nisam znao koliko mi roditelji mogu priuštiti, gdje mogu studirati, kakve su nam*

¹⁰¹⁰ U prikazivanju rezultata intervjuiranja nisu korištena vlastita imena sudionika, nego su ona zamijenjena pseudonimima radi očuvanja anonimnosti iskaza. Gramatičke pogreške autorica je korigirala u tekstu po potrebi, zbog veće jasnoće, trudeći se zadržati izvorni smisao iskaza.

finansijske mogućnosti, a ne zbog toga što nisam znao šta me zanima, uvijek me zanimala samo politologija i čitao sam sve što je s time povezano.“

Neodlučni sudionici uglavnom otvoreno navode emocije kao najveću prepreku u procesu izbora. Maks to opisuje: *“Imao sam informacije o sebi, znao sam otprilike šta me zanima, ali su me ometali vanjski faktori...također i emocije, ne znam koliko se to odnosi na informacije, ali mi se čini da je to važno reći, emocije su mi bile najveća prepreka...osjećao sam nelagodu zbog donošenja tako važne odluke.“* Ovi sudionici svjesni su da će njihovo planiranje budućnosti uveliko odrediti njihove životne šanse, pa iskazuju snažne osjećaje s kojima se suočavaju. Meri objašnjava: *„Volim i biologiju i likovnu umjetnost...zanimala me mikrobiologija i anatomija...puno toga mi se sviđa...ali ja sam jako osjetljiva i ne mogu dobro djelovati pod pritiskom...ja stvarno ne znam šta da radim (plač)“.*

O svojim izmiješanim emocijama pri odlučivanju izvijestili su i oni koji nisu imali dilema koji studij izabrati, kao što je Dina: *„Pa istina je da su emocije izmiješane, u isto vrijeme osjećam strah i neku brigu, jer to je stvarno velika prekretnica u životu...“*. Rina to potvrđuje na sljedeći način: *“Mi smo stvarno zbunjeni sa svime time...jednostavno smo u nekom strahu, jer plašimo se da nećemo dobro izabrati svoju profesiju, ja se plašim da ću možda za dvije godine shvatiti da sam potpuno promašila sa svojim izborom fakulteta...“*

3.3.2. Doživljena iskustva sudionika u prikupljanju i traženju potrebnih informacija pri odlučivanju o postsekundarnom obrazovanju

Kada adolescenti planiraju svoju obrazovnu i profesionalnu budućnost oni konzultiraju razne vrste informacija i informacijskih izvora koji su im dostupni. Dvije dihotomne skupine sudionika u grupnom intervjuu opisali su osobna iskustva i izložili svoja stajališta prema onome što smatraju prikladnim informacijama i korisnim izvorima pri odlučivanju o tome koji studij izabrati.

Sudionici koji su ranije izabrali predmetno područje studija opisuju svoje iskustvo prikupljanja informacija pri odlučivanju kao više racionalan proces koji ima logičan slijed. Na taj način Miro izvještava o svome iskustvu: *„Nakon što sam ustanovio koji su mi predmeti najdraži i najbolje mi idu, počeo sam pregledati web stranice fakulteta da bih prikupio informacije šta se zapravo radi na tim fakultetima, koji su predmeti, kakvo je gradivo i šta ću u suštini biti kada to završim.“* Oni često prijavljuju da su tijekom izbora prikupljali informacije iz više izvora među kojima su: oni sami kao tragatelji za onim što ih zanima i što im od školskih predmeta ide (svojim karijernim identitetom), njihovi roditelji i bliski srodnici, internetni izvori i razgovori s osobama koje imaju iskustva u području koje ih zanima ili su poslovno povezani s informacijama od interesa. Većina sudionika ipak smatra da nemaju sve informacije koje im trebaju i da ih je veoma teško dobiti. Keri obrazlaže: *„Iako tačno znam šta ću upisati i dalje imam problem s informacijama, naprimjer, dvije osobe kad pričaju ja od njih dobijem dvije potpuno različite informacije, kad pokušam pronaći na internetu nešto što me zanima dosta je teško neke informacije iskopati, a imao sam i negativna iskustva s ljudima s medicinskog fakulteta koji su nesusretljivi i neljubazni, jedva su čekali da odem...“*

Premda naglašavaju svoje sposobnosti, interese i želje kao najvažnije u usmjeravanju prema određenim karijernim izborima, te svoju samostalnost u odlučivanju, sudionici oba spola koji

su ranije odlučili često navode da su im članovi uže obitelji kao što su otac, stariji brat i sestra bili uzori, podrška ili savjetnici, odnosno prvi, a možda i presudan, izvor informacija za donošenje obrazovne odluke. Nijedanput u grupnom intervjuu nije spomenuta majka kao karijerni uzor, emocionalna podrška ili informacijski izvor. Mina, Keri, Meri, Harun i Minka eksplicitno navode da je otac imao značajnu ulogu u njihovom izboru fakulteta (npr. *“...pitala sam tatu za sugestiju...on je upućen u tržište rada...”*; *“...otac je više bio tu za neke informacije jer je više upoznat s tržištem rada...”*; *“...moj otac radi kao informatičar, on se od tinejdžerskih dana zanimao za računare,...mislim da će mi on pomoći...”*; *“nisam imao velikih oscilacija u profesionalnoj orijentaciji, spontano sam se odlučio za medicinu jer mi je otac ljekar...”*; *“...nisam imao neke velike nedoumice, najveći utjecaj na mene je imalo radno okruženje mog oca, iskreno, budući da sam stalno bio u prisustvu njegovih kolega...otac je to usadio u mene iako se nije trudio u tome.”*).

Sudionici koji su tek odlučili i oni koji još nisu donijeli odluku o području studija pokazuju osjećaje frustriranosti zbog nemogućnosti da iz dostupnih izvora dobiju ono što im je potrebno. Oni izvještavaju o jakoj svijesti o važnosti informacija u karijernim izborima. Međutim, mnogi ne znaju koje su informacije potrebne za informirane odluke, niti gdje da ih nađu. Meri opisuje svoju potragu za informacijama koje nikako da nađe: *“Ja se ne dvoumim nego petoumim...radila sam psihološko testiranje i dobila tri potpuno različite skupine zanimanja...išla sam na dane otvorenih vrata fakulteta...stavili su za štand informacija studenta prve godine koji nam ništa nije znao reći...šta god sam pitala, odgovor je bio možete vi to naći na internetu,...bukvalno morate da kopate da nađete bilo šta.”*

Neodlučni sudionici izjavljuju da su tražili potrebne informacije na internetu, ali najčešće nisu pronašli odgovore na ono što ih je zanimalo. Oni pridaju veću važnost problemu nedostatka informacija na internetu, jer se više oslanjaju na internetne izvore nego odlučni sudionici koji su češće izjavili da su im potrebne samo dodatne, konkretne informacije. Ela objašnjava: *„Na oficijelnim stranicama fakulteta ne može se naći ništa što bi nam moglo pomoći da bismo znali šta da očekujemo...svi misle da mi imamo previše informacija zato što imamo internet, to nije tačno, mi na internetu nemamo informacija koje nam trebaju.”* Slično iskustvo opisao je i Maks: *“Informacije sam tražio uglavnom na internetu, ali kod privatnih univerziteta informacije o stipendijama nisu jasne, pa je dugo vremena trebalo da nađem informacije samo za jedan univerzitet, dugo sam se zadržavao na tim stranicama, a što sam se duže zadržavao sve više sam gubio volju, a onda sam sasvim prestao da ih tražim jedno vrijeme, više sam prepustio da to ide samo od sebe...”*

Sudeći prema izjavama sudionika u grupnom intervjuu, zajedničko za oba informacijska habitusa je sklonost oslanjanju na izravnu osobnu komunikaciju, odnosno na mišljenja i savjete drugih ljudi (npr.: *„Najviše informacija dobio sam iz mišljenja ljudi...”*; *„Nedostaje mi osoba s kojom ću pričati o tome...”*) koje ponekad uzimaju „zdravo za gotovo“ bez kritičkog promišljanja i samostalnog aktivnog traženja informacija. Internet kao informacijski kanal zauzima periferno mjesto u traženju informacija pri izboru karijere samo za pridobivanje dodatnih informacija, sudeći prema najčešće opisanim iskustvima svih sudionika u grupnom intervjuu. Sudionici u grupnom intervjuu nisu imali na umu sve mogućnosti koje im pruža internet, kao što je primjerice društveno umrežavanje preko virtualnih platformi namijenjenih tome i pomoću kojih bi mogli uspostaviti šire kontakte, te dobiti potrebne informacije izvan svoga uskog kruga kontakata.

3.3.3. Doživljena iskustva sudionika u korištenju informacija pri odlučivanju o visokom obrazovanju

Divergencija u informacijskoj orijentaciji i načinima pridobivanja informacijskog kapitala između dvaju dihotomnih informacijskih habitusa, odnosno sudionika koji su „na vrijeme“ izabrali područje studiranja i onih koji „kasne“ u tome, prepoznatljiva je i u korištenju informacija i informacijskih izvora u donošenju odluke.

Informacijski habitus sudionika koji su ranije donijeli odluku prepoznatljiv je po tome što oni uglavnom točno znaju koje im informacije još nedostaju, pa su njihove informacijske prakse više ciljane i usmjerene na određenu vrstu informacija. Traže i prikupljaju određene konkretne informacije, kao što opisuje Miro: „*Najveća zamjerka svima koji nude informacije o visokom obrazovanju je nedostatak elementarnih informacija, o rokovima za prijemne ispite naprimjer...brinem se da će nam ostati premalo vremena za pripreme...*“. Informacije od značajnih drugih ljudi, kao što su roditelji i prijatelji, visoko su vrednovane, kako obrazlaže Miro: „*Mislim da smo najbolje informacije o izboru budućeg obrazovanja dobili od svojih roditelja i vršnjaka, ali ipak najkonkretnije i najtačnije su one informacije koje dobijamo od osoba koje su na neki način povezane sa željenim fakultetom kao što su asistenti, studenti koji studiraju ili su završili taj fakultet, ili jednostavno lica koja su zaposlena na tom fakultetu, da bismo mogli čuti njihova iskustva, prednosti i nedostatke tog fakulteta i stvorili širu sliku...*“

Informacijski habitus neodlučnih sudionika (koji su kasnije ili još nisu definitivno izabrali određeno područje studija) otkriva nešto emocionalniji pristup i drugačija iskustva. Zena tvrdi da su joj sve informacije koje je dobila iz raznih izvora pomogle: „*Sve informacije koje sam dobila bile su mi od koristi, ali problem je što sam ja cijeli život odlagala tu neku konačnu odluku, ja mislim da sam to radila zbog neke anksioznosti, jer nam svi govore da je to velika odluka u našem životu, prepustila sam se da me put vodi i nisam razmišljala gdje ću stići. Kada sam počela o tome razmišljati...bila sam u nedoumici, dvoumila sam se, troumila, stoumila, bilo je stvarno teško...zbog finansijske situacije, zatim roditelja koji nisu imali mnogo razumijevanja za ono što ja volim...donijela sam odluku da studiram u svom gradu, ja se vodim razumom, ali isto tako uzimam u obzir i svoje emocije, ne mogu biti potpuno racionalna...*“

Svi sudionici najčešće ističu roditelje kao najvažniji izvor emocionalne podrške i savjeta, ali oni kao izvor informacija mogu se zapravo smatrati kontradiktornim, kao što kaže Mina: „*Roditelji su rekli da mi oni neće govoriti šta da studiram, ali da će mi reći šta da ne studiram, tipa medicina, ekonomija...*“. Međutim, pretežno oslanjanje na izvore informacija iz neposrednog okruženja ako ono nije informacijski bogato može kreirati daljnji nedostatak informacija (informacijske praznine) i reproducirati društvenu nejednakost među mladim tražiteljima informacija i donositeljima obrazovnih odluka.

3.3.4 Stavovi sudionika o potrebama starijih adolescenata za informacijama o karijeri

Ključna životna tranzicija u kojoj se nalaze stariji adolescenti koji odlučuju o izboru fakulteta može potaknuti na razmišljanje o tome što je prema njihovom iskustvu potrebno da učini zajednica u vezi s informacijama o karijeri da bi olakšala izbore budućim generacijama. Zanimalo nas je kakvi su stavovi sudionika u grupnom intervjuu o tome koje informacije

nedostaju i što bi trebalo učiniti da se u budućnosti smanje barijere i poteškoće u pristupu i korištenju informacija, te unaprijedi odlučivanje o karijeri.

Sudionici izražavaju jaku potrebu za profesionalnom i stručnom uslugom i podrškom u razvoju i planiranju karijere. Većina sudionika istakla je da im najviše nedostaje savjetovanje o profesionalnoj orijentaciji u školi i izrazili potrebu da se u škole uvede karijerno savjetovanje. Maks je to primijetio na sljedeći način: *“U našoj školi nema nikakvog savjetnika za karijeru, u našoj zemlji nema karijernih dana kao u Zapadnim zemljama...bilo bi lakše na taj način nešto doznati o svemu“*. Pedagog je u školama obično zadužen za profesionalnu orijentaciju, ali način rada na karijernom usmjeravanju i savjetovanju kao što je posjeta satima razredne nastave po mišljenju naših sudionika u grupnim intervjuima daleko je od dovoljnog, premda ima i pozitivnih iskustava. Zena iznosi svoje iskustvo: *“U četvrtom razredu u svako odjeljenje je dolazila pedagogica i pričala s nama, tada sam si zapisala jedan od tih testova koji sam kasnije uradila i bila zadovoljna što se potvrdilo ono što sam i ja mislila da je najbolje za mene, ali žao mi je, recimo, što nam nije ostavljena mogućnost da dođemo kod nje po dodatne informacije, da možemo nastaviti razgovor o tome i da se više pomogne onima kojima je to potrebno...“* Hari smatra da bi škola trebala ranije usmjeravati učenike u izboru zanimanja: *„Škola bi trebala, pa možda čak i osnovna, i ranije voditi učenike na dane otvorenih vrata fakulteta...to bi nam pomoglo da ranije donesemo odluku...odabir karijere nije nešto s čime bi se trebali susretati tek u četvrtom razredu srednje škole...“*.

Također, sudionici smatraju da bi najjednostavniji pristup informacijama trebao biti ponuđen u školama. Žele imati informacije pružene na jednom mjestu, kao što izlaže Ela: *„Fakulteti bi trebali biti povezani s upravama škola, da mi odemo tamo i nađemo odgovore koji nam trebaju.“* Također, većinom izražavaju potrebu za većim angažmanom fakulteta u pružanju informacija. Pri tome, sudionici u grupnom intervjuu često izražavaju svoje nezadovoljstvo odnosom „prestižnih“ fakulteta, koji ujedno važe i za najteže, kao što su medicinski i elektrotehnički fakulteti, prema svojim budućim studentima. Miro obrazlaže: *„Mislim da i fakulteti s najvećom tradicijom kao što je medicinski fakultet trebaju dolaziti među učenike i širiti informacije iz prve ruke, ne moraju to biti profesori, to mogu biti studenti tih fakulteta koji će prenositi svoje lično iskustvo...to bi nam puno olakšalo prelaz iz srednje škole u visoko obrazovanje“*. Premda Rina nije imala poteškoća pri izboru, ona ipak misli da joj je potrebno više informacija od željenog fakulteta: *„Više informacija trebali bismo dobivati od samih fakulteta i da tu bude osoba koja će nas više uputiti i reći nam nešto detaljnije o onome što nas zanima...posebno mi se svidio projekt 'Budi student jedan dan', to mi je bilo super iskustvo...prezentacije privatnih fakulteta koje smo imali su lažne, one prikazuju lažnu sliku...ne vjerujem im“*.

Unatoč nepovjerenju prema informacijama koje dobivaju iz prezentacija fakulteta od strane njihovih predstavnika u školama i lošoj organizaciji dana otvorenih vrata, prema mišljenju naših sudionika ipak su dobili neke korisne informacije koje su im pomogle da barem okvirno saznaju nešto o programima fakulteta. Hari kaže da bi mu više takvih prezentacija pomoglo da ranije odluči: *„Državni fakulteti nemaju prezentacija...meni su pomogle prezentacije privatnih univerziteta, iako nisu bile na nekom visokom nivou, da se barem upoznam s programima raznih fakulteta...“*. Međutim, Rina rezimira: *„Trebalo bi da postoji neka agencija ili institucija koja bi pružala objektivnije informacije budućim studentima, da izdaju svoje brošure, a ne da imamo samo reklame za fakultete...možda bi trebalo da tu bude psiholog s*

kojim bismo mi mogli popričati, da nam objasni...i usmjeri nas...stvarno nam je potrebno u srednjoj školi testiranje iz profesionalne orijentacije...i mislim da bi profesori trebali više da pričaju s nama, da budu više dostupni, ovako nijedan profesor nije nas pokušao savjetovati, samo pitaju šta ćete upisati i to je sve, niko ne kaže možete doći i posavjetovati se sa mnom, jer oni su ipak ti koji bi nam mogli pomoći...“.

Neodlučni sudionici uglavnom pokazuju da ne razlikuju vlastitu odgovornost za svoje izbore i stvarne barijere kao što su društvena, institucionalna, kulturna i obiteljska ograničenja. Pomalo razočarani u sustav, većinu odgovornosti prebacuju na izvanjske okolnosti. Rezignaciju opisuju na sličan način kao Ela: *„Upisat ću se na privatni međunarodni fakultet, jer to vidim kao način da odem odavde...možda to zvuči malo sebično, ali jako je obeshrabrujuće kako ovdje osobe sa završenim fakultetom nisu poštovane...“* To potvrđuje i Hari koji ovako opisuje svoj doživljaj izbora puta kojim će ići nakon srednje škole: *„Pri izboru fakulteta trudio sam se da izaberem neki fakultet s kojim ću moći naći posao u Bosni i Hercegovini, ali isto tako i da mi nudi mogućnosti zapošljavanja u inozemstvu, zbog toga što mi naš sistem ne ulijeva povjerenje u mnogim stvarima...“*

3.3.5. Informacijski habitusi sudionika u grupnom intervjuu

Grupni intervjui s mladim ljudima koji donose odluke o svojoj obrazovnoj i profesionalnoj budućnosti pružili su iznijansirano razumijevanje načina kako informacijski habitus proizlazi iz adolescentskog iskustva i sustava internaliziranih stavova i vrijednosti, te kako se to odražava na njihove informacijske prakse.

Sudionicima u grupnim intervjuima dopušteno je da slijede svoj tijek misli, opisujući „prirodnim“ jezikom (kojim se inače izražavaju) svoju osobnu percepciju i iskustva traženja i korištenja informacija pri izboru postsekundarnog obrazovanja. Pri tome, posvećena je pozornost i onome kako sudionici interpretiraju svoja stvarna osobna iskustvu odnosno interpretativnom repertoaru kojim se služe. Primijenjena je interpretativna fenomenološka analiza (*IPA*) kojom se detaljno analizira kako sudionici percipiraju i kakav smisao pridaju stvarima koje im se događaju u životu povezano s izborom karijere, na način da je fokus na razumijevanju sadržaja i značenja, a ne na mjerenju učestalosti. Nakon *IPA* analize svih intervjuja, dobivena su dva prepoznatljiva informacijska habitusa. To su: informacijski habitus onih koji su odlučili (karijerno zreli) i informacijski habitus onih koji su tek ili još nisu donijeli odluku (karijerno nezreli).

Dva karakteristična obrasca informacijskog ponašanja, odnosno informacijska habitusa, prepoznata su s obzirom na vrijeme donošenja odluke, odnosno prema tome da li je odluka donosena tijekom školovanja, netom prije provođenja istraživanja (pred kraj završnog razreda srednje škole) ili još nije donesena. Budući da se doživljena iskustva ispitanika koji su se izjasnili da su tek donijeli odluku i onih koji su se izjasnili da još nisu, neznatno međusobno razlikuju, procijenjeno je da podaci o njihovim izjavama mogu biti stavljeni skupa bez velike štete u razmatranju raznolikosti.

Informacijski habitus sudionika koji su donijeli odluku o području studija. Kako su donijeli odluku i koje su informacijske izvore i kanale pri tome koristili, te koje su informacije bile presudne, pokazalo se kao kritično pitanje upućeno sudionicima u grupnom intervjuu koji su se izjasnili da su izabrali studij ranije tijekom školovanja. Njihov informacijski habitus orijentiran

je na traženje i korištenje činjeničnih informacija, jer su oni napravili izbor. Smatraju da imaju dovoljno informacija o svojim sklonostima i sposobnostima, uskladili su svoje izbore prema onome što se nudi u polju visokog obrazovanja, te im je potrebna samo instrumentalna pomoć u obliku dodatnih informacija koje će odgovoriti na njihova konkretna pitanja.

Sudionici koji su donijeli odluku uglavnom su ranije tijekom školovanja razvili svoja interesovanja prema određenim predmetima i suzili svoje karijerne izbore (npr. „*Oduvijek me zanimala samo psihologija...*“; „*Nisam bila u dilemi, informatika je uvijek bila moj jedini izbor.*“). Oni navode da su presudne informacije dobili iz vlastite procjene uspjeha u pojedinim predmetima (npr. „*Bila sam uvijek dobra u matematici...*“), te iz zapažanja predmetnih nastavnika (npr. „*Nastavnik je u meni prepoznao potencijal i počeo me voditi na takmičenja iz fizike i matematike...*“). Sudionici oba spola koji su donijeli odluku o području studija često navode da im je otac bio važan karijerni uzor i izvor informacija (npr. „*Moj otac ima privatnu građevinsku firmu i gledajući njega kako radi...shvatila sam da želim upisati arhitekturu.*“; „*Moj otac, koji je ljekar, bio mi je uzor od najranijih dana...*“). Ipak, i pored toga što pokazuju samopouzdanje, ovi sudionici izražavaju da su im osjećaji pomiješani s izvjesnom dozom straha, brige i anksioznosti zbog suočavanja s novim izazovima (npr. „*Osjećam se ispunjeno, ali i potišteno, jer završavam srednju školu, pribojavam se jer ću se susretati s ozbiljnim problemima, ali ne bježim od strahova...*“). Ipak, uglavnom prevladavaju pozitivni osjećaji koji nisu uvijek eksplicitno izraženi (npr. „*Naravno da osjećam olakšanje zbog odluke...*“).

Informacijski habitus sudionika koji nisu donijeli odluku o području studija: Kritično pitanje za sudionike koji su tek odlučili ili još nisu odlučili bilo je: zašto nisu donijeli odluku, te koje su barijere iskusili tijekom traženja informacija i koje su im informacije nedostajale pri odlučivanju. Informacijski habitus ovih sudionika orijentiran je na traženje svih vrsta informacija koje im nedostaju. Potrebna im je emocionalna i instrumentalna potpora, jer imaju poteškoća pri izboru i nedostaju im informacije o tome što žele, kako izabrati i što se nudi u polju visokog obrazovanja. Informacijski kapital je relativno veći kod prvih nego potonjih, koji su informacijski siromašniji.

Sudionici koji nisu bili definitivno odlučili o području koje žele studirati, svoju neodlučnost, odnosno, nespremnost za izbor, kako se izrazio jedan od sudionika (npr. „*Nije riječ o neodlučnosti, nego mislim da samo nisam spreman za takvu odluku.*“), pripisuju različitim uzrocima. Oni izražavaju sljedeće:

- poteškoće u odlučivanju usljed nedostatka informacija o tome što se nudi na postojećim visokoobrazovnim institucijama (npr. „*Fakultetima nije stalo do nas... 'veliki fakulteti' se ne bore za nas, svejedno im je, jer imaju previše studenata...*“; „*Državni fakulteti nude premalo informacija, a privatni previše...*“; „*Neki fakulteti se favoriziraju, a prema drugima se gaje predrasude.*“)
- barijere u traženju i korištenju informacija u odlučivanju, jer informacije nisu dovoljno jasne (npr. „*...kao da su namjerno zamršene...*“).
- izvanjske barijere kao što je nedostatak testiranja profesionalne orijentacije u školama i karijernog savjetovanja, odnosno, poteškoću u odlučivanju usljed nedostatka informacija o tome kako izabrati karijeru (kako odlučiti?) (npr. „*Mlade bi trebalo usmjeravati od malena, još od osnovne škole.*“; „*Bila sam kod pedagogice na razgovoru, ali mi to ništa nije pomoglo.*“; „*Nikad nisam čula da postoje savjetnici za karijeru.*“).

Sudionici koji nisu donijeli odluku uglavnom su imali velika očekivanja od škole da će ih usmjeriti prema određenom zanimanju. Neki sudionici izražavaju svoju neodlučnost kao posljedicu toga što su u svim predmetima bili podjednako uspješni, pa im je teško procijeniti koju karijeru izabrati (npr.: *“Sve mi je išlo...zato mi je teško.”*; *“Previše stvari mi se sviđa...”*). Budući da ta očekivanja, prema njihovoj procjeni, nisu ispunjena, oni izražavaju osjećaje nelagode, zbunjenosti, nervoze, anksioznosti i straha. Pojedini sudionici, zbog razočaranja koje osjećaju, izražavaju želju za odlaskom na studij u inozemstvo (npr. *„Društvo ne brine o svojoj budućnosti...”*; *„Ovdje je sve loše organizovano, nema informacija na oficijelnim stranicama fakulteta, na internetu nema informacija koje nam trebaju...ovdje se uopće ne cijeni znanje.”*). U obitelji i roditeljima uglavnom imaju emocionalnu potporu, ali nisu dobili karijerne uzore i smjernice (npr. *„Roditelji mi daju puno podrške, ne pritišću me i dopuštaju mi da istražujem, ali se ne miješaju u moj izbor“*). Ono što dva informacijska habitusa čini različitim obrascima informacijskog ponašanja prikazano je u tablici (Tablica 55)

Tablica 55: Individualna obilježja sudionika u grupnom intervjuu

Individualna obilježja	Karijerno zreli	Karijerno nezreli
Faza odlučivanja	specifikacija karijernih preferencija (izabrali ranije tijekom školovanja)	kristalizacija karijernih preferencija (tek odlučili ili još nisu)
Postojanje karijernog uzora	uglavnom da	uglavnom ne
Informacijske prakse	ciljane, usmjerene	neusmjerene, slučajne
Informacijski izvori	više izvora	jedna vrsta izvora
Informacijska orijentacija	činjenice	sve vrste informacija
Doživljeni osjećaji	samopouzdanje, ispunjenost, olakšanje, potištenost, strah, briga, anksioznost	nelagoda, zbunjenost, frustracija, nervoza, anksioznost, razočaranje, strah
Poteškoće (barijere)	izvanjske	unutarnje, izvanjske
Potrebna pomoć	instrumentalna	emocionalna, instrumentalna
Informacijski kapital	relativno veći	relativno manji

3.4. Interpretacija istraživačkih rezultata

Gotovo 300 starijih adolescenata (muških N=100; 34.2%, ženskih N=192; 65.8%), učenika i učenica završnog razreda gimnazije, koji su 2018. godine bili pri kraju svoga srednjoškolskog obrazovanja, ispitani su u anketnom istraživanju o tome kako postupaju s informacijama pri odlučivanju o budućoj karijeri, odnosno, mogućem nastavku obrazovanja na fakultetskoj razini. Od toga je 20 mladića i djevojaka (muških N=9; 45.0%, ženskih N=11; 55.0%) sudjelovalo u grupnom intervjuu.

Istraživačka pitanja bila su sljedeća:

1. Kako stariji adolescenti percipiraju situaciju izbora karijere i ulogu informacija u tome?
2. Kojim se informacijskim izvorima koriste stariji adolescenti pri traženju i prikupljanju informacija o karijeri?
3. Kako stariji adolescenti vrednuju i koriste informacije u odlučivanju o karijeri?
4. Jesu li i koje su barijere stariji adolescenti iskusili tijekom traženja i prikupljanja informacija o karijeri, te koje su poteškoće u odlučivanju bile povezane s informacijama?
5. Kako određeni individualni i kontekstualni čimbenici oblikuju informacijska ponašanja starijih adolescenata pri odlučivanju o karijeri?

Podaci generirani iz anketnog ispitivanja i grupnog intervjuiranja analizirani su primjenom odgovarajućih statističkih procedura i postupaka deskriptivne i inferencijalne statističke analize, te primjenom *IPA* kvalitativne analitičke metode. Strategija istodobne triangulacije omogućila je da se zaključci derivirani na temelju analize rezultata kvantitativne metode upotpune zaključcima koji se izvode na temelju analize rezultata kvalitativne metode. Zaključci o tome što ispitanici misle o situaciji izbora karijere i ulozi informacija u odlučivanju, o tome koje su njihove vrijednosti vezane uz izbor karijere, kao i o tome kojim se izvorima služe, što čine i osjećaju prikupljajući, tražeći i koristeći informacije pri odlučivanju o karijeri te koje poteškoće doživljavaju, odnosno odgovori na prva četiri istraživačka pitanja, izvedeni se analizom podataka generiranih iz anketnog ispitivanja. Zaključci o subjektivnim iskustvima sudionika izvedeni analizom podataka generiranih iz polustrukturiranog grupnog intervjuja daju iznijansiraniju sliku informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri ispitanih adolescenata.

U svrhu dobivanja odgovora na posljednje istraživačko pitanje o tome kako određeni individualni i kontekstualni čimbenici oblikuju informacijska ponašanja starijih adolescenata pri odlučivanju o karijeri, pretpostavljeno je da postoji značajna razlika u informacijskom ponašanju unutar ispitivane populacije na temelju socioekonomskog statusa njihovih obitelji i određenih individualnih obilježja ispitanika. Istražen je odnos socioekonomskih čimbenika i informacijskog ponašanja, kao i odnos individualnih obilježja i informacijskog ponašanja da se utvrdi moguća međuovisnost. Pretpostavljeno je da postoji značajna razlika u informacijskom ponašanju između sudionika koji su izabrali studij i onih koji još nisu donijeli odluku, te je u analizi podataka generiranih iz grupnog intervjuiranja napravljena usporedba između dviju skupina kako bi se izveli detaljniji zaključci o informacijskom ponašanju ispitanih adolescenata. Pretpostavke su potvrđene i dobiveni su odgovori na istraživačka pitanja iz kojih se mogu izvesti relevantni zaključci. Slijedi rekapitulacija tijeka analize i interpretacija najvažnijih rezultata.

Kolektivni habitus uzorka. U analizi podataka generiranih anketnim ispitivanjem izdvojeno je šest varijabli koje su razmatrane kao varijable individualnih obilježja, odnosno indikatori habitusa kao utjelovljenog kulturnog kapitala koji usmjerava izbore. Aritmetička sredina uzeta je kao čimbenik varijabilnosti i kriterij rangiranja. Analizom i usporedbom prema intenzitetu slaganja od najviše ka najnižem dobiven je tablični prikaz individualnih obilježja ispitanika iz kojega se mogu izvoditi zaključci o habitusu cijelog uzorka. Dodatno, analizom podataka iz grupnog intervjua dobivena su dva karakteristična obrasca informacijskog ponašanja prema karijernoj zrelosti sudionika. Analiza i usporedba središnjih vrijednosti pokazale su da je najveći intenzitet slaganja u vrednovanju izbora odgovarajućeg obrazovanja za budućnost ($M=4.46$), zatim vrednovanju prikupljanja što više različitih informacija pri odlučivanju ($M=4.32$), te vrednovanju korisnosti informacija u odlučivanju ($M=3.60$). Prema intenzitetu slaganja slijede faza odlučivanja ($M=2.94$) i optimizam u pogledu nastavka obrazovanja ($M=2.72$) koje su ispitane ljestvicom u rasponu od tri vrijednosti. Na zadnjem je mjestu intenzitet predanosti traženju informacija o karijeri ($M=2.12$) koji je također ispitan ljestvicom od tri vrijednosti. Rezultati analize podataka generiranih anketnim ispitivanjem pokazali su da je više od polovice ispitanika, ako se uzmu skupa oni koji su odlučili ($N=125$; 42.8%) i definitivno odlučili ($N=75$; 25.7%), izabralo što će studirati. To se slaže s rezultatima grupnog intervjua prema kojima je više od polovice ispitanika ($N=12$; 60.0%) u vrijeme provođenja istraživanja bilo u završnoj fazi izbora. Među sudionicima grupnog intervjua koji su definitivno odlučili bilo je relativno više muških ispitanika ($N=7$; 58.3%) u odnosu na njihov ukupan broj, nego ženskih ispitanika ($N=5$; 41.7%). To se blago razlikuje od rezultata anketiranja prema kojima je relativno veći postotak djevojaka ($N=52$; 27.1%) nego mladića ($N=23$; 23.0%) koji su definitivno odlučili o tome koji studij izabrati¹⁰¹¹.

Analiza frekvencije odgovora iz anketnog ispitivanja pokazuje da su ispitanici koji su tražili informacije o karijeri bili u većini, odnosno, uzevši skupa, većina njih su tražili ($n=203$; 69.5%) i aktivno tražili ($N=62$; 21.2%) informacije. To se blago razlikuje od rezultata analize i usporedbe intenziteta slaganja prema kojima je najniži intenzitet slaganja u predanosti traženju informacija ($M=2.12$), niži od razine optimizma u pogledu budućnosti i faze odlučivanja.

Polovica ispitanika u anketnom ispitivanju izrazilo je optimizam ($N=146$; 50.2%) u pogledu nastavka svoga obrazovanja. Ipak, rezultati analize podataka dobivenih iz grupnog intervjua, otkrivaju da sudionici osjećaju potištenost, strah, brigu i anksioznost, te nelagodu, zbunjenost, frustraciju, nervozu i razočaranje. Izbor odgovarajućeg studija za osobnu budućnost većina ispitanika, uzevši skupa, smatra veoma važnim ($N=175$; 59.9%) i važnim ($N=79$; 27.1%). To potvrđuju i rezultat izračuna aritmetičke sredine ($M=4.46$) od pet vrijednosti. Većina ispitanika anketnog ispitivanja, uzevši skupa, smatra informacije veoma važnim ($N=131$; 45.0%) i važnim ($N=127$; 43.6%) pri odlučivanju o tome koji studij izabrati. Također, većina ispitanika, uzevši skupa, smatra dobivene informacije mnogo ($N=127$; 43.6%) i veoma mnogo ($n=32$; 11.0%) korisnim u odlučivanju o karijeri.

¹⁰¹¹ Razlike u informacijskom ponašanju prema spolu nisu bile u fokusu ovoga istraživanja. Međutim, varijabla spola kasnije u analizi pokazala se kao značajan čimbenik koji u interakciji s varijablama individualnih obilježja i raznih aspekata informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri upućuje na postojanje razlika prema spolu među ispitanicima i sudionicima u ovome istraživanju. Potrebna je detaljnija analiza o statističkoj značajnosti i smjeru tih razlika radi izvođenja relevantnih zaključaka o spolnim razlikama u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri starijih adolescenata.

Dodatno, *IPA* analizom rezultata grupnog intervjua dobivene su dvije skupine koje se međusobno razlikuju prema kritičnom trenutku izbora područja studija, odnosno fazi odlučivanja u kojoj se nalaze: karijerno zreli (faza specifikacije) i karijerno nezreli sudionici (faza kristalizacije karijernih preferencija). Dvije skupine pokazuju karakteristična obilježja informacijskog ponašanja, odnosno različite informacijske habituse. Oni se međusobno razlikuju u informacijskim praksama, informacijskoj orijentaciji, informacijskom kapitalu, korištenim informacijskim izvorima, poteškoćama, karijernom uzoru, vrsti potrebne pomoći i djelomice doživljenim osjećajima.

Prema ovim rezultatima, mogu se donijeti sljedeći zaključci o kolektivnom habitusu uzorka odnosno percepciji situacije, karijernoj zrelosti, predanosti eksploraciji karijernih alternativa i vrijednostima koje njeguju ispitanici i sudionici u ovome istraživanju:

- U pogledu percepcije situacije izbora odgovarajućeg visokog obrazovanja, ispitanici smatraju važnim izbor odgovarajućeg postsekundarnog obrazovanja za osobnu budućnost. Većina ispitanika ga smatra važnim i veoma važnim.
- U pogledu vrijednosti koju pridaju informacijama, ispitanici smatraju da je važno prikupljati što više različitih vrsta informacija pri odlučivanju. Većina ispitanika smatra informacije važnim i veoma važnim.
- U pogledu vrijednosti koju ispitanici pridaju informacijama u smislu njihove korisnosti u odlučivanju, ispitanici smatraju korisnim prikupljene informacije u odlučivanju. Većina ispitanika smatra informacije korisnim i veoma korisnim.
- U pogledu faze odlučivanja (karijerne zrelosti) u kojoj se ispitanici prema svojoj procjeni nalaze, više od polovice ispitanika je donijelo odluku o području studija.
- U pogledu razine optimizma u vezi s budućnošću njihova obrazovanja, ispitanici su relativno optimistični. Polovica ispitanika izrazila je optimizam. Uz to, naši ispitanici osjećaju samopouzdanje, ispunjenost, olakšanje, ali i potištenost, strah, brigu i anksioznost, te nelagodu, zbunjenost, frustraciju, nervozu i razočaranje u pogledu budućnosti svoga obrazovanja.
- U pogledu predanosti traženju informacija pri odlučivanju o karijeri, ispitanici su relativno aktivni u traženju informacija. Većina ispitanika je tražila i aktivno tražila informacije¹⁰¹².

Odnos indikatora habitusa i informacijskog ponašanja. U svrhu povezivanja prethodnih zaključaka s odgovorom na peto istraživačko pitanje o tome kako individualni i kontekstualni čimbenici oblikuju informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri, pokazalo se potrebnim grupirati podatke i rekodirati varijable individualnih obilježja ispitanika u indikatore habitusa. Polazeći od pretpostavke o povezanosti informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri s raznim oblicima kapitala ispitanika (ekonomskog, društvenog i kulturnog), pretpostavljeno je se da postoje značajne razlike unutar ispitivanog uzorka prema socioekonomskom statusu (izravno djelovanje društvenog, kulturnog i ekonomskog kapitala) i određenim individualnim obilježjima (neizravno djelovanje kulturnog kapitala) u pojedinim aspektima informacijskog ponašanja. Sukladno Bourdieuovoj teoriji kulturne i društvene reprodukcije, općenito je pretpostavljeno da se mladi ljudi iz privilegiranih obitelji u informacijskom ponašanju pri

¹⁰¹² Najvažniji zaključci iz interpretacije rezultata prikazani su u *Prilogu 5* ove disertacije.

odlučivanju o karijeri značajno razlikuju od mladih iz depriviranih obitelji, pri čemu određenu ulogu imaju njihove individualne dispozicije. Prema rezultatima ovoga istraživanja, pretpostavljeno postojanje razlika u informacijskom ponašanju unutar ispitivane populacije prema svim indikatorima habitusa i svim indikatorima socioekonomskog statusa pokazalo se opravdanim.

Podaci su grupirani tako da je smanjen broj kategorija i dobivene binarne varijable: odlučnost (odlučni i neodlučni), predanost (aktivni i neaktivni), optimizam (optimistični i neoptimistični), indikator karijernog habitusa (važno je visoko obrazovanje za budućnost-nevažno je), indikator informacijskog habitusa-važnost informacija (skupina koja smatra da su važne informacije pri odlučivanju i skupina koja smatra da su nevažne), indikator informacijskog habitusa-korisnost informacija (skupina koja smatra da korisne informacije u odlučivanju i skupina koja smatra da nisu korisne). Primjenom statističkog testa jednosmjerne analize varijance ispitana je statistička značajnost razlike između skupina u informacijskom ponašanju, te izračunate prosječne vrijednosti i uspoređene veličina i smjer razlika između svakog para skupina u ispitivanim aspektima informacijskog ponašanja. Ustanovljene su razlike između skupina od kojih su neke pokazale statističku značajnost uz strogi kriterij odabrane razine rizika od 5% ($p < 0.05$). Statistička značajnost tih razlika je smisljena i može biti pokazatelj postojanja objektivnih razlika u ispitivanoj populaciji.

Najprije, ispitan je odnos indikatora informacijskog ponašanja i školskog uspjeha kao institucionaliziranog oblika kulturnog kapitala da se provjeri postoji li statistički značajna razlika u informacijskom ponašanju ispitanika prema njihovom školskom uspjehu (kategorije: odličan, vrlo dobar, dobar), te koji je smjer i veličina te razlike. Očekivana razlika pokazala se u više aspekata. Skupina ispitanika s odličnim uspjehom ($N=138$) najviše u odnosu na ostale skupine, a u prosjeku mnogo prikuplja informacije ($M=3.98$), mnogo razmišlja o tome koji studij izabrati ($M=4.46$), pri tome mnogo koristi internet ($M=4.33$) kao izvor i činjenice ($M=4.30$) kao vrstu informacija, a u odnosu na ostale skupine najmanje razgovara s prijateljima i vršnjacima ($M=2.91$) o svome budućem obrazovanju. Skupina ispitanika s vrlo dobrim uspjehom ($N=119$) nešto manje prikuplja informacije ($M=3.68$), manje razmišlja koji studij upisati ($M=4.34$), manje koristi internet ($M=4.10$) i činjenice ($M=4.16$), a više od prethodne skupine razgovara s prijateljima i vršnjacima ($M=3.21$). U odnosu na ove dvije skupine, skupina s dobrim uspjehom ($N=34$) najmanje prikuplja informacije ($M=3.26$), najmanje razmišlja, iako u prosjeku mnogo, koji studij izabrati ($M=3.85$) i koristi internet kao izvor ($M=3.85$) informacija i činjenice kao vrstu informacija ($M=3.56$), a najviše razgovara sa prijateljima i vršnjacima o svome budućem obrazovanju ($M=3.38$).

Pretpostavljeno je da će se ustanovljena razlika u informacijskom ponašanju između skupina ispitanika pokazati i prema individualnim obilježjima ispitanika, te je ispitan odnos indikatora habitusa sa indikatorima informacijskog ponašanja. Utvrđene su statistički značajne razlike između četiti skupine (od ukupno 6) u brojnim aspektima informacijskog ponašanja: optimizam (15 statistički značajnih razlika), indikator informacijskog habitusa-korisnost informacija (14 statistički značajnih razlika), predanost traženju informacija (9 statistički značajnih razlika), i odlučnost (8 statistički značajnih razlika). Najviše je razlika u informacijskom ponašanju između dviju skupina ispitanika ustanovljeno prema razini optimizma.

Optimizam: Skupina optimističnih ispitanika ($N_o=186$) više od skupine neoptimističnih ispitanika ($N_n=105$) razgovara s drugim ljudima o svome budućem obrazovanju, a u prosjeku

mnogo koristi kao informacijske kanale studente ($M=4.23$), roditelje ($M=4.09$) i nastavnike ($M=4.02$) jer preferira izravnu komunikaciju ($M=4.00$) više nego skupina neoptimističnih ispitanika. Optimistična skupina ispitanika više prikuplja informacije ($M=3.86$) i osjeća više samopouzdanja ($M=3.38$), te više smatra da će na njihovu odluku o izboru visokog obrazovanja utjecati njihovi interesi i želje ($M=4.62$) u odnosu na skupinu neoptimističnih ispitanika. Pri tome, optimističnim ispitanicima manje nedostaju informacije o tome što se nudi, kako izabrati, te o mogućnostima kasnijeg zaposlenja u odnosu na neoptimistične ispitanike. Optimistični ispitanici osjećaju manje zbunjenosti ($M=2.77$), nelagode ($M=2.14$) i anksioznosti ($M=2.63$) u odnosu na neoptimistične, te smatraju da će na njihovu odluku manje utjecati financijske mogućnosti ($M=3.24$) nego neoptimistični ispitanici. Upadljivo najveća razlika između ove dvije skupine je u osjećaju nelagode pri izboru budućeg obrazovanja ($M_o=2.14 : M_n=3.10$), a potom u osjećajima zbunjenosti ($M_o=2.77 : M_n=3.58$) i anksioznosti ($M_o=2.63 : M_n=3.19$), kao i u nedostajućim informacijama o sebi ($M_o=2.67 : M_n=3.45$).

Indikator informacijskog habitusa–korisnost informacija: Postoji značajna razlika između dviju skupina ispitanika u svim informacijskim praksama i u svim informacijskim kanalima. Naime, skupina koja procjenjuje korisnim informacije u odlučivanju ($N_k=277$) u odnosu na skupinu koja ih procjenjuje beskorisnim ($N_b=14$) više razmišlja o tome koji je studij odgovarajući za njih ($M=4.37$), te više prikuplja informacije ($M=3.81$) i više razgovara i savjetuje se ($M=3.73$) s drugim ljudima. Pri tome, skupina koja smatra korisnim informacije u odlučivanju više koristi internet ($M=4.23$) i izravnu osobnu komunikaciju ($M=3.92$), te više preferira savjete, mišljenja ($M=3.73$) i iskustva drugih ljudi ($M=4.06$), u odnosu na skupinu koja informacije ne smatra korisnim u odlučivanju. Skupina koja ih smatra korisnim, više razgovara s drugim ljudima o svome budućem obrazovanju odnosno s osobama koje studiraju ($M=4.21$), roditeljima ($M=4.03$) i nastavnicima ($M=3.90$), te prijateljima i vršnjacima ($M=$). Više joj nedostaju informacije o mogućnostima zaposlenja ($M=3.11$) nakon završetka studija i više smatra da će na njen izbor studija utjecati financijske mogućnosti ($M=3.41$) u odnosu na skupinu koja je informacije procijenila beskorisnim. Najveća razlika između dviju skupina pokazuje se u tome utjecaju, odnosno skupina koja procjenjuje korisnim informacije u odlučivanju više smatra da će na njezinu konačnu odluku imati utjecaj financijske mogućnosti u odnosu na drugu skupinu ($M_k=3.41 : M_b=2.09$).

Predanost: Skupina aktivnih ispitanika odnosno onih koji su tražili i aktivno tražili informacije o karijeri ($N=265$) u odnosu na skupinu ispitanika koji uopće nisu tražili informacije ($N=27$), više razgovara i savjetuje s drugim ljudima ($M=3.75$), više prikuplja informacije ($M=3.87$) i više (u prosjeku mnogo) razmišlja ($M=4.40$) koji je studij odgovarajući za njih. Aktivna skupina ispitanika pri tome više (u prosjeku mnogo) koristi internet ($M=4.25$), više razgovara s nastavnicima ($M=3.91$) i više preferira izravnu („*face-to-face*“) komunikaciju ($M=3.94$), kao i savjete i mišljenja drugih ljudi ($M=3.77$) nego skupina neaktivnih tražitelja informacija, i više od neaktivne skupine (iako u prosjeku malo) koristi tiskane informacije ($M=2.30$). Pri tome, aktivnoj skupini više nego neaktivnoj skupini ispitanika nedostaju informacije o raznim fakultetima ($M=3.50$), odnosno o tome što se nudi. Između ove dvije skupine upadljivo su najveće razlike u prikupljanju informacija ($M_a=3.87 : M_n=2.78$) i u korištenju interneta pri odlučivanju o visokom obrazovanju ($M_a=4.25 : M_n=3.44$), te u preferiranju savjeta i mišljenja drugih ljudi ($M_a=3.77 : M_n=2.96$).

Odlučnost: Skupina ispitanika koja je odlučila koji će studij upisati ($N_o=200$) više od skupine koja još nije odlučila ($N_n=92$) i u prosjeku mnogo prikuplja informacije ($M=3.93$) i osjeća više samopouzdanja ($M=3.27$), te više smatra da će na odluku o odabiru studija utjecati njihovi interesi i želje ($M=4.59$) u odnosu na skupinu koja nije odlučila, i više od te skupine (ali u prosjeku malo) koristi tiskane informacije ($M=2.35$), manje joj nedostaju informacije o sebi ($M=2.64$) i o tome kako izabrati ($M=3.48$), te pri odlučivanju o svome budućem obrazovanju manje osjeća zbunjenost ($M=2.76$) i nelagodu ($M=2.32$) u odnosu na neodlučnu skupinu. Najveće razlike između odlučnih i neodlučnih ispitanika su u percepciji o informacijama o sebi koje nedostaju ($M_o=2.64 : M_n=3.63$), potom u osjećaju zbunjenosti ($M_o=2.76 : M_n=3.73$) i u prikupljanju informacija iz rarnih izvora pri odlučivanju o svome obrazovanju ($M_o=3.93 : M_n=3.41$).

Prema rezultatima ispitivanja odnosa indikatora habitusa i informacijskog ponašanja, može se zaključiti sljedeće:

- Postoje značajne razlike u nekoliko aspekata informacijskog ponašanja prema školskom uspjehu kao institucionaliziranom obliku kulturnog kapitala ispitanika. Ispitanici s odličnim uspjehom u odnosu na vrlo dobre i dobre učenike najviše prikupljaju informacije, najviše razmišljaju o tome koji studij izabrati, najviše koriste internet kao izvor i činjenice kao vrstu informacija, a u odnosu na ostale skupine najmanje razgovaraju s prijateljima i vršnjacima o svome budućem obrazovanju. U odnosu na druge dvije skupine, skupina s dobrim uspjehom najmanje prikuplja informacije, najmanje razmišlja, iako u prosjeku mnogo, koji studij izabrati i najmanje koristi internet kao izvor informacija i činjenice kao vrstu informacija, a najviše razgovara s prijateljima i vršnjacima o svome budućem obrazovanju.
- Postoje značajne razlike između skupina ispitanika u svim aspektima informacijskog ponašanja prema indikatorima habitusa kao utjelovljenog kulturnog kapitala koji usmjerava izbore: razini optimizma, predanosti i odlučnosti, kao i prema tome koliko korisnim smatraju informacije u odlučivanju.
- Najviše značajnih razlika unutar ispitivanog uzorka u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri pokazalo se prema optimizmu u pogledu budućeg obrazovanja. Optimistični ispitanici više od neoptimističnih koriste kao informacijske kanale studente, roditelje i nastavnike jer preferiraju izravnu komunikaciju više nego neoptimistični ispitanici. Optimistična skupina ispitanika više prikuplja informacije i osjeća više samopouzdanja te više smatra da će na njihovu odluku o izboru visokog obrazovanja utjecati njihovi interesi i želje u odnosu na skupinu neoptimističnih ispitanika. Pri tome, optimističnim ispitanicima manje nedostaju informacije o tome što se nudi, kako izabrati, te o mogućnostima kasnijeg zaposlenja u odnosu na neoptimistične ispitanike. Optimistični ispitanici osjećaju manje zbunjenosti, nelagode i anksioznosti u odnosu na neoptimistične, te smatraju da će na njihovu odluku manje utjecati financijske mogućnosti nego neoptimistični ispitanici. Najveća razlika između ove dvije skupine je u osjećaju nelagode pri izboru budućeg obrazovanja, te u osjećajima zbunjenosti i anksioznosti koje više osjećaju neoptimistični ispitanici, kao i u nedostajućim informacijama o sebi koju više percipiraju neoptimistični ispitanici.
- Prema indikatoru informacijskog habitusa-korisnost informacija, u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri ispitivanog uzorka postoje brojne statistički značajne

razlike. Skupina ispitanika koja procjenjuje korisnim informacije u odlučivanju u odnosu na skupinu koja ih ne procjenjuje korisnim više razmišlja o tome koji je studij odgovarajući za njih, te više prikuplja informacije i više razgovara i savjetuje se s drugim ljudima. Pri tome, skupina koja smatra korisnim informacije u odlučivanju više koristi internet i izravnu osobnu komunikaciju, te više preferira savjete, mišljenja i iskustva drugih ljudi, u odnosu na skupinu koja informacije ne smatra korisnim u odlučivanju. Skupina koja ih smatra korisnim, više razgovara s osobama koje studiraju, roditeljima i nastavnicima, te prijateljima i vršnjacima. Više joj nedostaju informacije o mogućnostima zaposlenja nakon završetka studija i više smatra da će na njen izbor studija utjecati financijske mogućnosti u odnosu na skupinu koja je informacije procijenila beskorisnim. Najveća razlika između dviju skupina pokazuje se u tome utjecaju, odnosno skupina koja procjenjuje korisnim informacije u odlučivanju više smatra da će na njezinu konačnu odluku imati utjecaj financijske mogućnosti u odnosu na drugu skupinu

- Prema predanosti u traženju informacija o karijeri, između ispitanika postoje brojne značajne razlike u informacijskom ponašanju. Aktivni ispitanici odnosno oni koji su tražili i aktivno tražili informacije o karijeri u odnosu na skupinu ispitanika koji uopće nisu tražili informacije, više razgovara i savjetuje s drugim ljudima, više prikuplja informacije i više razmišlja koji je studij odgovarajući za njih. Aktivna skupina ispitanika pri tome više koristi internet, više razgovara s nastavnicima i više preferira izravnu („*face-to-face*“) komunikaciju, kao i savjete i mišljenja drugih ljudi nego skupina neaktivnih tražitelja informacija, i više od neaktivne skupine (ali u prosjeku malo) koristi tiskane informacije. Pri tome, aktivnoj skupini više nego neaktivnoj skupini ispitanika nedostaju informacije o raznim fakultetima odnosno o tome što se nudi. Ove dvije skupine najviše se razlikuju u tome da aktivna skupina više prikuplja informacije i koristi internet pri odlučivanju o visokom obrazovanju, te više preferira savjete i mišljenja drugih ljudi u odnosu na neaktivnu skupinu.
- Ispitanici se značajno razlikuju u informacijskom ponašanju prema odlučnosti. Skupina ispitanika koja je odlučila koji će studij upisati više prikuplja informacije i osjeća više samopouzdanja, te više smatra da će na odluku o odabiru studija utjecati njihovi interesi i želje u odnosu na skupinu koja nije odlučila. Također, odlučna skupina više od druge skupine (ali u prosjeku malo) koristi tiskane informacije, a manje joj nedostaju informacije o sebi i o tome kako izabrati, te pri odlučivanju o svome budućem obrazovanju manje osjeća zbunjenost i nelagodu u odnosu na neodlučnu skupinu. Najveće razlike između odlučnih i neodlučnih ispitanika su u percepciji o informacijama o sebi koje nedostaju i u osjećaju zbunjenosti koju više doživljavaju neodlučni ispitanici, te u informacijskoj praksi prikupljanja informacija iz raznih izvora pri odlučivanju o svome obrazovanju.

Analiza rezultata grupnog intervjua dopunjuje sliku razlika između ispitanika prema karijernoj zrelosti sudionika u grupnom intervjuiranju u informacijskim praksama, informacijskoj orijentaciji, informacijskom kapitalu, izvorima informacija, doživljenim osjećajima, poteškoćama i barijerama, te potrebnoj pomoći pri traženju i korištenju informacija pri odlučivanju o karijeri. Iz tih rezultata može se zaključiti sljedeće:

- Prema karijernoj zrelosti, sudionici koji su napravili izbor najčešće imaju karijerni uzor i/ili prvi izvor informacija u obitelji (otac, starija sestra, stariji brat). Oni posjeduju veći informacijski kapital i više samopouzdanja u odnosu na karijerno nezrele sudionike, osjećaju ispunjenost i olakšanje zbog donesene odluke o karijeri, ali istodobno izražavaju i izvjesnu dozu anksioznosti, straha i brige zbog novih izazova koji ih čekaju u budućnosti, te dozu potištenosti što završavaju srednju školu. Informacijske prakse traženja informacija karijerno zrelih najčešće su ciljane i usmjerene samo na činjenice, koje traže iz više informacijskih izvora. U traženju informacija karijerno zreli sudionici nailaze na izvanjske barijere, pri čemu im je potrebna samo instrumentalna pomoć.
- Sudionici koji nisu odabrali područje studija, odnosno karijerno nezreli sudionici najčešće nemaju karijerni uzor, manje su samovjereni i posjeduju relativno manji informacijski kapital. Informacijske prakse karijerno nezrelih sudionika su slučajne i neusmjerene, a informacije traže samo iz jednog izvora, premda su im potrebne sve vrste informacija. U traženju informacija imaju poteškoće i osjećaju izvanjske barijere, te im je potrebna i emocionalna potpora i instrumentalna pomoć, jer osjećaju niz negativnih emocija koje ih ometaju u donošenju odluke o karijeri (nelagoda, zbunjenost, frustracija, nervoza, anksioznost, razočaranje, strah).

Obrazac informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri ispitivanog uzorka. O specifičnom obrascu informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri ispitivanog uzorka izvedeni su zaključci iz aritmetičke sredine prema intenziteta slaganja s tvrdnjama o informacijskim praksama, izvorima, kanalima, osjećajima, nedostajućim informacijama i utjecajima pri odlučivanju o karijeri, te iz analize podataka anketnog ispitivanja i grupnog intervjuiranja.

Razni aspekti informacijskog ponašanja ispitani su anketnim upitnikom s 25 ljestvica Likertovog tipa koje su se odnosile na sedam aspekata informacijskog ponašanja: informacijske prakse, korištenje informacijskih izvora, vrste informacija, informacijski kanali, nedostajuće informacije, osjećaji pri odlučivanju, percipirani utjecaji na odlučivanje, te tri aspekta koji se odnose na poteškoće u pristupu informacijama, barijere u traženju i korištenju informacija u odlučivanju i najčešće korištene izvore pri odlučivanju o karijeri.

U našem uzorku najveći je intenzitet slaganja u informacijskoj praksi razmišljanja koji studij izabрати (M=4.34), ispod koje su informacijske prakse prikupljanja informacija, te razgovaranja i savjetovanja s drugim ljudima. U korištenju izvora informacija najveći intenzitet slaganja je u korištenju interneta kao izvora informacija (M=4.20), ispod kojeg su *face-to-face* komunikacija, i tiskane informacije. U preferiranim vrstama informacija najveći je intenzitet slaganja u činjenicama (M=4.15), iza kojih su iskustva drugih osoba, te savjeti i mišljenja. U preferiranim informacijskim kanalima, odnosno ljudskim izvorima informacija, najveći je intenzitet slaganja sa ponuđenom opcijom osobe koje već studiraju (studenti) (M=4.16), iza kojih su roditelji, nastavnici, obitelj i rođaci, te prijatelji i vršnjaci. U nedostajućim informacijama najveći intenzitet slaganja je u nedostatku informacija o mogućnostima kasnijeg zaposlenja (M=3.79), iza kojih su nedostajuće informacije o tome kako izabrati (kako odlučiti), o raznim fakultetima (što se nudi), i na začelju su informacije o sebi (što želim). Među osjećajima pri odlučivanju najveći intenzitet slaganja je u samopouzdanju (M=3.18), iza kojega su redom zbunjenost, anksioznost i nelagoda. Na konačnu odluku o izboru studija prema

percepciji ispitanika najveći je intenzitet slaganja sa utjecajem vlastitih želja i interesa ispitanika ($M=4.52$), iza kojih su redom financijske mogućnosti i očekivanja roditelja.

Razmišljanje o tome koji studij izabrati i poteškoće u odlučivanju vezane uz nedostajuće informacije. Od tri ispitivane informacijske prakse pri odlučivanju o karijeri (razgovor i savjetovanje s drugim ljudima, prikupljanje informacija iz raznih izvora i razmišljanje o tome koji studij izabrati) relativno je najčešća informacijska praksa ispitanika razmišljanje o tome koji studij izabrati. Veoma mnogo o tome razmišlja više od polovice ispitanika ($n=168$; 57.5%), a mnogo ($n=81$; 27.7%) razmišlja gotovo trećina ispitanika, što potvrđuje i izračun aritmetičke sredine intenziteta slaganja s tvrdnjama ($M=4.34$).

Gotovo polovica ispitanika u anketnom ispitivanju odgovorilo je da im informacije koje prikupe mnogo ($n=127$; 43.6%) pomažu pri odlučivanju. Ipak, kada razmišljaju o tome koje je visoko obrazovanje za njih, da bi donijeli odluku, nedostaju im određene informacije i znanja. U najvećoj mjeri nedostaju im informacije o mogućnostima dobivanja posla nakon završetka studija ($M=3.79$), a u najmanjoj mjeri informacije o njima samima, odnosno o tome što žele ($M=2.95$). Prema rezultatima anketnog ispitivanja, informacije o mogućnostima kasnijeg zaposlenja veoma mnogo nedostaju za više od jedne trećine ispitanika ($n=109$; 37.3%). Znatno manje od jedne trećine ispitanika izjasnio se da im mnogo nedostaju informacije o njima samima (šta želim?) ($n=66$; 22.7%) koje bi im pomogle pri izboru studijskog programa. Na drugom i trećem mjestu su nedostajuće informacije o tome kako izabrati ($M=3.60$) i o tome što se nudi ($M=3.46$). Gotovo jedna trećina ispitanika smatra da im mnogo nedostaju ($n=90$; 30.8%) informacije o tome kako uopće izabrati odgovarajući studij, odnosno kako odlučiti. Više od jedne trećine ispitanika izjavilo je da im mnogo nedostaju ($n=102$; 34.9%) informacije o fakultetima.

Prema odgovorima na pitanja otvorenog tipa u anketnom upitniku, ispitanici najčešće smatraju da bi više informacija trebalo biti dostupno u školi i na internetu, posebice na *web* stranicama fakulteta. Kada je riječ o pouzdanosti izvora informacija, ispitanici najviše vjeruju sebi i svojim roditeljima, prema odgovorima na pitanja otvorenog tipa o dostupnosti informacija. Ovi rezultati slažu se s onima izvedenim iz grupnog intervjua.

Prikupljanje i korištenje informacija u svrhu odlučivanja o karijeri. Malo više od trećine ispitanika prikuplja informacije iz raznih izvora ($n=104$; 35.6%; $M=3.79$). Informacije na internetu veoma mnogo ($n=131$, 45.0%) i mnogo ($n=101$; 34.7%) koristi, uzevši skupa, više od dvije trećine ispitanika ($M=4.20$). Izravnu osobnu komunikaciju (*face-to-face*) radi pridobivanja potrebnih informacija pri odlučivanju koristi trećina ispitanika mnogo ($n=103$; 35.4%) i trećina ispitanika veoma mnogo ($n=100$; 34.4%), odnosno gledajući skupa, dvije trećine ispitanika ($M=3.89$). Tiskane informacije gotovo dvije trećine ispitanika, uzevši skupa, ne koriste uopće ($n=89$; 30.6%) i malo koriste ($n=89$; 30.6%) pri donošenju obrazovnih odluka. To pokazuje i ukupna statistika odgovora u kojoj je najniža aritmetička sredina svih odgovora o informacijskom ponašanju dobivena upravo na ovom primjeru ($M=2.26$).

Prema rezultatima grupnog intervjua, sudionicima koji su tek ili još nisu donijeli odluku nedostaju sve vrste informacija među kojima su savjeti, mišljenja, činjenice i iskustva drugih osoba, dok su oni koji su već izabrali područje studija najviše orijentirani prema traženju i korištenju činjenica. Rezultati anketnog ispitivanja pokazali su da su najkorisnije činjenice, potom iskustva drugih osoba, a na posljednjem su mjestu savjeti i mišljenja ljudi. Činjenice kao vrsta informacija veoma mnogo ($n=129$; 44.3%) i mnogo ($n=108$; 37.1%) pomažu pri

odlučivanju većini ispitanika, što potvrđuje i izračun aritmetičke sredine ($M=4.15$). Informacije koje dobiju iz iskustva drugih osoba pomažu ispitanicima mnogo ($n=117$; 40.2%) i veoma mnogo ($n=106$; 36.4%) pri odlučivanju, što pokazuje i izračun aritmetičke sredine ($M=4.03$). Savjeti i mišljenja mnogo su korisni gotovo polovici ispitanika ($n=122$; 41.9%) koji su na zadnjem mjestu ($M=3.69$). To se blago razlikuje od rezultata grupnog intervjua koji su pokazali da se sudionici praktično uglavnom oslanjaju na osobnu komunikaciju kao glavni izvor informacija, te da savjete i mišljenja drugih ljudi smatraju veoma važnim pri odlučivanju.

Razgovor i savjetovanje s drugim ljudima, te vrednovanje korisnosti informacijskih kanala. Trećina ispitanika mnogo razgovara i savjetuje se s drugim ljudima ($n=102$; 34.9%) što pokazuje i aritmetička sredina intenziteta slaganja s tvrdnjom o razgovaranju i savjetovanju kao obliku prikupljanja informacija ($M=3.71$). Ispitanici su ocijenili korisnost ljudskih informacijskih izvora (kanala) pri odlučivanju. Razgovor s roditeljima u svrhu pridobivanja savjeta i informacija smatra veoma mnogo ($n=122$; 41.9%) i mnogo ($n=85$; 29.2%) korisnim više od polovice ispitanika u anketnom ispitivanju. Međutim, roditelji se prema aritmetičkoj sredini intenziteta slaganja ($M=4.00$) nalaze iza studenata (osoba koje već studiraju) ($M=4.16$). Više od dvije trećine ispitanika ocijenilo je osobe koje već studiraju kao veoma mnogo ($n=125$; 43.0%) i mnogo ($n=111$; 38.1%) koristan izvor informacija. To se slaže s rezultatima grupnog intervjua prema kojima su roditelji i osobe s iskustvom najpoželjniji izvori informacija. Na trećem su mjestu ($M=3.86$) nastavnici i druge stručne osobe kao izvor informacija koji su ocijenjeni kao veoma mnogo ($n=104$; 35.7%) i mnogo ($n=95$; 32.6%) korisni za više od dvije trećine ispitanika. Iza njih su članovi obitelji i rođaci ($M=3.19$) koje je trećina ispitanika ocijenila mnogo korisnim ($n=96$; 33.0%) izvorima informacija. Na zadnjem su mjestu ($M=3.07$) vršnjaci i prijatelji koje je više od trećine ispitanika ocijenilo kao niti malo niti mnogo koristan ($n=112$; 38.5%) izvor savjeta i informacija.

Osjećaji pri odlučivanju i percipirani utjecaji na odlučivanje o karijeri. Pri traženju informacija potrebnih za odlučivanje osjećaji kao što su zbuđenost, nelagoda, samopouzdanje i anksioznost uključeni su u različitom intenzitetu. Prema aritmetičkoj sredini intenziteta slaganja s tvrdnjama o osjećajima na najvišem mjestu je osjećaj samopouzdanja ($M=3.18$), jer gotovo trećina ispitanika osjeća mnogo samopouzdanja ($n=90$; 31.1%). Zbuđenost je drugi izraženi osjećaj prema intenzitetu ($M=3.07$) pri odlučivanju o nastavku obrazovanja. Najviše odgovora ispitanika odnosilo se na to da osjećaju zbuđenost niti malo niti mnogo ($n=88$; 30.4%). Anksioznost je nakon zbuđenosti ($M=2.83$), a na dnu ljestvice osjećaja je doživljaj nelagode ($M=2.48$) pri donošenju konačne odluke. Prema frekvenciji odgovora, gotovo jedna trećina ispitanika uopće ne osjeća ($n=87$; 30.1%) nelagodu pri donošenju konačne odluke. Manje od trećine ispitanika uopće ne osjeća ($n=78$; 27.0%) anksioznost pri odlučivanju o budućem obrazovanju. To se blago razlikuje od zaključaka analize grupnog intervjua prema kojima praktično svi sudionici, oni koji su izabrali i oni koji još nisu, uz pozitivne osjećaje izražavaju i niz negativnih osjećaja kao što su: briga, potištenost, nervoza, frustracija, strah i razočaranje.

Većina ispitanika smatra presudnima vlastite interese i želje u donošenju konačne odluke o tome koji studij izabrati, pa je ta procjena na najvišem mjestu ($M=4.52$) prema intenzitetu slaganja. Više od polovice ispitanika izjavili su da će na njihovu odluku veoma mnogo ($n=188$; 65.1%) utjecati njihovi interesi i želje. Financijske mogućnosti ipak su uključene u izbore, jer se više od polovice ispitanika, uzimajući skupa, izjasnilo da će na njihovu konačnu odluku

mного (n=82; 28.4%) i veoma mnogo (n=73; 25.3%) utjecati financijske mogućnosti njihovih roditelja. Financije su stoga druge po redoslijedu (M=3.36), a očekivanja roditelja na posljednjem mjestu (M=2.67). Gotovo trećina ispitanika izjasnila se da će očekivanja njihovih roditelja malo (n=91; 31.2%) utjecati na njihovu konačnu odluku.

Iz rezultata anketnog ispitivanja o raznim aspektima informacijskog ponašanja može se zaključiti sljedeće:

- U pogledu informacijskih praksi, ispitanici u najvećoj mjeri razmišljaju koji je odgovarajući studij za njih. Više od polovice ispitanika veoma mnogo razmišlja koji studij izabrati, a više od trećine ispitanika prikuplja informacije iz raznih izvora.
- U pogledu korištenja informacijskih izvora, ispitanici u najvećoj mjeri koriste internet. Više od dvije trećine ispitanika koristi internet veoma mnogo i mnogo. Tiskane informacije uopće ne koristi ili malo koristi dvije trećine ispitanika.
- U pogledu preferencija prema vrstama informacija, ispitanici u najvećoj mjeri preferiraju činjenice. Činjenice nedostaju veoma mnogo i mnogo za više od dvije trećine ispitanika.
- U pogledu preferencija prema informacijskim kanalima, ispitanici u najvećoj mjeri preferiraju osobe koje već studiraju. Više od dvije trećine ispitanika preferira studente kao izvor informacija. Osobnu komunikaciju „*face-to-face*“ preferira veoma mnogo i mnogo dvije trećine ispitanika.
- U pogledu poteškoća u odlučivanju povezanih s nedostatkom informacija, ispitanicima u najvećoj mjeri nedostaju informacije o mogućnostima kasnijeg zaposlenja. Jednoj trećini ispitanika veoma mnogo nedostaju informacije o tome.
- U pogledu osjećaja pri odlučivanju, ispitanici u najvećoj mjeri osjećaju samopouzdanje. Mnogo samopouzdanja osjeća gotovo trećina ispitanika. Jedna trećina ispitanika uopće ne osjeća anksioznost i isto toliko ispitanika uopće ne osjeća nelagodu.
- U pogledu precipiranih utjecaja na odlučivanje, ispitanici u najvećoj mjeri smatraju da na njihovo odlučivanje o vrsti studija utječu njihovi vlastiti interesi i želje. Više od polovice ispitanika izjavljuje da će na njihovu odluku o karijeri veoma mnogo utjecati vlastite želje i interesi.

Osim poteškoća u odlučivanju povezanih s nedostatkom informacija, ispitanice su i poteškoće u pristupu informacijama, kao i barijere s kojima se suočavaju pri korištenju informacija u odlučivanju, koje su ispitane posebnim ljestvicama u anketnom ispitivanju. Ispitani su najčešći izvori informacija (osim ljudskih izvora-kanala s kojima se razgovara). Najveću poteškoću u pristupu informacijama predstavlja to što ispitanici smatraju da neće dobiti odgovor koji traže, kako se izjasnilo više od trećine ispitanika (n=111; 38.3%). Jedna trećina ispitanika ne zna koje su informacije potrebne (n=89; 30.7%). Najveća izražena barijera u traženju i korištenju informacija pri odlučivanju odnosi se na to da informacije nisu dovoljno jasne, kako se izjasnilo više od polovice ispitanika (n=156; 53.8%). Najviše ispitanika pronalazi odgovarajuće informacije na *web* stranicama fakulteta (n=245; 84.2%), te prilikom posjeta fakultetima (n=198; 68.0%) i prilikom prezentacije fakulteta (n=182; 62.5%).

Iz rezultata anketnog ispitivanja o poteškoćama u pristupu i barijerama u traženju i korištenju informacija pri odlučivanju, te najčešće korištenim informacijskim izvorima, može se zaključiti sljedeće:

- U pogledu poteškoća u pristupu informacijama, ispitanici najčešće smatraju da neće dobiti odgovor koji traže. Više od jedne trećine ispitanika to izjavljuje, a jedna trećina ispitanika ne zna koje su informacije potrebne.
- U pogledu precipiranih barijera u traženju i korištenju informacija pri odlučivanju, ispitanici najčešće smatraju da informacije nisu dovoljno jasne. Tako misli više od polovice ispitanika.
- U pogledu mjesta na kojima ispitanici pronalaze odgovarajuće informacije, ispitanici najčešće pronalaze informacije koje im trebaju na *web* stranicama fakulteta, te prilikom posjeta fakultetima i prezentacija fakulteta. obrasci informacijskog ponašanja karijerno zrelih i karijerno nezrelih sudionika razlikuju se u sedam aspekata: informacijskim praksama, informacijskoj orijentaciji, informacijskom kapitalu, izvorima informacija, doživljenim osjećajima, poteškoćama i barijerama, te potrebnoj pomoći pri traženju i korištenju informacija pri odlučivanju o karijeri.

Rezultati o izraženim poteškoćama i barijerama slažu se s rezultatima grupnog intervjua, posebice u barijerama povezanim sa traženjem i korištenjem informacija pri odlučivanju. Sudionici u grupnom intervjuu dali su detaljniji opis jedne od doživljenih barijera u traženju i korištenju informacija u odlučivanju kao što je ona o nedovoljnoj jasnoći informacija: „...*kao da su namjerno zamršene...*“. Sudionici u grupnom intervjuu kao česte poteškoće u odlučivanju povezane s nedostajućim informacijama navode to da nemaju informacije o tome kako izabrati (odlučiti) i informacije o raznim fakultetima, odnosno onome što se nudi u polju visokog obrazovanja. Jedinu razliku u odnosu na rezultate anketnog ispitivanja predstavljaju izraženi osjećaji pri odlučivanju o karijeri, jer su svi sudionici (bez obzira kojoj skupini pripadaju) u grupnom intervjuu najčešće pokazivali miješane osjećaje, uz izvjesnu dozu anksioznosti, odnosno između karijerno zrelih i karijerno nezrelih sudionika na prvi pogled nije bilo značajne razlike u izraženim osjećajima. Iz grupnog intervjua može se zaključiti sljedeće:

- U pogledu osjećaja pri odlučivanju, sudionici u grupnom intervjuu najčešće izražavaju miješane osjećaje pri odlučivanju o karijeri. Svi sudionici, oni koji su izabrali i oni koji još nisu, uz pozitivne osjećaje izražavaju i niz negativnih osjećaja kao što su: briga, potištenost, nervoza, frustracija, strah i razočaranje.
- U pogledu poteškoća u odlučivanju povezanih s nedostatkom informacija, sudionici u grupnom intervjuu najčešće navode nedostatak informacija o tome kako izabrati (kako odlučiti) i o raznim fakultetima (što se nudi). Karijerno nezrelim sudionicima u grupnom intervjuu nedostaju sve vrste informacija (savjeti, mišljenja, činjenice i iskustva drugih ljudi). Karijerno zreli orijentirani su samo na traženje činjenica.
- U pogledu korištenja informacijskih kanala, sudionici u grupnom intervjuu uglavnom se oslanjaju na osobnu komunikaciju kao glavni izvor informacija, a savjete i mišljenja drugih ljudi smatraju veoma važnim pri odlučivanju. Roditelji i osobe s iskustvom za njih su najpoželjniji izvori informacija. informacijskim praksama, informacijskoj orijentaciji, informacijskom kapitalu, izvorima informacija, doživljenim osjećajima, poteškoćama i barijerama, te potrebnoj pomoći pri traženju i korištenju informacija pri odlučivanju o karijeri.

Odnos SES indikatora i informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri. Analiza podataka generiranih iz anketnog upitnika omogućila je izvođenje relevantnih zaključaka o tome kako određeni socioekonomski čimbenici izravno djeluju na informacijsko ponašanje starijih adolescenata pri donošenju obrazovnih odluka. Tri SES varijable u tu svrhu rekodirane su u binarne: prema radnom statusu roditelja (zaposleni oba; nezaposlen jedan ili oba) prema obrazovanju oca i majke (VSS i više; SSS i niže). Primjenom hi-kvadrat testa prethodno su ispitane pretpostavke o postojanju razlika između skupina u namjeri nastavka obrazovanja i individualnim obilježjima ispitanika prema socioekonomskim čimbenicima, odnosno, prema pripadnosti društvenoj klasi.

U ovome istraživanju zanimalo nas je informacijsko ponašanje isključivo onih ispitanika koji namjeravaju studirati. Većina ispitanika namjerava nastaviti svoje obrazovanje (n=266; 91.1%) na visokoobrazovnim institucijama. Spol, školski uspjeh i socioekonomski status obitelji ispitanika pokazali su se značajnim čimbenicima koji utječu na razlike u odgovorima ispitanika o namjeri nastavka obrazovanja. Ukupno, gotovo je polovica ispitanika koji su završili prethodni razred s odličnim uspjehom (n=138; 47.4%). Relativno je više ispitanika s odličnim uspjehom među djevojkama (n=101; 52.6%) nego među mladićima (n=37; 37.4%). Među ženskim ispitanicima relativno je više onih koje namjeravaju nastaviti svoje obrazovanje (n=179; 93.2%) nego među muškim ispitanicima (n=87; 87.0%).

Odnos SES indikatora i namjere nastavka obrazovanja. U našem uzorku bilo je malo više od polovice ispitanika sa zaposlena oba roditelja (n=158; 54.3%). Ispitanika čiji otac ima završenu srednju ili osnovnu školu značajno je iznad polovice (n=192; 66.0%), a više od polovice je onih čija majka ima završenu srednju ili osnovnu školu (n=173; 59.9%). Gotovo je podjednak broj onih čija majka ima završen fakultet (n=64; 22.1%) i čiji je otac završio fakultet (n=71; 24.4%). Usporedbom frekvencija, može se zaključiti da ispitanici čija su oba roditelja zaposlena, te oni čiji otac ili majka imaju visoko obrazovanje ili znanstveni stupanj relativno češće su se izjasnili da su sigurni u nastavak obrazovanja, u usporedbi s ispitanicima kojima je zaposlen jedan ili nijedan roditelj, te onima čiji su otac ili majka završili srednju ili osnovnu školu koji su relativno rjeđe sigurni u nastavak svoga obrazovanja. Primjenom hi-kvadrat testa utvrđena je statistički značajna razlika u namjeri nastavka obrazovanja između sigurnih i nesigurnih ispitanika prema zaposlenosti roditelja ($\chi^2(1)=4.45$, $p=0.035<0.05$) i prema razini obrazovanja oca ($\chi^2(1)=4.87$, $p=0.027<0.05$). Može se zaključiti da sigurnost u namjeru nastavka obrazovanja ispitanika ovisi o radnom statusu roditelja i razini obrazovanja oca.

Odnos SES indikatora i indikatora habitusa. Pretpostavljeno je da postoje razlike između ispitanika u individualnim obilježjima prema SES indikatorima. Ustanovljena je i relativna i statistički značajna razlika između odlučnih i neodlučnih ispitanika prema razini obrazovanja oca. Ostali rezultati upućuju na postojanje blage tendencije razlika u individualnim obilježjima prema SES indikatorima koje se na ovom uzorku nisu pokazale statistički značajnim. Odlučni ispitanici relativno češće su oni čiji otac ima završeno visoko obrazovanje ili akademski stupanj (N=69; 77.5%) u usporedbi s ispitanicima čiji otac ima završenu srednju ili osnovnu školu koji su relativno manje odlučni (N=130; 64.4%). Prethodno ustanovljena statistički značajna razlika između sigurnih i nesigurnih ispitanika u namjeri nastavka obrazovanja prema razini obrazovanja oca ($\chi^2(1)=4.87$, $p=0.027<0.05$), dodatno je potvrđena i statistički značajnom razlikom između dviju skupina u odlučnosti prema obrazovanju oca: $\chi^2(1)=4.95$, $p=0.026<0.05$. Prema rezultatima izračuna i usporedbe aritmetičke sredine radi utvrđivanja smjera razlike,

može se zaključiti da je s obzirom na razinu obrazovanja oca, skupina ispitanika čiji otac ima višu razinu obrazovanja (N=89) odlučnija, tj. donijeli su odluku u prosjeku češće (Mo=3.12) nego skupina čiji otac ima nižu razinu obrazovanja (N=202) koja je u prosjeku rjeđe (Mn=2.86) donijela odluku o tome koji studij upisati. Ovisnost o očevoj razini obrazovanja u odlučivanju i izboru studija između odlučnih i neodlučnih ispitanika, te sigurnih i nesigurnih u nastavak obrazovanja potvrđuju i rezultati grupnog intervjua koji pokazuju da je otac često karijerni uzor i izvor informacija za karijerno zreli habitus, odnosno one sudionike koji su odluku o području studija donijeli ranije tijekom školovanja. Može se zaključiti da razina obrazovanja oca utječe na postojanje razlike u odlučivanju ispitanika o izboru područja studija.

Odnos SES indikatora i indikatora informacijskog ponašanja. Pretpostavka o postojanju razlika u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri između ispitanika prema obiteljskom socioekonomskom statusu ispitana je u sedam aspekata informacijskog ponašanja i utvrđene su statistički značajne razlike. Ustanovljeno je da postoji značajna razlika između skupina prema radnom statusu roditelja i obrazovanju majke u informacijskoj praksi razmišljanja o izboru odgovarajućeg studija. Testiranje razlika jednosmjernim ANOVA testom pokazalo je da se ispitanici statistički značajno razlikuju u razmišljanju o izboru prema zaposlenosti roditelja ($F(1,289)=4.658$, $p=0.032<0.05$) i prema obrazovanju majke ($F(1,287)=4.014$, $p=0.046<0.05$). Izračunata je i uspoređena aritmetička sredina radi utvrđivanja smjera i veličine razlike. Iz dobivenih rezultata može se zaključiti da s obzirom na radni status roditelja, skupina ispitanika kojima su oba roditelja zaposlena (N=158) više razmišlja o tome koji je studij za njih, tj. mnogo razmišljaju o tome (M=4.46), a ispitanici kojima su jedan ili oba roditelja nezaposlena (N=133) malo rjeđe razmišljaju o tome, ali u prosjeku relativno često ili mnogo (M=4.21). Također, iz dobivenih rezultata može se zaključiti da skupina ispitanika čija majka ima višu razinu obrazovanja (n=84) više razmišlja o tome koji je studij za njih, tj. veoma mnogo razmišljaju o tome (M=4.52) u odnosu na ispitanike čija majka ima nižu razinu obrazovanja (n=205) koji rjeđe razmišljaju o tome, ali u prosjeku relativno mnogo (M=4.27).

Međutim, najviše razlika u raznim aspektima informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri ovisi o razini obrazovanja oca, prema rezultatima ovoga istraživanja. Statistički značajne razlike između ispitanika prema razini obrazovanja oca ustanovljene su u svim aspektima informacijskog ponašanja: informacijski izvori (korištenje): tiskane informacije ($F(1,288)=4.358$, $p=0.038<0.05$), razgovor o budućem obrazovanju: roditelji ($F(1,288)=4.499$, $p=0.05$), nedostajuće informacije (kako izabrati?) ($F(1,288)=8.554$, $p=0.004<0.05$), osjećaji pri odlučivanju: zbunjenost ($F(1,286)=12.490$, $p=0.000<0.05$), osjećaji pri odlučivanju: nelagoda ($F(1,286)=6.876$, $p=0.009<0.05$), utjecaji na odluku: očekivanja roditelja ($F(1,286)=4.021$, $p=0.046<0.05$), utjecaji na odluku: financijske mogućnosti ($F(1,286)=4.828$, $p=0.029<0.05$). Izračunata je i uspoređena aritmetička sredina radi utvrđivanja smjera i veličine razlike. Iz dobivenih rezultata može se zaključiti da s obzirom na obrazovanje oca, skupina ispitanika čiji otac ima višu razinu obrazovanja (N=88) u odnosu na skupinu čiji otac ima nižu razinu obrazovanja (N=202) više koristi tiskane izvore informacija (M=2.45), više razgovara s roditeljima o izboru karijere (M=4.18) i više percipira očekivanja roditelja kao utjecajna na njihovu odluku o izboru studija (M=2.88), te da im manje nedostaju informacije o tome kako izabrati (M=3.31), manje su zbunjeni kada trebaju izabrati buduće obrazovanje (M=2.67) i manje osjećaju nelagodu pri izboru karijere (M=2.20) i u prosjeku manje percipiraju utjecaj financijskih mogućnosti na konačnu odluku o budućem obrazovanju (M=3.09). Najveća je

razlika između dviju skupina u osjećaju zbunjenosti koji više osjećaju ispitanici čiji otac ima nižu razinu obrazovanja ($M=3,25$) nego ispitanici čiji otac ima višu razinu obrazovanja ($M=2.67$).

Može se zaključiti da se obrazac informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri ispitanika čiji otac ima završen fakultet ili znanstveni stupanj značajno razlikuje od obrasca ispitanika čiji je otac završio srednju ili osnovnu školu između ostalog u nekoliko „roditeljskih varijabli“. Ispitanici čiji otac ima višu razinu obrazovanja više razgovaraju s roditeljima o izboru visokog obrazovanja i osjećaju veći utjecaj roditeljskih očekivanja u odnosu na skupinu ispitanika čiji otac ima nižu razinu obrazovanja. Također, skupina čiji otac ima višu razinu obrazovanja manje percipira važnim obiteljske financijske mogućnosti u odnosu na skupinu ispitanika čiji otac ima nižu razinu obrazovanja.

Postojanje razlike u informacijskom ponašanju između skupina ispitanika prema fazi odlučivanja (karijerna zrelost) pretpostavljeno je kao kritična varijabla i u grupnom intervjuu prema kojoj su dobivena dva različita informacijska habitusa prema karijernoj zrelosti i dva obrasca informacijskog ponašanja. Rezultati IPA analize pokazuju da se karijerno zreli sudionici često oslanjaju na oca kao prvi izvor informacija i karijerni uzor u usporedbi sa sudionicima karijerno nezrelog habitusa koji najčešće nemaju karijerni uzor. Obrasci informacijskog ponašanja ove dvije skupine, prema rezultatima analize grupnog intervjua, razlikuju se u sedam aspekata: informacijskim praksama, informacijskoj orijentaciji, informacijskom kapitalu, izvorima informacija, doživljenim osjećajima, poteškoćama i barijerama, te potrebnoj pomoći pri traženju i korištenju informacija pri odlučivanju o karijeri. Ovi rezultati dopunjuju i potvrđuju rezultate analize podataka generiranih iz anketnog ispitivanja.

Iz rezultata ispitivanja odnosa indikatora SES sa indikatorom sigurnosti u namjeru nastavka obrazovanja, indikatorima habitusa i indikatorima informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri, može se zaključiti sljedeće:

- Većina ispitanika namjerava nastaviti svoje obrazovanje ($n=266$; 91.1%) na visokoobrazovnim institucijama. Socioekonomski status je u izravnom odnosu sa postojanjem značajne razlike u sigurnosti u namjeri nastavka obrazovanja ispitanika. Postoji značajna razlika između sigurnih i nesigurnih ispitanika u nastavak obrazovanja prema radnom statusu roditelja i razini obrazovanja oca.
- Socioekonomski status obitelji ispitanika utječe na postojanje blage tendencije razlike u svim individualnim obilježjima ispitanika (faza odlučivanja, traženje informacija, razina optimizma, važnost koja se pridaje visokom obrazovanju, važnost prikupljanja informacijama, korisnost informacija u odlučivanju). Odlučni ispitanici, aktivni tražitelji informacija, optimistični, oni koji smatraju važnim izbor visokog obrazovanja za budućnost, oni koji smatraju informacije važnim i korisnim pri odlučivanju, relativno češće su oni čija su oba roditelja zaposlena, te čiji otac ili majka imaju završeno visoko obrazovanje ili akademski stupanj. Relativna razlika pokazala se statistički značajnom samo u odlučnosti kao indikatoru habitusa.
- Razina obrazovanja oca je u međuovisnosti sa individualnim obilježjem koje se odnosi na fazu odlučivanja (odlučnost) ispitanika. Prema rezultatima izračuna i usporedbe aritmetičke sredine radi utvrđivanja smjera razlike, može se zaključiti da je s obzirom na razinu obrazovanja oca, skupina ispitanika čiji otac ima višu razinu obrazovanja

odlučnija, tj. donijeli su odluku u prosjeku češće u odnosu na skupinu čiji otac ima nižu razinu obrazovanja koja je u prosjeku rjeđe donijela odluku o tome koji studij upisati.

- Prema rezultatima grupnog intervjua, otac je često karijerni uzor i izvor informacija za karijerno zreli habitus, odnosno one sudionike koji su odluku o području studija donijeli ranije tijekom školovanja. Karijerno zreli sudionici često se oslanjaju na oca kao prvi izvor informacija i karijerni uzor u usporedbi sa sudionicima karijerno nezrelog habitusa koji najčešće nemaju karijerni uzor. Obrasci informacijskog ponašanja ove dvije skupine razlikuju se u sedam aspekata: informacijskim praksama, informacijskoj orijentaciji, informacijskom kapitalu, izvorima informacija, doživljenim osjećajima, poteškoćama i barijerama, te potrebnoj pomoći pri traženju i korištenju informacija pri odlučivanju o karijeri.
- Informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri ispitanika značajno se razlikuje u informacijskoj praksi razmišljanja o izboru prema radnom statusu roditelja i obrazovanju majke. Prema rezultatima usporedbe aritmetičke sredine koji pokazuju smjer i veličinu razlike, skupina ispitanika kojima su oba roditelja zaposlena više razmišlja o tome koji je studij za njih, tj. mnogo razmišljaju o tome, a ispitanici kojima su jedan ili oba roditelja nezaposlena malo rjeđe razmišljaju o tome, ali u prosjeku relativno mnogo. Skupina ispitanika čija majka ima višu razinu obrazovanja više razmišlja o tome koji je studij za njih, tj. veoma mnogo razmišljaju o tome u odnosu na ispitanike čija majka ima nižu razinu obrazovanja koji manje razmišljaju o tome, ali u prosjeku relativno mnogo.
- Obrazac informacijskog ponašanja ispitanika čiji otac ima višu razinu obrazovanja značajno se razlikuje od obrasca ispitanika čiji otac ima nižu razinu obrazovanja u svih sedam aspekata informacijskog ponašanja. Prema rezultatima usporedbe aritmetičke sredine koji pokazuju smjer i veličinu razlike, skupina ispitanika čiji otac ima višu razinu obrazovanja u odnosu na skupinu čiji otac ima nižu razinu obrazovanja više koristi tiskane izvore informacija, više razgovara s roditeljima o izboru karijere i više percipira očekivanja roditelja kao utjecajna na njihovu odluku o izboru studija. Ispitanicima čiji otac ima višu razinu obrazovanja manje nedostaju informacije o tome kako izabrati, manje su zbunjeni kada trebaju izabrati buduće obrazovanje i manje osjećaju nelagodu pri izboru karijere te u prosjeku manje percipiraju utjecaj financijskih mogućnosti na konačnu odluku o budućem obrazovanju. Najveća je razlika između dva obrasca u osjećaju zbunjenosti koji više osjećaju ispitanici čiji otac ima nižu razinu obrazovanja nego ispitanici čiji otac ima višu razinu obrazovanja.
- Obrazac informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri skupine ispitanika čiji otac ima završen fakultet ili znanstveni stupanj razlikuje se od obrasca informacijskog ponašanja ispitanika čiji je otac završio srednju ili osnovnu školu u nekoliko „roditeljskih varijabli“, kao što su razgovaranje s roditeljima o izboru visokog obrazovanja, utjecaju roditeljskih očekivanja i procjeni važnosti obiteljskih financijskih mogućnosti pri izboru područja studija.

4. Rasprava o rezultatima istraživanja

Polazište ovog istraživanja temelji se na potrebi za potpunijim razumijevanjem postupanja s informacijama pri donošenju ključnih životnih odluka mladih ljudi u različitim društvenim kontekstima, uključujući mlade koji žive u manje privilegiranim i nepovoljnim okolnostima društvene tranzicije, siromaštva, rata, sukoba i kroničnog stresa. Cilj istraživanja bio je ispitati individualnu percepciju starijih adolescenata o situaciji izbora karijere i ulozi informacija u tome, te njihova ponašanja pri traženju, korištenju i vrednovanju informacija i informacijskih izvora, kao i percipirane barijere i poteškoće s kojima se pri tome suočavaju. Širi cilj bio je utvrditi moguću međuovisnost čimbenika koji utječu na informacijsko ponašanje, odnosno identificirati načine kako individualni, situacijski i kontekstualni čimbenici oblikuju postupanje s informacijama starijih adolescenata pri odlučivanju o karijeri.

Čimbenici informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri obuhvaćaju ne samo individualna obilježja ispitanika i kognitivni proces pristupanja, traženja i korištenja informacija, nego i obilježja situacije izbora karijere i čimbenike društvenog konteksta. Prema bourdieanskom pristupu, izbori su individualnog i društvenog porijekla. Stoga, distinkcija između stvarnih i percipiranih barijera pomaže razumjeti razliku između čimbenika koji utječu na izbor i onih koji utječu na percepciju donositelja odluke. Razumijevanje te razlike vjerojatno je ključno u analizi percepcije situacije izbora visokog obrazovanja ispitanika (stavova i vrijednosti, koje proizlaze iz njihovog habitusa) i njihovog informacijskog ponašanja, odnosno onoga što oni čine u potrazi za informacijama.

Kako bi istraživački okvir za postavljene ciljeve bio uveden, bilo je potrebno najprije raspraviti o postojećim teorijskim modelima i konceptima u razumijevanju svih obuhvaćenih fenomena: adolescenciji, odlučivanju, razvoju karijere i informacijskom ponašanju. Ovdje su samo sažeto pregledane temeljne teorije i koncepti koji su korišteni u istraživanju, jer je kritički prikaz dat u poglavlju o teorijskim ishodištima, te se raspravlja o glavnim nalazima ovoga istraživanja. Slijedi rasprava o tome kako su u ovome istraživanju korištene teorije, koncepti i modeli navedeni u teorijskim polazištima, te usporedba glavnih zaključaka s nalazima relevantnih prethodnih istraživanja.

4.1. Informacijsko ponašanje starijih adolescenata pri odlučivanju o karijeri iz bioekološke perspektive

U dizajniranje ovoga istraživanja, od istraživačkih pitanja do izrade instrumenata i interpretacije rezultata, ugrađene su određene teorijske postavke i koncepti koji su omogućili informirani diskurs o fenomenu koji je istraživani. U razumijevanju fenomena adolescencije, kao opći okvir, korištena je Bronfenbrennerova teorija ekoloških sustava¹⁰¹³, kasnije nazvana bioekološka teorija ljudskog razvoja¹⁰¹⁴, te Havighurstova teorija razvojnih zadaća

¹⁰¹³ Vidi: Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

¹⁰¹⁴ Vidi: Bronfenbrenner, U. and Morris P.A. (2006). *The Bioecological Model of Human Development*. In R. M. Lerner & W. Damon (Eds.), *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development*. Hoboken, NJ, US: John Wiley & Sons Inc., 793-828.

adolescencije i Superova teorija razvoja karijere, koje su u ovome istraživanju omogućile čvršće povezivanje individualnog razvoja i izbora karijere, odnosno korespondirajućeg informacijskog ponašanja, s obiteljskim i širim društvenim kontekstom.

Bronfenbrennerova teorija korisna je u objašnjenju *razvoja-u-kontekstu*, te razvijajuće interakcije osobe i konteksta. Havighurstova teorija razvojnih zadataka¹⁰¹⁵ posebno ističe da se individua pomiče iz jedne razvojne faze u drugu tako što izvršava zadatke koje susreće u svome kulturnom okruženju¹⁰¹⁶. Superova teorija razvoja karijere¹⁰¹⁷, prema kojoj je karijera cjeloživotni proces implementacije i razvoja *self*-koncepta i odabira među dostupnim mogućnostima, te konceptualizacija njegove teorije multidimenzionalnih karijera kao „životne duge“ koja uključuje okolinske, situacijske i individualne determinante, produbila je razumijevanje adolescentskog izbora karijere kao kulturnog i razvojnog zadatka koji se od adolescenata očekuje do kraja srednjoškolskog obrazovanja¹⁰¹⁸.

Dodatno, koncept orijentacije na budućnost koji su razvili Nurmi¹⁰¹⁹ i Seginer¹⁰²⁰ pruža mogućnost razumijevanja psiholoških procesa povezanih s odlukama, kao što su motivacija i planiranje, koji se odnose na budući život adolescenata u različitim kulturama. Seginerino istraživanje uloge nade u ratu i vremenu nasilja¹⁰²¹ posebno ističe važnost adolescentske konstrukcije orijentacije na budućnost u okolnostima političkog nasilja i traumatičnih događaja. Teorija društvene promjene i ljudskog razvoja Silbereisena i suradnika¹⁰²² omogućuje sagledavanje izbora karijere u kontekstu prilagodbe adolescenata globalnim i lokalnim društvenim promjenama.

U skladu s pristupom ovoga istraživanja je Arnettova teorija adolescencije koja proširuje razumijevanje razvoja novog oblika identiteta adolescenata u globalizacijskom procesu¹⁰²³, te njegova istraživanja koja dokazuju da je psihologija daleko od potpunog razumijevanja načina djelovanja različitih kultura i društvenih okolnosti na ljudski razvoj jer se ne odnosi na većinski svijet¹⁰²⁴. Hofstedeova teorija kulturnih dimenzija¹⁰²⁵, prema kojoj društvene kulture prebivaju nesvjesno unutar ljudskih vrijednosti koje upravljaju svakodnevnim ljudskim izborima, otvara

¹⁰¹⁵ Vidi: Havighurst, R. J. (1948). *Developmental tasks and education*. Chicago, IL, US: University of Chicago Press. <https://psycnet.apa.org/record/1950-00529-000> (17.08.2017.)

¹⁰¹⁶ Usp. Developmental Psychology / Psychology Notes HQ (2017). Havighurst's Developmental Tasks Theory. <https://www.psychologynoteshq.com/development-tasks/>(12.08.2017.)

¹⁰¹⁷ Super, D. E. (1990). A life-span, life-space approach to career development. In D. Brown & L. Brooks, *The Jossey-Bass management series and The Jossey-Bass social and behavioral science series. Career choice and development: Applying contemporary theories to practice*. San Francisco, CA, US: Jossey-Bass, 197-261.

¹⁰¹⁸ Usp. Super, D. E., Savickas, M.L., & Super, C. M. (1996). The life-span, life-space approach to careers. In D. Brown, L. Brooks, et al, (Eds.) *Career choice and development: Applying contemporary theories to practice*. San Francisco: Jossey-Bass, 121-178.

¹⁰¹⁹ Vidi: Nurmi, J.-E. (1991). How Do Adolescents See Their Future? A Review of the Development of Future Orientation and Planning. *Developmental Review* 11(1), 1-59.

¹⁰²⁰ Vidi: Seginer, R. (2009). *Future Orientation: Developmental and Ecological Perspectives*. Springer.

¹⁰²¹ Vidi: Seginer, R. (2008). Future orientation in times of threat and challenge: How resilient adolescents construct their future. *International Journal of Behavioral Development* 32(4), 272-282,

¹⁰²² Vidi: Silbereisen, R. K. and Tomasik, M. J. (2010). Human Behavior in Response to Social Change: A Guide to the Special Section. *European Psychologist* 15(4), 243-245.

¹⁰²³ Vidi: Arnett, J.J.(2002). The Psychology of Globalization. *American Psychologist* 57(10), 774-783.

¹⁰²⁴ Usp. Arnett, J. J. (2008). The Neglected 95%: Why American Psychology Needs to Become Less American. *American Psychologist* 63(7), 602-614, str. 609.

¹⁰²⁵ Vidi: Hofstede, G. (2011). Dimensionalising Cultures: The Hofstede Model in Context. *Online Readings in Psychology and Culture*. International Association for Cross-Cultural Psychology. Unit 2: Theoretical and Methodological Issues, Subunit 1 Conceptual Issues in Psychology and Culture, Article 8.

moгуćnost povezivanja informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri sa određenim kulturnim dimenzijama, kao što je individualizam-kolektivizam. Istraživanja Pescosolido o ulozi društvene dinamike u procesu odlučivanja¹⁰²⁶ i Hodkinsonova *careership* teorija¹⁰²⁷ korisni su u razumijevanju društvenih aspekata odlučivanja i izbora karijere. U ovome je istraživanju adolescentski proces donošenja odluka shvaćen prema konceptu Halpern-Felsher kao uronjen u skup psihosocijalnih, kognitivnih, emocionalnih, iskustvenih i kontekstualnih promjena koje definiraju adolescenciju¹⁰²⁸.

Razumijevanje istraživačkih pitanja ove disertacije u svjetlu opisanih teorija i bourdieuanski pristup koji premošćuje dihotomiju između strukture i agencije, rezultiralo je proširenjem diskursa o informacijskom ponašanju kao utjelovljenoj kulturnoj praksi isprepletenoj s višestrukim kontekstima. Razvijen je multiaspektni i dijalektički pristup prema kojem je predmet istraživanja individua (*agent, actora*) u kontekstu i prostorno-vremenskoj situaciji (*person/actor/agent-in-context-in-time/place situation*). Tako je omogućeno prepoznavanje izvora razlika u informacijskom ponašanju starijih adolescenata pri odlučivanju o karijeri koje proizlaze iz individualnih obilježja ispitanika, situacije izbora i socioekonomskog statusa ispitanika, odnosno identifikaciju različitih obrazaca informacijskog ponašanja starijih adolescenata pri odlučivanju o karijeri povezanih s njihovim individualnim obilježjima i obiteljskim porijeklom.

Ovako širok teorijski okvir, koji uzima u obzir adolescenciju i odlučivanje o karijeri, bilo je potrebno razviti jer su se istraživačka pitanja ove disertacije odnosila na tri glavna aspekta informacijskog ponašanja: stavove i vrijednosti (individualna obilježja) starijih adolescenata, ponašanje starijih adolescenata (informacijske prakse i orijentacija, barijere, poteškoće, osjećaji) i karakteristike situacije u kojoj se odvija ponašanje (ograničena racionalnost, nedostatak informacija, nesigurnost). Pretpostavljeno je da svaka od ovih odrednica može biti izvor stvarnih i percipiranih barijera. Glavni nalazi ovoga istraživanja uspoređeni su sa pojedinim nalazima drugih sličnih istraživanja koja su u skladu sa ovim pristupom.

Slijedi sažeti prikaz glavnih rezultata¹⁰²⁹ i kratko objašnjenje o tome kako je operacionalizacija temeljnih koncepata pridonijela izvođenju relevantnih zaključaka. Koncept kulturnog kapitala operacionaliziran je u utjelovljenom obliku kao habitus, i institucionaliziranom obliku kao obrazovne kvalifikacije roditelja i školski uspjeh ispitanika. Koncept habitusa je ključan, jer on ima posredujuću, dvojaku ulogu u smislu da je oblikovan (strukturirana struktura) i da on oblikuje (strukturirajuća struktura). Habitus je društveno i kulturalno determiniran sustav razmišljanja, percepcija i evaluacija koje individua nesvjesno internalizira. To je relativno stabilan sustav osobnih dispozicija koji oblikuje individualne izbore, preferencije i sklonosti. Kao utjelovljeni kulturni kapital, habitus je u ovome istraživanju višestruko operacionaliziran kao motiviranost, predanost traženju informacija i

¹⁰²⁶ Vidi: Pescosolido, B. A. (1992). Beyond Rational Choice: The Social Dynamics of How People Seek Help. *The American Journal of Sociology* 97(4). *New Directions in the Sociology of Medicine*, 1096-1138.

¹⁰²⁷ Vidi: Hodkinson, P. (2008). Understanding career decision-making and progression: Careership revisited. *The Fifth John Killeen Memorial Lecture*.

¹⁰²⁸ Usp. Halpern-Felsher, B.L. (2011). Adolescent Decision-Making. In: *Encyclopedia of Adolescence* / Ed. by Roger J.R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC., 30-37, str. 32.

¹⁰²⁹ Interpretacija rezultata data je neposredno uz rezultate, te zbirno nakon prikaza svih rezultata na kraju prethodnog poglavlja, te u *Prilogu 5* ove disertacije. U ovome poglavlju naglasak je na prikazu relevantnih rezultata u svjetlu korištenih teorija i koncepata, te njihovom povezivanju s relevantnim rezultatima prethodnih istraživanja. U zaključku su navedeni rezultati koji se odnose na pojedina istraživačka pitanja.

vrijednosti ispitanika u pogledu izbora obrazovanja za budućnost i važnosti informacija, pri čemu su uključene komponente koncepta orijentacije na budućnost.

Vrijednost koja se pridaje izboru obrazovanja za budućnost operacionalizirana je kao karijerni habitus, a vrijednost koja se pridaje informacijama i njihovoj korisnosti pri odlučivanju, kao informacijski habitus, što je omogućilo detaljniji prikaz sustava osobnih dispozicija ispitanika. Kognitivni aspekti informacijskog ponašanja, odnosno načini pridobivanja informacijskog kapitala za donošenje odluke o karijeri, operacionalizirani su kao informacijske prakse i informacijska orijentacija (evaluacija informacija, izvori i vrste informacija). Kao afektivni aspekti informacijskog ponašanja pri donošenju obrazovnih odluka ispitanice su percipirane barijere (poteškoće) i doživljeni osjećaji pri odlučivanju, kao i percipirani utjecaji na odlučivanje o karijeri. Koncept polja se u ovome istraživanju odnosio na visoko obrazovanje. Socioekonomski status, odnosno obiteljska pozadina, u anketnom je ispitivanju operacionaliziran na temelju profesionalnog statusa i razine formalnog obrazovanja roditelja.

4.2. Društvena ograničenja kao nevidljive barijere u informacijskom ponašanju starijih adolescenata pri odlučivanju o karijeri

Ovo istraživanje u teorijsko-konceptualnom smislu oslanjalo se na Wilsonov revidirani opći model polja informacijskog ponašanja¹⁰³⁰. Kako je prethodno objašnjeno, ovo istraživanje polazi od toga da se donošenje obrazovnih odluka koje uključuje traženje i korištenje informacija odvija unutar određenog društvenog konteksta, pa se istraživanje individualne percepcije situacije pokazalo nedovoljnim da obuhvati sve čimbenike koji utječu na informacijsko ponašanje. Međutim, premda su nalazi ovog istraživanja u skladu s Wilsonovim modelom, pokazalo se da se problem ovoga istraživanja ne može u potpunosti sagledati iz perspektive tog modela zbog njegove fokusiranosti na kognitivni aspekt individualnog informacijskog ponašanja i zanemarivanja uloge barijera, koje su ovdje predstavljale jedan od najvažnijih koncepata. Uz osobnu percepciju, specifična obilježja situacije izbora i čimbenici društvenog konteksta utječu na individualna ponašanja, djelujući kao nevidljive barijere koje oblikuju informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri.

Wilsonova teorija o nizu ugniježđenih polja, prema kojoj je informacijsko ponašanje na makrorazini, a unutar njega „ponašanje traženja informacija“ i „ponašanje pretraživanja informacija“ na mikrorazini¹⁰³¹, pomaže razumjeti da se odgovori na pretpostavke i istraživačka pitanja ovoga istraživanja nalaze na makrorazini, odnosno u polju istraživanja informacijskoga ponašanja u najširem smislu. Tako shvaćeno, informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri uključuje ne samo situaciju odlučivanja, odnosno Wilsonov koncept konteksta informacijske potrebe, nego kontekst osobe kao opći i kontinuirani višeslojni i isprepleteni skup materijalnih realnosti, društvenih struktura, obrazaca društvenih odnosa i zajedničkih sustava vjerovanja koji okružuju svaku prostorno-vremensku situaciju. Stoga je u ovome istraživanju ispitano ne samo traženje i korištenje informacija u svrhu odlučivanja, nego ukupno informacijsko ponašanje koje uključuje izbor karijere u širem smislu.

¹⁰³⁰ Vidi: Wilson, T.D. (1999), nav. djelo.

¹⁰³¹ Vidi: Wilson, T.D. (2000), nav. djelo.

Spoznaje vezane uz utjecaj čimbenika socioekonomskog statusa na informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri dobivene su u okviru posljednjeg istraživačkog pitanja. Stoga je najviše zaključaka povezano s tim istraživačkim pitanjem, jer se radi o ključnom znanstvenom doprinosu.

SES i odlučivanje o karijeri. Ovo istraživanje polazilo je od pretpostavke da se informacijsko ponašanje ne može promatrati odvojeno od ostalih oblika ljudskog ponašanja, kao što je izbor karijere. Po svojoj prirodi, informacijsko ponašanje nije racionalan i uredan proces kako se obično prikazuje. Informacije su ugrađene u ljudske živote i istraživanjem se stvara vještačka distinkcija između informacijskog ponašanja i totaliteta svih drugih ponašanja. Također, često se zanemaruje da je individualno informacijsko ponašanje uvijek uronjeno u društveni kontekst koji se sastoji od mnoštva „intervenirajućih varijabli“ i „aktivirajućih mehanizama“ koji ga pokreću.

Čimbenici društvenog konteksta mogu biti mnogostruki, kao i individualni čimbenici, te u raznim situacijama kreirati raznolika informacijska ponašanja. Naše istraživanje pokazalo je da razlike u sigurnosti u namjeri nastavka obrazovanja ispitanika između sigurnih i nesigurnih ispitanika značajno ovise o radnom statusu roditelja i razini obrazovanja oca. Dodatno, o razini obrazovanja oca značajno ovise razlike u odlučnosti, odnosno karijernoj zrelosti ispitanika. Naši rezultati pokazali su da je s obzirom na razinu obrazovanja oca, skupina ispitanika čiji otac ima višu razinu obrazovanja odlučnija, tj. donijeli su odluku u prosjeku češće u odnosu na skupinu čiji otac ima nižu razinu obrazovanja koja je u prosjeku rjeđe donijela odluku o tome koji studij upisati. Odnos očeve razine obrazovanja i odlučivanja o izboru studija potvrdili su i rezultati grupnog intervjua koji su pokazali da je otac često karijerni uzor i izvor informacija za karijerno zrele ispitanike, odnosno one sudionike koji su izabrali području studija ranije tijekom školovanja.

Ovi nalazi upotpunjuju rezultate nekoliko prethodnih društveno senzibiliziranih istraživanja provedenih u Zapadnim zemljama, koji su dokazali snažnu povezanost roditeljskog socioekonomskog statusa i adolescentskog razvoja karijere. Ball i suradnici pružaju dokaze o reprodukciji društvene nejednakosti kroz obrazovni sustav i upozoravaju da koncept odlučivanja o karijeri „aludira jednako na moć kao i na ograničenje“¹⁰³². Njihovo istraživanje koje je provedeno u Velikoj Britaniji, oslanjajući se na Bourdieuove konceptualne alate i pružajući potporu teoriji pragmatičnog racionalnog odlučivanja Hodkinsona i Sparkesa, pokazuje da je izbor visokog obrazovanja napravljen unutar odnosa između škole, postignuća, habitusa i okolnosti. Ball i suradnici sugeriraju da je izbor sveučilišta ustvari izbor stila života, tj. stvar ukusa, i da je društvena klasa važan aspekt izbora, jer su percepcije i izbori budućih studenata konstruirani unutar kompleksne međugre društvenih čimbenika koji su poduprti osnovnom društvenom klasom i etničkim razlikama, kao i školom koju su pohađali¹⁰³³.

Motola i suradnici sugeriraju da je uobičajeno da djeca iz obrazovanih obitelji više klase češće pohađaju fakultete nego njihovi vršnjaci iz obitelji slabijeg obrazovnog *backgrounda* jer ekspanzija obrazovanja nije eliminirala učinke porijekla na selekciju njihova budućeg

¹⁰³² Vidi: Ball, S.J.; Davies, J.; Reay, D. and David, M. (2002) ‘Classification’ and ‘judgement’: social class and the ‘cognitive structures’ of choice of higher education. *British Journal of Sociology of Education* 23, 51–72, str. 51.

¹⁰³³ *Ibid.*, str. 53.

obrazovnog polja¹⁰³⁴. Motola i suradnici istraživali su povezanost načina kako finski i francuski adolescenti percipiraju svoju budućnost s njihovim „stilom života“ i „pogledom na svijet“¹⁰³⁵ i otkrili da su finski učenici veoma neodlučni u pogledu svoje buduće profesije u odnosu na francuske vršnjake zbog različitih nacionalnih obrazovnih politika i kulturnog *milieu*-a. Njihovi rezultati pokazali su da iskustvo odrastanja u određenom obrazovnom sustavu modelira adolescentsku percepciju budućnosti, njihove izbore i posvećenost na specifičan nacionalni način¹⁰³⁶, što Motola i suradnici objašnjavaju pomoću teorije habitusa, prema kojoj su uvjerenja i stavovi utjelovljeni u individue kroz dugi historijski proces unutar specifičnih sociokulturnih konteksta.

Motola i suradnici sugeriraju da učenici moraju poznavati „pravila igre“ i donijeti ispravnu odluku u pravom trenutku, uzimajući u obzir svoje interese i sposobnosti ako žele imati najbolje šanse¹⁰³⁷. Tijek koji učenici i drugi društveni akteri tada izaberu je njihova sudbina, nešto što se teško više ikada može promijeniti. Njihovi rezultati pokazali su da izbor studija adolescenata nije dovoljno objasniti osobnim aspektima izbora i prevladavajućim psihološkim konceptima, kao što su sklonosti, interesi i vrijednosti ili kognitivni stilovi donošenja odluka, te da je teorija habitusa relevantna za savjetovanje u karijeri i razumijevanje odnosa između društvene strukture i individualnog izbora karijere. Također, njihovi nalazi pokazuju da se učenici veoma razlikuju međusobno prema spolu i društvenom statusu njihovih roditelja, što je u skladu s rezultatima našeg istraživanja. Rezultati našeg istraživanja pokazali su da većina ispitanika namjerava nastaviti svoje obrazovanje na visokoobrazovnim institucijama, te da je socioekonomski status obitelji ispitanika povezan s razlikama u sigurnosti u namjeri nastavka obrazovanja.

Premda se prema nalazima ranijih istraživanja očekivalo da će izbor karijere i korespondirajuće informacijsko ponašanje biti pod utjecajem razine obrazovanja i obrazovnih kvalifikacija te profesionalnog statusa majke, rezultati su pokazali da najveću ulogu ima razina obrazovanja oca. To se razlikuje od nalaza Shenga na kineskoj populaciji, te Vilhjálmsdóttir i Arnkelsson na islandskoj populaciji.

Rezultati našeg istraživanja samo djelomice potvrđuju nalaze koje je nedavno predočio Sheng, koji je analizirao interakciju pojedinih sociokulturnih čimbenika i izbora visokog obrazovanja mladih ljudi u tranzicijskom društvu suvremene Kine. Sheng naglašava roditeljsku uključenost u proces izbora visokog obrazovanja mladih Kineza, opisujući različite spolne uloge u tome procesu i tvrdeći da roditelji, a posebice majka, igraju vitalnu ulogu u izboru visokog obrazovanja, te da empirijske studije koje isključuju roditelje mogu biti manje pouzdane¹⁰³⁸.

Također, naši nalazi o značajnoj ulozi razine obrazovanja oca u odlučivanju o karijeri i korespondirajućem informacijskom ponašanju djelomice potvrđuju nalaze nedavnog islandskog

¹⁰³⁴ Vidi: Motola, M.; Sinisalo, P. and Guichard, J. (1998). Social Habitus and Future Plans: A Comparison of Adolescent Future Projects in Finland and France. In: *Adolescents, Cultures, and Conflicts: Growing Up in Contemporary Europe* / Ed. by Jari-Erik Nurmi, 43-74.; Vilhjálmsdóttir, G.; Arnkelsson, G.B. (2013). Social aspects of career choice from the perspective of habitus theory. *Journal of Vocational Behavior* 83, 581-590.

¹⁰³⁵ Ibid. str. 65.

¹⁰³⁶ Eng.: *national manner*. Ibid., str. 67.

¹⁰³⁷ Ibid.

¹⁰³⁸ Usp. Sheng, X. (2014). *Learning with Mothers: A Study of Home Schooling in China*. Springer Science & Business Media. str. 3.

istraživanja koje je ispitivalo povezanost nekoliko habitusnih skupina klasificiranih na temelju slobodnih aktivnosti i kulturne potrošnje s čimbenicima karijere kao što su percepcija zanimanja i izbor preferiranog budućeg zanimanja mladih u dobi od 19 do 22 godine (n=476). To je istraživanje pokazalo da postoji snažna povezanost između kulturnog ukusa i izbora studijskog programa, percepcije zanimanja i izbora buduće karijere¹⁰³⁹. Međutim, rezultati Vilhjálmsdóttir i Arnkelsson pokazali su statistički značajnu povezanost između habitusa i socioekonomskog statusa majke, dok povezanost s očevim SES nije pronađena¹⁰⁴⁰.

Rezultati našeg istraživanja pokazali su da je razmišljanje o izboru visokog obrazovanja (kao informacijska praksa) ovisno o zaposlenosti roditelja i razine obrazovanja majke, ali da su svi ostali aspekti informacijskog ponašanja povezani s razinom obrazovanja oca. Naravno, ovi nalazi ne znače nužno da se majčina uloga u izboru karijere djece može isključiti iz zaključivanja o ispitivanom uzorku, jer postoji više istraživanja koja podupiru ideju o najvažnijoj ulozi majke u odgoju i obrazovanju djeteta¹⁰⁴¹. Naši nalazi odnose se samo na profesionalni status i obrazovnu razinu majke kao SES indikatore.

Društveno porijeklo odnosi se na mnogo čimbenika uključujući spol, dob, rasu, etnicitet, razinu obrazovanja i zanimanje roditelja, te visinu njihovih primanja, kao i geografsku lokaciju stanovanja ispitanika. Međutim, ovo istraživanje bilo je fokusirano samo na one „klasno utemeljene čimbenike“¹⁰⁴² koji su posebno uključeni u proces društvene reprodukcije u bourdieuanskom smislu, kao što su razina obrazovanja roditelja i njihov radni status, kako sugerira Micheli.

Status zaposlenosti roditelja indikator je ekonomskog kapitala roditelja adolescenata, a roditeljsko obrazovanje indikator je za kulturni kapital¹⁰⁴³. Micheli uzima u obzir kao klasni čimbenik i vrstu škole koju učenici pohađaju, što je u našem kontekstu bilo izlišno, jer su svi ispitanici bili učenici gimnazija, odnosno u određenom smislu pripadnici povlaštene klase, u odnosu na adolescente koji pohađaju srednje strukovne škole. Učenici gimnazija kao institucija koje tradicionalno promoviraju akumulaciju kulturnog kapitala namjerno su odabrani u našem istraživanju kao oni za koje se pretpostavljalo da posjeduju višu razinu kulturnog kapitala koju su internalizirali kroz obrazovne prakse, kao što su to zapazili u svome istraživanju Conolly i suradnici¹⁰⁴⁴. Micheli je u svojem istraživanju talijanskih učenika gimnazija (n=2.025) dokazala da je korištenje interneta za povećanje kulturnog kapitala snažno povezano s tinejdžerskim društvenim porijeklom, odnosno da je traženje informacija izravno i pozitivno pod utjecajem roditeljskog radnog statusa i razine roditeljskog obrazovanja, kao i vrste srednje škole koju tinejdžeri pohađaju¹⁰⁴⁵. To je u skladu s rezultatima ovoga istraživanja o informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri.

Pinquart i suradnici, te nedavno Silbereisen i teoretičari prilagodbe društvenim promjenama, također dokazuju da na izbor karijere adolescenata utječu širi društveni uvjeti. Istraživanja

¹⁰³⁹ Vidi: Vilhjálmsdóttir, G.; Arnkelsson, G.B. (2013). Social aspects of career choice from the perspective of habitus theory. *Journal of Vocational Behavior* 83, 581–590.

¹⁰⁴⁰ Usp. Vilhjálmsdóttir, G.; Arnkelsson, G. (2013), nav. djelo, str. 585.

¹⁰⁴¹ Vidi: Reay, D. (2005). Doing the dirty work of social class? Mothers' work in support of their children's schooling. *The Sociological Review* 53(2)

<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1111/j.1467-954X.2005.00575.x> (25.06.2018.)

¹⁰⁴² Usp. Micheli, M., nav. djelo, str. 11.

¹⁰⁴³ Ibid., str. 12.

¹⁰⁴⁴ Usp. Connolly, D.; Allen-Collinson, J. and Evans, A. B., nav. djelo, str. 16.

¹⁰⁴⁵ Usp. Micheli, M. (2015), nav. djelo, str. 33.

karijernih aspiracija i odlučivanja istočnonjemačkih adolescenata, koje su proveli Piquart i suradnici, pokazala su da pod dramatično promjenjenim društvenim uvjetima mnogi adolescenti pokušavaju slijediti svoje vlastite putove karijere, ali da im pri tome pomažu visoki školski uspjeh kao individualni resurs u suočavanju s društvenim promjenama i ovladavanju novim zahtjevima, te visoko obrazovanje roditelja kao obiteljski resurs za uspješan razvoj karijere¹⁰⁴⁶. Interakcija ova dva resursa rijetko je istraživana, a posebice u studijama informacijskog ponašanja.

Prethodna istraživanja pokazala su da nedostatak kulturnog kapitala kod starijih adolescenata utječe na osobne nade i očekivanja vezane uz njihovo sudjelovanje u visokom obrazovanju¹⁰⁴⁷. Učenici iz više klase koji posjeduju više kulturnog kapitala imaju veće nade i očekivanja u pogledu visokog obrazovanja, odnosno, percipiraju situaciju izbora tercijarnog obrazovanja s više optimizma i samopouzdanja. Određeni rezultati ovoga istraživanja slažu se s rezultatima sociološkog istraživanja o društvenim i institucionalnim aspektima odluke o nastavku obrazovanja hrvatskih učenika završnog razreda srednje škole, koje se nije izravno odnosilo na informacijsko ponašanje. Uz primjenu bourdieuanskog pristupa, to je istraživanje dokazalo povezanost između odlučivanja o nastavku obrazovanja i posjedovanja različitih oblika kapitala hrvatskih srednjoškolaca¹⁰⁴⁸. Košutić i suradnici pokazali su da učenici srednjih škola koji namjeravaju nastaviti obrazovanje na tercijarnoj razini posjeduju više društvenog, kulturnog i ekonomskog kapitala od onih koji nisu sigurni u nastavak obrazovanja ili ne žele studirati.

Liu objašnjava da se obiteljska klasna pripadnost prenosi s generacije na generaciju¹⁰⁴⁹, pa su izbori mladih ljudi koji planiraju karijeru u određenoj mjeri unaprijed determinirani nevidljivim i nesvjesnim prednostima i ograničenjima. Osobne vrijednosti, uvjerenja i očekivanja pomažu individui razumjeti koji su osobni resursi važni i vrijedni kao sredstvo (oblici kapitala) za održavanje statusa društvene klase. Razmatranje načina kako individue pridaju smisao mogućnostima i ograničenjima svoje uže i šire okoline, te analiza interakcije obiteljskih i individualnih čimbenika u našem istraživanju, omogućila je razumijevanje načina kako ta interakcija oblikuje izbore i korespondirajuća informacijska ponašanja.

Gotovo sve teorije izbora karijere na implicitan način govore o utjecaju obitelji na izbor i razvoj karijere, ali nijedna nije eksplicitno obuhvatila mnogostrukost toga utjecaja niti dovoljno istaknula njegovu važnost. Brown sugerira da je obiteljsko porijeklo vjerojatno naj snažnija moguća odrednica individualnog razvoja karijere¹⁰⁵⁰. Obiteljske varijable u razvoju karijere mladih istražene su u vrlo ograničenoj mjeri. Primjerice, Sheng smatra da snažna uključenost

¹⁰⁴⁶ Usp. Piquart, M.; Juang, L. P. and Silbereisen, R. K. (2004), nav. djelo, str. 125.

¹⁰⁴⁷ Usp. Puzić, S. and Košutić, I. (2015). Sociološki pristupi razumijevanju društvenih nejednakosti u obrazovanju. In: *Koji srednjoškolci namjeravaju studirati?: Pristup visokom obrazovanju i odabir studija.* / Ed. by Branislava Baranović. Biblioteka Znanost i društvo (37). Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb. 41-70, str. 59.

¹⁰⁴⁸ Usp. Košutić, I; Puzić, S. and Doolan, K. (2015). Društveni i institucionalni aspekti odluke o studiranju i odabira visokoškolske institucije. In: *Koji srednjoškolci namjeravaju studirati?: Pristup visokom obrazovanju i odabir studija.* / Ed. by Branislava Baranović. Biblioteka Znanost i društvo (37). Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, 123-164.

¹⁰⁴⁹ Usp. Liu, W.M. (2013). Introduction to Social Class and Classism in Counseling Psychology. In: *The Oxford Handbook of Social Class in Counseling* / Ed. by William Ming Liu, Oxford University Press, str. 3

¹⁰⁵⁰ Usp. Brown, M. T. (2004). The Career Development Influence of Family of Origin: Considerations of Race/Ethnic Group Membership and Class. *The Counseling Psychologist* 32(4), 587-595, str. 587.

obitelji, posebice majki, u odlučivanje o karijeri djece odražava kolektivističku kulturu¹⁰⁵¹, ali nema dovoljno empirijskih dokaza o tome. Međutim, socioekonomski status obitelji je nedvojbeno jedna od najvažnijih varijabli u izboru i razvoju karijere djece¹⁰⁵². Prema Brownu, SES obitelji pokazuje statistički značajne odnose s brojnim varijablama razvoja karijere, kao što su profesionalne aspiracije adolescenata i mladih odraslih, te obrazovna postignuća madih¹⁰⁵³. To je u skladu s rezultatima našeg istraživanja koje je pokazalo da su razlike u informacijskom ponašanju ovisne o školskom uspjehu ispitanog uzorka.

Konačno, ovo istraživanje potvrdilo je, integriralo i dopunilo određene nalaze ranijih istraživanja adolescentskog informacijskog ponašanja pri izboru karijere kanadskih tinejdžera i novozelandskih Maora, odnosno Julien i Lilleya. Njihovi nalazi pokazali su da adolescenti u potrazi za informacijama koje su im potrebne za izbor karijere, koriste i preferiraju ljudske izvore i izravnu interpersonalnu komunikaciju, te da nisu krajnji korisnici informacijskih sustava na koje se obično misli u istraživanjima u informacijskoj znanosti. Julien je ranije dokazala da mnogi mladi ljudi uopće nisu svjesni kako dolazi do izbora i koje su informacije potrebne za odlučivanje¹⁰⁵⁴. Stoga se pokazalo opravdanim usmjeriti naše istraživanje na razumijevanje nesvjesnih (implicitnih i internaliziranih) čimbenika koji su djelomično oblikovali potragu za informacijama u karijernim izborima mladih, kao što su orijentacija na budućnost, kulturni kapital i habitus.

SES i habitus. Savolainenov teorijski model, za razliku od Wilsonovog, suštinski uključuje čimbenike društvenog konteksta u razumijevanje ljudskog informacijskog ponašanja koji mogu djelovati tako da ga olakšavaju ili ograničavaju, praveći jasnu distinkciju između situacije i konteksta. U svojem istraživanju traženja i korištenja informacija za svakodnevne potrebe industrijskih radnika i učitelja, Savolainen je, primjenjujući bourdieuanski pristup, pretpostavio da se te dvije skupine razlikuju u traženju informacija i načinu života na temelju klasne pripadnosti¹⁰⁵⁵, ali nije pronašao značajniju povezanost između društvene klase i tipova upravljanja životom¹⁰⁵⁶. Mogući razlog tome je u relativno malom ispitivanom uzorku (n=22) i izboru neodgovarajuće kvalitativne, umjesto kvantitativne metode istraživanja, što je u našem istraživanju izbjegnuto već u planiranju i dizajnu istraživanja. Stoga, nalazi našeg istraživanja nisu izravno usporedivi sa onima Savolainenovog istraživanja, osim u smislu inspiriranosti Bourdieuovim konceptima habitusa i kulturnog kapitala, koje on pak drukčije definira i koristi. Ipak, po uzoru na Savolainenov model, teorijsko-metodološko utemeljenje ovoga istraživanja u društveno-konstrukcionističkoj perspektivi omogućilo je prepoznavanje značajne uloge socioekonomskih čimbenika u razvoju kulturnog kapitala i osobnim izborima individue, odnosno korespondirajućem informacijskom ponašanju.

U interpretaciji rezultata i donošenju relevantnih zaključaka našeg istraživanja značajan je kasniji Savolainenov rad na konceptualizaciji barijera kao ograničenja umjesto kao problema pri traženju informacija¹⁰⁵⁷, te konceptualizaciji sociokulturnih barijera u informacijskom

¹⁰⁵¹ Usp. Sheng, X. (2014). *Learning with Mothers: A Study of Home Schooling in China*. Springer Science & Business Media.

¹⁰⁵² Usp. Brown, M. T., nav. djelo, str. 589.

¹⁰⁵³ Ibid., str. 592.

¹⁰⁵⁴ Usp. Julien, H.E (1997), nav. djelo, str. 176.

¹⁰⁵⁵ Vidi: Savolainen, R. (1995), nav. djelo, str. 265.

¹⁰⁵⁶ Ibid., str. 286.

¹⁰⁵⁷ Usp. Savolainen, R. (2016a), nav. djelo, str. 52.

ponašanju. Niti taj rad ne može se u potpunosti smatrati podlogom za ovo istraživanje, jer u konceptualizaciju barijera, uz nedostatak socijalnog i ekonomskog kapitala, Savolainen nije uključio nedostatak kulturnog kapitala¹⁰⁵⁸ koji se, prema rezultatima našeg istraživanja pokazuje kao stvarna objektivna barijera u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri koja proizlazi iz društvenih ograničenja i nejednakosti.

Glavni nalazi našeg istraživanja upućuju na zaključak da razumijevanje intrapsihičkih iskustava i fenomenoloških značenja koja adolescenti pridaju situaciji izbora karijere i informacijama koje pri tome koriste, može pridonijeti objašnjavanju načina kako informacijski habitus proizlazi iz njihovih internaliziranih vrijednosti, subjektivnog iskustva i životnih okolnosti, ali da se tome mora pridodati obiteljska pozadina u svrhu distinkcije između percipiranih barijera i stvarnih ograničenja koja proizlaze iz društvenog konteksta. Naši nalazi pridonose razumijevanju utjecaja pripadnosti društvenoj klasi na oblikovanje osobnog sustava dispozicija, odnosno onih aspekata informacijskog ponašanja koji proizlaze iz habitusa.

Analiza odnosa socioekonomskih čimbenika i razmatranih individualnih obilježja našeg uzorka pokazala je postojanje blage tendencije razlika koja može upućivati na zaključak da su aktivni tražitelji informacija, optimistični, oni koji smatraju važnim izbor visokog obrazovanja za budućnost, oni koji smatraju informacije važnim i korisnim pri odlučivanju, relativno češće ispitanici kojima su oba roditelja zaposlena, te čiji otac ili majka imaju višu razinu obrazovanja, ali su potrebna dodatna ispitivanja na većem uzorku da bi se potvrdili ovi zaključci. U našem uzorku utvrđena je značajna razlika između ispitanika u odlučnosti kao individualnom obilježju i svim aspektima informacijskog ponašanja prema razini obrazovanja oca, te u razmišljanju o o izboru područja studija prema radnom statusu roditelja i razini obrazovanja majke. Skupina ispitanika kojima su oba roditelja zaposlena više razmišlja o tome koji je studij za njih u odnosu na ispitanike kojima su jedan ili oba roditelja nezaposlena, kao i skupina ispitanika čija majka ima višu razinu obrazovanja koja više razmišlja o tome u odnosu na ispitanike čija majka ima nižu razinu obrazovanja koji manje razmišljaju o izboru područja studija.

SES i informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri. Ovo istraživanje u širokom smislu podržava nalaze ranijih istraživanja informacijskog ponašanja koji su pokazali da su individue s relativno visokim stupnjem obrazovanja aktivniji tražitelji informacija iz različitih izvora¹⁰⁵⁹. Međutim, takva istraživanja obično su se odnosila na populaciju odraslih ljudi, a rijetko kada su istraživani djeca i mladi. U polju istraživanja informacijskog ponašanja nije dublje ispitivana povezanost čimbenika socioekonomskog statusa i informacijskog ponašanja niti mladih niti odraslih ljudi. Premda je istraživala adolescente, nalazi Julieninog istraživanja odlučivanja o karijeri kanadskih adolescenata¹⁰⁶⁰ nisu izravno usporedivi s nalazima ovoga istraživanja, jer Julien primjenjuje kognitivni (konstruktivistički) pristup informacijskom ponašanju u svome istraživanju. Ipak, nalazi našeg istraživanja djelomično podržavaju određene nalaze Julieninog istraživanja, jer ona također priznaje da informacije koje adolescenti koriste pri odlučivanju o karijeri mogu dolaziti iz njihove glave i da uključuju usađene stavove i uvjerenja tijekom

¹⁰⁵⁸ Ibid.

¹⁰⁵⁹ Usp. Savolainen, R. (1995), nav. djelo, str. 289.

¹⁰⁶⁰ Vidi: Julien, H. (1997). *How does Information Help? The Search for Career-Related Information by Adolescents*. Doctoral Dissertation. University of Western Ontario.

socijalizacije u obitelji i školi¹⁰⁶¹, iako se Julien ne bavi tom vrstom informacija i ne poznaje koncepte kulturnog kapitala i habitusa.

Naše istraživanje pokazalo je da je razmišljanje o izboru visokog obrazovanja povezano s radnim statusom roditelja i obrazovanjem majke, te da informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri u svim aspektima ovisi o razini obrazovanja oca. To je značajan pokazatelj ako se uzme u obzir da je prema dobivenom obrascu informacijskog ponašanja našeg uzorka, informacijska praksa razmišljanja o tome koji studij izabrati na najvišoj razini, iznad prikupljanja informacija iz raznih izvora i razgovaranja s drugim ljudima. Obrazac informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri ispitanika čiji otac ima završen fakultet ili znanstveni stupanj razlikuje se od obrasca ispitanika čiji je otac završio srednju ili osnovnu školu u nekoliko „roditeljskih varijabli“, kao što su razgovaranje s roditeljima o izboru visokog obrazovanja, utjecaju roditeljskih očekivanja i procjena važnosti financijskih mogućnosti. Ispitanici čiji otac ima višu razinu obrazovanja značajno se razlikuju od ispitanika čiji otac ima nižu razinu obrazovanja u svih sedam aspekata informacijskog ponašanja. Skupina ispitanika čiji otac ima višu razinu obrazovanja u odnosu na skupinu čiji otac ima nižu razinu obrazovanja više koristi tiskane izvore informacija, više razgovara s roditeljima o izboru karijere i više percipira očekivanja roditelja kao utjecajna na njihovu odluku o izboru studija. Ispitanicima čiji otac ima višu razinu obrazovanja manje nedostaju informacije o tome kako izabrati, manje su zbunjeni kada trebaju izabrati buduće obrazovanje i manje osjećaju nelagodu pri izboru karijere, te u prosjeku manje percipiraju utjecaj financijskih mogućnosti na konačnu odluku o budućem obrazovanju u odnosu na skupinu ispitanika čiji otac ima nižu razinu obrazovanja. Između dviju skupina najveća je razlika u osjećaju zbunjenosti koji više osjećaju ispitanici čiji otac ima nižu razinu obrazovanja nego ispitanici čiji otac ima višu razinu obrazovanja. Usporedbom obrazaca informacijskog ponašanja dviju skupina prema razini obrazovanja oca unutar ispitivanog uzorka potvrđeno je postojanje razlika koje nisu slučajne, nego su vrlo vjerojatno prisutne u cijeloj populaciji.

Dodatno, obrasci informacijskog ponašanja karijerno zrelih i karijerno nezrelih sudionika razlikuju se u sedam aspekata: informacijskim praksama, informacijskoj orijentaciji, informacijskom kapitalu, izvorima informacija, doživljenim osjećajima, poteškoćama i barijerama, te potrebnoj pomoći pri traženju i korištenju informacija pri odlučivanju o karijeri. Informacijske prakse karijerno zrelih sudionika, koji najčešće imaju karijerni uzor u ocu, uglavnom su ciljane i usmjerene na traženje činjenica iz više izvora, jer su oni donijeli odluku ranije tijekom školovanja. Barijere s kojima se suočavaju uglavnom su izvanjske, i potrebna im je samo instrumentalna pomoć, jer imaju relativno veći informacijski kapital. Osjećaju samopouzdanje, ispunjenost i olakšanje zbog donesene odluke, ali su ta osjećanja ponekad izmiješana sa brigom, anksioznošću i strahom zbog neizvjesne budućnosti, te potištenošću zbog završavanja srednje škole. Karijerno nezreli sudionici, koji obično nemaju karijerni uzor, potrebne su sve vrste informacija, jer su usmjereni samo na jedan izvor, imaju relativno manji informacijski kapital i njihove su informacijske prakse uglavnom slučajne i neusmjerene. Potrebna im je emocionalna i instrumentalna pomoć, jer imaju izvanjske i unutarnje barijere i poteškoće pri čemu osjećaju cijeli niz negativnih osjećaja kao što su nelagoda, zbunjenost, frustracija, nervoza, anksioznost, strah i razočaranje.

¹⁰⁶¹ Usp. Julien, H. (1999), nav. djelo, str. 38.

Rezultati našeg istraživanja pridonose recentnim istraživanjima u digitalnoj sociologiji koja dokazuju povezanost između društvene klase i služenja informacijsko-komunikacijskim tehnologijama, odnosno povezanost obiteljske pozadine sa korištenjem internetno posredovanih informacija i informacijskih izvora. Micheli je dokazala da je društvena klasa, široko definirana kao roditeljski profesionalni status, prihodi i/ili stupanj obrazovanja roditelja, duboko povezana s nekoliko dimenzija tinejdžerskog korištenja digitalnih medija među kojima su pristup internetu, vještine i korištenje¹⁰⁶². Prema rezultatima njenog istraživanja, traženje informacija izravno je i pozitivno pod utjecajem zaposlenosti oba roditelja, njihovog stupnja obrazovanja i učeničkih obrazovnih postignuća¹⁰⁶³, što je u skladu s rezultatima našeg istraživanja. Učenici iz bogatih i kulturnih obitelji koji pohađaju akademski orijentirane srednje škole služe se internetom sa svrhom, odnosno u potrazi za informacijama i znanjem koje će im pomoći u povećanje kulturnog kapitala¹⁰⁶⁴, za razliku od manje privilegiranih učenika strukovnih škola koji se služe internetom uglavnom za društveno umrežavanje i dobivanje emocionalne podrške¹⁰⁶⁵ čime se stvara „jaz u znanju“ (*knowledge gap*)¹⁰⁶⁶. Privilegirani učenici koriste internet „okomito“ skupa s roditeljima koji ih potiču, a potonji „vodoravno“, skupa s vršnjacima koji ih podržavaju. Micheli to povezuje s roditeljskim stilovima i reprodukcijom društvene nejednakosti. Njezina istraživanja oslanjaju se na ranija, koja je poduzela Robinson. Ona povezuje informacijsku i društvenu nejednakost uz pomoć koncepta informacijskog habitusa, te otkriva posredujuću ulogu orijentacije prema informacijskim izvorima¹⁰⁶⁷.

Robinson je otkrila dramatičnu divergenciju u informacijskoj orijentaciji američkih tinejdžera (n=300) koja je rezultat internaliziralog stava dviju skupina američkih tinejdžera s neograničenim i ograničenim pristupom internetu. Zbog ograničenog pristupa i nekvalitetnog interneta manje privilegirani tinejdžeri usmjereni su na izvršavanje zadaća uz pomoć interneta, pretvoreno u „ukus za neophodno“ i strategiju ozbiljne igre¹⁰⁶⁸. Mladi koji imaju visokokvalitetan i neograničen pristup internetu iz svoga doma imaju drukčija iskustva, vještine i stavove, te razvijaju razigrane istraživačke strategije surfanja internetom koje im pomažu u stjecanju globalnih znanja potrebnih za poboljšanje učenja¹⁰⁶⁹. Istraživanja Robinson i Micheli o utjecaju nejednakih preferencija i sudjelovanju u korištenju interneta, te utjecaju nekvalitetnog pristupa internetu, povezanih sa socioekonomskim statusom, ukazuju na dugotrajne štetne posljedice i reprodukciju društvene nejednakosti.

Uloga društvenih i kulturnih čimbenika u informacijskom ponašanju i stratifikacija utemeljena na kulturi veoma je zanemaren aspekt u istraživanjima informacijskog ponašanja, jer je kultura kompleksan koncept koji vodi različim konceptualizacijama. U ovome se istraživanju željelo naglasiti da postoji blizak odnos između društvene sredine koja pogoduje razvoju određenog karijernog habitusa i informacijskog ponašanja starijih adolescenata koji su internalizirali tu kulturu i njene prakse.

¹⁰⁶² Usp. Micheli, M. (2015), nav. djelo, str. 5.

¹⁰⁶³ Ibid., str. 33.

¹⁰⁶⁴ Ibid., str. 21.

¹⁰⁶⁵ Ibid. str. 27.

¹⁰⁶⁶ Ibid., str. 34.

¹⁰⁶⁷ Usp. Robinson, L. (2009). A Taste for the Necessary: A Bourdieuan approach to digital inequality. *Information, Communication & Society* 12(4), 488–507.

¹⁰⁶⁸ Usp. Robinson, L. (2009), nav. djelo, str. 488.

¹⁰⁶⁹ Ibid.

4.3. Individualna obilježja i informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri

Ovo istraživanje pridonosi potpunijem razumijevanju načina kako individualni čimbenici oblikuju informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri. Malobrojna prethodna istraživanja informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri mladih ljudi bila su orijentirana više na izvore informacija kao izvore pomoći pri donošenju odluka, nego na individualne donositelje odluka i njihove specifične kontekste. Nalazi istraživanja Julien i Lilleya pokazali su da neformalni izvori pružaju instrumentalnu i emocionalnu pomoć¹⁰⁷⁰, odnosno potvrdili jaku sklonost interpersonalnim izvorima¹⁰⁷¹, smještajući glavnu distinkciju izvan tražitelja informacija kao subjekta informacijskog ponašanja. Ne nalazeći razliku niti u situacijskim obilježjima, Julien nalazi da je traženje informacija pri odlučivanju slično u mnogim aspektima traženju informacija u drugim postavkama i za druge svrhe¹⁰⁷². Suštinska razlikovna obilježja individualnog informacijskog ponašanja pri izboru karijere tako su pripisana sklonosti informacijskim izvorima, a nisu pronađena u individualnim, situacijskim ili kontekstualnim obilježjima, odnosno habitusu i kulturnom kapitalu. Međutim, Julien u svoje istraživanje uključuje Harrenove stilove odlučivanja (racionalni, intuitivni i ovisni)¹⁰⁷³ u nastojanju da objasni individualne razlike u traženju i korištenju informacija pri odlučivanju o karijeri. Ipak, ona priznaje da rezultati njenog istraživanja ne podržavaju ovu podjelu, koja se pokazala kao „previše ograničavajuća“, jer su ispitanici pokazali kombinaciju različitih aspekata stilova odlučivanja¹⁰⁷⁴.

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da individualna obilježja značajno oblikuju sve ispitivane aspekte informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri, a najviše razlika između ispitanika u informacijskom ponašanju ustanovljeno je prema razini njihovog optimizma u pogledu osobne budućnosti obrazovanja. Optimistični ispitanici više od neoptimističnih koriste kao informacijske kanale studente, roditelje i nastavnike, jer preferiraju izravnu komunikaciju više nego neoptimistični ispitanici. Optimistična skupina ispitanika više prikuplja informacije i osjeća više samopouzdanja, te više smatra da će na njihovu odluku o izboru visokog obrazovanja utjecati njihovi interesi i želje u odnosu na skupinu neoptimističnih ispitanika. Pri tome, optimističnim ispitanicima manje nedostaju informacije o tome što se nudi, kako izabrati, te o mogućnostima kasnijeg zaposlenja u odnosu na neoptimistične ispitanike. Optimistični ispitanici osjećaju manje zbunjenosti, nelagode i anksioznosti u odnosu na neoptimistične, te smatraju da će na njihovu odluku manje utjecati financijske mogućnosti nego neoptimistični ispitanici. Najveća razlika između ove dvije skupine je u osjećajima nelagode, zbunjenosti i anksioznosti pri izboru budućeg obrazovanja koje više osjećaju neoptimistični ispitanici, kao i u nedostajućim informacijama o sebi koju više percipiraju neoptimistični ispitanici.

U svrhu uključivanja psihološke orijentacije prema budućnosti na koju se odnose obrazovne odluke starijih adolescenata kao važne komponente usmjeravanja i planiranja karijere, koncept habitusa u našem je istraživanju kombiniran s elementima koncepta orijentacije na budućnost (motivacijski, kognitivni, bihevioralni) koja je operacionalizirana kao motiviranost, predanost

¹⁰⁷⁰ Usp. Julien, H. E. (1999), nav. djelo, str. 38.

¹⁰⁷¹ Usp. Lilley, S., nav. djelo str., 33.

¹⁰⁷² Usp. Julien, H.E. (1997), nav. djelo, str. 185.

¹⁰⁷³ Ibid., str. 59.

¹⁰⁷⁴ Ibid., str. iv.

traženju informacija i razina optimizma u pogledu osobne obrazovne budućnosti. Povezivanje ovih koncepata omogućilo je istraživanje interakcije individualnih i sociokulturnih čimbenika u oblikovanju informacijskog ponašanja starijih adolescenata pri donošenju obrazovnih odluka. Savolainen je također podijelio *ELIS* tipove upravljanja životom prema njihovoj psihološkoj orijentaciji (kognitivnoj i afektivnoj)¹⁰⁷⁵, koja je u nekim aspektima slična orijentaciji na budućnost sugeriranoj u našem istraživanju, premda se ona suštinski razlikuje od potonje, koja uključuje temporalnu dimenziju odlučivanja o karijeri (kronosustav). Koncept orijentacije na budućnost pokazao se korisnim u interakciji sa pojedinim aspektima informacijskog ponašanja. To pokazuje potrebu za uključivanjem progresivne i regresivne dispozicije prema budućnosti u koncept habitusa da bi se obuhvatila budućnosna komponenta izbora.

Nalazi ovoga istraživanja potvrđuju rezultate ranijih istraživanja prema kojima su obrazovne težnje mladih ljudi, povezane s očekivanjima i nadama u pogledu njihovih budućih obrazovnih postignuća, pod utjecajem osobnog modela budućnosti, odnosno optimizma kao orijentacije na budućnost. Prema Nurmiju, specifična okolina u kojoj adolescenti žive utječe na njihova razmišljanja o budućnosti. On pokazuje da je obitelj za adolescente najvažniji kontekst, iako vršnjaci i školsko okruženje postaju sve važniji kako mladi ljudi sazrijevaju. Roditeljska očekivanja, metode odgoja, model uloga i emocionalna podrška koju roditelji pružaju svojem djetetu tijekom djetinjstva i adolescencije, imaju najveći utjecaj u razvoju orijentacije prema budućnosti¹⁰⁷⁶. Rezultati Nurmijeve analize prethodnih istraživanja pokazuju da su adolescenti najviše zainteresirani za svoje buduće zanimanje i obrazovanje, te da je optimizam prevladajući način gledanja na budućnost svih adolescenata. On izvještava da rezultati kroskulturnih istraživanja pokazuju da je većina mladih ljudi zainteresirana za budućnost i da su svi mladi optimistični u pogledu svoje osobne budućnosti¹⁰⁷⁷. Okolinski čimbenici pri tome igraju značajnu ulogu. Nurmi sugerira da socijalne, kulturne i institucionalne strukture ne samo da određuju pravce kretanja adolescenata prema zrelosti, nego pružaju osnovu za vrste odluka, odabira i akcija koje mogu poduzimati u vezi s budućnošću. To je u skladu s rezultatima ovoga istraživanja prema kojima optimistična psihološka orijentacija na budućnost oblikuje informacijsko ponašanje u mnogim aspektima.

U okviru analize odnosa individualnih obilježja s pojedinim aspektima informacijskog ponašanja, napravljena je analiza i usporedba skupina prema školskom uspjehu kao osobnom resursu i institucionaliziranom obliku kulturnog kapitala, koja je pokazala značajne razlike u informacijskom ponašanju. Ispitanici s odličnim uspjehom u odnosu na vrlo dobre i dobre učenike najviše prikupljaju informacije, najviše razmišljaju o tome koji studij izabrati, najviše koriste internet kao izvor i činjenice kao vrstu informacija, a u odnosu na ostale skupine najmanje razgovaraju s prijateljima i vršnjacima o svome budućem obrazovanju. U odnosu na druge dvije skupine, skupina s dobrim uspjehom najmanje prikuplja informacije, najmanje razmišlja koji studij izabrati i najmanje koristi internet kao izvor informacija i činjenice kao vrstu informacija, a najviše razgovara s prijateljima i vršnjacima o svome budućem obrazovanju.

¹⁰⁷⁵ Usp. Savolainen, R. (1995), nav. djelo, str. 265

¹⁰⁷⁶ Usp. Nurmi, J.-E. (1991), nav. djelo.

¹⁰⁷⁷ Usp. Nurmi, J.-E. (2001). Navigating Through Adolescence: Introduction. *Navigating Through Adolescence: European Perspectives*. (ed. J.-E. Nurmi). New York: Routledge Falmer, str. 5.

Osim u optimizmu, ustanovljene su značajne razlike u obrascima informacijskog ponašanja između skupina prema ostalim indikatorima habitusa: odlučnosti, predanosti traženju informacija i informacijskom habitusu-korisnost informacija u odlučivanju. Najviše značajnih razlika ustanovljeno je prema razini optimizma i prema indikatoru informacijskog habitusa-korisnost informacija. Ispitanici koji smatraju informacije korisnim i ispitanici koji ih ne smatraju korisnim u odlučivanju međusobno se razlikuju u svim informacijskim praksama (razgovaranje, prikupljanje, razmišljanje), preferiranim vrstama izvora i informacija (internet, *face-to-face* komunikacija, savjeti i mišljenja, iskustva drugih osoba), svim informacijskim kanalima koje koriste (roditelji, porodica, studenti, prijatelji, nastavnici), nedostajućim informacijama (o mogućnostima zaposlenja) i percipiranim utjecajima na odluku (financijske mogućnosti). Aktivni i neaktivni tražitelji informacija međusobno se značajno razlikuju u informacijskim praksama (razgovaranje, savjetovanje, prikupljanje), preferiranim vrstama informacija i informacijskim izvorima (tiskane informacije, internet, *face-to-face*, savjeti i mišljenja), te informacijskim kanalima (nastavnici) i u nedostajućim informacijama (što se nudi). Odlučni i neodlučni ispitanici razlikuju se prema informacijskim praksama (prikupljanje informacija) i izvorima (tiskane informacije), nedostajućim informacija (o sebi, kako izabrati) i osjećajima (zbunjenost, nelagoda, samopouzdanje), te percipiranim utjecajima (moji interesi i želje).

Rezultati ovog istraživanja potvrđuju pretpostavku o povezanosti informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri s raznim oblicima kapitala ispitanika (obiteljski ekonomski kapital odnosno radni status roditelja, razina obrazovanja roditelja kao institucionalizirani kulturni kapital), te sa percepcijom, vrijednostima i školskim uspjehom ispitanika (osobni institucionalizirani i utjelovljeni kulturni kapital - habitus). Pretpostavka o postojanju značajnih razlika unutar ispitivanog uzorka prema socioekonomskom statusu i određenim individualnim obilježjima koje oblikuju različite obrasce informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri u smislu da su mladi ljudi iz privilegiranih obitelji (s više ekonomskog, kulturnog i društvenog kapitala) u prednosti u odnosu na mlade iz manje privilegiranih obitelji, pokazala se opravdanom. Rezultati su pokazali da su ispitanici iz privilegiranih obitelji odlučniji i više razmišljaju o izboru odgovarajućeg visokog obrazovanja u odnosu na ispitanike iz manje privilegiranih obitelji, te da se u boljoj poziciji u svim aspektima informacijskog ponašanja. To je povezano i sa informacijskim i karijernim habitusom adolescenata, te njihovom orijentacijom na budućnost. Kulturni kapital obitelji dvostruko određuje informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri mladih ljudi: preko utjelovljenog oblika (habitusa) i institucionaliziranog oblika (obrazovne kvalifikacije roditelja, školski uspjeh ispitanika). Obilježja habitusa kao što su optimizam, informacijski habitus (pridavanje važnosti i korisnosti informacijama), aktivnost i odlučnost utječu na sve aspekte informacijskog ponašanja oblikujući različite obrasce informacijskog ponašanja. Taj zaključak potvrđuju i rezultati analize grupnog intervjua. Dvije skupine sa specifičnim obilježjima informacijskog ponašanja razlikuju se na temelju karijerne zrelosti. Ukupna analiza je pokazala da individualni čimbenici na značajan način oblikuju informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri, ali da obiteljska pozadina preko snažnog utjecaja obrazovnih kvalifikacija oca kao jednog od aspekata kulturnog kapitala i oca kao karijernog uzora, utječe na sigurnost u namjeri nastavka obrazovanja, habitus i sve aspekte informacijskog ponašanja.

Ipak, rezultati ovoga istraživanja ne potkrepljuju u potpunosti linearnu koncepciju prema kojoj je informacijsko ponašanje izravno povezano sa sociodemografskim varijablama, odnosno pretpostavku da bi informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri jednostavno moglo biti povezano sa socioekonomskim statusom obitelji ili školskim uspjehom na način da viši SES i bolji školski uspjeh izravno korespondiraju s naprednijim informacijskim ponašanjem i boljim odlučivanjem o karijeri. Taj je odnos mnogo kompleksniji i nije moguće jednostavno uhvatiti kauzalni niz bez intervenirajućih varijabli koje mogu biti važni prediktori informacijskog ponašanja.

4.4. Završni osvrt

Pitanja koja se suštinski bave odnosom između pojedinih individualnih obilježja starijih adolescenata kao tražitelja informacija pri odlučivanju o karijeri i sociokulturnih odrednica traženja i korištenja informacija zaslužuju mnogo veću pozornost nego što su imala do sada. Društveni i kulturni aspekti koji oblikuju individualne izbore i korespondirajuća informacijska ponašanja značajni su u razumijevanju mnoštva različitih načina postupanja s informacijama u svakodnevnom i ključnim životnim izborima. Pri tome, habitus je ključni koncept u razumijevanju interakcije između kulturnog kapitala, polja i individualnog informacijskog ponašanja starijih adolescenata pri odlučivanju o karijeri.

Obiteljsko porijeklo mladih ljudi koji donose obrazovne odluke oblikuje njihovo informacijsko ponašanje na način da mladi iz obitelji višeg socioekonomskog statusa raspolažu većim kulturnim kapitalom koji im osigurava prednost u pristupu, traženju i korištenju informacija pri izboru karijere u odnosu na mlade s manje kulturnog kapitala i nižeg obiteljskog socioekonomskog statusa. Rezultati ovoga istraživanja upućuju na to su adolescenti s nižim školskim uspjehom i adolescenti čiji su roditelji s nižom razinom obrazovanja ili nezaposleni u opasnosti da u okolnostima društvenih promjena ne donesu odgovarajuću odluku o karijeri, jer se suočavaju s više barijera u pristupu informacijama i poteškoća u korištenju informacijskih izvora. U kontekstu ovoga rada koji, uz ostalo, raspravlja o ulozi i vrijednosti informacija u odlučivanju o karijeri, nužno je naglasiti da je uz dobre, pouzdane, ažurne i neutralne informacije na kojima se inzistira u novije vrijeme, mladim ljudima potrebna potpora u razvoju i stjecanju kulturnog kapitala, odnosno odgovarajućih vještina.

S ovim istraživanjem učinjen je jedan korak naprijed u osvjetljavanju društvenih izvora razlika u postupanju s informacijama u izboru karijere između društveno privilegiranih i manje privilegiranih mladih ljudi. Ovo istraživanje pokazalo je da je otac važan karijerni uzor pri odlučivanju o karijeri ispitanika, te da je informacijsko ponašanje starijih adolescenata pri donošenju odluke o visokom obrazovanju snažno povezano s razinom obrazovanja oca. To znači da je očev utjecaj na informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri dvostruk, tako što izravno djeluje na habitus, odnosno utjelovljeni kulturni kapital, i neizravno kao socioekonomski čimbenik informacijskog ponašanja, odnosno institucionalizirani kulturni kapital. Ovim se istraživanjem željelo upozoriti na praktične implikacije vezane uz utvrđenu razliku, odnosno na to da u nepovoljnim okolnostima sekundarne traume, rastućeg pesimizma i nesigurne budućnosti za mlade ljude, razumijevanje razlika u donošenju ključnih životnih odluka i korespondirajućem informacijskom ponašanju postaje posebno značajno.

Ovim se istraživanjem, uz ostalo, željela naglasiti nužnost autohtonih napora u razvoju teorije i prakse usmjeravanja i savjetovanja mladih u karijernim izborima koje odgovaraju lokalnim potrebama. Nalazi ovoga istraživanja upućuju na zaključak da klasične teorije karijere koje su čvrsto ukorijenjene u svjetonazoru i individualističkim vrijednostima postmoderne Zapadne kulture nisu prenosive izvan SAD-a bez kulturne modifikacije i prilagodbe, posebice na tranzicijska društva. U kontekstu globalizacijskih procesa, tradicionalno upravljanje karijerom nije odgovarajuće, a neformalna potpora je nedovoljna, i mnogi mladi ljudi imaju potrebu za stručnom pomoći i potporom. Potpora cjeloživotnom usmjeravanju karijere u globaliziranom svijetu igra novu ulogu u kojoj bi trebala pomoći mladim ljudima ne samo da steknu vještine koje su potrebne da se nose s promjenama i razvojem, nego i da odrede koje je vještine i znanja potrebno razvijati za suočavanje s promjenama u svim fazama njihova života, odnosno obrazovanje za mogućeg sebe u mogućoj budućnosti. Premda je u novije vrijeme u svim Zapadnim društvima povećana nesigurnost rada i većina mladih ljudi zbog toga izražava nezadovoljstvo i pesimizam u pogledu budućnosti, to ima posebne implikacije na mlade ljude u tranzicijskim društvima.

5. Zaključak

U ovome poglavlju navedeni su redom glavni zaključci ovog istraživanja, odnosno odgovori na istraživačka pitanja, u svjetlu njihove povezanosti s nalazima drugih sličnih istraživanja.¹⁰⁷⁸

Prvo istraživačko pitanje bilo je **kako stariji adolescenti percipiraju situaciju izbora karijere i ulogu informacija u tome**. Odgovori dobiveni u okviru ovog pitanja odnosili su se na stavove i vrijednosti ispitanika kojima je ispitivana razina motiviranosti (i zrelosti) u odlučivanju o karijeri, predanost (posvećenost) traženju potrebnih informacija, razina optimizma i vrijednost koju ispitanici pridaju izboru odgovarajućeg studija za osobnu budućnost i prikupljanju što više različitih informacija pri odlučivanju, kao i korisnost informacija u odlučivanju. Pitanja su formulirana u skladu sa Bourdieuovim razumijevanjem koncepta habitusa koji obuhvaća internalizirane društvene norme i vrijednosti, odnosno utjelovljeni kulturni kapital¹⁰⁷⁹, i Seginerinim konceptom adolescentske orijentacije na budućnost¹⁰⁸⁰ koji u našem istraživanju djelomično funkcionira kao progresivno-regresivna dispozicija habitusa, kako je prethodno objašnjeno.

U ovome je istraživanju pretpostavljeno da postoje razlike u pojedinim aspektima informacijskog ponašanja pri izboru visokog obrazovanja između starijih adolescenata prema individualnim obilježjima i obiteljskom porijeklu. Ta se pretpostavka pokazala opravdanom. U pogledu percepcije situacije ispitanika, najprije su dati samo rezultati koji se odnose na njihove odgovore, a potom su rezultati analize stavova i vrijednosti opisani u svjetlu interakcije između

¹⁰⁷⁸ U prethodnom poglavlju glavni nalazi istraživanja stavljeni su u kontekst korištenih teorija, koncepata i modela, te uspoređeni sa drugim relevantnim istraživanjima. Ovdje se ukratko navode odgovori na istraživačka pitanja, bez teorijskih objašnjenja, osim najnužnijih.

¹⁰⁷⁹ Vidi: Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (New York, Greenwood), 241-258, str. 242.

¹⁰⁸⁰ Vidi: Seginer, R. (2003). Adolescent Future Orientation: An Integrated Cultural and Ecological Perspective. *Online Readings in Psychology and Culture* 6(1), 1-13.

pojedinih čimbenika. Nakon analize i grupiranja podataka generiranih iz odgovora na pitanja o percepciji situacije dobiveni su osobni stavovi i vrijednosti ispitivanog uzorka starijih adolescenata iz kojih se mogu izvesti relevantni zaključci o kolektivnom habitusu našeg uzorka. Kasnije u analizi i zaključivanju, ove varijable predstavljale su individualna obilježja ispitanika koja su ispitana u interakciji sa SES indikatorima i varijablama informacijskog ponašanja. Varijabla o vrijednosti koja se pridaje obrazovanju predstavlja karijerni habitus, a varijable o vrijednosti i korisnosti informacija predstavljaju informacijski habitus.

Rezultati ovoga istraživanja pokazuju da naši ispitanici pridaju veliku važnost izboru odgovarajućeg studija za budućnost, te prikupljanju i korištenju informacija u odlučivanju (1. važnost visokog obrazovanja za budućnost, 2. važnost prikupljanja informacija, 3. korisnost informacija u odlučivanju). Međutim, pokazatelji njihove faze odlučivanja, optimizma i predanosti traženju informacija pokazuju relativno nisku razinu. Dakle, naši ispitanici imaju veoma razvijen karijerni i informacijski habitus, ali to nije sasvim u skladu s onim što oni stvarno čine, odnosno s njihovom fazom odlučivanja i predanošću prikupljanju informacija o karijeri. Također, rezultati su pokazali da su naši ispitanici relativno optimistični u pogledu budućnosti svoga obrazovanja. Polovica ispitanika izrazila je optimizam. Uz to, naši ispitanici osjećaju samopouzdanje, ispunjenost, olakšanje, ali i potištenost, strah, brigu i anksioznost, te nelagodu, zbnunjenost, frustraciju, nervozu i razočaranje u pogledu osobne budućnosti.

Ovi nalazi djelomično su u skladu s ranijim istraživanjima koja su pokazala da su ovdašnji mladi ljudi nezadovoljni svojim statusom, nisu optimistični u pogledu svoje osobne budućnosti, nemaju posla i odlaze iz zemlje u potrazi za većim šansama i boljim uvjetima obrazovanja i života¹⁰⁸¹, a mnogi od njih sekundarno su traumatizirani nedavnim ratom.¹⁰⁸² Naši rezultati o relativnom optimizmu ne podržavaju Nurmijeve nalaze o tome da je većina mladih ljudi zainteresirana za budućnost i da su svi mladi optimistični u pogledu svoje osobne budućnosti¹⁰⁸³.

Rezultati ovoga istraživanja koji su pokazali da naši ispitanici visoko vrednuju izbor karijere za svoju budućnost podržavaju nalaze istraživanja Nurmija i Seginer o važnosti orijentacije na budućnost za razvoj adolescenata u vremenu društvenih promjena, prijetnje i izazova. Rezultati Seginerinog istraživanja orijentacije na budućnost mladih ljudi suočenih s političkim nasiljem upućuju na to da su otporniji oni mladi koji razvijaju osobni psihološki model budućnosti¹⁰⁸⁴. Nurmijeva istraživanja pokazala su da interes za obrazovanje i karijeru ima posebno važnu ulogu za mlade koji žive u brzo urbanizirajućim društvima, kao što su Mexico i Singapore, te za izraelske Arape, tvrdeći da je jedan od mogućih razloga za to činjenica da formalno obrazovanje u tim društvima pruža bolje mogućnosti za postizanje društvenog uspjeha nego u postindustrijskim društvima i pretežno tradicionalnim kulturama¹⁰⁸⁵. Nurmi je došao do

¹⁰⁸¹ Vidi: Đipa, D.; Fazlić, S. (2012). *Voices of Youth: Survey on Youth in Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: MDG Achievement Fund. https://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/voy_eng_web (17.12.2019.); Mujić, M.; Zaimović Kurtović, L. (2017). *Masovni odlazak mladih iz BiH: Potraga za poslom ili bijeg od stvarnosti?* Sarajevo: Centar za izborne studije; Heinrich Boell Stiftung BiH, Albanija, Makedonija.

¹⁰⁸² Vidi: Boričević Maršanić, V. i sur. (2014). Sekundarna traumatizacija djece veterana oboljelih od posttraumatskog stresnog poremećaja. *Socijalna psihijatrija* 42(3), 155-161.

¹⁰⁸³ Usp. Nurmi, J.-E. (2001). Navigating Through Adolescence: Introduction. *Navigating Through Adolescence: European Perspectives*. (ed. J.-E. Nurmi). New York: Routledge Falmer, str. 5.

¹⁰⁸⁴ Vidi: Seginer, R. (2008). Future orientation in times of threat and challenge: How resilient adolescents construct their future. *International Journal of Behavioral Development* 32(4), 272-282, str. 272.

¹⁰⁸⁵ Nurmi, J.-E. (2001), nav. djelo, str. 34.

zaključka da su adolescenti koji su iskusili ratnu prijetnju bili više zainteresirani za svoju buduću obitelj i profesiju od drugih mladih ljudi¹⁰⁸⁶.

Odgovor na drugo istraživačko pitanje o tome **kojim se informacijskim izvorima i kanalima koriste pri traženju informacija o karijeri**, kao i odgovor na sljedeće istraživačko pitanje o vrednovanju i korištenju informacijskih izvora i informacija u odlučivanju, u ovom je istraživanju predstavljen tabličnim prikazom aritmetičkih sredina koji je dobiven analizom i rangiranjem njihovih odgovora prema intenzitetu slaganja iz kojeg se izvode relevantni zaključci o kolektivnom obrascu informacijskog ponašanja naših ispitanika.

Obrazac našeg uzorka ispitanika pokazuje njihovo informacijsko ponašanje u sljedećih sedam aspekata: informacijske prakse (razmišljam, prikupljam, razgovaram), najčešće korištene informacijske izvore (internet, „f-t-f“ komunikacija, tiskane informacije), najčešće korištene vrste informacija (činjenice, iskustva drugih osoba, savjeti, mišljenja), informacijske kanale koje preferiraju (studenti, roditelji, nastavnici, porodica i rođaci, prijatelji i vršnjaci), te nedostajuće informacije (o mogućnostima kasnijeg zaposlenja, što se nudi, kako odlučiti, što želim) i osjećaje pri odlučivanju (samopouzdanje, zbunjenost, anksioznost, nelagoda), kao i utjecaji na odlučivanje (moji interesi i želje, financijske mogućnosti, očekivanja mojih roditelja). Posebno su ispitana još tri aspekta informacijskog ponašanja, među kojima su percipirane barijere i poteškoće u postupanju s informacijama u odlučivanju, te najkorisniji izvori informacija. Na taj način dobiveni su odgovori o kognitivnim i afektivnim aspektima informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri koji dopunjuju i integriraju rezultate prethodnih istraživanja adolescentskog informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri koja su bila fokusirane na te aspekte.

Rezultati pokazuju da naši ispitanici u najvećoj mjeri razmišljaju o tome koji studij izabрати, a nešto manje prikupljaju informacije iz raznih izvora, te razgovaraju i savjetuju se s drugim ljudima. Primjena Seginerinog koncepta orijentacije na budućnost u koji je eksplicitno uključena potraga za informacijama, te njezinog modela eksploracije budućih opcija koji uključuje prikupljanje informacija, razgovaranje i konzultiranje s drugima, te ispitivanje prikladnosti dobivenih informacija u odnosu na individualne osobne karakteristike i životne okolnosti¹⁰⁸⁷ u ovome istraživanju potvrdila je relevantnost navedenih komponenata.

Nadalje, rezultati našeg istraživanja pokazuju da ispitanici najčešće koriste internet i da najčešće dobivaju odgovarajuće informacije na *web* stranicama fakulteta. Ovaj rezultat u skladu je s rezultatima nedavnog istraživanja potreba mladih Federacije BiH koje je pokazalo da su među izvorima informacija koji se najčešće koriste internet, te da je postotak mladih koji su u posljednja tri mjeseca koristili internet u FBiH na razini zemalja članica EU¹⁰⁸⁸.

Naši rezultati o pretežnom oslanjanju mladih na internet kao alat za dobivanje informacija o karijeri razlikuju se od rezultata istraživanja koje je provela Robinson na uzorku od 300 učenika u povoljnom i nepovoljnom položaju u poljoprivrednoj regiji Kalifornije. Ona je identificirala četiri skupine ispitanika prema njihovim strategijama traženja informacija, odnosno informacijskim izvorima kojima se najčešće služe pri planiranju svoje obrazovne karijere. Skupina koja se oslanja na online izvore bila je najmanja skupina s visokokvalitetnim

¹⁰⁸⁶ Ibid., str. 17.

¹⁰⁸⁷ Vidi: Seginer, R. (2009), nav. djelo, str. 16.

¹⁰⁸⁸ Vidi: Halimić, Š.; Koštrebić, K.; Neimarlija, N., nav. djelo, str. 87.

pristupom internetu, umjetničkim ambicijama, izuzetno vješta i veoma angažirana na mreži koja i sama producira digitalne sadržaje¹⁰⁸⁹.

U okviru trećeg pitanja o tome **kako vrednuju i koriste dobivene informacije u odlučivanju o karijeri** dobiveni su odgovori o tome koje informacijske kanale i vrste informacija naši ispitanici preferiraju i procjenjuju najkorisnijim. U pogledu vrsta informacija naši ispitanici najviše preferiraju činjenice koje su rangirali iznad iskustava drugih osoba, te savjeta i mišljenja, a u najvećoj mjeri im nedostaju informacije o mogućnostima kasnijeg zaposlenja. Međutim, ove preferencije nisu sasvim u skladu s informacijskim kanalima koje naši ispitanici preferiraju i ispravnim načinima kako dobiti činjenice. Naime, naši ispitanici preferiraju osobe koje već studiraju i osobnu *face-to-face* komunikaciju. Oslanjanje na izravan kontakt, neposredno okruženje i usmenu predaju veoma smanjuje mogućnost izbora za mlade ljude, kao što je upozorila Robinson¹⁰⁹⁰.

Oslanjanje na ljudske izvore u prikupljanju informacija o karijeri dokazano je i u ranijim istraživanjima informacijskog ponašanja adolescenata pri odlučivanju o karijeri. Nalazi istraživanja Julien i Lilleya pokazali su da neformalni izvori pružaju instrumentalnu i emocionalnu pomoć¹⁰⁹¹, odnosno potvrdili su jaku sklonost interpersonalnim izvorima¹⁰⁹². Naši rezultati potvrđuju one Julieninog istraživanja da su najpouzdaniji izvori informacija za adolescente koji odlučuju o karijeri osobe koje već studiraju¹⁰⁹³. Također, naši rezultati u skladu su s Julieninim koji upućuju na to da su interpersonalni izvori oni koje adolescenti najviše preferiraju, čak i onda kada dobiju pomoć iz knjiga i brošura¹⁰⁹⁴. Oslanjanje na ljudske izvore informacija potvrđuje nalaze istraživanja Lilley na novozelandskim Maorima¹⁰⁹⁵ koji je došao do zaključka o jakoj ovisnosti o interpersonalnim izvorima, radije nego o tiskanim i elektroničkim izvorima¹⁰⁹⁶.

Rezultati ovoga istraživanja pokazali su da naši ispitanici, nakon studenata, najviše preferiraju roditelje kao pouzdan izvor informacija pri izboru karijere, a potom nastavnike, te obitelj i rođake, a najmanje prijatelje i vršnjake, što je u skladu s rezultatima ranijih istraživanja. Američki psiholozi navode da su nalazi istraživanja pokazali da, unatoč predrasudama, adolescenti preferiraju savjete svojih roditelja ili drugih odraslih koji uživaju njihovo povjerenje u donošenju važnih odluka u vezi s budućim obrazovanjem ili zaposlenjem¹⁰⁹⁷. Također, Nurmi je na temelju postojećih istraživanja zaključio da mladi ljudi traže savjete i mišljenje svojih roditelja o dugoročnim, važnim i teškim odlukama, a mišljenja i osjećaji vršnjaka i prijatelja važni su u kratkoročnim odlukama i manje teškim područjima¹⁰⁹⁸. Nurmi zaključuje da roditelji, postavljajući normativne standarde, utječu na interese, vrijednosti

¹⁰⁸⁹ Usp. Robinson, L. (2011). Information-channel Preferences and Information-opportunity Structures. *Information, Communication & Society*14(4), 1-23, str. 17.

¹⁰⁹⁰ Ibid.

¹⁰⁹¹ Usp. Julien, H. E. (1999), nav. djelo, str. 38.

¹⁰⁹² Usp. Lilley, S., nav. djelo str., 33.

¹⁰⁹³ Usp. Julien, H.E. (1997), nav. djelo, str. 89.

¹⁰⁹⁴ Usp. Julien, H. E. (1999). Barriers to Adolescents' Information Seeking for Career Decision Making. *Journal of the American Society for Information Science* 50(1), 38-48, str. 38.

¹⁰⁹⁵ Usp. Lilley S., nav. djelo str. 33.

¹⁰⁹⁶ Ibid.

¹⁰⁹⁷ Usp. The American Psychological Association (2002). *Developing Adolescents: A Reference for Professionals* <https://www.apa.org/pi/families/resources/develop.pdf>, str. 11.

¹⁰⁹⁸ Usp. Nurmi, J.-E. (1991). How Do Adolescents See Their Future? A Review of the Development of Future Orientation and Planning. *Developmental Review*11(1), 1-59, str. 11.

i ciljeve svoje djece, a služeći kao model za rješavanje različitih razvojnih zadataka, utječu na buduću orijentaciju svoje djece adolescenata¹⁰⁹⁹. Nalazi istraživanja koje su proveli Crespo i suradnici na velikom uzorku od oko 1.800 novozelandskih adolescenata sugeriraju da je najznačajniji primarni kontekst socijalizacije adolescenata obitelj i škola, gdje se stječu stavovi o sebi, drugima i svijetu, a da na interpersonalnoj razini adolescenti često razgovaraju o svojoj budućnosti sa značajnim ljudima u svom životu, kao što su roditelji, braća i sestre, vršnjaci i nastavnici¹¹⁰⁰.

U okviru četvrtog pitanja o tome **koje su barijere iskusili tijekom prikupljanja informacija o karijeri i koje su poteškoće u odlučivanju povezane s informacijama** dobiveni su odgovori o percipiranim poteškoćama u pristupu informacijama i barijerama u postupanju s informacijama u odlučivanju o karijeri. Dakako, percipirane poteškoće i barijere razlikuju se od stvarnih društvenih ograničenja izbora koja djelomično determiniraju odlučivanje o karijeri i korespondirajuće informacijsko ponašanje kao što se percipirani utjecaji na konačnu odluku o karijeri razlikuju se od stvarnih i nesvjesnih čimbenika koji mogu utjecati na odlučivanje.

U ovome istraživanju, koje je bilo prije svega usmjereno na otkrivanje značajnih razlika u informacijskom ponašanju kao produkata nevidljivih ograničenja izbora karijere, ispitane su i tri skupine doživljenih i percipiranih ograničenja i barijera, od kojih su dvije izravno povezane s informacijskim ponašanjem, a jedna s odlučivanjem o karijeri. U prethodnim istraživanjima informacijskog ponašanja adolescenata pri odlučivanju o karijeri identificirane su određene barijere u prikupljanju, traženju i korištenju informacija koje su u skladu s našim nalazima. Barijere u tome procesu Lilley je identificirao kao: a) neznanje koga pitati, b) ne željeti nikoga pitati, c) upitani ljudi nisu uvijek znali kako pomoći, i d) biti „preplavljen“ količinom dostupnih informacija¹¹⁰¹. Julien identificira cijeli niz barijera u pristupu informacijama: a) neznanje koje su informacije potrebne, b) neznanje gdje pronaći informacije koje su shvaćene kao potrebne, c) nedostatak svijesti o postojanju izvora informacija, d) tražena informacija jednostavno ne postoji, e) nedostatak komunikacijskih vještina, f) nedostatak samopouzdanja ili sposobnosti, g) obeshrabrenost od strane izvora pristupa informacijama, h) kašnjenje traženih informacija, i) netočne ili neodgovarajuće primljene informacije, i j) raspršenost informacija¹¹⁰².

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da je najčešća izražena poteškoća u pristupu informacijama to da ispitanici smatraju da neće dobiti odgovor koji traže. Sljedeća je poteškoća da naši ispitanici ne znaju koje su informacije potrebne i koga pitati, što je djelomično u skladu sa sugestijama i rezultatima Julien i Lilleya. Najčešća barijera u traženju i korištenju informacija u odlučivanju prema rezultatima našeg istraživanja je to da ispitanici smatraju da informacije nisu dovoljno jasne. Oni ne nalaze ono što ih zanima i smatraju da nema dovoljno informacija o budućem obrazovanju. Ovi rezultati također djelomično potvrđuju rezultate prethodnih istraživanja. Razlozi za ove poteškoće i barijere koje izražavaju naši ispitanici možda se mogu razumjeti kao nepovjerenje u izvore informacija i nepoznavanje načina kako doći do pouzdanih

¹⁰⁹⁹ Usp. Nurmi, J-E. (1991), nav. djelo, str. 12.

¹¹⁰⁰ Usp. Crespo, C. et al. (2013). "On solid ground": Family and school connectedness promotes adolescents' future orientation. *Journal of Adolescence* 36(2013), 993–1002, str. 994.

¹¹⁰¹ Eng.: „being overwhelmed by how much information is available“.

¹¹⁰² Usp. Julien, H. E. (1999).

izvora. Međutim, potrebna su dodatna istraživanja poteškoća i barijera u informacijskom ponašanju pri odlučivanju da bi se mogle učvrstiti ove spoznaje.

Dodatno, ispitane su poteškoće u odlučivanju povezane s nedostatkom informacija. Naime, nedostatak informacija pri odlučivanju o karijeri za Gatija i suradnike ustvari je poteškoća tijekom procesa odlučivanja koja se odnosi na: a) nedostatak informacija o koracima u procesu odlučivanja o karijeri, b) nedostatak informacija o sebi, c) nedostatak informacija o zanimanjima, i d) nedostatak informacija o načinima pridobivanja informacija¹¹⁰³. Ove poteškoće ispitane su u našem istraživanju u okviru informacijskog ponašanja pri odlučivanju. Rezultati su pokazali da našim ispitanicima najčešće nedostaju informacije o mogućnostima kasnijeg zaposlenja, te informacije o tome kako odlučiti, što se nudi i o sebi (što želim?). To je u skladu sa sugeriranim modelom najčešćih poteškoća u odlučivanju Gatija i suradnika.

Ipak, rezultati našeg istraživanja pokazuju da ispitanici pri odlučivanju osjećaju puno samopouzdanja i da smatraju da će na njihovu odluku najviše utjecati njihovi vlastiti interesi i želje. Ovakav najčešći odgovor naših ispitanika mogao bi se tumačiti kao trend porasta individualističkih vrijednosti u tranzicijskim društvima, što je u skladu s rezultatima istraživanja Dabić i suradnika¹¹⁰⁴. Međutim, percepcija ispitanika odnosno njihovo subjektivno shvaćanje relevantnih utjecaja na odlučivanje o karijeri može se značajno razlikovati od stvarne situacije kako su i pokazali rezultati ovoga istraživanja.

Malobrojna istraživanja o kulturnim razlikama u adolescentskim kompetencijama za odlučivanje pokazala su da se pristupi odlučivanju razlikuju u raznim kulturama. Istraživanja dokazuju postojanje rasnih, etničkih i kulturnih razlika u određenim područjima psihosocijalnog razvoja i njihov utjecaj na sposobnosti odlučivanja, u područjima kao što su autonomija, orijentacija na budućnost i vrijednosti obrazovnog postignuća¹¹⁰⁵. Halpern-Felsher navodi primjer SAD-a i zemalja sjeverne Europe u kojima je donošenje odluka relativno individualizirano, te sugerira da je u azijskim kulturama odlučivanje zajednički, grupni proces u kojem sudjeluju mnogi dionici¹¹⁰⁶. Nurmi je također upozorio da se utjecaj roditelja na donošenje odluka njihove djece u vezi s budućnošću veoma razlikuje u raznim kulturama, jer u Zapadnim društvima adolescenti uglavnom planiraju budućnost samostalno, dok u tradicionalnijim društvima u odlučivanju sudjeluje cijela obitelj¹¹⁰⁷. Međutim, potrebna su dodatna istraživanja kako bi se učvrstili ovi dokazi. Pri tome treba imati u vidu da se, uz lokalne kulturne vrijednosti, tradicionalne društvene vrijednosti bivših socijalističkih zemalja u kojima su odgajani roditelji ispitivane populacije veoma razlikuju od liberalnih postmodernih

¹¹⁰³ Gati, I.; Krausz, M.; Osipow, S. H., nav. djelo, str. 512.

¹¹⁰⁴ Nedavno je provedena komparativna studija u području menadžmenta o utjecaju Hofstedeovih kulturnih dimenzija na stilove odlučivanja u zemljama regije kojoj pripada BiH (Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Mađarska). Rezultati su potvrdili trend prema smanjivanju udaljenosti moći i značajnom kretanju prema individualizmu u tim zemljama. Ukupna najveća kulturna razlika nađena je između Hrvatske i Slovenije, a između Hrvatske i BiH razlika je gotovo zanemariva. Sličnost između dvije potonje zemlje najveća je u indeksu individualizma/kolektivizma i dominaciji kratkoročne orijentacije. U istraživanim zemljama pokazalo se da prevladava oprezni stil donošenja odluka, a najveće su sličnosti između Hrvatske i BiH, te između Mađarske i Slovenije. Sudionici iz Hrvatske i BiH oprezniji su u donošenju odluka u usporedbi sa onima iz Mađarske i Slovenije. Vidi: Dabić, M; Tipurić, D.; Podrug, N. (2015). Cultural differences affecting decision-making style: a comparative study between four countries. *Journal of Business Economics and Management* 16(2), 275-289.

¹¹⁰⁵ Usp. Halpern-Felsher, B.L. (2011). Adolescent Decision-Making. In: *Encyclopedia of Adolescence* / Ed. by Roger J.R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC., 30-37, str. 36.

¹¹⁰⁶ Ibid.

¹¹⁰⁷ Nurmi, J.-E. (1991), nav. djelo, str. 11.

vrijednosti koje se njeguju u Zapadnim zemljama i da se te vrijednosti transferiraju na sljedeću generaciju kroz socijalizaciju i odgoj u obitelji i školi.

U okviru petog pitanja o tome **kako individualni i kontekstualni čimbenici oblikuju informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri** ispitan je odnos indikatora habitusa, SES indikatora i pojedinih aspekata informacijskog ponašanja. Pretpostavka o postojanju značajnih razlika u informacijskom ponašanju između skupina unutar ispitivanog uzorka prema određenim individualnim i socioekonomskim čimbenicima pokazala se opravdanom. Također, u svrhu identificiranja mogućih posredujućih varijabli, analiziran je utjecaj školskog uspjeha i sigurnosti u namjeru nastavka obrazovanja, te su ustanovljene značajne razlike unutar ispitivanog uzorka. Očekivane razlike između skupina ispitanika prema školskom uspjehu i namjeri nastavka obrazovanja pokazale su se opravdanima, kao i druge pretpostavke o postojanju razlika unutar ispitivanog uzorka.

Ovo istraživanje pokazalo je da individualni i socioekonomski čimbenici na značajan način oblikuju informacijsko ponašanje. U najsnažnijem su odnosu informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri u svim aspektima i habitus ispitanika, odnosno određena individualna obilježja ispitanika. Obilježja habitusa koja su povezana s najviše aspekata informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri su informacijski habitus (korisnost koja se pridaje informacijama) i optimizam u pogledu budućeg obrazovanja. Za razliku od Seginer, koja je imala ograničen uspjeh u svojim istraživanjima o tome kako kulturne okolnosti utječu na konstruiranje orijentacije na budućnost¹¹⁰⁸, rezultati našeg istraživanja pokazali su način kako habitus u interakciji s društvenim okruženjem oblikuje specifična informacijska ponašanja, odnosno da kulturni kapital preko specifičnih osobina habitusa oblikuje različita informacijska ponašanja pri odlučivanju o karijeri. Ovaj nalaz u skladu je sa sličnim prethodnim istraživanjima adolescentskog izbora karijere¹¹⁰⁹.

Rezultati ovog istraživanja pokazali su da obiteljska pozadina, posebice razina obrazovanja oca, ima značajnu ulogu u sigurnosti u namjeri nastavka obrazovanja i odlučnosti kao obilježju habitusa ispitanika, te u pojedinim aspektima informacijskog ponašanja. Ispitanici čiji otac ima višu razinu obrazovanja su odlučniji u odnosu na skupinu čiji otac ima nižu razinu obrazovanja. Razina formalnog obrazovanja oca značajno utječe na razlike u svim aspektima informacijskog ponašanja koji uključuju sudjelovanje roditelja, tako da se značajno razlikuju ispitanici čiji otac ima višu razinu obrazovanja i oni čiji otac ima nižu razinu obrazovanja u informacijskoj praksi razgovora s roditeljima, te prema percipiranom utjecaju očekivanja roditelja i financijskih mogućnosti na konačnu odluku o karijeri. Ovi nalazi su samo djelomično u skladu s prethodnim istraživanjima koja su pokazala dominantnu ulogu majke u izboru karijere adolescenata¹¹¹⁰. Dodatno, ispitanici se međusobno razlikuju prema radnom statusu roditelja i obrazovanju majke u informacijskoj praksi razmišljanja o tome koji studij izabrati.

¹¹⁰⁸ Usp. Seginer, R. (2009), nav. djelo, str. ix.

¹¹⁰⁹ Vidi: Motola, M.; Sinisalo, P. and Guichard, J. (1998). Social Habitus and Future Plans: A Comparison of Adolescent Future Projects in Finland and France. In: *Adolescents, Cultures, and Conflicts: Growing Up in Contemporary Europe*/ Ed by Jari-Erik Nurmi, Garland Publishing, Inc., str. 45.; Vilhjálmsdóttir, G.; Arnkelsson, G.B. (2013). Social aspects of career choice from the perspective of habitus theory. *Journal of Vocational Behavior* 83, 581–590.

¹¹¹⁰ Vidi: Vilhjálmsdóttir, G.; Arnkelsson, G.B. (2013). Social aspects of career choice from the perspective of habitus theory. *Journal of Vocational Behavior* 83, 581–590.

Naši rezultati o utjecaju društvenih i kulturnih čimbenika na odlučivanje o karijeri i korespondirajuće informacijsko ponašanje u skladu su sa rezultatima istraživanja Cauce i suradnika koji dokazuju da o sociokulturnim čimbenicima ovisi cijeli proces traženja pomoći, od prepoznavanja problema preko odlučivanja da se traži pomoć do odabira pružatelja usluga¹¹¹¹. Slijedeći Bronfenbrennerovu teoriju ljudskog razvoja, Cauce i suradnici pokazali su da najveći utjecaj u razvoju mladih ima dinamična interakcija između individue, obitelji i kulturnih vrijednosti i uvjerenja, jer svaka individua egzistira unutar složenog skupa okolinskih sustava koji utječu na njezino blagostanje na fundamentalnoj razini¹¹¹². Na značajan utjecaj socioekonomskog statusa upućuju također nalazi nekoliko prethodnih istraživanja¹¹¹³.

Recentna istraživanja pokazuju važnu ulogu društvenog konteksta i društvenog kapitala u donošenju odluka o karijeri¹¹¹⁴. Primjerice, istraživanje vođeno u ruralnoj Pennsylvaniji nalazi da mladi ljudi, kroz interakciju s kontekstom obitelji, škole i zajednice, upoznaju i istražuju karijere koje konačno dovode do izbora karijere, odnosno da je međuovisnost obiteljske, školske i kulturne zajednice odigrala ključnu ulogu u oblikovanju profesionalnog izbora mladih, dok su ekonomske i socijalne okolnosti šire zajednice utjecale na percepciju mladih o odgovarajućim izborima za karijeru¹¹¹⁵. Također, nalazi istraživanja Spiliopoulou i suradnika u Grčkoj sugeriraju da na oblikovanje obrazovnih težnji, očekivanja i izbora ljudi iz različitih nacionalnih i kulturnih okruženja, najviše utječe kulturni kapital i habitus roditelja koji imaju značajnu ulogu u donošenju odluka svoje djece i izboru visokog obrazovanja kako bi se popeli na društvenoj ljestvici¹¹¹⁶. Shengovi rezultati istraživanja karijernih izbora mladih Kineza doveli su do zaključka da tijekom transmisije kulturnog kapitala kineski roditelji obično iskoriste prednosti obiteljskih resursa, kao što su socijalni ili ekonomski kapital, kako bi olakšali transfer obiteljskog kapitala na obrazovno postignuće svoje djece, te sugerira da u procesu izbora visokog obrazovanja sva tri tipa kapitala imaju značajan udio¹¹¹⁷.

Naglasak u dosadašnjim istraživanjima informacijskog ponašanja, kao i izbora karijere, uglavnom je bio na individualnim i psihološkim utjecajima na postupanje s informacijama i razvoj karijere unatoč postojanju snažnih dokaza o utjecaju društvenih varijabli na informacijsko ponašanje. Nalazi ovoga istraživanja pružaju odgovarajuću podlogu za sofisticirano razumijevanje razlika i upućuju na zaključak o društvenim izvorima individualnih razlika u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri koje proizlaze iz nevidljivih društvenih ograničenja.

¹¹¹¹ Usp. Cauce, A. M. et al. (2002). Cultural and Contextual Influences on Mental Health Help Seeking: A Focus on Ethnic Minority Youth. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 70(1), 44–55.

¹¹¹² Ibid., str. 44

¹¹¹³ Vidi: Micheli, M. (2015). What is New in the Digital Divide? Understanding Internet Use by Teenagers from Different Social Backgrounds. In Laura Robinson, Shelia R. Cotten, Jeremy Schulz, Timothy M. Hale, Apryl Williams (ed.). *Communication and Information Technologies Annual (Studies in Media and Communications, Volume 10)*. Emerald Group Publishing Limited, 55-87.

¹¹¹⁴ Vidi, npr. Kaur, J.; Kaur, R. (2015). A Study of Career Decision-Making among Adolescents. *International Journal of Education and Management Studies* 5(1), pp. 18+; Iovu, M.-B. (2013). Senior high school students' job planning for the future: what factors really matter? *Revista de Asistență Socială XII*(1), 59-70, str. 59.

¹¹¹⁵ Usp. Ferry, N. M. (2006). Factors Influencing Career Choices of Adolescents and Young Adults in Rural Pennsylvania. *The Journal of Extension* 44(3). <https://www.joe.org/joe/2006june/rb7.php> (08.09.2018.)

¹¹¹⁶ Usp. Spiliopoulou, G.; Koustourakis, G.; Asimaki, A. (2017). Educational aspirations and choices of people from differentiated national and cultural environments: a review of recent scientific literature. *Educational Journal of the University of Patras UNESCO Chair* 4(2), 102-114, str. 104.

¹¹¹⁷ Usp. Sheng, X., nav. djelo, str. 2.

Kao što učinci globalizacije na neke ljude mogu biti pozitivni a na druge negativni ovisno o tome o kojoj je skupini riječ¹¹¹⁸, tako i ovi nalazi mogu imati određene negativne praktične implikacije na ispitanike nižeg socioekonomskog statusa, jer je riječ o kontinuiranim razlikama koje vjerojatno postoje u cijeloj ispitivanoj populaciji. Naime, rezultati su pokazali da roditelji većine naših ispitanika imaju završenu srednju i osnovnu školu (otac: n=200, 68,7%, majka: n=204, 70,6%), odnosno da se jedan od uzroka razlika u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri nalazi u nejednakoj raspodjeli kulturnog kapitala. Negativne implikacije ovih rezultata mogu proizlaziti iz činjenice da su naši ispitanici zapravo sudionici prve generacije u obitelji koja sudjeluje u visokom obrazovanju i koja se tek treba pozicionirati u polju visokog obrazovanja.

Mnogi od ovih mladih ljudi imaju oskudna znanja i slabu informacijsku potporu u izboru karijere unutar obitelji. U vrijeme globalizacijskih procesa u kojima su granice polja visokog obrazovanja i izbora karijere naizgled propusne, istodobno je stvorena velika konkurencija za mjesta i pooštreni su selektivni i natjecateljski postupci u pristupu visokom obrazovanju. Bez kulturnog i informacijskog kapitala, odnosno, relevantnih znanja, vještina i iskustava, manje privilegirani mladi ljudi rizikuju da donesu pogrešne odluke o svojoj budućnosti koje kasnije neće biti moguće ispraviti. Time se mogu objasniti i najveće preferencije u izboru i korištenju informacijskih izvora naših ispitanika. Rezultati su pokazali da se oni najviše oslanjaju na internet, odnosno *web* stranice fakulteta, i da su im najkorisnije informacije koje dobiju od osoba koje već studiraju, što je povezano s nižim socioekonomskim statusom u smislu da nedostatak obiteljskih resursa i kulturnog kapitala mladi ljudi pokušavaju nadoknaditi u potrazi za informacijama na internetu i koristeći izravne kontakte s osobama koje imaju relevantna iskustva.

6. Znanstveni doprinos

Rezultati i zaključci ove disertacije potvrđuju i integriraju određene nalaze prethodnih istraživanja u polju proučavanja informacijskog ponašanja, te drugim poljima koja se neizravno zanimaju za razne komponente informacijskog ponašanja pri izboru karijere. Sagledavanje problema iz šire perspektive omogućilo je dobivanje sofisticirane slike o tome kako djeca i mladi percipiraju situaciju izbora i postupaju s informacijama, te kako društvene okolnosti utječu na njihove obrazovne i karijerne izbore. Identificirani su razni obrasci informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri koji nisu do sada detektirani. Postojećim spoznajama pridodate su nove spoznaje o iskustvima manje privilegiranih mladih ljudi iz slabije razvijenih zemalja koje će omogućiti potpunije razumijevanje adolescentskog informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri. Pružena je mogućnost kompariranja ovih spoznaja s onima o populaciji mladih ljudi u relativno stabilnim visokorazvijenim zemljama Zapada na koje je do sada bila usredotočena većina istraživanja adolescencije i informacijskoga ponašanja.

Najveći doprinos ovoga istraživanja je empirijsko utemeljenje koncepata kulturnog kapitala i habitusa, odnosno, usredotočenost na interakciju kulturnog kapitala i habitusa s informacijskim ponašanjem adolescenata pri odlučivanju o karijeri. Rezultati pridonose identificiranju razlika u

¹¹¹⁸ Usp. Tomasik, M. J. and Silbereisen, R. K., nav. djelo, str. 110.

informativskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri koje su produkt informativske i društvene nejednakosti. Ključni koncepti ovoga istraživanja omogućili su identifikaciju razlika u informativskom ponašanju između ispitanika koji su u privilegiranom položaju u raspodjeli kulturnog kapitala i informativskih resursa, i onih u manje privilegiranom položaju. Dokazana je pretpostavka o sociokulturnim izvorima razlika u posjedovanju informacija, traženju i korištenju informacija i informativskih izvora pri izboru karijere, koje mogu reproducirati društvene nejednakosti prijenosom određenih oblika kapitala s jedne generacije na drugu unutar obitelji. Glavni nalazi ovoga istraživanja pokazali su postojanje značajnih razlika u informativskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri unutar ispitivanog uzorka prema individualnim obilježjima i socioekonomskom statusu ispitanika, te prema spolu, školskom uspjehu i namjeri nastavka obrazovanja. Na temelju nalaza, detaljno je objašnjeno kako obiteljska pozadina oblikuje habitus mladih i njihovo informativsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri u svim aspektima. Dokazano je da važnu ulogu imaju optimizam i odlučnost kao obilježja individualnog habitusa i razina obrazovanja oca kao institucionalizirani kulturni kapital.

Rezultati ovoga istraživanja upućuju na snažan utjecaj obiteljske pozadine, posebice razine obrazovanja oca, na karijernu zrelost i odlučnost kao obilježja habitusa ispitanika, te na pojedine aspekte informativskog ponašanja. Dokazano je da je za sudionike oba spola otac važan karijerni uzor u razvijanju karijernog identiteta i informativski kanal u odlučivanju o tome koji studij izabrati. Analiza kvantitativnih podataka pokazala je da postoje značajne razlike u obrascima informativskog ponašanja ispitanika čiji otac ima završenu srednju ili osnovnu školu i ispitanika čiji otac ima završen fakultet ili akademski stupanj. Razina obrazovanja oca u snažnoj je interakciji s informativskim ponašanjem u onim njegovim aspektima koji uključuju roditelje, tako da se značajno razlikuju ispitanici višeg i nižeg socioekonomskog statusa u informativskoj praksi razgovora s roditeljima, te prema percipiranom utjecaju očekivanja roditelja i financijskih mogućnosti na konačnu odluku o karijeri. Dodatno, značajne razlike ustanovljene su između ispitanika prema radnom statusu roditelja i obrazovanju majke u informativskoj praksi razmišljanja o tome koji studij izabrati. Te spoznaje odnose se na kulturne aspekte informativskog ponašanja mladih ljudi pri donošenju obrazovnih odluka u ispitivanom sociokulturnom kontekstu.

Poseban doprinos predstavlja kombinacija bourdieuanskog pristupa i ekološke paradigme, odnosno, konstrukcija odgovarajućeg teorijskog okvira koji je omogućio integrirani pristup koji odražava kompleksnost odnosa ljudi, informacija i njihovog društvenog konteksta. Stvorena je osnova za nova tumačenja fenomena informativskog ponašanja starijih adolescenata pri izboru visokog obrazovanja kao utjelovljene kulturne prakse koja je isprepletana s višestrukim historijskim, trenutnim i očekivanim kontekstima. Prethodno je u informativskoj znanosti Savolainen postavio teoriju habitusa kao opću pozadinu za svoje istraživanje, ali njegovi rezultati nisu pružili odgovarajući empirijski sadržaj. Međutim, pristup ovoga istraživanja i stavljanje u dijalog spoznaja iz različitih disciplina pružilo je sveobuhvatno razumijevanje interakcije određenih kontekstualnih i individualnih čimbenika u izboru karijere i oblikovanju informativskog ponašanja.

Metodološki pristup ove disertacije, odnosno, izbor strategije istodobne triangulacije kvalitativnih i kvantitativnih metoda, također predstavlja znanstveni doprinos, jer je omogućio istodobno promatranje istraživanog fenomena na dvije razine iz dviju kompatibilnih

perspektiva. Inače, istraživanja inspirirana teorijom habitusa obično se dijele na dvije istraživačke tradicije u kojima se najčešće koristi jedna ili druga metoda, a rijetko kada obje metode skupa¹¹¹⁹. Uz to, izbor odgovarajućih statističkih procedura i postupaka u analizi rezultata generiranih iz anketnog ispitivanja i metode interpretativne fenomenološke analize za podatke generirane iz grupnog intervjuiranja, pridonio je izvođenju niza relevantnih zaključaka. Analiza i usporedba rezultata omogućila je otkrivanje specifičnih obrazaca informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri i kolektivnog habitusa našeg uzorka, te otkrivanje razlika unutar ispitanog uzorka u sigurnosti u namjeri nastavka obrazovanja i određenim aspektima informacijskog ponašanja prema socioekonomskom statusu i individualnom habitusu ispitanika. Dodatno, prednost ovog istraživanja je relativno veliki uzorak (n=296) koji je omogućio dobivanje većeg broja različitih podataka i višu razinu pouzdanosti i valjanosti zaključaka o postojanju razlika unutar ispitanog uzorka. Dakle, ovo istraživanje može biti primjer budućim sličnim istraživanjima, jer ukazuje na važnost primjene multiaspektnog teorijsko-metodološkog pristupa u ispitivanju i sagledavanju fenomena adolescentskog informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri.

Jedan od najvećih znanstvenih doprinosa je to što ovo istraživanje pridonosi razumijevanju nevidljivih barijera u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri koje nastaju usljed nedostatka ekonomskog i kulturnog kapitala, odnosno društvenih ograničenja. U polju istraživanja informacijskog ponašanja uglavnom su istraživane kognitivne barijere u pristupu i pronalaganju informacija koje se najčešće odnose na nepoznavanje relevantnih izvora i slabe pretraživačke vještine, te afektivne barijere, kojima su uzrok strah i frustracija. Sociokulturne barijere rijetko su istraživane, a posebice one koje proizlaze iz nedostatka kulturnog kapitala. Nalazi ovoga istraživanja mogu pridonijeti razumijevanju izvora informacijske ali i društvene nejednakosti koja se reproducira preko informacijskog ponašanja.

Za razliku od ranijih istraživanja informacijskog ponašanja adolescenata pri donošenju karijernih odluka, koja su bila pretežno usredotočena na kognitivne aspekte informacijskog ponašanja, ovaj rad pruža bogat analitički opis nedovoljno proučavanog fenomena informacijskog ponašanja starijih adolescenata pri odlučivanju o visokom obrazovanju koji uz kognitivne uključuje afektivne, situacijske i kontekstualne čimbenike informacijskog ponašanja. Opisana su stvarna iskustva tinejdžera u prikupljanju, traženju i korištenju informacija, odnosno njihove informacijske prakse koje dovode do odluke.

Očekivani znanstveni doprinos ove disertacije je ostvaren, s obzirom na to da je dokazano da određeni individualni i kontekstualni čimbenici na značajan način oblikuju informacijsko ponašanje starijih adolescenata pri odlučivanju o karijeri.

6.1. Ograničenja istraživanja i smjernice za buduća istraživanja

Ovo istraživanje bilo je usmjereno na identificiranje obrazaca informacijskog ponašanja mladih pri odlučivanju o karijeri prema njihovim obiteljskim i osobnim resursima i individualnim obilježjima. Iz dobivenih rezultata izvedeni su vrijedni zaključci o postojanju, smjeru i veličini razlika u informacijskom ponašanju starijih adolescenata pri odlučivanju o karijeri prema njihovoj obiteljskoj pozadini, prema spolu, namjeri nastavka obrazovanja,

¹¹¹⁹ Usp. Vilhjálmsson, G. and Arnkelsson, G., nav. djelo, str. 583.

školskom uspjehu, kao i određenim individualnim obilježjima koja čine informacijski i karijerni habitus. Ipak, postoje i određena ograničenja. Sljedeća ograničenja ovoga istraživanja mogu potaknuti buduća istraživanja:

- Gimnazije se obično smatraju akademski orijentiranima i „elitnim“ srednjim školama, pa učenici već samim time posjeduju više kulturnog kapitala od onih koji pohađaju strukovne škole. Identificirane razlike u namjeri nastavka obrazovanja i raznim aspektima informacijskog ponašanja pri odlučivanju maturanata gimnazija o karijeri prema socioekonomskom statusu i individualnim obilježjima vjerojatno bi bile još veće da je analiza provedena na uzorku koji nije ograničen samo na učenike i učenice gimnazija, odnosno da su bili uključeni i učenici strukovnih škola.
- Podjele ispitanika prema njihovom socioekonomskom statusu na dvije društvene klase, te prema individualnim obilježjima na dvije skupine, napravljene su za analitičke potrebe i ne predstavljaju nužno odraz stvarnog stanja. Moguće je da bi se dobili drukčiji rezultati da podjela nije bila antagonistička.
- Ispitivan je samo pretpostavljeni linearni odnos između pojedinih indikatora i varijabli informacijskog ponašanja pri odlučivanju na temelju kojega su generirani određeni zaključci. Međutim, moguće je da postoje posredujuće varijable koje ovdje nisu ispitivane i koje djeluju na neizravan način. Takvo ispitivanje moglo bi dovesti do drukčijih rezultata.
- Ispitivan je utjecaj obiteljskog porijekla na izbor visokog obrazovanja maturanata gimnazija, ali nije dovoljno uključen utjecaj školskog okruženja na informacijsko ponašanje starijih adolescenata pri odlučivanju o karijeri. Ranija istraživanja pokazala su da obiteljski socioekonomski status i školski sustavi stvaraju uvjete za kulturnu reprodukciju, odnosno upućivala su na zaključak da bi školsko okruženje, uz obiteljsko porijeklo, moglo snažno utjecati na formiranje i razvoj karijernog i informacijskog habitusa mladih ljudi. Buduća istraživanja mogla bi se izravnije pozabaviti načinima kako institucionalni habitus oblikuje informacijsko ponašanje mladih.
- Analiza anketnih upitnika nije obuhvatila odgovore ispitanika koji su se izjasnili da neće nastaviti svoje obrazovanje kojih je bio zanemarivo mali broj u našem istraživanju. Moguće je da bi usredotočenost na mlade ljude koji nakon srednje škole idu na tržište rada poboljšala naše razumijevanje informacijskog ponašanja mladih pri odlučivanju o karijeri. Informacijsko siromaštvo, odnosno nedostatak informacijskog kapitala, moglo bi se pokazati kao jedan od glavnih razloga za odluku o izlasku iz obrazovanja.
- Rezultati ovoga istraživanja upućuju na postojanje spolne razlike u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o nastavku obrazovanja. Ipak, potrebna je detaljnija analiza statističke značajnosti tih razlika i njihovog utjecaja na pojedine aspekte informacijskog ponašanja radi izvođenja relevantnih zaključaka.
- Rezultati ovoga istraživanja upućuju na značajnu ulogu oca kao karijernog uzora i informacijskog kanala u odabiru visokog obrazovanja, iz čega bi se mogao izvesti zaključak o prevladajućoj patrijarhalnoj kulturnoj dimenziji izbora karijere mladih. Međutim, moguće je da se ta kulturna dimenzija odnosi samo na uže geografsko područje na kojem je provedeno istraživanje. Dodatna istraživanja u drugim kulturnim sredinama o ulozi oca u izboru karijere mladih mogla bi pružiti čvršće dokaze.

- Nije sigurno da se nalazi ovoga istraživanja mogu generalizirati izvan konteksta Bosne i Hercegovine u druge zemlje većinskog svijeta, odnosno druge ne-Zapadne, posttranzicijske, postkonfliktne i slabije razvijene zemlje. Moguće je da su naši rezultati ograničeni samo na područje na kojem je provedeno istraživanje. Dodatna istraživanja mogla bi pokazati u kojoj se mjeri rezultati ovoga istraživanja mogu odnositi na druge društvene sredine.

Svaki izbor koji istraživač napravi prije početka i tijekom istraživačkog procesa ima svoje komparativne prednosti i nedostatke, svoje snage i slabosti, mogućnosti i ograničenja kojih mora biti svjestan da bi shvatio u kojoj se mjeri krajnji proizvodi njegova istraživanja mogu generalizirati. Primjerice, grupni intervju je na određeni način neprirodna društvena situacija¹¹²⁰, ali je dobar način za dobivanje mnoštva informacija u kratkom vremenskom roku. Jednako tako, okupljanje na jednom mjestu koje nije prirodno okruženje ispitanika pokazalo se kao praktična opcija, ali taj aranžman može imati za posljedicu uvođenje strateške grupne pristranosti u odgovore sudionika¹¹²¹ u želji da se ispune očekivanja istraživača i svrha istraživanja. Stoga, ograničenja dizajna ovoga istraživanja mogu proizlaziti iz svih faza istraživačkog procesa kao posljedica svih donesenih odluka o tijeku istraživačkog procesa, koja se mogu odnositi na sljedeće:

- 1) konceptualna i teorijska ograničenja
- 2) metodološka ograničenja
- 3) ograničenja izbora neovisnih varijabli
- 4) ograničenja istraživačkih instrumenata
- 5) ograničenja uzorka.

O nekim ograničenjima prethodno je bilo riječi, ali ne i o ograničenjima uzorka ispitanika u anketnom ispitivanju i sudionika u grupnom intervjuu. Konkretno, dizajn ovoga istraživanja može proizvesti određena ograničenja koja slijede iz procesa uzorkovanja, zbog sljedećih okolnosti:

- uzorak je ograničen na grad srednje veličine i zaključci istraživanja ne mogu se generalizirati na šire geografsko područje;
- uzorak je ograničen na maturante gimnazija i rezultati se ne mogu generalizirati na populaciju maturanata strukovnih škola;
- uzorak bi mogao biti pristran po etničkim varijablama, jer one nisu uzete u obzir u anketnom ispitivanju;
- uzorak učenika koji su sudjelovali u intervjuu mogao bi biti pristran, jer učenici koji su se dobrovoljno prijavili za intervjuiranje mogu predstavljati aktivne tražitelje informacija ili samostalnije donositelje odluka.

Rezultati anketnog ispitivanja stoga se mogu u određenoj mjeri generalizirati, a rezultati grupnog intervjuja mogu se smatrati transferabilnima. Pojam transferabilnosti uključuje sljedeće pretpostavke:

a) da su svi nalazi istraživanja samo radne hipoteze o tome što je vjerojatno da će se dogoditi kada se slične stvari učine ujednačenima u naizgled sličnom kontekstu i

¹¹²⁰ Usp. Morgan, D.L. (1996), nav. djelo, str. 8.

¹¹²¹ Usp. Nyumba, T.O. et al, nav. djelo, str. 23.

b) da jedino konzumenti istraživanja mogu odrediti je li vjerojatno da će nalaz biti prenosiv na njihove situacije¹¹²².

Uzorak ispitanika ovoga istraživanja ne može se smatrati reprezentativnim u etničkom smislu, jer etnička varijabla među demografskim varijablama nije uzeta u obzir. To bi netko mogao smatrati velikim ograničenjem u okolnostima kakve su u suvremenoj BiH, koja je praktično institucionalno i teritorijalno podijeljena prema etničkom principu. Istraživanja informacijskog ponašanja uglavnom su individualno orijentirana i samo je nekoliko modela informacijskog ponašanja koji su uzeli u obzir socioekonomske i demografske varijable, pa su bile veoma ograničene mogućnosti usporedbe s drugim sličnim istraživanjima. Primjerice, Johnsonovo istraživanje traženja informacija povezanih s karcinomom koje uključuje etničku varijablu u okviru „antecedentalnih“ ili pozadinskih čimbenika, pokazuje stanovitu skepsu prema potrebi za tom varijablom u kontekstu njegovog istraživanja, te ističe da je karakteriziranje korištenja informacija na temelju etničke pripadnosti problematično i zbog preklapanja članstva u skupini i zbog razlika unutar skupine¹¹²³. Case pak izražava sumnju u korisnost bilo koje demografske kategorije u stereotipizaciji potrage za informacijama, s čime se ne možemo složiti. Ipak, u ovome je slučaju istraživač donio odluku da zbog neutralnosti isključi etničku varijablu, jer etničke identifikacije i podjele na području nedavnog etničkog konflikta često nose višeznačan predznak, pa i mogućnost pristranosti. Uključivanje etničke varijable možda bi pridonijelo stvaranju detaljnije slike ispitivanog fenomena, ali ovo se istraživanje više zanimalo za kulturni kapital, nego za etničku pripadnost populacije na koju se odnosi.

¹¹²² Usp. Donmoyer, R., nav. djelo, str. 714.

¹¹²³ Usp. Case, D.O. (2007), nav. djelo, str. 133.

7. Literatura

1. Afifi, T. D. and W.A. Afifi (Eds) (2009). *Uncertainty, Information Management, and Disclosure Decisions: Theories and Applications*. Routledge: Taylor & Francis Group.
2. Agarwala, T. (2008) Factors influencing career choice of management students in India. *Career Development International* 13(4), pp. 362-376;
3. Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvalitete BiH.
http://www.hea.gov.ba/akreditacija_vsu/Default.aspx
4. Agosto, D. (2011). Young Adults' Information Behavior: What We Know So Far and Where We Need to Go from Here. *The Journal of Research on Libraries and Young Adults* 2(1).
5. Agosto, D. E. (2002). Bounded rationality and satisficing in young people's Web-based decision making. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 53(1), 16-27.
6. Agosto, D. E.; Bell, J. P.; Bernier, A. & Kuhlmann, M. (2015) "This Is Our Library, and It's a Pretty Cool Place": A UserCentered Study of Public Library YA Spaces. *Public Library Quarterly* 34(1), 23-43.
7. Agosto, D., E. and Hughes-Hassell, S. (2006a). Toward a Model of the Everyday Life Information Needs of Urban Teenagers, Part 1: Theoretical Model. *Journal of the American Society for Information Science & Technology* 57(10), 1394-1403.
8. Agosto, D., E. and Hughes-Hassell, S. (2006b). Toward a Model of the Everyday Life Information Needs of Urban Teenagers, Part 1: Empirical Model. *Journal of the American Society for Information Science & Technology* 57 (11), 1418–1426.
9. Agosto, D.E. and Hughes-Hassell, S. (2005). People, places and questions. *Library & Information Science Research* 27, 141–163.
10. Albion, M. J., & Fogarty, G. J. (2002). Factors influencing career decision making in adolescents and adults. *Journal of Career Assessment* 10(1), 92-126.
11. Almutairi H.; Alsarraf, H. A. (2017). The Impact of Information Behaviour Dimensions on Decision-Making Stages: Evidence for Kuwaiti Public Organisations. *J Bus Fin Aff* 6:3.
12. Al-Suqri, M. N; Lillard, L. L.; Al-Saleem, N. E. (2014). Preface. In: *Information Access and Library User Needs in Developing Countries*. Ed. M. N. Al-Suqri; L. L. Lillard; N. E. Al-Saleem. IGI Global., xviii-xxv.
13. American Psychological Association, Task Force on Socioeconomic Status. (2007). *Report of the APA Task Force on Socioeconomic Status*. Washington, DC: American Psychological Association.
14. Anderson, T.D. (2006). Uncertainty in action: observing information seeking within the creative processes of scholarly research. *Information Research* 12(1) paper 283.
<http://InformationR.net/ir/12-1/paper283.html>
15. Andrews, T. (2012). What is Social Constructionism? *Grounded Theory Review: An International Journal* 11(1), 39-46.
16. Arnett, J. J. (2002). The Psychology of Globalization. *American Psychologist* 57(10), 774–783.

17. Arnett, J. J. (2008). The Neglected 95%: Why American Psychology Needs to Become Less American. *American Psychologist* 63(7), 602-614.
18. Arnett, J.J. (2000). Emerging Adulthood : A Theory of Development from the Late Teens Through the Twenties. *American Psychologist* 55(5), pp. 469-480.
19. Ashmore, R.D., Deaux, K., and McLaughlin-Volpe, T. (2004). An organizing framework for collective identity: Articulation and significance of multidimensionality. *Psychological Bulletin* 130(1), 80-114.
20. Askola, K., Atsushi, T. & Huotari, M-L. (2010). Cultural differences in the health information environments and practices between Finnish and Japanese university students. *Information Research*, 15(4), paper 451. [Available at <http://InformationR.net/ir/15-4/paper451.html>]
21. Athanasou, J. A. and Van Esbroeck, R. (2008). An International and Social Perspective on Career Guidance. In: *International Handbook of Career Guidance*. Ed. by James A. Athanasou and Raoul Van Esbroeck, Springer Science + Business Media B.V. 695-710.
22. Australian Institute of Family Studies (2012). *Families, life events and family service delivery*. <https://aifs.gov.au/publications/families-life-events-and-family-service-delivery/export>
23. Background. *Oxford Wordpower Dictionary* (1997). Ed. by Sally Wehmeier. Oxford University Press.
24. Ball, S.J.; Davies, J.; Reay, D. and David, M. (2002) ‘Classification’ and ‘judgement’: social class and the ‘cognitive structures’ of choice of higher education. *British Journal of Sociology of Education* 23, 51–72.
25. Baltes, P. B. (1987). Theoretical Propositions of Life-Span Developmental Psychology: On the Dynamics Between Growth and Decline. *Developmental Psychology* 23(5), 611-626.
26. Bammer, G. and Smithson, M. (Eds) (2009). *Uncertainty and Risk: Multidisciplinary Perspectives*. Routledge: Taylor & Francis Group.
27. Banati, P.; Lansford, J.E. (2018). Introduction: Adolescence in a Global Context. In: *Handbook of Adolescent Development Research and Its Impact on Global Policy* / Ed. by Jennifer E. Lansford and Prerna Banati. Oxford University Press, 1-27.
28. Bandura, A. et al. (2001). Self-Efficacy Beliefs as Shapers of Children's Aspirations and Career Trajectories. *Child Development* 72(1).187-206.
29. Bates, M. J. (1999). The Invisible Substrate of Information Science. *Journal of American Society for Information Science* 50(12), 1043-1050.
30. Bates, M. J. (2010). Information Behavior. In M. J. Bates & M. N. Maack (Eds.) *Encyclopedia of Library and Information Sciences*, 3rd Ed. New York: CRC Press, vol. 3, 2381-2391.
31. Bawden, D. (2006). User, user studies, and human information behaviour: A three-decade perspective on Tom Wilson’s “On user studies and information needs”. *Journal of Documentation* 62(6), 671-679.
32. Beal, S. J. (2011). *The Development of Future Orientation: Underpinnings and Related Constructs*. Doctoral Dissertation. University of Nebraska-Lincoln, USA. Retrieved from: <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1032&context=psychdiss>

33. Beresford, B.; Sloper, T. (2008). Understanding the Dynamics of Decision-making and Choice: A scoping study of key psychosocial theories to inform the design and analysis of the Panel Study. *Social Policy Research Unit*, University of York.
34. Berg, B. L. (2001). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences : 4th. ed.*, Allyn & Bacon A Pearson Education Company.
35. Berryman, J.M. (2008). Judgements during information seeking: a naturalistic approach to understanding the assessment of enough information. *Journal of Information Science* 34, 196-206.
36. Beugelsdijk, S.; Welzel, C. (2018). Dimensions and Dynamics of National Culture: Synthesizing Hofstede With Inglehart. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 49(10), 1469-1505.
37. Beyth-Marom, R.; Fischhoff, B.; Quadrel, M.J., and Furby, L. (1991). Teaching Decision Making to Adolescents: A Critical Review. In: *Teaching Decision Making to Adolescents* / Ed. by Jonathan Barron and Rex V. Brown. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers., 19-60.
38. Bhugra, D. and Becker, M.A. (2005). Migration, cultural bereavement and cultural identity. *World Psychiatry* 4(1). <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1414713/>
39. Bieber, F. (2006). *Post-War Bosnia: Ethnicity, Inequality and Public Sector Governance*. Palgrave Macmillan, London.
40. Bilal, D. (2004). Research on Children's Information Seeking on the Web. In Chelton, M.K., and Cool, C. (Eds.). *Youth information-seeking behavior: Theories, models, and issues*. Lanham, MD: Scarecrow, 271-291.
41. Bilal, D. (2005). Children's information seeking and the design of digital interfaces in the affective paradigm. *Library Trends* 54(2), 197-208.
42. Bilal, D. (2007). Grounding Children's Information Behavior and System Design in Child Development Theories. In: D. Nahl & D. Bilal (Eds.). *Information and emotion. The emergent affective paradigm in information behavior research and theory*. Medford, NJ: Information Today, Inc.
43. Bilal, D. and Beheshti, J. (2014). Introduction. In: D. Bilal & J. Beheshti (Eds.). *New Directions in Children's and Adolescents' Information Behavior Research*. Emerald Group Publishing.
44. Bilal, D. and Jopeak, V. (2014). Young Girls Affective Response to Access and Use of ICK in Information-Poor Societies. In: D. Bilal & J. Beheshti (Eds.). *New Directions in Children's and Adolescents' Information Behavior Research*. Emerald Group Publishing, 107-135.
45. Bjorklund, D. F.; Hernández Blasi, C. (2012). *Child and Adolescent Development: An Integrated Approach*. Wadsworth Cengage Learning.
46. Blanden, J. and Machin, S. (2007). Recent Changes in Intergenerational Mobility in Britain. http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/special/Recent_Changes_in_Intergenerational_Mobility_in_Britain.pdf
47. Blanden, J. and Macmillan, L. (2014). *Education and Intergenerational Mobility: Help or Hindrance?* Department of Quantitative Social Science, Institute of Education, University of London. <http://repec.ioe.ac.uk/REPEc/pdf/qsswp1401.pdf>.

48. Blanden, J., Gregg, P. and Machin, S. (2005). Educational inequality and intergenerational mobility. In S. Machin and A. Vignoles (eds). *What's the good of education?*. Princeton: Princeton University Press.
49. Bloomer, M.; Hodkinson, P. and Billett, S. (2004) The Significance of Ontogeny and Habitus in Constructing Theories of Learning. *Studies in Continuing Education* 26(1), pp. 19-43.
50. Boričević Maršanić, V.; Paradžik, Lj.; Karapetić Bolfan, Lj. ; Zečević, I.; Grgić, V. (2014). Sekundarna traumatizacija djece veterana oboljelih od posttraumatskog stresnog poremećaja. *Socijalna psihijatrija* 42(3). 155-161.
51. Bosnia 20 years on Dating Dayton: Bosniaks, Croats and Serbs agree on nothing except that the war is over. *The Economist*, 03.12.2015.
<https://www.economist.com/europe/2015/12/03/dating-dayton>
52. Bounded Rationality. (2018). *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
<https://plato.stanford.edu/entries/bounded-rationality/>
53. Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press; Cambridge, Massachusetts.
54. Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (New York, Greenwood), 241-258.
55. Bourdieu, P. (1996). *The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*. Cambridge, Polity Press.
https://www.academia.edu/5959115/The_State_Nobility_Elite_Schools_in_the_Field_of_Power_Pierre_Bourdieu (12.03.2019.)
56. Brabant, M. (2018). Shadow of nationalism raises worries of war in Bosnia. *Public Broadcasting Service News Hour*, 04.05.2018. <https://www.pbs.org/newshour/show/shadow-of-nationalism-raises-worries-of-war-in-bosnia>
57. Bronfenbrenner, Urie and Morris P.A. (2006). The Bioecological Model of Human Development. In R. M. Lerner & W. Damon (Eds.), *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development*. Hoboken, NJ, US: John Wiley & Sons Inc., 793-828.
58. Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
59. Brooks, R. (2003). Young people's higher education choices: the role of family and friends. *British Journal of Sociology of Education* 24(3), 283-297.
60. Brown, B.B. and Prinstein, M.J. (2011). Preface. In: *Encyclopedia of Adolescence*. / Ed. by Roger J.R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC.
61. Brown, D. (2003). Careers. *The World Book Encyclopedia*. Vol 3. Chicago: World Book, Inc. pp. 214-236.
62. Browne, Glenn J.; Cheung, Christy M.K; Heinzl, Armin; and Riedl, René (2017). Human Information Behavior. *Business & Information Systems Engineering* 59(1), 1-2.
63. Byrnes, J. P. (2002). The development of decision-making. *Journal of Adolescent Health* 31(6), 208-215.

64. Callender, C. and Dougherty, K.J. (2018). Student Choice in Higher Education—Reducing or Reproducing Social Inequalities? *Social Sciences* 7(189).
65. Carolan, B.V. and Wasserman, S.J. (2015). Does Parenting Style Matter? Concerted Cultivation, Educational Expectations, and the Transmission of Educational Advantage. *Sociological Perspectives* 58(2), 168-186.
66. Case, D. O. (2007). *Looking for Information: A Survey of Research on Information Seeking, Needs, and Behavior. Second edition*, Elsevier, Ltd.
67. Case, D.O. (2010). A model of the information seeking and decision making of online coin buyers. *Information Research*, 15(4) paper 448. [Available at <http://InformationR.net/ir/15-4/paper448.html>]
68. Case, D.O. et al (2005). Avoiding versus seeking: the relationship of information seeking to avoidance, blunting, coping, dissonance, and related concepts. *Journal of the Medical Library Association* 93(3), 353–362.
69. Case, D.O.; Given, L.M. (2016). *Looking for information: A survey of research on information seeking, needs and behavior* (Fourth Edition). Emerald Group Publishing.
70. Cauce, A. M. et al. (2002). Cultural and Contextual Influences on Mental Health Help Seeking: A Focus on Ethnic Minority Youth. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 70(1), 44–55.
71. CEDEFOP European Centre for the Development of Vocational Training (2014). *Career guidance in unstable times: linking economic, social and individual benefits*. https://www.cedefop.europa.eu/files/9094_en.pdf
72. Chelton, M. K. and Cool, C. (2004). *Youth Information-Seeking Behavior: Theories, Models, and Issues*. Scarecrow Press.
73. Chelton, M. K. and Cool, C. (2007) *Youth Information-Seeking Behavior II: Context, Theories, Models and Issues*. Scarecrow Press.
74. Choo, C. W. (2013). Information culture and organizational effectiveness. *International Journal of Information Management* 33(5), 775-779.
75. Choo, Chun Wei. (2016). *The Inquiring Organization: How Organizations Acquire Knowledge and Seek Information*. New York, NY: Oxford University Press.
76. Chudzikowski, K. and Mayrhofer, W. (2011). In search of the blue flower? Grand social theories and career research: The case of Bourdieu’s theory of practice. *Human Relations* 64 (1), 19-36.
77. *Communication and Information Technologies Annual: Digital Distinctions & Inequalities Vol. 10* (2015). Ed. by Laura Robinson, Shelia R. Cotten, Jeremy Schulz, Apryl Williams, Timothy M. Hale. Studies in Media and Communications. Emerald Group Publishing Limited.
78. Connolly, D.; Allen-Collinson, J. and Evans, A. B. (2015). A level playing ‘field’? A Bourdieusian analysis of the career aspirations of further education students on sports courses. *Sport, Education & Society*. http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13573322.2014.994175#.VKu6aSusX_E

79. Cool, C. (2004). Information-Seeking Behaviors of Children Using Electronic Information Services during the Early Years: 1980-1990. In Chelton, M. K., and Cool, C. (Eds). *Youth information-seeking behavior: Theories, models, and issues*. Lanham, MD: Scarecrow, 1-35.
80. Cornally, N.; McCarthy, G.(2011). Help-seeking behaviour: a concept analysis. *International Journal of Nursery Practice* 17(3), 280-288.
81. Council of the European Union (2008). „*Council Resolution on better integrating lifelong guidance into lifelong learning strategies* “. https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/educ/104236.pdf
82. Crespo, C. et al. (2013). “On solid ground”: Family and school connectedness promotes adolescents’ future orientation. *Journal of Adolescence* 36(2013), 993–1002.
83. Crites, J.O. (1973). Career Maturity. *NCME Measurement in Education* 4(2), 1-8.
84. *Critical Theory for Library and Information Science: Exploring the Social from across the Disciplines*. (2010). Gloria J. Leckie, Lisa M. Given, and John E. Buschman, Editors. Libraries Unlimited. ABC-CLIO, LLC.
85. Crockett, L.J. ; Silbereisen R.K. (2000). Social Change and Adolescent Development: Issues and Challenges. *Negotiating Adolescence in Times of Social Change*. Cambridge University Press.
86. Csikszentmihalyi, M. (2019). Adolescence. *Encyclopaedia Britannica*. <https://www.britannica.com/science/adolescence>
87. Culture. *Cambridge Dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/culture>
88. Culture. *Merriam-Webster Dictionary*. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/culture>
89. Curry, L.A. (2004). Affect, Decision Making, and Adolescent Risk Behavior. Doctoral Dissertation. University of Florida.
90. Curtis, A. C. (2015). Defining adolescence. *Journal of Adolescent and Family Health* 7(2), Article 2. Available at: <https://scholar.utc.edu/jafh/vol7/iss2/2>
91. Čehić, E. (1990). *Koje je zanimanje za mene: model profesionalne orijentacije u funkciji izbora zanimanja*. Beograd: Kultura.
92. Dabić, M.; Tipurić, D.; Podrug, N. (2015). Cultural Differences Affecting Decision-Making Style: A Comparative Study Between Four Countries. *Journal of Business, Economics, and Management* 16(2), 275-289.
93. Damon, W. (2004). Foreword. In: *Handbook of Adolescent Psychology: Second Edition*. (ed. R. M. Lerner and L. Steinberg). New Jersey: John Wiley and Sons, Inc.
94. Dankasa, J. (2016). Mapping the everyday life information needs of Catholic clergy: Savolainen’s ELIS model revisited. *Journal of Documentation* 72(3), 549-568.
95. De Loatch, P. (2015). The Four Negative Sides of Technology. <http://www.edudemic.com/the-4-negative-side-effects-of-technology/>;
96. Dehn, P. and Eika, B. (2011). Who's choosing whom? A sociological study of the specialty choices in a Danish context. *International Journal of Medical Education* 2: 36–43.

97. Delić, A.; Bajramović, Dž. (2015). *Lični i profesionalni razvoj: priručnik za mlade*. Sarajevo: TPO fondacija Sarajevo.
98. Dervin, B. (2003). Given a context by any other name: Methodological tools for taming the unruly beast. In B. Dervin & L. Foreman-Wernet (with E. Lauterbach) (Eds.). *Sense-Making Methodology reader: Selected Writings of Brenda Dervin* (111-132). Cresskill, NJ: Hampton Press.
99. Dervin, B. (2003). Human studies and user studies: a call for methodological inter-disciplinarity. *Information Research* 9(1), paper 166. <http://informationr.net/ir/9-1/paper166.html>
100. Developmental Psychology / Psychology Notes HQ (2017). Havighurst's Developmental Tasks Theory. <https://www.psychologynoteshq.com/development-tasks/>
101. Dimock, M. (2019). Defining generations: Where Millennials end and Generation Z begins. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/01/17/where-millennials-end-and-generation-z-begins/>
102. Divin, N. et al (2018). Help-Seeking Measures and Their Use in Adolescents: A Systematic Review. *Adolescent Research Review* 3(1), pp. 113–122.
103. Donmoyer, R. (2008). Quantitative Research. In: *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods: Volume 1&2* / Ed. by Lisa M. Given. The SAGE Reference Publication.
104. Dougherty, K.J. (2018). *Higher education choice-making in the United States: freedom, inequality, legitimation*. <https://www.researchcghe.org/publications/working-paper/higher-education-choice-making-in-the-united-states-freedom-inequality-legitimation/>
105. Dourish, P. (2004). What We Talk About When We Talk About Context. *Personal and Ubiquitous Computing*, 8(1), 19-30.
106. Dresang, E. and Koh K. (2009). Radical Change Theory, Youth Information Behavior, and School Libraries. *LIBRARY TRENDS*, 58 (1), 26–50.
107. Dresang, E. T. (2005). The information-seeking behavior of youth in the digital environment. *Library Trends* 54(2), pp. 178-196.
108. Druin, A. (2005). What Children Can Teach Us: Developing Digital Libraries for Children with Children. *Library Quarterly*, 75(1), 20–41.
109. Dudley Jenkins, L. and Moses, M. S. (2014). Affirmative Action Initiatives Around the World. *International Higher Education* 77, 5-6.
110. Đipa, D.; Fazlić, S. (2012). *Voices of Youth: Survey on Youth in Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: MDG Achievement Fund. https://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/voy_eng_web
111. *Emerging Europe*, 14.10.2019. Migration raises brain drain concerns for many CEE countries as regional economy slows. <https://emerging-europe.com/business/migration-raises-brain-drain-concerns-for-many-cee-countries-as-regional-economy-slows/>
112. EU Institute for Security Studies (2018). *Balkan Futures: Three Scenarios for 2025*. *ISSUE. Chaillot Paper N° 147*, August 2018. Edited by M. Čeperković and F. Gaub. With contributions from D. Emini, Z. Nechev and I. Stakić. https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/CP_147%20Balkan%20Futures.pdf

113. European Commission (2010). *Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>
114. European Commission (2014). *Bosnia and Herzegovina 2014 Progress Report*. http://eu-monitoring.ba/site/wp-content/uploads/2014/10/delegacijaEU_2014100811032318bos.pdf (06.10.2015.)
115. European Commission (2018). *A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans*, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf
116. Europska komisija (2010). *Europa 2020: Strategija za pametan, održiv i uključiv rast*. <https://mzo.hr/sites/default/files/migrated/europa-2020.pdf>
117. Europska mreža politika cjeloživotnog profesionalnog usmjeravanja (2013). *ELGPN Tools 1: Razvoj politike cjeloživotnog profesionalnog usmjeravanja: Europski priručnik sa smjernicama za oblikovanje politika cjeloživotnog profesionalnog usmjeravanja*. http://www.hzz.hr/UserDocsImages/ELGPN_Europski_prirucnik_sa_smjernicama_za_oblikovanje_politika.pdf
118. Europska mreža politika cjeloživotnog profesionalnog usmjeravanja (2015). *ELGPN Tools 6: Smjernice za razvoj politika i sustava cjeloživotnog usmjeravanja: Referentni okvir za EU i Komisiju*. https://www.cisok.hr/wp-content/uploads/2019/05/Smjernice_za_razvoj_politika_i_sustava_cjelozivotnog_usmjeravanja.pdf.
119. Europska mreža politika cjeloživotnog profesionalnog usmjeravanja (2013). *ELGPN Tools 2: Razvoj politike cjeloživotnog profesionalnog usmjeravanja: Pojmovnik*. http://www.elgpn.eu/publications/browse-by-language/croatian/HR_glossary_web.pdf/
120. Federalno Ministarstvo obrazovanja i nauke (2015). *Izveštaj za 2015. godinu o postignutom napretku u izvršavanju ciljeva i mjera iz Operativnog plana aktivnosti na provođenju mjera i preporuka sadržanih u Analizi stanja u oblasti srednjeg obrazovanja sa prijedlogom mjera za usklađivanje obrazovanja sa potrebama privrede*. <http://fmon.gov.ba>
121. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke. „*Strateški pravci razvoja karijerne orijentacije u FBiH za razdoblje 2015-2020*“. <http://fmon.gov.ba/Dokument>
122. Fegert, J. M. et al (2016). Transition from adolescence to adulthood: The challenges to establish “transition psychiatry”. Key Issues Paper by DGKJP and DGPPN. European Society for Child and Adolescent Psychiatry. [https://www.escap.eu/bestanden/Care%20\(38\)/2016_06_23_eckpunkte_transitionspsychiatrie_englisch_final.pdf](https://www.escap.eu/bestanden/Care%20(38)/2016_06_23_eckpunkte_transitionspsychiatrie_englisch_final.pdf)
123. Fellmann, F. (2017). From Social Psychology to Cultural Psychology: The Redemption of Personality. *Psychology* 8, 1586-1600.
124. Ferry, N.M. (2006) Factors Influencing Career Choices of Adolescents and Young Adults in Rural Pennsylvania. *The Journal of Extension* 44(3). <https://www.joe.org/joe/2006june/rb7.php>
125. Fetherston, M.A.(2017). College Students and Career Information Seeking: Applying the Comprehensive Model of Information Seeking to Career Preparation. Theses and Dissertations 1467. Doctoral Dissertation. <http://dc.uwm.edu/etd/1467>

126. Fidel, R.; Pejtersen, A.M. (2004). From information behaviour research to the design of information systems: the Cognitive Work Analysis framework. *Information Research* 10(1), paper 210. (<http://InformationR.net/ir/10-1/paper210.html>)
127. Frey, J.H. and Fontana, A. (1991). The group interview in social research. *The Social Science Journal* 28(2), 175-187.
128. Furlong, A. (2009). Revisiting transitional metaphors: reproducing inequalities under the conditions of late modernity. *Journal of Education and Work*, 22(5), 343-353.
129. Gati, I. and Asher, I. (2001). The PIC model for career decision making: Prescreening, In-depth exploration, and Choice. In F. T. L. Leong, & A. Barak (Eds.). *Contemporary models in vocational psychology*. Mahwah, NJ: Erlbaum, pp. 7-54.
130. Gati, I. and Tal, S. (2008). Decision-Making Models and Career Guidance. In: J.A. Athanassou, R. Van Esbroeck (eds.). *International Handbook of Career Guidance*. © Springer Science + Business Media B.V.
131. Gati, I. The PIC model: Supporting Evidence, or: Does it really work? <https://slideplayer.com/slide/13821173/>
132. Gati, I.; Krausz, M.; Osipow, S. H. (1996). A Taxonomy of Difficulties in Career Decision Making. *Journal of Counseling Psychology* 43(4), 510-526.
133. Gati, I.; Saka, N. (2001). High school students' career-related decision-making difficulties. *Journal of Counseling and Development* 79, 331-340.
134. Gee, L.K.; Jones, J.; Burke, M. (2016). Social Networks and Labor Markets: How Strong Ties Relate to Job Finding On Facebook's Social Network. *Journal of Labor Economics*. <https://research.fb.com/publications/social-networks-and-labor-markets-how-strong-ties-relate-to-job-transmission-on-facebooks-social-network/>
135. Gelatt, H. B. (1989). Positive Uncertainty: A New Decision-Making Framework for Counseling. *Journal of Counseling Psychology* 36(2), 252-256.
136. Giddens, A. (2000). *Runaway World: How Globalisation is Reshaping our Lives*. Routledge, New York.
137. Giddens, A. (2007). *Sociologija : prema 4. engleskom izdanju*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
138. Goldbold, N. (2006). Beyond information seeking: towards a general model of information behaviour. *Information Research* 11(4) paper 269. [Available at <http://InformationR.net/ir/11-4/paper269.html>]
139. Granovetter, M.S. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology* 78(6), 1360-1380.
140. Grant, C. and Osanloo, A. (2014). Understanding, Selecting, and Integrating a Theoretical Framework in Dissertation Research: Creating the Blueprint for Your "House". *Administrative Issues Journal : Connecting Education, Practice, and Research* 4(2), 12-26.
141. Gray, S. and Daraganova, G. (2017). *LSAC Annual Statistical Report 2017*. Chapter 7: Adolescent help-seeking. <https://growingupinaustralia.gov.au/sites/default/files/publication-documents/lsac-asr-2017-chap7.pdf>

142. Hadžimahmutović, B.; Martić, M. (2013). *Nezaposlenost mladih: EU i BiH dijele isti problem, mogu li rješenja biti zajednička?* Sarajevo: Centar za istraživanja i studije GEA;
143. Halimić, Š.; Koštrebić, K.; Neimarlija, N. (2013). *Na putu ka politici prema mladima FBiH: analiza stanja i potreba mladih u Federaciji Bosne i Hercegovine*. Sarajevo : Institut za razvoj mladih Kult.
144. Halpern-Felsher, B.L. (2011). Adolescent Decision-Making. In: *Encyclopedia of Adolescence*. / Ed. by Roger J.R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC., 30-37.
145. Hansson, S.O. (2005). Decision theory: a brief introduction. Stockholm: Royal Institute of Technology. <http://people.kth.se/~soh/decisiontheory.pdf>
146. Haralambos, M.; Holborn, M. (2002). *Sociologija : teme i perspektive*. Zagreb: Golden Marketing-Tehnička knjiga.
147. Harrison, N. (2016). Student choices under uncertainty: bounded rationality and behavioural economics: Chapter 5. *Access to Higher Education: Theoretical perspectives and contemporary challenges*. (Edited by Anna Mountford-Zimdars, Neil Harrison). London: Routledge.
148. Harrison, N. (2016). Student choices under uncertainty: bounded rationality and behavioural economics. <http://eprints.uwe.ac.uk/30605/2/Ch.%205%20Harrison%20%282%29.pdf>
149. Harwell, M.R. (2011). Research Design in Qualitative/Quantitative/Mixed Methods. In: *The Sage Handbook for Research in Education: Pursuing Ideas as the Keystone of Exemplary Inquiry*. / Ed by Clifton F. Conrad and Ronald C. Serlin.
150. Havighurst, R. J. (1948). *Developmental tasks and education*. Chicago, IL, US: University of Chicago Press.
151. Havighurst, R. J. (1953). *Human development and education*. Oxford, England: Longmans, Green.
152. Havighurst, R. J. (1982). *Developmental tasks and education*. New York: Longman.
153. Henrich, J.; Heine, S. J. and Norenzayan, A. (2010). The weirdest people in the world: How representative are experimental findings from American university students? What do we really know about human psychology? *Behavioral and Brain Sciences* 33(2-3), 61-83.
154. Herr, E. L. (2008). Social Context for Career Guidance Throughout the World. In J.A. Athanasou, R. Van Esbroeck (eds.) *International Handbook of Career Guidance*. © Springer Science + Business Media B.V.
155. Hirschi, A.; Freund, P. A.; Herrmann, A (2014). The Career Engagement Scale: Development and Validation of a Measure of Proactive Career Behaviors. *Journal of Career Assessment* 22(4). 575-594.
156. Hodkinson, P. (2008). Understanding career decision-making and progression: Careership revisited. *Career Research and Development 21: The NICEC Journal*, pp. 4-17.
157. Hodkinson, P. (2008). Understanding career decision-making and progression: Careership revisited. *The Fifth John Killeen Memorial Lecture*, October 2008. <http://www.cegnet.co.uk/uploads/resources/Careership.pdf>
158. Hodkinson, P. and Sparkes, A.C. (1997). Careership: A Sociological Theory of Career Decision Making. *British Journal of Sociology of Education* 18(1), 29-44.

159. Hofstede, G. (2011). Dimensionalising Cultures: The Hofstede Model in Context. *Online Readings in Psychology and Culture*. International Association for Cross-Cultural Psychology. Unit 2: Theoretical and Methodological Issues, Subunit 1 Conceptual Issues in Psychology and Culture, Article 8.
160. Hughes-Hassell, S. and Thickett Miller, E. (2003). Public library Web sites for young adults: Meeting the needs of today's teens online. *Library & Information Science Research* 25(2), 143-156.
161. Hultgren, F. (2009). Approaching the future: A study of Swedish school leavers' information related activities. Doctoral Dissertation. <http://hdl.handle.net/2320/1818>
162. Ignatow, G. and Robinson, L. (2017). Pierre Bourdieu: theorizing the digital. *Information, Communication & Society* 20(7), 950-966.
163. *Information behaviour of the researcher of the future – Executive summary*. (2008). (www.jisc.ac.uk/media/documents/programmes/reppres/gg_final_keynote_11012008.pdf)
164. Inglehart, R. (2000). Globalization and Postmodern Values. *The Washington Quarterly* 23(1), 215–228.
165. Inkson, K. and Elkin, G. (2008). Landscape with Travellers: The Context of Careers in Developed Nations. In: J.A. Athanasou, R. Van Esbroeck (eds.). *International Handbook of Career Guidance*. © Springer Science + Business Media B.V.
166. Iovu, M.-B. (2013). Senior high school students' job planning for the future: what factors really matter? *Revista de Asistență Socială XII*(1), 59-70.
167. Irvine-Smith, S. (2017). Information Through the Lens: Information Research and the Dynamics of Practice. <http://www.informationr.net/ir/22-1/colis/colis1603.html> (07.08.2018.)
168. *Istinomjer*, 11.12. 2019. BiH u novembru nije dobila status kandidata za članstvo u EU. <https://istinomjer.ba/kandidatski-status-bih-dobija-u-novembru/>
169. Jacobs, J.E.; Klaczynski, P.A. (2005). Preface. In: *The Development of Judgment and Decision Making in Children and Adolescents*. / Ed. by Janis E. Jacobs and Paul A. Klaczynski. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers., xi-xiv.
170. Jalil, M.M. (2013). *Practical Guidelines for conducting research: Summarising good research practice in line with the DCED Standard*. https://www.enterprise-development.org/wp-content/uploads/150703_DCED_Guidelines_on_good_research_MJ.pdf
171. James, P. & Steger, M. B. (2014). A Genealogy of 'Globalization': The Career of a Concept. *Globalizations* 11(4), 417-434.
172. Jaworska, N. and MacQueen, G. (2015). Adolescence as a unique developmental period. *Journal of Psychiatry and Neuroscience* 40(5), 291–293.
173. Johnson, G.M.; Puplampu, K.P. (2008). Internet use during childhood and the ecological techno-subsystem. *Canadian Journal of Learning and Technology* 34(1). <https://www.cjlt.ca/index.php/cjlt/article/view/26428/19610>.
174. Julien, H. (1997). *How does Information Help? The Search for Career-Related Information by Adolescents*. Doctoral Dissertation. University of Western Ontario.

175. Julien, H. (1999b). Where to go from here? Results of an Empirical Study and Usercentred Implications for Information Design. In T. D. Wilson and D. K. Allen (Eds.) *Exploring the Contexts of Information Behaviour*. Proceedings of the 2nd International Conference on Research in Information Needs, Seeking and Use in Different Contexts, 13/15 August 1998, Sheffield, UK. London: Taylor Graham, pp. 586-596.
176. Julien, H. (2004). Adolescent Decision-Making for Careers: An Exploration of Information Behavior. In: *Youth Information-Seeking Behavior: Theories, Models, and Issues*. Ed. M.K. Chelton and C. Cool. Scarecrow Press, Inc. 321-352.
177. Julien, H. (2008). Survey Research. In: *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods: Volume 1&2* / Ed. by Lisa M. Given. The SAGE Reference Publication.
178. Julien, H. and Michels, D. (2004). Intra-individual information behaviour in daily life. *Information Processing and Management* 40, 547-562.
179. Julien, H. E. (1999a). Barriers to Adolescents' Information Seeking for Career Decision Making. *Journal of the American Society for Information Science* 50(1), 38-48.
180. Junne, G. and Verkoren, W. (2005). The Challenges of Postconflict Development. *Post-conflict Development: Meeting New Challenges*. Ed. Junne, G. and W. Verkoren. Lynne Rienner Publishers, 1-18.
181. Kari, J.; Savolainen, R. (2007). Relationships between information seeking and context: A qualitative study of Internet searching and the goals of personal development. *Library & Information Science Research* 29 (2007), 47-69.
182. Kasapović, I. (2011). *Podsticanje djece na čitanje u biblioteci, vrtiću i porodici*. Zenica: Opća biblioteka u Zenici. (Edicija Biblion; knj. 1.)
183. Kasapović, I. (2015). In „No Man's Land“: Libraries in Post-Dayton Bosnia and Herzegovina. *Library Trends* 63(4) (*Libraries in a Postcommunist World: A Quarter of a Century of Development in Central and Eastern Europe and Russia: Part 2, ed. by Hermina G.B. Anghelescu*), 663-674.
184. Kasapović, I.; Juric, M. (2015). Design Principles for Digital Libraries by and for Adolescents. *PhD Module II. Children and Young Adults in Information Environment* (Dr. Colleen Cool; Assoc. Prof. Ivanka Stričević). Sveučilište u Zadru: Poslijediplomski doktorski studij „Društvo znanja i prijenos informacija“. Neobjavljeni rad.
185. Kaur, J.; Kaur, R. (2015). A Study of Career Decision-Making among Adolescents. *International Journal of Education and Management Studies* 5(1), 18+
186. Khapova, S. N. and Korotov, K. (2007). Dynamics of Western career attributes in the Russian context. *Career Development International* 12 (1), 68-85.
187. Koh, K.; Oh, K.; Agarwal, N.; Belkin, N. (2015). Information seeking and beyond: Impacts of studying different forms of information behavior. *Proceedings of the 78th Association for Information Science and Technology (ASIS&T) Annual Meeting, USA* 52(1), 1-5. <http://dx.doi.org/10.1002/pr2.2015.14505201009>. (Panel)
188. Komlodi, A. (2006). Cultural Models of Hall and Hofstede. In: *Theories of Information Behavior*. (Ed. by K. Fisher, S. Erdelez and L. McKechnie). ASIST Monograph Series. Information Today, Inc. Medford, New Jersey, 108-112.

189. Komlodi, A.; Carlin, M. (2004). Identifying Cultural Variables in Information-Seeking. *Proceedings of the Tenth Americas Conference on Information Systems*. New York, New York, August 2004.
190. Košutić, I; Puzić, S. and Doolan, K. (2015). Društveni i institucionalni aspekti odluke o studiranju i odabira visokoškolske institucije. In: *Koji srednjoškolci namjeravaju studirati?: Pristup visokom obrazovanju i odabir studija*. / Ed. by Branislava Baranović. Biblioteka Znanost i društvo (37). Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, 123-164.
191. Kracke, B.; Shmitt-Rodermund, E. (2001). Adolescents' Career Exploration in the Context of Educational and Occupational Transitions. *Navigating Through Adolescence: European Perspectives*.(ed. J.-E. Nurmi). New York: Routledge Falmer.
192. Kuhlthau, C. C. (1999). The Role of Experience in the Information Search Process of an Early Career Information Worker: Perceptions of Uncertainty, Complexity, Construction, and Sources. *Journal of the American Society for Information Science* 50(5), 399–412.
193. Kuhlthau, C. C. (2007). Inside the Information Search Process: Reflections on the user's perspective of information seeking. *Lazerow Lecture at the University of Kentucky*. <http://comminfo.rutgers.edu/~kuhlthau/docs/Lazerow-07.pdf>
194. Kuhlthau, C.C. (1988). Developing a model of the library search process: cognitive and affective aspects. *Reference Quarterly*, 28(2), 232-242;
195. Kuhlthau, C.C. (1991). Inside the search process: information seeking from the user's perspective. *Journal of the American Society for Information Science*, 42(5), 361-371;
196. Kuhlthau, C.C. (1993). A principle of uncertainty for information seeking. *Journal of Documentation*, 49(4), 339-355.
197. Kuhlthau, C.C. (1996). The Influence of Uncertainty on the Information Seeking Behavior of a Securities Analyst. *School of Communication, Information, and Library Studies*.
198. Larson, R.; Wilson, S. (2004). Adolescence Across Place and Time: Globalization and the Changing Pathways to Adulthood. *Handbook of Adolescent Psychology: Second Edition*. (ed. R. M. Lerner and L. Steinberg). New Jersey: John Wiley and Sons, Inc., pp. 299-330.
199. Lauri, L., Heidmets, M. & Virkus, S. (2016). The information culture of higher education institutions: the Estonian case. *Information Research*, 21(3), paper 722. [Available at <http://InformationR.net/ir/21-3/paper722.html>]
200. Law, B. et al. (2002). New Perspectives on Career and Identity in the Contemporary World. *British Journal of Guidance and Counselling* 30(4), 431-449.
201. Law, B.; Meijers, F. and Wijers, G. (2002). New Perspectives on Career and Identity in the Contemporary World. *British Journal of Guidance and Counselling*, 30 (4), 431-449.
202. LeFebvre, R. and Franke, V. (2013). Culture Matters: Individualism vs. Collectivism in Conflict Decision- Making. *Societies* 3, 128–146.
203. Lerner, R. M.; Steinberg, L. (2004). The Scientific Study of Adolescent Development: Past, Present, and Future. In: *Handbook of Adolescent Psychology: Second Edition*. (ed. R. M. Lerner and L. Steinberg). New Jersey: John Wiley and Sons, Inc., pp. 1-14.
204. Lerner, R. M.; Steinberg, L. (2009). The Scientific Study of Adolescent Development: Historical and Contemporary Perspectives. In: *Handbook of Adolescent Psychology: Third*

- Edition. Volume 1: Individual Bases of Adolescent Development.* (ed. R. M. Lerner and L. Steinberg). New Jersey: John Wiley and Sons, Inc., pp. 3-14.
205. Leung, S. A. (2008). The Big Five Career Theories. In: *International Handbook of Career Guidance* . J.A. Athanasou, R. Van Esbroeck (eds.), © Springer Science + Business Media B.V.,pp. 115-132.
 206. Leung, S. Alvin (2008). The Big Five Career Theories: Chapter Sixth. In: J.A. Athanasou, R. Van Esbroeck (eds.). *International Handbook of Career Guidance*. © Springer Science + Business Media B.V.
 207. Lilley, S. (2012). Maori Career Information Seeking. *MAI Journal* 2(1), 33-45.
 208. Lindstrom Johnson, S.; Blum, R. W. and Cheng, T. L. (2014). Future Orientation: A Construct with Implications for Adolescent Health and Wellbeing. *International Journal of Adolescents' Medical Health* 26(4), 459–468.
 209. Liu, W.M. (2013). Introduction to Social Class and Classism in Counseling Psychology. In: *The Oxford Handbook of Social Class in Counseling* / Ed. by William Ming Liu, Oxford University Press.
 210. Lloyd, A., Pilerot, O. & Hultgren, F. (2017). The remaking of fractured landscapes: Supporting refugees in transition (SpiRiT). *Information Research*, 22(3), paper 764. Retrieved from <http://InformationR.net/ir/21-1/paper764.html> (Archived by WebCite® at <http://www.webcitation.org/6tTRmq2S2>)
 211. Lourenço, O. (2012). Piaget and Vygotsky: Many resemblances, and a crucial difference. *New Ideas in Psychology* 30(3), pp. 281–295.
 212. Lubman, D. I. et al. (2017). Australian adolescents' beliefs and help-seeking intentions towards peers experiencing symptoms of depression and alcohol misuse. *BMC Public Health* 17: 658.
 213. Malmberg, L.-E.(2001). Future-orientation in Educational and Interpersonal Context. In: *Navigating Through Adolescence: European Perspectives*.(ed. J.-E. Nurmi). New York: Routledge Falmer.
 214. Mann, L.; Harmony, R.; Power, C. (1991). The GOFER Course in Decision Making: Chapter 3. In: *Teaching Decision Making to Adolescents* / Ed. by Jonathan Barron and Rex V. Brown. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers., 61-78.
 215. Markus, R. H.; Kitayama, S. (1991). Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation. *Psychological Review* 98(2) , 224-253.
 216. Markwei, E. D. (2013). Everyday Life Information Seeking Behaviour Of Urban Homeless Youth. Doktorska disertacija. Univerisity of British Columbia.
 217. Mayrhofer, W., Iellatchitch, A., Meyer, M., Steyrer, J., Schiffinger, M., & Strunk, G.(2004). Going beyond the individual. Some potential contributions from a career field and habitus perspective for global career research and practice. *Journal of Management Development* 23(9), 870-884.
 218. Mayrhofer, W.; Gooderham, P.N. & Brewster, C. (2019). Context and HRM: Theory, Evidence, and Proposals. *International Studies of Management & Organization* 49(4), 355-371.

219. Meece, J.L.; Askew, K.J.S.; Agger, C.A.; Hutchins, B. C.; Byun, Soo-yong (2014). Familial and Economic Influences on the Gender-Related Educational and Occupational Aspirations of Rural Adolescents. *Journal of Educational and Developmental Psychology* 4(1), 238-257.
220. Micheli, M. (2015). What is New in the Digital Divide? Understanding Internet Use by Teenagers from Different Social Backgrounds. In Laura Robinson , Shelia R. Cotten , Jeremy Schulz, Timothy M. Hale, Apryl Williams (ed.). *Communication and Information Technologies Annual (Studies in Media and Communications, Volume 10)*. Emerald Group Publishing Limited, 55-87.
221. Migracijski profil Bosne i Hercegovine za 2016. godinu. http://msb.gov.ba/PDF/MIGRACIJSKI_PROFIL_2016_2HRV.pdf
222. Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo (2018). Nastavni plan i program gimnazija:Izborna područje opća gimnazija https://mon.ks.gov.ba/sites/mon.ks.gov.ba/files/npp_knjiga.pdf
223. Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona (1999). Nastavni plan i program: Opća gimnazija.
224. Mishra, J. L. (2014). Factors affecting group decision making: An insight on information practices by investigating decision making process among Tactical Commanders. In: *Proceedings of ISIC, the Information Behaviour Conference*, Leeds, 2-5 September, 2014: Part 1, (paper isic10). Retrieved from <http://InformationR.net/ir/19-3/isic/isic10.html> (Archived by WebCite® at <http://www.webcitation.org/...>)
225. Mishra, J.L.; Allen, D.K.; Pearman, A.D. (2013). Information Use, Support and Decision Making in Complex, Uncertain Environments. *ASIST 2013*, November 1-6, 2013, Montreal, Quebec, Canada.
226. Mishra, J.L.; Allen, D.K.; Pearman, A.D. (2015). Information Seeking, Use, and Decision Making. *Journal of the Association for Information Science and Technology* 66(4), 662-673.
227. *Mladi u pokretu: Inicijativa Europske unije* (2014). http://www.europski-fondovi.eu/sites/default/files/dokumenti/KE0114136HRC_002.pdf
228. Montgomery, Kathryn C. (2008). Youth and Digital Democracy: Intersections of Practice, Policy, and the Marketplace. In *Civic Life Online: Learning How Digital Media Can Engage Youth*. Ed. by W. Lance Bennett. The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation Series on Digital Media and Learning. Cambridge, MA: The MIT Press, 25–50.
229. Moore, J. (2013). Three Views of Behaviorism. *The Psychological Record* 63, 681–692.
230. Morgan, D.L. (1996). *Focus Groups as Qualitative Research*. Qualitative Research Methods Series, Volume 16. Second Edition. SAGE Publications. International Educational and Professional Publisher.
231. Morgan, D.L. (2008). Focus Groups. In: *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods: Volume 1&2* / Ed. by Lisa M. Given. The SAGE Reference Publication.
232. Mortimer, J.T. et al. (1992). Influences on Adolescents' Vocational Development. National Center for Research in Vocational Education. University of California at Berkeley. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED352555.pdf>

233. Motola, M.; Sinisalo, P. and Guichard, J. (1998) Social Habitus and Future Plans: A Comparison of Adolescent Future Projects in Finland and France. In: *Adolescents, Cultures, and Conflicts: Growing Up in Contemporary Europe* / Ed. by Jari-Erik Nurmi, 43-74.
234. Mowbray, J.; Hall, H.; Raeside, R. & Robertson, P. (2017). The role of networking and social media tools during job search: an information behaviour perspective. *Information Research* 22(1), CoLIS paper 1615. Retrieved from <http://InformationR.net/ir/22-1/colis/colis1615.html>
235. Mujanović, E. (2013). *Nezaposlenost mladih u Bosni i Hercegovini – Trenutna situacija, izazovi i preporuke*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung BiH.
236. Mujić, M. i Zaimović Kurtović, L. (2017). *Masovni odlazak mladih iz BIH: Potraga za poslom ili bijeg od stvarnosti?* Sarajevo: Centar za izborne studije; Heinrich Boell Stiftung BiH, Albanija, Makedonija.
237. Musset, P. and Mýtna Kureková, L. (2018). Working it Out: Career Guidance and Employer Engagement. OECD Education Working Paper No. 175. *EDU/WKP 11*(2018).
238. Mužić, V. (1977). *Metodologija pedagoškog istraživanja*: 3. izd., 2. prerađeno i nadopunjeno izd. Sarajevo: Svjetlost.
239. Nahl, D. (2007). Introduction. In: D. Nahl & D. Bilal (Eds.), *Information and emotion. The emergent affective paradigm in information behavior research and theory* (pp. 3-37). Medford, NJ: Information Today, Inc.
240. Nash, R. (1990). Bourdieu on Education and Social and Cultural Reproduction. *British Journal of Sociology of Education* 11(4), 431-447.
241. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2016). *Preventing Bullying Through Science, Policy, and Practice*. Chapter 3: Individuals within Social Contexts. Washington, DC: The National Academies Press. <https://www.nap.edu/read/23482/chapter/5#73>
242. Navrátilová, T. (2013). Analysis and Comparison of Factors Influencing University Choice. *Journal of Competitiveness* 5(3), 90-100.
243. Neuenschwander, M. P. and Kracke, B. (2011). Career Development. In: *Encyclopedia of Adolescence*. / Ed. by Roger J. R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC, 97-105.
244. Newman, B. M.; Newman, P. R. (2011). Adolescence, Theories of. In: *Encyclopedia of Adolescence*. / Ed. by Roger J.R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC., 20-29.
245. Ng, J. and Nagayama Hall, G. C. (2011). Cultural Influences on Adolescent Development. In: *Encyclopedia of Adolescence* / Ed. by Roger J. R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC, 44-51.
246. Niedźwiedzka, B. (2003). A proposed general model of information behaviour. *Information Research*, 9(1), paper 164. <http://InformationR.net/ir/9-1/paper164.html>
247. Nurmi, J.-E. (1991). How Do Adolescents See Their Future? A Review of the Development of Future Orientation and Planning. *Developmental Review* 11(1), 1-59.
248. Nurmi, J.-E. (2001). Navigating Through Adolescence: Introduction. *Navigating Through Adolescence: European Perspectives*.(ed. J.-E. Nurmi). New York: Routledge Falmer.

249. Nurmi, J.-E. (2004). Socialization and Self-Development. *Handbook of Adolescent Psychology: Second Edition*. (ed. R. M. Lerner and L. Steinberg). New Jersey: John Wiley and Sons, Inc., 85-124.
250. Nurmi, J.-E.(1998). Growing Up in Contemporary Europe: An overview. In: *Adolescents, Cultures, and Conflicts: Growing Up in Contemporary Europe*. Ed. J.-E. Nurmi. Taylor & Francis, pp. 3-18.
251. Nyumba, T.O.; Wilson , K.; Derrick, C.J.; Mukherjee, N. (2018). Qualitative Methods for Eliciting Judgments for Decision Making: The use of focus group discussion methodology: Insights from two decades of application in conservation. *Methods in Ecology and Evolution*. British Ecological Society Journal, 20-32.
252. Olsson, M. (2016). Re-thinking our concept of users. *Australian Academic & Research Libraries* 47(4), 286-299.
253. Organisation for Economic Co-operation and Development/The European Commission (2004). *Career Guidance: Handbook for Policy Makers*.
254. Osipow, S.H. (1968). *Theories of Career Development*. New York: ACC.
255. Özbilgin, M. et al. (2004). Explaining Influences on Career 'Choice' in Comparative Perspective. Cornell University ILR School DigitalCommons@ILR.
256. Palos, R; Drabot, L. (2010). The impact of family influence on the career choice of adolescents. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 2(2010), 3407–3411.
257. Pao, M. (2017). Defining Success in the Transition to Adulthood. *Child Adolesc Psychiatr Clin N Am*. 26(2), 191–198.
258. Parker, K., Graf, N. and Igielnik, R. (2019). Generation Z Looks a Lot Like Millennials on Key Social and Political Issues: Among Republicans, Gen Z stands out in views on race, climate and the role of government. <https://www.pewsocialtrends.org/2019/01/17/generation-z-looks-a-lot-like-millennials-on-key-social-and-political-issues/>
259. Pescosolido, B. A. (1992). Beyond Rational Choice: The Social Dynamics of How People Seek Help. *The American Journal of Sociology* 97(4), pp. 1096-1138.
260. Pescosolido, B. A., Gardner, C.B. and Lubell, K.M. (1998). How People Get Into Mental Health Services: Stories of Choice, Coercion and "Muddling Through" From "First-Timers". *Soc. Sci. Med.* 46(2), 275-286.
261. Petersen, A.C. et al. (2017). Global Positive Youth Development: Framing the Issues. In: *Positive Youth Development in Global Contexts of Social and Economic Change*. / Ed. by Anne C. Petersen, Silvia H. Koller, Frosso Motti-Stefanidi, Suman Verma. Taylor & Francis, 1-14
262. Pettigrew, K. E. (1999). Waiting for chiropody: contextual results from an ethnographic study of the information behaviour among attendees at community clinics. *Information Processing and Management: an International Journal - Special issue on Information Seeking In Context (ISIC)* 35(6), 801 – 817.
263. Pettigrew, K. E.; Fidel, R. ; Bruce, H. (2001). Conceptual frameworks in information behavior. *Annual Review of Information Science and Technology* / ed. by M. E. Williams. Medford.

264. Pettigrew, K. E.; Fidel, R.; Bruce, H. (2001). Conceptual frameworks in information behavior. *Annual Review of Information Science and Technology*. (Ed. by M. E. Williams). Medford, NJ: Information Today, pp. 43-78.
265. Pfeiffer, J. (2012). *Interactive Decision Aids in E-Commerce*. Contributions to Management Science. Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
266. Piquart, M.; Juang, L. P.; Silbereisen, R. K. (2004). The Role of Self-Efficacy, Academic Abilities, and Parental Education in the Change in Career Decisions of Adolescents Facing German Unification. *Journal of Career Development* 31(2), 125-145.
267. Piquart, M.; Silbereisen, R. K. (2004). Human development in times of social change: Theoretical considerations and research needs. *International Journal of Behavioral Development* 28(4), 289-298.
268. Potočnik, D. (2014). Profesionalne aspiracije i svijet rada u očima hrvatskih studenata. In: *Sociološki portret hrvatskih studenata. Biblioteka Znanost i društvo* (36). Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 133-172.
269. Pribe S.; Bogic, M.; Ajdukovic, D. et al. (2010). Mental Disorders Following War in the Balkans: A Study in 5 Countries. *Arch Gen Psychiatry* 67, 518-528.
270. Prinz, J. (2011). Culture and cognitive science. In N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Stanford, CA: Stanford University.
271. Puzić, S. and Košutić, I. (2015). Sociološki pristupi razumijevanju društvenih nejednakosti u obrazovanju. In: *Koji srednjoškolci namjeravaju studirati?: Pristup visokom obrazovanju i odabir studija.* / Ed. by Branislava Baranović. Biblioteka Znanost i društvo (37). Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb. 41-70.
272. Reay, D. (2017). Race and Elite Universities in the UK. https://www.researchgate.net/publication/319159524_Race_and_Elite_Universities_in_the_UK
273. Reid, K., Flowers, P. and Larkin, M. (2005). Exploring lived experience. *The Psychologist* 18(1), 20-23.
274. Republika Srpska, Ministarstvo obrazovanja, nauke i kulture (1993). Nastavni plan i program za gimnaziju. <https://www.rpz-rs.org/sajt/doc/file/NPP%20Gimnazija/>
275. Robinson, L. (2009). A Taste for the Necessary: A Bourdieuan approach to digital inequality. *Information, Communication & Society* 12(4), 488-507.
276. Robinson, L. (2011). Information-channel Preferences and Information-opportunity Structures. *Information, Communication & Society* 14(4), 472-494.
277. Rogers, M.E. and Creed, P.A. (2011). A longitudinal examination of adolescent career planning and exploration using a social cognitive career theory framework. https://research-repository.griffith.edu.au/bitstream/handle/10072/34858/65170_1.pdf?sequence=1
278. Rot, N. (1983). *Osnovi socijalne psihologije*. Šesto prerađeno i dopunjeno izdanje. Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
279. Salmela-Aro, K. (2011). Stages of Adolescence. In: *Encyclopedia of Adolescence* / Ed. by Roger J. R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC.

280. Savickas, M.L. (2008). Helping People Choose Jobs: A History of the Guidance Profession. In: *International Handbook of Career Guidance*. Ed. by James A. Athanasou and Raoul Van Esbroeck, Springer Science + Business Media B.V.
281. Savickas, M.L. (2013). Constructing careers: Actors, Agents, and Authors. *The Counseling Psychologist* 41(4), 648-662.
282. Savolainen, R. (1995). Everyday Life Information Seeking: Approaching Information Seeking in the Context of “Way of Life”. *LISR* 17, pp. 259-294.
283. Savolainen, R. (2007). Information Behavior and Information Practice: Reviewing the “Umbrella Concepts” of Information-Seeking Studies. *The Library Quarterly* 77(2), 109-132.
284. Savolainen, R. (2015a). Approaching the affective factors of information seeking: the viewpoint of the information search process model. Proceedings of ISIC: the information behaviour conference, Leeds, 2-5 September, 2014: Part 2. *Information Research* vol. 20 (1), March, 2015. <http://www.information.net/ir/20-1/isic2/isic28.html#.XZxKrNIzbIU>
285. Savolainen, R. (2015b). Cognitive barriers to information-seeking: A conceptual analysis. *Journal of Information Science* 41(5), 613-623.
286. Savolainen, R. (2016). Approaches to socio-cultural barriers to information seeking. *Library & Information Science Research* 38, pp. 52–59.
287. Savolainen, R. (2016a). Approaching the affective barriers to information seeking: the viewpoint of appraisal theory. Proceedings of ISIC: the information behaviour conference, Zadar, Croatia, 20-23 September, 2016: Part 1. *Information Research* vol. 21(4), December, 2016. <http://www.information.net/ir/21-4/isic/isic1603.html>.
288. Sawyer, S. (2005). Social Informatics: Overview, Principles and Opportunities. *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology* 31(5), 9-12. Kim, K.-S. & Sin, S.-C. J. (2015). Use of social media in different contexts of information seeking: effects of sex and problem-solving style. In *Proceedings of ISIC, the Information Behaviour Conference*, Leeds, 2-5 September, 2014: Part 2, (paper isic24).
289. Courtright, C. (2007). Context in Information Behavior Research. *Annual Review of Information Science & Technology* 41, (2007), 273-306.
290. Seginer, R. (2003). Adolescent Future Orientation: An Integrated Cultural and Ecological Perspective. *Online Readings in Psychology and Culture*, 6(1).
291. Seginer, R. (2008). Future orientation in times of threat and challenge: How resilient adolescents construct their future. *International Journal of Behavioral Development* 32(4), pp. 272-282.
292. Seginer, R. (2009). *Future Orientation: Developmental and Ecological Perspectives*. Springer.
293. Seginer, R.; Shoyer, S; Hossessi, R.; Tannous, H. (2007). Adolescent family and peer relationships: Does culture matter? In R. W. Larsen & L. A. Jensen (Series Eds). *New Directions for Child and Adolescent Development* (No. 116). B. B. Brown & N.S. Mounts (Vol. Eds.) *Linking parents and family to adolescent peer relations: Ethnic and cultural considerations* (pp. 83-99). San Francisco: Jossey-Bass.
294. Sheng, X. (2014). *Learning with Mothers: A Study of Home Schooling in China*. Springer Science & Business Media.

295. Shimelis, G. A.; Stansbury, M. (2018). Information seeking behavior of the poor: the study of parents' school choice decisions. *Global Knowledge, Memory and Communication* 67(6/7), 377-395.
296. Silbereisen, R. K. and Tomasik, M. J. (2010). Human Behavior in Response to Social Change: A Guide to the Special Section. *European Psychologist* 15(4), 243-245.
297. Silbereisen, R.K.; Tomasik, M.J. (2011). Mapping Demands of Social Change. <https://www.llakes.ac.uk/sites/default/files/21.%20Silbereisen%20%26%20Tomasik%20-%20final.pdf>
298. Simon, H. (1993). Decision Making: Rational, Nonrational, and Irrational. *Educational Administration Quarterly* 29(3), 392-411.
299. Simon, H. A. (2000). Bounded Rationality in Social Science: Today and Tomorrow. *Mind & Society* 1, 25-39.
300. Simon, H.A. (1972). The Theories of Bounded Rationality. In: *Decision and Organization* / Ed. by C.B. McGuire and Roy Radner. North-Holland Publishing Company.
301. Smith, J.A. & Osborn, M. (2003) Interpretative phenomenological analysis. In J.A. Smith (Ed.), *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods*. London: Sage.
302. Smith, J.A. (1999). Identity development during the transition to motherhood: An interpretative phenomenological analysis. *Journal of Reproductive and Infant Psychology* 17(3), 281-299.
303. Smith, J.A. and Osborn, M. (2015). Interpretative phenomenological analysis as a useful methodology for research on the lived experience of pain. *British Journal of Pain* 9(1), 41-42. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4616994/>
304. Smithson, M. (1989). *Ignorance and Uncertainty: Emerging paradigms*. Springer-Verlag New York Inc.
305. Sojkin, B.; Bartkowiak, P.; Skuza, A. (2012). Determinants of higher education choices and student satisfaction: the case of Poland. *Higher Education* 63(5), 565-581.
306. Sonnenwald, D.H. (2016). Exploring theory development: Learning from diverse masters. In D.H. Sonnenwald (Ed.), *Theory Development in the Information Sciences* (pp.1-18). Austin, TX: University of Texas Press.
307. Sonnenwald, D.H., Wildemuth, B.M., & Harmon, G. (2001). A research method using the concept of information horizons: An example from a study of lower socio-economic students' information seeking behavior. *The New Review of Information Behavior Research*, 2, 65-86.
308. Spiliopoulou, G.; Koustourakis, G.; Asimaki, A. (2017). Educational aspirations and choices of people from differentiated national and cultural environments: a review of recent scientific literature. *Educational Journal of the University of Patras UNESCO Chair* 4(2), 102-114.
309. Srednjoročna razvojna strategija BiH. http://www.dep.gov.ba/dokumenti_politika/srednjorocna_razvojna_strategija/default.aspx?id=133&langTag=bs-BA
310. Stages of Adolescence. (2012). <https://www.healthychildren.org/English/agesstages/teen/Pages/Stages-of-Adolescence.aspx>

311. Steinberg, L. (2003). Adolescent. *The World Book Encyclopedia*. Chicago: World Book, Inc. Volume 1, 60-65.
312. Steinberg, L. (2008). Adolescent Development and Juvenile Justice. *The Annual Review of Clinical Psychology* 2009(5), pp. 47–73.
313. *Strategija cjeloživotnog profesionalnog usmjeravanja i razvoja karijere u Republici Hrvatskoj 2016.-2020*. Zagreb, 2015. http://www.ssc.uniri.hr/files/Ured_za_karijere/Strategija.pdf
314. Sullivan, S. and Baruch, Y. (2009). Advances in Career Theory and Research: A Critical Review and Agenda for Future Exploration. *Journal of Management* 35(6), 1542-1571.
315. Super, D. E. (1961). Some Unresolved Issues in Vocational Development Research. *The Personnel and Guidance Journal* 40(1), 11- 15.
316. Super, D. E. (1990). A life-span, life-space approach to career development. In D. Brown & L. Brooks, *The Jossey-Bass management series and The Jossey-Bass social and behavioral science series. Career choice and development: Applying contemporary theories to practice*. San Francisco, CA, US: Jossey-Bass, 197-261.
317. Super, D. E., Savickas, M.L., & Super, C. M. (1996). The life-span, life-space approach to careers. In D. Brown, L. Brooks, et al, (Eds.) *Career choice and development: Applying contemporary theories to practice*. San Francisco: Jossey-Bass, 121-178.
318. Sustav katoličkih škola za Europu (2010). Nastavni plan i program za gimnaziju. http://portal.ksc-tuzla.edu.ba/sites/default/files/attachment/npp_gimnazija.pdf
319. Šverko, B.; Babarović, T.; Šverko, I. (2007). Vrijednosti i životne uloge u kontekstu odabira zanimanja i razvoja karijere. *Suvremena psihologija* 10(2), 295-320.
320. Talja, S. (1997). Constituting “information” and “user” as research objects: a theory of knowledge formations as an alternative to the information-man theory. In P. Vakkari, R. Savolainen & B. Dervin (Eds.) *Information Seeking in Context*. Proceedings of an international conference on Information Seeking in Context, Tampere, Finland 1996. London: Taylor Graham, pp. 67-80.
321. Talja, S.; Tuominen, K.; Savolainen, R. (2004). “Isms” in information science: constructivism, collectivism and constructionism. *Journal of Documentation* 61(1), 79-101.
322. Taylor, J. (2012). How Technology is Changing the Way Children Think and Focus. <https://www.psychologytoday.com/blog/the-power-prime/201212/how-technology-is-changing-the-way-children-think-and-focus>
323. Thagard, P. (2008). Cognitive Science. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2008). <https://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/cognitive-science/>
324. The American Psychological Association (2002). *Developing Adolescents: A Reference for Professionals*. Retrieved from: <http://www.apa.org/pi/families/resources/develop.pdf>
325. The European Lifelong Guidance Policy Network. <http://www.elgpn.eu/>
326. Todd, R. (2003). Adolescents of the Information Age: Patterns of Information Seeking and Use, and Implications for Information Professionals. *School Libraries Worldwide* 9(2), 27-46.

327. Tomasik, M. J. and Silbereisen, R. K. (2011). Globalization and Adolescence. In: *Encyclopedia of Adolescence: Volume 2.* / Ed. by Roger J. R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC, 109-117.
328. Tomasik, M. J.; Silbereisen (2014). Political Context and Social Change https://www.researchgate.net/publication/280703077_Political_Context_and_Social_Change
329. Tomlison, J. (2003). Globalization and Cultural Identity: Chapter 23. In D. Held (Ed.). *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate.* Cambridge, UK: Polity, 269-277.
330. Trejos-Castillo, E. and Vazsonyi, A. T. (2011). Transitions into Adolescence. In: *Encyclopedia of Adolescence* / Ed. by Roger J. R. Levesque. Springer Science+Business Media, LLC. 369-375.
331. Triandis, H. C. (1995). Preface. *Individualism and Collectivism: New Directions in Social Psychology.* Taylor and Francis Group.
332. Triandis, H. et al. (1989). Individualism and Collectivism: Cross-Cultural Perspectives on Self-Ingroup Relationships. *Journal of Personality and Social Psychology* 54(2), pp. 323-338.
333. Trommsdorff, G. (1994). Future time perspective and control orientation: social conditions and consequences. In *Psychology of future orientation.* Zaleski, Z. (ed.). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, pp. 39-62.
334. Trommsdorff, G. (2000). Effects of Social Change on Individual Development: The Role of Social and Personal Factors and the Timing of Events. In: *Negotiating adolescence in times of social change* / Lisa J. Crockett and Rainer K. Silbereisen (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 58-68.
335. Trommsdorff, G., Chen, X. (2012). Preface. *Values, Religion, and Culture in Adolescent Development.* Cambridge University Press.
336. Tuffour, I. (2017). A Critical Overview of Interpretative Phenomenological Analysis: A Contemporary Qualitative Research Approach. *Journal of Healthcare Communications* 2:52. <https://healthcare-communications.imedpub.com/a-critical-overview-of-interpretative-phenomenological-analysis-a-contemporary-qualitative-research-approach.php?aid=20787>
337. Tuomien, K. and Savolainen, R. (1997). A Social Constructionist Approach to the Study of Information Use as Discursive Action. In P. Vakkari, R. Savolainen & B. Dervin (Eds.) *Information Seeking in Context.* Proceedings of an international conference on Information Seeking in Context, Tampere, Finland 1996. London: Taylor Graham, pp. 81-96.
338. United Nations Development Programme (2014). *Napredak u realizaciji milenijumskih razvojnih ciljeva u Bosni i Hercegovini 2013* http://www.ba.undp.org/content/dam/bosnia_and_herzegovina/docs/Research&Publications/MDG/MDG%20Report%202013/MRC_BiH_2013_Izvjestaj_o_progresu.pdf (06.10.2015.)
339. UNESCO Institute for Lifelong Learning (2016). *"Paper commissioned for the Global Education Monitoring Report 2016. Education for people and planet: Creating sustainable futures for all"*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245626/PDF/245626eng.pdf.multi>
340. Van Deursen, A.; Van Dijk, J. (2019). The first-level digital divide shifts from inequalities in physical access to inequalities in material access. *New Media & Society* 21(2), 354-375.

341. Van Esbroeck, R. (2008). Career Guidance in a Global World. In J.A. Athanasou, R. Van Esbroeck (eds.) *International Handbook of Career Guidance*. © Springer Science + Business Media B.V.
342. Vilhjálmsdóttir, G.; Arnkelsson, G.B. (2013). Social aspects of career choice from the perspective of habitus theory. *Journal of Vocational Behavior* 83, 581-590.
343. Vondracek, F. W. (1998). Career Development: A Lifespan Perspective (Introduction to the Special Section). *International Journal of Behavioral Development* 22 (1), 1–6.
344. Vondracek, F. W. and Portfeldt, E. J. (2008). Social Contexts for Career Guidance throughout the World: Developmental-Contextual Perspectives on Career Across the Lifespan. In: J.A. Athanasou, R. Van Esbroeck (eds.). *International Handbook of Career Guidance*. © Springer Science + Business Media B.V.
345. Vondracek, F.W. (1985). Human Work Behavior from the Perspective of Developmental Psychology. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association (69th, Chicago, IL, April 5, 1985).
346. Vondracek, F.W. (1998). Career Development: A Lifespan Perspective (Introduction to the Special Section). *International Journal of Behavioural Development* 22(1), 1–6.
347. Vračić, A. (2018). The Way Back: Brain Drain and Prosperity in the Western Balkans. https://www.ecfr.eu/publications/summary/the_way_back_brain_drain_and_prosperity_in_the_western_balkans
348. Warner, C. and Houle, J.N. (2018). Precocious life course transitions, exits from, and returns to the parental home. *Advances in Life Course Research* Vol. 35, pp. 1-10.
349. Whiteley, J. M.; Resnikoff, A. (1972). Preface. *Perspectives on Vocational Development*. Ed. by John M. Whiteley and Arthur Resnikoff. American Personnel and Guidance Association, Washington, D.C.
350. Whiteley, J. M.; Resnikoff, A. (1972). Vocational Development Theory: An Introduction. *Perspectives on Vocational Development*. Ed. by John M. Whiteley and Arthur Resnikoff. American Personnel and Guidance Association, Washington, D.C., 3-9
351. Wilson, T. D. (2000). Human Information Behavior. *Informing Science* 3(2), pp. 49-55.
352. Wilson, T. et al. (2002). Information Seeking and Mediated Searching. Part 2. Uncertainty and Its Correlates. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 53(9), 704–715.
353. Wilson, T.D. (1999). Models in Information Behaviour Research. *Journal of Documentation* 55(3), 249-270.
354. Wilson, T.D. (2008). Review of: Savolainen, Reijo *Everyday information practices: a social phenomenological perspective*. Lanham, MD: Scarecrow Press, 2008. *Information Research* 14(1), reviews no. R327. <http://informationr.net/ir/reviews/revs327.html>
355. Wilson, T.D. (2009). The behaviour/practice debate: a discussion prompted by Tom Wilson's review of Reijo Savolainen's *Everyday information practices: a social phenomenological perspective*. Lanham, MD: Scarecrow Press, 2008. *Information Research* 14(2) paper 403. <http://InformationR.net/ir/14-2/paper403.html>

356. Wilson, T.D. (2016). A General Theory of Human Information Behaviour. *Proceedings of ISIC: the information behaviour conference*, Zadar, Croatia, 20-23 September, 2016: Part 1. *Information Research*, 21(4), paper isic1601. Retrieved from <http://www.informationr.net/ir/21-4/isic/isic1601.html#sav08>
357. Wisdom, J. and Creswell J. W. (2013). *Mixed Methods: Integrating Quantitative and Qualitative Data Collection and Analysis While Studying Patient-Centered Medical Home Models*. Rockville, MD: Agency for Healthcare Research and Quality. AHRQ Publication No.13-0028-EF.
358. Witko, K. D. et al. (2006). Senior high school students' career plans for the future: outcomes of the comprehensive career needs survey in Southern Alberta, Canada. *International Journal for Educational and Vocational Guidance* 6, 77–94.
359. World Bank (2015). *Poverty and inequality in Bosnia and Herzegovina 2007-2011: Siromaštvo i nejednakost u Bosni i Hercegovini 2007-2011*. (Bosnian). Washington, D.C. : World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/976191468000247821/Siromaštvo-i-nejednakost-u-Bosni-i-Hercegovini-2007-2011>
360. World Health Organization (2007). *Adolescents, social support and help-seeking behaviour: An international literature review and programme consultation with recommendations for action*. Retrieved from: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/43778/1/9789241595711_eng.pdf
361. Xia, Y. et al. (2004). Chinese Adolescents' Decision-Making, Parent-Adolescent Communication and Relationships. Faculty Publications, Department of Child, Youth, and Family Studies. *Youth on the move: A Europe 2020 initiative*. <https://ec.europa.eu/youthonthemove/>
362. Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju (2018). Službeni glasnik Republike Srpske broj 41/18. https://www.pravosudje.ba/vstv/faces/docservlet?p_id_doc=18426
363. Zakonu o srednjem obrazovanju Kantona Sarajevo (2019). Službene novine Kantona Sarajevo br. 23/2017 i 30/2019. <https://www.paragraf.ba/propisi/kantona-sarajevo/zakon-o-srednjem-obrazovanju.html>
364. Žiga, J. et al. (2015). *Studija o mladima u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung; Fakultet političkih nauka Sarajevo.
365. Žugaj, M.; Dumičić, K.; Dušak, K. (2006). *Temelji znanstvenoistraživačkog rada*. Varaždin: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet organizacije i informatike Varaždin.

Sažetak

Veliki broj mladih ljudi u Bosni i Hercegovini svake godine donosi obrazovne i karijerne odluke. Pri tome, pristup relevantnim informacijama može biti od presudne važnosti za buduće životne prilike i unapređenje kvalitete života mladih ljudi. Premda je razumijevanje traženja i korištenja informacija u obrazovnim i karijernim odlukama mladih važno u kreiranju javnih politika namijenjenih mladima, ovo je veoma podcijenjena tema u polju proučavanja informacijskog ponašanja.

Ovo istraživanje pridonosi postojećoj literaturi tako što opisuje percepciju situacije odlučivanja iz perspektive mladih ljudi i objašnjava načine kako individualni i sociokulturalni čimbenici oblikuju njihova informacijska ponašanja. Primjena bourdieuanskog pristupa u objašnjenju interakcije između polja, kulturnog kapitala i habitusa u postupanju s informacijama starijih adolescenata pri izboru visokog obrazovanja omogućila je potpunije razumijevanje korespondirajućeg informacijskog ponašanja. Naša analiza pokazala je da kulturni kapital i informacijski habitus mogu igrati značajnu ulogu u izboru karijere mladih ljudi. U radu su navedena moguća ograničenja ovog istraživanja i date smjernice za buduća istraživanja.

Ključne riječi: informacijsko ponašanje; odlučivanje; adolescenti; razvoj karijere; izbor visokog obrazovanja; profesionalno usmjeravanje; sociokulturalni čimbenici; Bosna i Hercegovina.

Abstract

A large number of young people in Bosnia and Herzegovina make educational and career decisions every year. In doing so, access to relevant information can be crucial for future opportunities and for improving the quality of life of young people. Although understanding information-seeking and the use of information in youth education and career decisions is important in youth policy-making, this is a highly underrated topic in the field of information behavior studies.

This research contributes to the existing literature by describing the perception of decision-making situations from the perspective of young people and explaining the ways in which individual and sociocultural factors shape their information behaviors. The application of the Bourdieuan approach in explaining the interaction between the field, cultural capital, and habitus in dealing with information in educational choices has provided a more complete understanding of the corresponding information behavior. Our analysis shows that cultural capital and information habitus can play a significant role in young people's career choices. The paper presents possible limitations of this research and guidelines for future research.

Keywords: information behavior; decision-making; adolescents; career development; choice of higher education; vocational/occupational guidance; sociocultural factors; Bosnia and Herzegovina.

8. Prilozi

Prilog 1: Anketni upitnik

ANKETNI UPITNIK

Poštovani/poštovana,

Molimo te da odgovoriš na sva pitanja koja se nalaze u ovom anketnom upitniku, jer će se iz tvojih odgovora dobiti dragocjeni podaci za istraživanje koje se provodi u okviru doktorske disertacije s temom „Informacijsko ponašanje starijih adolescenata pri odlučivanju o profesionalnom razvoju u Bosni i Hercegovini“. Nadamo se da bi ovo istraživanje moglo pridonijeti boljem naučnom razumijevanju informacijskog ponašanja pri izboru karijere i unapređenju pružanja informacijskih usluga u toj oblasti.

Za ispunjavanje upitnika bit će ti potrebno 10-15 minuta. Pitanja se odnose na tvoja razmišljanja i iskustva prilikom odlučivanja o tvom eventualnom budućem obrazovanju, i na aktivnosti koje u tom smjeru poduzimaš (ili ne poduzimaš) povezane s traženjem, prikupljanjem i korištenjem informacija radi izbora budućeg obrazovanja.

S ciljem uspješnog provođenja ovog istraživanja, molimo te da sva pitanja pažljivo pročitaš i da odgovoriš iskreno i u skladu sa svojim ličnim uvjerenjima. Anketa je anonimna, a podaci će se koristiti samo u navedenu svrhu.

Hvala na saradnji!

1. Spol : a) muški b) ženski
2. Godište: a) 1998. b) 1999. c) 2000. d) drugo _____
3. Završio/la sam prethodni razred sljedećim uspjehom:
 - a) s odličnim b) s vrlo dobrim c) s dobrim d) s dovoljnim e) ponavljam razred
4. Nastavit ću svoje obrazovanje.
 - a) da, hoću b) ne, neću c) ne znam još
5. U mojoj porodici/obitelji zaposleni su:
 - a) samo otac b) samo majka c) oba roditelja d) nijedan roditelj e) ne odnosi se na mene
6. Najviši stepen obrazovanja moga oca:
 - a) završen fakultet b) završena srednja škola c) završena osnovna škola d) naučni stepen magistra e) naučni stepen doktora nauka f) ne odnosi se na mene
7. Najviši stepen obrazovanja moje majke:
 - a) završen fakultet b) završena srednja škola c) završena osnovna škola d) naučni stepen magistra e) naučni stepen doktora nauka f) ne odnosi se na mene

8. Kada je riječ o izboru budućeg obrazovanja, za sebe bih rekao/la sljedeće:
 - Donio/la sam odluku šta želim upisati. (zaokruži odgovarajući broj)
 - 1 – neću ništa upisati
 - 2 – nisam još odlučio/la
 - 3 – odlučio/la sam
 - 4 – definitivno sam odlučio/la
 - Aktivno sam tražio/la informacije o potencijalnim alternativama.
 - 1 – nisam uopće tražio/la
 - 2 – tražio/la sam
 - 3 – aktivno sam tražio/la
 - U vezi s budućnošću mog obrazovanja, optimističan/na sam.
 - 1 – nisam optimističan/na
 - 2 – malo sam optimističan/na
 - 3 – optimističan/na sam
 - 4 – veoma sam optimističan/na
9. Smatram da je izbor odgovarajućeg visokog obrazovanja za moju budućnost: (zaokruži slovo ispred odgovarajućeg odgovora)
 - a) potpuno nevažno
 - b) nevažno
 - c) djelimično važno
 - d) važno
 - e) veoma važno
10. Kako bih odlučio/la o budućem obrazovanju, u određenoj mjeri činim sljedeće: (zaokruži odgovarajući broj u skali od 1 – ne uopće do 5 – veoma mnogo)
 - razgovaram i savjetujem se s drugim ljudima 1 2 3 4 5
 - prikupljam informacije iz raznih izvora 1 2 3 4 5
 - razmišljam koji je studij za mene 1 2 3 4 5
11. Smatram da je prikupljanje što više različitih informacija pri odlučivanju: (zaokruži slovo ispred odgovarajućeg odgovora)
 - a) potpuno nevažno

- b) nevažno
- c) djelimično važno
- d) važno
- e) veoma važno

12. Kako bih odlučio/la o budućem obrazovanju, u određenoj mjeri koristim sljedeće:
(zaokruži odgovarajući broj u skali od 1 – ne uopće do 5 – veoma mnogo)

- štampane informacije (novine, letci i sl.) 1 2 3 4 5
- informacije na internetu 1 2 3 4 5
- „face-to-face“ komunikacija 1 2 3 4 5

13. Vrste informacija koje mi u određenoj mjeri pomažu pri odlučivanju o budućem obrazovanju su:

- savjeti, mišljenja 1 2 3 4 5
- činjenice 1 2 3 4 5
- iskustva drugih osoba 1 2 3 4 5

14. Kada razgovaram s drugim ljudima o mom budućem obrazovanju, u određenoj mjeri korisni su mi savjeti i informacije koje dobijem od:

- roditelja 1 2 3 4 5
- članova porodice i rođaka 1 2 3 4 5
- prijatelja i vršnjaka 1 2 3 4 5
- osoba koje već studiraju 1 2 3 4 5
- nastavnika i dr. stručnih osoba 1 2 3 4 5

15. Kada prikupljam informacije iz raznih izvora, odgovarajuće informacije pronalazim:
(moguće zaokružiti više odgovora i dodati svoj pod slovom i)

- a) na web stranicama fakulteta
- b) na društvenim mrežama
- c) u TV i dr. medijskim sadržajima (serije, filmovi, zabavne i dr. emisije)
- d) u novinama i časopisima
- e) prilikom posjeta fakultetima
- f) prilikom prezentacija fakulteta
- g) u brošurama (letcima) za buduće studente
- h) u školi
- i) drugo _____

16. Informacije o budućem obrazovanju koje pronađem i saznam, pomažu mi u donošenju odluke: (zaokruži slovo ispred odgovarajućeg odgovora)

- a) nimalo
- b) malo
- c) djelimično
- d) mnogo
- e) veoma mnogo

17. Kada razmišljam o tome koje je visoko obrazovanje za mene, da bih odlučio/la, u određenoj mjeri nedostaju mi informacije (znanje) o sljedećem:

(zaokruži odgovarajući broj u skali od 1 – ne uopće do 5 – veoma mnogo)

- o sebi (šta želim?) 1 2 3 4 5
- o raznim fakultetima (šta se nudi?) 1 2 3 4 5
- o tome kako izabrati (kako da odlučim?) 1 2 3 4 5
- o mogućnostima kasnijeg zaposlenja 1 2 3 4 5

18. Da tražim/pitam za informacije i pomoć u odlučivanju o budućem obrazovanju, sprečava/lo me to što: (moguće zaokružiti više odgovora)

- a) ne znam koje su informacije potrebne b) ne znam gdje da ih tražim
 c) ne znam koga da pitam d) ne znam kako da tražim
 e) smatram da neću dobiti odgovor koji tražim f) ne želim pitati/tražiti informacije
 g) nisu mi potrebne informacije h) izbjegavam informacije o tome
 i) „preplavljen/a“ sam informacijama j) ništa od navedenog
19. Kada tražim/prikupljam informacije da bih odlučio/la o budućem obrazovanju, smeta mi to što: (moguće zaokružiti više odgovora)
- a) ne nalazim ono što me zanima b) nema dovoljno informacija
 c) ima previše informacija d) informacije nisu dovoljno jasne
 e) ništa mi ne smeta f) uopće ne tražim
20. Kada trebam donijeti konačnu odluku i izabrati buduće obrazovanje, u određenoj mjeri osjećam: (zaokruži odgovarajući broj u skali od 1 – ne uopće do 5 – veoma mnogo)
➤ zbunjenost	1	2	3	4	5
➤ nelagodu	1	2	3	4	5
➤ samopouzdanje	1	2	3	4	5
➤ anksioznost	1	2	3	4	5
21. Na moju konačnu odluku o budućem obrazovanju u određenoj mjeri utjecat će:
➤ moji interesi i želje	1	2	3	4	5
➤ očekivanja mojih roditelja	1	2	3	4	5
➤ finansijske mogućnosti	1	2	3	4	5
22. Mislim da bi više informacija o budućem obrazovanju trebalo biti dostupno na različite načine. (Koje/gdje? Ako se slažeš s ovom tvrdnjom, dopiši svoj odgovor.)

23. U obilju informacija o budućem obrazovanju, kada trebam donijeti odluku, najviše vjerujem (kome/čemu? dopiši svoj odgovor.)

- Ako postoji nešto što ti se čini važnim za tvoje odlučivanje o budućem obrazovanju, a ovim upitnikom nije obuhvaćeno, molimo te da to ukratko napišeš svojim riječima na donjoj crti.

-
- Ako ti se dopada tema ovoga istraživanja, pozivamo te da se pridružiš grupi u kojoj će se o toj temi razgovarati. Molimo te da na donjoj crti napišeš svoje ime, prezime, razred i broj mobitela da te možemo kontaktirati.
-

Prilog 2: Protokol za grupni intervju

- **Percepcija situacije izbora budućeg obrazovanja (karijere) i uloga informacija u tome**

1. Da li je za vas važno odabrati odgovarajuće visoko obrazovanje? Zašto?
2. Da li je za vas važno prikupiti što više informacija o budućem obrazovanju iz različitih izvora? Zašto?

- **Kriteriji vrednovanja izvora informacija o karijeri**

3. Kojim se izvorima i kanalima informacija najčešće koristite pri odlučivanju o budućem obrazovanju, a koje smatrate najpouzdanijima? Zašto?
4. Koje su vam vrste informacija bile najkorisnije u odlučivanju? Zašto?

- **Načini korištenja informacija pri odlučivanju o karijeri**

5. Kako koristite informacije pri odlučivanju? (Da li ste svjesni procesa po kojem se odvija odlučivanje? Možete li prepoznati faze kroz koje ste prošli? U kojoj se fazi trenutno nalazite? Kako ste napravili izbor među potencijalnim alternativama? Kakve ste emocije doživjeli tijekom faza odlučivanja?)

- **Barijere u pristupu i korištenju informacija**

6. Kakve ste barijere u pristupu informacijama, a kakve tijekom traženja i prikupljanja informacija iskusili? (Kako ste se osjećali? Kako ste ih riješili? Uz čiju pomoć?)

- **Poteškoće u procesuiranju informacija i odlučivanju o karijeri**

7. Kakve ste poteškoće tijekom procesa donošenja odluke iskusili? (Kako ste se osjećali? Kako ste ih riješili? Uz čiju pomoć?)
8. Šta bi, prema vašem mišljenju, trebalo poduzeti u budućnosti na društvenoj razini (obitelji, škole, lokalne zajednice) u BiH u svrhu vašeg boljeg informiranja i efikasnijeg odlučivanja o budućem obrazovanju i karijeri?

Prilog 3: Analiza i operacionalizacija istraživačkih pitanja u anketna pitanja

Q1: Kako stariji adolescenti percipiraju situaciju izbora visokog obrazovanja i ulogu informacija?

8. Kada je riječ o izboru budućeg obrazovanja, za sebe bih rekao/la sljedeće:
- **Donio/la sam odluku** šta želim upisati.
 - 1 – neću ništa upisati
 - 2 – nisam još odlučio/la
 - 3 – odlučio/la sam
 - 4 – definitivno sam odlučio/la
 - **Aktivno sam tražio/la informacije** o potencijalnim alternativama.
 - 1 – nisam uopće tražio/la
 - 2 – tražio/la sam
 - 3 – aktivno sam tražio/la
 - U vezi s budućnošću moga obrazovanja, **optimističan/na sam**.
 - 1 – nisam optimističan/na
 - 2 – malo sam optimističan/na
 - 3 – optimističan/na sam
 - 4 – veoma sam optimističan/na
9. **Smatram** da je izbor odgovarajućeg visokog obrazovanja za moju budućnost:
a) potpuno nevažno b) nevažno c) niti važno niti nevažno d) važno e) veoma važno
11. **Smatram** da je prikupljanje što više različitih informacija pri odlučivanju:
a) potpuno nevažno b) nevažno c) niti važno niti nevažno d) važno e) veoma važno
16. Informacije o budućem obrazovanju koje pronađem i saznam, **pomažu** mi u odlučivanju:
a) nimalo b) malo c) niti malo niti mnogo d) mnogo e) veoma mnogo

Q2: Kojim se izvorima/kanalima koriste prilikom traženja i prikupljanja informacija o karijeri?

10. Kako bih odlučio/odlučila o budućem obrazovanju, u određenoj mjeri **činim** sljedeće:
➤ razgovaram i savjetujem se s drugim ljudima	1	2	3	4	5
➤ prikupljam informacije iz raznih izvora	1	2	3	4	5
➤ razmišljam koji je studij za mene	1	2	3	4	5
12. Kako bih odlučio/odlučila o budućem obrazovanju, u određenoj mjeri **koristim** sljedeće:
➤ štampane informacije	1	2	3	4	5
➤ elektroničke informacije	1	2	3	4	5
➤ ljudski razgovor „face to face“	1	2	3	4	5
13. **Vrste informacija** koje mi u određenoj mjeri **pomažu** pri odlučivanju su sljedeće:
➤ savjeti, mišljenja	1	2	3	4	5
➤ činjenice	1	2	3	4	5
➤ iskustva	1	2	3	4	5

14. Kada **razgovaram** s drugim ljudima o mom budućem obrazovanju, u određenoj mjeri **korisni su** mi savjeti i informacije koje dobijem od:

➤ roditelja	1	2	3	4	5
➤ članova porodice i rođaka	1	2	3	4	5
➤ prijatelja i vršnjaka	1	2	3	4	5
➤ osoba koje već studiraju	1	2	3	4	5
➤ nastavnika i dr. stručnih osoba	1	2	3	4	5

15. Kada **prikupljam** informacije iz raznih izvora, odgovarajuće informacije **pronalazim** (moguće zaokružiti više odgovora):

- a) na *web* stranicama fakulteta b) na društvenim mrežama c) u TV sadržajima (serije, filmovi, zabavne i dr. emisije) d) u novinama i časopisima e) prilikom posjete fakultetima f) prilikom prezentacija fakulteta g) u brošurama za buduće studente
h) u školi i) drugo _____

17. Kada **razmišljam** o tome koje je visoko obrazovanje za mene, da bih odlučio/odlučila, u određenoj mjeri **nedostaju mi informacije** (znanje) o sljedećem:

➤ znanje o sebi (šta želim?)	1	2	3	4	5
➤ o raznim fakultetima (šta se nudi?)	1	2	3	4	5
➤ o tome kako izabrati (kako da odlučim?)	1	2	3	4	5
➤ o mogućnostima kasnijeg zaposlenja	1	2	3	4	5

Q3: Kako vrednuju i koriste informacije u odlučivanju o karijeri?

12. Kako bih odlučio/odlučila o budućem obrazovanju, u određenoj mjeri **koristim** sljedeće:

➤ štampane informacije	1	2	3	4	5
➤ elektroničke informacije	1	2	3	4	5
➤ ljudski razgovor „ <i>face to face</i> “	1	2	3	4	5

13. Vrste informacija koje mi u određenoj mjeri **pomažu** pri odlučivanju su sljedeće:

➤ savjeti, mišljenja	1	2	3	4	5
➤ činjenice	1	2	3	4	5
➤ iskustva	1	2	3	4	5

14. Kada razgovaram s drugim ljudima o mom budućem obrazovanju, u određenoj mjeri **korisni su** mi savjeti i informacije koje dobijem od:

➤ roditelja	1	2	3	4	5
➤ članova porodice i rođaka	1	2	3	4	5
➤ prijatelja i vršnjaka	1	2	3	4	5
➤ osoba koje već studiraju	1	2	3	4	5
➤ nastavnika i dr. stručnih osoba	1	2	3	4	5

Q4: Koje su barijere iskusili tijekom procesa prikupljanja informacija o karijeri i koje su im poteškoće u odlučivanju povezane s informacijama?

18. Da tražim/pitam za informacije i pomoć u odlučivanju o budućem obrazovanju **sprečava/lo** me to što (moguće zaokružiti više odgovora):

a) ne znam koje su informacije potrebne	b) ne znam gdje da ih tražim	
c) ne znam koga da pitam	d) ne znam kako da tražim	e)
smatram da neću dobiti odgovor koji tražim	f) ne želim pitati/tražiti informacije	g)
nisu mi potrebne informacije	h) izbjegavam informacije o tome	i)
preplavljen/a sam informacijama	j) ništa od navedenog	

19. Kada tražim/prikupljam informacije, da bih odlučio/la o budućem obrazovanju **smeta mi** to što (moguće zaokružiti više odgovora):

a) ne nalazim ono što me zanima	b) nema dovoljno informacija	c)
ima previše informacija	d) informacije nisu dovoljno jasne	e) ništa
mi ne smeta	f) uopće ne tražim	

20. Kada trebam donijeti konačnu odluku i izabrati buduće obrazovanje u određenoj mjeri **osjećam**:

➤ nelagodu	1	2	3	4	5
➤ anksioznost	1	2	3	4	5
➤ zbunjenost	1	2	3	4	5
➤ samopouzdanje	1	2	3	4	5

Q5: Kako određeni individualni i čimbenici konteksta oblikuju adolescentsko informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri?

21. Na moju konačnu odluku o budućem obrazovanju u određenoj mjeri **utjecat će**:

➤ moji interesi i želje	1	2	3	4	5
➤ očekivanja mojih roditelja	1	2	3	4	5
➤ finansijske mogućnosti	1	2	3	4	5

Prilog 4: Izvorne tablice inferencijalne statističke analize

Means: Informacijsko ponašanje

	Mean	Std. Deviation	N
odluka o obrazovanju: razgovaram i savjetujem	3.71	1.019	287
odluka o obrazovanju: prikupljim informacije	3.79	.985	287
odluka o obrazovanju korištenje: štampane informacije	2.26	1.097	287
odluka o obrazovanju korištenje: internet	4.20	.922	287
odluka o obrazovanju korištenje: "face to face"	3.89	1.094	287
vrste informacija kod odlučivanja:savjeti,mišljenja	3.69	1.046	287
vrste informacija kod odlučivanja:činjenice	4.15	1.011	287
vrste informacija kod odlučivanja:iskustva drugih	4.03	.991	287
razgovor o budućem obrazovanju:roditelji	4.00	1.081	287
razgovor o budućem obrazovanju:porodica i rođaci	3.19	1.135	287
razgovor o budućem obrazovanju:prijatelji i vršnjaci	3.07	1.040	287
razgovor o budućem obrazovanju:studenti	4.16	.966	287
razgovor o budućem obrazovanju:nastavnici	3.86	1.167	287
nedostajuće informacije: o sebi	2.95	1.395	287
nedostajuće informacije: o raznim fakultetima	3.46	1.053	287
nedostajuće informacije: kako izabrati	3.60	1.154	287
nedostajuće informacije: o mogućnosti zaposlenja	3.79	1.266	287
emocije kod odluke:zbunjenost	3.07	1.303	287
emocije kod odluke:nelagodu	2.48	1.268	287
emocije kod odluke:samopouzdanje	3.18	1.191	287
emocije kod odluke:anksioznost	2.83	1.459	287
utjecaj na odluku:moji interesi i želje	4.52	.801	287
utjecaj na odluku:očekivanja mojih roditelja	2.67	1.214	287
utjecaj na odluku:finansijske mogućnosti	3.36	1.379	287
odluka o obrazovanju: razmišljam koji je studij za mene	4.34	.973	287

Means: Individualna obilježja

	Mean	Std. Deviation	N
odluka o upisu	2.94	.753	290
traženje informacija	2.12	.538	290
optimizam	2.72	.753	290
važnost VO za budućnost	4.46	.767	290
važnost informacija	4.32	.746	290
informacije koje saznam pomažu mi:	3.60	.784	290

Chi-Square Tests: Namjera nastavka prema SES (zaposlenost roditelja)

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	4.456 ^a	1	.035		
Continuity Correction ^b	3.628	1	.057		
Likelihood Ratio	4.472	1	.034		
Fisher's Exact Test				.040	.028
Linear-by-Linear Association	4.441	1	.035		
N of Valid Cases	291				

a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 11.88.

b. Computed only for a 2x2 table

Chi-Square Tests: Namjera nastavka prema SES (obrazovanje oca)

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	4.878 ^a	1	.027		
Continuity Correction ^b	3.943	1	.047		
Likelihood Ratio	5.735	1	.017		
Fisher's Exact Test				.026	.018
Linear-by-Linear Association	4.861	1	.027		
N of Valid Cases	291				

a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 7.95.

b. Computed only for a 2x2 table

Chi-Square Tests: Namjera nastavka prema SES (obrazovanje majke)

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	2.266 ^a	1	.132		
Continuity Correction ^b	1.625	1	.202		
Likelihood Ratio	2.519	1	.112		
Fisher's Exact Test				.169	.097
Linear-by-Linear Association	2.258	1	.133		
N of Valid Cases	289				

a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 7.27.

b. Computed only for a 2x2 table

Chi-Square Tests: Odlučnost prema SES (obrazovanje oca)

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	4.958 ^a	1	.026		
Continuity Correction ^b	4.367	1	.037		
Likelihood Ratio	5.147	1	.023		
Fisher's Exact Test				.029	.017
Linear-by-Linear Association	4.941	1	.026		
N of Valid Cases	291				

a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 28.14.

b. Computed only for a 2x2 table

Means: Odlučnost prema obrazovanju oca

odluka o upisu

otac rekodirano obrazovanje	Mean	N	Std. Deviation
VSS	3.12	89	.751
ostali	2.86	202	.747
Total	2.94	291	.757

ANOVA informacijsko ponašanje prema SES – zaposlenost roditelja

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
odluka o obrazovanju: razgovaram i savjetujem	Between Groups	.257	1	.257	.247	.620
	Within Groups	300.327	289	1.039		
	Total	300.584	290			
odluka o obrazovanju: prikupljm informacije	Between Groups	.026	1	.026	.026	.872
	Within Groups	291.548	289	1.009		
	Total	291.574	290			
odluka o obrazovanju: razmišljam koji je studij za mene	Between Groups	4.341	1	4.341	4.658	.032
	Within Groups	269.295	289	.932		
	Total	273.636	290			
odluka o obrazovanju korištenje: štampane informacije	Between Groups	1.525	1	1.525	1.265	.262
	Within Groups	347.099	288	1.205		
	Total	348.624	289			
odluka o obrazovanju korištenje: internet	Between Groups	2.876	1	2.876	3.351	.068
	Within Groups	247.155	288	.858		
	Total	250.031	289			
odluka o obrazovanju korištenje: "face to face"	Between Groups	.001	1	.001	.001	.979
	Within Groups	336.896	288	1.170		
	Total	336.897	289			
vrste informacija kod odlučivanja:savjeti,mišljenja	Between Groups	.677	1	.677	.630	.428
	Within Groups	309.409	288	1.074		
	Total	310.086	289			
vrste informacija kod odlučivanja:činjenice	Between Groups	.441	1	.441	.433	.511
	Within Groups	293.576	288	1.019		
	Total	294.017	289			
vrste informacija kod odlučivanja:iskustva drugih	Between Groups	.195	1	.195	.197	.657
	Within Groups	285.680	288	.992		
	Total	285.876	289			
razgovor o budućem obrazovanju:roditelji	Between Groups	3.592	1	3.592	3.022	.083
	Within Groups	342.394	288	1.189		
	Total	345.986	289			
razgovor o budućem obrazovanju:porodica i rođaci	Between Groups	1.564	1	1.564	1.196	.275
	Within Groups	376.468	288	1.307		
	Total	378.031	289			
razgovor o budućem obrazovanju:prijatelji i vršnjaci	Between Groups	.513	1	.513	.472	.493
	Within Groups	313.156	288	1.087		
	Total	313.669	289			
razgovor o budućem obrazovanju:studenti	Between Groups	.009	1	.009	.009	.923
	Within Groups	279.194	288	.969		
	Total	279.203	289			
razgovor o budućem obrazovanju:nastavnici	Between Groups	.002	1	.002	.001	.972
	Within Groups	390.481	288	1.356		
	Total	390.483	289			
nedostajuće informacije: o sebi	Between Groups	.076	1	.076	.039	.844
	Within Groups	561.041	288	1.948		
	Total	561.117	289			
nedostajuće informacije: o raznim fakultetima	Between Groups	1.999	1	1.999	1.822	.178
	Within Groups	316.005	288	1.097		
	Total	318.003	289			
nedostajuće informacije: kako izabrati	Between Groups	.147	1	.147	.110	.740
	Within Groups	385.249	288	1.338		
	Total	385.397	289			
nedostajuće informacije: o mogućnosti zaposlenja	Between Groups	.002	1	.002	.001	.971
	Within Groups	473.465	287	1.650		
	Total	473.467	288			
emocije kod odluke:zbunjenost	Between Groups	.582	1	.582	.341	.560
	Within Groups	488.887	286	1.709		
	Total	489.469	287			
emocije kod odluke:nelagodu	Between Groups	1.823	1	1.823	1.128	.289
	Within Groups	462.163	286	1.616		
	Total	463.986	287			
emocije kod odluke:samopouzdanje	Between Groups	1.634	1	1.634	1.156	.283
	Within Groups	404.335	286	1.414		
	Total	405.969	287			
emocije kod odluke:anksioznost	Between Groups	.022	1	.022	.010	.919
	Within Groups	607.297	286	2.123		

	Total	607.319	287			
utjecaj na odluku:moji interesi i želje	Between Groups	1.192	1	1.192	1.866	.173
	Within Groups	182.721	286	.639		
	Total	183.913	287			
utjecaj na odluku:očekivanja mojih roditelja	Between Groups	.663	1	.663	.449	.503
	Within Groups	421.667	286	1.474		
	Total	422.330	287			
utjecaj na odluku:finansijske mogućnosti	Between Groups	3.410	1	3.410	1.811	.179
	Within Groups	538.465	286	1.883		
	Total	541.875	287			

ANOVA informacijsko ponašanje prema SES - obrazovanje oca

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
odluka o obrazovanju: razgovaram i savjetujem	Between Groups	.300	1	.300	.288	.592
	Within Groups	300.285	289	1.039		
	Total	300.584	290			
odluka o obrazovanju: prikupljm informacije	Between Groups	2.526	1	2.526	2.525	.113
	Within Groups	289.048	289	1.000		
	Total	291.574	290			
odluka o obrazovanju: razmišljam koji je studij za mene	Between Groups	.189	1	.189	.200	.655
	Within Groups	273.447	289	.946		
	Total	273.636	290			
odluka o obrazovanju korištenje: štampane informacije	Between Groups	5.197	1	5.197	4.358	.038
	Within Groups	343.427	288	1.192		
	Total	348.624	289			
odluka o obrazovanju korištenje: internet	Between Groups	1.185	1	1.185	1.372	.242
	Within Groups	248.846	288	.864		
	Total	250.031	289			
odluka o obrazovanju korištenje: "face to face"	Between Groups	2.801	1	2.801	2.415	.121
	Within Groups	334.095	288	1.160		
	Total	336.897	289			
vrste informacija kod odlučivanja:savjeti,mišljenja	Between Groups	1.700	1	1.700	1.587	.209
	Within Groups	308.387	288	1.071		
	Total	310.086	289			
vrste informacija kod odlučivanja:činjenice	Between Groups	1.746	1	1.746	1.720	.191
	Within Groups	292.271	288	1.015		
	Total	294.017	289			
vrste informacija kod odlučivanja:iskustva drugih	Between Groups	.077	1	.077	.078	.780
	Within Groups	285.798	288	.992		
	Total	285.876	289			
razgovor o budućem obrazovanju:roditelji	Between Groups	4.499	1	4.499	3.795	.052
	Within Groups	341.487	288	1.186		
	Total	345.986	289			
razgovor o budućem obrazovanju:porodica i rođaci	Between Groups	.036	1	.036	.027	.869
	Within Groups	377.995	288	1.312		
	Total	378.031	289			
razgovor o budućem obrazovanju:prijatelji i vršnjaci	Between Groups	2.306	1	2.306	2.133	.145
	Within Groups	311.363	288	1.081		
	Total	313.669	289			
razgovor o budućem obrazovanju:studenti	Between Groups	.504	1	.504	.521	.471
	Within Groups	278.699	288	.968		
	Total	279.203	289			
razgovor o budućem obrazovanju:nastavnici	Between Groups	3.135	1	3.135	2.331	.128
	Within Groups	387.348	288	1.345		
	Total	390.483	289			
nedostajuće informacije: o sebi	Between Groups	1.679	1	1.679	.864	.353
	Within Groups	559.438	288	1.942		
	Total	561.117	289			
nedostajuće informacije: o raznim fakultetima	Between Groups	3.363	1	3.363	3.079	.080
	Within Groups	314.640	288	1.092		
	Total	318.003	289			
nedostajuće informacije: kako izabrati	Between Groups	11.116	1	11.116	8.554	.004
	Within Groups	374.280	288	1.300		
	Total	385.397	289			
nedostajuće informacije: o mogućnosti zaposlenja	Between Groups	2.098	1	2.098	1.277	.259
	Within Groups	471.369	287	1.642		
	Total	473.467	288			

emocije kod odluke:zbunjenost	Between Groups	20.481	1	20.481	12.490	.000
	Within Groups	468.988	286	1.640		
	Total	489.469	287			
emocije kod odluke:nelagodu	Between Groups	10.893	1	10.893	6.876	.009
	Within Groups	453.093	286	1.584		
	Total	463.986	287			
emocije kod odluke:samopouzdanje	Between Groups	2.850	1	2.850	2.022	.156
	Within Groups	403.118	286	1.410		
	Total	405.969	287			
emocije kod odluke:anksioznost	Between Groups	.927	1	.927	.437	.509
	Within Groups	606.393	286	2.120		
	Total	607.319	287			
utjecaj na odluku:moji interesi i želje	Between Groups	.015	1	.015	.023	.879
	Within Groups	183.898	286	.643		
	Total	183.913	287			
utjecaj na odluku:očekivanja mojih roditelja	Between Groups	5.855	1	5.855	4.021	.046
	Within Groups	416.475	286	1.456		
	Total	422.330	287			
utjecaj na odluku:finansijske mogućnosti	Between Groups	8.996	1	8.996	4.828	.029
	Within Groups	532.879	286	1.863		
	Total	541.875	287			

ANOVA informacijsko ponašanje prema SES - obrazovanje majke

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
odluka o obrazovanju: razgovaram i savjetujem	Between Groups	.028	1	.028	.027	.870
	Within Groups	299.972	287	1.045		
	Total	300.000	288			
odluka o obrazovanju: prikupljm informacije	Between Groups	2.917	1	2.917	2.907	.089
	Within Groups	288.010	287	1.004		
	Total	290.927	288			
odluka o obrazovanju: razmišljam koji je studij za mene	Between Groups	3.743	1	3.743	4.014	.046
	Within Groups	267.655	287	.933		
	Total	271.398	288			
odluka o obrazovanju korištenje: štampane informacije	Between Groups	1.275	1	1.275	1.056	.305
	Within Groups	345.222	286	1.207		
	Total	346.497	287			
odluka o obrazovanju korištenje: internet	Between Groups	2.768	1	2.768	3.220	.074
	Within Groups	245.843	286	.860		
	Total	248.611	287			
odluka o obrazovanju korištenje: "face to face"	Between Groups	.379	1	.379	.322	.571
	Within Groups	336.496	286	1.177		
	Total	336.875	287			
vrste informacija kod odlučivanja:savjeti,mišljenja	Between Groups	.004	1	.004	.004	.950
	Within Groups	309.496	286	1.082		
	Total	309.500	287			
vrste informacija kod odlučivanja:činjenice	Between Groups	3.719	1	3.719	3.664	.057
	Within Groups	290.250	286	1.015		
	Total	293.969	287			
vrste informacija kod odlučivanja:iskustva drugih	Between Groups	1.868	1	1.868	1.887	.171
	Within Groups	283.046	286	.990		
	Total	284.913	287			
razgovor o budućem obrazovanju:roditelji	Between Groups	3.236	1	3.236	2.708	.101
	Within Groups	341.733	286	1.195		
	Total	344.969	287			
razgovor o budućem obrazovanju:porodica i rođaci	Between Groups	.017	1	.017	.013	.910
	Within Groups	373.983	286	1.308		
	Total	374.000	287			
razgovor o budućem obrazovanju:prijatelji i vršnjaci	Between Groups	.028	1	.028	.026	.873
	Within Groups	312.802	286	1.094		
	Total	312.830	287			
razgovor o budućem obrazovanju:studenti	Between Groups	.095	1	.095	.098	.755
	Within Groups	277.624	286	.971		
	Total	277.719	287			
razgovor o budućem obrazovanju:nastavnici	Between Groups	3.314	1	3.314	2.456	.118
	Within Groups	385.849	286	1.349		
	Total	389.163	287			
nedostajuće informacije: o sebi	Between Groups	.280	1	.280	.144	.705

	Within Groups	557.039	286	1.948		
	Total	557.319	287			
nedostajuće informacije: o raznim fakultetima	Between Groups	2.626	1	2.626	2.385	.124
	Within Groups	314.874	286	1.101		
	Total	317.500	287			
nedostajuće informacije: kako izabrati	Between Groups	1.287	1	1.287	.959	.328
	Within Groups	383.588	286	1.341		
	Total	384.875	287			
nedostajuće informacije: o mogućnosti zaposlenja	Between Groups	.489	1	.489	.296	.587
	Within Groups	470.870	285	1.652		
	Total	471.359	286			
emocije kod odluke:zbunjenost	Between Groups	2.742	1	2.742	1.614	.205
	Within Groups	482.408	284	1.699		
	Total	485.150	285			
emocije kod odluke:nelagodu	Between Groups	1.079	1	1.079	.665	.415
	Within Groups	460.421	284	1.621		
	Total	461.500	285			
emocije kod odluke:samopouzdanje	Between Groups	.018	1	.018	.012	.912
	Within Groups	403.888	284	1.422		
	Total	403.906	285			
emocije kod odluke:anksioznost	Between Groups	1.752	1	1.752	.827	.364
	Within Groups	601.524	284	2.118		
	Total	603.276	285			
utjecaj na odluku:moji interesi i želje	Between Groups	.719	1	.719	1.118	.291
	Within Groups	182.694	284	.643		
	Total	183.413	285			
utjecaj na odluku:očekivanja mojih roditelja	Between Groups	2.629	1	2.629	1.789	.182
	Within Groups	417.472	284	1.470		
	Total	420.101	285			
utjecaj na odluku:finansijske mogućnosti	Between Groups	3.982	1	3.982	2.106	.148
	Within Groups	537.053	284	1.891		
	Total	541.035	285			

Means: Info. ponašanje prema SES (zaposlenost roditelja)

odluka o obrazovanju: razmišljam koji je studij za mene

rekodirana zaposlenost	Mean	N	Std. Deviation
oba	4.46	158	.819
ostali	4.21	133	1.115
Total	4.34	291	.971

Means: Info. ponašanje prema SES (obrazovanje majke)

odluka o obrazovanju: razmišljam koji je studij za mene

majka rekodirano obrazovanje	Mean	N	Std. Deviation
VSS	4.52	84	.799
ostali	4.27	205	1.026
Total	4.35	289	.971

Means: Info. ponašanje prema SES (obrazovanje oca)

otac rekodirano obrazovanje		odluka o obrazovanju korištenje: štampane informacije	nedostajuće informacije: kako izabrati	emocije kod odluke:zbunjenost	emocije kod odluke:nelagodu	utjecaj na odluku:očekivanja mojih roditelja	utjecaj na odluku:finansijske mogućnosti
VSS	Mean	2.45	3.31	2.67	2.20	2.88	3.09
	N	88	88	89	89	89	89
	Std. Deviation	1.113	1.216	1.380	1.217	1.232	1.411
ostali	Mean	2.16	3.73	3.25	2.62	2.57	3.47
	N	202	202	199	199	199	199
	Std. Deviation	1.083	1.105	1.234	1.277	1.195	1.344
Total	Mean	2.25	3.60	3.07	2.49	2.66	3.35
	N	290	290	288	288	288	288
	Std. Deviation	1.098	1.155	1.306	1.271	1.213	1.374

ANOVA informacijsko ponašanje prema školskom uspjehu

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
odluka o obrazovanju: razgovaram i savjetujem	Between Groups	5.932	2	2.966	2.923	.055
	Within Groups	292.240	288	1.015		
	Total	298.172	290			
odluka o obrazovanju: prikupljm informacije	Between Groups	15.613	2	7.806	8.223	.000
	Within Groups	273.418	288	.949		
	Total	289.031	290			
odluka o obrazovanju: razmišljam koji je studij za mene	Between Groups	9.942	2	4.971	5.395	.005
	Within Groups	265.378	288	.921		
	Total	275.320	290			
odluka o obrazovanju korištenje: štampane informacije	Between Groups	1.589	2	.794	.652	.522
	Within Groups	349.528	287	1.218		
	Total	351.117	289			
odluka o obrazovanju korištenje: internet	Between Groups	7.305	2	3.653	4.308	.014
	Within Groups	243.370	287	.848		
	Total	250.676	289			
odluka o obrazovanju korištenje: "face to face"	Between Groups	6.199	2	3.100	2.624	.074
	Within Groups	339.046	287	1.181		
	Total	345.245	289			
vrste informacija kod odlučivanja:savjeti,mišljenja	Between Groups	5.036	2	2.518	2.335	.099
	Within Groups	309.461	287	1.078		
	Total	314.497	289			
vrste informacija kod odlučivanja:činjenice	Between Groups	14.875	2	7.438	7.647	.001
	Within Groups	279.142	287	.973		
	Total	294.017	289			
vrste informacija kod odlučivanja:iskustva drugih	Between Groups	.672	2	.336	.337	.714
	Within Groups	286.159	287	.997		
	Total	286.831	289			
razgovor o budućem obrazovanju:roditelji	Between Groups	1.119	2	.559	.466	.628
	Within Groups	344.867	287	1.202		
	Total	345.986	289			
razgovor o budućem obrazovanju:porodica i rođaci	Between Groups	.306	2	.153	.116	.890
	Within Groups	377.725	287	1.316		
	Total	378.031	289			
razgovor o budućem obrazovanju:prijatelji i vršnjaci	Between Groups	9.337	2	4.668	4.357	.014
	Within Groups	307.508	287	1.071		
	Total	316.845	289			
razgovor o budućem obrazovanju:studenti	Between Groups	.546	2	.273	.282	.755
	Within Groups	278.078	287	.969		
	Total	278.624	289			
razgovor o budućem obrazovanju:nastavnici	Between Groups	.992	2	.496	.366	.694
	Within Groups	389.491	287	1.357		
	Total	390.483	289			
nedostajuće informacije: o sebi	Between Groups	3.096	2	1.548	.792	.454
	Within Groups	561.128	287	1.955		
	Total	564.224	289			
nedostajuće informacije: o raznim fakultetima	Between Groups	.372	2	.186	.167	.846
	Within Groups	319.783	287	1.114		
	Total	320.155	289			
nedostajuće informacije: kako izabrati	Between Groups	1.292	2	.646	.475	.623
	Within Groups	390.694	287	1.361		
	Total	391.986	289			
nedostajuće informacije: o mogućnosti zaposlenja	Between Groups	1.240	2	.620	.377	.686
	Within Groups	470.760	286	1.646		
	Total	472.000	288			
emocije kod odluke:zbunjenost	Between Groups	1.367	2	.684	.396	.674
	Within Groups	492.379	285	1.728		
	Total	493.747	287			
emocije kod odluke:nelagodu	Between Groups	8.933	2	4.466	2.797	.063
	Within Groups	455.054	285	1.597		
	Total	463.986	287			
emocije kod odluke:samopouzdanje	Between Groups	1.203	2	.601	.423	.656
	Within Groups	405.408	285	1.422		
	Total	406.611	287			
emocije kod odluke:anksioznost	Between Groups	7.028	2	3.514	1.674	.189
	Within Groups					

	Within Groups	598.302	285	2.099		
	Total	605.330	287			
utjecaj na odluku:moji interesi i želje	Between Groups	1.861	2	.931	1.457	.235
	Within Groups	182.052	285	.639		
	Total	183.913	287			
utjecaj na odluku:očekivanja mojih roditelja	Between Groups	2.029	2	1.015	.690	.503
	Within Groups	419.290	285	1.471		
	Total	421.319	287			
utjecaj na odluku:finansijske mogućnosti	Between Groups	2.235	2	1.118	.588	.556
	Within Groups	541.928	285	1.902		
	Total	544.163	287			

Means – Info ponašanje prema školskom uspjehu

Školski uspjeh		odluka o obrazovanju: prikupljm informacije	odluka o obrazovanju: razmišljam koji je studij za mene	odluka o obrazovanju korištenje: internet	vrste informacija kod odlučivanja:činjenice	razgovor o budućem obrazovanju:prijatelji i vršnjaci
odličan	Mean	3.98	4.46	4.33	4.30	2.91
	N	138	138	138	138	138
	Std. Deviation	.908	.889	.914	1.056	.996
vrlo dobar	Mean	3.68	4.34	4.10	4.16	3.21
	N	119	119	118	118	118
	Std. Deviation	1.025	.943	.890	.886	.986
dobar	Mean	3.26	3.85	3.85	3.56	3.38
	N	34	34	34	34	34
	Std. Deviation	1.053	1.258	1.048	1.021	1.326
Total	Mean	3.77	4.34	4.18	4.16	3.09
	N	291	291	290	290	290
	Std. Deviation	.998	.974	.931	1.009	1.047

ANOVA informacijsko ponašanje prema individualnim obilježjima (odlučni-neodlučni)

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
odluka o obrazovanju: razgovaram i savjetujem	Between Groups	.914	1	.914	.883	.348
	Within Groups	300.165	290	1.035		
	Total	301.079	291			
odluka o obrazovanju: prikupljm informacije	Between Groups	16.840	1	16.840	17.738	.000
	Within Groups	275.324	290	.949		
	Total	292.164	291			
odluka o obrazovanju: razmišljam koji je studij za mene	Between Groups	2.359	1	2.359	2.505	.115
	Within Groups	273.076	290	.942		
	Total	275.435	291			
odluka o obrazovanju korištenje: štampane informacije	Between Groups	4.986	1	4.986	4.156	.042
	Within Groups	346.684	289	1.200		
	Total	351.670	290			
odluka o obrazovanju korištenje: internet	Between Groups	.880	1	.880	1.018	.314
	Within Groups	249.828	289	.864		
	Total	250.708	290			
odluka o obrazovanju korištenje: "face to face"	Between Groups	1.167	1	1.167	.980	.323
	Within Groups	344.091	289	1.191		
	Total	345.258	290			
vrste informacija kod odlučivanja:savjeti,mišljenja	Between Groups	.539	1	.539	.491	.484
	Within Groups	316.850	289	1.096		
	Total	317.388	290			
vrste informacija kod odlučivanja:činjenice	Between Groups	1.561	1	1.561	1.536	.216
	Within Groups	293.786	289	1.017		
	Total	295.347	290			
vrste informacija kod odlučivanja:iskustva drugih	Between Groups	2.208	1	2.208	2.242	.135
	Within Groups	284.623	289	.985		
	Total	286.832	290			
razgovor o budućem obrazovanju:roditelji	Between Groups	.180	1	.180	.151	.698
	Within Groups	345.806	289	1.197		
	Total	345.986	290			
razgovor o budućem obrazovanju:porodica i rođaci	Between Groups	.005	1	.005	.004	.951
	Within Groups	378.703	289	1.310		
	Total	378.708	290			

razgovor o budućem obrazovanju:prijatelji i vršnjaci	Between Groups	2.070	1	2.070	1.894	.170
	Within Groups	315.950	289	1.093		
	Total	318.021	290			
razgovor o budućem obrazovanju:studenti	Between Groups	2.022	1	2.022	2.102	.148
	Within Groups	277.916	289	.962		
	Total	279.938	290			
razgovor o budućem obrazovanju:nastavnici	Between Groups	.015	1	.015	.011	.917
	Within Groups	391.209	289	1.354		
	Total	391.223	290			
nedostajuće informacije: o sebi	Between Groups	61.942	1	61.942	35.562	.000
	Within Groups	503.385	289	1.742		
	Total	565.326	290			
nedostajuće informacije: o raznim fakultetima	Between Groups	.297	1	.297	.268	.605
	Within Groups	320.075	289	1.108		
	Total	320.371	290			
nedostajuće informacije: kako izabrati	Between Groups	7.908	1	7.908	5.948	.015
	Within Groups	384.243	289	1.330		
	Total	392.151	290			
nedostajuće informacije: o mogućnosti zaposlenja	Between Groups	4.543	1	4.543	2.790	.096
	Within Groups	468.977	288	1.628		
	Total	473.521	289			
emocije kod odluke:zbunjenost	Between Groups	57.776	1	57.776	38.033	.000
	Within Groups	435.975	287	1.519		
	Total	493.751	288			
emocije kod odluke:nelagodu	Between Groups	17.048	1	17.048	10.893	.001
	Within Groups	449.159	287	1.565		
	Total	466.208	288			
emocije kod odluke:samopouzdanje	Between Groups	5.415	1	5.415	3.873	.050
	Within Groups	401.229	287	1.398		
	Total	406.644	288			
emocije kod odluke:anksioznost	Between Groups	.663	1	.663	.313	.576
	Within Groups	608.029	287	2.119		
	Total	608.692	288			
utjecaj na odluku:moji interesi i želje	Between Groups	3.249	1	3.249	5.154	.024
	Within Groups	180.897	287	.630		
	Total	184.145	288			
utjecaj na odluku:očekivanja mojih roditelja	Between Groups	1.366	1	1.366	.927	.336
	Within Groups	422.745	287	1.473		
	Total	424.111	288			
utjecaj na odluku:finansijske mogućnosti	Between Groups	.844	1	.844	.445	.505
	Within Groups	543.731	287	1.895		
	Total	544.574	288			

Means: Info. ponašanje prema odlučnosti

odluka o upisu	odluka o obrazovanju: prikupljm informacije	odluka o obrazovanju u korištenje: štampane informacije	nedostajuće informacije: o sebi	nedostajuće informacije: kako izabrati	emocije kod odluke:zbunjenost	emocije kod odluke:nelagodu	emocije kod odluke:samopouzdanje	utjecaj na odluku:moji interesi i želje	
da	M	3.93	2.35	2.64	3.48	2.76	2.32	3.27	4.59
	N	200	199	199	199	198	198	198	198
	S D	.980	1.094	1.329	1.201	1.246	1.228	1.186	.773
ne	M	3.41	2.07	3.63	3.84	3.73	2.85	2.98	4.36
	N	92	92	92	92	91	91	91	91
	S D	.963	1.097	1.298	1.041	1.202	1.299	1.174	.837
Total	M	3.77	2.26	2.95	3.59	3.07	2.49	3.18	4.52
	N	292	291	291	291	289	289	289	289
	S D	1.002	1.101	1.396	1.163	1.309	1.272	1.188	.800

ANOVA informacijsko ponašanje prema individualnim obilježjima (aktivni-pasivni)

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
--	----------------	----	-------------	---	------

odluka o obrazovanju: razgovaram i savjetujem	Between Groups	6.850	1	6.850	6.751	.010
	Within Groups	294.229	290	1.015		
	Total	301.079	291			
odluka o obrazovanju: prikupljm informacije	Between Groups	29.120	1	29.120	32.105	.000
	Within Groups	263.044	290	.907		
	Total	292.164	291			
odluka o obrazovanju: razmišljam koji je studij za mene	Between Groups	9.372	1	9.372	10.215	.002
	Within Groups	266.063	290	.917		
	Total	275.435	291			
odluka o obrazovanju korištenje: štampane informacije	Between Groups	5.838	1	5.838	4.879	.028
	Within Groups	345.832	289	1.197		
	Total	351.670	290			
odluka o obrazovanju korištenje: internet	Between Groups	16.045	1	16.045	19.760	.000
	Within Groups	234.663	289	.812		
	Total	250.708	290			
odluka o obrazovanju korištenje: "face to face"	Between Groups	7.931	1	7.931	6.795	.010
	Within Groups	337.327	289	1.167		
	Total	345.258	290			
vrste informacija kod odlučivanja:savjeti,mišljenja	Between Groups	16.062	1	16.062	15.405	.000
	Within Groups	301.327	289	1.043		
	Total	317.388	290			
vrste informacija kod odlučivanja:činjenice	Between Groups	2.667	1	2.667	2.633	.106
	Within Groups	292.680	289	1.013		
	Total	295.347	290			
vrste informacija kod odlučivanja:iskustva drugih	Between Groups	1.303	1	1.303	1.319	.252
	Within Groups	285.529	289	.988		
	Total	286.832	290			
razgovor o budućem obrazovanju:roditelji	Between Groups	.323	1	.323	.270	.603
	Within Groups	345.663	289	1.196		
	Total	345.986	290			
razgovor o budućem obrazovanju:porodica i rođaci	Between Groups	.597	1	.597	.456	.500
	Within Groups	378.111	289	1.308		
	Total	378.708	290			
razgovor o budućem obrazovanju:prijatelji i vršnjaci	Between Groups	.202	1	.202	.184	.668
	Within Groups	317.818	289	1.100		
	Total	318.021	290			
razgovor o budućem obrazovanju:studenti	Between Groups	.620	1	.620	.641	.424
	Within Groups	279.318	289	.966		
	Total	279.938	290			
razgovor o budućem obrazovanju:nastavnici	Between Groups	7.109	1	7.109	5.349	.021
	Within Groups	384.114	289	1.329		
	Total	391.223	290			
nedostajuće informacije: o sebi	Between Groups	.444	1	.444	.227	.634
	Within Groups	564.882	289	1.955		
	Total	565.326	290			
nedostajuće informacije: o raznim fakultetima	Between Groups	4.523	1	4.523	4.139	.043
	Within Groups	315.848	289	1.093		
	Total	320.371	290			
nedostajuće informacije: kako izabrati	Between Groups	2.647	1	2.647	1.964	.162
	Within Groups	389.505	289	1.348		
	Total	392.151	290			
nedostajuće informacije: o mogućnosti zaposlenja	Between Groups	.217	1	.217	.132	.717
	Within Groups	473.304	288	1.643		
	Total	473.521	289			
emocije kod odluke:zbunjenost	Between Groups	.081	1	.081	.047	.829
	Within Groups	493.670	287	1.720		
	Total	493.751	288			
emocije kod odluke:nelagodu	Between Groups	1.010	1	1.010	.623	.431
	Within Groups	465.198	287	1.621		
	Total	466.208	288			
emocije kod odluke:samopouzdanje	Between Groups	.098	1	.098	.069	.792
	Within Groups	406.545	287	1.417		
	Total	406.644	288			
emocije kod odluke:anksioznost	Between Groups	.787	1	.787	.371	.543
	Within Groups	607.905	287	2.118		
	Total	608.692	288			
utjecaj na odluku:moji interesi i želje	Between Groups	.400	1	.400	.626	.430
	Within Groups	183.745	287	.640		

	Total	184.145	288			
utjecaj na odluku: očekivanja mojih roditelja	Between Groups	1.963	1	1.963	1.335	.249
	Within Groups	422.148	287	1.471		
	Total	424.111	288			
utjecaj na odluku: finansijske mogućnosti	Between Groups	.699	1	.699	.369	.544
	Within Groups	543.875	287	1.895		
	Total	544.574	288			

Means: Info. ponašanje prema predanosti

traženje informacija	odluka o obrazovanju: razgovaram i savjetujem	odluka o obrazovanju: prikupljim informacije	odluka o obrazovanju: razmišljam koji je studij za mene	odluka o obrazovanju korištenje: štampane informacije	odluka o obrazovanju korištenje: internet	odluka o obrazovanju korištenje: "face to face"	vrste informacija kod odlučivanja: savjeti, mišljenja	razgovor o budućem obrazovanju: nastavnici	nedostaj uće informacije: o raznim fakultetima
da	M 3.75	3.87	4.40	2.30	4.25	3.94	3.77	3.91	3.50
	N 265	265	265	264	264	264	264	264	264
	SD .980	.922	.920	1.113	.859	1.056	1.014	1.140	1.035
ne	M 3.22	2.78	3.78	1.81	3.44	3.37	2.96	3.37	3.07
	N 27	27	27	27	27	27	27	27	27
	SD 1.251	1.219	1.281	.879	1.251	1.305	1.091	1.275	1.141
Tot	M 3.70	3.77	4.34	2.26	4.18	3.89	3.70	3.86	3.46
al	N 292	292	292	291	291	291	291	291	291
	SD 1.017	1.002	.973	1.101	.930	1.091	1.046	1.161	1.051

ANOVA informacijsko ponašanje prema individualnim obilježjima (optimistični-pesimistični)

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
odluka o obrazovanju: razgovaram i savjetujem	Between Groups	.235	1	.235	.226	.635
	Within Groups	300.349	289	1.039		
	Total	300.584	290			
odluka o obrazovanju: prikupljim informacije	Between Groups	3.903	1	3.903	3.956	.048
	Within Groups	285.127	289	.987		
	Total	289.031	290			
odluka o obrazovanju: razmišljam koji je studij za mene	Between Groups	.747	1	.747	.792	.374
	Within Groups	272.888	289	.944		
	Total	273.636	290			
odluka o obrazovanju korištenje: štampane informacije	Between Groups	.300	1	.300	.247	.620
	Within Groups	349.783	288	1.215		
	Total	350.083	289			
odluka o obrazovanju korištenje: internet	Between Groups	.050	1	.050	.057	.811
	Within Groups	250.626	288	.870		
	Total	250.676	289			
odluka o obrazovanju korištenje: "face to face"	Between Groups	6.221	1	6.221	5.297	.022
	Within Groups	338.248	288	1.174		
	Total	344.469	289			
vrste informacija kod odlučivanja: savjeti, mišljenja	Between Groups	2.333	1	2.333	2.136	.145
	Within Groups	314.567	288	1.092		
	Total	316.900	289			
vrste informacija kod odlučivanja: činjenice	Between Groups	2.897	1	2.897	2.854	.092
	Within Groups	292.427	288	1.015		
	Total	295.324	289			
vrste informacija kod odlučivanja: iskustva drugih	Between Groups	.298	1	.298	.299	.585
	Within Groups	286.533	288	.995		
	Total	286.831	289			
razgovor o budućem obrazovanju: roditelji	Between Groups	5.341	1	5.341	4.529	.034
	Within Groups	339.628	288	1.179		
	Total	344.969	289			
razgovor o budućem obrazovanju: porodica i rođaci	Between Groups	.000	1	.000	.000	.985
	Within Groups	378.675	288	1.315		
	Total	378.676	289			
razgovor o budućem obrazovanju: prijatelji i vršnjaci	Between Groups	1.503	1	1.503	1.384	.240
	Within Groups	312.828	288	1.086		
	Total	314.331	289			
razgovor o budućem obrazovanju: studenti	Between Groups	4.236	1	4.236	4.437	.036
	Within Groups	274.967	288	.955		

	Total	279.203	289			
razgovor o budućem obrazovanju:nastavnici	Between Groups	12.690	1	12.690	9.656	.002
	Within Groups	378.513	288	1.314		
	Total	391.203	289			
nedostajuće informacije: o sebi	Between Groups	40.476	1	40.476	22.210	.000
	Within Groups	524.848	288	1.822		
	Total	565.324	289			
nedostajuće informacije: o raznim fakultetima	Between Groups	6.044	1	6.044	5.542	.019
	Within Groups	314.111	288	1.091		
	Total	320.155	289			
nedostajuće informacije: kako izabrati	Between Groups	11.177	1	11.177	8.457	.004
	Within Groups	380.619	288	1.322		
	Total	391.797	289			
nedostajuće informacije: o mogućnosti zaposlenja	Between Groups	14.433	1	14.433	9.054	.003
	Within Groups	459.088	288	1.594		
	Total	473.521	289			
emocije kod odluke:zbunjenost	Between Groups	43.943	1	43.943	28.175	.000
	Within Groups	446.054	286	1.560		
	Total	489.997	287			
emocije kod odluke:nelagodu	Between Groups	61.224	1	61.224	43.923	.000
	Within Groups	398.651	286	1.394		
	Total	459.875	287			
emocije kod odluke:samopouzdanje	Between Groups	20.243	1	20.243	14.985	.000
	Within Groups	386.368	286	1.351		
	Total	406.611	287			
emocije kod odluke:anksioznost	Between Groups	21.282	1	21.282	10.362	.001
	Within Groups	587.381	286	2.054		
	Total	608.663	287			
utjecaj na odluku:moji interesi i želje	Between Groups	5.055	1	5.055	8.083	.005
	Within Groups	178.858	286	.625		
	Total	183.913	287			
utjecaj na odluku:očekivanja svojih roditelja	Between Groups	.040	1	.040	.027	.870
	Within Groups	421.280	286	1.473		
	Total	421.319	287			
utjecaj na odluku:finansijske mogućnosti	Between Groups	7.424	1	7.424	3.956	.048
	Within Groups	536.739	286	1.877		
	Total	544.163	287			

Means: Info. ponašanje prema optimizmu

	odlu ka o obra zova nju: priklj m infor macije	odlu ka o obra zova nju kori štenje: "face to face"	razgovor o buduće m obrazov anju:roditelji	razgovor o buduće m obrazov anju:studen ti	razgovor o buduće m obrazov anju:nastavnici	ned ostaj uće info rmacije: o sebi	ned ostaj uće info rmacije: o raznim fakultetima	ned ostaj uće info rmacije: o mogućnosti zaposlenja	ned ostaj uće info rmacije: o mogućnosti zaposlenja	emocije kod odluke:zbunjenost	emocije kod odluke:nelagodu	emocije kod odluke:samopouzdanje	emocije kod odluke:anksioznost	utjecaj na odluku:moji interesi i želje	utjecaj na odluku:finansijske mogućnosti
d M	3.86	4.00	4.09	4.23	4.02	2.67	3.36	3.45	3.60	2.77	2.14	3.38	2.63	4.62	3.24
a N	186	185	185	185	185	185	185	185	186	185	185	185	185	185	185
S D	.948	1.027	1.046	.924	1.091	1.349	1.080	1.184	1.325	1.240	1.102	1.112	1.390	.721	1.350
n M	3.62	3.70	3.81	3.98	3.58	3.45	3.66	3.86	4.07	3.58	3.10	2.83	3.19	4.34	3.57
e N	105	105	105	105	105	105	105	105	104	103	103	103	103	103	103
S D	1.069	1.178	1.153	1.065	1.239	1.352	.979	1.087	1.143	1.264	1.310	1.248	1.509	.903	1.404
T M	3.77	3.89	3.99	4.14	3.86	2.95	3.47	3.60	3.77	3.06	2.48	3.18	2.83	4.52	3.36
a N	291	290	290	290	290	290	290	290	290	288	288	288	288	288	288
S D	.998	1.092	1.093	.983	1.163	1.399	1.053	1.164	1.280	1.307	1.266	1.190	1.456	.801	1.377

ANOVA informacijsko ponašanje prema individualnim obilježjima (korisne su info-beskorisne su)

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
odluka o obrazovanju: razgovaram i savjetujem	Between Groups	4.582	1	4.582	4.468	.035
	Within Groups	296.407	289	1.026		
	Total	300.990	290			
odluka o obrazovanju: prikupljm informacije	Between Groups	8.715	1	8.715	8.904	.003
	Within Groups	282.859	289	.979		
	Total	291.574	290			
odluka o obrazovanju: razmišljam koji je studij za mene	Between Groups	5.699	1	5.699	6.116	.014
	Within Groups	269.298	289	.932		
	Total	274.997	290			
odluka o obrazovanju korištenje: štampane informacije	Between Groups	1.447	1	1.447	1.194	.275
	Within Groups	350.223	289	1.212		
	Total	351.670	290			
odluka o obrazovanju korištenje: internet	Between Groups	13.679	1	13.679	16.679	.000
	Within Groups	237.029	289	.820		
	Total	250.708	290			
odluka o obrazovanju korištenje: "face to face"	Between Groups	6.648	1	6.648	5.674	.018
	Within Groups	338.610	289	1.172		
	Total	345.258	290			
vrste informacija kod odlučivanja:savjeti,mišljenja	Between Groups	4.526	1	4.526	4.181	.042
	Within Groups	312.862	289	1.083		
	Total	317.388	290			
vrste informacija kod odlučivanja:činjenice	Between Groups	2.808	1	2.808	2.774	.097
	Within Groups	292.539	289	1.012		
	Total	295.347	290			
vrste informacija kod odlučivanja:iskustva drugih	Between Groups	9.644	1	9.644	10.055	.002
	Within Groups	277.187	289	.959		
	Total	286.832	290			
razgovor o budućem obrazovanju:roditelji	Between Groups	5.949	1	5.949	5.056	.025
	Within Groups	340.037	289	1.177		
	Total	345.986	290			
razgovor o budućem obrazovanju:porodica i rođaci	Between Groups	15.781	1	15.781	12.566	.000
	Within Groups	362.927	289	1.256		
	Total	378.708	290			
razgovor o budućem obrazovanju:prijatelji i vršnjaci	Between Groups	4.990	1	4.990	4.607	.033
	Within Groups	313.031	289	1.083		
	Total	318.021	290			
razgovor o budućem obrazovanju:studenti	Between Groups	21.739	1	21.739	24.332	.000
	Within Groups	258.199	289	.893		
	Total	279.938	290			
razgovor o budućem obrazovanju:nastavnici	Between Groups	9.125	1	9.125	6.902	.009
	Within Groups	382.098	289	1.322		
	Total	391.223	290			
nedostajuće informacije: o sebi	Between Groups	.406	1	.406	.208	.649
	Within Groups	564.920	289	1.955		
	Total	565.326	290			
nedostajuće informacije: o raznim fakultetima	Between Groups	.168	1	.168	.151	.698
	Within Groups	320.203	289	1.108		
	Total	320.371	290			
nedostajuće informacije: kako izabrati	Between Groups	1.402	1	1.402	1.037	.309
	Within Groups	390.749	289	1.352		
	Total	392.151	290			
nedostajuće informacije: o mogućnosti zaposlenja	Between Groups	13.583	1	13.583	8.477	.004
	Within Groups	459.884	287	1.602		
	Total	473.467	288			
emocije kod odluke:zbunjenost	Between Groups	4.373	1	4.373	2.578	.109
	Within Groups	485.096	286	1.696		
	Total	489.469	287			
emocije kod odluke:nelagodu	Between Groups	.181	1	.181	.111	.739
	Within Groups	465.787	286	1.629		
	Total	465.969	287			
emocije kod odluke:samopouzdanje	Between Groups	.085	1	.085	.060	.807
	Within Groups	405.884	286	1.419		
	Total	405.969	287			
emocije kod odluke:anksioznost	Between Groups	.925	1	.925	.435	.510
	Within Groups					

	Within Groups	607.738	286	2.125		
	Total	608.663	287			
utjecaj na odluku:moji interesi i želje	Between Groups	.045	1	.045	.070	.791
	Within Groups	183.868	286	.643		
	Total	183.913	287			
utjecaj na odluku:očekivanja svojih roditelja	Between Groups	3.791	1	3.791	2.580	.109
	Within Groups	420.209	286	1.469		
	Total	424.000	287			
utjecaj na odluku:finansijske mogućnosti	Between Groups	18.352	1	18.352	9.982	.002
	Within Groups	525.812	286	1.839		
	Total	544.163	287			

Means – Info. ponašanje prema korisnosti informacija

	infor maci je koje sazn am pom ažu mi:	odlu ka o obra zova nju: razg ovar am i savje tuje m	odlu ka o obra zova nju: prik uplj m infor maci je	odlu ka o obra zova nju: razm išlja m koji je studi j za men e	odlu ka o obra zova nju kori štenj e: inter net	odlu ka o obra zova nju kori štenj e: "fac e to face "	vrste informacija kod odlučivanja: savjeti,mišlj enja	vrste informa cija kod odlučiva nja:isku stva drugih	razgovor o buduće m obrazov anju:rod itelji	razgovor o budućem obrazova nju:poro dica i rođaci	razgovor o budućem obrazova nju:prijat elji i vršnjaci	razgovor o buduće m obrazov anju:stu denti	razgovor o budućem obrazova nju:nasta vnici	ned ostaj uće info rma cije: o mog ućn osti zapo slenj a	utjecaj na odlu ku: finansi jske moguć nosti
d M	3.73	3.81	4.37	4.23	3.92	3.73	4.06	4.03	3.23	3.11	4.21	3.90	3.82	3.41	
a N	277	277	277	277	277	277	277	277	277	277	277	277	276	277	
S	1.00	.953	.922	.890	1.06	1.013	.942	1.058	1.115	1.028	.923	1.131	1.23	1.366	
D	1				7								5		
n M	3.14	3.00	3.71	3.21	3.21	3.14	3.21	3.36	2.14	2.50	2.93	3.07	2.77	2.09	
e N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	13	11	
S	1.23	1.56	1.63	1.18	1.36	1.512	1.578	1.550	1.231	1.286	1.328	1.492	1.83	1.044	
D	1	9	7	8	9								3		
T M	3.70	3.77	4.34	4.18	3.89	3.70	4.02	3.99	3.18	3.08	4.14	3.86	3.77	3.36	
o N	291	291	291	291	291	291	291	291	291	291	291	291	289	288	
S	1.01	1.00	.974	.930	1.09	1.046	.995	1.092	1.143	1.047	.982	1.161	1.28	1.377	
a D	9	3			1								2		
l															

Prilog 5: Zaključci iz interpretacije rezultata

1. Kakvo je informacijsko ponašanje pri odlučivanju o karijeri ispitanog uzorka?

Kolektivni habitus uzorka

- U pogledu školskog uspjeha kao indikatora institucionaliziranog oblika kulturnog kapitala ispitanika, gotovo polovica ispitanika završila je prethodni razred s odličnim uspjehom (n=138, 47.4%), a nešto manje ih je završilo s vrlo dobrim uspjehom (n=119, 40.8%). Najmanje ispitanika završilo je razred s dobrim uspjehom (n=34, 11.7%). Nije bilo ispitanika koji su završili prethodni razred dovoljnim uspjehom, niti onih koji ponavljaju razred.
- U pogledu percepcije situacije izbora odgovarajućeg visokog obrazovanja, ispitanici smatraju važnim izbor odgovarajućeg postsekundarnog obrazovanja za osobnu budućnost. Većina ispitanika ga smatra važnim i veoma važnim.
- U pogledu vrijednosti koju pridaju informacijama, ispitanici smatraju da je važno prikupljati što više različitih vrsta informacija pri odlučivanju. Većina ispitanika smatra informacije važnim i veoma važnim.
- U pogledu vrijednosti koju ispitanici pridaju informacijama u smislu njihove korisnosti u odlučivanju, ispitanici smatraju korisnim prikupljene informacije u odlučivanju. Većina ispitanika smatra informacije korisnim i veoma korisnim.
- U pogledu faze odlučivanja (karijerne zrelosti) u kojoj se ispitanici prema svojoj procjeni nalaze, više od polovice ispitanika je donijelo odluku o području studiranja.
- U pogledu razine optimizma u vezi s budućnošću njihova obrazovanja, ispitanici su relativno optimistični. Polovica ispitanika izrazila je optimizam. Uz to, naši ispitanici osjećaju samopouzdanje, ispunjenost, olakšanje, ali i potištenost, strah, brigu i anksioznost, te nelagodu, zbunjenost, frustraciju, nervozu i razočaranje u pogledu budućnosti svoga obrazovanja.
- U pogledu predanosti traženju informacija pri odlučivanju o karijeri, ispitanici su relativno aktivni u traženju informacija. Većina ispitanika je tražila i aktivno tražila informacije.

Obrazac informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri uzorka

- U pogledu informacijskih praksi, ispitanici u najvećoj mjeri razmišljaju koji je odgovarajući studij za njih. Više od polovice ispitanika veoma mnogo razmišlja koji studij izabrati, a više od trećine ispitanika prikuplja informacije iz raznih izvora.
- U pogledu korištenja informacijskih izvora, ispitanici u najvećoj mjeri koriste internet. Više od dvije trećine ispitanika koristi internet veoma mnogo i mnogo. Tiskane informacije uopće ne koristi ili malo koristi dvije trećine ispitanika.
- U pogledu preferencija prema vrstama informacija, ispitanici u najvećoj mjeri preferiraju činjenice. Činjenice nedostaju veoma mnogo i mnogo za više od dvije trećine ispitanika.
- U pogledu preferencija prema informacijskim kanalima, ispitanici u najvećoj mjeri preferiraju osobe koje već studiraju. Više od dvije trećine ispitanika preferira studente kao izvor informacija. Osobnu komunikaciju *face-to-face* preferira veoma mnogo i mnogo dvije trećine ispitanika. Sudionici u grupnom intervjuu uglavnom se oslanjaju na osobnu komunikaciju kao glavni izvor informacija, a savjete i mišljenja drugih ljudi smatraju veoma važnim pri odlučivanju. Roditelji i osobe s iskustvom za njih su najpoželjniji izvori informacija. informacijskim praksama, informacijskoj orijentaciji, informacijskom kapitalu, izvorima informacija, doživljenim osjećajima, poteškoćama i barijerama, te potrebnoj pomoći pri traženju i korištenju informacija pri odlučivanju o karijeri.

- U pogledu poteškoća u odlučivanju povezanih s nedostatkom informacija, ispitanicima u najvećoj mjeri nedostaju informacije o mogućnostima kasnijeg zaposlenja. Jednoj trećini ispitanika veoma mnogo nedostaju informacije o tome. Sudionici u grupnom intervjuu najčešće navode nedostatak informacija o tome kako izabrati (kako odlučiti) i o raznim fakultetima (što se nudi). Karijerno nezrelim sudionicima u grupnom intervjuu nedostaju sve vrste informacija (savjeti, mišljenja, činjenice i iskustva drugih ljudi). Karijerno zreli orijentirani su samo na traženje činjenica.
- U pogledu osjećaja pri odlučivanju, ispitanici u najvećoj mjeri osjećaju samopouzdanje. Mnogo samopouzdanja osjeća gotovo trećina ispitanika. Jedna trećina ispitanika uopće ne osjeća anksioznost i isto toliko ispitanika uopće ne osjeća nelagodu. Sudionici u grupnom intervjuu najčešće izražavaju miješane osjećaje pri odlučivanju o karijeri. Svi sudionici, oni koji su izabrali i oni koji još nisu, uz pozitivne osjećaje izražavaju i niz negativnih osjećaja kao što su: briga, potištenost, nervoza, frustracija, strah i razočaranje.
- U pogledu precipiranih utjecaja na odlučivanje, ispitanici u najvećoj mjeri smatraju da na njihovo odlučivanje o vrsti studija utječu njihovi vlastiti interesi i želje. Više od polovice ispitanika izjavljuje da će na njihovu odluku o karijeri veoma mnogo utjecati vlastite želje i interesi.
- U pogledu poteškoća u pristupu informacijama, ispitanici najčešće smatraju da neće dobiti odgovor koji traže. Više od jedne trećine ispitanika to izjavljuje, a jedna trećina ispitanika ne zna koje su informacije potrebne.
- U pogledu precipiranih barijera u traženju i korištenju informacija pri odlučivanju, ispitanici najčešće smatraju da informacije nisu dovoljno jasne. Tako misli više od polovice ispitanika.
- U pogledu mjesta na kojima ispitanici pronalaze odgovarajuće informacije, ispitanici najčešće pronalaze informacije koje im trebaju na *web* stranicama fakulteta, te prilikom posjeta fakultetima i prezentacija fakulteta. Obrasci informacijskog ponašanja karijerno zrelih i karijerno nezrelih sudionika razlikuju se u sedam aspekata: informacijskim praksama, informacijskoj orijentaciji, informacijskom kapitalu, izvorima informacija, doživljenim osjećajima, poteškoćama i barijerama, te potrebnoj pomoći pri traženju i korištenju informacija pri odlučivanju o karijeri.

2. Što ga oblikuje?

Odnos indikatora individualnog habitusa i informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri

- Postoje značajne razlike u nekoliko aspekata informacijskog ponašanja prema školskom uspjehu kao institucionaliziranom obliku kulturnog kapitala. Ispitanici s odličnim uspjehom u odnosu na vrlo dobre i dobre učenike najviše prikupljaju informacije, najviše razmišljaju o tome koji studij izabrati, najviše koriste internet kao izvor i činjenice kao vrstu informacija, a u odnosu na ostale skupine najmanje razgovaraju s prijateljima i vršnjacima o svome budućem obrazovanju. U odnosu na druge dvije skupine, skupina s dobrim uspjehom najmanje prikuplja informacije, najmanje razmišlja, iako u prosjeku mnogo, koji studij izabrati i najmanje koristi internet kao izvor informacija i činjenice kao vrstu informacija, a najviše razgovara s prijateljima i vršnjacima o svome budućem obrazovanju.
- Postoje značajne razlike između skupina ispitanika u svim aspektima informacijskog ponašanja prema indikatorima habitusa kao utjelovljenog kulturnog kapitala koji usmjerava izbore: razini optimizma, predanosti i odlučnosti, kao i prema tome koliko korisnim smatraju informacije u odlučivanju.

- Najviše značajnih razlika unutar ispitivanog uzorka u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri pokazalo se prema optimizmu u pogledu budućeg obrazovanja. Optimistični ispitanici više od neoptimističnih koriste kao informacijske kanale studente, roditelje i nastavnike, jer preferiraju izravnu komunikaciju više nego neoptimistični ispitanici. Optimistična skupina ispitanika više prikuplja informacije i osjeća više samopouzdanja te više smatra da će na njihovu odluku o izboru visokog obrazovanja utjecati njihovi interesi i želje u odnosu na skupinu neoptimističnih ispitanika. Pri tome, optimističnim ispitanicima manje nedostaju informacije o tome što se nudi, kako izabrati, te o mogućnostima kasnijeg zaposlenja u odnosu na neoptimistične ispitanike. Optimistični ispitanici osjećaju manje zbunjenosti, nelagode i anksioznosti u odnosu na neoptimistične, te smatraju da će na njihovu odluku manje utjecati financijske mogućnosti nego neoptimistični ispitanici. Najveća razlika između ove dvije skupine je u osjećaju nelagode pri izboru budućeg obrazovanja, te u osjećajima zbunjenosti i anksioznosti koje više osjećaju neoptimistični ispitanici, kao i u nedostajućim informacijama o sebi koju više percipiraju neoptimistični ispitanici.
- Prema indikatoru informacijskog habitusa-korisnost informacija, u informacijskom ponašanju pri odlučivanju o karijeri ispitivanog uzorka postoje brojne statistički značajne razlike. Skupina ispitanika koja procjenjuje korisnim informacije u odlučivanju u odnosu na skupinu koja ih ne procjenjuje korisnim više razmišlja o tome koji je studij odgovarajući za njih, te više prikuplja informacije i više razgovara i savjetuje se s drugim ljudima. Pri tome, skupina koja smatra korisnim informacije u odlučivanju više koristi internet i izravnu osobnu komunikaciju, te više preferira savjete, mišljenja i iskustva drugih ljudi, u odnosu na skupinu koja informacije ne smatra korisnim u odlučivanju. Skupina koja ih smatra korisnim, više razgovara s osobama koje studiraju, roditeljima i nastavnicima, te prijateljima i vršnjacima. Više joj nedostaju informacije o mogućnostima zaposlenja nakon završetka studija i više smatra da će na njen izbor studija utjecati financijske mogućnosti u odnosu na skupinu koja je informacije procijenila beskorisnim. Najveća razlika između dviju skupina pokazuje se u tome utjecaju, odnosno skupina koja procjenjuje korisnim informacije u odlučivanju više smatra da će na njezinu konačnu odluku imati utjecaj financijske mogućnosti u odnosu na drugu skupinu.
- Prema predanosti u traženju informacija o karijeri, između ispitanika postoje brojne značajne razlike u informacijskom ponašanju. Aktivni ispitanici odnosno oni koji su tražili i aktivno tražili informacije o karijeri u odnosu na skupinu ispitanika koji uopće nisu tražili informacije, više razgovara i savjetuje s drugim ljudima, više prikuplja informacije i više razmišlja koji je studij odgovarajući za njih. Aktivna skupina ispitanika pri tome više koristi internet, više razgovara s nastavnicima i više preferira izravnu („*face-to-face*“) komunikaciju kao i savjete i mišljenja drugih ljudi nego skupina neaktivnih tražitelja informacija, i više od neaktivne skupine koristi tiskane informacije. Pri tome, aktivnoj skupini više nego neaktivnoj skupini ispitanika nedostaju informacije o raznim fakultetima odnosno o tome što se nudi. Ove dvije skupine najviše se razlikuju u tome da aktivna skupina više prikuplja informacije i koristi internet pri odlučivanju o visokom obrazovanju, te više preferira savjete i mišljenja drugih ljudi u odnosu na neaktivnu skupinu.
- Ispitanici se značajno razlikuju u informacijskom ponašanju prema odlučnosti. Skupina ispitanika koja je odlučila koji će studij upisati više prikuplja informacije i osjeća više samopouzdanja, te više smatra da će na odluku o odabiru studija utjecati njihovi interesi i želje u odnosu na skupinu koja nije odlučila. Također, odlučna skupina više od druge skupine koristi tiskane informacije, ali manje joj nedostaju informacije o sebi i o tome kako izabrati, te pri odlučivanju o svome budućem obrazovanju manje osjeća zbunjenost i nelagodu u odnosu na neodlučnu skupinu. Najveće razlike između odlučnih i neodlučnih ispitanika su u percepciji o informacijama o sebi koje nedostaju i u osjećaju zbunjenosti koju više doživljavaju neodlučni

ispitanici te u informacijskoj praksi prikupljanja informacija iz raznih izvora pri odlučivanju o svome obrazovanju.

- Prema karijernoj zrelosti, sudionici koji su napravili izbor najčešće imaju karijerni uzor i/ili prvi izvor informacija u obitelji (otac, starija sestra, stariji brat). Oni posjeduju veći informacijski kapital i više samopouzdanja u odnosu na karijerno nezrele sudionike, osjećaju ispunjenost i olakšanje zbog donesene odluke o karijeri, ali istodobno izražavaju i izvjesnu dozu anksioznosti, straha i brige zbog novih izazova koji ih čekaju u budućnosti, te dozu potištenosti što završavaju srednju školu. Informacijske prakse traženja informacija karijerno zrelih najčešće su ciljane i usmjerene samo na činjenice, koje traže iz više informacijskih izvora. U traženju informacija karijerno zreli sudionici nailaze na izvanjske barijere, pri čemu im je potrebna samo instrumentalna pomoć.
- Sudionici koji nisu odabrali područje studija odnosno karijerno nezreli sudionici najčešće nemaju karijerni uzor, manje su samovjereni i posjeduju relativno manji informacijski kapital. Informacijske prakse karijerno nezrelih sudionika su slučajne i neusmjerene, a informacije traže samo iz jednog izvora, premda su im potrebne sve vrste informacija. U traženju informacija imaju poteškoće i osjećaju izvanjske barijere, te im je potrebna i emocionalna potpora i instrumentalna pomoć, jer osjećaju niz negativnih emocija koje ih ometaju u donošenju odluke o karijeri (nelagoda, zbunjenost, frustracija, nervoza, anksioznost, razočaranje, strah).

Odnos SES indikatora i namjere nastavka obrazovanja, te indikatora habitusa i informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri

- U pogledu radnog statusa roditelja ispitanika kao indikatora obiteljskog ekonomskog i društvenog kapitala, malo više od polovice ispitanika ima zaposlena oba roditelja (n=158; 54.3%), a više od jedne trećine je ispitanika kojima je zaposlen samo jedan roditelj (n=116; 39.7%), te najmanje ispitanika čija su oba roditelja nezaposlena (n=17; 5.8%).
- U pogledu razine obrazovanja roditelja ispitanika kao indikatora institucionaliziranog oblika kulturnog kapitala obitelji ispitanika, najviše je ispitanika čiji su roditelji završili srednju školu (otac: n=192; 66%, majka: n=173; 59.9%). Ispitanika čiji otac ima završen fakultet je manje od jedne četvrtine (n=71; 24.4%), kao i ispitanika čija majka ima završen fakultet (n=64; 22.1%).
- Socioekonomski status povezan je s postojanjem značajne razlike u sigurnosti u namjeri nastavka obrazovanja ispitanika. Većina ispitanika namjerava nastaviti svoje obrazovanje (n=266; 91.1%) na visokoobrazovnim institucijama, ali postoji značajna razlika između sigurnih i nesigurnih ispitanika u nastavak obrazovanja prema radnom statusu roditelja i razini obrazovanja oca.
- Socioekonomski status obitelji ispitanika utječe na postojanje blage tendencije razlike u svim individualnim obilježjima ispitanika (faza odlučivanja, traženje informacija, razina optimizma, važnost koja se pridaje visokom obrazovanju, važnost prikupljanja informacijama, korisnost informacija u odlučivanju). Odlučni ispitanici, aktivni tražitelji informacija, optimistični, oni koji smatraju važnim izbor visokog obrazovanja za budućnost, oni koji smatraju informacije važnim i korisnim pri odlučivanju, relativno češće su oni čija su oba roditelja zaposlena, te čiji otac ili majka imaju završeno visoko obrazovanje ili akademski stupanj. Relativna razlika pokazala se statistički značajnom samo prema odlučnosti kao indikatoru habitusa.
- Razina obrazovanja oca utječe na postojanje značajne razlike u individualnom obilježju koje se odnosi na fazu odlučivanja (odlučnost) ispitanika. Postojanje razlike između odlučnih i neodlučnih ispitanika, te sigurnih i nesigurnih u nastavak obrazovanja prema očevoj razini obrazovanja potvrđuju i rezultati grupnog intervjua koji pokazuju da je otac često karijerni uzor i izvor informacija za karijerno zreli habitus, odnosno one sudionike koji su odluku o području studija donijeli ranije tijekom školovanja.

- Prema radnom statusu roditelja i obrazovanju majke ispitanici se značajno razlikuju u informacijskoj praksi razmišljanja o izboru. Skupina ispitanika kojima su oba roditelja zaposlena više razmišlja o tome koji je studij za njih, tj. mnogo razmišljaju o tome, a ispitanici kojima su jedan ili oba roditelja nezaposlena malo rjeđe razmišljaju o tome, ali u prosjeku relativno mnogo. Skupina ispitanika čija majka ima višu razinu obrazovanja više razmišlja o tome koji je studij za njih, tj. veoma mnogo razmišljaju o tome, u odnosu na ispitanike čija majka ima nižu razinu obrazovanja koji manje razmišljaju o tome, ali u prosjeku relativno mnogo.
- Obrazac informacijskog ponašanja ispitanika čiji otac ima višu razinu obrazovanja značajno se razlikuju od obrasca ispitanika čiji otac ima nižu razinu obrazovanja u svih sedam aspekata informacijskog ponašanja. Skupina ispitanika čiji otac ima višu razinu obrazovanja u odnosu na skupinu čiji otac ima nižu razinu obrazovanja više koristi tiskane izvore informacija, više razgovara s roditeljima o izboru karijere i više percipira očekivanja roditelja kao utjecajna na njihovu odluku o izboru studija. Ispitanicima čiji otac ima višu razinu obrazovanja manje nedostaju informacije o tome kako izabrati, manje su zbunjeni kada trebaju izabrati buduće obrazovanje i manje osjećaju nelagodu pri izboru karijere, te u prosjeku manje percipiraju utjecaj financijskih mogućnosti na konačnu odluku o budućem obrazovanju. Najveća je razlika između dviju skupina u osjećaju zbunjenosti koji više osjećaju ispitanici čiji otac ima nižu razinu obrazovanja nego ispitanici čiji otac ima višu razinu obrazovanja.
- Obrazac informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri ispitanika čiji otac ima završen fakultet ili znanstveni stupanj razlikuje se od obrasca informacijskog ponašanja ispitanika čiji je otac završio srednju ili osnovnu školu u nekoliko „roditeljskih varijabli“, kao što su razgovaranje s roditeljima o izboru visokog obrazovanja, utjecaju roditeljskih očekivanja i procjeni važnosti obiteljskih financijskih mogućnosti pri izboru područja studija.

Prilog 6: Popisi tablica i slika

Popis tablica u tekstu

Tablica 1. Ispitanici prema dobi: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 2. Ispitanici prema školskom uspjehu: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 3. Ispitanici prema namjeri nastavka obrazovanja: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 4. Ispitanici prema SES – zaposlenost roditelja

Tablica 5. Ispitanici prema SES – stupanj obrazovanja oca

Tablica 6. Ispitanici prema SES – stupanj obrazovanja majke

Tablica 7. Sudionici u grupnom intervjuu prema fazi odlučivanja: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 8. Frekvencija odgovora o fazi odlučivanja o području studija: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 9. Frekvencija odgovora o traženju informacija: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 10. Frekvencija odgovora o razini optimizma: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 11. Frekvencija odgovora o važnosti izbora područja studija: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 12. Frekvencija odgovora o razgovaranju i savjetovanju s drugim ljudima: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 13. Frekvencija odgovora o prikupljanju informacija iz raznih izvora: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 14. Frekvencija odgovora o razmišljanju koji studij izabrati: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 15. Frekvencija odgovora o važnosti prikupljanja informacija: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 16. Frekvencija odgovora o korištenju tiskanih informacija: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 17. Frekvencija odgovora ispitanika o korištenju interneta: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 18. Frekvencija odgovora o korištenju "face-to-face" komunikacije: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 19. Frekvencija odgovora ispitanika o korisnosti savjeta i mišljenja pri odlučivanju: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 20. Frekvencija odgovora o korisnosti činjenica pri odlučivanju: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 21. Frekvencija odgovora o korisnosti iskustava drugih osoba pri odlučivanju: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 22. Frekvencija odgovora o korisnosti razgovora s roditeljima: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 23. Frekvencija odgovora o korisnosti razgovora s drugim članovima obitelji i rođacima: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 24. Frekvencija odgovora o korisnosti razgovora s prijateljima i vršnjacima: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 25. Frekvencija odgovora o korisnosti razgovora s osobama koje već studiraju: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 26. Frekvencija odgovora o korisnosti razgovora s nastavnicima i drugim stručnim osobama: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 27. Frekvencija odgovora o korisnosti pojedinih izvora informacija pri odlučivanju o karijeri

Tablica 28. Frekvencija odgovora o korisnosti dobivenih informacija u odlučivanju o karijeri: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 29. Frekvencija odgovora o nedostajućim informacijama o sebi: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 30. Frekvencija odgovora o nedostajućim informacijama o raznim fakultetima: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 31. Frekvencija odgovora o nedostajućim informacijama o tome kako izabrati: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 32. Frekvencija odgovora o nedostajućim informacijama o mogućnostima zaposlenja: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 33: Frekvencija odgovora o poteškoćama u pristupu informacijama

Tablica 34. Frekvencija odgovora o barijerama u traženju i korištenju informacija

Tablica 35. Frekvencija odgovora o zbunjenosti pri odlučivanju: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 36. Frekvencija odgovora o nelagodi pri odlučivanju: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 37. Frekvencija odgovora o samopouzdanju pri odlučivanju: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 38. Frekvencija odgovora o anksioznosti pri odlučivanju: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 39. Frekvencija odgovora o utjecaju vlastitih interesa i želja na odluku: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 40. Frekvencija odgovora o utjecaju očekivanja roditelja na odluku: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 41. Frekvencija odgovora o utjecaju financijskih mogućnosti na odluku: usporedba relativnih frekvencija prema spolu

Tablica 42. Deskriptivni parametri za mjerene varijable informacijskog ponašanja pri odlučivanju o karijeri

Tablica 43: Deskriptivni parametri za mjerene varijable individualnih obilježja pri odlučivanju o karijeri

Tablica 44. Prikaz originalnih i rekodiranih varijabli socioekonomskog statusa

Tablica 45: Prikaz originalnih i rekodiranih varijabli individualnih obilježja

Tablica 46. Rezultati usporedbe prosječnih vrijednosti za individualno obilježje odlučnost prema razini obrazovanja oca

Tablica 47: Rezultati usporedbe prosječnih vrijednosti za indikator informacijskog ponašanja razmišljanja koji je studij odgovarajući prema radnom statusu roditelja

Tablica 48: Rezultati usporedbe prosječnih vrijednosti za indikator informacijskog ponašanja razmišljanja koji je studij odgovarajući prema obrazovanju majke

Tablica 49: Rezultati usporedbe prosječnih vrijednosti za indikatore informacijskog ponašanja prema obrazovanju oca

Tablica 50: Rezultati usporedbe prosječnih vrijednosti indikatora informacijskog ponašanja prema školskom uspjehu

Tablica 51: Rezultati usporedbe prosječnih vrijednosti indikatora informacijskog ponašanja prema odlučnosti

Tablica 52: Rezultati usporedbe prosječnih vrijednosti indikatora informacijskog ponašanja prema predanosti traženju informacija o karijeri

Tablica 53: Rezultati usporedbe prosječnih vrijednosti indikatora informacijskog ponašanja prema optimizmu

Tablica 54: Rezultati usporedbe prosječnih vrijednosti indikatora informacijskog ponašanja prema informacijskom habitusu-korisnost informacija

Tablica 55: Individualna obilježja sudionika u grupnom intervjuu

Popis tablica u prilogu

Means: Informacijsko ponašanje

Means: Individualna obilježja

Chi-Square Tests: Namjera nastavka prema SES (zaposlenost roditelja)

Chi-Square Tests: Namjera nastavka prema SES (obrazovanje oca)

Chi-Square Tests: Namjera nastavka prema SES (obrazovanje majke)

Chi-Square Tests: Odlučnost prema SES (obrazovanje oca)

Means: Odlučnost prema obrazovanju oca

ANOVA informacijsko ponašanje prema SES – zaposlenost roditelja

ANOVA informacijsko ponašanje prema SES - obrazovanje oca

ANOVA informacijsko ponašanje prema SES - obrazovanje majke

Means: Info. ponašanje prema SES (zaposlenost roditelja)

Means: Info. ponašanje prema SES (obrazovanje majke)

Means: Info. ponašanje prema SES (obrazovanje oca)

ANOVA informacijsko ponašanje prema školskom uspjehu

Means: Info. ponašanje prema školskom uspjehu

ANOVA informacijsko ponašanje prema individualnim obilježjima (odlučni-neodlučni)

Means: Info. ponašanje prema odlučnosti

ANOVA informacijsko ponašanje prema individualnim obilježjima (aktivni-pasivni)

Means: Info. ponašanje prema predanosti

ANOVA informacijsko ponašanje prema individualnim obilježjima (optimistični-pesimistični)

Means: Info. ponašanje prema optimizmu

ANOVA informacijsko ponašanje prema individualnim obilježjima (korisne su info-beskorisne su)

Means: Info. ponašanje prema korisnosti informacija

Popis slika

Slika 1. Bronfenbrennerov ekološki model razvoja individue

Slika 2. Wilsonov opći model informacijskog ponašanja (Wilson, 1996)

Slika 3. Povezanost komunikacije i informacijskog ponašanja

Slika 4. Temeljne komponente *ELIS* istraživanja u kontekstu načina života

Slika 5. *ISP* model C.C. Kuhlthau

Slika 6. Superova duga života

Slika 7. Proces usmjeravanja karijere

Slika 8. Empirijski model informacijskih potreba za svakodnevni život urbanih tinejdžera

Slika 9. Taksonomija poteškoća u odlučivanju o karijeri

Slika 10. Povezanost ekonomskog kapitala obitelji s obrazovnim postignućem posredovana kulturnim kapitalom

Slika 11. Jena model društvene promjene i ljudskog razvoja

Prilog 7: Dokument molbe i suglasnosti za provođenje istraživanja

MINISTARSTVO OBRAZOVANJA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA

PEDAGOŠKI ZAVOD Zenica

DOBROŠKIPUNTIČKI		
16-04-2018		
10-1	38	0459 /

PREDMET: Molba za suradnju u provođenje ankete za potrebe izrade doktorske disertacije

Poštovani,

Doktorantica sam poslijediplomskog dokorskog studija „Društvo znanja i prijenos informacija“ na Sveučilištu u Zadru, Hrvatska. U okviru doktorske disertacije na temu „**Informacijsko ponašanje starijih adolescenata pri odlučivanju o profesionalnom razvoju u Bosni i Hercegovini**“ pod mentorstvom prof. dr Ivanke Stričević, provodim istraživanje učenika gimnazija u Zeničko-dobojskom kantonu, te Vas molim da mi odobrite provođenje ovog anketnog ispitivanja učenika IV razreda Prve gimnazije u Zenici, Druge gimnazije u Zenici i Gimnazije KŠC Sv. Pavao u Zenici, te ukoliko bude potrebno, Gimnazije u Visokom.

Učenici će prije ispunjavanja upitnika biti obaviješteni o cilju istraživanja i o tome da je sudjelovanje potpuno anonimno i dobrovoljno, te da mogu u svakom trenutku odustati od ispunjavanja upitnika ukoliko to žele. Anketni upitnik sadrži 23 pitanja otvorenog i zatvorenog tipa, a za ispunjavanje upitnika potrebno je 10 - 15 minuta. Pitanja se odnose na njihova razmišljanja i iskustva prilikom odlučivanja o eventualnom budućem obrazovanju, i na aktivnosti koje u tom smjeru poduzimaju (ili ne poduzimaju) povezane sa traženjem, prikupljanjem i korištenjem informacija u svrhu izbora budućeg obrazovanja.

Ukoliko su Vam, s obzirom na karakter istraživanja, potrebne neke dodatne informacije, slobodno mi se obratite. Zahvaljujem Vam na suradnji.

Srdačan pozdrav.

U Zenici, 12.04.2018.

INDIRA KASAPOVIĆ

Fra Ljube Hrgića 1, 72 000 Zenica, BiH

Tel.: 061 774 718

e-mail: indirakasapovic@hotmail.com

Broj: 10-38-6459/18
Zenica, 24.04.2018. godine

Indira Kasapović
Fra Ljube Hrgića 1, 72000 Zenica,
Bosna i Hercegovina
tel: 061-774-718
e-mail: indirakasapovic@hotmail.com

PREDMET: Saglasnost za provođenje istraživanja u srednjim školama Zeničko-dobojskog kantona

Postupajući povodom Vašeg zahtjeva kojim tražite saglasnost za provođenje istraživanja u srednjim školama Zeničko-dobojskog kantona, u svrhu izrade doktorske disertacije, na osnovu dostavljenih dokumenata konstatirano je sljedeće:

- Studentica ste postdiplomskog dokorskog studija „Društvo znanja i prijenos informacija“ na Sveučilištu u Zadru, Odjel za informacijske znanosti.
- Senat Sveučilišta u Zadru je donio odluku o podobnosti teme i kandidata za izradu doktorske disertacije pod naslovom „Informacijsko ponašanje starijih adolescenata pri odlučivanju o profesionalnom razvoju u Bosni i Hercegovini“.
- Za empirijski dio Vaše doktorske disertacije namjeravate provesti istraživanje sa učenicima završnih razreda srednjih škola (ukupno 300 učenika u anketnom ispitivanju i 15-tak učenika u fokusnim grupama).

Imajući u vidu da Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona i Pedagoški zavod Zenica podržavaju naučno-istraživački rad koji ima za cilj unapređenje odgojno-obrazovnog procesa, daje se saglasnost za provođenje istraživanja „Informacijsko ponašanje starijih adolescenata pri odlučivanju o profesionalnom razvoju u Bosni i Hercegovini“.

Učešće učenika u istraživanju je dobrovoljno.

Provođenje istraživanja ne smije remetiti odvijanje nastave i realizaciju drugih radnih i školskih obaveza nastavnika i učenika.

Po završetku istraživanja dužni ste, uz podatke o školama i učenicima koji su bili uključeni u istraživački proces, dostaviti i izvještaj o rezultatima istraživanja.

S poštovanjem,

DOSTAVLJENO:

1. Naslovu
2. a/a

**DIREKTORICA
PO OVLAŠTENJU MINISTRA**

Bernadeta Galijašević

Prilog 8: Transkripti intervjua

Sesija I (ispitanici su kodirani kao I-1, I-2, I-3)

P: Jesi li izabrao područje studija i kako si odlučio o tome?

I-1: Ono čime sam se ja vodio prilikom izbora fakulteta jeste to da sam uzimao u obzir svoje sposobnosti i svoje želje, pa sam stavio na neku vagu ono što ja volim, želim i što me privlači i ono što sam ja u stanju. Za mene je bilo olakšavajuća okolnost to što mi se poklopilo ono što želim sa onim što mi ide, za šta imam predispozicije, pa nisam imao velikih problema pri izboru. Moja težnja još od osnovne škole je bila elektrotehnika, jer od početka sam imao afinitete prema matematici i fizici, to mi nikad nije predstavljalo problem, volio sam te predmete i oduvijek su mi išli. Nakon što sam to ustanovio, gledao sam fakultete koji imaju veze s tim, prikupljao informacije, i kako se bližio odlazak na fakultet sve sam intenzivnije prikupljao informacije o čemu se zapravo radi na tim fakultetima, šta je gradivo, koji su ključni predmeti, šta ću biti završim taj fakultet i koji spektar zanimanja se meni nudi kad završim taj fakultet.

P: Koje su ti informacije pri tome najviše pomogle? Od koga si ih dobio? Gdje si išao po informacije?

I-1: Najviše informacija sam pridobio iz mišljenja ljudi. Odabrao sam elektrotehnički fakultet u Sarajevu. Mnogo sam pričao s asistentima na tom fakultetu i sa studentima, pitao sam ih da li su oni zadovoljni, da li su se pokajali, svi su mi rekli da im je teško, ali da se nisu nijednog momenta pokajali što su to upisali.

P: Postoji li nešto što te zanima, a nisi mogao naći informaciju o tome?

I-1: Bilo je dosta toga. Naprimjer, nijedan fakultet mi nije ponudio informaciju kad je tačno prijemni ispit. Mislim da je to jedna od najvažnijih informacija. Daju nam prekratak rok da se spremimo, da ponovimo gradivo i da se psihički primpremimo za prijemni ispit.

P: Kakvu si pouku izvukao iz svog iskustva, šta bi poručio drugima?

I-1: Mislim da je odluka o visokom obrazovanju veoma važna odluka, nakon odabira srednje škole ovo je sljedeća stepenica koja je višestruko značajnija. S ovom odlukom sužavamo spektar zanimanja kojima se možemo baviti, jer živimo u zemlji u kojoj smo prinuđeni da se obrazujemo. Imamo mnogo nezaposlenih i ukoliko želimo da imamo zanimanje nakon završenog fakulteta sa kojim možemo živjeti iole pristojan život, moramo jako dobro razmisliti da bismo odlučili šta je to što će nam to omogućiti. Po mom mišljenju, nema ništa gore od toga da budemo zarobljeni u profesiji koja nas ne zanima i da to radimo cijeli život. Ne trebamo se oslanjati samo na svoje mišljenje prilikom izbora fakulteta nego trebamo poslušati i mišljenja drugih ljudi, jer ja smatram da mi još uvijek nismo potpuno zrele osobe i neophodno je da uvažimo mišljenja naših roditelja i vršnjaka, i naravno naših profesora i pedagoga jednostavno zbog toga što oni imaju širu sliku situacije koja se nalazi pred nama.

P: Kako se osjećaš sada kada si definitivno donio odluku o svom budućem obrazovanju i kada napuštaš srednju školu?

I-1: Znam da će mi biti teško jer je fakultet zahtjevan, zahtijeva jako veliki trud, puno odricanja i vremena, jako veliku posvećenost. Međutim, ja sam uspio sam sebi usaditi mišljenje da je to vrijedno moga truda i da ja tim odricanjem doprinosim svom životu nakon fakulteta i jednostavno da će mi se taj trud jednog dana isplatiti. Mislim da je jako važno da sebi u glavi posložimo prioritete. Ja se, iskreno osjećam ispunjeno i drago mi je što privodim kraju srednju školu. Isto tako osjećam i neku nostalgiju, potištenost što se završava možda jedan od najljepših perioda u našem životu. Pribojavam se toga što odrastam kao osoba i što ću se susretati sa većim problemima. Ali mi ne treba da bježimo od svojih strahova nego da se suočavamo sa njima, ne treba da bježimo od problema nego da ih rješavamo zdravim razumom, da ne zaključujemo naprečac i da uzimamo u obzir sve faktore.

P: Šta misliš da zajednica treba učiniti da vam olakša izbor?

I-1: Činjenica je da fakulteti sa najvećom tradicijom ne drže prezentacije, jer nemaju potrebu da privlače studente, jer imaju „ime“. Naprimjer, Medicinski fakultet u Sarajevu nikada neće doći da održi prezentaciju u našoj školi, jer će se tamo uprkos svemu prijaviti najviše kandidata. Ali mislim da bi se svi fakulteti, bez obzira na ime, trebali više angažirati da šire informacije kako bi mi jednostavno mogli da znamo šta nas čeka. Mogli bi dolaziti studenti da nam odgovore na sva pitanja koja nas zanimaju.

P: Jesi li izabrala područje studija i kako si odlučila o tome?

I-2: Ja sam uvijek imala problem pri odabiru fakulteta. Još od osnovne škole sve me zanimalo i imala sam afinitet prema svemu. Neko vrijeme sam htjela da budem doktorica, pa psiholog, onda sam htjela da budem profesorica matematike, htjela sam svašta nešto da budem. I unazad sedmicu dana nisam apsolutno znala na koji ću se fakultet upisati. Dakle, jako kasno sam odlučila, prije neki dan. Odbijala me medicina u Sarajevu, čula sam samo loše strane, a kada odem na oficijelnu stranicu fakulteta ne dobijem informacije koje mi trebaju. Nema ništa za studente koji žele da se upišu na taj fakultet. Svi misle da mi znamo sve o fakultetima i da imamo previše informacija zato što imamo internet, ali mi nemamo informacije koja nam trebaju. Mislim da bi se uprave fakulteta trebale povezati sa upravom škola i da mi odemo tamo i dobijemo sve informacije koje nam trebaju. Jako sam kasno napravila svoj konačan izbor. Jutros sam se upisala na međunarodni fakultet u Sarajevu, a to nikad nisam očekivala, samo zato što sam dobila stipendiju i što sam to vidjela kao šansu da odem odavde. Ovdje nisu dovoljno poštovane osobe sa visokim obrazovanjem. Mislim da je to jako obeshrabrajuće kada vidimo toliko nezaposlenih osoba sa završenim fakultetom. Meni je bilo prvenstveno da nađem nešto što će me odvesti izvan BiH, preko granice. Možda to zvuči malo sebično, ali mislim da imam pravo da budem sebična u ovoj odluci.

P: Kako si se osjećala kada si odlučivala? Koje su ti informacije nedostajale? Šta ti je pomoglo da odlučiš?

I-2: Osjećala sam veliku anksioznost kada sam donosila odluku. I sada osjećam mali strah da možda ipak nisam donijela ispravnu odluku, ali mislim da se to na kraju krajeva može ispraviti, i da će mi dobro doći i to iskustvo. Općenito, informacije pokušavam da dobijem sa interneta, u razgovoru sa roditeljima i sa studentima koji već studiraju na nekim fakultetima. Mislim prvenstveno u razgovoru sa roditeljima, ali ja njih ne mogu pitati šta ja dalje da studiram, jer oni ne žele da utječu na mene, nego žele da to bude moja odluka. Moji vršnjaci nisu dovoljnoiskusni, nisu ni oni dovoljno informisani. Mislim da su najbolji izvor studenti, čak ne ni profesori s fakulteta, nego studenti koji su tamo, koji imaju sličan način razmišljanja kao ja, da mogu da im vjerujem.

P: Koje si poteškoće imala da pronađeš informaciju koja ti treba?

I-2: Naprimjer, za medicinski fakultet, mi smo išle na dan otvorenih vrata Univerziteta, i onda smo saznale da se Medicinski fakultet nije ni pojavio. To su fakulteti koji imaju tradiciju i oni misle da mi svi znamo sve o njima, i oni ustvari očekuju da se mi borimo za njih a ne oni za nas. Mislim da im je svejedno zato što će svakako imati dovoljan broj prijavljenih studenata.

P: Šta je to što bi po tvom mišljenju olakšalo drugima da donesu odluku, šta je to što bi zajednica mogla učiniti da pomogne?

I-2: Mislim da nismo dovoljno razvijeni u nekom ljudskom smislu, da ne pridajemo dovoljno pažnje mladim ljudima. Mislim da je ovdje svima dovoljno da dobiju posao i da imaju šta jesti, ne borimo se za visokoobrazovane ljude, sveli smo sve na minimum postojanja. Ovdje se ne cijeni znanje. Bilo gdje u inostranstvu je više otvoreno za nova zanimanja, kao što je bioinžinjeriing, što sam ja odabrala. Mi smo zapeli u vremenu.

P: Da li si izabrao područje studija i kako si donio odluku? Koje su ti informacije pri tome pomogle?

I-3: Pri izboru fakulteta trudio sam se da izaberem neki fakultet s kojim ću moći naći posao u BiH, ali isto tako da mi nudi mogućnost zapošljavanja u inozemstvu zbog toga što mi naš sistem ne ulijeva povjerenje u mnogim stvarima. Čak i kad gledamo web stranice stranih fakulteta vidimo koliko su one bolje strukturirane i koliko je lakše pronaći informacije koje nas zanimaju, dok sam na stranicama naših fakulteta znao provoditi po dva-tri sata i da opet ne nađem ono što me zanima. Ja sam, konkretno, izabrao fakultet, ali planiram se nakon prve godine ispisati da vidim da li je to ono što meni odgovara ili ću ići dalje. Volio bih upisati fakultet vezan uz informatiku i računarstvo, istovremeno me privlači psihologija koju se bojim izabrati jer sam čuo dosta negativnih iskustava osoba koje su je već završili i imaju problem s pronalaskom posla. Problem je u tome što me ne zanima ni samo psihologija ni samo informatika nego su nekako zanimali svi predmeti tokom školovanja. Štagod da izaberem znam da neću izabrati nešto što ne volim, samo se pitam da li će ono što nisam izabrao biti nešto što više volim. Planiram se upisati na elektrotehniku uglavnom zbog toga što svi tamo idu, pa da vidim da li je to i za mene. I dalje nemam neku konačnu odluku koju sam sam donio.

P: Kada su u pitanju informacije, možeš li se sjetiti koje su ti informacije bile najvažnije, koje su ti pomogle da odlučiš?

I-3: Pa uglavnom su to osobe koje su studirale.

P: Na kakve si probleme naišao, šta misliš da nedostaje?

I-3: Državni fakulteti ne daju dovoljno informacija, ali opet njihova tradicija nam ulijeva povjerenje da ćemo i nakon završenog fakulteta dobiti posao. A kada se radi o privatnim univerzitetima, bojim se da njihova diploma neće biti priznata. Raspitivao sam se o privatnim fakultetima i dobio sam oprečne informacije, od onih koji su prezadovoljni do onih koji su razočarani i prebacuju se na državne fakultete. Privatni fakulteti se predstavljaju kako su oni najbolji u svemu, najbolje profesore, najbolje prilike, razmjene studenata, zvuči mi previše dobro da bi bilo istinito. Roditelji su pokušavali da me navedu da pronađemo ono što me najviše zanima, ali to je bilo bezuspješno, jer su me svi predmeti zanimali.

P: Šta je škola i zajednica trebala učiniti da vam olakša?

I-3: Meni su pomogle prezentacije fakulteta iako nisu bile dovoljno dobro organizovane. Upoznali smo se sa različitim programima, raznih fakulteta pa smo mogli otprilike donijeti odluku. Mislim da bi škola trebala, pa možda čak i osnovna, i ranije voditi učenike na dane otvorenih vrata. Odabir karijere nije nešto s čime se tek susrećemo u četvrtom razredu srednje škole nego smo puno ranije bili primorani da donesemo odluke o kojima nismo imali dovoljno informacija.

Sesija II (I-4, I-5, I-6)

P: Jesi li izabrao šta ćeš studirati i kako si donio odluku? Koje su ti informacije u tome pomogle?

I-4: Što se tiče predmeta studiranja, ja sam odlučio, ali još uvijek razmišljam o mjestu studiranja, što uglavnom ima veze sa finansijskim mogućnostima mojih roditelja. Uglavnom sam izabrao prema svojim afinitetima, šta je mene zanimalo, teme o kojima sam čitao i o njima gledao na internetu. Tako sam došao do odluke da studiram političke nauke. U početku, nisam htio razmišljati o tome, bio sam pomalo anksiozan i zbunjen, uglavnom zbog toga što nisam znao gdje mogu priuštiti sebi da studiram zbog finansijskih mogućnosti. Informacije sam uglavnom tražio na internetu, ali kod privatnih fakulteta informacije o tome su malo zamršene, o školarini, o stipendijama, jer oni te informacije ne žele odmah dati jer su to skupi fakulteti. Dugo mi je vremena trebalo da nađem samo za jedan univerzitet, dugo sam se zadržavao na tim stranicama, i što sam duže bio na tim stranicama sve mi je veća anksioznost bila i manja želja da nastavim tražiti informacije. Onda sam jedno vrijeme skroz prestao tražiti informacije i prepustio da sve ide svojim tokom.

P: Koje su to tvoje dileme koje još imaš? Kako bi ti informacije pomogle? Kako se osjećaš?

I-4: U našoj školi nema savjetnika po tom pitanju, nema karijernih dana kao u Zapadnim zemljama ili drugim gradovima, gdje dolaze fakulteti u škole i informacije su dostupnije, ali opet svjestan sam da čak da to i postoji u našoj školi dolazili bi univerziteti iz BiH, koji mene ne zanimaju. O inostranim fakultetima se moramo informisati samo preko interneta. Karijerni savjetnici u Zapadnim školama prate razvoj svakog pojedinog učenika i razgovaraju sa učenicima o njihovim afinitetima, usmjeravaju ih. Ja sam konkretno imao informacije o sebi, ali sam imao problem s vanjskim faktorima. Informacije o sebi sam stekao tokom vremena, kad sam sagledao kojim sam se temama bavio i šta me zanimalo, nije mi bilo teško s tim informacijama. Također, emocije su mi bile najveća prepreka. Čak i kad se potpuno odlučiš, osjećaš anksioznost. Najvažnije je odlučiti šta ćeš studirati, otkriti šta te zanima, a onda je lakše odlučiti gdje ćeš studirati.

P: Osjećaš li se dovoljno spremnim za odlučivanje, dovoljno odlučnim?

I-4: Treba razdvojiti odlučnost i spremnost. Mi smo svi odlučili ali ne možemo reći da smo spremni, ne možemo nikada biti sigurni da smo dovoljno spremni.

P: Šta je bilo presudno u tvom odlučivanju, jesi li razmišljao o budućnosti, šta ćeš raditi kad završiš fakultet?

I-4: Ja nisam razmišljao o kasnijem zaposlenju, nisam išao tako daleko. Meni je najvažnije izabrati ono što ću voljeti studirati, teme koje mene zanimaju. Ja mislim da ako studiraš ono što voliš i daješ sve od sebe, da će posao doći, kakva god da je situacija u nekoj zemlji, pogotovo ako si među najboljima u tom području. A u našem društvu se na sve gleda površno, ne gleda se šira slika.

P: Jesi li se odlučila šta ćeš studirati?

I-5: Ja sam djelimično odlučila kad sam birala smijer u gimnaziji, tako da sam već znala otprilike da ću studirati društvene nauke. U trećem razredu smo dobili predmet psihologiju, koja mi se činila zanimljivom, onda sam počela razmišljati da to studiram. Kada sam razmišljala shvatila sam da mom karakteru ne odgovara takav rad s ljudima na rješavanju njihovih problema. To mi je bila jedna opcija, a

onda sam razgovarala sa roditeljima i strajjim bratom, koji je završio pravni fakultet. On mi je opisao kakav je to fakultet i shvatila sam da bi to mogla studirati, ali mi je ostala želja za psihologijom. Trenutno, odlučila sam, samo ne znam gdje ću studirati...

P: Šta ti je pomoglo da odlučiš, da li si zadovoljna svojom odlukom?

I-5: Što se tiče fakulteta, jesam, ali malo mi je problem s tim predrasudama oko studiranja prava. Stvorila se neka predrasuda da to nije fakultet s kojim se možete zaposliti. Onda, čula sam da je dosta jači zenički univerzitet u pravu nego sarajevski, ali nisam sigurna da li bih mogla ići u drugi grad. U početku sam i ja bila zbunjena i anksiozna, ali kroz razgovor sa roditeljima i prijateljima, malo sam razbistrila tu svoju odluku. Na moju odluku je najviše utjecalo ono što mene zanima i razgovori s roditeljima.

P: Jesi li željela nešto znati a da nisi mogla pronaći neku informaciju o tome?

I-5: Jedino mi smeta što nismo dobili priliku otići u neke ustanove da vidimo kako ljudi rade. A naše društvo uopšte ne brine o svojoj budućnosti.

P: Jesi li odlučio šta ćeš studirati i šta ti je u tome pomoglo, koje su informacije bile presudne?

I-6: Ja mogu reći da sam odlučio šta ću upisati, ali postoji doza nesigurnosti, jer moje ocjene u školi nisu baš u skladu s tim. Najveći uticaj na moju odluku imalo je to da li ću imati posla nakon fakulteta. Potrudio sam se da moj izbor fakulteta ima barem neke veze sa onim što volim. Osoba koja je imala najviše utjecaja na mene je moja starija sestra koja studira to što i ja želim studirati, tako da sam se iz prve ruke informisao o svemu što me zanima, kakvo je gradivo, koliko je teško. Na internetu, moram priznati nisam ništa tražio. Smatram da internet ne pruža pouzdane informacije, a i kad imam priliku da pričam s nekim ko mi je tako blizak i ko me dobro poznaje, nisam imao potrebe za dodatnim informacijama. Pitao sam sestru za njezin stav da li ja to mogu, a što se tiče roditelja, od njih nisam tražio neko mišljenje jer ne znam da li bi mi oni mogli išta reći. Oni nisu završili fakultete i nemaju nikakvo iskustvo u tome. Osim sestre razgovarao sam sa još nekim ljudima koji studiraju na željenom fakultetu, o profesorima koji tamo predaju, o svemu drugom. Finansijska situacija utječe na moju odluku, pa ako bi se desilo da dobijem stipendiju, možda bi promijenio odluku.

P: Šta misliš da je potrebno mladim ljudima kako bi lakše odlučili?

I-6: Mislim da smo svi mi prilično prepušteni sami sebi. Malo je osoba koje vam mogu pomoći, koje vam mogu reći šta da izaberete. Nezaposlenost najviše utječe na naše odluke. Mi smo svi malo zbunjeni i anksiozni. Potrebno je više individualnih razgovora sa nama. Također mislim da nam prezentacije fakulteta i odlasci u posjetu fakultetima barem na jedan dan pomaže u izboru, i naravno podrška roditelja i bliskih osoba. I mi sami se trebamo više potruditi da pronađemo više informacija.

Sesija III (I-7, I-8, I-9)

P: Jesi li odlučila šta ćeš studirati, kako je došlo do toga i koje su ti informacije pomogle u tome?

I-7: Meni je drago što se nikad nisam puno dvoumila oko toga šta ću studirati. I prije gimnazije znala sam da je to informatika. Kasnije sam samo bila još uvjerenija u to. Uvijek sam išla samo u tom smjeru. Nisam sigurna šta će mi odgovarati jer je informatika širok pojam, ali o tome ću odlučiti kad budem birala master. Mislila sam da će u našoj školi sve biti bolje organizovano i da ćemo dobiti više informacija o fakultetima. Prošle godine, u trećem razredu, ovdje u čitaonici pronašla sam bruceški vodič koji mi je puno pomogao, prelistala sam ga i saznala ustvari prve konkretnije informacije o odsjeku koji želim upisati. Onda sam istraživala malo na internetu i odlučila da ću se više informisati kad dođe vrijeme za to, na kraju srednje škole. U međuvremenu se otvorio novi odsjek na zeničkom univerzitetu. Nisam bila sigurna da li da idem u Sarajevo ili ostanem u Zenici, pa mi je bilo drago što je otvoren taj odsjek da ne moram ići od kuće. Upoređivala sam sarajevsku i zeničku informatiku, i vidjela da je to otprilike isto. Također sam našla na internetu informacije o prijemnom ispitu, o cijenama, tako da ću izaći na oba prijemna pa ćemo vidjeti šta će biti.

P: Šta ti je pomoglo u tome da budeš sigurna u svoj izbor? Jesu li te roditelji usmjeravali, nastavnici?

I-7: Nisam sigurna, samo sam osjetila da me to privlači i da mi to nije dosadno. Obično su me ljudi vidjeli kao buduću doktoricu, ali ja sam znala od malena da to nije za mene i da se ne vidim u tome. Roditelji su mi rekli da odaberem što mi se sviđa i da radim ono što ja hoću, a oni su otvoreni za savjete i razgovor, a konačnu odluku prepuštaju meni. Meni je to teže jer je sva odgovornost onda na meni ali i lakše jer ne osjećam pritisak da moram ispuniti njihova očekivanja.

P: Kako se osjećaš, da li možeš opisati svoje osjećaje?

I-7: Osjećaji su izmiješani. Ja u isto vrijeme osjećam neki strah i brigu hoće li to sve ispasti kako treba, jer je to velika prekretnica u životu.

P: Jesi li odlučila šta ćeš studirati i možeš li opisati kako je došlo do izbora, šta si sve prošla?

I-8: Ja moram reći da je moj put do odluke bio malo drugačiji i da nije sve išlo tako glatko. Ja sam od malena htjela biti arhitekta, za interijer. Kako su sve djevojčice oblačile barbike, ja sam crtala sobe i namještaj. U gimnaziji sam se usmjerila na matematičko područje. Kad mi je bilo vrijeme da odlučim šta ću studirati, u četvrtom razredu srednje škole, kad bih čula da je neko već odlučio osjećala sam pritisak u glavi, a ja ne znam ni kud bih ni šta bih, roditelji su me podsticali i govorili da mi oni neće reći šta ću studirati ali će mi reći šta neću studirati. A to su ekonomija, pravo, medicina...Pitala sam za sugestije tatu, on mi je objašnjavao, jer ništa nisam znala...U januaru je još uvijek bila ta dilema da li da se odlučim za elektrotehniku ili arhitekturu. I onda sam se odlučila za arhitekturu da bih mogla krenuti na pripreme u crtanju jer ako želiti proći prijemni morate se pripremiti s nekim izvana jer vam škola ne daje to znanje. Znači, više sam vremenski bila uslovljena.

P: Kako su ti roditelji pomogli, šta ti je otac sugerirao?

I-8: Prvo sam tražila informacije od svojih roditelja, mama ne želi da se miješa, a tata zna kako sam neodlučna, a on je upućen i u tržište rada, tako da mi je on rekao šta ne trebam studirati, a od preostalog neka izaberem šta god hoću. Razgovarala sam i sa drugim ljudima, niko mi nije ništa negativno rekao o arhitekturi.

P: Kako se osjećaš zbog svoje odluke, koji su tvoji osjećaji?

I-8: Drago mi je što sam odlučila šta ću studirati, nisam više zabrinuta, sada me samo brine prijemni ispit. Dobila sam dovoljno informacija na njihovoj web stranici o prijemnom ispitu, ali ipak osjećam brigu zbog svega.

P: Šta bi trebalo da zajednica učini da biste imali dovoljno informacija o budućem obrazovanju?

I-8: Mlade treba usmjeravati od najranijih godina. Mislim da bi u školi trebalo biti obavezno testiranje za buduća zanimanja. Trebalo bi da škole imaju karijernog savjetnika, nikada nisam čula da kod nas ima negdje takvo savjetovanje, vjerovatno je prepreka novac. Privatni fakulteti nude više informacija, više se reklamiraju nego državni. Ali prilikom zapošljavanja više se cijeni državni fakultet nego privatni. Meni je iskreno puno pomogla prezentacija jednog fakulteta gdje nam je bivši učenik gimnazije, on je sad profesor na nekom pravnom fakultetu, odgovorio na sva pitanja koja su nas zanimala, tako da mislim da bi nam trebalo više prezentacija uspješnih ljudi koji govore o svojoj karijeri. Ove prezentacije koje smo mi imali i jesu i nisu korisne, jer najtraženiji državni fakulteti nikada ne prave prezentacije, na njihovim stranicama također nećete puno saznati. Hrvatske stranice o karijerama su puno bolje i detaljnije.

P: Jesi li izabrala studij i kako je došlo do te odluke? Koje su ti informacije pomogle?

I-9: Ja sam odlučila davno, jer sam od osnovne škole kroz rezultate koje sam postizala iz matematike i informatike, znala da je to posao kojim ću se baviti u budućnosti. Roditelji se nikada nisu puno petljali, nego su mi govorili da izaberem ono što želim. Ali otac je bio više tu da mi da neke informacije, jer je više upoznat sa tržištem rada. Onda sam u četvrtom razredu počela istraživati koji bi mi fakultet odgovarao. Prve informacije tražila sam na internetu i našla sam elektrotehniku, IT odsjek.

P: Kako se osjećaš zbog svoje odluke, koji su tvoji osjećaji?

I-9: Drago mi je što sam odlučila, osjećam olakšanje, drago mi je što sam dobra u oblasti koja se traži u svijetu, a i kod nas je sve popularnije. Ono što meni predstavlja problem je to što moji roditelji previše vjeruju u mene i imaju prevelika očekivanja i ne znam kako bih se osjećala da ne uspijem ispuniti ta njihova očekivanja. Više bih voljela da malo manje vjeruju mene. Jedino mi to stvara pritisak.

P: Koji su bili tvoji kriteriji pri izboru fakulteta, šta je za tebe bilo najvažnije?

I-9: Najvažnije je znanje koje mi pružaju, kvalitet znanja, kada sutra konkurišem na neki posao da se ne stidim svoje diplome. Isto tako da ima dovoljno prakse koja će mi omogućiti da što bolje radim svoj posao.

P: Šta bi trebalo da zajednica učini da biste imali dovoljno informacija o budućem obrazovanju?

I-9: Ja bih popravila to što se sve svodi na „štelu“, sve se dobiva preko štele, to sam saznala iz iskustva drugih ljudi. Kod nas se sve svodi na korupciju i novac...Ljudi kojima je stalo do znanja sigurno neće upisati privatni fakultet.

Sesija IV (I-10, I-11, I-12)

P: Jesi li izabrala studij i kako je došlo do te odluke? Koje su ti informacije pomogle?

I-10: Ja sam se opredijelila šta ću studirati i to je građevinski fakultet. Prije dvije godine bila sam veoma skeptična po pitanju građevinskog fakulteta jer sam mislila da ću sto posto upisati medicinu. Međutim, jednom sam otišla da izvadim krv i umalo sam pala unesvijest. Onda sam počela razmišljati da li je to stvarno dobra profesija za mene jer sam shvatila da mnoge stvari kroz koje doktori prolaze nisu za mene i da ja to ne mogu podnijeti. Onda sam malo lutala, mislila sam da je za mene farmacija, pa hemija, a onda mi je starija sestra spomenula građevinski fakultet. Ona je rekla da bih ja trebala na taj fakultet, da s tim fakultetom ima posla, ja sam rekla nema šanse, ja to mrzim. Ali sam svejedno počela razmišljati o tome i istraživati na internetu, gledala sam stranice koje su me inspirisale i koje su vezane za građevinarstvo. Vidjela sam da je to zanimljivo, da ima dosta matematike i fizike koje su mi omiljeni predmeti. Pogledala sam web stranicu fakulteta da vidim koji se predmeti izučavaju na tom fakultetu. I onda sam se konačno opredijelila ove godine za taj fakultet, krajem prvog polugodišta. Do tada sam poprilično lutala. Ovog polugodišta otišla sam na Dan otvorenih vrata Univerziteta u Zenici, nisu dali dovoljno informacija, samo su nam podijelili letke, očekivala sam puno više. Samo su studenti bili, nije bilo profesora. Oni su mi rekli da se dosta ide na gradilišta, što se meni sviđjelo. Shvatila sam da me to zanima. Šta mi je pomoglo? Najviše sam pomogla sama sebi. Najvažnije je da čovjek shvati šta je to što želi, što on može, i pored toga, važne su finansije, da znate hoćete li ostati u svom gradu ili ćete studirati u nekom drugom. Moji roditelji se ne slažu s mojom odlukom, oni ne žele da ja upišem građevinu, ali ja ipak više vjerujem sebi.

P: Kakve bi informacije trebale da vam budu dostupne da biste se lakše odlučili šta ćete studirati?

I-10: Mislim da bi više informacija trebalo da se pruža na fakultetima, da nam ih daju osobe koje su stručnije, a ne studenti, koje će nas više uputiti u zanimanje za koje se mi opredijelimo. Posebno mi je pomoglo to što sam učestvovala u projektu Budi student jedan dan. To treba da napravi svaki fakultet, za mene je to bilo super iskustvo. Osim toga, svaki fakultet treba da ima jednu osobu koja će davati informacije izvanjskim osobama o tom fakultetu s kojom ćemo mi moći da popričamo i da riješimo sve svoje dileme, a trenutno takvih osoba nema. Također, meni su sviđjele ove prezentacije fakulteta koje su bile kod nas u školi. Ali mislim da one nisu objektivne, nego više služe kao reklama. Ne vjerujem im. Ne sviđa mi se to što mi o fakultetima možemo čuti samo od fakulteta, nema nekog ko će biti objektivan, neka agencija ili institucija koja bi se bavila time da se učenici informišu, da izdaju časopise. Možda da tu bude i neki psiholog s kojim bismo mi mogli popričati, jer mi smo ipak u nekoj dilemi...Radila sam u osnovnoj školi testove kod pedagoga, ali mislim da je to potrebnije u srednjoj školi. I mislim da bi nam profesori trebali biti dostupniji, jer ovako niko s nama nije popričao, nije nas pokušao savjetovati, nego samo pitaju šta smo izabrali. Niko ne kaže možete doći i posavjetovati se sa mnom jer oni jednostavno znaju kroz šta mi prolazimo i oni bi trebali biti pristupačniji.

P: Kako ti je sestra pomogla da izabereš fakultet, kakve ti je informacije dala?

I-10: Njoj nekako najviše vjerujem, zato što je ona nedavno završila fakultet i dobila posao, prošla je kroz sve to. Ona zna kroz koje muke student prolazi i ona mi je rekla da je građevinarstvo teško, ali da će mi se kasnije sviđjeti. Ona me inspirisala da potražim više...

P: Kako se sada osjećaš, koje su to „muke kroz koje ti prolaziš“?

I-10: Prije svega osjećam zbunjenost, jer mi smo stvarno zbunjeni, malo smo anksiozni, napeti i jednostavno smo u nekom strahu jer plašimo se da nećemo izabrati dobro. Ja se još uvijek plašim da ja neću izabrati svoju profesiju kako treba i da ću možda za dvije godine potpuno promijeniti mišljenje, da ću shvatiti da građevinarstvo nije za mene i da sam potpuno promašila i da ću sve morati ispočetka.

P: Jesi li izabrala studij i kako je došlo do te odluke? Koje su ti informacije pomogle?

I-11: Ja ne znam šta ću da upišem. I gimnaziju sam upisala zato što nisam znala šta ću poslije osnovne škole. Ja se ne dvoumim, ja se petoumim. Kod mene je problem to što šta god da radim tome se potpuno predajem, radim sve najbolje što mogu. Uz to, volim dosta stvari. Problem je što mi se previše stvari sviđa koje su toliko različite. Mislila sam da će mi gimnazija pomoći da se odlučim, ali nije. Volim biologiju i umjetnost...Razgovarala sam sa studentima likovne umjetnosti, oni su bili zadovoljni ali su rekli da mi ne bi preporučili da to studiram, jer neću imati posla kad završim. To su mi rekli i moj nastavnik likovnog i profesor u srednjoj školi. Onda sam pomislila da ću morati nešto drugo izabrati a umjetnošću se uvijek mogu baviti uz neki drugi posao. Razmišljala sam o biologiji, mikrobiologiji i hemiji, da nešto od toga upišem na prirodno-matematičkom fakultetu u Sarajevu. Ali sad sam i od toga

odustala...U Zenici se otvorio medicinski fakultet, pa sada i o tome razmišljam, jer me privlači anatomija, hirurgija, ali ja sam jako osjetljiva i ne bih mogla raditi pod pritiskom što je jako loša osobina ako želite biti hirurg... Još uvijek stvarno ne znam šta bih...sada ne bih ni medicinu jer mislim da nemam predznanje, od trećeg razreda... imam osjećaj da ja ništa ne znam...sada me zanima informatika i ja stvarno ne znam šta da radim...(plač) Otkud sad odjednom informatika pored medicine i svega drugog, pa zato što je moj otac informatičar, on se od malih nogu zanimao za kompjutere i to mu je išlo, mislila sam da mi on može pomoći, jer vrlo je malo ljudi koji znaju više o informatici. Isto tako išla sam na dane otvorenih vrata ovdje u Zenici, ali za štandom fakulteta koji me zanima bio je student prve godine, šta god sam ga pitala on je rekao možete to naći na internetu...Iskreno, posjetila sam stranice svih fakulteta u BiH, bukvalno morate da kopate da biste bilo šta pronašli što vas zanima toliko su stranice loše...Ne znam, ne znam stvarno...Sjetila sam se da je otac jednog dječaka koji je išao sa mnom u osnovnu školu dekan na politehničkom fakultetu, pa sam mislila da ga sutra nazovem da mi njegov otac kaže nešto više o tom fakultetu, valjda će on znati nešto više.

P: Kako su ti roditelji pomogli, jesi li razgovarala s njima? Šta bi ti pomoglo?

I-11: Na mene roditelji ne prave nikakav pritisak, rekli su mi da izaberem što god hoću. Radila sam testiranje i dobila tri potpuno različita zanimanja. I to mi je problem...

P: Jesi li izabrao studij i kako je došlo do te odluke? Koje su ti informacije pomogle?

I-12: Moja priča o profesionalnoj orijentaciji nije tako puna oscilacija, ja sam spontano odlučio pošto mi je otac ljekar. Kad su se druga djeca igrala autićima ja sam se igrao tatinim slušalicama, tako da se tu javila ljubav prema medicini. U pubertetu, ja sam i dalje razmišljao samo o medicini, ali sam ostavio prostora i za druge stvari i zato sam upisao ovu školu. Ovdje sam potvrdio svoju želju, i dalje je moja želja da upišem medicinski fakultet jer su mi i ocjene to dokazale, nisam toliko dobar iz ostalih predmeta kao što sam u biologiji i hemiji. Ali i dalje imam problem s informacijama jer dobivam dosta kontradiktorne informacije. Konkretno, kad pričam s dvije osobe dobijem dvije potpuno različite informacije. Kada sam pokušao naći konkretne informacije na internetu to je bilo dosta teško iskopati, a i imao sam svoja lična negativna iskustva kada sam išao u Tuzlu na medicinski fakultet. Dosta su nesusretljivi i neljubazni u studentskoj službi, kao da su jedva čekali da izađem...Mislim da bi trebalo biti više dana otvorenih vrata za studente, da učenici mogu razgovarati s nekim ko je kompetentan da daje informacije. Dolaze nam predstavnici fakulteta koji samo hvale svoje fakultete, nama trebaju objektivnije informacije. Ali ustvari, najvažnija je naša prosudba, a ne što će neko drugi reći.

P: Kako se osjećaš zbog svoje odluke?

I-12: Ne osjećam olakšanje, osjećam nesigurnost kako se približava prijemni ispit. Jedino me drži želja koju imam prema tom zanimanju, a normalno je osjećati strah. Dosta se preispitujem kao osoba, da li je to za mene ili nije, jesam li pravilno odlučio, jesam li trebao nešto drugo...

P: Šta bi zajednica trebala učiniti za buduće generacije da im olakša odlučivanje?

I-12: Mislim da bi u školama trebalo uvesti obavezno testiranje iz profesionalne orijentacije za one koji su neodlučni, to bi im sigurno pomoglo. Trebao bi nam i neki karijerni savjetnik koji bi bio objektivan i koji bi uvijek bio tu za učenike. Prezentacije su nepouzdana i ništa ne pomažu. Na internetu sam pronašao jednu stranicu, mislim da se zove studiraj.eu i tu sam našao prilično korisnih informacija, ali ipak su mi najsigurnije oficijelne stranice fakulteta.

Sesija V (I-13, I-14, I-15)

P: Jesi li izabrao studij i kako je došlo do te odluke? Koje su ti informacije pomogle?

I-13: Mislim da svi ljudi od djetinjstva razmišljaju šta će biti i šta bi željeli postati, pa sam i ja tako od djetinjstva razmišljao šta bih mogao postati. Trudio sam se da budem racionalan u tome, da što više uskladim svoje želje i mogućnosti. Odluku sam donio krajem prvog polugodišta, sve se desilo spontano, iako sam znao koje su moje sposobnosti i na kojim se poljima mogu najbolje izgraditi, samo nisam znao tačno gdje studirati. Dobio sam poziv od bliskog prijatelja da idemo u Sloveniju na njihov dan otvorenih vrata univerziteta. Otišao sam tamo, otvorila mi se prilika, bio sam zadovoljan svime što sam vidio i odlučio sam se da ću tamo upisati. Onda sam počeo ozbiljnije istraživati na internetu kakve su mogućnosti, kakve pogodnosti se nude za studente. Smatram da je mnogo bitnije prvo zaključiti šta ćete studirati a onda gdje ćete upisati fakultet. Ja sam se konkretno uvijek osjećao opušteno s puno ljudi, bio sam altruistički nastrojen prema drugima, tako da mi odgovara rad s ljudima.

P: Koje su ti informacije bile potrebne a nisi ih mogao pronaći?

I-13: Bilo je mnogo pitanja koja su me zanimala. Dosta mi je pomogao kontakt s ljudima, puno sam razgovarao s ljudima. Smatram da je komunikacija s vršnjacima također bitna, ne samo sa starijim ljudima, najbolja je kombinacija to dvoje. Ja shvatam da ne mogu dobiti sve informacije koje me zanimaju nego da ću sve postepeno saznati.

P: Kako su tvoji roditelji reagovali na tvoju odluku, jesu li te podsticali?

I-13: Roditelji se nisu uplitali u moju odluku, oni su smatrali da ja to bolje znam. Što se tiče podrške svakako da je imam, roditelji me sto posto podržavaju u svemu što odlučim. Ja sam se odlučio za studij u stranoj zemlji zbog političke situacije u našoj zemlji, zbog nezadovoljstva ljudi, međuetničke napetosti, kojih nema ovdje, ali ih ima u svim drugim krajevima BiH. Bojim se da bi ovdje moglo doći u narednim godinama do većih sukoba i možda čak i rata.

P: Šta bi škola mogla napraviti da dobijete više informacija koje će vam pomoći da se odlučite?

I-13: Pa, baš su Slovenci došli u našu školu i to je za mene bilo presudno da počnem razmišljati o tome da studiram u Sloveniji. Desetine naših učenika već se prijavilo da tamo studira upravo zato što smo dobili dobre informacije od njihovih predstavnika. Dolazili su nekoliko dana, napravili zanimljive radionice... Zato je potrebno više dolazaka u školu, da se informacije prenose direktno, iz prve ruke.

P: Jesi li odlučio šta ćeš studirati i kako je došlo do te odluke? Koje su ti informacije pomogle?

I-14: Vrlo brzo sam se odlučio šta ću studirati još u drugom srednje. Najveći utjecaj na mene je imalo radno okruženje moga oca, iskreno. Stalno sam bio u prisustvu njegovih kolega dok on obavlja svoj posao, tako da sam odabrao svoju sferu zanimanja i ono što će se meni sviđati da radim cijeli život. Sportski sam tip, ne bih mogao provoditi cijele dane u kancelariji, nego me najviše zanima policijski rad i iz tog razloga ću upisati pravni fakultet. Imao sam blagu nedoumicu da li da to bude fakultet kriminalističkih nauka u Sarajevu ili ovdje pravo. Na tu odluku je utjecala porodična ekonomska situacija. Moja starija sestra je već student pa bi to bilo puno za našu porodicu da školuje dva studenta istovremeno. Informacije mi nisu trebale izvan kruga porodice i prijatelja. A ove posjete školama su važne za neodlučne, a ne one poput mene koji su već odabrali. To je potrebno još i prije, u prvom i drugom razredu, jer je u četvrtom već prekasno, tada je već bunilo.

P: Kako se osjećaš zbog toga što si izabrao fakultet? Kako su reagovali tvoji roditelji?

I-14: Osjećam se zadovoljno i sigurno, jedva čekam da krene to novo iskustvo. Roditelji me podržavaju, iako moj otac koji je usadio to u mene, on nema želju da mi nameće da se razvijam u tom pravcu, ali podrška je velika, možda to nisu neke njegove želje, ali podrška je apsolutna.

P: Jesi li odlučila šta ćeš studirati i koje su ti informacije u tome pomogle?

I-15: Ja sam u završnoj fazi odlučivanja, odlučila sam se za Filozofski fakultet u Zenici, kulturologiju. Što se tiče informacija, bile su razne. Neke sam dobila u školi a neke od ljudi koji već studiraju, a neke na internetu i sve su mi pomogle da se odlučim. Cijeli život sam odlagala odluku zbog anksioznosti, svi nam govore da je to velika odluka i da se time usmjeravamo u životu. Ja sam se prepustila da me put vodi gdje god i u tom pravcu sam se razvijala, ali nisam razmišljala o konačnoj odluci. U drugom razredu sam ozbiljno počela razmišljati o tome i bilo je dosta nedoumica, ja sam se dvoumila, troumila stoumila, jednostavno bilo je teško. Tada sam doživljavala stresove oko toga, ali konačnu odluku sam donijela zbog finansijske situacije. Ne mislim da sam pogriješila, mislim da sam donijela dobru odluku. Ograničavajući faktori su znači finansije i moji roditelji koji nisu odobravali ono što ja volim, slikarstvo i dizajn, jer se to općenito smatra zanimanjem koje ne donosi novac. Oni su mi bili podrška na emotivnom planu, ali i to je bilo više u skladu s njihovim željama nego sa mojim. Ja sam vođena razumom ali isto tako uzimam u obzir emocije i neke moje potrebe, ja bih rado da donosim kompletno racionalne odluke, ali shvatam da ne mogu biti zadovoljna sa svojim odlukama.

P: Jesi li tražila dodatne informacije o studiju koji si izabrala? Gdje si ih dobila?

I-15: Bila sam na danu otvorenih vrata i tu sam dobila neke informacije o kriterijima za upis na fakultet, ali isto tako sam čula neka iskustva osoba koje već studiraju i to mi je pomoglo.

Sesija VI (I-16, I-17, I-18)

P: Jesi li odabrala studij i koje su ti informacije pomogle?

I-16: Ja sam još uvijek u fazi otkrivanja sebe, jer postoji puno stvari koje bih htjela da radim u budućnosti. Ne postoji nijedan fakultet koji bi obuhvatio sva moja interesovanja. Smatram da su američki fakulteti prilagodljiviji i da bi mi više odgovarali...Naši fakulteti su zatvoreni, a ja sam oduvijek kreativna i bila sam dijete koje ne igra po pravilima i pronalazi svoj put. Sviđala mi se arhitektura ali za sada sam to ostavila po strani. Mislim da ću napraviti pauzu nakon srednje škole da saznam šta želim. Ta će mi jedna godina pomoći da pronađem sebe...

P: Kako se osjećaš? Kako bi opisala svoje osjećaje zbog te odluke?

I-16: Mislim da nisam nezrela nego sam nespremna da se fokusiram na jednu stvar. Mislim da trebam posložiti prioritete, da nađem šta je to što me najviše zanima. Moja mama je završila fakultet, ali ona ne vrši pritisak na mene, shvata da sam posebna. U školi nisam petičarka ali sam dobra u nevladinom sektoru...

P: Jesi li odabrala studij i koje su ti informacije pomogle?

I-17: Ja sam u trećem razredu dobila predmet psihologija i tako sam zavoljela psihologiju da sam počela istraživati mimo predmeta malo šire o tome, tu sam se nekako pronašla jer volim da ljude uputim u nečemu u što nisu sami sigurni, ako ne mogu sami riješiti neki svoj problem. Na internetu sam uglavnom tražila sve što me zanimalo. Profesorica mi je ponudila da će mi dati knjigu iz psihologije kad sam joj rekla da bi to željela studirati. Pročitala sam tu knjigu, bila je jako zanimljiva i stvarno mi se sviđala, a onda sam vidjela da me to i dalje zanima. To je bila prekretnica u mom odlučivanju. Shvatila sam da bih to željela raditi. Ali problem je što kome god kažem da ću studirati psihologiju, svi kažu: a šta ćeš s tim raditi poslije. To me malo pokosi, jer kod nas se samo studira mašinstvo, elektrotehnika i medicina, ništa izvan toga. Roditelji me nisu uzimali za ozbiljno, a onda su shvatili da ja to mislim ozbiljno i počeli su me podržavati. Informacije, konkretne činjenice, dobila sam na danu otvorenih vrata sarajevskog univerziteta vezano za sam upis i prijemni. Ali problem je što se na taj fakultet prima malo učenika a puno ih se prijavljuje. Skeptična sam jer nemam baš najbolje ocjene iz predmeta koji se traže. Što se tiče mijenjanja zanimanja, smatram da bi to svaki čovjek trebao da radi u svom životu, da promijeni nekoliko zanimanja. Kod nas nema te mogućnosti. Što se tiče informacija, imali smo prezentacije u školi, dolazili su razni fakulteti, ali to nisu objektivne informacije. Naravno da uvijek može bolje.

P: Jesi li odabrala studij i koje su ti informacije pomogle?

I-18: Nisam još definitivno odlučila, ja sam neko ko je dosta nemiran, ne vidim problem u tome da pauziram jednu godinu pa da kasnije upišem fakultet. Ja ne bih voljela da upišem nešto što bi samo donosilo novac a da ja ne budem zadovoljna. Sigurna sam da ću izabrati nešto u čemu ću uživati, ali vjerovatno će donijeti i novac, jer nas je ova škola naučila da se snađemo u svemu, nebitno šta da upišemo. Konkretno, ja bih voljela da putujem, stjuardesa mi je jako zanimljivo zanimanje, i pored toga bih upisala fakultet. Sviđa mi se radiologija ili farmacija jer taj je posao dosta pedantan i odgovarao bi mi. Nisam tražila po internetu, ja sam osoba koja će radije pokucati na vrata i pitati. Jedini fakultet koji sam poblizje upoznala je jedan fakultet koji je imao prezentaciju u našoj školi. Tada sam vidjela da nijedan fakultet ne pruža sve informacije na dlanu. Dosta nas je pitalo za cijenu, ali nismo dobili odgovore. Što se mene konkretno tiče, ja jedan dan razmišljam o neurohirurgiji a drugi dan o nečemu sasvim drugom. Ja sam takva i voljela bih sve da probam i da pronađem šta me zanima, ali prije svega da malo putujem, ne znam koji bi to posao bio osim stjuardese.

P: Kako se osjećaš, kako bi opisala svoje osjećaje?

I-18: Ja volim da sve odlučim sama i da tako uradim. Moja majka je za to da ja studiram, ali ne zanima je šta će to biti, jer ona zna da sam ja snalažljiva i da ću uspjeti u svemu što započnem.

Sesija VII (I-19, I-20)

P: Jesi li izabrao studij i kako si donio odluku? Koje su ti informacije pomogle?

I-19: Ja sam se opredijelio za muzičku akademiju, i to dosta rano, u drugom srednje. To je prvenstveno bilo zbog ljubavi prema muzici. Prije toga sam imao razne ideje, mislio sam ići i na pravo i na psihologiju, međutim odlučio sam se za muzičku akademiju jer to stvarno volim. Raspitivao sam se i šta mogu poslije toga, koje su mi opcije, hoću li imati hljeba od toga. Dobro mi je došlo to što su ljudi spremni da mi daju informacije, dopustili su mi da dolazim na akademiju koliko god puta želim. To je podcijenjeno zanimanje, ali sam se uvjerio da to uopšte nije tako. Zbog informacija koje su mi pomogle da shvatim da ja mogu ne samo naći posao s tim nego čak i dobro živjeti od svoga rada, bez da idem igdje iz BiH, odlučio sam se definitivno da je to to. Odlučio sam da spojim ugodno s korisnim i studiram ono što volim i od čega ću moći živjeti. Presudilo je to što sam išao u dvije škole, ovu i u muzičku školu i uvijek sam se bolje osjećao kada sam svirao klavir ili pjevao, nego kad sam morao učiti historiju. Vremenom je to preraslo u potpunu sigurnost u to šta želim studirati i opredijeliti se za solo pjevanje. Najviše su mi pomogle informacije sa fakulteta gdje sam imao priliku da se susrećem sa profesorima i dobio sam brojeve telefona od profesora koji su dosta otvoreni po tom pitanju. Išli smo nekoliko puta na akademiju i sve smo informacije o tome što je potrebno za prijemi ispit dobili. Što se tiče muzičke akademije, stvarno su prijatni ljudi i u svemu vam pomažu. Ja već sad sve tačno znam šta me čeka i to mi puno olakšava. To bi trebalo da rade svi fakulteti. Nedostajale su mi samo informacije kada sam razmišljao da odem van BiH na muzičku akademiju u inostranstvo.

P: Kako tvoji roditelji gledaju na tvoj izbor?

I-19: Roditelji me podržavaju jer znaju da to volim, u sve su upućeni kao i ja, jednostavno me nikad nisu ni pokušali usmjeriti u nešto drugo. Bukvalno su mi rekli šta god odabereš ti ćeš to raditi i nisu se željeli miješati u moj izbor.

P: Jesi li izabrao studij i kako si donio odluku? Koje su ti informacije pomogle?

I-20: Konačnu odluku o upisu režije bilo je teško donijeti, iako o tome razmišljam četiri godine. U procesu odrastanja vidio sam da me interesuje mnogo stvari i da još nisam izgrađena ličnost. Kroz uključivanje u nevladine organizacije, dramsku skupinu i vannastavne aktivnosti u školi, dosta sam lutao ali sam se uvijek kao Lesi vraćao pozorištu. U zadnjih mjesec dana sam se odlučio, u ovoj zadnjoj stisci na kraju srednje škole, da se želim posvetiti umjetnosti i umjetničkom stvaralaštvu. Nailazio sam na obeshrabrujuće komentare da to nije dobar izbor, da neću naći posao, da ne bi trebao usmjeriti svoj potencijal u tom smjeru...Bilo mi je previše pritiska, previše informacija sa raznih strana, ali na kraju sam shvatio da trebam upisati akademiju dramskih umjetnosti, a uzeo sam i B opciju da ispunim mamina očekivanja. Što se tiče informacija, najviše me interesovalo iskustvo onih koji su završili akademiju i trenutnih studenata akademije. Siromašne su informacije na internetu. Bio sam i na danu otvorenih vrata u Sarajevu gdje se niko ispred akademije nije pojavio. Imali su letke, ali sa siromašnim informacijama. Za drugu opciju, u Sloveniji, saznao sam sve informacije koje su mi trebale sa njihovih sajtova na kojima ima sve. Otišao sam na dan otvorenih vrata u Ljubljani gdje su ljudi bili jako uslužni i ljubazni, čak sam imao i viška informacija. O kursevima, o biblioteci, o vannastavnim aktivnostima, o društvenom životu, kvaliteti života, o koncertima, sve. Tako da smatram da oni to puno bolje rade od nas, ne morate ni otići tamo, a sve informacije koje trebate možete naći na njihovim stranicama. Prezentacije u našoj školi nisu mi dale nikakve informacije. Smatram da jači fakulteti treba više da se potrudu oko ostanka mladih u BiH. Treba da se ugledaju na Sloveniju u načinu organizovanja informacija i prezentacija fakulteta. Samo jednom dobrom prezentacijom može se učiniti puno.

Životopis autorice

Indira Kasapović je voditeljica školske knjižnice Prve gimnazije u Zenici, Bosna i Hercegovina. Magistrirala je knjižničarstvo na Odjelu za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru i diplomirala filozofiju i sociologiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu.

Rođena je 1968. godine u Zenici, gdje je završila osnovnu i srednju školu. Autorica je stručne monografije pod naslovom *Podsticanje djece na čitanje u biblioteci, vrtiću i porodici*. Objavila je članak pod naslovom „In 'No Man's Land': Libraries in Post-Dayton Bosnia and Herzegovina“ u međunarodnom znanstvenom časopisu *Library Trends* 63(4) (*Libraries in a Postcommunist World: A Quarter of a Century of Development in Central and Eastern Europe and Russia: Part 2*) Spring 2015. U bosanskohercegovačkim i slovenskim stručnim časopisima objavila je desetak članaka o knjižničarstvu.

Author's biography

Indira Kasapović is the head of the school library of the First Gymnasium in Zenica, Bosnia and Herzegovina. She holds an MA degree in LIS Education from the University of Zadar and an MA degree in Philosophy and Sociology from the University of Sarajevo.

She was born in 1968 in Zenica, where she completed primary and secondary school. She is the author of the book with the title *Encouraging children to read in the library, kindergarten and family*. She published an academic article with the title "In 'No Man's Land': Libraries in Post-Dayton Bosnia and Herzegovina" in the international scientific journal *Library Trends* 63(4) (*Libraries in a Postcommunist World: A Quarter of a Century of Development in Central and Eastern Europe and Russia: Part 2*) Spring 2015. She has published a dozen articles on librarianship in Bosnian and Slovenian professional journals.